Mahlon Long

PROPHETAE MINORES

ANNOTATIONE PERPETUA

ILLUSTRAVIT

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLER,

LING. ARAB. IN ACAD. LIPS. PROF.

VOLUMEN PRIMUM.

HOSEAS ET JOEL.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCXII.

Mahlon Long

ERN. FRID. CAR. ROSENMÜLLERI,

LING. ARAB. IN ACAD. LIPS. PROF.

SCHOLIA

IN

VETUS TESTAMENTUM.

PARTIS SEPTIMAE,

PROPHETAS MINORES CONTINENTIS,

VOLUMEN PRIMUM.

LIPSIAE

SUMTIBUS IOH. AMBROS. BARTHII.

MDCCCXII.

DUODECIM

PROPHETAE

MINORES.

IN DUODECIM PROPHETAS MINORES PROOEMIUM.

Duodecim prophetarum, qui *minores* vocantur, oracula in unum librum collecta ſunt, ne, quod ſingula juſto volumina minora eſſent, ſi quaeque ſeorſim ſervarentur, aliqua eorum negligentius haberentur, tandemque amitterentur [1]. Hinc eſt, ut Siracides [2] duodecim hosce prophetas uno et communi commendet encomio, porro, ut Joſephus [3], et ex eo Euſebius [4] aliique eccleſiae priſcae doctores, qui canonem recenſuere, uno volumine XII. prophetas complexi ſint. Huc pertinet, quod *prophetas poſteriores*, quos Judaei dicunt, omnes quaternario numero includunt, et

 qua-

1) Ita Kimchi in *Praefat.* ſui *in Hoſeam Commentarii:* זה הספר המחובר משנים עשר נביאים אמרו ר״ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו *Hic liber compoſitus eſt a duodecim prophetis. Tradunt doctores noſtri piae memoriae, eſſe illos unum in librum coactos, ne, ſi ſinguli ſeorſim manerent, unus aut alter eorum ob parvitatem periret.*

2) Cap. XLIX, 10. Καὶ τῶν δώδεκα προφητῶν τὰ ὀςᾶ ἀναθάλοι ἐκ τȣ̃ τόπȣ αὐτῶν· παρεκάλεσαν γὰρ τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐλυτρώσαντο αὐτȣ̀ς ἐν πίςει ἐλπίδος.

3) Lib. I. *contra Apion.* §. 8. coll. *Antiqq.* X. c. 2. §. 2. p. 515. ed. Haverc.

4) *Hiſtor. Eccleſ.* L. IV. c. 25. 26.

IN DUODECIM PROPHETAS MINORES PROOEMIUM.

Duodecim prophetarum, qui *minores* vocantur, oracula in unum librum collecta sunt, ne, quod singula justo volumina minora essent, si quaeque seorsim servarentur, aliqua eorum negligentius haberentur, tandemque amitterentur [1]. Hinc est, ut Siracides [2]) duodecim hosce prophetas uno et communi commendet encomio, porro, ut Josephus [3]), et ex eo Eusebius [4]) aliique ecclesiae priscae doctores, qui canonem recensuere, uno volumine XII. prophetas complexi sunt. Huc pertinet, quod *prophetas posteriores*, quos Judaei dicunt, omnes quaternario numero includunt, et quae-

1) Ita Kimchi in *Praefat. sui in Hoseam Commentarii:* זה הספר [illegible] נביאים אמרו ר״ל כי חברום את הספר [illegible] מפני קטנותו אם היה כל אחד ואחד [illegible] מיוחד בפני עצמו *Hic liber compositus est a duodecim prophetis. Tradunt doctores nostri piae memoriae, esse illos unum in librum coactos, ne, si singuli seorsim manerent, unus aut alter eorum ob parvitatem periret.*

2) Cap. XLIX, 10. Καὶ τῶν δώδεκα προφητῶν τὰ ὀστᾶ ἀναθάλοι ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν· παρεκάλεσαν γὰρ τὸν Ἰακὼβ, καὶ ἐλυτρώσαντο αὐτοὺς ἐν πίστει ἐλπίδος.

3) Lib. I. *contra Apion.* §. 8. coll. *Antiqq.* X. c. 2. §. 2. p. 515. ed. Haverc.

4) *Hist. Eccles.* L. IV. c. 25. 26.

quatuor prophetas posteriores [5]) inscribunt, Jesajam videlicet, Jeremiam, Ezechielem, et unum duodecim prophetarum volumen numerantes; nec non, quod communi omnes nomine comprehendunt, et Judaei quidem *duodecim* [6]), Graeci vero Δωδεκαπρόφητον dicunt. Ceterum *minores* hosce vates appellari constat, ob scriptorum molem [7]), et quod sermones eorum, qui quidem supersunt, comparati cum Jesajanis, Jeremianis, Ezechielanis et Danielicis, breviores sunt. Nec aetate a majoribus prophetis vincuntur; ex illis enim alii Jesaja vetustiores sunt, alii vero Jeremiam, Ezechielem et Danielem aetate superant. Plurimi sane illorum scripta vel ideo sunt aestimanda, quod ab interitu plura historiarum monumenta, ad regna Judae, Israelis, Babyloniae, Idumaeae, Aegypti, Moab et Ammon spectantia, vindicaverint; monumenta eo majori in pretio habenda, quo rariora sunt ea, quae ceteroquin in Hebraeorum libris historicis vetustissimis supersunt.

Horum prophetarum duo, Hoseas et Jonas, in regno Samariae vaticinabantur. Posterioris tamen, Jonae,

5) ארבעה נביאים אחרונים.

6) שְׁנֵים עָשָׂר, et frequentius Chaldaice תְּרֵי עֲסַר, contracte תְּרֵיסַר. Plane ad eundem modum, quo in N. T. duodecim Apostoli simpliciter οἱ δώδεκα, Matth. XXVI, 14. 20. 47. Marc. VI, 7. al. salutantur.

7) Augustinus *de Civitate Dei* L. XVIII. c. XXIX. *Hi propterea dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breves, in eorum comparatione, qui majores ideo vocantur, quia prolixa volumina condiderunt.*

Jonae, quae superſunt, oracula, nec non Nahumi, contra regnum Aſſyriacum ſunt directa. Amos, haud longe, ut videtur, ab inito prophetae munere e regno pulſus, in ditionem Juda faceſſere coactus eſt. Joel, Micha, Zephanias, Habacuc ad regnum Juda ſpectant. Habacuc et Obadias excidium urbis Hieroſolymitanae oculis ſpectarunt, vitam etiam ultra eam aetatem prorogantes. Haggai, qui ſtans primum templum viderat, ſecundo poſt reditum e terris Babylonicis excitando adfuit. Ad eandem aetatem ſpectat Zacharias, quamquam in ulteriora vaticiniis ſuis excurrerit, quum Haggai oracula intra templi aedificandi limites contineantur. Malachias omnium poſtremus ſub Nehemia floruiſſe videtur, totusque in criminibus ſacerdotum, miniſterium ſuum non ſancte obeuntium, verſatur.

Ordo duodecim prophetarum in exemplaribus verſionis Graecae Alexandrinae plane differt ab eo, quo in Hebraicis recenſentur [8]); uterque vero discrepat ab ordine chronologico, in quem ſingulos digeſſimus in tabula infra appoſita. Apud Graecos quatuor majoribus prophetis praeponuntur, in Hebraeo ſuccedunt Jeſajae, Jeremiae et Ezechieli; Danielem enim ſubjiciunt libro Jobi, Pſalmorum, ſcriptisque Salomonicis.

8) *Non eſt idem ordo duodecim prophetarum apud Hebraeos, qui eſt apud nos.* Hieronymus in *Praefat. in XII. Prophetas.*

XII. Minores Prophetae

In textu hebraeo et Vulgata Latina.	*In codicibus versionis Graecae Alexandrinae.*
1. Hoseas.	1. Hoseas.
2. Joel.	2. Amos.
3. Amos.	3. Micha.
4. Obadias.	4. Joel.
5. Jonas.	5. Obadias.
6. Micha.	6. Jonas.
7. Nahum.	7. Nahum.
8. Habacuc.	8. Habacuc.
9. Zephanias.	9. Zephanias.
10. Haggai.	10. Haggai.
11. Zacharias.	11. Zacharias.
12. Malachias.	12. Malachias.

juxta ordinem quem tenent

temporis, quo ſinguli vixerunt, ratione.

1.	Jonas	floruit circa annum ante C. N.	800.
2.	Joel	— — — — —	790.
3.	Amos	— — — — —	788.
4.	Hoſeas *)	— — — — —	780.
5.	Michas	— — — — —	754.
6.	Nahum	— — — — —	750.
7.	Zephanias	— — — — —	625.
8.	Habacuc	— — — — —	585.
9.	Obadias	— — — — —	582.
10.	Haggai	— — — — —	527.
11.	Zacharias	— — — — —	526.
12.	Maleachi	— — — — —	435.

*) Quod Hoſeas, etſi Jona, Joele, Amoſo aetate ſerior, in codice tamen Hebraeo illis praeponitur, ratio videtur hinc eſſe repetenda, quod prophetarum, qui minores dicuntur, omnium diutiſſime munere ſit functus.

Haud exiguus ſuppetit numerus Interpretum, qui vel toti Δωδεκαπροφήτῳ explicando operam impenderunt, vel plures eorum, quos *minores* dicimus, prophetarum junctim commentariis illuſtrarunt. Horum itaque nomina, ne ante ſingula illorum vatum ſcripta repetenda nobis veniant, communi cenſu hic exhibebimus, ad quem recurrant, quibus poſt haec ad prophetas ſingulos enumerandi non ſuffecerint interpretes.

I.

Hebraei.

De Salomone-Jarchi, Isaaci fil., vulgo Rasche dicto, Davide Kimchi, Josephi fil., Abrahamo Abenesra, Isaaco Abarbenele, Abrahamo Judae fil., qui prophetas minores omnes una cum pluribus V. T. libris illuſtrarunt, vid. *Elenchos Interpretum* Jobo et Ezechieli, a nobis editis, praemiſſos.

Hoſee cum Thargum, id eſt Chaldaica paraphraſi Jonathan, et commentariis R. Selomo Jarchi, R. Abraham Aben-Eſra, et R. D. Kimchi: variis lectionibus ex multorum exemplarium diligenti collatione in margine aſcriptis. 1556. in quatern.

Titu-

Titulus solius Hoseae mentionem facit, additi vero sunt *Joel*, *Amos*, *Obadias* et *Jonas* eodem modo illustrati. Vid. *Bibliothec. Sacr. post Jac. Le Long* et *C. F. Boerneri iteratas curas edit. ab* A. G. Masch, Hal. 1778. 4. P. I. p. 158.

ספר מנחה טהורה כולל תרי עשר עם תרגום אשכנזי ובאור מאת ארבעה מורי חנוך נערים ברעסויא הנקובים בשמותם כל אחד בראש ספרו. דעסוי ה'תקס'ה I. e. *Oblatio munda* [Mal. I, 11.], *complectens Duodecim* [prophetas] *cum versione Germanica et Commentario, a quatuor iuventutis praeceptoribus Dessaviensibus, quorum nomina in singulorum librorum* [propheticorum] *inscriptionibus sunt indicata. Dessaviae, anno* 5565. [i. e. 1805. aerae Christianae]. In octon.

Praemittuntur Prolegomena satis prolixa, סלת למנחה (*simila oblationis*, Levit. II, 1.) inscripta, in *tres* distincta partes, quarum *prima* de vatum hebraeorum sermonibus, eorumque scopo, stylo, et schematis in universum agit; *secunda*, quae de duodecim prophetis scitu sunt necessaria tradit; *tertia* continet notitiam regionum, urbium, et populorum, quorum in duodecim prophetarum scriptis fit mentio, ordine, quem dicunt, alphabetico. Textui hebraico e regione est posita versio germanica, literis hebraicis expressa, a *Neumanno*, *Philipsohn*, *Salomone* et *Wolfio* elaborata, quae alias versiones vernaculas, Judaeis usitatas, elegantia longe antecellit. Textui et versioni subjectus est Commentarius hebraico sermone conscriptus. Pleniorem hujus operis notitiam exhibuimus in Ephemeridibus literariis Lipsiensibus (*Neue Leipziger Literatur-Zeitung*), mens. Octobr. a. 1807. p. 2113. seqq.

II.

Patres ecclesiastici.

Hieronymi (de quo vid. *Elenchum Interpretum* Ezechieli praemissum p. V.) in XII. Prophetas Commentarii exstant in Opp. ejus edit. Basil. 1526. T. VI.; edit. Frcofurt. a. 1684. T. VI.; edit. Martian. Paris. 1706. T. III.; edit. Vallarsii Venet. 1736. T. VI. et edit. alt. in quatern. Venet. 1770. T. IX. P. III.

Theodoreti (vid. *Elench. Intt.* Ezechieli praemiss. p. VIII.) Commentarii leguntur in ejusd. Opp. edit. Sirmond. Paris. 1642. T. II. p. 702. seqq., et edit. Hal. T. II. P. II.

Theophylacti, Bulgarorum Archiepiscopi, circa annum 1070 clari, *Commentarii in Hoseam, Habacuc, Jonam, Nahum et Micham* graece primum editi sunt in ejus *Operum* Venet. 1754—1763. voll. IV. editorum, volumine *quarto. Latine* redditos illos prius ediderat Jo. Lonicerus, Paris. 1542. 1549. in octon. et Basil. 1554. 1570. fol. Exstat quoque Christoph. Henr. Rittmeieri, Ling. Graec. in academ. Helmstad. Prof., Dissert. in *Theophylacti ἀνεκδότους hucusque Commentarios super initium Cap. II. Hoseae cum versione atque annotationibus*, Helmstad. 1702. 4. De Theophylacti Commentariorum in duodecim Prophetas libro, qui exstat in bibliotheca Argentoratensi, vid. J. D. Michaelis in *Biblioth. Oriental. et Exeget.* P. VIII. p. 165. seqq.

III.

III.

Interpretationes XII. Prophetarum inde a Secul. XVI. editae.

Francisci Lamberti *Commentarii in duodecim Prophetas minores* per partes separatim editi, eo ordine, ut in lucem exirent *Commentarii in Hoseam* Argentorati, 1525. 8., post illos *Commentarii in Joelem prophetam*, sine indicio quidem loci annique, prodierunt autem, ut facilis conjectura fieri potest, itidem Argentorati 1525. 8.; *Commentarii in Amos, Obadiam et Jonam* cum *allegoriis in Jonam* Argentor. 1525. 8.; *Commentarii in Micham, Nahum et Habacuc*, Argent. 1525. 8.; *Commentarii in Zephaniam, Haggaeum, Zachariam et Malachiam* ibid. 1526. 8. Conjunctim prodierunt Francofurti 1579. et 1605. tribus voluminibus in octon.

Jo. Oecolampadii *Adnotationes in prophetas minores* in lucem editae sunt primum per partes Basil. inde ab anno 1535. 8., deinde conjunctim una cum Commentariis ejus in prophetas majores Genev. 1558. 1578. duob. voluminn. form. max.

Jo. Calvini *Praelectiones in prophetas minores* a Jo. Budaeo et Carolo Jonvillaeo collectae, Genevae 1559. 1581. 1612., fol.; gallice Genev. 1560. 1567. fol. 1565. 4. Leguntur etiam in

ejus

ejus *Operum* T. V. cujus partem ſecundam conſtituunt, Amſtelaed. 1667. fol.

VICTORINI STRIGELII *Argumenta et Scholia in duodecim prophetas minores*, Lipſiae, 1561. 1570. 1571. in octon.

FRANC. FORERII, Ord. Praedicat., *in XII. Prophetas Commentarii*, Venet. 1563. 8.

JO. WIGANDI *Explicationes in duodecim prophetas minores*, Frcofurt. 1566. 8.

NICOLAI HEMMINGI *Explanationes in Prophetas minores*, Lips. 1568. 4.

BENEDICTI ARIAE MONTANI *Commentarii in duodecim Prophetas minores*, Antverp. 1571. fol., ibid. 1582. 4.

FRANCISCI DE RIBERA, Societ. Jeſu (denat. 1601.), *Commentarii in librum duodecim Prophetarum, ſenſum prophetarum hiſtoricum et moralem, perſaepe etiam allegoricum complectentes*, Antverp. 1571. Salmanticae, 1587. Romae, 1590. Colon. 1590. 1593. 1600. Paris. et Duaci 1611. fol.

Compendium operis auctor ipſe dedit in *Commentariis hiſtoricis ſelectis in duodecim prophetas minores*, Salmanticae, 1598. Coloniae 1600. Antverp. 1611. in octon.

EDUARDI LIVELEI *Annotationes in Hoſeam, Joelem, Amos, Abdiam et Jonam*, Londini,

dini, 1587. in octon. Repetitae ſunt in *Criticorum Sacror.* T. III.

Jo. Merceri, in acad. Paris. non ita pridem Profeſſoris regii, *Commentarii locupletiſſ. in Prophetas quinque priores inter eos qui minores vocantur.* Quibus adjuncti ſunt aliorum etiam et veterum (in quibus ſunt Hebraei) et recentium Commentarii, ab eodem excerpti.

Hosce Commentarios non indicato anno et loco, quibus editi ſunt, poſt Merceri obitum in lucem emiſit Petrus Cevallerius, qui phraſium grammaticarum, quae in Commentariis Rabbinorum obviae ſunt, interpretationem praemiſit. Singulorum capitum explicationem praecedit verſio latina, verbis hebraicis juſto nimis adſtricta. Eam excipiunt ex Hieronymo et Lyrano excerpta, haec vero Merceri animadverſiones. Tum ſequuntur ex Oecolampadio excerpta, poſt ea autem Salomonis Jarchii, R. Abenesrae et Davidis Kimchii Commentarii integri latinitate a Mercero donati. Poſtremo aliae ſubjunctae ſunt Merceri notae. Videntur adverſaria eſſe a Mercero in acroaſium uſum concinnata. Soli in Amoſum commentarii non ſunt rudis indigeſtaque excerptorum moles, ſed continuo et magis exculto ſermone decurrunt. De Scholiorum hebraicorum interpretatione, quae in hoc opere legitur, Hermannus von der Hardt in Praefatione ad *Hoſeam Rabbinorum commentariis illuſtratum* Helmſtad. 1703. a ſe editum ita judicat: „Verſionem latinam, Merceri nomine venditatam, ſuppoſititiam aeſtimo, quam claro Merceri nomine ab illius obitu vendidere editores lucri cupidi. Nec enim Merceri eruditionem et peritiam Rabbinicam, nec ſtylum viri refert. Tyronis fuerit, ex ſchola forte Merceriana,

ceriana, tam est inscita, et a mente Rabbinorum aliena." Mutila horum Commentariorum editio prodiit hac epigraphe: JOHAN. MERCERI, in Acad. Parisiensi Hebraeae Linguae olim Professoris Regii longe lateque celeberrimi, *Commentarii locupletissimi in vates quinque priores, inter eos qui minores vocantur; quibus adjuncti sunt Hebraeorum, nominatim R. Salomonis Jarchi, Aben-Esrae* et *Davidis Kimchi in eosdem, excepto Amoso, Commentarii ab ipso latinitate donati; altera vice editi, cura atque studio* M. GEORG. CHRIST. BÜRCKLINI, illustr. Paedagogii Gissensis Collegae, et Hassiacorum Alumnorum Majoris, *cujus etiam accessit Praefatio, quae Supplementa in D. Pfeifferi Criticam S. exhibet.* Gissae Hassorum, 1695. in quatern. Mutilam dicimus hanc editionem, quia in ea excerpta ex Hieronymo ceterisque interpretibus, qui non sunt Judaei, adeoque plura ex ipsius Merceri notis sunt omissa.

PAULI DE PALACIO, Coimbrensis, *Commentarius in duodecim prophetas minores*, Coloniae, 1583. 1588. in octon.

MICHAELIS DE PALACIO, Grenadensis, *Explanationes in duodecim prophetas minores secundum litteralem, anagogicum, allegoricum et tropologicum sensum*, Salmanticae, 1593. fol.

LAMBERTI DANAEI *Commentarius in Joelem, Amos, Micham, Habacuc, Sophoniam, Haggaeum, Zachariam et Malachiam*, Genevae 1578. in octon., et una cum Commentariis in reliquos quatuor prophetas, ibid. 1586. 1594. in oct.

JOANNIS DRUSII *Lectiones in prophetam Nahum, Habacuc, Sophoniam, Joelem, Jonam, Abdiam.*

Abdiam. In graecam editionem conjectanea, et interpretum veterum quae exstant fragmenta. Leidae, 1595. Lectiones in *Hoseam* etc. Leid. 1599. In *Amos*, Leid. 1600. In *Micham*, *Aggaeum*, *Zachariam* et *Malachiam*, Amstelaed. 1627. in quat. Illas omnes junctim esse editas, et quidem emendatiores et locupletiores, a Sixtino Amama, hac inscriptione: Joa. Drusii *Commentarius in Prophetas minores*, Amstelaed. 1627. in quat., auctor est Mich. Lilienthal in *Biblioth. bibl. exeget.* p. 730. Leguntur quoque in *Criticorum Sacrorum* T. III.

Quid in hisce Commentariis praestiterit Drusius, ipse in praefatione ad Hoseam hunc in modum enarrat: „Primum convertimus eum [prophetam] in sermonem Latinum, deinde Notas adjecimus, quas *Lectiones* vocamus, quia inter legendum maxima ex parte meditatae et scriptae sunt. In Notis potissimum historiam enarramus et sensum grammaticum, quem vulgo *literalem* nuncupant. Usi sumus ad hoc Commentariis Patrum utriusque linguae, tum etiam Scholiis Ebraeorum trium, et paraphrasi Chaldaica Jonathanis, Uzielis Fil., neque neglеximus editiones veteres, Graecam et Latinam. In Graecam peculiariter scripsimus *Conjectanea*, quod priscos Theologos, religionis nostrae antistites, ipsosque adeo Evangelistas et Apostolos, ea usos esse sciremus. Notavimus etiam diversas Lectiones, quae plurimae occurrunt conferenti maxime Aldinam editionem cum ea, quam Ximenius Compluti edidit, quam vulgo *Complutensem* vocant. Ad Aldinam quam proxime accedunt Romana, Basileensis et Argentoratensis. Ceterae Complutensem expresserunt, in queis et Antverpiensis, quam

quam Plantinus excudit, *Biblia Regia* vulgō dicta. Fragmenta veterum interpretum a nobis olim collecta, ne quid plus lector desideraret, etiam notis illustravimus.

Francisci a Messana *Paraphrasis in duodecim prophetas minores, cum lectura in Zachariam.* Antverpiae, 1597. in quat.

Jo. Winckelmanni *Commentarius in duodecim prophetas minores*, duobus voluminibus, Francofurti 1603. et 1620. in octon.

As fatidicus, sive duodecim Prophetae minores latina metaphrasi poetica expositi, partim a Jacobo Augusto Thuano, Senatus Parisiensis Praeside, partim a Cunrado Rittershusio, IC. et Antecessore Academiae Noricae. Accesserunt et Argumenta ac Summae Graeco - Latinae in singulos Prophetas, et alia Indice comprehensa. Ambergae, 1604. in octon.

Hōseae, Michae, Nahumi, Zephaniae, Malachiae oracula Rittershusii, ceterorum prophetarum Thuani metaphrasi poetica elegantissima illustrata sunt. Quae accesserunt praeter argumenta prophetiarum, et Hesychii, Presbyteri Hierosolymitani, Summas graeco sermone conscriptas et a Rittershusio translatas, sunt haec: 1) Paraphrasis triplex Threnorum Jeremiae, a *Thuano, Joach. Camerario* et *Adam. Sibero* elaborata; 2) Jesajae Capitis I. paraphrasis poëtica ab ignoto quodam Gallicae gentis homine confecta; 3) concionis Jesajae Cap. III. de Republ. ad interitum ruente paraphrasis auctore *Henr. Meibomio*, Profess. Helmstad.; 4) Ezechias redivivus *Jo. Cunr. Rumelii*, s. paraphrasis poëtica Jesaj. XXXVI

XXXVI — XXXVIII. 5) Daniel, inter leones servatus, a *C. Rittershusio*; et 6) Enneas Psalmorum Davidicorum in graecos versus hexametros diversis temporibus translatorum a *C. Rittershusio*.

Jo. Maldonati *Commentarius in duodecim prophetas minores*, Colon. 1611. fol.

Christophori Castri, e Societate Jesu Theologi, et in Complutensi olim, nunc in Salmanticensi Collegio ejusdem societatis Sacrarum Literarum Professoris, *Commentariorum in duodecim Prophetas libri duodecim*, cum paraphrasi et indicibus utilissimis. Lugd. 1615. et Mogunt. 1616. fol.

Praemissi sunt *Isagoges ad Prophetas de Vaticinio libri quatuor*, quorum *primus* de vaticinio naturali, *secundus* de divinatione, sive de artificioso vaticinio, *tertius* de prophetia, seu de vera futurorum praecognitorum praedictione, *quartus* de Prophetis et donis, quae accidunt prophetis, agit. Commentarium in singula capita praecedit Paraphrasis, juxta Vulgatam Latinam posita.

Petri a Figeiro *Commentarii in duodecim prophetas minores*, exstant in ejus *Operibus*, Lugduni, 1615. fol.

Jo. Wolderi *Dispositiones analyticae in prophetas minores, cum paraphrasibus brevibusque explicationibus*. Vitembergae, 1617. in quat.

Gasparis Sanctii, Centumputeolani, e Societate Jesu Theologi, in Collegio Complutensi sacrarum literarum Interpretis, *in duode-*

cim prophetas minores et Baruch Commentarii cum Paraphraſi. Nunc primum prodeunt, indicibus cum locorum Scripturae, Regularum et Proverbiorum, tum rerum notabilium illuſtrati. Lugduni, 1621. fol.

Jo. Phelippaei *Commentarii in duodecim prophetas minores*, Paris. 1633. quatuor voll. fol.

Jo. Cocceji *Commentarius in Prophetas minores*, Lugduni Batav. 1652. fol.

A brief Expoſition on the twelve ſmall Prophets by Dav. Hudgeson, London, 1655. in octon. et 1657. fol.

Andr. Kunadi *Commentarius exegetico-practicus in duodecim Prophetas minores*, Dresdae, 1677. in quat.

Caroli Mariae de Veiel *Expoſitio literalis duodecim prophetarum minorum ex ipſis Scripturarum fontibus, Hebraeorum ritibus et idiomatis, veterum et recentiorum monumentis eruta*, Londini, 1680. in oct.

Joa. Schmidii, Theologi Argentoratenſis, *in Prophetas minores Commentarius*, cum D. Friderici Balduini, Theologi quondam Wittenbergenſis, *in tres poſteriores Prophetas Commentario.* Praemittitur auctoris vita, a Sebaſtian. Schmidio ſcripta. Lipſ. 1685. 1687. 1689. in quatern.

Ex Schmidii schedis Commentarium in novem priores duodecim prophetarum edidit defuncti gener, *Balth. Frideric. Salzmann*, Theologus Argentoratensis, atque ad opus supplendum et perficiendum adjecit *Balduini Commentarium in Zachariam, Haggaeum et Malachiam*, qui primum Vitembergae 1610. in octon. prodierat.

Joa. Tarnovii, Theologi Rostochiensis, *in Prophetas minores Commentarius*, in quo textus analysi perspicua illustratur, ex fonte Hebraeo explicatur, locis SS. parallelis confirmatur, a pravis expositionibus vindicatur, usus vero in locis communibus ex ipsa Scriptura natis et probatis indicatur, cum praefatione *Jo. Bened. Carpzovii.* Frcofurti et Lipsiae, 1688. et 1706. in quat.

Commentarios in singulos prophetas Tarnovius ipse edidit inde ab anno 1618., quo in Joelem Commentarius primus prodiit Rostochii. Carpzovius in Praefatione de Tarnovii vita, meritis et scriptis egit. Doctissimis suae aetatis interpretibus Tarnovius adnumeratur. Cf. Staeudlinii *Beyträge zur Erläuterung der biblischen Propheten* p. 60. not.

Commentaries on Hosea, Joel, Micah and Malachi by Eduard Pocock, Oxford, 1685. fol. Vid. *Acta Eruditor.* anni 1686. mens. Decembr. p. 576. seqq. Exstant quoque in ejus *Operibus theologicis* (*The theological Works of the learned Dr. Pocock* etc.) editis a *Leonard. Twells* praemissa notitia de auctoris vita et scriptis, Londin. 1740. fol.

Vid. de hisce Commentariis Staeudlinii librum modo memoratum p. 54. seqq.

Jo. Marckii *in Prophetas minores Commentarius*, seu analysis exegetica, qua hebraeus textus cum versionibus veteribus confertur, vocum et phrasium vis indagatur, rerum nexus monstratur, et in sensum genuinum, cum examine variarum interpretationum, inquiritur, Amstelaed. 1696 – 1701. quatuor voll. in quatern. Tum praemissa *Christoph. Matth. Pfaffii* praefatione, qua de Marckii vita et scriptis exponit. Tubing. 1734. duob. voll. in form. max.

Polycarpi Lyseri *Praelectiones academicae in prophetas minores*, Lips. et Goslar. 1709. in quatern.

Edidit has praelectiones *Polycarpus Lyserus*, auctoris pronepos, ex volumine manuscripto, quumque in eo interpretatio Haggaei deesset, illam composuit ipse atque ad librum supplendum addidit.

D. Brandani Henrici Gebhardi, Theologi Gryphiswaldensis, *gründliche Einleitung in die Weissagung der zwölf kleinen Propheten, worinnen der Text kürzlich paraphrasiret, und die gegebene Erklärung befestiget wird; mit angehängtem Elencho wider die Jüdische und chiliastische Auslegungen.* Sub hac inscriptione singuli prophetae separatim prodierunt inde ab anno 1723 usque ad annum 1728. partim Gryphiswaldae, Rostochii, partim Lipsiae, partim Luneburgi, decem voluminibus minoribus in quatern. Tum omnes illos commentarios junctim edidit aucto-

auctoris patruelis, *Jul. Júſt. Gebhard*, additis in libri inſcriptione hisce verbis: *Zuvor einzeln ans Licht gegeben, nunmehro aber bey dieſer zweyten Auflage zuſammen gedruckt*, Braunſchweig, 1737. in quat.

PHIL. DAV. BURKII *Gnomon in duodecim prophetas minores*, in quo ex nativa verborum vi ſimplicitas, profunditas, concinnitas, ſalubritas ſenſuum coeleſtium indicatur. Heilbron. 1753. in quat.

Neue Ueberſetzung der Weiſſagungen Nahums, Habacuc, Zephanja, Haggai, Sacharia und Maleachi von N. D. E. (CHRIST. GOTTFR. STRUENSEE), Halberſt. 1770.

Prophetae minores ex recenſione textus hebraei et verſionum antiquarum latine verſi, notisque philologicis et criticis illuſtrati a Jo. AUG. DATHIO, Hal. 1773. edit. altera emendatior, ibid. 1779. et edit. tertia emendat. ibid. 1790. in octon.

Apparatus criticus ad formandum Veteris Teſtamenti interpretem congeſtus a D. CAR. FRID. BAHRDT, Prof. Giſſenſi. Vol. I., Lipſiae, 1775. in octon.

Continentur hoc libro animadverſiones ad Hoſeam, Joelem, Habacucum et Haggaeum, eaeque maxime ad veteres verſiones ſpectantes. Vid. de hoc libro J. D. MICHAELIS *Biblioth. Orient.* P. IX. p. 101. ſeqq.

Probe einer Ueberſetzung der kleinen Propheten von C. G. Walther, Stendal, 1779.

Die zwölf kleinen Propheten aufs neue aus dem Hebräiſchen überſetzt, und mit kurzen Anmerkungen für unſtudirte Leſer begleitet von Jo. Carl Volborth. Götting. 1783. in octon.

Ueberſetzung und Erklärung der Weisſagungen des Propheten Daniels und der zwölf kleinen Propheten, entworfen von Joh. Heinr. Dan. Moldenhauer, Quedlinburg, 1787. in quat.

An Attempt towards an improved verſion, a metrical arrangement and a explanation of the twelve minor prophets by Will. Newcome, Lond. 1785. in quatern.

Die kleinen Propheten überſetzt und mit Commentarien erläutert von Geo. Lor. Bauer, Prof. der morgenländiſchen Sprachen zu Altdorf, *erſter Theil, Hoſeas bis Micha*, Leipz. 1786., *zweyter Theil, Nahum bis Malachia*, ibid. 1790. in octon.

Carl Friedrich Staeudlins *Beyträge zur Erläuterung der bibliſchen Propheten und zur Geſchichte ihrer Auslegung; als Verſuche Hoſeas, Nahum, Habakuk neu überſetzt und exegetiſch-kritiſch erläutert.* Stuttgard, 1786. in oct.

Animadverſiones in quaedam duodecim prophetarum minorum loca proponit Christian. Gotth. Hensler. Kilon. 1786. in quat.

Ver-

Versuch einer Uebersetzung der Propheten Nahum, Habakuk, Zephanja, Haggai und Obadja, mit Anmerkungen, Leipzig, 1791. in octon.

Observationes philologicae atque criticae ad quaedam prophetarum minorum loca, subjuncta vernacula Chabacuci interpretatione. Auctore J. Ch. Dahl. Neostrelitiae, 1798. in octon.

IN HOSEAM PROOEMIUM.

De Hoſeae gente nil conſtat, niſi quod in libri, qui ab eo nomen gerit, inſcriptione dicitur, eum fuiſſe filium *Beeri* [1]) cujusdam, quem Hebraeorum quidam temere confundunt cum *Beera*, principe Rubenitarum, qui captivus in Aſſyriam abductus legitur [2]) per Tiglathpileſſarem. Sed enim vero, nec nominis conſentit terminatio, nec temporis id admittit ratio, nec ulla probabilis ſuadet cauſa. Nec refutationem meretur, quod itidem Hebraei tradunt, Hoſeae patrem et ipſum prophetam fuiſſe, ex regula nimirum inter illos pervulgata quidem, ſed precaria prorſus, qua prophetam patrem habuiſſe judicatur, cujus pater in ipſo exordio memoratur; opinantur enim, vaticinandi facultatem hereditario quodam jure a majoribus in poſteros paſſim derivari. Nullo firmiori argumento nititur, quod vatem noſtrum pro-

1) הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי Hoſ. I, 1.

2) בְּאֵרָה אֲשֶׁר הֶגְלָה תִּגְלַת פִּלְנְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשֻּׁר הוּא נָשִׂיא לָראוּבֵנִי 1 Chron. V, 6.

produnt Hierosolymis esse oriundum, eo quod natale solum ipsius in libro suo silentio praetermittatur, unde liquere autumant, ejusmodi prophetam Hierosolymis natum esse. Contra Pseudo-Epiphanius Dorotheusque [3]) Hoseam Belemoth [4]), oppido in tribu Issaschar sito, oriundum tradunt. Sed talia retulisse sufficiat [5]). Illud vero vix in dubium recte vocari posse videtur, nostrum gente Israelitam fuisse; et in regno Samariae sive decem tribuum vixisse. Perpetuus enim scelerum et superstitionis Ephraimitarum est insectator, et *Ephraimum*, *Israelem*, *Samariam* saepius diserte compellat. Exprobrat illis impudentiam et pervicaciam Gabaitis parem [6]). Simulacra colebantur Bethel, Samariae, Galgal [7]), in monte Thabor [8]), et in Gileaditide [9]). Frustra illos conari demonstrat, ut alienigenarum ope ab ultione se

3) *De vitis prophetar.* Cap. XI. *Opp. Epiphan.* T. II. p. 244.

4) Pro quo tamen *Drusius*, Hieronymi auctoritatem sequutus, et Huetius in *Demonstrat. Evangel.* Propos. IV. p. 483. edit. Lips. *Bethschemes* legendum arbitrantur.

5) Plura ejusmodi commenta recensuit Jerem. Friderici in Exercitat. histor. philolog. *de Hosea et vaticinio ejus*, Lips. 1715. quat.

6) Vid. IX, 9. X, 9.

7) IV, 15. IX, 15. XII, 12.

8) V, 1.

9) VI, 8. XII, 12.

Dei ſubducant; quum pro eo, quod Aegyptios et Aſſyrios implorarent, a Deo potius roganda fuiſſet criminum poenitudine venia [10]). Dejiciendos aureos vitulos, proſtratosque in Aſſyriam asportandos minatur [11]). Judam rarius tantum et obiter tangit [12]). Quod in libri inſcriptione tempus, quo vixit Hoſeas, ad reges Judae definitur, unius Jeroboami, regis Iſraelitarum addita mentione, inde colligendum nonnulli putarunt, noſtrum in regno Judae oracula edidiſſe. Cujus argumenti tamen nulla omnino eſt vis, arguentibus rationibus aliis multo gravioribus, inter Iſraelitas noſtrum verſatum eſſe. Accedit, quod libri inſcriptionem ab ipſo Hoſea profectam eſſe, parum ſit credibile. Praefixa ea haud dubie eſt ab homine quodam Judaeo, qui quum oracula diſperſa ſacrorum ſcriptorum ſyntagmati inferenda

10) VII, 11. VIII, 9. 13. IX, 3. XII, 1. XIV, 4.

11) VIII, 5. X, 5. 6.

12) I, 7. IV, 15. V, 12. 13. 14. VI, 4. 11. VIII, 14. XII, 1. 3. Pertinet huc Jo. Schmidii in *Prolegomm. in Hoſ.* p. 52. obſervatio: *Eſt haec conſuetudo Prophetarum, ut illis populis, ad quos non ſunt miſſi, videantur parcere, adverſus illum vero, ad quem miſſi ſunt, acriter invebantur. Ita Eſajas et Michas acerrime reprehendunt populum Judae, quod non ita faciunt contra Iſraelem, quia non ad hunc, ſed ad illum miſſi fuerant; contra Hoſeas noſter et Amos, qui tamen eodem tempore prophetaſſe creduntur, ſevere arguunt Iſraelem, et regno Judae blandiri videntur, quia rurſus non ad hos, ſed ad illum uterque miſſus fuit.*

renda unum in volumen colligere aggrederetur, in tempore designando potiorem Judaeorum regum rationem a se habendam esse duxerit. Etsi vero manui seriori epigraphen illam adsignemus; non tamen est, cur ei fidem denegemus, quum oraculis nil insit, quod aevo in illa indicato repugnet. Perhibet autem inscriptio, Hoseam vixisse regnantibus in Judaea Usia, Jothamo, Ahaso et Hiskia, in decem vero tribuum regno Jeroboamo II. filio Joasi, cujus mentio ideo fuit adjecta, ut eo propius cognosceretur, tempus, quo vaticinari incepit, non aliud fuisse, quam id ipsum, quo Usias et Jeroboamus reges σύγχρονοι erant, quod fuit quatuordecim annorum. Namque regnum ille demum obtinuit anno septimo et vigesimo Jeroboami II, qui clavum imperii tenuit annos quadraginta et unum [13]); quo de numero si deducantur viginti et septem anni Jeroboami, quibus Usiae imperium antevertit, reliqui sunt quatuordecim, quibus ambo simul imperarunt, hic Judaeis, ille reliquo decem tribuum populo. Quodsi vero prima oracula edidit Hoseas extremis imperii Jeroboamici annis, ultima autem ineunte Hiskiae regno, per quadraginta fere annos prophetam illum egisse, et aequales sibi in regno Judae Jesajam Michamque habuisse constat.

Quae de illo, quo floruit Hoseas, tempore in V. T. monumentis historicis sunt prodita, satis docent,

13) Uti constat e 2 Reg. XV, 1. collato cum 2 Reg. XIV, 25.

docent, vixisse illum temporibus difficillimis, statu reipublicae plerumque turbulento, religionis vero penitus corrupto. Maximopere quidem floruerunt res Israelitarum sub Jeroboamo II., qui, rebus feliciter gestis, urbes ab hoste expugnatas recuperavit, populumque a Syrorum oppressionibus vindicavit [14]; mox tamen ab ejus obitu cuncta in deterius ruere coeperunt, et turbis, factionibus, belli intestini motibus plena fuerunt omnia, dum caedes promiscuae, dum parricidia viam ad regnum obtinendum muniebant, atque adeo, viribus reipublicae fractis et proculcatis, externis hostibus apertum latus exhibebant, quorum jugum suscipere tandem debuerunt. Pleraque autem eorum, quae supersunt, vaticiniorum Hoseae edita videntur in illo undecim annorum interregno, quod inter mortem Jeroboami II. et filii in ejus locum successionem intercessit. Anno enim decimo quinto Amaziae, regis Judae, regnum auspicatus est Jeroboamus [15], idque tenuit per annos quadraginta et unum; ultimus itaque regiminis ejus, sive primus successoris Zachariae, incidere debuit in annum vigesimum et septimum Usiae; sed hujus anno demum trigesimo octavo patri successisse legitur Zacharias [16], unde merito colligitur, hoc non nisi post interjectos undecim annos

---

14) Vid. 2 Reg. XIV, 27. 28.

15) Vid. 2 Reg. XIV, 22.

16) 2 Reg. XV, 8.

annos evenisse, atque adeo rempublicam, gubernatore destitutam, toto illo tempore turbarum civilium aestu miserum in modum fluctuasse. Qui vero post graves illas et maxime perniciosas civium inter se digladiantium contentiones, regnum tandem occuparunt, bini reges, Zacharia et Sallum, non nisi paucorum admodum mensium reges fuerunt. Paullo quidem diutius rerum potitus fuit Sallumi percussor, Menahemus, sed ita tamen, ut dignitati male partae suis viribus tuendae nuno impar eam magna pecuniae vi ab Assyriorum rege redimere, eique obnoxius fieri necesse habuerit. Successit ei filius, Pekahja, sed post biennium a Pekaho, Remaljae filio, trucidatus. Quo parricida regnante contigit fatalis illa regis Assyriorum expeditio, qua regnum Israeliticum nobilissima sua parte multavit, civibusque in exilium missis, regiones trans Jordanem sitas et superioris Canaanaeae partes sui juris fecit [17]). Hoc vero tempore interregnum iterum statui debere videtur, et quidem octo annorum; namque vigesimus annus imperii Pekahi, qui simul ultimus ejus fuit, incidit in annum quartum Achazi, primus vero Hoseae, regis Israelitarum, qui illo interemto successit, in duodecimum demum ejusdem Achazi [18]); quae pugna vix aliter videtur tolli posse, quam si statuamus, sive Pekahum, post imperium viginti

17) 2 Reg. XV, 29.

18) Vid. 2 Reg. XVII, 1.

viginti annorum per octo adhuc annos superstitem quidem, sed aut profugum, aut captivum abductum fuisse, ita ut reliqui illi octo in censum venire non meruerint; sive potius, effluxisse totidem inter Hoseae conspirationem et illud tempus, quo rex ab universo populo fuerit salutatus [19]. Ultimus ceterum ille fuit Israelitarum rex.

Talibus vero temporibus mores penitus corruptos perditosque exstitisse, et res ipsa docet, et vatis nostri questus crebraeque objurgationes satis declarant. Summi aeque ac infimi turpissimae superstitioni publice litabant. Vitulorum aureorum cultui, quo Aegyptiorum superstitionem aemulabantur, religionem addiderunt longe adhuc deteriorem, quam, inter vicinos Phoenices prognatam, et Jezabelis, mulieris propudiosae, patrocinio sibi commendatam, non ita pridem susceperunt [20]. Proceres injustitia, expilationibus, et caedibus innocentum in ceteros cives saeviebant [21]. Sacerdotes, auspiciis illius Jeroboami, cujus nusquam sine vituperatione mentio injicitur, introducti, et ab ejus successoribus conservati, quum tueri deberent religionis patriae ac virtutis causam, populumque veram ejus rationem docere, non modo negligebant, quod

---

19) Usi sumus verbis S. H. Manger in *Prolegomm. in Hos.* p. 8.

20) 1 Reg. XVI, 30. 31.

21) Hos. IV, 1. 2.

quod sui esset muneris, verum etiam contraria faciebant, opibusque et potentia elati, luxuria et lascivia diffluebant [22]). Privati denique homines neglectis sanctissimis quibusvis officiis, quae tam Deo, quam inter se sibi cives in societate debent, in hoc praecipue studium incumbebant, ut quibus possent artibus ac dolis, opes corraderent aliorumque incommodo ditescerent, atque solo voluptatis amore ducti, vitiorum se illecebris et cupiditatum lenociniis dabant, pietatis vero doctores deridebant [23]). In tanta igitur quibuscum noster viveret hominum perversitate, conciones ejus, quae quidem nobis supersunt, quis miretur potissimum versari in severis comminationibus gravique castigatione scelerum, per omnes tunc ordines turpiter grassantium? Minis tamen atque adhortationibus suis ad resipiscentiam identidem admiscet promissiones de laetiori temporum facie, aliquando futura, quibus meliorem populi partem in adflictissimis reipublicae temporibus erigeret. Dicendi genere utitur gravi et pathetico, pleno fervoris et audaciae. Quamquam vero sermonum suorum argumentum universum sit satis apertum, vix tamen alius vates Hebraeorum aeque est difficilis et involutus, quod tum ex ipsa rerum natura, utpote qui multum a nostra cognitione remotas historias, parumque ex monumentis

22) Hos. IV, 6. 8. VIII, 13.

23) Hos. IV, 2. 11. 13. 14. XII, 8. 9.

mentis illorum temporum exploratas innuat, cum etiam ex ipſa ſtyli indole derivatur. Quum enim ex antiquiſſimis ſit Hebraeorum vatibus, ſtylus quoque ejus incorruptam ſermonis vetuſtatem exprimit, priſtinam generis ſententioſi brevitatem retinens, a qua vates inferiores aliquid, judice Lowthio, remiſerunt. Saepe ex uno in aliud argumentum, ex uno in aliud tempus perſonamve, non per viam, ſed veluti per ſaltum tranſilit. Id eſt, quod de eo notat Hieronymus, *Oſee*, inquiens, *commaticus*, *et quaſi per ſententias loquens.* Obtruncata ſententia lectorem ſuſpenſum, ejusque prudentiae, quod deeſt, ſupplendum relinquit. Res quidem, quas tractat, magna lectiſſimarum imaginum varietate illuſtrat; ſed quum ſimilitudines uſurpatas vel auditoribus applicandas relinquat, vel ſtatim ſignificatas deſerat, multum de illarum elegantia et concinnitate lectorem nunc fugere neceſſe eſt.

Duae commodiſſime hujus libri *partes* conſtituuntur, quarum *prior* capitibus tribus parabola continua uxoris adulterae populi Iſraelitici defectionem a cultu Jovano perſidiaeque poenas ſiſtit; *altera* vero, reliquis undecim capitibus, plura continet minora oracula, minime inter ſe cohaerentia, quibus nullo allegoriae involucro Iſraelitarum ſcelera caſtigantur, intermixtis mox poenarum comminationibus, mox etiam feliciorum temporum promiſſionibus. Ea vero oracula,

delecta,

delecta, uti credibile est, ex multo pluribus, quae per satis longum annorum spatium edidit vates; quum sint inter se sine ullis temporum notis, aut argumenti distinctione connexa; minime mirum est, si, ut Lowthii [24]) verbis utamur, *Hoseam perlegentes nonnumquam videamur in sparsa quaedam Sibyllae folia incidere.* Quae quum ita sint, cujuslibet oraculi veros limites, initia et fines dignoscendi ratio suppetit nulla, nisi quae ex ipsius argumenti diversitate elicitur, sollicite comparata cum diversis itidem rerum Israeliticarum vicissitudinibus, quarum aliquam saltem memoriam nobis conservarunt codicis hebraei monumenta historica.

Praeter illos interpretes, qui minores, quos dicimus, prophetas vel omnes, vel plures eorum junctos commentariis illustrarunt, quorum elenchum supra p. 8. seqq. exhibuimus, sunt etiam, qui seorsim et data opera Hoseae illustrando incubuerunt. Eorum igitur scripta, quae quidem nobis innotuerunt, nunc recensebimus.

I.

Hebraei.

Trium celeberrimorum ex Hebraeis interpretum Salomonis Jarchii, Abrahami Aben-Esrae,

---

24) *De Sacra Hebraeor. poësi* p. 280. edit. Oxon. s. p. 432. edit. Gotting.

ESRAE, et DAVIDIS KIMCHII Scholia in Hoſeam edita ſunt cum annotationibus *Guil Coddaei* Lugdun. Batav. 1623. in quat., nec non per *Ludovic. de Dieu* ibid. 1631. in quat.

Hoſeas antiqua Chaldaica Jonathanis paraphraſi, quae veterum Judaeorum, a captivitate Babylonica, Scripturam explicandi et inflectendi modum refert, ut et recentiorum inter Rabbinos Philologorum, R. *Salomonis Jizchak*, R. *Abrahami Aben-Esrae*, et R. *Davidis Kimchii Commentariis illuſtratus.* Ex antiquo Roberti Stephani emendato codice Pariſino recenſitus ab HERMANNO VON DER HARDT, Praepoſ. Mariaeb. Lingg. Orr. in Academ. Jul. [Helmſtad.] Prof. P. Helmſtadi, 1703. in quat. Repetit. ibid. 1712., nec non Gotting. 1775., curante *J. D. Michaelis*,

Rabbi ISAACI ABRABANELIS *Commentarius in Hoſeam:* cui et praemiſſum Prooemium in duodecim Prophetas minores, latinitate donatum, una cum Notis ſuis ab FRANCISCO *ab* HUSEN, V. D. M. in Wetſinge. Lugduni in Batavis, 1687. in quat.

II.

PATRES ECCLESIASTICI.

HIERONYMUS *in Prooemio in Hoſeam ad Pammachium:* „Qui exponere ſunt conati Oſee, apud Graecos reperi *Apollinarium Laodicenum*, qui quum

quum in adolefcentia fua breves et in hunc et in alios Prophetas commentariolos reliquiffet, tangens magis fenfus, quam explicans, rogatus eft poftea, ut in Ofee plenius fcriberet, qui liber venit in noftras manus, fed ipfe nimia brevitate ad perfectam intelligentiam lectorem ducere non poteft. *Origenes* parvum de hoc Propheta fcripfit libellum, cui hunc titulum impofuit: Περὶ τȣ͂ πῶς ὠνομάσθη ἐν τῷ Ὠσηὲ Ἐφραὶμ, hoc eft, *quare appellatur in Ofee Ephraim*, volens oftendere, quaecunque contra eum dicuntur, ad haereticorum referenda perfonam. Et aliud volumen ἀκέφαλον καὶ ἀτέλεςον, quod et capite careat, et fine. *Pierii* quoque legi tractatum longiffimum, quem in exordium hujus Prophetae die vigiliarum dominicae paffionis extemporali et diferto fermone profudit. Et *Eufebius Caefareenfis* in octavo decimo libro Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως quaedam de Ofee Propheta disputat. Unde annos circiter viginti duos, quum rogatu fanctae et venerabilis focrus, imo matris tuae, Paulae, illud enim nomen carnis, hoc fpiritus eft, quae monafteriorum et fcripturarum femper amore flagravit, effem Alexandriae, vidi *Didymum*, et eum frequenter audivi, virum fui temporis eruditiffimum, rogavique eum, ut, quod Origenes non fecerat, ipfe compleret, et fcriberet in Ofee commentarios; qui tres libros, me petente, dictavit, quinque quoque alios in Zachariam. Haec dico, ut noveris, quos in Prophetae hujus campo habuerim praecurfores, quos

 tamen

tamen ut ſimpliciter et non ſuperbe (ſicut quidam meorum amicorum ſemper inſibilat) tuae prudentiae fatear, non in omnibus ſum ſecutus, ut judex potius operis eorum, quam interpres, exiſterem, diceremque, quid mihi videretur in ſingulis, et quid ab Hebraeorum magiſtris vix uno et altero acceperim, quorum et apud ipſos jam rara avis eſt, dum omnes deliciis ſtudent et pecuniis, et magis ventris, quam pectoris, curam gerunt, et in hoc ſe doctos arbitrantur, ſi in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant."

III.

Interpretationes Hoseae inde a Sec. XVI. editae.

Martini Lutheri *in Oſeam Prophetam Adnotationes* Vitembergae praelectae anno 1526., eodem loco annoque prodierunt in octonis. Germanice redditae leguntur in Lutheri Operibus T. VI. p. 1497. edit. Walch. Ejusdem *in Hoſeam Prophetam Enarratio ab ipſo in publicis praelectionibus tradita et poſtea recognita, collecta per* Vitum Theodorum, Norimbergenſem, *plena piae doctrinae et ſalutarium conſolationum.* Vitemberg. 1545. in octon. Francofurti, 1546. Exſtat in Lutheri Operibus latinis T. IV. p. 391. edit. Viteberg., ac tom. IV. p. 598. edit. Jenens. Itidem germanice reddita eſt a *Friderico Drackſtetio,*

tio, ſed negligentius (Vid. J. G. Walchii Praefat. ad Tom. VI. edit. Halens. p. 16. ſeqq.). Legitur inter Lutheri germanica T. VIII. p. 233. edit. Vitemberg., T. VIII. p. 593. edit. Altenburg., T. VIII. p. 1., T. VI. p. 1550. edit. Halens.

Wolfg. Fabr. Capitonis *Commentarius in Hoſeam*, Argentor. 1528. in oct.

Joa. Brentii *Commentarius in Hoſeam Prophetam*, Hagenoae, 1560. in quat., Tubing. 1580. fol.

Hieronymi Box, Guadalupenſis, *Commentaria in Hoſeam prophetam, chriſtianae philoſophiae praeceptis adcommodatam, adjectis obſervationibus cum parabolis elegantiſſimis.* Caeſaraugustae, 1581. fol. Venetiis, 1585. in quat. Lugdun. 1587. in octon., ac locupletata a *Gabr. Gyrelo*, Brixiae, 1604. in quat.

Jacobi Matthaei *Praelectiones in Hoſeam*, Baſileae, 1590. in quat.

Amandi Polani a Polansdorf *Analyſis libri Hoſeae prophetae*, Baſil. 1599. in quat., 1601. in octon.

Hieron. Zanchii *Commentarius in Hoſeam*, Neoſtadii, 1600. in quat. Obtinuit quoque locum in auctoris *Operibus theologg.* T. V. Genev. 1619. fol.

Salomon. Gesneri *Hoſeas illuſtratus*, Vitemberg. 1601. et 1614. in octon.

Continetur hoc libro duplex versio latina Hoseae, altera Hieronymi ex ebraeo, altera Bened. Ariae Montani ex paraphrasi chaldaica Jonathanis, cum Hieronymis Commentario. Ipse autem Gesnerus praeter Praefationem ac notas, margini adpositas, nihil addidit.

DAVIDIS PAREI *Hoseas propheta commentario illustratus*, Heidelberg. 1605. 1609. in quat.

MICHAELIS KRACKEWITZII *Commentarius in Hoseam*, Francofurti, 1619. in quat.

BALTHASARIS MEISNERI *Hoseas, novo commentario per textus analysin, ejusdem exegesin, dubiorum solutionem, et locorum communium adnotationem perspicue illustratus.* Viteberg. 1620. in octon.

ANDR. RIVETI *Commentarius in Hoseam*, Lugd. Batavor. 1625. in quat., et in ejus *Oper. theologicor.* T. II. p. 481.

Exposition of the prophecy of Hosea by JEREM. BURROUGHS, Oxford. 1643. 1652. tribus voll. in quat..

JO. HENR. URSINI *Hoseas commentario literali enucleatus*, Noriberg. 1677. in oct.

SEBAST. SCHMIDII *Commentarius in prophetam Hoseam, in quo textus ebraeus, tam Christianis, quam Ebraeis interpretibus non parum difficilis visus, ea, qua fieri potuit, adcuratione expenditur, singula capita analysi com-*

commoda disponuntur, et loci communes subjunguntur. Francof. ad Moen. 1687. in quat.

FRANCISCI VAVASSORIS *Commentarius in Hoseam prophetam* exstat in ejus Operibus, quae Amstelaedami 1709. in form. max. prodierunt. Separatim ille non est editus.

De Prophetie van Hosea ontledigt door JO. BIERMANN, Ultrajecti, 1702. in quat.

JO. CONR. WACKII *Expositio atque illustratio Hoseae*, Ratisbon. 1711. in octon.

Hoseas historiae et antiquitati redditus ab HERMANNO VON DER HARDT, Helmstad. 1712. in quat.

Saft und Kraft des schweren und in Redensarten kurzgefassten Propheten Hoseae, bestehend in einer Erklärung, auserlesenen Paeloquiis, Exordiis, lehrreichen Propositionen jeder Verse, und sonderlichen doctrinal- moral- und philosophischen Anmerkungen über alle Capitel und Verse aufs fleissigste verfasset von JOH. GEORG TERNE, erstes Stück, Jena, 1740., zweytes Stück, Eisenberg, 1748. in octon.

Continetur hisce duobus particulis primi tantummodo atque partis secundi Capitis vaticiniorum Hoseae enarratio. Imperfectum igitur est opus.

Vaticinium Hoseae versum, paraphrasi notisque illustratum a JOH. CHRIST. KLEMMIO. P. I. Tubingae, 1744, in quatern.

Dissertatio, Klemmio praeside a tribus Stipendiariis defensa. Continet priora septem Capita: num sequuta sint reliqua, ignoramus.

JOA. AUG. DATHII *Dissertatio in Aquilae reliquias interpretationis Hoseae*, Lips. 1757. in quat. Repetita in Auctoris *Opusculis ad crisin et interpretationem V. T. spectantt.* nostris curis editt. Lips. 1796. in octon.

Neue Uebersetzung der Weissagung Hoseae nach dem ebräischen Texte, mit Zuziehung der griechischen Version von (Christia) N. (Gottfrie) D. (Struense) E. Frankf. u. Leipz. 1769.

JOA. HENR. MANGER *Commentarius in Hoseam*, Campis, 1782. in quat.

Der Prophet Hoseas aus der biblischen und weltlichen Historie erläutert, und mit kritischen, philologischen und theologischen Anmerkungen versehen von JOH. GOTTFR. SCHROEER. Dessau, 1782. in octon.

MAGNI EUREN *Examen variantium lectionum in textu hebraeo Prophetae Hoseae*, Spec. I. Upsal. 1782. Specim. II. ibid. 1786. Repetit. in AURIVILLII *Dissertatt. a J. D. Michaelis junctim editt.* p. 594. seqq.

Hosea,

Hosea, aus dem Ebräischen neu übersetzt von AUG. FRIEDR. PFEIFFER, Erlang. 1785.

Annotationum historico-exegeticarum in Hoseam auctore LUD. JOS. UHLAND, Pars I—XII. (totum Hoseae librum complectentes), Tubing. 1785—1797. in quat.

Erklärung des Propheten Hosea von JOH. CARL VOLBORTH, erste Abtheil. Götting. 1787. in octon.

Hoseas neu übersetzt nebst einigen Erläuterungen von CHRIST. GOTTL. KÜHNÖL, Leipzig, 1789. in octon.

Hoseae Oracula hebraice et latine; perpetua annotatione illustravit CHRISTI. THEOPH. KUINOEL, Lipſ. 1792. in octon.

Der Prophet Hoseas erklärt von M. JOH. CHR. VAUPEL. Dresd. 1793. in octon.

Hoseas von ERNST GOTTFR. ADOLPH BÖCKEL, Königsberg, 1807. in octon.

HOSEAS.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Praemissa gemina inscriptione, generaliori altera totius voluminis (vs. 1.), altera specialiori, primi vaticinii (vs. 2. init.), enarrantur signa quaedam et portenta, quibus regni Israelitici mores ac fata significantur. Jubet enim Deus prophetae, ut meretrici sibi conjugio copulet, ex qua susceptum filium Isreelem vocat, quo Israelitici imperii interitus ostenditur (vs. 2—5.). In filia, quae ex eadem impudica uxore nata est, alienum se ostendit Deus a populo, cui ad suam misericordiam aditum dicit esse praeclusum (vs. 6. 7.). Prole tertia, mascula, portenditur, Israelitas non amplius fore Dei populum peculiarem (vs. 8. 9.). Istae tamen comminationes mox mitigantur promisso redeundorum aliquando Deo in gratiam Israelitarum, consociandique, uno sub principe, utriusque, Judaici et Israelitici, regni (vs. 10—20.).

Caput hoc primum scriptis peculiaribus illustrarunt JOA. STEUBER in *Dissertat. de conjugio Hoseae prophetae cum meretrice ex jussu Dei*, in MENTHENII *Thesauro Theologico-*

gico-philologico, Amſtelaed. 1701. T. I. p. 958. ſeqq. Jo. Marckeus in *Diatribe de uxore fornicationum accipienda cum liberis fornicationum ab Hoſea, qua exponitur fere integrum Caput primum Hoſeae*, Lugd. Batav. 1696. in quat., repetita in Auctoris *Commentario in duodecim Prophetas*, Tubing. 1757. edit., T. I. p. 114. et Frid. Theod. Rinck in *Commentarii in Hoſeae Vaticinia Specimine, primum eorum Caput complectente*, Regiomont. 1789. in quat.

---

1. Pro דְּבַר־יְהוָה Chaldaeus poſuit: פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ *Verbum prophetiae a Jova.* הוֹשֵׁעַ] Hieronymus: „*Oſee*, in lingua noſtra ſalvatorem notat, quod nomen habuit etiam Joſue, filius Nun [יְהוֹשֻׁעַ], antequam ei a Deo vocabulum mutaretur. Non enim, ut male in Graecis codicibus legitur et Latinis, *Auſe* [Αὐσῆ] dictus eſt, quod nihil omnino intelligitur, ſed *Oſee*, id eſt, ſalvator, et additum eſt ejus nomini *Dominus*, ut *ſalvator Domini* diceretur." Verum הוֹשֵׁעַ eſt vel Infinitivus (vid. Jerem. XI, 12.) explicandus *ſalvando* ſcil. ſalvabit Deus, vel Imperativus, *ſalva a Deus!*, ut הוֹשִׁיעָה נָּא, Pſ. CXVIII, 25. De בֶּן־בְּאֵרִי vid. Prooem. עֻזִּיָּה, qui et עֲזַרְיָה dictus, et 52 annos regnavit, 2 Reg. XIV, 21. XV, 1. ſeqq. יוֹתָם, qui ſedecim annis rex fuit, 2 Reg. XV, 32. אָחָז, et hic ſedecim annis regno praefuit, 2 Reg. XVI, 1. ſeqq. יְחִזְקִיָּה, novem ſupra viginti annos regnavit, 2 Reg. XVIII, 1. וּבִימֵי יָרָבְעָם *Nempe* incipiens *in diebus* viventis adhuc *Jeroboami* II., Amoſ. I, 1. VII, 9., qui quadraginta annos et unum ſatis feliciter regnavit, usque ad annum vigeſimum ſeptimum Uſiae, vid. 2 Reg. XV, 1.

2. Verba תְּחִלַּת דִּבֶּר alii vertunt: *principio loquutus eſt*, ut prius nomen adverbiaſcat, quemadmodum רַבַּת, Pſ. CXX, 6. CXXIX, 2. Alii: *initium quo loquutus eſt*, ſub-

ſubaudito pronomine relativo אֲשֶׁר, ut Exod. VI, 28. בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָֹה *die* quo *loquutus eſt Jova;* cf. Jeſaj. XXIX, 1.; ut plena eſſet formula תְּחִלַּת דְּבַר אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָֹה. Verum nihil ſubaudire neceſſe erit, ſi דִּבֶּר habes pro nomine formae חִבֵּל, *malus navis,* כִּסֵּא *thronus;* quod ipſum nomen (הַדִּבֵּר) Jerem. V, 13. legitur. Pro דִּבֵּר vero h. l. cum Segol דִּבֶּר eſt ſcriptum ob ſtatum, quem dicunt, regiminis, et arctiorem propterea cum nomine proximo conjunctionem, quae et lineola Makkaph indicatur. Pro nomine noſtrum דִּבֶּר habuerunt veteres omnes, quos דְּבַר legiſſe, quod exſtat in altero codicum eorum, qui Regiomonti Boruſſ. aſſervantur (nec non in duobus codd. de-Roſſii, in altero tamen a prima manu), ſine neceſſitate conjecit Lilienthal in *Commentat. crit.* qua codd. illos deſcripſit (Regiom. 1770. 8.) p. 349., ſuffragante J. D. Michaelis in *Biblioth. Orient.* T. XIX. p. 170. LXX. Ἀρχὴ λόγε Κυρίε. Chaldaeus: שֵׁרוּת פִּתְגָּמָא דַיְיָ. Syrus: ܪܝܫ ܡܠܬܗ ܕܡܪܝܐ. Vulgatus: *principium loquendi Domino.* Sunt, qui ex his verbis conjecerent, primum omnium prophetarum Hoſeam fuiſſe, quaſi Deus primus per Hoſeam hominibus conſiliorum ſuorum arcana et futurarum rerum eventus revelaverit. Vid. e. c. Lightfootii *Chronol.* in *Oper.* T. I. p. 93. Verum Jonam noſtro anteriorem fuiſſe, evicerit 2 Reg. XIV, 25. Neque dubium eſt, Joelem et Amoſum ſuorum vaticiniorum plura ante Hoſeam edidiſſe. Quare noſtris verbis ſolum hoc indicatur, illud vaticinium, cui ea praepoſita leguntur, eorum oraculorum, quae Hoſeas edidit, eſſe primum. Cf. Aurivillii *Diſſertatt.* p. 597. בְּהוֹשֵׁעַ *Per Hoſeam,* ut Num. XII, 2. *Num Jova ſolum* בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר *per Moſen loquitur, nonne* גַּם-בָּנוּ *et per nos loquitur?* Cf. 2 Sam. XXIII, 2. Hebr. I, 1. ὁ Θεὸς λαλήσας ἐν προφήταις. Hieronymus: „Aliud eſt, loqui Dominum *in Oſee,* aliud, *ad* (אֶל) *Oſee: in Oſee,* non ipſi loquitur *Oſee,* ſed per Oſee

Osee ad alios, *ad Osee* vero loquens ad ipsum significat conferre sermonem." Cf. Drusii *Animadverss.* L. II. Cap. XLIX. (in *Criticor. SS.* T. VI. p. 1254.). לֵךְ *I!* i. e. agedum, ut infra III, 1., quod nec Latinis insolitum. Sic Propertius *Eleg.* I, 9. 13. *I quaeso et tristes istos compone libellos.* קַח־לְךָ *Sume*, duc *tibi* uxorem matrimonio, de quo ineundo verbum לָקַח et Genes. IV, 19. XXIV, 3. 67. XXXIV, 4. Jerem. XXIX, 6. usurpatur. Eodem sensu λαμβάνειν legitur Marc. XII, 19., et παραλαμβάνειν Matth. I, 20. אֵשֶׁת זְנוּנִים *Mulierem scortationum*, i. e. maxime libidinosam, ut אִישׁ־דָּמִים, *vir sanguinum*, sanguinarius, Ps. V, 7., אִישׁ מַכְאֹבוֹת, *vir dolorum*, i. e. doloribus consumtus, Jesaj. LIII, 3. Hieronymus: „Verbum hebraicum *Zenunim* non *fornicariam* et *fornicationem*, ut plerique aestimant, sed multas *fornicationes* sonat [cf. Genes. XXXVIII, 24. ubi de Thamare הָרָה לִזְנוּנִים *gravida facta est per scortationes*]. Ex quo ostenditur, mulier ista, quam propheta assumit in conjugem, non semel, sed frequentius fornicata." Vates num enarret rem in facto positam, vel talem, quae per quietem aut visionem ei oblata esset, vel denique parabolam, operose disquirunt interpretes. Et ad primam quidem sententiam quod attinet, vere esse ab Hosea gesta, quae hic leguntur, ut portenderet illis suorum popularium mores ac fata; nos minime ignoramus, nihil fuisse priscis hominibus familiarius, quam ut animi cogitata et consilia factis et actionibus declararent, gestibusque pro verbis uterentur; qua de re nemo subtilius doctiusque disseruit Guil. Warburtono in opere, quo divinam Mosis legationem demonstravit (*The divine legation of Moses demonstrated*) Lib. IV. Sect. 4. Vol. III. p. 105. seqq. edit. Londin. 1765., vel in vers. teuton. Vol. II. p. 126. seqq. Sic Idanthura, Scytharum rex, narrante Pherecyde apud Clementem Alexandrinum (*Strom.* p. 567.), ut Dario, qui Istrum transiisset, significaret,

ficaret, ſe exercitum contra eum ducturum, non literas, ſed ſymbolum miſit, *murem*, *ranam*, *avem*, *telam et aratrum* (Φασὶ γοῦν καὶ Ἰδάνθυραν, τῶν Σκυθῶν βασιλέα, ὡς ἱστορεῖ Φερεκύδης, ὁ Σύριος, Δαρείῳ διαβάντι τὸν Ἴστρον πόλεμον ἀπειλοῦντα, πέμψαι σύμβολον ἀντὶ τῶν γραμμάτων, μῦν, βάτραχον, ὄρνιθα, οἰστὸν, ἄροτρον). Et in vetuſtiſſimis oraculis ſigna pro verbis uſurpata fuiſſe, docet illud Heracliti effatum, quod Plutarchus nobis ſervavit (in libro, qui inſcribitur περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα, p. 962.): *Rex ille, cujus oraculum eſt Delphis, neque loquitur, neque tacet, ſed per ſigna oracula edit* (Οὔτε λέγει, οὔτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει). Ejusmodi vero actionem ſymbolicam ſimplicem eſſe oportere, breviſſimo temporis ſpatio abſolvendam, et pauciſſimis ſignis geſtibusve circumſcriptam, quis non videt? Longe diverſa eſt ratio eorum, quibus Hoſeas populi Iſraelitici ſcelera et poenas adumbraſſe legitur. Fac enim, quae hoc Capite commemorantur, vere geſta eſſe, fieri profecto per rei naturam non potuit, ut ea ſingula, matrimonium, a propheta initum, trium liberorum, unius poſt alterum ortus, filiolae ablactatio, eodem tempore contingerent. Illa autem per plurium annorum ſpatium producenda ſigna nihil ſane apud populum effeciſſent, nec ad eum erudiendum admonendumque quicquam valuiſſent. Cf. Staeudlinii *Novas Symbolas ad Prophetarum interpretationem* (*Neue Beyträge zur Erläuterung der bibliſchen Propheten*, Götting. 1791.) p. 130. Quis talia inania atque inutilia ab homine ſano umquam ſuſcepta eſſe credat? Abjicienda igitur ſententia, quae vati, ne dicam ſapientiſſimo numini, cujus ille juſſu egiſſe narratur, affingit inſulſi et inepti aliquid. Quod vero alii, auctore Maimonide, in *Doctore Perplexorum* P. II. Cap. XLVI. (p. 324. vers. lat.) ſtatuunt, exponi rem, quae vati in viſione aut per inſomnium oblata fuiſſet, ſine ulla ratione ſumitur; nam in toto, qui ſequitur, ſermone, ne leviſſimum quidem veſtigium appa-

ret,

ret, quod viſionem nocturnam a vate referri arguat. Reſtat itaque tertia ſententia, quae ſola probanda, adumbrari populi Iſraelitici mores ac fata *narratione allegorica*, ſive *parabola matrimonii cum uxore adultera initi*. Nihil uſitatius eſſe prophetis, quam rationem, quae Deo cum populo Iſraelitico intercedebat, *conjugii* imagine ſiſtere, quis neſcit? Dei amorem et curam pro iſto populo comparant cum amore, quo maritus fertur in conjugem a ſe amatam; illius vero impietatem et invictam ad idolorum cultum propenſionem comparant cum ſcortatione et adulterio, quo fidem marito datam ac debitam fallit libidinoſa uxor. Vid. Jeſaj. LIV, 5. ſeqq. Ezech. XVI. et XIII. „Quae notio V. T. ſcriptoribus ita eſt familiaris, ut pro idolorum cultu paſſim uſu receptum ſit *ſcortandi* vocabulum, nec alienum locum ibi occupaſſe, ſed paene ſuum ac proprium obtinuiſſe videatur,“ ait Lowthus *de S. Poëſi Hebraeor.* Prael. XXXI p. 401. edit. Oxon. (p. 617. edit. Götting.), qui allegoriae ejus originem et rationem pluribus expoſuit. *Parabolam* ab Hoſea narrari, vidit Chaldaeus interpres, qui illius ſenſum verbis propriis declarat. Ita autem ille noſtrae narrationis exordium exponit: אֵיזִל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יָתְבֵי קַרְתָּא מַעֲוָתָא דְּאִנּוּן מוֹסִיפִין לְמֶחֱטֵי *Vade, profer vaticinium contra habitatores civitatis idololatrae, qui addunt peccare.* Et Hieronymus in Commentario ad vs. 8. postquam haec omnia allegorice expoſuiſſet, in hunc modum pergit: „Si quis autem contentioſus interpres noluerit recipere iſta, quae diximus; ſed meretricem nomine Gomer, filiam Deblaim, primum et tertium maſculos, ſecundam, quae media eſt, feminam intellexerit procreaſſe, hoc nolens Scripturam ſonare, quod legitur; reſpondeat, quomodo in Ezechiel [IV, 4. ſeqq.] illud exponat, ubi jubetur a Domino portare iniquitates domus Iſrael, id eſt, decem tribuum, et trecentis nonaginta diebus in uno latere ſiniſtro dormire perpetuo, et dormire ita, ut num-

numquam evigilet, nec mutet latus. Hoc enim rerum natura non patitur, ut quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in uno ſemper latere dormiat. Si illa et cetera his ſimilia, quae in Scripturis ſanctis legimus, facta non poterit approbare, ſed aliud quid ſignificare contenderit; ergo et meretrix iſta mulier, et illa adultera mulier, quae aut Prophetae jungebantur, aut ſervantur a propheta, non turpem ſtupri conjunctionem, ſed ſacramenta indicant futurorum." Quae quum ita ſint, non eſt neceſſe, ut cum Lackemachero in *Obſervatt. philolog.* P. IV. Obs. III. p. 69., ne quid Deo indignum admittatur, Imperativis לֵךְ et קַח Futuri tribuamus poteſtatem, ut conjugium cum femina meretrice non tam imperet Deus, quam quibus moribus futura ſit ſponſa, qualiterque in ipſo conjugio ſeſe geſtura praenuntiet. Imperativorum autem pro futuris uſurpatorum exempla profert Geneſ. XII, 2. וֶהְיֵה בְּרָכָה, *eſto benedictio*, pro תִּהְיֶה בְּרָכָה, *eris benedictio* ſ. *beatus*, XX, 7. וֶחְיֵה *et vive* pro תִּחְיֶה, *vives*, XLV, 18. אִכְלוּ *comedite* pro תֹּאכְלוּ, *comedetis*. Deuter. XXXII, 50. וּמֻת *Morere in monte, quo aſcendes, et aggregare* (וְהֵאָסֵף) *populis tuis*, pro תָּמוּת, תֵּאָסֵף, *morieris, aggregaberis*; cf. et Pſ. XXXVII, 27. Nec Atticis inuſitatam hanc loquendi rationem fuiſſe, pluribus locis allatis comprobat. Verum ea a noſtro loco plane aliena eſſe, nemo non videt, quippe qui narratione parabolica exſequutum eſſe vatem mandatum divinum, quod acceperat de ducenda conjuge meretricia, diſertis verbis refert vates. Praetermitto alia interpretum commenta, quibus quae hic narrantur, cum ſummi numinis ſanctitate et cum prophetae dignitate conciliare tentarunt. Illorum plura recenſuit et examinavit Jo. Roos in *Obſervatt. philologico-exegeticis ad difficiliora quaedam loca Hoſeae*, Erlang. 1780., in quat. (in quibus tamen ſolus noſter locus pertractatur). Ad verba, quae in Hebraeo ſequuntur, וְיַלְדֵי זְנוּנִים, repetendum eſſe

קַח,

קַח, quod praecessit, recte observat Hieronymus: „Quodque additur, *ac filios fornicationum*, ἀπὸ κοινοῦ subauditur *sume tibi.*" Drusius: „*Accipit* uxorem, qui ducit, *suscipit* liberos, qui procreat. Posses ergo hunc locum ita supplere: *accipe tibi uxorem scortationum, et suscipe ex ea filios scortationum.* Nam ut recte dicimus *accipere uxorem*, non, *suscipere*, ita e contrario dicimus *suscipere natos ex aliqua uxore*, non, accipere. Utrumque uno verbo enunciant Ebraei, quod nunc jam in duo resolvi debet, ita exigente idiotismo linguae Latinae." *Natos scortationum* Hieronymus ait utrumque intelligi posse, „quod et fornicariae mulieris priores de fornicatione susceptos recipiat filios, et ipse ex meretrice generet filios, qui idcirco *fornicationis* appellandi sint *filii*, quod sint de meretrice generati." Sed intelligendos esse filios ex ipso propheta generatos, inde apparet, quod vs. 3 sqq. uxor vati matrimonio gravida facta et filios peperisse narratur. Quemadmodum vero אֵשֶׁת זְנוּנִים *uxorem scortationibus deditam* notare vidimus, ita יַלְדֵי זְנוּנִים erunt liberi, qui, matri similes, scortationi et libidini sint addicti. כִּי־זָנֹה תִזְנֶה *Nam scortando scortatur*, i. e. deos alienos colit, vid. quae paullo superius monuimus, et cf. Jerem. III, 1. 6. seqq. et infra III, 1. IV, 12. 15. הָאָרֶץ *Haec terra*, metonymice pro *terrae* Israeliticae *incolis*, יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, ut habetur infra IV, 1. מֵאַחֲרֵי יְהוָה, *Relicto Jova*, ut Ps. LXXIII, 27. Zephan. I, 6. 2 Reg. XVII, 21., cf. 1 Reg. XI, 2. seqq. Chaldaeus: אֲרֵי מִטְעָא יִטְעוּן דָּיְרֵי אַרְעָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ *Nam errando errant habitatores terrae a cultu Jovae.*

vs. 3. וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח *Abiit* igitur propheta divinum jussum (vs. 2.) exsequutus, *et duxit* uxorem אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם, *Gomeram filiam Diblaiimi*, quibus posterioribus verbis quidam significari opinantur, *oriundam* eam fuisse *Diblaimis*, quae Diblah Ezech. VI, 14., vel דִּבְלָתַיִם, *Diblataim*,

Jerem. XLVIII, 22. dicta fuerit, urbs Moabitarum. Sed quum illa loquendi formula parentes, a quibus ſint orti liberi, indicari ſoleant, vates דבלים ſine dubio pro nomine patris *Gomerae* haberi voluit. Eſt autem illud nomen viri ut אפרים. Quemadmodum vero liberorum nominibus ſingulis, *Iſreel* (vs. 4.), *Lo-Ruchama* (vs. 6.), *Lo-Ammi* (vs. 9.) aliquid portenditur, ita nec matris nomen ſua poteſtate carere veriſimile eſt. In ea tamen definienda non plane conſentiunt interpretes. Hieronymus: „*Gomer* interpretatur τετελεσμένη, id eſt, *conſummata* atque perfecta; alii θώρακας, id eſt, *loricas*, ſignificari putant. Sunt, qui *menſuram* [עמר], ſive *amaritudinem* [מר] ſuſpicentur: quod recte dicerent, ſi ג literam non haberet. *Deblaim* παλάθας ſonat, quarum in Palaeſtina permagna copia eſt, et quas Eſajas propheta ulceri Ezechiae regis jubetur apponere [2 Reg. XX, 7. Jeſaj. XXXVIII, 21.]. Eſt autem maſſa pinguium caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illaeſae permaneant, calcant atque compingunt. Igitur et Iſrael *conſummata* in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quae fruentibus ſuavis videtur et dulcis, in typo ab Oſee uxor accipitur.“ Hebraei, Jarchio referente, Hoſeae uxorem גומר dici exiſtimant, a גמר, *complere*, quod omnes in ea complerent libidinem [גומרין], filiam vero דבלים vocatam eſſe, quod comprimerent eam frequenti concubitu ſicut maſſam ficuum. Chaldaeus גומר *conſummationem* interpretatus eſſe videtur, quod uxor illa imago eſſet populi Iſraelitici brevi delendi, דבלים vero de *foliis ficulneis* mox defluendis intellexit. Ita enim hunc verſum interpretatur: ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמתר עלי תינין יתרון ואוסיפו ועברו עובדין בישין *Abiitque et vaticinatus eſt contra eos, quod, ſi converſi fuerint, fore, ut iis remittatur, ſin minus, ſicut defluunt folia ficulnea, caſuros et ipſos.* Nos quidem גמר non dubitamus indicare *perfectionem*,

ſive

sive consummationem vel scelerum, vel libidinis, דִּבְלַיִם vero *voluptatis lenocinia*; ut igitur in rei summa cum Hieronymo consentiamus.

4. Filio e Gomere suscepto vates a Deo jubetur nomen imponere (uti Jesajas VII, 3. VIII, 3. filiis qui popularibus ostenta esse debebant) יִזְרְעֶאל, quod significare potest vel, *disperget Deus* (hinc Chaldaeus h. l. מְבַדְרַיָּא, *dispersos* vertit) vel, *seminabit Deus*; ut enim hic in malam partem, sic infra II, 21. (al. 24.) in bonam sumitur. Levi flexu differt a nomine יִשְׂרָאֵל; nil enim frequentius in Hebraeorum figurato dicendi genere, quam istiusmodi lusus, et levis aliqua vocum in aliam prorsus et oppositam significationem inflexu. Sic nomen עָכָן Jos. VII, 24. 1 Chron. II, 7. in עָכוֹר, ut a *perturbatione* diceretur, inclinatum reperimus. Ex בֵּית-אֵל fit בֵּית-אָוֶן, *domus vanitatis*, infra IV, 15. V, 8. Ad eundem itaque modum honorificum *Israelis* nomen h. l. in odiosum, imo ominosum *Isreelis* nomen deflectitur; infaustum enim esse, verba declarant proxima, quae nominis rationem indicant: כִּי-עוֹד — יֵרְאוּ *Nam parum adhuc propediem* (ut Jes. XXIX, 17. Hagg. II, 6. LXX. ἔτι μικρόν, ut Ioa. XVI, 16.) *et visitabo sanguines Isreel super domo Jehu*, i. e. poenas sumam sanguinis effusi in Isreel de posteris Jehu. Verbum פָּקַד, quod in universum valet *attendere*, *considerare*, *observare* (ut arabicum ﻓﻘﺪ, cf. Num. III, 10. Ps. XVII, 3.), in utramque partem dici notum est, vel in bonam, ut significet, *considerare aliquem benevolo animo*, curare aliquem, prospicere alicui, ut Genes. XXI, 1. Ruth. I, 6., vel, *considerare aliquem irato animo*, animadvertere in aliquem, poenas delictorum ab aliquo repetere; ita Exod XX. 5. *Ego, Deus tuus*, פֹּקֵד-עֲוֹן אָבֹת עַל-בָּנִים *supplicia sumam delictorum patrum a filiis.* Cf. infra apud Nostrum II, 15. IV, 9. Hinc recte LXX. h. l. ἐκδικήσω,

 et

et Syrus ܐܬܒܥ ܐܢܐ, *ulciscar ego* reddiderunt. יִזְרְעֶאל, *Jezreel*, ut ait Hieronymus ad h. l., „est civitas metropolis decem tribuum, in qua interfectus est Naboth [1 Reg. XXI, 1. seqq.], ob cujus sanguinem suscitatur Jehu, qui delevit domum Achab et Jezabel. Verum quia et ipse ultor sanguinis justi ingressus est per vias Hieroboami, filii Nebath, qui fornicari fecit Israel, et constituit vitulos aureos in Dan et in Bethel; regnum quoque ejus dicitur subvertendum, sub cujus pronepote Hieroboam [II.] prophetare coepit Osee, quo mortuo filius ejus Zacharias successit in regnum, quem sexto mense imperii sui occidit Sellum, de alia stirpe generatus. Quam ob causam nunc dicitur: *adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezreel*, id est, occisionem populi mei, *super domum Jehu*, regiam, quae eo tempore praeerat Israel. Pro *Jehu* in editione Vulgata legitur *Juda*; sed hoc mihi videtur non vitio Septuaginta interpretum, sed scriptorum inolevisse imperitia, qui ignorantes Jehu, quod magis tritum erat, scripserunt Juda.“ *Caedibus in Isreele*, arce regia impii Achabi, commissis, quarum ream vates h. l. dicit peragendam esse domum Jehu, et Chaldaeus, uti Hieronymus, intelligit caedem illam a Jehu perpetratam, qua Achabum cum suis omnibus e medio sustulit, vid. 2 Reg. IX, 21. seqq. X, 1. 7. seqq. En illius verba: וְאַסְעַר דָּם פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דְּאַשַׁד יֵהוּא בְּיִזְרְעֶאל דְּקַטְלִינוּן עַל דְּפָלְחוּ לְבַעֲלָא חָבוּ אִנּוּן לְמִטְעֵי בָּתַר עֶגְלַיָּא דִּבְבֵיתְאֵל בְּכֵן אַחְשְׁבִנֵּיה דַּם זַכַּי עַל בֵּית יֵהוּא *Et visitabo sanguinem colentium idola, quem effudit Jehu in Jezreel, quos occidit, quod servirent Baal, et conversi sunt etiam ipsi, ut errarent post vitulos, qui erant in Bethel; ideo reputabo illum sanguinem innocentem super domum Jehu.* Recentiores plures interpretes דְּמֵי יִזְרְעֶאל, *caedibus Isreele commissis*, omnino facinora quaevis, a regibus e Jehui familia oriundis patrata, homicidia, injustas condemnationes, aut alias crudelitates in arce regia Jesreele com-

missas indicari existimant. וְהִשְׁבַּתִּי *Et sic tandem* prorsus *cessare faciam*, ut infra II, 13. Jesaj. XIII, 11. מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל *Regnum domus Israel*, decem tribuum, quod inde a tempore Jehu debilitari coepit, et a vicinis hostibus male mulctari, vid. 2 Reg. X, 32., tandemque post accepta ab Assyriis detrimenta varia, plane est sublatum, vid. 2 Reg. XVII, 6.

5. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Et fiet die illa*, qua vindicabo [scel]era regum Israeliticorum et populi, cf. infra V, 9. IX, 7. Amos. V, 18. וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל *Et frangam arcum*, arma et praesidia, *Israelis*, vid. eandem figuram Jerem. XLIX, 35. Ezech. XXXIX, 3. Ps. LXXVI, 4. בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל *In valle* s. planitie *Isreelis*. Hieronymus: „Supra diximus, Jezraelem, quae nunc juxta Maximopolim est, fuisse metropolim regni Samariae, prope quam sunt campi latissimi, et vallis nimiae vastitatis, quae plus quam decem millium tenditur passibus." In hac igitur planitie, tantae amplitudinis ut maximos exercitus facile caperet, eaque de causa praeliis committendis maxime erat idonea, unde in bellis Israeliticis vix alibi frequentius, quam ibi pugnatum legimus (vid. e. c. Jos. XVII, 6. Jud. VI, 33.), aliquando copiis Israelitarum vulnus mortiferum infligendum esse, vates h. l. praesagit. Quod autem Hieronymus, et post eum alii, in planitie Isreelis Israelitas ab Assyriis caesos superstitosque esse asserunt, nullo probari potest librorum V. T. historicorum loco.

6. Regnum, cujus jacturam portenderat vatis filius e meretrice susceptus, numquam recuperaturum esse Israelem, significat jam secunda prole, feminina, cui nomen לֹא רֻחָמָה, *Non-miseranda* imponendum erat, cujus nominis, ut prioris vs. 4., rationem statim addit: כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל *Nam non addam*

 amplius

amplius ut miserear (cf. eandem loquendi formulam Iesaj. XLVII. 1. 5 Proverb. XXIII, 35.), non porro miserebor, *domus Israelis.* Hieronymus: „Postquam contritus est atque confractus arcus Israel in valle Jezrael, et regnum decem tribuum destitutum, ita ut ducerentur in captivitatem, nequaquam jam Jezrael, id est, semen Dei, nec masculini sexus filius nascitur, sed *filia*, id est femina fragilis sexus, et quae victorum pateat contumeliae, et vocatur *Absque misericordia*: idcirco enim captiva ducta est, quia misericordiam Dei non habuit. Nomen לֹא רֻחָמָה Graecus Alexandrinus interpres reddidit οὐκ ἠλεημένη, quem sequitur Petrus 1 Petr. II, 10. Sed olim codices fuisse, in quibus οὐκ ἠγαπημένη exstaret, uti habet Paulus Rom. IX, 25., ex hisce intelligitur Hieronymi: „Pro οὐκ ἠλεημένη, id est, *absque misericordia*, in quibusdam fertur exemplaribus οὐκ ἠγαπημένη, id est, *non dilecta.* Sed veriora sunt exemplaria, quae habent *absque misericordia*, maxime quia ad distinctionem Israelis, cujus non miseretur, infert Deus [vs. 7.]: *domui autem Juda miserebor.*" Sane verbum רָחַם videtur *diligere* magis in *Cal* (vid. Ps. XVIII, 2.), *misereri* autem in Piel, qua forma saepius occurrit, significare. Chaldaeus partem priorem versus ita exponit: וְאוֹסִיפוּ וַעֲבַדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין וַאֲמַר לֵיהּ קְרִי שׁוּמְהוֹן דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן *Et addiderunt et fecerunt opera mala, et dixit ei: voca nomen eorum: non misericordiam consequuti sunt operibus suis.* In verbis quae sequuntur, כִּי־נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם, interpretandis magna est interpretationum varietas, quam creat verbi נָשָׂא πολυσημία. Ut ordiamur ab antiquissimis, 1) LXX. verba illa verterunt: ἀντιτασσόμενος ἀντιτάξομαι αὐτοῖς, *adversans adversabor eis*, q. d. extollam me contra eos. 2) Hieronymus: *sed oblivione obliviscar eorum*, significatione verbi נָשָׂא mutuata a נָשָׁה, uti solent literae ה et א, praesertim in fine vocis, haud raro permutari; et simili modo legitur Jerem. XXIII, 39. וְנָשִׁיתִי

וְנָשִׂיתִי אֶתְכֶם נָשֹׁא, *et oblivifcar veftri oblivifcendo.* Sed verba נָשָׂא et נָשָׁה, quorum illud cum *Sin*, hoc cum *Schin* fcribitur, ut fono, ita fignificatu quoque, plane funt diverfa. 3) Chaldaeus: בְּרַם אִם יְתוּבוּן מִשְׁבַּק אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן *Attamen fi convertantur dimittendo dimittam eis*, i. e. ignofcam eis. Sane verbum נָשָׂא, ubi cum ל perfonae jungitur, pluribus locis *condonare* peccatum (עָוֹן) denotat, vid. e. c. Genef. XVIII, 26. Num. XIV, 19. Pf. XCIX, 8. Quare et alii poft Chaldaeum interpretes verbum illud eadem notione h. l. capiendum exiftimant, five fubaudita ex verbis quae antecedunt, negandi particula: *non enim condonabo illis* fcelera; five כִּי eventualiter expofito: *ut ignofcam illis*; five adverfative: *quamvis condonaverim eis*. Quarum tamen interpretationum nulla fententiam creat fatis concinnam. 4) Jarchi verborum noftrorum fenfum hoc modo reddit: *distribuam eis portionem calicis fui prout facinoribus fuis fuerint promeriti*, adhibita notione *portionis*, quam nomen מַשְׂאֵת obtinet Genef. XLIII, 34. 2 Sam. XI, 8. Quod quam fit coactum, unusquisque intelliget ipfe. 5) Kimchi: *fustollam*, excitabo, *eis* contra eos, hoftes. Unde Drufius: „poffes etiam legere: *importando importabo eis*, videlicet hoftem Affyrium." 6) Abarbenel fubaudiendum cenfens nomen יָד, ut *jurantis* geftus exprimatur, coll. Ezech. XX, 5. 15. 23. Deuter. XXXII, 40. Pf. CVI, 26., locum noftrum fic interpretatur: *nam manu fublata hoc juro.* Quae interpretatio longe petita eft; *tollere* enim abfolute pofitum, ut hic, nusquam *jusjurandum* indicat. Nec magis placet, quod 7) Coccejus, fubaudito nomine מַשָּׂא, verba hoc modo exponit: *nam proferam in eos fententiam*, coll. 2 Reg. IX, 25. וַיהוָה נָשָׂא עָלָיו אֶת-הַמַּשָּׂא הַזֶּה *Jova protulit contra eum hanc fententiam.* Quo fenfu hoc quidem loco nihil effe poteft languidius. Nihil vero tot ambagibus eft opus, fi 8) cum Aben-Efra verbum נָשָׂא ufitata *tollendi*, *auferendi* notione capimus, ut v. c.

 Job.

Iob. XXXII, 22. כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי, *veluti momento auferet me creator meus.* Cf. Jesaj. XL, 24. XLI, 16. Mich. II, 2. Thren. V, 13. Dan. II, 35. Quare nostra verba commodissime redduntur: *nam sive: imo vero auferendo auferam eos*, לָהֶם posito pro אוֹתָם, quemadmodum verbum הָרַג, quod alias cum אֵת construitur, ל post se habet 2 Sam. III, 30. הָרְגוּ לְאַבְנֵר *interfecerunt Abnerum*, pro אֶת־אַבְנֵר. Exempla plura ejusmodi enallages collecta reperies in BUXTORFII *Thesaur. Grammat.* L. II. Cap. XII. Reg. II. sub fin. Ita noster locus sensu prorsus conveniet cum eo quod infra Cap. V, 14. dicitur, Deum leonis saevissimi instar *rapturum et iturum, ablaturum, nec fore, qui eripiat* (אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל). Quodsi vero enallagen vocis לָהֶם pro אוֹתָם admittere nolis, verba ita capere poteris: *auferam penitus illis*, videlicet domui Israelis, quam antea indulsi, misericordiam. *Auferendi* significatum inter veteres solus expressit Syrus: ܐܠܐ ܡܫܩܠ ܫܩܠ ܐܢܐ ܠܗܘܢ *sed auferendo auferam eis.*

7. Ne de integra Jacobi posteritate actum crederetur, subjicit Deus, *domus Judae se misertururm*, בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם (propr. *domum Judae* quod attinet, *miserebor eorum*), eamque in communi illa, qua Israelitas opprimendos minatus est ruina, solam servatum iri. Quod autem Judaeos Deus ait salvos reddendos non copiarum atque armorum vi, sed *se ipso*, i. e. summa sola sua potentia et virtute, modo igitur inaudito et plane singulari (cf. Deuter. XXXIII, 29. ubi populus Israeliticus prodigioso modo Aegypto eductus vocatur עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה, *populus servatur per Jovam*), id plerique interpretes referunt ad prodigiosam illam coelitusque Assyriaco exercitui illatam cladem, qua, tempore Hiskiae regis, Judaeorum respublica ab interitu fuit servata, vid. 2 Reg. XIX. et Jesaj. XXXVI. Alii vero hunc locum accipiunt

de reditu ab exilio Babylonico. Sed inane est studium, promissa generalia, quibus vates hoc unum spectabant, ut aequalium, gravissimis malis oppressorum, animos erigerent, ad seriores eventus referre, de quibus illi ne cogitare quidem potuerunt. בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם i. e. *per me ipsum, qui sum Jova, Deus ipsorum*, sive, ut Hieronymus, ait: *in se ipso, qui loquitur.* Nostrum imitatur Zachar. IV, 6., ubi Deus loquens inductus se Judaeos salvos redditurum dicit: לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי, *non copiis s. viribus, nec robore, sed spiritu meo.* Chaldaeus nostro loco vertit: בְּמֵימְרָא דַיְיָ, *per verbum Jovae*, q. d. solo Jovae jussu. בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב *Per arcum et per gladium*, cf. infra II, 17 (al. 20.), et Ps. XLIV, 7. בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים *Per equos et equites*, quibus Israelitae fidebant, cf. infra X, 13. XIV, 4.

8. וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה *Quumque ablactasset* (vid. Genes. XXI, 8. et ibi not.) mater, Gomer (vs. 3.), filiam, cui vates nomen *Lo-Ruchama* imposuerat, vs. 6. „Quando Hoseae conjux simul ac *Lo-Ruchamam a lacte depulisset, gravida facta* (וַתַּהַר) dicitur, quaeri vulgo solet, qua de causa id nunc expresse addatur, et quonam id tendat? Amplificationis ergo, ut in parabolis usu saepenumero venit, ubi singula non aeque premi debent, hoc si quis factum dixerit, a vero forsan non longe aberraverit. Caeteroquin non inepte quis cogitet, hac addita temporis nota haud obscure perstringi insatiabilem Gomeris adulterae libidinem, furtivis amoribus ita deditae, ut, simulac juxta consuetum naturae ordinem liceret, uterum ferret, quod plerumque post ablactationem demum fieri solet; aut hoc veluti signo indicari, post breve temporis spatium, quale illud est, quo lacte nutriuntur infantes, judicium illud divinum, quod per filium hunc recens natum portendebatur, effectum redditum iri. Quod enim quam plurimi per *ablactationem*

Lo-Ruchamae significari autumant ablatum ab Israelitis verbi divini usum, quod cum *lacte* alias comparatur, aut aliorum commodorum, quibus hucusque in patria sua fruiti fuerant, longius utique petitum est, et ab indole hujus emblematis abhorret, dum ablactatio per se nihil mali inferat, praesertim apud Hebraeos, qui diem, quo ad illam aetatem puer pervenerat, festum et genialem habebant [Genes. XXI, 8.]." MANGER. Chaldaeus nostrum versum ita exponit: וְדָרֵיהוֹן דְּאִתְגְּלִיאוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אִשְׁתְּכַחוּ דְּלָא הֲווֹ רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאוֹסִיפוּ וַעֲבַדוּ עוֹבָדִין בִּישִׁין *Et generationes eorum, quae transportatae sunt inter populos, inventae sunt non consequutae misericordiam operibus suis, addideruntque perpetrare opera mala.*

9. Rationem nominis filio jam nato impositi declarat his verbis: כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי *Nam vos*, Israelitae, cum quibus in toto hoc sermone actum; minime vero, ut quidam volunt, Judaei, *non* estis *populus meus*, non amplius vos pro populo mihi peculiari agnoscam, וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם, *nec* vicissim *ego ero vobis* auxilio, sive Deus, ut Ps. LVI, 10. *Hoc scio*, כִּי־אֱלֹהִים לִי, *quod Deus mihi* scil. defensor contra hostes, quorum mentio praecesserat. Ps. CXVIII, 6. יְהוָה לִי לֹא אִירָא *Jova pro me, nihil timeo*; quem locum citans e LXX. scriptor epistolae ad Ebraeos c. XIII, 6. reddidit: Κύριος ἐμοὶ βοηθός. Ps. CXXIV, 1. 2. לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ *Nisi Jova* esset is, *qui pro nobis sit*. Hinc Chaldaeus nostrum locum sic exposuit: אֲרֵי אַתּוּן לָא עַמִּי בְּדְלֵית אַתּוּן מְקַיְמִין פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתִי מֵימְרִי לָא הֲוָה בְּסַעֲדֵיכוֹן *Quia vos non estis populus meus, propterea quod vos non confirmatis verba legis meae, verbum meum non erit in auxilium vestrum.* Alii capiunt לָכֶם pro *possessivo*, ut vertendum sit cum Vulgato: *et ego non ero vester* (LXX. καὶ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὑμῶν), collatis locis Exod. XIX, 5., ubi Deus Hebraeis sua praecepta servaturis promittit, eos *peculium sibi* fore

(וִהְיִיתֶם

(וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה) ex reliquis populis orbis terrarum; Deuter. VII, 6. *Deus te elegit* לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה *ut ſit ei populus peculiaris.* Jeſaj. XLIII, 1. *Vocavi te nomine tuo,* לִי־אָתָּה, *meus es tu,* ut Vulgatus recte. Cf. Ezech. XVI, 8. Pſ. CXIX, 94. Cant. II, 16. Utrolibet modo לָכֶם capias, ſententia erit, arctiſſimum illud communionis vinculum, quo Deus cum populo Iſraelitico fuerat conjunctus, penitus eſſe dirumpendum, et, quemadmodum ipſi ſanctiſſimum illud foedus perfide violaſſent, ſic Deum quoque eos, tanquam tutela et patrocinio ſuo prorſus indignos, benevolentiae ſuae fructu privaturum, nec quicquam amplius commune cum iis habiturum eſſe. Sine ratione idonea Hubigantius, quem Dathe et Manger ſequuti ſunt, conjecit, poſt לָכֶם excidiſſe, culpa librariorum, לֵאלֹהִים; quod reponendum ſit collato Levit. XXVI, 12. וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים. Cui conjecturae praeſidium admodum leve eſt, quod in Aldina τῶν LXX. editione, ſed in ea ſola, legitur, ἐγὼ ὐκ εἰμὶ θεὸς ὑμῶν. In plerisque codicibus Hebraeis hoc verſu clauditur Caput primum; ſed in Graecis et Latinis libris, et in multis verſionibus recentioribus tres, qui ſequuntur verſus, Capiti primo accenſentur: recte; nam Hebraeorum diſtinctio hoc habet incommodi, quod a ſe divellat promiſſionem divinam minis ſuperioribus, more vatum, ſubjunctam; eam ſermone contra conſolatorio minarum atque increpationis plenam orationem proxime conjungat.

10. Moris prophetarum eſt, ut laeta triſtibus admiſceant. Quem morem ſequutus vates noſter, poſtquam maxime infauſta ſuis comminatus eſſet, piorum animos protinus erigit ſpe laetiorum temporum, quibus populus aliquando inſtaurandus inſignique augendus incremento communem nacturus ſit regem, ſublata prorſus, quae tum cum vates loqueretur, regnabat adhuc inter Judaeos

et

et Israelitas discordia. Ceterum pausa aliqua interjecta quae jam sequuntur vates subjecisse cogitandus erit. Nec erat, cur nonnulli, quibus subitaneus ille a minationibus ad felicissimorum temporum promissiones transitus parum esset visus concinnus, hosce tres versus statuerent esse particulam oraculi longioris deperditi. Nostrum enim saepius ab una re ad aliam repente transeuntem deprehendemus, neque poeta vetustissimus nostro metiendus est modulo. וְהָיָה Aliquando tamen *futurum erit*, temporibus Messiae, ad quae haec esse referenda saniores ex Hebraeis interpretes observant, מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּפֵר — *ut numerus Israelitarum instar arenae maris sit, quae nec mensurari nec numerari potest*, comparatio ad ingentem copiam exprimendam Hebraeis familiaris, vid. Genes. XXII, 17. XXXII, 12. XLI, 49. Jos. XI, 4. Jud. VII, 12. Jesaj. X, 22. Jerem. XV, 8. Habac. I, 9., neque exteris scriptoribus insueta. Sic Horatius *Carm.* I. 28. 1. Archytam, insignem Geometram, *Numero carentis arenae mensorem vocat.* Et Ovidius *de arte amandi* I, 254. *Numero cedet arena meo.* Trist. IV, 55. *Meque tot adversis cumulant, quot litus arenas habet.* בִּמְקוֹם אֲשֶׁר *Eo loco, quo*, i. e. in patria terra, Palaestina, in quam redituros esse noster praedicit versu proximo, et infra XI, 11. Alii intelligunt terras, per quas exsules dispersi futuri sint, ubi Deus illis denuo favoris sui documenta daturus sit, reducendo eos. Ita Chaldaeus, vid. infra. Sunt, qui phrasi hebraea *vicissitudinem* conditionis significari putent, ut vertenda sit: *loco, pro eo quod (anstatt, au lieu que)*, quibus repugnat usus loquendi, vid. Levit. IV, 24. Jerem. XXII, 12. Ezech. XXI, 35. Nehem. IV, 14. Eccles. XI, 3. Quare Paulus Rom. IX, 26. nostrum locum adducens, recte ἐν τῷ τόπῳ — ἐκεῖ, posuit. In eo ipso loco igitur, quo olim Jova Israelitis patrocinium renuntiavit (vs. 8.), illos rursus filios adoptabit: יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי, *acclamabitur eis*, vocabuntur, *filii Dei*

vivi.

vivi, i. e. vere exiſtentis, nam falſi dii tanquam mortui reputantur. *Filii Dei* autem ſunt, quos peculiaribus beneficiis ornat, et qui viciſſim eum patronum et defenſorem colunt. Chaldaeus hunc locum ita expoſuit: וִיהֵי בַּאֲתְרָא דְאִתְגְּלִיאוּ בֵּינֵי עַמְמַיָּא כַּד עֲבָרוּ עַל אוֹרָיְתָא וְאִתְאֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי אַתּוּן יְתוּבוּן וְיִתְרַבּוּן וְיִתְאֲמַר לְהוֹן עַמֵּיהּ דֶאֱלָהָא קַיָּמָא *Et fiet in loco, quo exſules acti fuerint inter populos, quando transgreſſi fuerint legem meam, et dictum fuerit eis, non eſtis populus meus, convertentur et magnificabuntur, et vocabuntur populus Dei vivi.*

11. וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו *Congregabuntur*, ſ. congregabunt ſe *Judaei et Iſraelitae una*, ex terris exteris in patriam redeundi, quod ipſum promittit Jeſajas XI, 12. XLIX, 18. LX, 4. וְשָׂמוּ לָהֶם *Et ponent*, conſtituent, *ſibi*. Sic verbum שׂוּם Deuter. XVII, 15. de *rege conſtituendo* dicitur, et reſpondet graeco τιθέναι, vid. e. c. Actor. XX, 28. ראשׁ אֶחָד *Caput*, principem (ut Num. XIV, 4.) *unum*, quem inde a Salomone duplicem habuerant; cf. Ezech. XXXVII, 22. Mich. II, 13. Hoc principe vero et noſter vates, et Ezechiel atque Micha, locis indicatis, non Serubabelem, ut quidam nugantur, ſed *regem*, eumque longe potentiſſimum ſapientiſſimumque, e Davidica ſtirpe oriundum, innuere, non eſt, cur dubitemus. Nec aliter Hebraei, Chaldaeum ſequuti: וִימַנּוּן לְהוֹן רֵישׁ חַד מִן בֵּית דָּוִד, *et conſtituent ſibi caput unum e domo Davidis*. וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ *Et aſcendent e terra* reliqua, in quam exſules diſperſi erant, e *quatuor plagis terrae*, uti loquitur Jeſajas XI, 12. in ejusdem rei promiſſione; redibunt in terram patriam. Judaea vero quum reliquis terris et ſitu, et dignitate, altior cogitaretur, qui ex his illam petunt, *adſcendere* dicuntur, vid. Eſr. II, 1. Nehem. VII, 6., ubi עָלָה ſimiliter de redeuntibus exſulibus, et cf. C. B. Michaelis *Diſſertat. de notionibus Superi et Inferi, indeque adſcenſus et deſcenſus*, Hal.

Hal. 1755. (repetita in *Commentatt. Theologicc.* T. V. p. 400.) §. XXXVIII. Hinc Chaldaeus: וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא גָלוּתְהוֹן, *et ascendent e terra transmigrationis eorum.* כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל *Nam magnus*, illustris, gloriosus erit *dies Isreelis*, i. e. tempus illud, quo dispersi undecunque patriam tellurem repetent. *Dies alicujus* Hebraeis dicitur illud tempus, quando insigne aliquod faustum vel infaustum ei contigit, vid. Mich. VII, 4. Obad. vs. 12. Joel. I, 15. II, 1. 2. Ps. XXXVII, 13. Similiter *magnum diem* Latini dicunt diem, quo res in ultimum discrimen adducitur, res maxime clara patratur. Ita Tacitus *vit. Agricolae* c. 34. *Inponite quinquaginta annis magnum diem.* Cf. Burmann. ad *Ovid. Amor.* III, 9. 27. et *Lucan.* VII, 90. Duker. ad *Flor.* II, 6. 58. *Isreele* (יִזְרְעֶאל) significatur populus Israeliticus, ita dictus vel quod dispersus undique esset colligendus, vel quod denuo seminandus esset a Deo, quod hoc ipso nomine innuitur infra II, 22. Certe quicquid dirum et atrox in nomine *Isreel* supra vs. 5. erat observatum, in meliorem partem nunc inflectitur. Chaldaeus ultimum hujus versus incisum ita vertit: אֲרֵי רַב יוֹם כְּנִישְׁתְּהוֹן, *quia magnus* erit *dies congregationis suae.*

12. אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה *Dicite fratribus vestris Ammi! et sororibus vestris Ruchamah!* i. e. acclamate vobis invicem *Ammi* et *Ruchamah*, i. e. sumus Deo cari, nos ille servavit, felicitatem amissam restituit. Totam enim gentem, non, ut quidam volunt, Israelitas, a Judaeis compellatos (vid. infra Hieronymi explicationem), complectitur haec in fratres et sorores distributa oratio, quae simul mutui illius amoris indicium facit, quo sub uno capite collecti Judaei et Israelitae (vs. 11.) deletis omnibus prioris aemulationis vestigiis sese invicem prosequentes futuri sint. לַאֲחוֹתֵיכֶם pro לַאַחְיוֹתֵיכֶם, usitatior enim pluralis forma nominis אָחוֹת, *soror*, est אֲחָיוֹת,

אֲחָיוֹת, ſive additis pronominibus, אַחְיוֹתֵיכֶם, vid. Job. I, 4. XLII, 11. 1. Chron. II, 16. Legitur tamen et Ezech. XVI, 61. אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ *ſorores tuae te majores.* Alexandrinus Graecus interpres in numero ſingulari vertit: *εἴπατε τῷ ἀδελφῷ ὑμῶν, καὶ τῇ ἀδελφῇ ὑμῶν,* quo forſan innuere voluit reſpici utroque nomine עַמִּי et רֻחָמָה ad eandem illam ſobolem, quae prius (vs. 9.) לֹא-עַמִּי et לֹא-רֻחָמָה dicta fuerat. Eam autem tum, cum in patriam e terris exteris redibit, priſtinam ſuam dignitatem, et cum ea conjuncta jura, ut ſit *populus Dei*, recuperaturam eſſe, indicari patet nomine עַמִּי; quam in eandem reipublicae inſtauratae faciem quadrat alterum, רֻחָמָה, i. e. *miſericordiam conſequuta* nomen; quemadmodum enim triſte illud exſilium et reipublicae everſio, a qua populus לֹא-רֻחָמָה dicendus fuerat, ex Dei in populi ſui excandeſcentia provenerat, ita ex adverſo ipſa illa liberatio, vs. 11. promiſſa argumentum luculentiſſimum erat, in gratiam illum Deo ad miſericordiam adducto reconciliatum eſſe. Chaldaeus hoc verſu prophetas exiſtimavit juſſos excitare populum ad reſipiſcentiam: נְבִיַּיָא אֱמַרוּ לַאֲחֵיכוֹן עַמִּי תּוּבוּ לְאוֹרַיְתִי וְעַל כְּנִשְׁתְּכוֹן אֲרַחֵם. *Propheteque, dicite fratribus veſtris: popule mi, convertimini ad legem meam, et congregationis veſtrae miſerebor.* Hieronymus: „Quia magnus eſt dies Jezrael, in quo Judas et Iſrael unum habebunt principem, et nequaquam dicatur Iſraeli *non-populus-meus*, ſed e contrario vocabuntur *filii dei viventis*; idcirco, o homines tribus Juda, nolite deſperare decem tribuum ſalutem, ſed eam quotidie ſermone et voto et literis ad poenitentiam provocate, quia frater veſter appellatur et ſoror; *frater*, ex eo, quod dicitur *populus meus*, *ſoror*, ex eo, quod appellatur miſericordiam conſequuta."

Cap. II.

Argumentum.

Judicio Deus cum populo Israelitico tanquam cum adultera conjuge disceptat, illamque violatae fidei ac temeratae religionis incusat: quare grave illi supplicium minatur, quo ab amentia atque errore resipiscat et ad desertum et proditum thalamum se referat (vs. 1 — 12.). Summa deinde benevolentiam et studium promittit, quod nihilo erit languidius, quam si sponsam duxisset primum, cujus esset integer et illibatus pudor. Qualia vero illa conjugalis animi ac fidei promissae pignora futura sint, inde a vs. 13. ad Capitis finem abunde persequitur.

---

1. Hieronymus: „Hucusque ad Israel populum, hoc est, decem tribus, sermo directus est; nunc alterum caput incipit, et praecipitur filiis, id est, populo, ut ineant judicium adversus matrem suam, quae eos genuit, quae de meretrice uxor effecta mores pristinos non reliquit, et rursum fornicata est cum amatoribus suis. Et vide clementiam viri: jam repudiata est, jam abjecta est, jam ei loquutus est: *haec non uxor mea, et ego non vir ejus;* tamen praecipit filiis, ut nequaquam ad uxorem patris, quem illa dimisit, sed ad matrem suam loquantur, quae eos genuit, loquantur autem ad poenitentiam pro-

provocantes, ut auferat fornicationes a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum.“ רִיבוּ בְאִמְּכֶם *Contendite cum matre vestra*, litem ei intendite, cf. infra IV, 1. Genes. XXXI, 36. Jerem. II, 9. *Matris* nomen monstrat, alloquium fieri ad *liberos* seu *filios*, quibus designantur reipublicae decem tribuum cives, ex ea prognati et in ejus sinu educati, qui illam pro matre habebant, ut solet idem populus *matris* nomine venire, quando universe sumitur, *filiorum* vero, habita singulorum ratione, qui ex eo populo nascuntur. Cui figurationi ansam nunc dabat *Gomeris*, tanquam uxoris perfidae, imago, Capite superiore proposita, qua populus repraesentabatur, olim a Deo in foedus adsumtus, sed qui dudum depravatus progeniem tulerat aeque vitiosam. Chaldaeus: אוֹכַחוּ לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל, *argue coetum Israelis*. Quod vero *filii contendere* jubentur cum *matre*, Grotius recte hoc modo explicat: „Jubentur singuli, qui sibi bene esse cupiunt, accusare palam male facta gentis totius, nempe decem tribuum, ut communes poenas evadant.“ Kimchi: „Jam redit ad objurgationes, quales initio protulerat. Quia vero populum Israeliticum cum meretrice comparaverat, singulisque seculis natos soboli impudicae, nunc jubet huic, ut cum matre sua contendat. Totus populus junctim sumtus comparatur matri, singuli autem filiis. Et quod *litigare* jubentur; indicat, sese invicem exhortari debere, ut ad frugem meliorem redeant.“ Verba quae sequuntur, כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ, Coccejus, quem Dathius et Kuinoelius sequuntur, parentheseos nota a reliquis separanda arbitratus est, ut reddant caussam litis instituendae, et cur dignus sit populus, qui a Deo rejiciatur. Sed non inhaeret ipse Coccejus huic sententiae, addens, posse etiam verti, *quod illa non sit*, atque ita hisce verbis contineri argumentum sive summam contentionis. Quod merito a plerisque praefertur, etiam a Mangero, qui

particula כִּי h. l. eam esse vim observat, ut sermonem indicet alterius, ex certa quadam formula habendum; ut Ps. CXLVIII, 13. *Laudate Jovam,* כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ, i. e. his ipsis verbis, haec sit hymni formula: *nomen ejus excelsum est.* Adde Jerem. XXX, 5. Hinc Chaldaeus praemisit: וְאֵמְרוּ לַהּ, *et dicite ei,* meo scil. nomine. Quod vero Deus negat, *hanc talem suam esse uxorem, aut se ejus maritum,* non absolute est intelligendum, nam prorsus esse repudiandam, proximo demum commate illi minatur Deus, sed hoc modo: populus decem tribuum, cujus personam gerit propudiosa ista Gomer, insano foedarum religionum amore impulsus, sanctissimas illius foederis leges, ex quo meus censebatur, quantum in se erat, violavit, seque adeo indignum ostendit, ut ejus maritus in posterum dicar. Bene Cyrillus: *Κρίθητε πρὸς τὴν ἑαυτῶν μητέρα, ὅτι μὴ σέσωκεν ἀγάπης τῆς εἰς ἐμὲ τὸ γνήσιον, ἠρνήσατο δὲ τὴν οἰκειότητα, καὶ ὀλίγου οὐ παντελῶς ἠξίωσε λέγω, τῆς πρὸς ἐμὲ πνευματικῆς κοινωνίας τὴν καθαρότητα, οὐκ ἠθέλησέ τε τὰς τῶν ἐμῶν θελημάτων ὠδίνειν καρπούς — — — οὐκ ἐμοὶ τέτηκεν ὑμᾶς, ἀλλ᾽ ἑτέροις.* Chaldaeus unum membrum ad culpam, alterum ad poenam refert: אֲרֵי הִיא לָא מִתְעַבְּדָא בְּפוּלְחָנִי וּמֵימְרִי לָא מְקַבֵּל צְלוֹתַהּ, *quia ipsa sese non addicet cultui meo, etiam verbum meum non suscipiet orationem ejus.* וְתָסֵר *Ut auferat;* nam particula ו *τελικῶς*, pro *ἵνα*, est capienda, contentionis scopo id exigente. Minus commode Drusius disjunctive; *aut removeat;* si vult esse uxor mea, det operam, ne amplius scortetur. Nec placet, quod quidam vertunt: *si forte, εἰ ἄρα.* Plene non expressit illam particulam Hieronymus, qui simpliciter *auferat* posuit. Vitio porro manifesto LXX., persona tertia in primam mutata, *καὶ ἐξαρῶ τὴν πορνείαν αὐτῆς ἐκ προσώπου μου* verterunt. זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ *Scortationibus* quas *a facie sua* removere jubetur, nonnulli, Abarbenelem sequuti, intelligunt fucum, quo meretrices formositatem mentiri student, ut בְּאַפְסוּת מִבֵּין שָׁדֶיהָ, *adulte-*

riis e medio uberum suorum removendis, vel ipsam uberum inverecundam nuditatem, vel alia quaedam ornamenta, quae suspensa ad ubera libidinis essent irritamenta, et iis quidem hoc loco effigies innui existimant idolorum, quas in auribus, aut e collo suspensas inter ubera gestare solerent. Quemadmodum enim per metonymiam haud raro signum pro re significata ponitur, sic etiam res significata pro illius signo nonnumquam usurpatur. Quomodo *fortitudo*, quae significatur in armis, pro armis adhibetur Ps. XCIII, 1. *Indutus est Jova* עֹז, *fortitudinem*, *et praecinxit se.* Cf. Jesaj. LI, 9. Sic saepe *laetitia* pro laetitiae signis, puta pro canticis et choris. Eodem igitur modo possent et hic *scortationes* meretricios ornatus indicare. Simplicius tamen est, dictionibus זְנוּנִים et נַאֲפוּפִים *gestus lascivos* et *blandimenta meretricia* intelligere, quae *vultui* atque *uberibus* tribuuntur, ut sistatur mulier toto habitu libidini addicta, atque ad eam excitandam et exercendam unice composita. Solutae enim lasciviae feminis solet suus *vultus* esse, qualis Glycerae apud Horatium L. I. *Od.* XIX, vs. 7. 8.

Urit grata protervitas,
Et vultus nimium lubricus adspici.

Ab Anacreonte *Od.* XXVIII. vs. 21. dictus *βλέμμα ὑγρὸν ὡς Κυθήρης*, ab Alciphrone Lib. III. Epist. 40. *πρόσωπον ἐπίπλαστον, καὶ ὁ τρόπος μοχθηρίας*, a Persio *Sat.* I, 18. *ocellus patrans.* Cujus in culpae partem *ubera* quoque veniunt, quae, Jarchio observante, mulier adultera praebet pertractanda et premenda, plane ut Ezechiel XXIII, 3. Israelis, feminae impudicae imagine propositae, *ubera in Aegypto pressa* dicit, quod ibi ab avitae religionis puritate deficere coeperat. Sensum poetica paraphrasi bene expressit Rittershusius:

Probra sua amoveat, scortari denique cesset:
Ubera adulterii illecebras sua nec velit esse,
Veneturque viros alios oblita mariti.

Dei monitum igitur huc redit: miſſam tandem faciat putidam iſtam ficta numina colendi conſuetudinem, et mores corruptiſſimos emendet. Chaldaeus: עַד דְּתַעְדֵּי עֹבָדָהָא בִּישַׁיָּא מִקֳּבֵל אַפָּהָא וּפוּלְחַן טַעֲוָתָה מִבֵּין קִרְוַהָא *Usque removeat opera ſua mala a conſpectu ſuo, et cultum idolorum e civitatibus ſuis.* Obſervationis grammaticae eſt, quod Aben-Eſra ad nomen זְנוּנֶיהָ notat, eſſe ex eorum numero, quae ſecundam radicalem geminant; nam a זָנָה formari זְנוּנִים ut ab הָגָה, הֲגִיג, Pſ. V, 2., in נַאֲפוּפִים vero geminari tertiam radicalem, ut סַגְרִיר Proverb. XXVII, 15. a סָגַר Ejusmodi formis intendi ſignificationem, exprimique multitudinem et magnitudinem, notum. Vid. STORRII *Obſervatt.* p. 179. 189. ſequ. Ceterum noſtrum locum imitatur et explicat Jeremias Cap. III. Quemadmodum enim ab Hoſea Deus ſiſtitur animo miti et ad miſericordiam prono, qui etſi repuliſſe videbatur cum libello repudii adulteram uxorem, ei tamen viam oſtendit, per quam poſſit ad gratiam antiquam, unde exciderat, et ad connubiale pactum, quod adulterando violarat, reverti (vid. Hieronymum ſub initio hujus notae allatum); ita apud Jeremiam, loco laudato, quum jam eſſet Iſraelitis in exſilium abducta quaſi jam dimiſſa et abalienata cum libello repudii inducatur; Deus tamen illam oratione quam molliſſima revocare contendit, et ad torum, quem prodiderat, rurſus invitat. Dimiſſam eum libello dicit vs. 8. *Et vidit perfida ejus ſoror Juda, quod ego defectricem Iſraelitidem, propter tot ejus adulterii cauſſas repudiaſſem, eique libellum divortii dediſſem*; et vs. 12. quam repudiatam dixerat, rurſus vocat ad ſponſae delicias et nomen. Sic enim vs. 10. ſeqq. Jova ad Jeremiam: *I, et haec verba pronuntia aquilonem verſus* (ubi tunc Iſraelitis captiva agebat), *et dic: revertere averſatrix Iſrael, ait Dominus, nec avertam faciem meam a vobis.*

2. Adhortationem ad morum emendationem confirmat addita graviſſimorum malorum comminatione,

quae

quae non nisi ista lege averti possent. פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה *Ne exuam eam* ita ut reddatur plane *nuda*, vestes scilicet a me datas auferendo adulterae; cf. infra vs. 8. 9. Verbo פָּשַׁט significatur *violenta vestium detractio*, cf. Genes. XXXVII, 23. 1 Sam. XXXI, 8., quae et aliis locis, veluti Jerem. XIII, 26. 27. Nah. III, 4. 5. Ezech. XVI, 39. XXIII, 29., ut poena prostibularum proponi solet, qua contumeliis omnibus vexandae tradebantur. וְהִצַּגְתִּיהָ *Et sistam eam*, Exod. X, 24. Jud. VII, 5. Jerem. LI, 34., Job. XVII, 6., in conspectu omnium, cum summo pudore et ignominia nudam, כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ, *sicut die quo nata fuit*, quo nuditas non modo, sed summa etiam foeditas adulterae exprimitur, qualis solet esse infantis recens nati, nec a sordibus sanguinis puerperii abluti. Eandem imaginem pluribus exornavit Ezechiel XVI, 4. seqq., retentis subinde ipsis Hoseae verbis. Sensus est: contemtum, opibus, potentia, omnibus ornamentis destitutum reddam Israelitarum populum, qualis erat, dum commorarentur in Aegypto, ubi dura, iniqua et servilis eorum conditio. Eam enim indicari *die quo nata esset*, recte observant Jarchi aliique inter Hebraeos interpretes, nec non Theodoretus: ἡμέραν δὲ γενέσεως καλεῖ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαγωγήν. Chaldaeus: דִּלְמָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנַּהּ וְאַעְדֵּי יְקָרַהּ וְאַשְׁוִנַּהּ רְטִישָׁא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי עַד לָא אִתְקָרִיבַת לְפוּלְחָנִי *Ne auferam majestatem meam ab ea, et tollam gloriam ejus, et ponam eam derelictam, sicut diebus pristinis antequam accessisset ad cultum meum.* Hieronymus: „*Fornicaria* est, quae cum pluribus jungitur, *adultera*, quae unum virum deserens alteri jungitur. Quorum utrumque est Synagoga, quae si permanserit in fornicatione, et adulterio, auferet ab ea Deus vestes et ornamenta, quae dederat. De quibus scribit Ezechiel [XVI, 4. seqq.]: *In die quando nata es, non ligaverunt mamillas tuas, et sale non es salita, et transivi per te, et inveni te nudam et deturpatam et conspersam in sanguine.*

 Et

Et post populum [vs. 10.]: *Indui te byssino et subtilibus, et ornamenta circumposui tibi, et dedi armillas circa manus tuas, et monile circa collum tuum.* Haec tunc ei dedit maritus largissimus, quando invenit illam in Aegypto idololatriae libidine constupratam, et divaricantem omnibus pedes suos. Et nunc comminatur, si ad virum suum noluerit reverti, ita eam futuram absque Deo et viro, sicut prius in Aegypto fuerat." Hemistichii posterioris verba etsi ipsa nihil habeant difficultatis, tamen in sensu illius constituendo variant interpretes. Et plerique quidem recentiorum verba וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה interpretantur: *ponam* i. e. reddam (cf. infra vs. 11. Jesaj. XIV, 23.) *eam tanquam desertum, et efficiam* (cf. eundem usum verbi שׁוּת Jerem. XXII, 6.) *sicut terram aridam*, i. e. omni dignitatis ornamento ac vitae subsidio orbabitur; in eam speciem et squalorem adducetur, quam habet triste et sterile desertum, quod a coeli nubibus nihil accipit incrementi. Conferuntque Jesaj. V, 6. Jerem. VI, 8. Zephan. II, 13. Ita LXX. Καὶ θήσω αὐτὴν ἔρημον, καὶ τάξω αὐτὴν ὡς γῆν ἄνυδρον. Quod Cyrillus explicat: ἄκαρπον ἔσεσθαί φησι τὴν πεπορνευμένην, ξηρὰν καὶ ἀκανθοτόκον, διψάδα καὶ ἄνυδρον. Verum ut taceamus, minus concinnam esse comparationem mulieris cum solitudine, verba, quae in fine versus subjunguntur, וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא, *enecabo eam siti*, vix sinunt, verba, quae proxime praecedunt, indicato modo accipere; nam desertum non interficitur, sed homo in eo constitutus. Perstat manifeste vates in metaphora mulieris, quam tunc, cum primum nata esset, in solitudine versatam innuit. Quemadmodum igitur in hemistichio priori כְּיוֹם pro כְּבְיוֹם, *sicut in die*, positum, ita et hic כַּמִּדְבָּר et כְּאֶרֶץ pro כְּבַמִּדְבָּר et כִּבְאֶרֶץ צִיָּה ponuntur, ut ita sit vertendum: *ponam eam tanquam in deserto, collocemque eam veluti in terra arida*, i. e. talem eam reddam, qualis fuerat olim, tempore nativitatis, in deserto, *qua eam siti interficiam.* Et recte

hunc

hunc locum exponit Jarchi: „ne pronunciem contra illos talem ſententiam, qualem olim in deſerto [Num. XIV, 35.]: בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ, *in hac ſolitudine conſicientur et ibi morientur.*“ Ita jam Chaldaeus: וְיָחוֹל רוּגְזִי עֲלַהּ כְּמָא דְחַל עַל עַם. דָּרָא דַעֲבָרוּ עַל אוֹרָיְתִי בְּמַדְבְּרָא וְאֲשַׁוֵּי אַרְעָא צַדְיָא וְאַקְטְלִנַּהּ בְּבַצּוֹרְתָא *Et reſidebit furor meus ſuper eam, ſicut reſedit ſuper populo generationis illius, quae legem meam in deſerto transgreſſa eſt, reddamque terram deſertam, et interficiam eam ſiccitate.* Hieronymus: „Si noluerit ad meliora converti, faciam illi, quod feci in ſolitudine, ut ducti in captivitatem cadant in terra aliena patientes ſitim omnium bonorum, et ad patriam ſuam redire non valeant.“ Cf. Jerem. II, 6. Pro defective ſcripto וְשַׁתִּהָ in libris pluribus, a Kennicotto et de-Roſſi enumeratis legitur plenum וְשַׁתִּיהָ.

8. Verba וְאֶת-בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם ſunt, qui vertant cum Hieronymo: *et filiorum ejus non miſerebor*, ut inchoetur hic novus ipſius Dei ſermo, quo poſt comminationem incipiat ſuam ſententiam declarare. Verum quum res hoc verſu enuntiata ad praecedentium minarum complementum ſpectet, praeſtat, novi ſermonis initium ſequenti commati, cui כִּי praemiſſum, ſtatuere, atque hic ſubaudito גַּם (e vs. 2.), ſic vertere: *nec filiorum ejus miſerear.* כִּי-בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה *Quia filii ſcortationis ſunt ipſi*, impurae matris progenies nihil melior. Cf. not. ad I, 2. יַלְדֵי זְנוּנִים, et infra V, 7. Chaldaeus: אֲרֵי בְּנִין דְטָעַן אִנּוּן, *quia filii ſunt, qui idola colunt.* Bene Hieronymus: „Hoc plus faciam ei, cui dixi: *non uxor mea, et ego non vir tuus, et ponam eam quaſi ſolitudinem, et faciam velut terram inviam.* Quando enim de Aegypto eduxi eam, interfectis parentibus filii eorum terram repromiſſionis ingreſſi ſunt. Nunc autem fornicariae matris liberi peribunt cum matre

 mere-

meretrice, *quoniam filii fornicationis sunt*, et mali ex malis geniti.“

4. כִּי alii vertunt *nam*, quasi ratio nunc reddatur, cur filiis miseratio sit deneganda; alii *sed*, ut opponatur hoc prioribus redargutionibus filiorum frustra futuris, alii asseverative, *utique*, *certo*; sed vix dubium, eam particulam hic ita capiendam esse, ut כִּי, *quia*, et לָכֵן, *propterea* (vs. 5.), sibi invicem respondeant. זָנְתָה אִמָּם *Scortata est mater eorum*, cf. vs. 1. I, 2. Jerem. III, 8. Chaldaeus: אֲרֵי טְעָת כְּנִישְׁתְּהוֹן בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא *Quia erravit congregatio eorum post falsos prophetas.* הוֹבִישָׁה quidam explicant, *pudefecit* scil. opera sua, i. e. ignominiosa, pudenda commisit. Sed rectius Hieronymus: *et confusa est*; nam verbum הֵבִישׁ s. הוֹבִישׁ notat *de re pudenda convinci*, atque ita publice confundi, ut Jerem. VI, 15. VIII, 12. הוֹרָתָם *Genitrix eorum*, ut Cantic. III, 4., cf. masculinum, הוֹרַי, *genitor meus*, Genes. XLIX, 26. Chaldaeus: בְּהִיתוּ מַלְּפֵיהוֹן, *erubuerunt doctores eorum*. Quod Jarchi ita explicat: „Sapientes, qui alios instituunt, pudore afficiuntur coram aliis populis, nam ipsi (doctores) dicunt illis: non furabimini; et ipsi furantur; dicunt: non mutuo dabitis, ipsi vero mutuo dant.“ כִּי אָמְרָה *Nam dixit*, et adhuc dicit; praeteritum enim saepe ita usurpari solet, ut et continuatio actionis ad praesens tempus significetur, ut Jesaj. I, 4. Jerem. II, 25. XLIV, 16. 17. אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי *Ibo post amatores meos* (propr. *amare me facientes*, quod alienas uxores in sui amorem pellicerent donis ac muneribus, vs. 6 9. Jerem. XXII, 20. Ezech. XXIII, 5. 9.), i. e. Chaldaeo explicante, אֱהָךְ בָּתַר עַמְמַיָּא רָחֲמַי, *sequar gentes alias, amicos meos.* Jarchi: בדרכי האומות, *in viis gentium.* Grotius: „Lubet mihi exempla sequi Assyriorum, Syrorum, Aegyptiorum.“ נֹתְנֵי לַחְמִי — שִׁקּוּיָי *Qui praebent mihi panem, et aquam, lanam et linum, oleum*

oleumque. „Pane et *aqua* vivimus, *lana* et *lino* vestimur; *oleo* utimur ad venustatem, item ad robur conciliandum corpori. *Oleum* saepe Ebraei usurpant pro *unguento*, quod bona pars unguenti ex oleo constaret. Horum, inquit, beneficio non solum victus et amictus, verum etiam unguenta reliquaque omnia, quae sunt delicatioris et mollitioris vitae instrumenta mihi abunde suppetunt.“ Dathius. וְשִׁקּוּיָי *Et potus meus*, Ps. CII, 10., vinum aliosque potus factitios vel inebriantes. Quibus significantur reliqua, quae non solum ad victum et amictum pertinent, verum ad delicias etiam et abundantiam faciunt. Chaldaeus: כָּל פַּרְנוּסִי, *omnem victum meum*. Kimchi: „*Amicis* (מְאַהֲבִים) innuit Assyrios et Aegyptios, Israelitis foedere junctos, qui eos ab hostibus liberabant, ut tuto viverent, pro muneribus, quae eis dare solebant. Sensus est, se tranquillos, pro foedere cum eis inito, vixisse, et veluti omnia necessaria ab eis accepisse. Nam eorum praesidio tuti sine metu terram suam colebant, et securi in exteras regiones (mercaturae exercendae caussa) proficiscebantur.“ Nec aliter Hieronymus: „*Amatores* Hierusalem et gentis Judaeae, secundum historiam illius temporis, Assyrios atque Aegyptios, nationesque ceteras intelligamus, cum quorum idolis fornicata est, a quibus bellorum tempore et praesentibus malis frustra speravit auxilium.“

5. לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ *Propterea ecce ego obsepiens sum*, Job. I, 10. cf. Jesaj. V, 5., i. e. occludam, ut Jarchi interpretatur. Utitur praesenti ob eventus certitudinem. LXX. Φράσσω. אֶת־דַּרְכֵּךְ *Viam tuam*, pro quo LXX. τὴν ὁδὸν αὐτῆς posuerunt, Syro concinente, quasi דַּרְכָּהּ scriptum esset. Sed praestare, quod in nostris codicibus legitur, recte monuit Kuinoelius: nam alloquitur Deus populum, et subita personarum mutatio Hoseae solennis est. בַּסִּירִים *Spinis*, Jesaj. XXXIV, 13. Amos. IV, 2. LXX. ἐν σκόλοψι

 (2. Cor.

(2 Cor. XII, 7.), pungentibus virgultis, quae transitum difficillimum molestissimumque efficiunt. וְגָדַרְתִּי *Et abducam*, ut Amos. IX, 11. אֶת־גְּדֵרָהּ *Maceriam ejus*, Num. XXII, 24., e lapidibus aut ligno constructam (Ps. LXXXIX, 41.), quae minus quam sepes e spinis confecta, perrumpi possit; וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא *ita ut vias suas invenire nequeat*, cf. Levit. XXVI, 22. Alias quidem, ut Job. I, 10. Jesaj. V, 5., in bonam partem adhibetur. Sepimentum a Deo suis circumpositum, quod si sublatum sit et perfractum, statum depingit omni praesidio nudatum atque direptioni relictum; hic autem contrario plane usu Deus viam populi Israelitici occludere dicitur, quando eum, sive turbis civilibus perplexum, sive hostibus circumsessum in eas undique angustias compellit, ut non amplius sui sit juris, nec, quo se demum vertat, inveniat. Eadem imago Job. XIX, 8. אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר *Semitam meam sepsit, ut non transire possim, et super calles meos tenebras posuit.* Thren. III, 7. גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא *Circumsepivit me, ne exeam, gravesque mihi compedes adhibuit.* Et vs. 9. גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית *Obsepivit vias meas quadrato lapide, tramites meos contortos fecit.* Hieronymus: „Dixerat meretrix (vs. 4.): vadam post amatores meos, qui omnium rerum abundantiam mihi praebuerunt. Respondit Deus: ego sepiam viam tuam spinis sive sudibus, ne possis ire, quo desideras, et interponam maceriam; sive murum, et semitas tuas, quas crebro triveras pede, non invenies, ne apprehendas eos, quos tanto studio sequebaris, et rerum necessitate compulsa revertaris ad virum tuum.“ Chaldaeus: בְּכֵן הָא אֲנָא מְקַלְקֵל יַת אָרְחָתֵךְ כְּמָא דְסָיְגִין בְּכַבַּיָּא וְאֶפְסוֹק כְּמָא דְמַפְסְקִין בְּכַתְלַיָּא וּשְׁבִילָהָא לָא תַשְׁכַּח *Propterea ecce pervertam vias tuas, sicut ii, qui sepiunt spinis, praecidamque, sicut illi, qui praecidere solent* (viam) *interjecto muro; nec inveniet semitas suas.* Pro וְגָדַרְתִּי Drusius suspicatus est in eo codice Hebraeo, quo usus est Graecus Alexandrinus inter-

interpres, extitisse וּבְנִיתִי, posuit enim ille pro וְגָדַרְתִּי ἀνοικοδομήσω. Illam vero Drusii conjecturam valde improbat J. F. Fischer in *Prolusf. de Versionibus Graecis Librorum V. T. Litterarum Hebraicarum magistris* p. 27. „Non fugere debebat," inquit, „virum magnum, verbo ἀνοικοδομεῖν subesse non raro vim et notionem *obstruendi*, non *aedificandi*, quippe quum non modo veteres Grammatici illud interpretentur per ἀναφράξαι (vid. Schol. Aristoph. ad Pac. 99.), sed praepositio ἀνὰ etiam in aliis verbis compositis, ut omnino apud scriptores Graecos classicos, ita singulatim apud Alexandrinos interpretes (ut Nehem. IV, 1. ἀναφράσσεσθαι), ea, quam demonstravimus, potestate gaudeat, ut ii sine controversia errent, qui verbum ἀνοικοδομεῖν ubique mutandum esse praecipiant."

6. וְרִדְּפָה *Ut eum cupide secuta fuerit*, nam verbum רָדַף in Piel significatione aucta notare *magno studio persequi*, coll. Proverb. XII, 11., recte observat Jarchi. אֶת־מְאַהֲבֶיהָ Vid. vs. 4. וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם *Nec eos assequuta fuerit*, Genes. XLIV, 4. 6. וּבִקְשָׁתַם *Et quum quaesiverit eos studiose*, more impudicarum mulierum (nam castae non quaerunt, sed quaeruntur ab amatoribus), cf. Jesaj. XLI, 12. וְלֹא תִמְצָא *Nec inveniat*, et ita vanitatem idolorum agnoscens incipiat cultum eorum detestari, וְאָמְרָה, *ut*, inquam, tandem pudefacta et confusa, ubi spes sua ipsam est frustrata, *dicat:* אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן *Ibo*, age! *revertar ad virum meum priorem illum*, Jovam, qui me ex Aegypto eduxit, suumque peculium fecit. Elegantissima oppositio ad vs. 4. Cf. infra vs. 15. XIV, 2. 3. Jerem. III, 1. כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה *Nam melius mihi tunc erat*, cum ei serviebam (cf. Jerem. XXII, 15. 16.), *quam nunc*, quando ab eo deficiens omnibus bonis exuta sum. „Sensus: ad incitas redacti Israelitae, ubi cognoverint, idola ipsis non posse auxilium ferre, ad meliorem frugem redibunt, Deum iterum colent."

colat." Kuinoel. Chaldaeus totum versum ita exponit: וְתִרְדֹף שְׁלָם עִם עַמְמַיָא רָחֲמָהָא וְלָא תִדְבַּק יָתְהוֹן וְתִבְעֵי סְעִיד וְלָא תִשְׁכַּח וְתֵימַר אֵהָךְ וְאֵתוּב לְפוּלְחַן רִבּוֹנִי קַדְמָאָה אֲרֵי טַב לִי כַּד הֲוֵיתִי פָּלְחָא קֳדָמוֹהִי מִכְּעַן לָא אֶפְלַח לְטַעֲוָתָא *Sectatur pacem cum populis amasiis suis, sed eis non adhaerebit; petet adjumentum nec inveniet. Dicetque: age! revertar ad cultum domini mei prioris; nam bene mihi erat, dum ei serviebam; nec deinceps serviam idolis.*

7. וְהִיא לֹא יָדְעָה *Etenim ipsa non agnoscit*, ita verbum יָדַע et Jesaj. I, 3. usurpatur. כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ *Me*, Jovam, non alii dii, *dedisse ei*, oppositum verbis vs. 4. (al. 7.). הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ *Frumentum et mustum*, infra vs. 21. (al. 24.), cf. Deuter. XXXIII, 28. Ezech. XVI, 10—19. וְהַיִּצְהָר *Et oleum*, praecipui Palaestinae fructus recensentur, cf. Deuter. VII, 13. VIII, 8. XI, 14. וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ *Et argentum multiplicavi ei*, cf. Jesaj. II, 7. Omnis generis opes et divitias, quas mercatura sibi comparaverant Israelitae, significat. Verba וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל quidam vertunt; *et aurum fecerunt*, i. e. adhibuerunt, consecrarunt, *Baali*, coll. 2 Chron. XXIV, 7. *Omnes res sacras domus Jovae* עָשׂוּ לַבְּעָלִים, *consecrarunt Baalibus*, illas in horum fana transferre curarunt. Sed rectius alii, subaudito ante עָשׂוּ relativo אֲשֶׁר, et verbis hisce junctis cum iis quae proxime praecedunt: *multiplicavi eis argentum et aurum*, quod *fecerunt*, transmutarunt, *in Baalis* idolum; quomodo verbum עָשָׂה intelligendum Num. XI, 8. וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת, *fecerunt illud*, Manna, *placentas*, et Jerem. XXXVII, 15. *Domum Jonathanis* עָשׂוּ לְבֵית הַכֶּלֶא אֹתוֹ *fecerunt in carcerem*. Recte igitur nostra verba Chaldaeus vertit: וְדַהֲבָא מִנֵּיהּ עֲבַדוּ לְטַעֲוָתָא, *et aurum, ex quo confecerunt idola*. Eum sensum, quem et omnes Hebraei interpretes sequuntur, suadet locus parallelus infra VIII, 4. כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים, *argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola*.

Baa-

Baalis autem, idoli Sidoniorum (vid. Jud. II, 11. 1 Reg. XVI, 31. et Seldeni de Diis Syris Synt. II. C. 1.), fit mentio, quod ejus cultus maxime in regno decem tribuum, post regem Achabum, qui eum primus introduxit, viguit. Nec alii dii excluduntur, qui mox vs. 12. (al. 15.) communi τῶν בְּעָלִים nomine cultu comprehenduntur. Etsi vero a Jehu Baalis cultus sublatus esset, ab aliis regibus tamen restitutus est, aut certe toleratus, et a plebe superstitiosa retentus, quod ex historia Josiae 2 Chron. XXXIV, 6. 7. colligi potest. Totius versiculi sensum recte exponit Hieronymus hoc modo: „Ad superiora respondet; dixerat enim [vs. 4. al. 7.]: *vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam et linum, et oleum et potum meum*, quae universa susceperat, ut in Dei cultum verteret Illa vero panem et vinum, qui confirmat, et quod laetificat cor hominis et oleum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et argentum et aurum vertit in idola, et facit Baal. Quod autem auro et argento et cunctis opibus abundaverit Hierusalem, et fecerit idola Baal, daemoni Sidoniorum, sive, ut aliqui rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo et *Bel* dicitur, Ezechiel plenius in suo ponit volumine, et omnis Prophetarum narrat chorus.“

8. לָכֵן *Propterea* itaque, quod illa non agnoscit, me illi haec bona dedisse, vs. 7., cf. vs. 5. אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי *Redibo et auferam*, i. e. rursus auferam ei, per tempestates, locustas, hostes. Verbum שׁוּב non solum *iteratam*, verum etiam interdum *oppositam*, s. *contrariam priori actionem* significat; cf. Genes. XXVI, 18. 2 Reg. XXI, 3. XXIV, 1. Jerem. XII, 15. XVIII, 4. דְגָנִי *Frumentum meum*, i. e. quod a me accepit vs. 7. בְּעִתּוֹ *In ipso tempore suo*, i. e. messis (Jerem. V, 24. Ps. I, 3. Job. V, 26.), quando maxima spes est, potiundi eo et fruendi. וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ

בְּמוֹעֲדוֹ *Et mustum meum in stato tempore ejus*, Num. IX, 2. 3., in ipsa vindemia. Hieronymus: „Gravior poena est, quando in tempore messis et vindemiae speratae fruges auferuntur et linum, et quodammodo tentae tolluntur e manibus. Sin autem in tempore areae et praeli, et torcularis, quando sterilitatem praeteritam novis frugibus terra foecundat, omnium rerum penuria est, quid de reliquo anni tempore, quando vetera conservantur, aestimare debemus?" וְהִצַּלְתִּי *Et eripiam* ei, ut Genes. XXXI, 9. 16. צַמְרִי וּפִשְׁתִּי *Lanam meam et linum meum*, i. e. laneas et lineas vestes, quas a me accepit, vs. 4. לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ Quae fuerunt ei a me data *ad tegendum nuditatem suam*, s. *pudenda sua*, cf. Exod. XXVIII, 42. Ezech. XVI, 8. „Pro לְכַסּוֹת maluere מְכַסּוֹת Hubigantius, Dathius, Bahrdtius, soli fidentes Alexandrino, cujus est: τῦ μὴ καλύπτειν, neque enim testis alius ullus suppetit. Syrus et Chaldaeus interposuere: *quae dederam ei* (דִּיהֲבִית לַהּ), videlicet ad obtegendum. Latet hoc quidem in affixo primae personae vocum praecedentium, attamen isto velut supplemento alicujus ellipseos minime indigebit vindicaturus τὸ לְכַסּוֹת. Est positum eadem consuetudine hebraei sermonis ac מָקוֹם לָלִין Genes. XXIV, 23., כֹּחַ לְבְכוֹת, 1 Sam. XXX, 4., יוֹם לִבְנוֹת Mich. VII, 11., עֵת לָטַעַת Eccles. III, 2. Nec scio, an et כַּפַּיִם לְהֵיטִיב, *manus ad benefaciendum*, Mich. VII, 3., i. e. quae et possint et debeant benefacere, huc referri oporteat. Cohaeret לְכַסּוֹת cum proxime praecedentibus צַמְרִי et פִּשְׁתִּי, *lana et linum ad obtegendum erit*, quibus utebatur ad se obtegendam meretrix, quae huic obtegendae inserviebant, vel, ut haud inepte Hieronymus, *quae operiebant ignominiam ejus*. Atque tantum abest, ut frigidus inde oriturus sit sensus, ut potius fuerit ad reliqua maxime opportunus. Nam quum sequatur proxime וְעַתָּה אֲגַלֶּה וגו׳, *ut nunc denudem*, integrae periodi, si explicetur evidentius, haec series prodibit:

dibit: *subtrahebam*, ait Deus, *lanam et linum*, *quae a me uno acceperat improba*, *quibusque nuditatem suam hucusque obtexerat*, *ut*, *siquidem aliud habeat nihil*, *quo se convestiat*, *nudam denique disjiciam*, *ipsis illis*, *qui amaverant nuper*, *detestandam*. Erit hic denique sensus, qua summam rei, idem cum illo, quem lectio dederit τῦ מִכְּסוֹת, eoque adeo minori jure sollicitabitur altera. Quod autem urget Dathius, non necessaria modo *suppeditasse Deum*, *sed largam omnium rerum abundantiam*, si quid valuerit, hos solum feriet, qui immerito creditam ellipsin supplere per *quod dederam* conentur.“ Aurivillius *Dissertatt.* p. 602.

9. וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ *Nunc enim* non solum non dabo amplius, quibus se tegere possit, sed ipse etiam *revelabo* s. *retegam turpitudinem ejus*, נַבְלֻת, hoc solo loco obvium, non dubium est significatione convenire cum נְבָלָה, quod de *flagitio*, *facto turpi* atque *obscoeno* dicitur Genes. XXXIV, 7. Deuter. XXII, 21. Judic. XIX, 23. 24. LXX. ἀκαθαρσίαν αὐτῆς. Chaldaeus: קְלָנַהּ, *ignominiam ejus*. Hieronymus: *stultitiam ejus*, quod exponit: „omnem turpitudinem Hierusalem, sive stultitiam, per quam operata est turpitudinem.“ Michaelis in *Supplemm.* p. 1588. nostro nomine *membrum pudendum sed emarcidum* significari conjicit, collato Horatiano illo: *hietque turpis inter aridas nates podex velut*, *nudae bovis*. Minime vero necesse est, ut nostris verbis sensum adeo obscoenum subjiciamus. Loca nostro parallela sunt Jesaj. XLVII, 3. Jerem. XIII, 26. Ezech. XVI, 37. Nahum. III, 5. לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ *Coram amatoribus ejus*, vs. 4. (al. 7.), Chaldaeus: לְעֵינֵי עַמְמַיָּא רַחֲמָהָא *coram populis amatoribus ejus*, „ut, quam velatam desiderabant, apertam contemnant,“ ait Hieronymus. Deridebitur ac velut abominabilis et prorsus infamis ab illis relinquetur, quippe qui nec, si vel maxime velint, auxilium ei praestare

ſtare poterunt, ſubjicit enim Deus: וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי *nec quisquam* (cf. Jerem. XL, 15. XLI, 4.) *eripiet eam e manu mea* denudante et plectente, nemo illam ſupplicio promerito ſubtrahet, non Aſſyrius, non Aegyptius, quantumvis ſint potentes. Cf. infra V, 14.

10. וְהִשְׁבַּתִּי *Et ceſſare faciam*, auferam, ut ſupra I, 4. Jerem. VII, 34. Thren. V, 15. כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ *Omne gaudium ejus*, omnem gaudendi materiam, cf. Jeſaj. XXIV, 8. 11. XXXII, 13. Praecipue autem hic ſpectantur dies feſti, qui quum florente civitate ſumma hominum frequentia et concurſu ſoleant agi, ſi ſublati fuerint, imaginem proponunt reipublicae proſtratae, vid. Jerem. VII, 34. Thren. I, 4. Amos. VIII, 10. Comprehenduntur illi communi מָשׂוֹשׂ *laetitiae* nomine, quia non tantum plauſu et clangore excipiebantur, verum etiam a ſingulis hilare epulis ſive ſacris ſive communibus celebrari ſolebant, unde Num. X, 10. יְמֵי שִׂמְחָה vocantur. חַגָּהּ *Feſtivitatem ejus* anniverſariam, ut Paſchatos, Pentecoſtes, Tabernaculorum. חָדְשָׁהּ *Novilunia*, Kalendas *ejus*, feſta menſtrua, cf. infra V, 7. Jeſaj. I, 14. וְשַׁבַּתָּהּ *Et Sabbatha ejus*, dies ſolennes ſingularum hebdomadum. וְכֹל מוֹעֲדָהּ *Et omnem ſolennitatem ejus*, quando conventus publici indicantur, LXX. πάσας τὰς πανηγύρεις αὐτῆς, Exod. XIII, 10. Levit. XXIII, 2. 4. Zephan. III, 18. Hieronymus: „Tradita autem Babyloniae ſervituti nequaquam tres ſolennitates, Paſchae et Pentecoſtes et Tabernaculorum, celebrare poterit: non Neomeniae, id eſt Kalendarum, non Sabbati exercere laetitiam, nec omnes feſtivitates, quas uno nomine comprehendit."

11. וַהֲשִׁמֹּתִי *Et devaſtabo*, Levit. XXVI, 31. 32. Ezech. XXX, 12. LXX. ἀφανιῶ, Hieronymus: *corrumpam.* גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ *Vitem ejus et ficum ejus*, quibus duo-

duabus ſpeciebus ſynecdochice ſignificantur omnes alii fructus, qui vel potum gratum, vel cibum ſuavem praebent. Quemadmodum igitur in promiſſionibus, ubi deliciarum a Deo conceſſarum fit mentio, *ficus* et *vitis* conjunguntur (vid. 1 Reg. V, 5. al. V, 25. 2 Reg. XVIII, 31. Jeſaj. XXXVI, 16.), ita contra etiam in comminationibus raro ſeparantur, vid. Jerem. V, 17. Joel. I, 7. 12. Hagg. II, 19. Pſ. CV, 33. אֲשֶׁר אָמְרָה *Quas*, de quibus *dixit* illa, ſupra vs. 4. (al. 7.). אֶתְנָה i. q. אֶתְנַן infra IX, 1. Deuter. XXIII, 19., *merces* meretricia, cf. verbum infra VIII, 9. 10. Kimchi: „Quia illa ſe ab amatoribus frumentum, muſtum, oleum et reliqua bona accepiſſe dicit, ego eam, i. e. terram ejus in ſolitudinem redigam; tunc intelliget, illa bona num a me, an ab illis acceperit. Quia vero gentem Iſraeliticam meretrici comparaverat, ideo bona illa vocat אֶתְנָה, quod idem quod אֶתְנַן זוֹנָה, *merces ſcorti*, Mich. I, 7., a verbo תָּנָה, *mercede conduxit*, א eſt addititium. Chaldaeus vertit יְקַר *res pretioſae*. *Ficus* et *vitis* mentionem facit ideo, quod ficus et uvae gratiſſimus ſunt hominibus poſt frumentum cibus. Dixerat autem jam vs. 8. (al. 11.): *auferam tempore ſuo frumentum meum*.“ וְשַׂמְתִּים *Ponam* igitur, redigam *eas*, vineas et ficeta, totamque omnino terram, לְיַעַר, *in ſaltum*, ficut belli et univerſae devaſtationis tempore, quando neglecta loca ſilveſcunt, ut nihil fructuum amplius inde ſperari queat. Cf. ſimiles comminationes Jeſ. V, 6. VII, 23. Mich. III, 12. Hieronymus: „Pro *ſaltu* quod hebraice dicitur *Jaar*, unde *Kirjath-Jearim* interpretatur *villa ſylvarum*, LXX. tranſtulerunt *teſtimonium* [καὶ θήσομαι αὐτὰ εἰς μαρτύριον], *Reſch* et *Daleth* literarum falſi ſimilitudine. Si enim pro *Reſch Daleth* legatur, *teſtimonium* dicitur, ita duntaxat, ut *Jod* litera non praecedat [עֵד].“ Ejus, quam LXX. dederunt, verſionis ſenſum Cyrillus declarat his verbis: Καταμαρτυρήσει γὰρ ὥσπερ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ μοχθηρίας ἀφῃρημένη

ταυτὶ,

πεντί, καὶ τὴν δίκην αὐτοῖς ἐπισημοτέραν [illegible]ετίω, καὶ καταφανῆ ποιήσει τὴν ὀργήν. Verum recte monuit Grotius, lectionem, qua nos utimur, meliorem esse, ut indicant sequentia, וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה, *ut comedant eas bestiae agri*, quae certissime ad sylvam, יַעַר, respiciunt. Cf. Psi LXXX, 14. Jesaj. XXXIV, 13., et contrarium infra vs. 17. (al. 20.). Quae a LXX. addita sunt, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς, *obelo praenotanda esse*, utpote quibus in Hebraeo nihil respondet, recte observat Hieronymus, qui totius versiculi sensum hoc modo enarrant: „Vinea quoque et ficus in rerum omnium abundantia corrumpetur; in *vinea* laetitiam, in *ficu* suavitatem et dulcedinem intellige, quae auferentur gravissimae servitutis malis, et auferentur idcirco, quia non a Deo sibi donata, quasi conjugi, sed ab amatoribus suis, quasi meretrici, pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc nequaquam habebit arbores pomiferas, sed omnia vertentur in saltum. Et quia semel metaphoram a sylvis coeperat, finit in reliquo, ut hostes, a quibus sint devoranda omnia, *bestias* nuncupet.“

12. וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ *Et visitabo super ea*, i. e. animadvertam in eam, cf. supra I, 4. אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים *Dies Baalorum*, quorum nomine omne genus falsorum deorum complectitur, quos Israelitarum superstitio colebat, et suo licet singuli cognomine distinguerentur, hoc tamen communi nomine, veluti totidem Joves olim fuisse appellatos constat; *dies* vero *eorum*, sive [illegible] consecrati, tempus omne significant, quo cultus ille vetitus in gente Israelitica viguit, quippe mox ab ejus ingressu in terram Cananaeam susceptus, uti liquet ex Jud. II, 12. 13. III, 7. VI, 25., et nonnullorum judicum quidem auctoritate nonnunquam interruptus, sed sub regibus nova identidem licentia instauratus; vid. e. c. 1 Reg. XVI, 31. 32. Quando autem Deus se illos dies, sive *secundum illos dies*

(cf.

(cf. infra XII, 5.) in eam animadversurum minatur, poenae protractionem, recte observante Kimchio, simul significat, q. d. et istas quidem poenas non per unum alterumve annum ei immittam, sed per plurimos, ita ut abunde ipsis compensetur illud tempus, quo falsorum deorum cultui dediti erant. אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם *Quibus accendebat incensum*, vertit Hieronymus, ut relativum pronomen ad Deos falsos referatur. Rectius tamen alii אֲשֶׁר ad יְמֵים retulerunt, subaudito בָּם, *quibus diebus suffitum fecit illis* falsis diis. Ita LXX. *ἐν αἷς ἐπέθυεν αὐτοῖς*, et Chaldaeus: וְאַסְעַר עֲלָה יַת יוֹמַיָּא דַּהֲוָת פָּלְחָא לְטַעֲוָתָא דְמַסְּקָא לְהוֹן בּוּסְמִין. *animadvertam in ea dies, quibus idola coluit, dum iis aromata obtulit.* Verbum הִקְטִיר, *adolevit, incendit*, etsi speciatim de suffitu adhibeatur, vid. Ezech. VI, 13. VIII, 11. XVI, 18., patet tamen latius, et de quovis sacrificio usurpatur, vid. Levit. I, 9. III, 15.; eorum enim hoc habebatur praecipuum, ut vel carnes victimarum adiposas, vel thura adolerent, qua de causa sacrificuli מְקַטְּרִים vocantur 1 Reg. XXII, 44. וַתַּעַד *Et ornavit se*, Jesaj. LXI, 10. Jerem. IV, 30. Ezech. XVI, 13. נִזְמָהּ Hieronymus *inaure sua* vertit, quem plerique sequuntur, sed proprie nomen נֶזֶם *narium ornamentum, annulum naribus insertum* denotare, patet ex Jesaj. III, 21 (נִזְמֵי הָאָף), et Ezech. XVI, 12. (נֶזֶם עַל אַפֵּךְ), cf. not. ad Genes. XXIV, 22., et A. Th. Hartmanni de vestitu mulierum Hebraearum opus sermone vernaculo conscriptum hac epigraphe: *die Hebräerinn am Putztische und als Braut* P. II. p. 166. seqq. et P. III. p. 205. וְחֶלְיָתָהּ *Et ornatu*, mundo *suo*; nomen hoc praeter nostrum locum bis obvium, Proverb. XXV, 12. et Cantic. VII, 2., Jarchi recte *arabicum* vocat, convenit enim cum arabico حَلْيٌ, quod Firuzabadius esse ait ما يزين به من مصبوغ المعدنيات او الحجارة *quodcunque ornamentum vel e metallis conflatum,*

 vel

vel e lapidibus pretiosis confectum. Eodem ille nomine arabico interpres arabicus 1 Petr. III, 3. expressit graecum περίθεσις χρυσίων. וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ *Et ibat post*, prosequuta est *amatores suos*, sicut prostibula quaerere solent amasios, si non ultra veniunt, cf. supra vs. 4. (al. 7.). וְאֹתִי שָׁכְחָה *Et mei*, mariti sui, *oblita est;* cf. infra IV, 6. VIII, 14. XIII, 6. נְאֻם יְהוָה *Dictum Jovae*, veridici, qui quae hic minatus est, certissime exsequetur. — Chaldaeus alteram hujus versus partem sic exponit: הֲוַת דָּמְיָא לְאִתְּתָא דְּשַׁבְקַת יַת בַּעְלַהּ וְאִתְקִינַת בִּקְדָשָׁהָא וּבְחֶלְיָתַהּ מַרְגְּלִיתָהָא וּטְעָת בָּתַר רַחֲמָהָא כֵּן כְּנִישַׁת יִשְׂרָאֵל רְחֵמַת לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וּפוּלְחָנִי שַׁבְקַת אֲמַר יְיָ *Erat similis mulieri, quae reliquit maritum suum, et sese ornavit inauribus atque monili margaritarum suarum, et erravit post amatores suos; ita concioni Israelis placuit idola colere, et meum cultum reliquit, ait Jova.* Hieronymus: „Servat personam meretricis, quae auro ornatur et gemmis, ut placeat amatoribus suis; quicquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirit. Haec autem universa faciebat, ut sequeretur amatores suos, et relinqueret virum. Tantumque fuit desiderium voluptatis ac libidinis, ut omnem memoriam amiserit maritalem, et oblita sit fuisse se conjugem. Quamobrem ipsis solemnitatibus, quibus incendebat thura daemonibus, visitabitur in plagis et corripietur in poenis."

16. Comminationibus, pro more prophetarum, addit promissiones, subito facto transitu, qualem Cap. I, 10. observavimus. Neque enim audiendi sunt, qui priori hujus versiculi parte poenas denunciari existimant, sensumque faciunt hunc: *propterea* quod ingratissima illa mei oblita est (vs. 15.), gravissimis castigationibus et poenis *persuasurus sum ei* (מְפַתֶּיהָ אָנֹכִי), ut mihi deinceps obtemperet, ideoque per Assyrios *deducam eam in desertum* (וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר), et sic tandem, quum experientia

rientia damnorum tractabilis et attentior mihi facta fuerit, *eam conſolabor* (וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ). Quae interpretatio quam multa textui interponat plane arbitrario, eſt manifeſtum. Multo minus vero probanda Grotii hujus verſus explicatio: „Omnia haec verbis ambiguis dicta ſunt χλευαστικῶς. Verba ſumta ab amatoribus: res longe aliae. Moechi ſolent feminas blandis verbis decipere: Deus illos de decem tribubus egregie decipiet. Moechi ſolent feminas abducere in loca ſola et invia: ſic Deus eos abducet in loca vaſta Aſſyriae. Hoc quoque: *et loquar ad cor ejus* ambiguum. Nam *loqui ad cor* dicitur et qui blanditur, et qui male in ſe animatum male tractat.“ Quod poſtremum prorſus eſt falſum. Poenarum denunciationes clauduntur verſu ſuperiore, ſolenni formula נְאֻם יְהוָה, tranſitum ad promiſſiones facit initio hujus verſus particula לָכֵן, quae ut arabica لٰكِنْ ſive لٰكِنَّ, *veruntamen*, vertenda fuerit, quemadmodum Jerem. XVI, 14. XXX, 16. Ezech. XXXIX, 25., quibus locis eadem adhibetur in tranſitu a malorum comminatione ad meliorum temporum promiſſiones. Alii tamen illam uſitatiore ſignificatu *propterea* et hoc loco capiunt, ut Druſius, qui vim ejus ita exponit; „Non mitigat poenam, ſed conatur alia ratione emendare. Quia, inquit, hac non ſucceſſit, alia aggrediar via: quod ſeveritate non potui, conabor blanditiis efficere.“ Sed prior ratio praeſtat. הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ *Ecce ego pelliciam eam*, ut 1. Reg. XXII, 20. 22. Alii: *perſuaſurus ſum illi* (cf. Jerem. XX, 7. Ezech. XIV, 9.), q. d. pelliciam ad me blandis verbis, et conabor perſuadere, ut, relictis amatoribus, cum quibus hactenus ſcortata fuit, mecum redeat in gratiam. Chaldaeus: אֲנָא מְשַׁעְבֵּד לַהּ לְאוֹרַיְתָא, *ego ſubjiciam eam legi.* Alexandrinus in malam partem accepit: ἐγὼ πλανῶ αὐτήν, quod Theodoretus exponit: ἀλᾶσθαι αὐτὴν καὶ πλανάσθαι κατασκευάζω, ut videlicet vaga

 et

et exul erret, ut olim per desertum Arabicum, nam statim addit vates, וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר, *et deducam eam velut in desertum*, uti olim quum Aegypto migrarent, cf. Deut. VIII, 2. Jerem. II, 2. 6. Optime Livelius: „Locus consolationis est, quo post maximam eorum afflictionem Deum eos liberaturum esse ostendit, similitudine sumta a liberatione majorum e servitute Aegyptiaca. Primum enim opera Mosis et Aaronis populo suo persuasit, ut Aegyptum relinqueret, et alio se ad colendum Deum conferret, Exod. IV, 30. 31. et XIV. XV. Postea *duxit in desertum*, inde tandem *ad vallem Achoris* (vs. sequ.), in ipsius terrae promissae possessionem. Cum haec omnia se iterum facturum pollicetur, perinde est ac si dicat, alteram populi liberationem, et in optimorum bonorum possessionem adductionem fore. Allegoria est, qualis illa in Eclogis Virgilii [IV, 34. seqq.]:

Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.

Jesajas XI, 15. liberationem populi eadem similitudine declarat: *Siccabit Jova linguam maris Aegyptii, et erit agger populo, qualis olim Israeli fuit, cum ascendit ex Aegypto.*" Cf. not. nostr. ad Ezech. XVI, 53. Kimchi conferre jubet Ezech. XX, 35. Hieronymus: „Postquam revelata fuerit ignominia meretricis in oculis amatorum ejus, et reddiderit ei Dominus cruciatus atque tormenta, quia daemonibus Baalim thura succenderat, et nequaquam se ultra de cineribus ac favillis putaverit posse consurgere; tunc aperiet spem salutis, et dabit locum poenitentiae, et blandietur ei, hoc enim significat *et lactabo eam*, ut post poenarum magnitudinem dolores pristinos repromissione mitiget prosperorum. *Et ducam eam*, inquit, *in solitudinem*, id est, educam ex malis, sicut et prius de Aegyptiaca eduxeram servitute."

Chal-

Chaldaeus: וְאַעְבֵד לַהּ נִסִּין וּגְבוּרָן כְּמָא דַעֲבָדִית לַהּ בְּמַדְבְּרָא *Et faciam ei ſigna et miracula, qualia feci illi in deſerto.* וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ *Et loquar ad cor ejus*, „verba,“ inquit Hieronymus, „mollia, verba conſolatoria, ut triſtitiam gaudio temporem, juxta idioma Scripturarum, quibus verbis et Sichem loquutus eſt ad cor Dinae [Geneſ. XXXIV, 3.], et Joſeph in Aegypto fratribus ſuis, triſtibus et metuentibus [Geneſ. L, 21.], ut moeror gaudio mutaretur.“ Livelëus: „*Ad cor illius loquar*, idem valet, ac ſi dicat *eam conſolabor*, ut Jeſaj. XL, 1. 2. *Conſolamini populum meum, loquimini ad cor Hieroſolymae.* Hinc pro παραμυθούμενοι, *conſolantes*, 1 Theſſal. II, 11. in Syriaco Teſtamento dicitur מלין על לב, *loquentes ad cor* [imo: ܘܡܒܝܐܝܢ ܗܘܝܢ ܠܟܘܢ]. Ratio autem hujus loquutionis eſt, quia quos ſolamur, eos grato ſermone alloquimur. Unde factum, ut Latine *alloqui* dicatur pro *conſolari*. Varro Lib. V. *de Lingua Latina: Allocutum mulieres ire ajunt, cum eunt ad aliquam, locutum conſolandi cauſſa.* Ovidius *Triſt.* 1. Eleg. VII.

Quid fuit ingenti proſtratum mole ſodalem
Viſere? et alloquii parte levare tui?

Idem igitur Hebraeis eſt *ad* vel *ſecundum cor loqui*, quod Latinis *alloqui*, cui Graecum παραμυθέομαι conſonat, a παρὰ, *ad*, et μυθέομαι, *loquor*. Itaque Caſtalio non male hunc Hebraiſmum his verbis interpretatur: *benigne alloquar.*“ Cf. et Drusii *Obſervatt.* L. VIII. Cap. 1. Chaldaeus: וּבְיַד עַבְדַי נְבִיַּיָא אֲמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהָא, *et per prophetas, miniſtros meos, loquar conſolationes ad cor ejus.*

14. וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ *Et dabo*, reddam, *ei vineas ſuas*, quibus olim Palaeſtinam abundaſſe conſtat. Promittit Deus, ſe curaturum, ut avitas ſuas poſſeſſiones recuperent Iſraelitae, *vinearum* nomine deſignatas;

ut supra vs. 11. (al. 14.) *vitium ficuumque*, desolatione omnis regionis vastitatem adumbratam vidimus. Eadem promittuntur Jesaj. LXV, 1. Jerem. XXXI, 5. Amos. IX, 14. מִשָּׁם *Inde*, i. e. quum primum ex deserto isto egressa fuerit. Drusius: „*Ex illo loco*, videlicet ex deserto. Aut מִשָּׁם dixit pro *ex illo tempore*. Nam שָׁם interdum valet *tunc* [veluti Ps. CXXXII, 17. Jud. V, 11. Esaj. XLVIII, 16.]. Sic *ibi* sumitur in illo Terentii [Eun. II, 2 30]: *Ibi homo coepit me obsecrare*." Alexandrinus כְּרָמֶיהָ vertit τὰ κτήματα αὐτῆς, quod Drusius τὰ κλήματα αὐτῆς emendandum conjecit, quo vocis hebraicae significatio accuratius exprimeretur. „Facilis sane," inquit Fischerus in *Prolusf.* supra ad vs. 5. commemoratis, „neque dura emendatio, sed ea tamen, qua nomini κλῆμα tribuitur vis insolens, et nova. At locum satis apparebit sanum esse, atque integrum, qui medicinam non poscat, modo teneatur, consuetudinem Alexandrinorum interpretum fere propriam hanc fuisse, ut vocabula generum ponerent pro vocabulis formarum (ut Genes. XLIII, 11. ἀπὸ τῶν καρπῶν pro מִזִּמְרַת, Ps. XXV, 3. ἀνομοῦντες pro בּוֹגְדִים). Itaque κτήματα locis Hoseae et Joelis (I, 11.) in versione Alexandrina sunt *vineae*, non *possessiones*." Hieronymum pro כְּרָמֶיהָ legisse כֹּרְמֶיהָ *vinitores ejus* (Jesaj. LXI, 5. Joel. I, 11.), apparet, vertit enim: *et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco*, quod in Commentario hoc modo explicat: „Quia blanditias et solitudinem in praeteritae historiae exeuntium de Aegypto similitudine promiserat, in qua Moses et Aaron de eodem gente Judaeorum principes extiterunt, etiam nunc pollicetur, quod *vinitores ejus de eodem loco* daturus sit. *Vineam* intelligi Israel, omnis et veteris instrumenti et novi Scriptura testatur: *vinea Domini Sabaoth domus Israel est* [Jesaj. V, 7.]; et: *vineam ex Aegypto transtulisti* [Ps. LXXX, 9.]. Et in Evangelio [Matth. XXI, 33. seqq.] paterfamilias locavit vineam suam, fructusque

non

non recepit, et interfecto filio suo novissime locavit eam aliis vinitoribus. Hoc igitur prophetalis sermo promittit, quod principes hujus vineae exeuntes de gentibus et de captivitate hostium de ipso sint genere Judaeorum.“ Eundem sensum expressit Chaldaeus: וְאֲמַנֵּי לֵהּ יָת פַּרְנָסָהָא מִתַּמָּן, *et constituam ei gubernatores ejus inde.* וְאֶת-עֵמֶק עָכוֹר *Et vallem Achor*, i. e. conturbatoris, prope Jerichuntem in ipso terrae Canaanis ingressu, nomen inde nacta, quod in ea populus Israeliticus conturbatus est sacrilegio ab Achane commisso, cladeque propterea a Deo immissa, vid. Jos. VII, 24. 25. 26. לְפֶתַח תִּקְוָה *In ostium spei* reddam, i. e. quemadmodum olim Israelitis iter longum ac difficile per desertum emensis, moeror ille, quo in ipso terrae Canaanis limine affecti sunt ob scelus ab Achane commissum, conversus est in gaudium, magna parta victoria de Ai (Jos. VIII.), ex qua totius mox terrae obtinendae spem conceperant; ita et rediturus aliquando Israelitis e terris exteris, post triste et diuturnum exsilium, laeta feliciorum temporum spes affulget. Alii *vallem Achor* simpliciter ideo commemorari existimant, quia Palaestinam ingressuros, peragrato deserto, vallis haec, cis Jordanem sita, primum exciperet, quae quum esset fertilissima, lactisque pascuis abundans, quare in simili argumento nominatim laudatur una cum Sarone Jesaj. LXV, 10., de rebus suis bene sperare juberet reduces. Verum respici simul etymologiam nominis עָכוֹר, et historiam, quae legitur Jos. VII, 24. seqq., recte observant antiquiores inter Judaeos interpretes. Jarchi: וְאֶת-עֵמֶק עָכוֹר עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך אותה צרות תתן לב לשוב אלי „*Vallemque Achor*, i. e. profunditatem exsilii, in quo Israelitae sunt conturbati, reddam eis *januam*, i. e. initium *spei*, quia per istas compressa (gens) angustias animum applicabit, ut ad me redeat.“ Nec aliter Hieronymus: „Promittit, quod locus tumultus vallisque

tur-

ut supra vs. 11. (al. 14.) *vitium ficuumque* desolatione omnis regionis vastitatem adumbratam vidimus. Eadem promittuntur Jesaj. LXV, 1. Jerem. XXXI, 5. Amos. IX, 14. מִשָּׁם *Inde*, i. e. quum primum ex deserto isto egressa fuerit. Drusius: „*Ex illo loco*, videlicet ex deserto. Aut מִשָּׁם dixit pro *ex illo tempore*. Nam שָׁם interdum valet *tunc* [veluti Ps. CXXXII, 17. Jud. V, 11. Esaj. XLVIII, 16.]. Sic *ibi* sumitur in illo Terentii [Eun. II, 2 30]: *Ibi homo coepit me obsecrare*.“ Alexandrinus כְּרָמֶיהָ vertit τὰ κτήματα αὐτῆς, quod Drusius τὰ κλήματα αὐτῆς emendandum conjecit, quo vocis hebraicae significatio accuratius exprimeretur. „Facilis sane,“ inquit Fischerus in *Proluss.* supra ad vs. 5. commemoratis, „neque dura emendatio, sed ea tamen, qua nomini κλῆμα tribuitur vis insolens, et nova. At locum satis apparebit sanum esse, atque integrum, qui medicinam non poscat, modo teneatur, consuetudinem Alexandrinorum interpretum fere propriam hanc fuisse, ut vocabula generum ponerent pro vocabulis formarum (ut Genes. XLIII, 11. ἀπὸ τῶν καρπῶν pro מִזִּמְרַת, Ps. XXV, 3. ἀνομοῦντες pro בּוֹגְדִים). Itaque κτήματα locis Hoseae et Joelis (I, 11.) in versione Alexandrina sunt *vineae*, non *possessiones*.“ Hieronymum pro כְּרָמֶיהָ legisse כֹּרְמֶיהָ *vinitores ejus* (Jesaj. LXI, 5. Joel. I, 11.), apparet, vertit enim: *et dabo ei vinitores ejus ex eodem loco*, quod in Commentario hoc modo explicat: „Quia blanditias et solitudinem in praeteritae historiae exeuntium de Aegypto similitudine promiserat, in qua Moses et Aaron de eadem gente Judaeorum principes extiterunt, etiam nunc pollicetur, quod *vinitores ejus de eodem loco* daturus sit. *Vineam* intelligi Israel, omnis et veteris instrumenti et novi Scriptura testatur: *vinea Domini Sabaoth domus Israel est* [Jesaj. V, 7.]; et: *vineam ex Aegypto transtulisti* [Ps. LXXX, 9.]. Et in Evangelio [Matth. XXI, 33. seqq.] paterfamilias locavit vineam suam, fructusque non

non recepit, et interfecto filio ſuo noviſſime locavit eam aliis vinitoribus. Hoc igitur prophetalis ſermo promittit, quod principes hujus vineae exeuntes de gentibus et de captivitate hoſtium de ipſo ſint genere Judaeorum."

Eundem ſenſum expreſſit Chaldaeus: וְאֵמַנֵּי לַהּ יָת פַּרְנָסַהָא מִתַּמָּן, *et conſtituam ei gubernatores ejus inde.* וְאֶת-עֵמֶק עָכוֹר *Et vallem Achor*, i. e. conturbatoris, prope Jerichuntem in ipſo terrae Canaanis ingreſſu, nomen inde nacta, quod in ea populus Iſraeliticus conturbatus eſt ſacrilegio ab Achane commiſſo, cladeque propterea a Deo immiſſa, vid. Joſ. VII, 24. 25. 26. לְפֶתַח תִּקְוָה *In oſtium ſpei* reddam, i. e. quemadmodum olim Iſraelitis iter longum ac difficile per deſertum emenſis, moeror ille, quo in ipſo terrae Canaanis limine affecti ſunt ob ſcelus ab Achane commiſſum, converſus eſt in gaudium, magna parta victoria de Ai (*Joſ. VIII.*), ex qua totius mox terrae obtinendae ſpem conceperant; ita et redituris aliquando Iſraelitis e terris exteris, poſt triſte et diuturnum exſilium, laeta feliciorum temporum ſpes affulget. Alii *vallem Achor* ſimpliciter ideo commemorari exiſtimant, quia Palaeſtinam ingreſſuros, peragrato deſerto, vallis haec, cis Jordanem ſita, primum exciperet, quae quum eſſet fertiliſſima, laetisque paſcuis abundans, quare in ſimili argumento nominatim laudatur una cum Sarone Jeſaj. LXV, 10., de rebus ſuis bene ſperare juberet reduces. Verum reſpici ſimul etymologiam nominis עָכוֹר, et hiſtoriam, quae legitur Joſ. VII. 24. ſeqq., recte obſervant antiquiores inter Judaeos interpretes. Jarchi: ואת-עֵמֶק עָכוֹר עומק הגלות שהיו עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך צרתה תתן לב ושוב אלי „*Vallemque Achor*, i. e. profunditatem exſilii, in quo Iſraelitae ſunt conturbati, reddam eis *januam*, i. e. initium *ſpei*, quia per iſtas compreſſa (gens) anguſtias animum applicabit, ut ad me redeat." Nec aliter Hieronymus: „Promittit, quod locus tumultus vallisque

 tur-

turbarum, hoc enim interpretatur *Achor*, mutetur in oſtium ſpei, ſive ad aperiendam ſpem atque patientiam, quod idcirco ſupplicia et tormenta perpeſſa ſit, ut per haec ad proſpera perveniret. Quod autem vallis Achor ob furtum eorum, quae Deo fuerant conſecrata, conturbatio et tumultus interpretatur, non, ut quidam putant, διαστροφὴ, id eſt, *perverſitas* [ita Cyrillus], ipſe Jeſus [i. e. Joſua] interpretatur, loquens de Achan [VII, 25.]: *quia turbaſti nos, conturbet te Dominus in die hac, unde appellatus eſt locus ille Emek Achor*, id eſt, *vallis conturbationis*. Simulque et in hoc intelligimus, quod in principio terrae ſanctae, juxta Hiericho, quando de ſolitudine egreſſus eſt populus, juxta fluenta Jordanis, in prima Iſraelis victoria, moeror in gaudium commutatus ſit, ibique aperta eſt ſpes, ubi fuerat deſperatio." Chaldaeus: וְיַת מֵישַׁר עָמוֹר לְתַחֲמוּדֵי נְפַשׁ, *et vallem Achor* reddam *delicias animae*. וְעָנְתָה *Et canet* alterno choro, ut olim Iſraelitae ex Aegypto egreſſi, Exod. XV. Hieronymus: „In eo loco, ubi nos poſuimus *canet*, et LXX. transtulerunt ταπεινωθήσεται, iſt eſt, *humiliabitur*, in Hebraico ſcriptum eſt *anoba*, quod Symmachus interpretatus eſt κακωθήσεται, id eſt, *affligetur*, Theodotion ἀποκριθήσεται, id eſt, *reſpondebit*, Aquila ὑπακούσει, id eſt, *obediet*, nos ab Hebraeo κατὰ λέξιν magis accipimus, id eſt, *praecinet*, ut, quia ſemel lactationem, et educationem in ſolitudinem, et vinitores ex eodem loco, et vallem Achor poſuerat, et totam hiſtoriam exeuntium de Aegypto et pergentium ad terram ſanctam brevi ſermone perſtringens, etiam nunc hiſtoriae ſimilitudinem conſervaret. Ut quomodo eo tempore, quando egrediebantur de terra Aegypti, ſubmerſo Pharaone in mari rubro, arripuit Maria tympanum et praecinens ceteris exſultavit, et dixit [Exod. XV, 21.]: *Cantemus Domino, glorioſe enim magnificatus eſt, equum et aſcenſorem dejecit in mare*, ſic nunc quoque ſecundum dies juventutis ſuae,

ſive

sive adolescentiae suae, quando egressa est de terra Aegypti, canat atque laetetur. Interpretatio Aquilae et Theodotionis, e quibus alter ὑπακούσει posuit, id est, *audiet*, alter ἀποκριθήσεται, id est, *respondebit*, nobiscum facit, quod praecinentibus aliis alii respondet concinentes. *Humiliabitur* autem et *affligetur*, quod LXX. et Symmachus transtulerunt, non convenit tempori laetitiae." Chaldaeus pro וְעָנְתָה posuit וְיִתְנְהוֹן לְמֵימְרִי, *et dedent se verbo meo*. Videtur verbum hebraeum hoc modo cepisse: *respondebit* Deo fidem et obsequium postulanti, se ei velle obtemperare. Ita עָנָה Exod. XIX, 8. XXIV, 3. Jarchi verbo עָנָה h. l. *habitandi* significatum tribuit a nomine מָעוֹן, quod non admittit linguae usus. שָׁמָּה *Ibi*, in terrae patriae limine, in quam e terris exteris redibunt, id quod antea *commutatione vallis Achoris in ostium spei* significari vidimus. Alii: *in vineis suis*, quarum hujus versus initio mentio facta; soliti enim veteres, cum uvas calcarent in vineis, canere; vid. Jud. IX, 27. Jesaj. XVI, 10. כִּימֵי נְעוּרֶיהָ *Sicut in diebus pueritiae*, s. *adolescentiae ejus*, „nata fuit in Aegypto; *pueritia* igitur dicitur, cum jam inde profecta mare rubrum trajecisset." Drusius. Cf. infra XI, 1. Jerem. II, 2. Ezech. XVI, 7. 8. XXIII, 19. Chaldaeus: כְּיוֹמֵי קֳדָם, *sicut diebus antiquis*. Statim ipse se explicat, dum addit: וּכְיוֹם אֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, *id est* (sic enim ו h. l. vertendum), *sicut die ascensionis suae ex terra Aegypti*. Chaldaeus: וְאַף אֲנָא אַעְבֵּד לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן כְּיוֹם מַסָּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם *Et ego etiam faciam eis signa et miracula, sicut tempore exitus eorum e terra Aegypti.*

15. וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא *Et fiet illo die*, בְּעִדָּנָא הַהִיא *illo tempore* (ut Chaldaeus vertit), de quo versu superiori, cum dispersi per terras exteras in patriam redibunt. תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי בַּעְלִי, cum me allocuta fueris, ista appellatione uteris, אִישִׁי, nec me amplius

amplius בַּעֲלִי appellabis. בַּעַל *maritum* quidem aeque ac אִישׁ significat (vid Genes. XX, 3. 2 Sam. XI, 26. Proverb. XII, 4. XXXI, 11. 23. 28.), sed quia id nomen Jova commune habet cum falsis diis, ideo non vult ita vocari Deus. Simili ratione Jerem XXIII, 36. usum nominis מַשָּׂא, alioquin honesti, prophetis interdicit, cum in populi contemtum venisset. Jarchi אִישִׁי vult nomen esse amoris, בַּעֲלִי autem timoris, nam proprie sonat *mi domine*. Sed eum, quem indicavimus, hujus loci sensum esse, et vidit Hieronymus, qui hoc modo illum enarrat. „Primum omni Asiae regnasse Ninum, Beli filium, omnes et Graecae et barbarae narrant historiae, qui apud Assyrios *Ninum*, sui nominis condidit civitatem, quam Hebraei vocant Nineve. Hujus uxor Semiramis, de qua multa et miranda referuntur, muros Babylonis exstruxit, de qua insignis poeta [Ovidius *Metamorph.* IV, 58.] testatur, dicens:

— — — — dicitur altam
Coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem.

Hic adversus Zoroastrum magum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit, et in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur *Bel*, et in multis prophetis, maximeque in Daniele, et juxta Theodotionem, sub idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hunc Sidonii et Phoenices appellant *Baal*, eadem enim inter ב et ל, literas consonantes, ע, vocalis litera ponitur, quae juxta linguae illius proprietatem nunc *Beel* nunc *Baal* legitur. Unde et Dido Sidonia, regii generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Jovi vina delibat, *qua Belus et omnes a Belo soliti* [*Aeneid.* I, 729.]. Didicimus exordium daemonis, imo hominis in daemonem consecrati, omnia enim idola ex mortuorum errore creverunt, audiamus cetera: Lingua Hebraea et Syra *Baal* interpretatur ὁ ἔχων, id est, *habens.*

habens. Si voluerimus dicere: *habens me*, dicimus *Baali*, et apud utramque gentem uxores viros suos vocant *Baali*, id est, *vir meus*, quod intelligitur, *habens me*, et est sensus, qui me habet in conjugio. Eadem Hebraeorum lingua vocatur vir *Isch*, unde et *uxor*, quae de viro sumpta est, in Genesi appellatur *Ischa*, quasi a *viro virago*. Quod ergo dicit Dominus *vir meus*, hoc est, cum utroque sermone, *Ischi* et *Baali* appellatur *vir meus*, sive *maritus meus*, tantum odi idolorum nomina, ut etiam quod bene dici potest, propter ambiguitatem et verbi similitudinem, nequaquam velim dici, sed appellari me *Ischi* magis, quam *Baali*, ne dum aliud loquitur, alterum recordetur, et virum nominans idolum cogitet." Chaldaeus: תְּתַנְהוּן לְפוּלְחָנִי וְלָא תִּפְלְחוּן עוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא, *vacabitis cultui meo, nec servietis ultra idolis gentium*.

16. וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ *Et removebo* (ut Ezech. XI, 19. Zephan. III, 11.) *nomina Baalorum ex ore ejus*, gentis Israeliticae, tunc in uxorem rursus recipiendae a Jova (vs. 18.). Quam versu superiori alloquutus erat, de ea jam loquitur in persona tertia; transitu vatibus hebraeis familiari. Sensus: non solum cultum illorum deorum, qui nomen *Baal* gerunt, obliterabo, sed etiam memoriam nominum, quibus appellantur. Peregrinae superstitionis abrogatio pertinet ad aurei seculi felicitatem, vid. Mich. V, 13. Zachar. XIII, 2. וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם *Nec memorabuntur amplius nominibus suis*; respicit praeceptum Exod. XXIII, 13. *Nomen deorum alienorum ne recordemini, neque audiatur in ore vestro*. Alii: cum mentio fiet eorum, non amplius vocabuntur *Baalim*.

17. וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת־הַשָּׂדֶה *Et percutiam eis*, in eorum bonum, *foedus isto tempore cum bestiis*

bestias agri, reddam eos tutos ab injuriis non modo hominum, sed etiam bestiarum, quasi foedere illas obligassem, ut nullo modo illis noceant. Ita Jobus V, 23. *Cum lapidibus agri foedus tuum, et bestia agrestis pacem colit tecum.* Plenius hoc declarant Jesaj. XI, 6 et Ezech. XXXIV, 25., ad quem loc. cf. not. Eadem promittuntur Levit. XXVI, 6. וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם *Et cum volatilibus coeli*, „in queis," inquit Drusius, „locusta, omnium eorum, quae terra producit, certa pernicies, si quando ingruerit." וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה *Et reptili terrae*, ut sunt serpentes et scorpii. וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ *Et arcum, et gladium et bellum frangam* et amovebo *ex hac terra.* Bellum *frangi* dicitur cum cessat. Aut *bellum* vocat belligerantes, vel instrumenta belli, praeter *arcum* et *gladium*, quorum ante mentionem fecit. Chaldaeus: וְעָבְדֵי קְרָבָא אֲבַטֵּל מִן אַרְעָא, *et bella gerentes a terra abolebo.* Cf. Jesaj. II, 4. Ps. XLVI, 10. וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח *Et cubare* requiescere *eos faciam secure.* Cf. Mich. IV, 4. Sensum eleganter expressit Rittershusius:

— — — tranquilla per orbem
Pax faciet molli placidos requiescere strato,
Rauca nec insomnes turbabunt classica somnos.

Hieronymus: „Quando omnia religionis adversae vocabula fuerint ablata de populo Dominum confitente. *et vocaverit me*, inquit, *vir meus*, *et nequaquam Baali*, id est, idolum meum, tunc percutiam eis foedus atque concordiam cum bestiis agri, et volucribus coeli, et reptilibus terrae. De hoc tempore et Esajas loquitur [XI, 6.]: *Habitabit lupus cum agno, et pardus cum baedo accubabit. Vitulus et leo et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur, et simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas*, nequaquam carnem sanguinemque desiderans, sed mundis atque simplicibus vescens cibis. Pacatisque omnibus arcus et gla-

gladius contereter et bellum. Non enim erunt necessaria instrumenta pugnantium, quum qui pugnent defuerint."

18. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי *Et despondsabo te mibi* (Deut. XX, 7. 2 Sam. III, 14.), tecum, quae meretrix fuisti, denuo conjugium inibo, te iterum tanquam uxorem tractabo. לְעוֹלָם *In perpetuum*, non ultra dissolvendum, ut antea. בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט quidam vertunt *per justitiam et judicium*, i. e. eo quòd tu, uxor, gens Israelitica, in posterum praestabis quod jus et aequum est (coll. Jesaj. I, 27.); quae vero addunter, וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, *et per benignitatem et misericordiam*, ad Deum referunt, à cujus mera benignitate profecta haec nova desponsatio. Grotius: „בְּצֶדֶק *in justitia*, i. e. benefaciendo; ita enim hoc nomen saepissime usurpatur; מִשְׁפָּט dicitur *quod alicui ex lege debetur*, ut uxori cohabitatio, victus, vestitus; *et in misericordia et in miserationibus*, *condonando peccata*." Melius Livelēus: *Justitia* et *judicium* sinceritatem et integritatem animi notant, quâ bona fide sine dolo agitur; *benignitas* vero et *misericordia*, amorem ac promptam benevolentiam, denique *fides* (אֱמוּנָה vs. sequ.) amoris constantiam et firmitatem. Quae omnia ad perpetuam inviolati foederis durationem necessaria Deus quidem pro parte sua in priore foedere praestitit, populus vero perfide defecit. Hic igitur in novo foedere deinceps fidem utrinque servandam fore ostendit, ne umquam violetur."

19. בֶּאֱמוּנָה *Fide*, intelligit fidem, quae inter conjuges, cf. not. ad vs. 18. וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה *Et cognosces Jovam*, cf. supra vs. 7, (al. 10.), et Jerem. XXXI, 32—34. Nostros duos versiculos ita reddidit Rittershusius:

Tunc quali sponsus jungit sibi foedere sponsam,
Te mihi devincire juvat: neque solvet amoris

Vin-

Vincula quantumvis longinqui injuria secli:
Te mihi devincire juvat, propriamque dicare:
Pronuba Justitia est huic et Clementia sacro,
Judiciumque omnique carens Miseratio fine;
Testis cana Fides nullo violabilis aevo
Inde tuum agnosces Dominum, et venerabere cultu.

20. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא *Fiet illo die*, aevo illo felicissimo, de quo inde a vs. 14. (al. 17.). אֶעֱנֶה *Respondebo* votis, iis annuam, cf. Jesaj. LVIII, 9. ubi de iisdem temporibus: אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה *Tunc clamabis, et Jova respondebit, vociferaberis, dicetque* Jova: *en adsum!* Chaldaeus: אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן *Suscipiam preces vestras.* Rittershusius:

Nemo preces ad me tunc votave inania fundet;
Exaudire juvat facilem, quicunque precentur.

Vides, illud אֶעֱנֶה sensum efficere perquam commodum, neque opus esse, id cum iis quae sequuntur hoc modo jungere: *exaudiam, inquit Dominus, exaudiam coelos.* Multo minus probandus Lilienthalius, qui, quod in codicum Regiomontanorum altero prius אֶעֱנֶה non punctatum apparet, visum forsan punctatori non genuinum, aut huic certe non obvium in eo exemplari, e quo puncta alteri adscriberet, neque ab Alexandrino et Syrio expressum reperiit, *non male illud omitti* existimavit. אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמַיִם *Exaudiam coelos*, nubes, hoc quasi a Deo petentes, ut ipsas pluvia repleat, quam ad terram demittant. Kimchi: „Hoc oppositum illi, quod supra vs. 8. (al. 11.) minatus fuerat, se frumentum ablaturum velle. Jam igitur promittit, beatissimo illo aevo se concessurum esse, ut coelum, quod antea, ut Achabi tempore, clausum erat, fundat, pro more, ac demittat in terram rorem suum, imbrem et pluviam; quasi petat coelum, ut sinatur id facere, quod ipsius mos

mos et consuetudo ferret, et Deus petenti annuat.“ וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ *Et ii, coeli, exaudient terram*, pluviam effundendo super eam, quam terra sicca postulare dicitur, quo irrigetur et apta reddatur ad vim suam exserendam. Chaldaeus: אֲפַקֵּיד יָת שְׁמַיָּא וְאִנּוּן יַחְתּוּן עַל אַרְעָא *Praecipiam coelis, et illi demittent pluviam super terram.* Cf. Deuter. XXXIII, 28. Jesaj. XXX, 23. LV, 10. Tibullus L. I. Eleg. VII. vs. 25. sic Nilum alloquitur:

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,
Arida nec Pluvio supplicat herba Jovi.

Locum non absimilem Euripidis attulerunt Drusius et Grotius:

Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖ', ὅταν ξηρὸν πέδον
Ἄκαρπον αὐχμῷ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχει·
Ἐρᾷ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληρούμενος
Ὄμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν Ἀφροδίτης ὕπο.
Cerne, amet ut imbrem terra, cum sterile solum
Squalore lugens poscit humectas opes:
Rursum amat et aether ipse, Venerisque impetu
Foetos madoris explet in terram sinus.

21. וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן *Et terra exaudiet frumentum*, tanquam id postularet, ut terra produceret ipsum, i. e. proferet terra frumentum, וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ, *et mustum*, i. e. uvas, ex quibus mustum exprimitur. Simili figura Plautus, Drusio observante, *vinum pendulum* dixit, ut uvas denotaret. וְאֶת־הַיִּצְהָר *Et oleum*, olivas, e quibus oleum exprimitur. Cf. Ezech. XXXIV, 27. וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל *Et ea exaudient Jizreelem*, respondebunt votis eorum, qui olim malo omine *dispergit Deus* (supra I, 4.) vocati, nunc eodem nomine, sed fausto sensu, *seminabit Deus* (cf. vs. sequ.), appellantur. Dathius: „יַעֲנוּ *Exaudient*, ad verbum: *respondebunt*, ut Columella III, 3. *Queruntur non respondere sibi*

vineta,

vineta, quae vel per avaritiam, vel inscitiam, vel per negligentiam perdiderunt. Jezraelem, priorem filium prophetae, qui typus erat populi per gentes dispersi, cui nunc reverso in terram patriam omnia abunde suppetent."

22. וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ *Et seminabo eam mihi in terra*, i. e. late spargam, ut quae jaciuntur semina, multiplices eos reddam; cf. Jerem. XXXI, 27. Alludit ad nomen יִזְרְעֶאל, in quo est *seminandi* notio, vid. not. ad I, 4. Gens illa, cujus Deus videbatur abjecisse curam, et a patriis finibus in exilium mandasse, terrae suae, Israelitidi, restituetur, ut ibi, sicut olim, pacate et abundanter vivat, in eaque genus suum propaget et amplificet, sicut mandata terrae semina multiplici foetu cumulantur. Quod autem *terra* hic non universam significet terram, sed illam, quam suo olim populo Jova adscripsit, probat praepositus articulus; est enim בָּאָרֶץ pro בְּהָאָרֶץ, *in hac terra*. Hinc Chaldaeus: וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי, *et plantabo vos coram me in terra domus habitationis meae.* וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה *Miserebor ejus*, quae nomen habuit ab eo, quod *non sit consequuta misericordiam*, I, 6.; de qua deinde non audietur hoc nomen, quum ipsa mores et studium mutaverit, sed dicetur *Ruchama*, id est, misericordiam consequuta, quia illius tunc miserebitur Deus, cum ab amatorum consuetudine ad mariti thalamum redierit. וְאָמַרְתִּי לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה *Et dicam ei quae antea vocabatur non populus meus* (I, 9.), *populus meus es tu*, quo nomine appellabitur, quia peregrinos deos non agnoscet, sed divinis legibus sese attemperabit. וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי *Et ille vicissim dicet: tu, Jova, es Deus meus*, te solum Deum veneror.

Cap.

Cap. III.

Argumentum.

Nova imagine sub persona *mulieris adulterae*, quam propheta jubetur amare, status populi ostenditur, qui licet falsos deos coleret, tamen a Deo diligeretur, nec prorsus repudiaretur; mariti instar, qui uxorem adulteram non defert ad judicem morti adjudicandam, sed fert patienter, a concubitu tamen ejus interim abstinens. Duae sunt hujus Capitis partes, quarum prior imaginem de ducenda adultera proponit (vs. 1—3.), posterior eandem explicat (vs. 4. 5.).

Vid. J. G. Lackemacheri *Commentat. de Hosea uxorem certo pretio sibi comparante*, *Hos. III*, 1—4. in *Observatt. philologg.* P. IV. Observ. IV. p. 74. seqq.

---

1. „Posteaquam absolvit verba consolatoria, redit ad increpatoria, ad suae aetatis homines sermonem convertens. Atque id moris est prophetis, increpationes permiscere consolationibus in suis concionibus. Dicit autem עוֹד, *adhuc*, denuo, quia jam jusserat ei, ut uxorem duceret meretricem." Kimchi. לֵךְ אֱהַב־אִשָּׁה *Age! dilige mulierem*. „Non dicit *accipe* (קַח, ut I, 2.), sed *dilige*; antea enim *acceperat*, i. e. duxerat. Atque hinc

per-

perspicuum, uxorem illam fuisse scortatam etiam in matrimonio. Unde non est credibile, ductam fuisse a propheta extra visionem. Nimis crassa est aliter sentientium quorundam opinio." Drusius. אֲהֻבַת רֵעַ *Amatam socii*, s. *socio*, thori, marito, tibi, Jerem. III, 20. Alii: ab alio quodam amatore amatam, coll. Jerem. III, 1. *Scortata es cum amicis multis.* Sed malumus illud, quia mox dicitur *adultera*, מְנָאָפֶת, Ezech. XVI, 32. Augetur mulieris peccatum amore mariti, quo neglecto adultera fit. כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Qualis dilectio Jovae erga filios Israel*, q. d. similis plane amor est Dei erga Israelem, ut cum maritus amat uxorem impudicam adulterantem. Cf. Deuter. VII, 8. X, 15. et infra IX, 15. Quemadmodum illa, non obstante amore mariti tenerrimo, parum fidam se ipsi praebet sociam, ita Israelitae quoque, evidentissima licet amoris sinceri Jovae signa experti, et beneficiis infinitis ei obstricti, fidem ipsi datam violant, פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים *convertentes sese ad Deos alios*, quos partim ab Aegyptiis, partim a gentibus vicinis aliis adsciverc. Chaldaeus eam, quam explicavimus, versus hujus partem sic exponit: *Vade, vaticinare prophetiam adversus domum Israel qui similes sunt mulieri suo marito carissimae, quae licet ei infida sit, adeo tamen ab ea diligitur, ut non velit eam dimittere. Talis est amor Domini erga Israelitas; at ii se vertunt ad idola populorum.* Hieronymus: „Priori mulieri in typum decem tribuum, vel totius Judaici populi fornicantis propheta jungitur, et abjectos filios atque cruciatos tandem recipit in salutem; hic jubetur, ut adhuc diligat adulteram mulierem. Quando dicitur *adbuc*, ostendit, quod prius amaverit fornicariam, quae adultera vel diligat illa mala, vel diligatur ab amico et proximo; *Ra* enim verbum hebraicum vel *malum* [ita LXX. ἀγαπῶσαν πονηρά, a רָעַע, *malum esse*], vel *amicus* [a רָעָה, *sociare*]. Et ne putemus, dilectionem prophetae in adulteram aliud quid significare,

eare, quam Dei dilectionem in filios Israel. Ergo quod propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem, typus Dei est, qui filios Israel pessimos diligit, qui quum diligantur a Domino, ad Deos alienos idolaque respiciunt.“ וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים *Et amantes lagenas uvarum*, ut vulgo vertunt, i. e. vini ex uvis expressi lagenisque inditi. Sed *lagenae* significatio, quam nomini אֲשִׁישׁ tribuunt, nulla ratione satis firma nititur; certe addita *uvarum* mentio, ut simile quoddam adjunctum, ex quo tribus aliis in locis, quibus forma feminina אֲשִׁישָׁה reperitur, 2 Sam. VI, 19. Cantic. II, 5. 1 Chron. XVI, 3., *vas* aliquod *vinarium* significari colligunt, ad hanc vocis potestatem constituendam minime sufficit. Hebraei nomen illud ad שֵׁשׁ, *sex*, referentes proprie *sextarium*, hinc *lecythum* aut quodvis aliud *vas vinarium* eo significari opinantur. Ipso nostro nomine, in plurali (אֲשִׁישִׁין) utitur Jonathan Exod. XVI, 31. pro hebraico צַפִּיחִית *placenta* (בִּדְבָשׁ, *cum melle*, ut illic additur). Eodemque significatu nomen hebraeum ceperunt LXX. tam hoc loco, quo πέμματα μετὰ σταφίδος, *placentas cum uvis passis*, quam 2 Sam. VI, 19., ubi λάγανον ἀπὸ τηγάνου, *placentam in sartagine coctam*, et 1 Chron. XVI, 3., ubi ἀμορίτην, *placentam mellitam*, posuerunt. Drusius: „Dicitur πέμμα, quando latius sumitur, πᾶν τὸ πεπτόμενον, אֲשִׁישֵׁי πέμματα, tanquam ab אֵשׁ, *ignis*, nam igne coquimus.“ Hieronymus: „Pro *pemmatibus*, quae LXX. transtulerunt, et comeduntur cum uvis passis, sive vinaceis, *placentas* latine possumus dicere, vel *crustulas*, quae idolis offeruntur, et graece appellantur πόπανα.“ De quibus vid., praeter Hesychium et Suidam, Scholia et Interpretes ad Aristophanis Plutum vs. 660., et J. E. Fabri *Descriptionem Commentarii in Septuaginta Interpretes*, Gotting. 1768. p. 4—7. Istiusmodi placentarum mentionem h. l. perquam aptam esse, unusquisque intel-

intelligit ipse. Magnus autem illorum usus erat in sacris, et diversa exstabant earum genera, de quibus vid. PORPHYRIUM *de Abstinentia* p. 114. edit. de Rhoer. In Phoeniciorum sacris, quae praesertim imitabantur Israelitae, id constat ex Jerem. VII, 18., ad quem loc. vid. Interpp. Videntur igitur אֲשִׁישִׁים ab אֵשׁ proprie *tosta*, hinc *placentae frixae* esse, et, quum h. l. *uvarum*, עֲנָבִים nomen additum sit, *placentae uvis passis*, s. *melle uvarum conditae*. Ejusmodi τραγήματα commemorat MARTIALIS L. VII. Epigr. 19.

> *Dulci placenta sordidam linit mappam,*
> *Illic et uvae collocantur ollares.*

MICHAELIS in *Supplemm.* p. 142. cum Syro interprete, qui ܕܘܒܫܐ ܕܦܣܬܐ, *mel uvarum passarum* posuit, nomine אֲשִׁישָׁה significari existimat Sirup aliquod ex uvis passis paratum, quod in firmam substantiam redigi, atque sic vendi solet; cujus uvarum mellis alias דְּבַשׁ dicti, frequens hodienum in Oriente usus, vid. not. ad Genes. XLIII, 11. Aquila, Hieronymo teste, παλαιά, *vetera*, vertit, ut *antiqua delicta* indicentur, eodem Hieronymo notante; non quod יְשִׁישִׁי legit, ut Dathius conjecit (in *Dissertat. in Aquilae Reliquias interpretationis Hoseae* §. X. in Ejus Dissertatt. junctim editt. Lips. 1796. p. 52.), sed, ut recte Michaelis l. c. observavit, quod אֲשִׁישֵׁי significatione non diversum existimavit a יְשִׁישֵׁי. Symmachus ἀκάρπους, *steriles* vertit. Hieronymus vero ipse, *vinacia uvarum*, „quae vina non habent, et pristinam gratiam perdiderunt," interpretatur. Chaldaeus: בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבַק לְהוֹן דָּמַן לִגְבַר דְּאִשְׁתְּלִי וַאֲמַר מִלָּא בְּחַבְרֵיהּ *Verum si convertantur, remittetur iis, eruntque similes viro, qui erravit, dixitque verbum contra socium suum.*

2. Quod versus superioris initio mandatum accepisse a Deo dixerat, id nunc narrat se exsequutum esse.

לִּי וָאֶכְּרֶהָ *Et emi*, five, ut alii volunt, *conduxi eam mihi*. Verbum כָּרָה de *aquae emtione* ponitur Deuter. II, 6.; cui notioni, quam verbum illud in nulla alia dialectorum cognatarum habet, vicinus est *conducendi* significatus, Arabico كَرِيَ frequens. Vid. J. D. Michaelis *Collegium criticum in Psalm. XL.* (*Kritisches Collegium über die drey wichtigsten Psalmen von Christo* etc.), p. 330—350., et *Supplemm.* p. 1351. *Conducendi* significatum expresserunt LXX. Καὶ ἐμισθωσάμην αὐτὴν ἐμαυτῷ, unde cogitant interpretes Graeci de *mercede* promissa mulieri se continenti, et pactis cum ea initis. E quorum mente Hieronymus: „Sin autem legerimus *conduxi*, adulterae pretium est, non ut cum propheta dormiat, sed ut contenta mercede sua adulterare desistat, nec passim ceteris copuletur.“ Hieronymus ipse reddidit: *et fodi eam mihi* (usitatiorem verbi כָּרָה notionem expressit), addiditque, „verbum hoc ostendere *vineam*, quae a Domino plantata est, et in multis locis ponitur Scripturarum, significantem populum Judaeorum.“ Quae metaphora tamen quum prorsus aliena sit ab hoc loco, mulierem exhibente, alii, qui *fodiendi* significatum h. l. retinendum existimarunt, cogitarunt de perforatione auris in servis voluntariis, de qua Exod. XXI, 6. Deuter. XV, 17., ut *mancipatio* mulieris indicetur. Sed *emendi* notione verbum כָּרָה h. l. sumendum esse, non solum arguit additum pretium, verum etiam mos Hebraeorum, conjuges a parentibus emere. Sic Jacobus uxores, Rachel et Leam, utramque dura septem annorum servitute emit, Genes. XXIX, 18. 27. Sichem sibi emere vult Dinam, Jacobi filiam, cujus ambibat nuptias, Genes. XXXIV, 12. Cf. Exod. XXII, 16. 1 Sam. XVIII, 23. 25. 2 Sam. III, 14. Eundem morem etiamnum inter Arabes Scenitas vigere, recte observat Lackemacher in *Observatt.* P. IV. p. 76. ex Arviosio (*Voyage dans la Palestine*, publié par de la

Roque, Paris 1717. p. 269., et vers. nostr. vernac. cui epigraphe: *die Sitten der Beduinen-Araber*, p. 119.). Cf. J. D. Michaelis *Mosaisches Recht*. P. II. §. 85. p. 104. edit. prim. Ceterum in אֶכְּרֶהָ Dagesch est *euphonicum*, Kimchio observante, ut in יִקְּרְךָ *obveniet tibi*, 1 Sam. XXVIII, 10. Non igitur audiendus Aben-Esra, qui nostram vocem ad נָכַר refert, quod verbum in Cal tamen obvium, *agnoscendi* significationem habet, Genes. XXXVII, 32. 33., ut vertendum sit: *et agnovi eam*. A quo haud multum diversus Gussetius, qui in *Commentarr. Ling. Ebr.* sub rad. נָכַר signo R. „Verbum hoc," inquit, „occurrit tantum in Niphal, Pihel, Hiphil et Hithpahel, non in Cal. Sed, si libet, in Cal sumere potes Hos. III, 2. וָאֶכְּרֶהָ, et exponere *notitiam cum ea contraxi*." Addit tamen: „Quanquam כָּרָה satis convenit in notione *emendi* et *parandi sibi*, et Dagesch superfluum exempla habeat." בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף *Quindecim argenti*, scil. numis, vel siclis, שֶׁקֶל, quod additur Num. VII, 13. Levit. XXVII, 3. 4. aut שְׁקָלִים, Exod. XXI, 32. כֶּסֶף solum, ut h. l., ponitur Genes. XXXVII, 28. et Deut. XXII, 29. „*Argenteis numis*," inquit Drusius, „nec est dubium, quin certum genus intelligat; quale autem id fuerit, aliis divinandum relinquo. Doctores [Hebraei] dicunt, per argenteos numos in Lege *Siclos* denotari, in Prophetis vero לִטְרִין, *libras*." Vulgo tamen hic *siclos* intelligunt; sed de sicli pondere dissentiunt, duasne an quatuor drachmas, vel semunciam valuerit. וְחֹמֶר שְׂעֹרִים *Et pro Chomere hordei*, quod in plurali numero ponitur, ob granorum, uti videtur multitudinem, quemadmodum in nonnullis Graecis codd. est κριθῶν, in aliis κριθῆς. De חֹמֶר, qui *decem Ephas*, aut *centum Omeres* continebat, cf. not. ad Ezech. XLV, 14. Pro חֹמֶר in LXX. legitur γομὸρ, quod Graecis librariis tribuit Drusius, חֹמֶר cum עֹמֶר (Exod. XVI, 16.) confundentibus, quum sint mensurae diversae, etiam literis distinctae, *Cheth* nempe in

Cho-

Chomer, quam literam per X ſemper exprimere ſolent illi interpretes, *Ain* vero in *Omer* ſ. *Gomer*, cui apud illos reſpondet Γ. Hieronymus: „*Chomer* omnes interpretes, praeter LXX., *corum* interpretati ſunt ſermone Graeco, et maxime Palaeſtino [כֹּר, 1 Reg. IV, 21. V, 11.], qui habet triginta modios." לֶתֶךְ, hoc ſolo loco obvium, omnes interpretes, eodem notante Hieronymo, praeter LXX., „ἡμίκορον *hordei* transtulerunt, id eſt, *mediam partem cori*, quae facit quindecim modios." Qui factum fuerit, ut pro לֶתֶךְ שְׂעֹרִים LXX. ponerent νέβελ οἴνου, ex Jerem. XIII, 12., difficile dictu. Quod vates uxorem narrat ſibi comparaſſe *hordeo*, factum exiſtimant alii, quod nuptiae olim *confarreatione* contraherentur (apud Romanos, in V. T. vero ejus ritus nullum veſtigium); alii, quod victus hic vilior (cf. Jud. VII, 13. Ezech. IV, 12. XIII, 19.), et ſervilis, emtae uxori eſſet tribuendus, quemadmodum ad annuum victum Romani ſervis aſſignarunt modios octo et quadraginta, qui modios quadraginta et quinque Hebraeorum efficerent. Alii ad fertum mulieris adulterio ſuſpectae, quod *farina hordeacea* conſtabat (Num. V, 14. ſeqq.), alludi exiſtimant. Hieronymus: „Non veſcitur cibo hominum, frumento et legumine, ſed hordeo irrationabilium jumentorum. Unde et in Lege mulier, quae a marito accuſatur adulterii, in potatione τοῦ ἐλέγχου, id eſt, *convictionis*, quando arguitur in peccato, farinam accipit hordei; quae enim imitata eſt equos et mulos, quibus non eſt intelligentia, equorum atque mulorum ſuſtentatur alimentis." Etſi vero hordeum inter alimenta jumentorum commemoratur 1 Reg. IV, 28. (al. V, 8.); minime tamen his ita privum erat, ut nec hominum victui inſerviret; imo videtur apud Iſraelitas antiquiſſimus et maxime communis cibus fuiſſe, vid. praeter loca allata Deut. VIII, 8. Ruth. III, 15. Joh. VI, 19. Quare quod argento pro muliere ſoluto h. l. jungitur hordeum, nulla alia

videtur ratio fuisse, quam quod illa aetate in commerciis aeque quam in tributis vel merces solae, vel cum argento dari solerent, vid. e. c. Nehem. V, 15. Chaldaeus hunc versum ita exponit: *Redemi eos per verbum meum die decima quinta mensis Nisan, et dedi argentum siclorum in redemtionem animarum eorum; et praecepi, ut offerrent coram me manipulum oblationis de fructu hordei.* Eandem explicationem, a magistro suo hebraeo haud dubie acceptam tradit Hieronymus: „Quinta decima illucescente mensis Nisan percussa sunt Aegyptiorum primogenita, et Israelis de Aegypto eductus est populus, ac in servitutem Dei mercede conductus. Denique pro primogenitis Israel, quae plagam non sensere communem, quinque argenti accipe siclos, qui in templi donaria conferuntur.“ Quae interpretatio eo nititur, quod juxta rationem Arithmeticam (*Gematriam*, גְּמַטְרִיָּא, vocant Hebraei, voce e Graeco *γεωμετρία* facta), literae vocis כסף, si pro numeris usurpantur, valent 160, totidemque נסן. Cujus artificii, seu potius lusus, exempla plura vid. in Buxtorfii *Lexic. Chald. et Talmud.* p. 446. Mitto alia mysteria, quae in pretio a vate pro uxore persoluto quaerunt Hebraei; legi possunt apud Abarbenelem. Commemoratu tamen haud plane indigna Mangeri observatio, pretium illud fuisse, quo servi et ancillae in republica Hebraea fere aestimarentur ex lege, quae exstat Exod. XXI, 32. Id enim quum triginta siclorum esset; Hoseas, uxorem servilis conditionis emturus, quindecim siclos, sive numos argenteos persolvit, itaque totidem addidit Ephas, ut reliquam triginta numorum summam hac ratione perficeret.

3. Sequitur ipsum pactum, sive res pacti, de qua propheta cum muliere transegit; scilicet non matrimonium, ut quidam volunt, sub conditione vitandae scortationis; sed ut illa per plures dies solitaria maneret.

ימים

יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי *Per dies multos sedebis mihi*, quod Hieronymus *exspectabis me* interpretatur, et sane שֶׁבֶת לִפְלוֹנִי, *sedere alicui*, est eum praestolari, vid. Exod. XXIV, 14. Ierem. III, 2. Alii respici existimant legem de ducenda muliere captiva, quae, antequam ad thorum admitteretur, *sedere* domi, et mensem integrum parentes deflere debebat, Deuter. XXI, 13., ut *sessio* indicet luctuosam mansionem, coll. Jesaj. XLVII, 5. Jerem. XIII, 18. Thren. III, 28. Sed sensus verborum תֵּשְׁבִי לִי simplicissimus est: *sedebis mihi*, tanquam mea, exclusis aliis viris; statim enim additur: לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ, *non scortaberis*, *nec eris viro* alii, nec etiam nubes alii; matrimonium enim hac formula indicari, patet ex Levit. XXI, 3. Ezech. XVI, 8. Unde Paulo Rom. VII, 3. 4. uxor γενομένη ἀνδρί. Hieronymus: „Quod jungitur in editione Vulgata: *neque eris alteri viro* (LXX. οὐδὲ μὴ γένῃ ἀνδρὶ ἑτέρῳ), *alteri* in Hebraico non habetur, sed simpliciter: *non eris viro*: si enim ponatur: *alteri*; subauditur, quod a suo habeatur viro; quando autem absolute dicitur: *non eris viro*, intelligimus, quod nulli jungatur omnino, et absque coitu maritali sit. „Sed verborum hebraeorum vis haec potius est: abstinendum mulieri illi esse ab omni, tam legitima, quam illegitima virorum consuetudine. A mariti consuetudine abstinendum illi esse, dicunt verba, quae in fine versiculi adduntur: וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ, quae, repetita ἀπὸ τοῦ κοινοῦ negandi particula, Aben-Esra et Kimchi sic interpretatur: וְגַם־אֲנִי לֹא אָבוֹא אֵלָיִךְ, *nec etiam ego ad te veniam*, tecum rem habebo. Sensum totius versiculi Hieronymus recte hunc esse ait: „Nec aliis amatoribus turpiter te prostitues, nec mihi viro, a quo conducta es, legitime conjungeris. Ostendit, quod interim modo idolis non serviat, nec tamen habeat Deum, sed et amatoribus et viro spoliata sit." Alii verba nostri versus postrema sensu capiunt plane contrario: *attamen ego iterum ad te* scil.

respi-

respiciam, sive, *veniam*, q. d. etsi diuturnae solitudinis acerbitas meo jussu a te ferenda erit, vinculum tamen nostri amoris non penitus disrumpam, neque aliam mihi in uxorem adsumam, sed tuus manebo, in gratiam te tandem recepturus, et conjugis meae loco iterum habiturus. Eandem sententiam expressit Chaldaeus: *Propheta dic ei: congregatio Israel, peccata vestra caussa fuerunt vobis exsilii per multos dies; tradetis vos cultui meo, non errabitis, neque coletis idola, atque etiam ego miserebor vestri.* Qui hunc adsciscunt sensum, verba לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ parenthetice posita volunt ad explicationem eorum, quae proxime praecedunt, תֵּשְׁבִי לִי, quae quum affirmativa sint, iis non oportere dicunt necti negativa, sed itidem affirmativa וְגַם-אֲנִי אֵלָיִךְ. Praeterea sensu bono haec verba capienda esse, patere ajunt e versu quinto, qui illorum explicationem contineat. Verum enimvero solus versus quartus nostri tertii versiculi imaginem explicat. Versus quintus tristibus, quae in eo, quod praecedit Capitis, allegorice repraesentantur, versu quarto autem explicantur, promissionem addit, non imagine, sed verbis propriis expressam. Neque nostrorum verborum, וְגַם-אֲנִי אֵלָיִךְ, expositio commode haberi potest versus quintus, quippe qui non quid Deus sit facturus, sed quomodo Israelitae erga Deum sese sint gesturi, praedicit.

4. Additur explicatio eorum, quae versibus superioribus ἀλληγορικῶς erant proposita. Exstat in hunc versum et proximum peculiaris Dissertatio Praes. Dav. Clodio defensa ab *Everh. ab Hamel*, Gissae, 1675., et repetita in *Thesauro Novo Theologico-Philolog. ex Museo Theod. Hasaei et Conr. Ikenii* P. I. p. 1009. seq. כִּי *Nam*, q. d. ut caussam exponam, cur ista omnia a me fieri Deus jusserit, explicabo vobis, Israelitis, jam, quid eis significetur. Ratio typice gerendae est ejus significatio. יָמִים

רַבִּים

רַבִּים יֵשְׁבוּ *Per multos dies sedebunt*, manebunt quasi in luctu, vs. 3., ex quo eadem formula *sedendi longo tempore* data opera repetitur, ut comparatio, quae nunc ab adultera ad ipsum populum transfertur, eo evidentius observari posset. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Decem tribus, vs. 1. אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר *Sine rege et sine principe;* אֵין pro מֵאֵין, *ita ut nullus sit, absque*, ut Exod. XXI, 11. *Exibit gratis* אֵין כָּסֶף *absque argento.* Vid. et Num. XX, 19. Deuter. XXXII, 4. LXX. Οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος. Chaldaeus: לֵית מַלְכָּא מִדְּבֵית דָּוִד וְלֵית דְּעָבִיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל *Non erit rex de domo David, nec erit dominium exercens super Israel.* Significatur eversio reipublicae; neque enim nulli plane humanae potestati subjectum populum cogitare docet; sed hoc vult, nullum ex sua gente regem, aut alium quemcunque ducem iis fore. Talis enim cum αὐτονομίᾳ et reipublicae forma omni tollendus erat, quando in potestatem hostium erant tradendi. Similiter *rex* et *princeps*, s. proceres, qui ei proximi sunt et a consiliis, conjunguntur Amos. I, 15. Jerem. XLIX, 38. Omnem porro cultum publicum vel Jovae vel simulacrorum abolendum inter Israelitas minatur. וְאֵין זֶבַח *Et absque sacrificio*, scil. Jovae rite offerendo. זֶבַח etsi et de sacrificio idolis oblato dicitur, veluti 1 Reg XII, 32., hoc tamen loco, uti plerisque reliquis, de sacrificio legitimo usurpari, et addito מַצֵּבָה opponi, docet hemistichii posterioris parallelismus, quo אֵפוֹד τοῖς תְּרָפִים opponitur. Recte igitur Chaldaeus: וְלֵית דְּדָבַח לְרַעֲוָא בִּירוּשְׁלֶם, *nec erit qui sacrificet in beneplacitum Hierosolymis.* וְאֵין מַצֵּבָה *Et absque statua* falsi dei, ut מַצְּבַת הַבַּעַל, *statua Baalis* 2 Reg. III, 2. X, 27. cf. X, 26. XVII, 10. Chaldaeus: וְלֵית קָמְתָא בְּשֹׁמְרוֹן, *nec erit statua in Samaria.* Quemadmodum זֶבַח ad Judam retulit, uti vidimus, ita מַצֵּבָה ad regnum decem tribuum. Alexandrini, qui eam vocem alias στήλην vertere solent, hic ponunt: οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, quos sequutus Hieronymus: *et sine altari.* Vel

Vel מִזְבֵּחַ legerunt, vel *altare* מַצֵּבָה ab *erigendo* dictum opinati sunt. Quod probat Spencerus *de Legg. Hebraeor. Rituall.* L. III. C. III. Differt. VII. p. 886. edit. Hag. 1686. in quat., ubi Graecam interpretationem pluribus defendere studet, sed irrita opera; refragatur enim usus loquendi, qui solum מִזְבֵּחַ de *altari* usurpat, numquam מַצֵּבָה, quod a נָצַב, *stetit*, f. הִצִּיב, *statuit*, *erexit*, proprie unum tantum lapidem erectum denotat, ut Genes. XXVIII, 18. 22., ubi de lapide in honorem Dei, ad effundendum sive libandum in eo oleum dicitur, unde de quolibet alio signo lapideo, vel in foederis initi confirmationem, Genes. XXXI, 45., vel in perpetuam mortuorum, Genes. XXXV, 19. cf. 2 Sam. XVIII, 18. 2 Reg. XXIII, 17., vel rei alicujus prospero successu gestae memoriam erecto, ut 1 Sam. VII, 1. usurpatur. Etsi igitur מַצֵּבָה, non minus ac זֶבַח, per se sit vocabulum medium; hoc tamen loco, ubi de cultu religioso publico est sermo, in malam partem, de statuis in honorem falsorum deorum, vel eorum simulacris, super statuas collocatis, adhiberi patet. Nam in cultus Jovani ritibus, *statuarum*, מַצֵּבוֹת usus vetitus erat, Deuter. XVI, 22. וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ *Nec erigas tibi statuam, quae odio est Jovae Deo tuo.* Et Levit. XXVI, 1. *Ne faciatis vobis idola, et sculptilia,* וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם, *nec statuam vobis erigatis.* Recte igitur nostro loco ex Hebraeis interpretes quotquot nobis innotuerunt, מַצֵּבָה *statuam in usum superstitiosum*, seu *in honorem Baalis* erectam explicant. Addit vates, Israelitas per longum tempus fore וְאֵין אֵפוֹד, *et sine Ephod.* Id erat vestimentum extimum breve, in lateribus scissum et sine manicis, duabus constans plagulis in humero fibulis nexis, et inde ad dimidias nates dependentibus, quarum altera, posterior, tergum, altera, anterior, pectus et ventrem tegebat. Vid. Exod. XXVIII, 6—14. et Braun *de Vestitu Sacerdot.* L. II. C. VI. §. 16. Duplex autem

autem Ephodis genus memoratur, *vulgare* unum, et *pontificium* alterum. *Vulgare* lineum erat, quo, ut a reliquo populo diſcerni poſſent, in faciendis ſacris non modo ſacerdotes et Levitae, ſed etiam qui ex aliis tribubus ſacra faciebant, uſi leguntur. David enim 2 Sam. VI, 14. ante arcam ſacram praeceſſiſſe narratur non indutus regio ornatu, ſed אֵפוֹד בָּד, *Ephodo lineo*, tanquam aliquis e ſacerdotibus arcae miniſtrantibus. Tali Ephod lineo induti quoque dicuntur Samuel, puer etiam tum Deo ſerviens, 1 Sam. II, 18., et ſacerdotes LXXXV a Saule occiſi, 1 Sam. XXII, 18. Ephod *pontificium* indumentum erat artis et pretii non vulgaris, utpote gemmis, auro, variis etiam coloribus diſtinctum et variegatum, quod ſoli Pontifici geſtare concedebatur. Huic Ephod per certos annulos et catenulas *pectorale* (חֹשֶׁן), cui impoſita erant אורים וְתֻמִּים (Exod. XXVIII, 30.) ita erat conjunctum, ut ab eo ſeparari non facile potuerit. Eo amiculo cum indutus eſſet Pontifex divina reſponſa petens (Num. XXVII, 21.); hinc pro inſtrumento Deum conſulendi haud raro metonymice ponitur Ephod, vid. 1 Sam. II, 28. XIV, 3. XXI, 9. XXIII, 6. 9. XXX, 7. Quando igitur vates Iſraelitas Ephodo privandos ait, non tantum ſacerdotium omne inter eos tollendum ſignificat (ita LXX. οὐδὲ ἱερατείας), verum et omnem Deum conſulendi, et reſponſa coeleſtia conſequendi rationem illis defuturam praenunciat. Quum Ephodi etiam abuſus ſuperſtitioſus reperiatur Jud. VIII, 27., ubi Gideon in victoriae a Moabitis partae monimentum ex monilibus aureis a populo ſibi datis Ephod confeciſſe dicitur, quod deinceps idololatriae cauſam Iſraelitis praebuit, et Jud. XVII, 5. Micha quidam e pecunia a matre ſibi relicta Ephod in uſus ſuperſtitioſos ſibi feciſſe narretur; ſunt, qui et h. l. *Ephodo* ſuperſtitionis inſtrumentum indicari exiſtiment, quo ſint Iſraelitae futuro tempore privandi. Verum uti ſupra vs. 3. mulier illa, quae populi Iſraelitici

imagi-

imaginem exhibebat, ab omni tam *legitima* quam *illegitima* virorum consuetudine abstinere debebat; ita nostro versu, qui allegoriae illius expositionem sistit, Israelitis *legitimum* et *illegitimum* cultum (זֶבַח et מַצֵּבָה), *legitimam* et *illegitimam* Dei consulendi rationem ablatum iri vates praedicit. Recte Kimchi cum aliis suae gentis interpretibus *sacrificium* et *Ephod* ad veri Dei, *statuas* vero et *Theraphim* ad idolorum cultum refert, hac sententia; Israelitas neque Deos colere alienos, neque patrium et verum, q. d., quia utriusque religionis participes esse voluerunt, futuros utriusque expertes. Cf. 1 Reg. XVIII, 21. quod objecit Elias quibusdam, qui ita idolis serviebant, ut tamen verae religionis asseclae videri studerent. Quod igitur et *illegitima* Deum consulendi ratione sint cariturи, eo significat, quod dicit, eos *sine Theraphim* esse futuros. Quicquid enim statuatur de etymo τῶν תְּרָפִים, multum ac saepe quaesito, nec dum invento (conjecturas nonnullas vid. in Not. ad Genes. XXXI, 19.; plures alias reperies tum in Ed. Pocockii Commentatione singulari de Theraphim, suo inserta Commentario in nostrum vatem, anglico sermone conscripto, Interpretum quoque Anglorum curis in Hoseam subjecta, Operis biblici, quod Anglici nomine est notum, Vol. XI. p. 227. vers. germ.; tum in Carpzovii *Apparatu Histor. Crit. Antiquitt. S. Cod. et gent. Hebr.* p. 537. et in Jurieu *Hist. des Dogmes et des Cultes* P. III. Tract. II. C. 3. p. 458. seqq.), hoc satis certum videtur et exploratum, fatidicas fuisse imagines, quae de rebus dubiis responsa reddere credebantur. Id enim colligitur e pluribus locis, quibus illorum fit mentio, ut 2 Reg. XXIII, 24., ubi pythonibus et divinis junguntur Teraphim; Ezech. XXI, 26. (al. 21.), ubi extispicio jungitur consultatio per Teraphim; et Zachar. X, 2., ubi Theraphim loqui dicuntur vana, et divinantes videre mendacium. Quare Chaldaeus h. l. recte pro תְּרָפִים posuit מְחַוֵּי, *indicans*, s.

responsa

reſponſa dans. Graecus Alexandrinus interpres vertit δή-λους, ſive, ut in aliis codicibus ſcribitur, δηλώσιν. Videtur per Theraphim intellexiſſe Urim et Thummim, quos exprimunt LXX. nomine δηλώσεως Exod. XXVIII, 30. Levit. VIII, 8., et τῶν δήλων Num. XXVII, 21. 1 Sam. XXVIII, 6. Nec alia videtur Aquilae fuiſſe ſententia, qui φωτισμοὺς vertit. Id ſequuntur Graeci interpretes, Cyrillus et Theodoretus, nec non Hieronymus, in Ephod et Theraphim inſtrumenta ſacerdotalis habitus reperiens, ipſa quidem in his, quae ſunt ἐν λογείῳ, ſeu in rationali. Eam ſententiam magno eruditionis apparatu demonſtrandam ſibi ſumſit SPENCERUS de Legg. Hebr. Rituall. L. III. Diſſert. VII. Sect. II. p. 381. edit. Hag., quam etſi non defuerunt qui refutarent (veluti Pfaffius in Diſſertat. quam operi Spenceriano edito Tubing. 1732. praemiſit), tamen argumenta ab eo allata apud alios tantum valebant, ut perſuaderent ſibi, oraculo iſto τῶν Urim et Thummim ἀνάλογον quoddam fuiſſe Theraphim, quo Iſraëlitae, a Judaeis disjuncti, reſponſa ex templi Hieroſolymitani adyto reddita imitari voluerint; aut Jerobeamum, callidum illum ſimulatae religionis magiſtrum, loco veri oraculi, Urim et Thummim appellati, uſum τῶν Theraphim, una cum ſuo Ephodo jam ante inter Iſraëlitas receptum (Jud. VIII, 27. XVII, 5.), ad ſacra a ſe introducta adjunxiſſe, ut hac etiam ſpecie cives ſuos ab adeundo Pontifice Hieroſolymitano averteret.

5. Comminationum acerbitatem temperat, pro more vatum, meliorum temporum promiſſione. אַחַר Poſtea, poſt multos illos dies, de quibus vs. 4. יָשֻׁבוּ Revertentur ad Iovae cultum, deſertis ſuperſtitioſis religionibus ritibusque. Cf. infra VI, 1. Agite, וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה revertamur ad Jovam. Eadem plenior formula exſtat Thren. III, 40. V, 21. Jeſaj. X, 21. Alii יָשֻׁבוּ ei quod ſequitur וּבִקְשׁוּ ita jungendum arbitrantur, ut illud adverbii iterum

vicem gerat (vid. Schroederi *Syntax.* §. LXIII.), ut *redibunt et quaerent*, sit pro *iterum quaerent*. Praeferenda tamen videtur h. l. prior ratio. וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם *Et quaerent Jovam, Deum suum*, submisso animo ejus gratiam petent, serioque ac sincero studio eum colent, cf. infra V, 15. Jerem. L, 4. Oppositum illi, quod II, 4. dixerat. Quum autem defectio Israelitarum a cultu Jovano conjuncta olim fuisset cum defectione a Davide, rege divinitus constituto ejusque familia (vid. 1 Reg. XII, 6.); ad emendationem illam, quae h. l. describitur, omnino pertinebat, ut hac etiam ex parte ad officium redirent; quare additur: וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם *Et Davidem, regem suum* quaerent, qua formula innuitur, Israelitas, s. decem tribus cum tribu Juda iterum coalituros uno sub rege Davidis prosapia oriundo, quo *Messiam* spectari nulla est dubitatio. Vid. not. ad locum huic plane geminum Ezech. XXXIV, 23., cf. ibid. XXXVII, 24. Jerem. XXX, 9. Ita Chaldaeus, qui haec verba cum iis, quae proxime praecedunt, ita reddidit: וְיִתְבְּעוּן יָת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן, *Quaerent cultum Jovae, Dei sui, atque obedient Messiae, filio Davidis, regi suo.* Idem sequuntur Hebraei omnes. וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה *Et trepidabunt*, i. e. trepidi festinabunt *ad Jovam.* Verbis pluribus *pavendi, metuendi* significationem habentibus, *festinandi* notionem junctam esse (veluti חָפַז, בָּהַל), A. Schultens ostendit in *Animadverss. Philologg.* ad Jesaj. XIX 17. et in *Commentar. ad Job.* IV, 5. XX, 3. Apposite ad rem Pocockius in Commentar. cum nostro verbo comparat Arabum فَزِعَ, quod primum *terrorem concepit, metuit*, deinde cum إِلَى, *ad*, junctum, *auxilium imploravit, confugit prae timore* ad alium significat. Similiter Virgilius *Aeneid.* IX, 114.

Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis.

Ubi

Ubi Servius *trepidate* interpretatur *festinate*. Atque ad illud Horatii *Od.* III, 27. 17.

Sed vides quanto trepidet tumultu
Pronus Orion?

Scholiastes vetus: „*Trepidet*, properet, festinet in occasum.“ וְאֶל-טוּבוֹ *Et ad bonitatem ejus* festinabunt, Jovae, non alienorum deorum, gratiam atque favorem sincero et pio cultu consequi studebunt. Nonnulli ex Hebraeis interpretes טוּב יְיָ intelligunt *speciem* quandam, qua Jova gloriam et majestatem conspicuam praebeat, coll. Exod. XXXIII, 19., ubi Deus Mosi petenti, ut sibi כְּבוֹדוֹ, *gloriam suam* (vs. 18.) ostendat, respondet: *transire faciam* כָּל-טוּבִי *omnem bonitatem meam coram facie tua.* Alii, itidem Hebraei, ut Jarchi, *bono Jovae* intelligunt *templum ei sacrum*, e loci Deut. III, 25. allegorica quadam interpretandi ratione. Optasse narratur ibi Moses, liceat sibi ingredi terram illam bonam, quam ultra Jordanem adspiciebat, et videre *montana illa praestantissima, et istum Libanum*, הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן, ubi *monte bono* Hierosolymam, et *Libano* templum innui volunt. בְּאַחֲרִית הַיָּמִים *In postremitate dierum*, in ultima mundi aetate, de qua Virgilius *Ecl.* IV, 4. seqq.

Ultima Cumaei venit jam carminis aetas;
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;
Jam nova progenies caelo demittitur alto.

Cf. not. ad Ezech. XVI, 53. Vere observat Kimchi ad Jesaj. II, 2., formula אַחֲרִית הַיָּמִים, ubicunque ea occurrerit, indicari *tempora Messiae.* Cf. Jerem. XXIII, 20. Joel. III, 1 seqq.

Cap. IV.

ARGUMENTUM.

Incipit ab hoc Capite alter ille fermonum Hofeae ordo, quo, fine imaginum involucro, nudis verbis, crimina decem tribuum graviter reprehendit, et poenas divinitus immittendas denuntiat. Hoc enim generale eft tam hujus Capitis, quam reliquorum, argumentum, in quo tractando vates plerumque ita verfatur, ut fententias proponat breviores, concifas et abruptas, quarum una alteram confirmat, amplificat, et id, quod caufae caput eft, nova luce identidem perfundit, quare partes horum fermonum fere totidem poffunt diftingui, quot fententiis, five verficulis, funt compofiti. Hieronymus: „A principio prophetae usque ad hunc locum fub meretricis defcriptione et adulterae, quarum poft graviffimas poenas et relictionem longiffimam, poftea fit in priftinum vel in meliorem ftatum reftitutio, decem tribuum, vel duarum, et in commune omnium peccata numerantur. Nunc rurfum ad Ifrael, id eft, decem tribus, fermo convertitur, exponens non fruftra iratum Deum tam gravia comminari et inferre fupplicia, ne forfitan non ex judicii veritate, fed ex potentia Dei injufte videatur in eos, qui non peccaverunt, lata fententia prophetiae." In hac autem concione primo quidem (vs. 1. 2. 3.) in genere varii generis flagitia, quibus Ifraelitae dediti effent, caftigat,

caſtigat, deinde (vs. 4. ſeqq.) praeſertim in ſacerdotes invehitur, ut verae religionis everſores, omniſque impietatis eo tempore graſſantis auctores et patronos populique ſeductores, quibus omnibus exitium minatur, vs. 15. ſeqq. Interregni tempore, quod inter Jeroboami II. mortem, et filii ejus, Zachariae ad Sallumi regnum intercedebat (vid. *Prolegom.* p. 28.), hunc ſermonem prolatum fuiſſe, interpretum eſt plerorumque ſententia admodum veriſimilis. Rege enim certo tunc caruiſſe rempublicam, inde colligitur, quod in accuſandis civibus, et, quorum auctoritate hi ſe duci patiebantur, ſacerdotibus falſisque prophetis vates ſubſiſtat, nulla facta regis, aut familiae regis mentione, quam, uti Capite proximo, omnium primam allocutum eſſe credibile eſt, ſi quidem ſub regibus, eo tempore, fuiſſent decem tribus. Accedit, quod ea potiſſimum ſcelera hic notata deprehenduntur, quae talibus temporibus, quibus nulla legum eſſet et magiſtratuum auctoritas, maxime ſunt propria, ut promiſcuae caedes, latrocinia, occupata a ſacerdotibus tyrannis, et id generis alia turbatae reipublicae documenta.

Caput hoc vernacule redditum, additis annotationibus, ab A. J. Arnoldi, Theologo Marburgenſi, legitur in Anthologia a C. Guil. Justi collecta hac epigraphe: *Blumen althebräiſcher Dichtkunſt* (Gieſs. 1809.) p. 555. ſeqq.

Vs. 1. Univerſa decem tribuum civitas, diverſique ejus ordines adeſſe jubentur et veluti citantur ad audiendam non tantum accuſationem, ſed et ſententiam, quam, evicta cauſa, Jovae nomine, vates coram concione populi ſit prolaturus. שִׁמְעוּ דְבַר יְהוָה *Audite verbum Jovae,* quod ille per me loquitur, 2 Reg. XX, 16. Jeſ. I, 10.

ro. XLVIII, 1. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל *Filii Israel*, i. e. decem tribus, ut supra I, 4. seqq. V, 1.; et infra vs. 15. *Israel* et *Juda* diserte distinguuntur. Caussam addit, cur attente illis sit auscultandum: כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ *Nam lis est Jovae cum habitatoribus hujus terrae.* „Litigare Deus dicitur, quando per prophetas, veluti suos legatos, non modo scelera, passim commissa palam arguit, tantamque esse eorum gravitatem demonstrat, ut excusari aut dissimulari amplius non possint, sed in eam quoque sententiam disputat, ut appareat, causam malorum non in Deo, sed in ipso populo esse quaerendam." Manger. Cf. infra XII, 3. Jerem. II, 9. Kimchi: „*Lis* est *mihi cum incolis terrae* Israel, quia ea lege terram illis dedi, ut in ea exercerent justitiam et aequitatem, atque ita pactus sum illis, *futuros in ea oculos meos ab initio anni usque ad finem intentos* (Deuter. XI, 12.). Sed quum ipsi contra faciant, pejerantes, latrocinati, moechantes, ego etiam illis faciam contra quam eis sum pollicitus, ac faciem meam ab iis abscondam, et lugebit terra, et infirmabitur quicunque in ea habitat (vs. 3.)." כִּי, quod sequitur, non est particula causalis, sed *quod* est vertendum, et indicio est, ut supra II, 1. (al. 4.), ipsum nunc litis argumentum proponi, et verbis mox sequentibus contineri. אֵין־אֱמֶת *Nulla veritas* in dictis et factis, sed *perjurium* et *mendacium*, vs. 2. Cf. Jesaj. LIX, 14. 15. Jerem. V, 1. VII, 28. IX, 3. 4. Ps. XII, 1. 2. LXXIX, 12. Chaldaeus: לֵית עָבְדֵי קוּשְׁטָא *non sunt operatores veritatis.* וְאֵין־חֶסֶד *Nec est benignitas* erga alios, sed caedes, furta, adulteria, vs. 2. Utrumque, אֱמֶת et חֶסֶד omnia erga alios officia complectens, conjungitur et Proverb. III, 3. XX, 6. Kimchi: „Quanto minus in terra exstat *benignitas*. Nam חֶסֶד est superabundantia quaedam boni magis quam par sit. Et qui non tenet fidem, nec juste agit, multo minus erga alios benigne aget." Hieronymus: „Nec *veritas* enim absque miseri-

misericordia sustineri potest, et misericordia absque veritate facit negligentes, unde alterum miscetur alteri.*
וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים *Neque cognitio Dei*, ad exercendum jus et aequitatem, ut Kimchi interpretatur; nec verbis nec factis ostendunt, se summum numen revereri. Chaldaeus: וְלֵית דִּמְהַלְּכִין בְּדַחְלְתָא דַּיָי *nec sunt, qui ambulent in timore Jovae*. Cf. Jerem. XXII, 15. 16. *Quum jus et aequum faceret* (pater tuus), *ei bene erat; et inopum pauperumque caussas agenti bene erat; hoc nimirum est, nosse me, inquit Jova*. בָּאָרֶץ *In terra* ea, quam Deus eis concesserat, ut illarum virtutum existeret sedes.

2. Quas inter Israelitas desiderabat virtutibus jam opponitur criminum late grassantium catalogus. אָלֹה *Jurare* scil. לַשָּׁוְא (ut infra X, 4. אָלוֹת שָׁוְא), *pejerare*. Vel jungi potest proximo וְכַחֵשׁ, *et mentiri*, ut *jurare et mentiri* sit *pejerare*. Sed plerique interpretes diversa scelera duabus illis vocibus expressa arbitrantur. Ita LXX. Ἀρὰ καὶ ψεῦδος. Nec aliter Chaldaeus: יָמַן לְשַׁקָּר וְכָדְבִין *Jurant falsò et mentiuntur*. *Perjurium* accusatur, quod inter Israelitas adeo frequens fuit, ut reges etiam in foederibus perjuri fuerint, vid. e. c. 2 Reg. XVII, 4. כַּחֵשׁ, *Mentiri*, omne fallendi studium, verbis factisve, indicat, quod diserte interdictum Levit. V, 21. 22. XIX, 11. Sed Kimchi: „Inficiantur Deum illum, quem colendum susceperunt." Quae adduntur scelera, וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף, *occidere*, *furari*, *adulterari*, junguntur et Jerem. VII, 9. eadem formula. Infinitivi pro nominibus usurpati habitum et continuos actus indicant, cf. Jesaj. LIX, 4. Alii vero illos considerant instar Nominativorum regentium verbum *perrumpendi*, פָּרָצוּ, ut LXX. et Hieronymus, ἀρὰ καὶ ψεῦδος κ. τ. λ. ἐκκέχυνται, *maledictum et mendacium*, cet. *inundaverunt*; alii Infinitivos illos in Gerundio vertunt, *pejerando*, *mentiendo* etc. *perrumpunt* omnes limites justitiae et humanitatis, nulla habita sancti et aequi

 ratione,

ratione, metaphora ducta ab aquis pleno alveo ripas superantibus, et longe lateque se diffundentibus; id quod Hieronymus post LXX. *inundandi* verbo expressit, et in Commentario addit: „non dixit *est*, sed ut delictorum abundantiam demonstraret, intulit *inundaverunt*.“ Kimchi: „*Perrumpunt* sepem et custodiam legis, et multiplicant transgressiones.“ Sane verbum illud notionem *multitudinis* et *publicae patrationis* videtur junctam habere, ut *perrumpunt* peccando sit tantundem, ac augent crimina, palam ea patrant, nullo jure coërceri possunt, suntque frustra, qui coërcere conentur. Alii *erumpunt* irruuntque in alios, quo sensu verbum פָּרַץ Exod. XIX, 22. 24. 1 Paral. XV, 13. dicitur. Aben-Esra de *latrociniis* cogitat, supra homicidia antea memorata, atrocibus, ut פָּרִיץ, proprie *perruptor*, Jerem. VII, 11. Ps. XVII, 4. *latronem* indicat, qui vi irruit et irrumpit. Peculiari ratione Chaldaeus פַּרְצָא jungit τῷ וְנָאֹף, quod proxime praecessit, intelligitque de sobolis ex uxoribus alienis multiplicatione, quo sensu infra vs. 10. occurrit. Verba illius sunt: ומולדין בנין מנשי חבריהון, *generant filios ex uxoribus sociorum*. וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ *Et sanguines*, caedes injustae (cf. Jesaj. I, 15. Jerem. II, 34.) *sanguines attingunt*, i. e. ut recte Jarchi, „multiplicant effusionem sanguinis, ut sanguis unius occisi alterius sanguinem contingat.“ Kimchi: „Sanguines occisorum contingunt se mutuo, tanta est eorum copia.“ LXX. Καὶ αἵματα ἐφ᾽ αἵμασι μίσγουσι. Chaldaeus: וחובין על חובין מוספין *delicta addunt delictis*. Hemistichii posterioris sensus non potest rectius et elegantius exprimi, quam hac Rittershusii metaphrasi:

At velut hybernis ubi torrens imbribus auctus
Ruptis aggeribus longe lateque vagatur,
Undis perque ruit campos trudentibus undas
Corrumpens sata laeta, hominumque boumque labores.

Nemo

Nemo arcere hanc vim queat, atque obſiſtere nemo:
Sic omnem regionem atrocia crimina inundant:
Unda ſequax undam ut pellit, ſic ſanguine ſanguis
Traditur, et ſcelerum nullus finisve modusve eſt.

3. Poenam denunciat illorum ſcelerum. עַל־כֵּן תֶּאֱבַל הָאָרֶץ *Propterea lugebit terra*, triſtis erit facies terrae, i. e. deſolata et vaſta erit. Ita Chaldaeus: תֶּחֱרוּב אַרְעָא, quod Hebraei interpretes ſequuntur. Quemadmodum terrae culta, virens et rebus omnibus abundans *ridere* dicitur Jeſaj. XXXV, 1. 2., ita deſerta et vaſtata *lugere* Jeſaj. XXIV, 4. Jerem. IV, 28. XII, 4. Amos. I, 2. וְאֻמְלַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ *Et languebit, omnis habitans in ea*, viribus exhauſtis animantia omnia ſenſim tabeſcent et tandem miſere peribunt. De voce אֻמְלַל vid. not. ad Pſ. VI, 2. Eandem imaginem vid. Jeſaj. XVI, 8. XIX, 8. Joel. I, 10. 12. Neque homines tantum, verum et beſtias feras internecione delendas denuntiat: בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמָיִם *una cum fera agri et cum volucri coelorum*, cf. Jerem. IV, 25. Zephan. I, 3. Joel. I, 20. In nonnullis Alexandrinae Graecae codicibus additur καὶ ἑρπετὰ τῆς γῆς, quae junguntur ſupra II, 18. (al. 20.). Abarbenel hoc dici putat, *per* feras et aves perdendos eſſe habitatores; parum quidem commode, nec congrue ei quod ſubjicitur, וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ, *imo etiam piſces maris auferentur*, propr. *colligentur* in ſua loca, ut amplius non appareant, ita verbum אָסַף Geneſ. XXX, 23. Jeſaj. IV, 1. Ezech. XXXIV, 29. Zephan. I, 1. Cf. Storrii *Obſervatt.* p. 35. Chaldaeus: וְאַף נוּנֵי יַמָּא יִזְעֲרוּן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן, *et etiam piſces maris minuentur propter peccata eorum* (incolarum terrae). Id itaque vult Deus, non terram ſolum ita fore vaſtandam, ut hominibus et aliis animantibus nutriendis non ſit apta, verum ipſas quoque aquas vel aeſtu et ſiccitate conſumendas, vel foetore corrumpendas, ſolitum piſcium victum non

ſuppeditaturas. Noſtrum vatem imitatus eſt Zephania I, 2. 3. Hieronymus: „Habitatore ſublato beſtiae quoque, et volucres coeli, et piſces maris deficient, iramque Domini etiam muta elementa ſentient. Hoc qui non credit accidiſſe populo Iſrael, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam atque Pannonias, omnemque terram, quae a Propontide et Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, et probabit, cum hominibus et animantia cuncta deficere, quae in uſus hominum a creatore prius alebantur."

4. אַךְ *Veruntamen*, ut recte Hieronymus; vim enim habet oppoſitionis, ut Pſ. LXXIII, 1. LXXXV, 10. Jeſaj. XLV, 24. Peccatores ita deſperatos Iſraelitas eſſe oſtendit Deus, ut operam ludat, qui eos moneat. אִישׁ אַל־יָרֵב *Quisquam ne litem intendat* illis, de quibus vs. 1. וְאַל־יוֹכַח אִישׁ *Neque redarguat* eos *quisquam*, fruſtra namque id erit apud homines tam pertinacis nequitiae; cf. Amos V, 10. 13. Jeſaj. XXX, 9. ſeqq. Chaldaeus: בְּרַם עַל דְּאָמְרִין סָפַר לָא יַלִּיף וְלָא יוֹכַח נְבִיָּא *Verum propterea quod dicunt: ſcriba non doceat, nec redarguat propheta.* וְעַמְּךָ כִּמְרִיבֵי כֹהֵן *Populus enim tuus*, Hoſea, eſt *ſicut contendentes cum ſacerdote*, i. e., recte exponente Grotio, ſimiles ſunt his, qui publica [ſacerdotum] decreta contumaciter oppugnant, cui crimini capitis poena conſtituta eſt Deuter. XVII, 9—12. Significatur pertinacia atque obſtinatio, quae nullum plane admonitioni locum relinquit. כִּמְרִיבֵי כֹהֵן i. q. כִּמְרִיבֵי עִם כֹּהֵן, ut Pſ. XXXV, 1. יְרִיבַי *contendentes mecum*, et Jeſaj. XLIX, 25. יְרִיבֵךְ, *contendentes tecum*. Quidam, ut Abarbenel, *ſacerdote*, כֹּהֵן h. l. deſignari exiſtimant Aaronem, adverſus quem Korachi coetus contendit de ſacerdotio, Num. XVI, 10. Pſ. CVI, 16., ut priſcis illis rebellibus, gravi ſupplicio adfectis, comparentur Iſraelitae. Quod nimis argutum videtur. Simplicior vulgo recepta ſententia,

כֹּהֵן

לֹהֵן esse collective de toto sacerdotum ordine capiendum. Eorum enim erat, docere populum (unde Chaldaeus: וְעַמָּךְ נָצַן עִם מַלְפֵיהוֹן *et populus tuus rixantur cum doctoribus suis*), et jus dicere; si quis vero iis contumaciter sese opponeret, morte erat multandus, vid. commemorat. Deuter. loc. Nihil est, quod huic interpretationi nonnulli obvertunt, minime propterea reprehendendum fuisse populum, quod sacerdotibus, quales illi tunc essent inter Israelitas, spuriis et perditis, et ipsis communi poena involvendis (vs. 9.), restiterit. Quis enim non videt, gentis Israeliticae contumaciam comparari eorum protervitati, qui Jovae sacerdotes veros, dum castigant scelera, non modo non verentur, sed adversus eum expostulare, et in eos invehi audent, seposito omni numinis et hominum metu? Bene Aurivillius *Dissertatt.* p. 606. „Praecesserat, *ne reprehendat alter alterum, neve coarguat*, quod dissuadentis non est, sed declarantis, frustra fore reprehensionem. In caussa erat illud, quod sequitur: *nam populus tuus reprehendit, detractat monitorem vel fidelissimum*, qualis esse sane debuerat sacerdotum quilibet, qualisque reapse erat propheta.“ Totius versiculi sensum simulque nexum cum iis quae praecessere, his verbis exponit Hieronymus: „Provocati ad judicium Dei filii Israel, qui habitabant in terra, ut caussas dominicae indignationis audirent, et praeterita peccata cognoscerent, propter quae hostibus traderentur. Nunc quia in sceleribus perseverant, et impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: non necesse est, ut veniatis ad judicium, ut in vestris flagitiis arguamini, quia tantae estis impudentiae, ut nec convicti quidem, pudorem habeatis et verecundiam, sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro, sacerdoti plebecula contradicat, quae non habet sacerdotii dignitatem.“ Alexandrinus hemistichium posterius ita reddidit: ὁ δὲ λαός μου ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεύς. „Legit עַמִּי, quod alio tamen teste penitus desti-

deſtituitur. Neque enim Arabs heic, aut alibi, in libris Prophetarum, pro tali agnoſcendus, ſiquidem vertiſſe e Graeco, non ex Hebraeo palam eſt. Ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς autem, quod in Arabicam non modo, ſed et Syram verſionem transiit, multam praefert ſpeciem mendoſae lectionis pro ἀντιλεγόμενοι ἱερεῦσι. Unicus codex apud Kennicotum habet כמריבח, quod ſapere videtur emendandi temerarium in ſcriba ſtudium; nec ad praecedens עַמְּךָ magnopere quadrare. Vulgato ergo textui, in quem conſentiunt Chaldaeus, Hieronymus, et Mss. hebraei huc usque examinati, omnes, nihil eſt, quod opponi recte poſſit. Quos conjecturae juvant, miror, in eam pariter non incidiſſe, qua legeretur כִּמְרִיבַי, cum affixo primae perſ. ſingul., *ſicut contendens adverſus me ſacerdos*, ita ut ſenſus exoriretur periodi: tum populus tuus, tum ſacerdotes mihi contradicunt et adverſantur. Si genuina foret lectio in Alexandrina verſione, videri haec poſſet iſti conjecturae ex parte favere.“ Aurivillius.

5. וְכָשַׁלְתָּ *Itaque corrues*, peribis, tu, gens impia, ut infra V, 5. XIV, 2. הַיּוֹם *Interdiu*, ut Nehem. IV, 16. Hieronymus: „Et quia tales eſtis, ideo *hodie corruetis*, id eſt, ducemini in captivitatem, et perdetis regnum Iſrael. Quod autem dicit *hodie*, aut praeſens tempus ſignificat, aut, non fraude et inſidiis, ſed clara in captivitatem luce ducemini.“ Sed cf. quae mox ad לַיְלָה monenda erunt. וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ *Et cadet quoque tecum propheta* ſcil. falſus, נְבִיָּיא דְשִׁקְרָא דִּי עִמְּכוֹן *prophetae mendacii qui vobiscum* (uti recte Chaldaeus), quorum ferax erat haec aetas, vid. infra IX, 7. 8. Mich. III, 11. Simili imagine Jeſaj. XXXI, 3. וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזֻר *Corruet adjutor, et cadet adjutus.* Hieronymus: „Tanta erit veſtri infirmatas, ut etiam prophetae, qui vobis ſolebant prophetare mendacium, vobiscum cor-

corruant, et sentiant captivitatem. Hic *prophetas* aut pseudoprophetas debemus accipere, aut certe omnem gratiam prophetalem." לַיְלָה *Noctu*, ut Nehem. IV, 16. XXVII, 20. Manifesta oppositio *diei* et *noctis;* in qua tamen unum alterum non excludit, sed magis explicat, et utrumque ad utrosque pertinere docet, ut significetur, nullum tempus a strage tam singulorum e populo, quam falsorum prophetarum vacuum fore. Cf. Deut. XXVIII, 66. Mich. III, 6. וְדָמִיתִי אִמֶּךָ *Et exscindam matrem tuam*, universam nationem ejusque metropolim, cf. II, 4. (al. 7.), בְּנִישְׁתְּכוֹן, *coetum vestrum*, vertit Chaldaeus. Et Hieronymus, collato Christi ad Hierosolymam alloquio Matth. XXIII, 37.: „*Mater* vocatur populi frequentia, et omnis turba nationis Hebraeae, ad quam loquitur; filii autem vel singuli e populo, vel per oppida villasque dispersi." Verbum דָּמָה h. l. graviorem desolationem indicat, qua quid funditus excisum et solo aequatum deletur, qua significatione saepius in forma Niphal occurrit, uti mox vs. 6. X, 7. 15. Jesaj. VI, 5. Zephan. I, 11. Jesaj. XV, 1. Convenit cum Arabum دمّ, *contrivit, perdiditque alios.* Quum vero דָּמָה in forma Kal saepius *similis fuit* denotet, eandem significationem et hoc loco retinendam vult Abarbenel, nostra verba populi esse sacerdotes et prophetas reprehendentis existimans, ut ea vertenda sint: *et similis fui matri tuae*, quod sic explicat: „en ego populus redarguens te, o sacerdos, teque, o propheta, gessi me vestrum utrique, qualem se mater exhibet, filios suos petulantes redarguens quo in meliorem eos viam reducat." Verum ut taceamus, credibile esse, vatem, si eam sententiam exprimere voluisset, dicturum fuisse potius, *similem me praesto patri tuo*, quum reprehendere ac instruere ex patris maxime officio sit (cf. Jesaj. XXXVIII, 19.); illi interpretationi etiam hoc obstat, quod verbum דָּמָה, quando *similitudinis* habet signi-

significationem, non sic nude jungi nominibus solet, ut hic דָּמִיתִי אִמֶּךָ, sed per לְ, ut Jesaj. XLVI, 5., aut per אֶל, vid. Jesaj. XL, 18. Ezech. XXXI, 2. Quare scribi hic debuisset דָּמִיתִי אֶל אִמֶּךָ vel לְאִמֶּךָ. Nec locum habere potest, quod alii volunt: *assimilabo matrem tuam*, nempe poenis a me inflictis sequar naturam peccatorum ejus. Nam *assimilare* requirit nomen ejus rei, cui quid assimilatur. Eodem significatu ceperunt verbum hebraeum LXX., sed ita, ut jungerent nomini לַיְלָה hoc modo: *νυκτὶ ὁμοίωσα τὴν μητέρα σου.* Nomen לַיְלָה ad posterius hemistichium trahit et Hieronymus, sed verbum דָּמִיתִי capit significatione *tacendi*, quasi idem sit, quod דּוּם sive דָּמַם. Sic enim vertit: *nocte tacere feci matrem tuam*, quod in Commentario hoc modo explicat: „In nocte ac tenebris captivitatis, et moeroris, et prementis angustiae traditur Israel." Chaldaeus: וְאַבְהֵית כְּנִישְׁתְּכוֹן *stupore perfundam vestrum coetum.* Videtur דָּמִיתִי eodem modo accepisse, quo illud explicat Jarchi: „continget ei sicut homini, qui moestus sedet perculsus stupore, ut nulla plane ex ore ejus responsio audiatur." Capit et is דָּמָה *silendi* notione. Syrus: ܘܫܬܩܬ ܐܡܟ, *et conticuit mater tua;* sensu prorsus incommodo.

6. נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדָּעַת *Exscindendus est populus meus* (nomini collectivo jungitur verbum plurale, sensus respectu habito), *ob defectum cognitionis*, sapientiae. Rittershusius:

Interitus populum nostrum, excidiumque sequetur,
Quod doctrinae operam dare nolit, iterque salutis
Sectari haud studeat, superumque agnoscere numen.

Hieronymus, verbo נִדְמוּ, vs. 5. *tacendi* significatu accepto: *conticuit populus meus eo quod non habuerit scientiam.* Et in Commentario: „Populus ejus aeterno silentio conticescit, quia non habuit legis scientiam." Similiter Chaldaeus: אִשְׁתְּטוּשׁ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא, *obbrutuit populus*

pulus meus defectu cognitionis. Quum impietas tunc late regnans, fons omnium reipublicae imminentium malorum, ſacerdotum culpa eſſet introducta, qui non modo negligebant, quod ſui eſſet muneris, ſed plane contrarium faciebant; in eos jam invehitur vatis oratio. *Sacerdorum* nomen etſi expreſſum demum eſt vs 9., eorum tamen deſcriptio clara exſtat tum vs. 8., tum hoc noſtro hisce vocibus: כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ וְאֶמְאָסְאךָ מִכַּהֵן לִי *Quia tu intelligentiam repudiaſti, etiam repudiabo te, ne ſacerdotio fungaris mibi.* Neque enim a ſacerdotio repudiatur qui eo non functus eſt. Quod de populo integro id dici aliqui putant, quatenus ſacerdotes ad eum pertinuerunt, et populum illi repraeſentarunt, coactum eſt. Recte Kimchi: „Sacerdotum ſuae aetatis ordinem alloquitur: tu repudiaſti ſcientiam et tibi ipſi, et ut eam doceres populum: quare ego te repudiabo, ne mihi ſacerdotium obeas. Quum non facias ſacerdotis officium, quod eſt legem docere, repudiabo te, ne domi meae ſis facendos.“ Chaldaeus: אֲרֵי אַתְּ מַדַּע דַחֲלְתִּי קַצְתָּא וְאַרְחֲקִנָךְ מִלְּשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי *Quia tu ſcientiam timoris mei ſpreviſti, ideo removebo te a miniſtrando coram me.* Etſi vero ſacerdotes, qui tunc in regno Iſraelis erant, veri minime eſſent, neque ſecundum legem divinam conſtituti, ſed a Jeroboamo de plebe facti (vid. 1 Reg. XII, 31.), pulſis rite conſtitutis Jovae ſacerdotibus et Levitis (2 Paral. XI, 14.), tamen videri tales volebant, et non in honorem ſolum alienorum Deorum, verum Jovae etiam, ſuo munere fungi. Nec omnes omnino Aaronicos et Leviticos ſacerdotes a Jeroboamo munere remotos fuiſſe credibile eſt; ſed exulare tantum juſſis diſſentientibus, plures, qui cultui Jovano ſimulacrorum cultum jungere haud detrectarent, ab Iſraelitis libenter admiſſi, priſcae religionis ritus quodammodo imitati eſſe videntur. Cf. infra VIII, 13. Amos. V, 21. 22. „In וְאֶמְאָסְאךָ ultimum א ante ך dudum notarunt Maſorethae,

quaſi

quaſi יתיר, *ſuperfluum*, nec illius ſe rationem ſcire faſſus eſt Kimchi. Opportune igitur a Kennicoto [et de Roſſio] diſcimus, non ſcriptum reperiri in codicibus mss. quamplurimis, tum in impreſſa editione antiquiſſima Hebraei codicis, Soncini 1488., et Prophetarum, cum Commentario Abarbenelis, Piſauri 1516., non exſtare. Quumque 1 Sam. XV, 23. in ſimili forma, וַיִּמְאָסְךָ non ſit poſitum, ubi tamen poni aeque debuiſſet, ſi praeſenti loco cenſendum eſſet genuinum; irrepſiſſe, neſcio quo caſu, putetur in impreſſos libros tantum non omnes, nec ulla poſſe, quam vocant Grammatici, ſive paragoge, ſive epentheſi, ſatis defendi.“ Aurivill. Minus veriſimilis N. G. Schroederi in *Inſtitt. L. H.* Reg. CLXV. 3. conjectura, τῷ ה paragogico etiam ante affixa locum fuiſſe, ſed, quia in media voce non quieſcit, in viciniam א tranſiiſſe. Exemplum tamen afferre poteſt nullum praeter noſtrum אֶמְאָסְאךָ, quod praeterea mutatis punctis ſcribendum cenſet אֶמְאָסָאךָ, ut ſit ab אֶמְאָסָה, idque ab אֶמְאַס. Addit vates: וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי *Et* quia (quod eſt repetendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ) *oblitus es legis Dei tui, obliviſcar filiorum tuorum etiam ego*; poenae ſeveritatem auget, quod Deus non ſolum eorum, qui tunc viverent, ſacerdotio privandos eſſe minatur, verum nec filiorum ullam rationem ſe habiturum denuntiat, ut igitur ſpem omnem adipiſcendi aliquando iterum ſacerdotii iis praecidat. Hieronymus, gentis reſpectu habito, תִּשְׁכַּח vertit *oblita es*, atque in Commentario *reprobatione ſcientiae* (הַדַּעַת מָאַסְתָּ) indicari exiſtimat cultum vitulorum aureorum in Dan et Bethel, *oblivione* vero *legis divinae* „Aegyptiis idolis ſe mancipare penitus.“ Sed de *ſacerdotum* ordine, quorum erat cuſtodire ſcientiam, ut lex ab eorum ore repeteretur (vid. Mal. II, 7. Levit. X, 11. Deuter. XXXIII, 10.), hic agi, non eſt dubium. Quod vates ait, illos oblitos eſſe legis *Dei ſui* (אֱלֹהֶיךָ) peccati magnitudinem exag-

exaggerat: violatum enim innuit foedus, quo ſacerdotes obſtricti erant Deo ut Iſraelitae atque ut ſacrorum miniſtri.

7. In ordinis ſacerdotum impietate deſcribenda pergit: כְּרֻבָּם כֵּן חָטְאוּ־לִי *Secundum amplitudinem ſuam ſic peccant mihi.* Ob numerum pluralem, mutatamque perſonam haec verba non de ſacerdotibus, ſed de univerſo populo quidam capienda exiſtimant. Veluti Hieronymus, qui ita exponit: „Quot homines habuit Iſrael, tot aras exſtruxit daemonibus, in quorum victimis peccavit mihi.“ Verum quam ſit familiare vatibus hebraeis, ab una perſona ſubito ad alteram transire, nemo ignorat. Neque quod de iis, quos vs. 6. collective in ſingulari appellaverat, jam in plurali loquitur, mirum cui videri poteſt. Praeterea dictum erat in plurali de *filiis* et ſucceſſoribus ſacerdotum ſub finem verſus praecedentis. Neque dubium eſt, quin in tertia plurali iniquitas ſacerdotum mox vs. 8. deſcribatur. Generale jam adhibetur verbum חָטְאוּ, ἥμαρτον, *peccarunt*, ut in univerſum omnis generis peccata ab iis peracta eſſe indicetur. לִי *Mihi*, contra me, cf. 2 Reg. XVII, 7. Jerem. XXXIII, 8. ſive, ut Chaldaeus, קֳדָמַי, *coram me*. Id vero factum כְּרֻבָּם כֵּן, *ſecundum amplitudinem eorum*, *ſic*, i. e. ſecundum modum amplitudinis eorum fuit peccati modus, quanto magis aucti ſunt, tanto magis peccarunt; eandem loquendi formulam vid. infra X, 1. XI, 2. Exod. I, 12. Joſ. II, 21. כְּרֻבָּם ſive pro Infinitivo habueris, *ſecundum augeſcere eorum*, ſive pro nomine, *ſecundum multitudinem*, ſ. *amplitudinem eorum*, perinde erit. De *numero* illorum aucto hoc intelligit Syrus: ܐܝܟ ܣܘܓܐܐ ܕܝܠܗܘܢ ܗܟܢܐ ܣܟܠܘ, *ſicut multitudo eorum, ita peccarunt.* Nec non Kimchi: „in ore,“ inquit, „Aaronis, ſacerdotis, patris eorum, erat vera doctrina; nunc autem, cum

 multi

multi sunt, multa peccata committunt." Alii tam multa et multiplicia eorum fuisse peccata, quam multi essent ipsi, significari putant, quemadmodum cum numero civitatum comparatur deorum multitudo Jerem. II, 28. Ad *opum* multitudinem רֻבָּם retulit Chaldaeus: כְּמָא דְאַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלַלְאָ כֵּן אַסְגִּיאוּ לְמֶחֱטֵי קֳדָמַי *Sicut multiplicavi eis reditus, ita multiplicarunt peccare contra me.* Verum רוב non numerum tantum, verum et opes, dignitatem, potentiam complecti, quis nescit? Sic infra VIII, 12. רֻבֵּי תוֹרָה non sunt *multitudines*, sed *amplitudines* legis. Verbis, quae sequuntur, כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר, poenam insolentiae, qua sacerdotes abusi sunt opibus et potentia, denuntiari existimant, dum vertunt: *gloriam eorum cum ignominia mutabo*, i. e. ea, qua se nunc jactant dignitate eos exuam reddamque contemtissimos. Ita LXX. Τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσω. Vulgatus: *gloriam eorum in ignominiam commutabo.* Hieronymus: „Propter ea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, et Deo idola praeferebant, in ignominiam commutabo, ut et sacerdotes capiantur, et populi." Minime tamen repudiandus ille sensus quem expresserunt Chaldaeus et Syrus: חֲלִיפוּ יְקָרְהוֹן בְּקְלָנָא, ܘܐܝܩܪܗܘܢ ܒܨܥܪܐ ܚܠܦܘ *et gloriam suum in dedecus mutarunt.* Ceperunt אָמִיר pro Infinitivo, pro הָמִיר, et Infinitivum pro Praeterito (cujus enallages exempla vide Ezech. I, 14. Jerem. XIV, 5.), vel pro Gerundio, hoc modo: *gloriam suam in ignominiam mutando*, sua impietate et idololatria. Eadem sententia Jerem. II, 11. וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל *Et populus meus gloriam suam commutavit cum eo quod non prodest.* Cf. Ps. CVI, 20. Ceterum א loco ה in Infinitivo Hiphil positum in אַשְׁכֵּים Jerem. XXV, 3. Et alias א positum legitur pro ה, ut Infinitivus Niphal הַאִדָּרוֹשׁ pro הִדָּרוֹשׁ, Ezech. XIV, 3.; item אֶגְאָלְתִּי pro הִגְאַלְתִּי, Jesaj. LXIII, 3.

8. חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ *Peccatum*, i. e. victimas pro peccatis oblatas, ut Levit. VI, 18. 19. 23., *populi mei comedunt.* Kimchi: „Non sunt sacerdotes nisi ad comedendas victimas pro peccatis a populo oblatas; non ad docendum legem et viam rectam." Alii ita intelligunt; *peccata populi mei devorant*, i. e. delectantur iis. Ita Hieronymus: „*Peccata populi mei devorant* consentientes sceleribus delinquentium, quia cum eos peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant atque sustollunt, atque beatos praedicant. De quibus et Esajas loquitur [III, 12.]: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos.*" Simplicior tamen et facilior interpretatio prior. Sunt etiam, qui epulas respici existiment conjunctas cum sacrificiis, quae idolis offerret populus (de quibus vid. Exod. XXXIV, 15. 1 Reg. XV, 13. 2 Reg. XXI, 7.), quibus et sacerdotes interessent. וְאֶל עֲוֹנָם יִשְׂאוּ נַפְשׁוֹ *Et ad iniquitatem eorum animam quisque attollit suam*, i. e. avide desiderant et expetunt, ut peccet populus, quo videlicet ex eo culinae ipsorum melius sit. Bene Kimchi: „Hoc cupiunt, ut populus saepe delinquat, et hac ratione plurimae illis victimae suppetant, unde vivant." *Attollere animam ad rem aliquam* idem quod, ei inhiare, vid. Deut. XXIV, 15 Jerem. XLIV, 14. Ps. XXV, 1. Suffixum singulare in נַפְשׁוֹ distributive capiendum esse, vix monere opus; non igitur necesse, ut recipiatur נַפְשָׁם, quod in aliquot codicibus legitur. Sunt, qui vertant: *ad suam nequitiam excitant animum quisque suum;* contra usum formulae *attollere animam ad aliquid.*

9. וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן *Et factus est sicut populus ita sacerdos* (vid. *Caph* eodem modo repetitum 1 Reg XXII, 4.), quod plures ita intelligunt: par erit amborum supplicium. Ita Hieronymus: „Aequaliter populus et sacerdos indignantis Dei supplicium sustinebunt." Alii:

si populus est improbus, sacerdotes non sunt hilo meliores. Utrumque, et delictorum et supplicii aequalitas indicari videtur, quasi dicat: et paria crimina committunt, et parem poenam sustinebunt. Eadem sententia Jesaj. XXIV, 2., ubi de universa terrae Judaicae depopulatione loquens propheta dicit: וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן *Eritque sicut sacerdos, ita populus, sicut servus, ita dominus, sicut ancilla, ita hera*, et quae ibi sequuntur. Jarchi: „Aequabo populum contemtui sacerdotum meorum, quos profanarunt, ne ipsis et mihi in sacerdotio ministrarent; ideo etiam ego profanabo populum inter gentes. Sic vertit Jonathan." Paraphrastis verba sunt: וִיהֵי כְּמָא דַאֲשַׁוֵי חִילוֹנָאָה כְּכָהֲנָא לַאֲפָסָא קוּדְשֵׁיהוֹן אֲפֵיס יָת יְקָרְהוֹן וַאֲשַׁוֵי דִיקִיר לְבַסִּיר *Fietque cum posuero laicum sicut sacerdotem profanando sacra eorum, profanabo gloriam eorum, faciamque gloriosum contemtum.* וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו *Et animadvertam* (vid. supra I, 4.) *in eum*, sacerdotem unumquemque, secundum *vias suas*, uti instituta prava, quibus cum delectatione continuo incumbebant, merebantur. Ante דְּרָכָיו subaudiendum Caph, expressum infra XII, 3. לִפְקֹד עַל יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו. Chaldaeus: בְּדִיל לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּאָרְחָתְהוֹן בִּישָׁתָא, *ut ultionem ab iis sumerem secundum vias eorum malas.* וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ *Et* secundum *facinora sua reddam* illis, facinorum suorum fructum promeritum; ut infra XII, 3. כְּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ. Eadem sententia aliis verba enunciata Jesaj. III, 11. Ps. LXII, 13.

10. וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ *Comedent nec tamen saturabuntur*, cibus non praestabit eum usum, quem deberet, quod a diris divinis. Eaedem minae Levit. XXVI, 26. Mich. VI, 14. Hagg. I, 6. הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ *Scortari facient, non tamen erumpent* in copiosam sobolem; non multam prolem procreabunt, seu, non excrescent sobole. Metaphora ducta ab aquis, quae aggere perrupto omnia

inun-

inundant (cf. ſupra ad vs. 2.), et de ſobolis multitudine uſurpatur et Geneſ. XXVIII, 14. Jeſaj. LIV, 3. 2 Paral. XI, 23. Job. I, 10., ad quem loc. vid. not. Verbum הִזְנוּ in Hiphil non eſt ſimpliciter idem, quod Kal, *ſcortantur*, ſed, *faciunt ſcortari, ad ſcortationem inducunt* aut *proſtituunt*, vid. infra vs. 18. V, 3. Exod. XXXIV, 16. Levit. XIX, 29. 2 Paral. XXI, 11. 13. Chaldaeus: יִסְבוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין, *ſument uxores, nec generabunt filios.* Nihil opus, cum Schmidio hic cogitare de ſacerdotibus ſacra Veneris ſcortando celebrantibus, vel cum Grotio de Venere in mares exercita. כִּי־אֶת־יְהוָה עָזְבוּ לִשְׁמֹר *Nam Jovam dereliquerunt obſervare*, colere, ut Zachar. XI, 11. הַשֹּׁמְרִים אֹתִי *obſervantes*, colentes, *me. Qui obſervat coluiſſe dicitur*, ait Feſtus Pompejus. Virgilius *Georg.* IV, 212.

> *Obſervant regem non ſic Aegyptus, et ingens*
> *Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes.*

Vulgatus: *Quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.* Chaldaeus: אֲרֵי יַת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ שְׁבַקוּ וְלָא נְטַרוּ, *quia cultum Jovae dereliquerunt nec ſervarunt.* Non legerunt לִשְׁמֹר aut מִלִּשְׁמֹר, ſed ſenſum clarius exprimere voluerunt. Aben-Eſra et Kimchi poſt לִשְׁמֹר ſubaudiunt דַּרְכּוֹ ſ. דְּרָכָיו, coll. Geneſ. XVIII, 19. Exod. XVI, 28., quaſi ſit: *reliquerunt vias ejus obſervare.* Prius facilius. Quidam R. Saadias Kimchio commemoratus לִשְׁמֹר nominibus זְנוּת וְיַיִן, verſus proximi initio, jungit, hac ſententia: *dereliquerunt Deum, obſervando ſcortationem, vinum et muſtum,* quemadmodum verbum שָׁמַר de malarum rerum obſervatione et dicitur Pſ. XXXI, 7. (שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי־שָׁוְא). Eundem verba nectendi modum adoptavit Arnoldi (in *den Blumen althebräiſcher Dichtkunſt*, p. 558.), זְנוּת de idolorum cultu intelligens, coll. vs. 12. Sed vid. not. ad vs. ſequ. ſub fine.

11. Hactenus ſacerdotum mores prophetica libertate inſectatus eſt, eadem nunc auctoritate populi et multitudinis idolomaniam taxat, et quaſi ὑποτυπώσει quadam repraeſentat; ac primum eam deſcribit ex adjunctis et effectis. זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ יִקַּח-לֵב *Scortatio, et vinum et muſtum aufert cor eorum*, id eſt, ut recte Chaldaeus, שְׁלַף וּמַטְעֵי יָת לִבְּהוֹן, *educit et ſeducit cor eorum.* יִקַּח-לֵב *Aufert cor*, facit homines deſipere, reddit amentes. Nam *cor* Hebraeos ponere pro *ſapientia* vel *mente*, notum. Vid. e. c. Deuter. XXIX, 3. Sic *corde carere* dicitur qui deſipit; vid. Jerem. V, 21. Proverb. VII, 7 infra VII, 11. Sic apud Plautum *Perſ.* IV, 4. 71. *Habet cor* pro, ſapit. Hieronymus: „Sicut vinum et ebrietas eum qui biberit mentis ſuae impotem facit, ita et fornicatio et voluptas pervertit ſenſum animumque debilitat, et de rationabili homine brutum efficit animal, ut ganeas, et lupanaria, et libidinum luſtra ſectetur." Nomen noſtri verſus poſtremum, לֵב, Syrus et Chaldaeus affixo plurali auxerunt, verterunt enim *cor eorum.* „Repugnante," ait Aurivillius, „nube teſtium. Neque additamento illo ſenſui ſive roboris quidquam, ſive perſpicuitatis acceſſerit. Quod autem in diviſione breviorum, quae heic ſunt, periodorum, tum Alexandrinus, qui לֵב junxit ſequenti עַמִּי, vertendo *καρδία λαȣ̃ μȣ*, tum Arabs jungendo לִשְׁמֹר in fine vs. 10. cum זְנוּת vs. 11. deprehenditur vacillare; inde haud dubie provenit, quod in veterum codicibus nullo interpoſito, ſatis quidem notabili, ſpatio, cohaerentes fere ſcriberentur voces, ita ut, in exemplari praeſertim non punctato, facile labi poſſent in diſcernendo interpretes. Quocirca vulgata, ſive lectio, ſive diſtinctio vocum, quia commodum et planum ſenſum exhibent, minime deſerenda, hanc licet deſeruerit Dathius, unius auctoritate ductus Graeci, ut לֵב cum עַמִּי conſtrueret."

12. In-

12. Insipientiae primum argumentum: consilium petunt a rebus vanissimis. עַמִּי *Populus meus*, „qui quondam meo vocabatur nomine,“ ut Hieronymus explicat. בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל *Lignum suum consulit*, tanquam divinum oraculum, id enim indicat verbum שָׁאַל constructum cum ב rei aut personae, quae rogatur praeposito, vid. Num. XXVII, 2. Jud. I, 1. XVIII, 5. 1 Sam. XXII, 13. Cf. not. ad Ezech. XXI, 26. *Lignum* hic per metonymiam dicitur צֶלֶם אָעִיהּ, ut Chaldaeus vertit, *lignea imago*, ut Jerem. II, 27. Habac. II, 19. Jesaj. XL, 20. XLIV, 15. *Teraphos*, quorum supra III, 4. mentio facta, potissimum respici, haud improbabilis quorundam est conjectura. Nomen *ligni* autem potius, quam *imaginis*, adhibet vates, ut vilitatem ineptam rei, quam consulebant, exprimeret. Quod autem, addito pronomine, *lignum suum* dicit, fiduciam in ligneo illo, quod possidet, simulacro positam indicat. Drusius: „Utuntur divinatione, quae a Graecis ξυλομαντεία dicitur. Ejus meminit auctor libri DCXIII. Mandatorum, scribens *e fragmentis ligni fieri in Illyrico*.“ וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ *Et baculus suus annunciat ei*, id est, ut recte Chaldaeus, מְדַמֵּי דְחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ, *imaginatur sibi, virgam suam sibi indicare*, vel, res futuras, vel, quid agendum sit, quid omittendum. Indicari illud divinationis genus, quod Graeci vocant ῥαβδομαντείαν, de qua et Ezech. XXI, 26. al. 21. (ad quem loc. vid. not), jam observavit Hieronymus. Ita et Cyrillus: Τρόπος δὲ ὗτος ἀπάτης ἕτερος, ῥαβδομαντεία, τὸ χρῆμα καὶ εὕρεμά πε τάχα τῆς Χαλδαίων περιεργείας. Eam autem hoc modo peractam esse narrat: Δύο ἱςάντες ῥάβδους, εἶτα τινὰ τῶν ἀποῤῥήτων αὐτοῖς κατεπᾴδοντες, κατακλίνεσθαι παρεσκεύαζον ταῖς τῶν δαιμονίων ἐνεργείαις, καὶ πιπτέσας ἐπετήρουν ὅποι φέροιντο πάλιν, εὐθὺ ἢ ἀνόπιν, εἰς δεξιὸν ἢ εὐώνυμον. *Duas enim virgas statuentes, deinde arcanis quibusdam verbis incantantes, ut agente diabolo prociderent, et cadentes rursum observabant, utrum prorsum ac retrorsum, in*

11. Hactenus [illegible]rrentur. Alios per baculos dietate insectatus est [illegible]monide et Mose Mikkotsi refert multitudinis id[illegible] festinis terram percutiant, peredam repraesent[illegible] ateoculament, vel lignum adhibeant, et effectis. [illegible] cortice denudent, alterum latus coret mustum [illegible]litum manere: „Sic divinator prehen- [illegible]רח לבהון [illegible] lignum projicit; si ita ceciderit, ut emi- Aufer[illegible], virum hoc signat. Inde repetit praestigia- Nam [illegible] sortes; supremas tum obtinente latere, cui tu[illegible] cortex, viraginis signum habebit, et faustum [illegible] quocirca alacriter subit occeptum iter, vel ne- g[illegible]m, quod agere optarat, laetabundus exsequitur. [illegible] vero candidior, seu nuda ligni pars priori jactu sub- [illegible]ior fuerit, posteriori autem cortex, hoc sane, quum [illegible]ginem prius portendat, seu laeti eventus afferat signum, post vero virum, sinistri casus indicem, conjectorem prohibet isti tunc negotio incumbere; quod et persuasum iis, cum, utraque vice cortex ceciderit superior, utpote cum virum vir consequatur, et omnia adversa appareant. Quin et in hodiernum diem hi ritus servantur in terra Sicyonia [Sicilia]; et ex harum sortium nomine vocatos in Hebraeis censeo, quibus nomen datur [Deuter. XVIII, 10.] divinans divinationes, atque in hos dicitur [nostro loco]: Populus meus lignum suum consulit, et baculus suus annunciabit ipsi." Haec Moses. Alii cogitant de lituo augurum, pedo pastorali simili, de quo Cicero de Divinat. I, 30. a. 17. Sunt, quibus baculus h. l. est simulacrum e baculo seu stipite factum, delubrum dictum priscis Latinis. Festus: Delubrum dicebant fustem delibratum, id est, decorticatum, quem venerabantur pro deo. Pluribus de nostro loco agit Rudolph. Salchlin in Idolomantia et Rhabdomantia antichristiana, sive Dissertat. historico-theologica ad Hos. IV, 12. Bernae, 1715. כי רוח זנונים Nam spiritus scortationum, i. e. vehemens libidinis fervor et affectus. Hebraei enim spiritus vocant animi

con-

concitati motus, quos Cicero *affectiones*, *affectus*, *impetus*, *commotiones animi* vocare solet. Hinc *spiritus zelotypiae* Num. V, 14., *spiritus mendacii* 1 Reg. XXII, 23., *perversitatis*, Jesaj. XIX, 14. *impuritatis*, Zachar. XIII, 2. הִתְעָה *Seduxit* eos, ellipsis pronominis e contextu subaudiendi, qualis supra II, 7. וְלֹא תִמְצָא, *nec invenias* eos. Addunt Chaldaeus, Syrus et Hieronymus, quos propter ea הִתְעָם nonnulli conjiciunt legisse. Et praeter codicem, in quo ה correctum in ם reperit Lilienthal, unum etiam alterumve notavit Kennicottus, qui ם loco τῦ ה in fine vocis offert. „At," inquit Aurivillius (*Dissertatt.* p. 608.), „si expendantur pro alterutra lectione, sive e sensu, sive codicum e numero et fide arcessenda indicia, praeponderabit omnino vulgata. Alexandrinus, ceteris, antiquos inter, vetustior, inclinare in hanc videtur, habet enim: πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν, passiva loquutione usus, pro ea, quae activo verbo exprimitur in Hebraeo. Eamdem quoque Mss. Hebraeorum codicum pars longe maxima tuetur. Sensum autem quia nec auget altera, nec clariorem facit, illo quidem frustra niteretur, qui hanc praeferendam vellet." וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם *Ita ut scortarentur a sub Deo suo* (idem est quod I, 2. זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ יְהוָה), i. e. excusso jugo Dei sui; nam particula תַּחַת subjectionem notat, quam excusserant, cum ad alios deos deficerent. Jovae praecepto Exod. XX, 3. et obedientiae se subduxerunt, nec illum amplius pro solo et uno Deo agnoverunt. Phrasis desumta est, ut Kimchi monet, a re matrimoniali, in qua uxor est sub marito, cum domino suo, qui in eam potestatem habet, et cui obedientiam illa debet. Cf. Exod. XXXIV, 15. 16. Jud. VIII, 33. Vim vocis מִתַּחַת accurate expressit Chaldaeus, qui vertit: וּטְעוֹ מִבָּתַר פֻּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן *Et scortati sunt a post*, i. e. ita ut recederent a *cultu Dei sui* Etsi vero non dubium esse potest, scortationem hic accipiendam esse de superstitioso simulacro-

ream cultus, incluſi tamen ſordes ſcortationis, quae proprie dicitur, profluentes ex impudicis ritibus cultus illius, ſuadet verſus proximus.

13. עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ *Super capita*, cacumina, *montium ſacrificant*, victimas mactant; quod ipſum et Judaeis exprobratur Jeſaj. XXX, 25. LVII, 7. Jerem. III, 6. cf. 1 Reg. XIV, 23. וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ *Et ſuper colles adolent*, victimarum carnes, thymiamata in idolorum honorem accendunt, cf. ſupra II, 12. al. 15. De numinibus in montibus potiſſimum cultis vid. J. F. J. Reichenbachii *de ritu populorum ſacra faciundi in locis excelſis Diſſertat.* Lipſ. 1798. תַּחַת אַלּוֹן *Sub quercu*, ſive alia quercui ſimili arbore itidem glandifera, Arabibus بَلُّوط dicta, uti auctor eſt Chaldaeus, qui בלוטא poſuit. Memoratur et Geneſ. XXXV, 8. לִבְנֶה, et Geneſ. XXX, 37. obvium, aliis eſt *populus alba*, a colore ſubalbo, qui foliorum partem averſam occupat, q. d. *παράλευκος*, aliis *ſtyrax*, Arabibus لُبْنَي vocata, a *lacte*, deſcribunt enim ut *lac emittentem*, *mellis inſtar*, *quo et ſuffitus fiat*. Vide Michaelis *Supplemm.* p. 1405. Aliorum conjecturas vid. in Simonis *Arcano Format.* p. 267. not. De וְאֵלָה *terebintho*, vid. Michaelis l. l. p. 72. כִּי טוֹב צִלָּהּ *Nam bona eſt umbra ejus*, eſt enim arbor denſa et proinde opaca et grata. Cf. Ezech. VI, 13. XX, 28., et J. R. Kieslingii Diſſertat. *de ſuperſtitioſo Iſraelitarum ſub quercubus cultu ad oracula ſacra Jeſaj. I, 29. Ezech. VI, 13. Hoſ. IV, 13. curatius enucleanda*, Lipſ. 1748. in quat. Pro צִלָּהּ legitur צִלָּם in uno codice Kennicottiano, et in alio de-Roſſii, „relato," ait is Vir Doctiſſimus, in Scholiis Crit., „ſuffixo non ad ſolam terebinthum, ſed ad tres arbores, quae praecedunt. Sed distributive ſumi poteſt ſuffixum ſingulare, ac ſumunt varii interpretes." Verum צִלָּם manifeſtum eſt mendum; nam ſuffixum plurale ad arborum

rum nomine feminei generis debuit רוּחַ esse. Hieronymus: „In lege [Deuter. XII, 2. 13. XVI, 21] praeceptum est, ut non sacrificetur Domino, nisi in loco, quem elegerit Dominus Deus, et juxta altare lucus et arbores non plantentur, ne scilicet passiva et voluptuosa religio austeritatem unius et verae religionis evertat. E contrario Hftael sacrificabat in montibus, et in collibus adolebat incensum, excelsa terrae diligens toca. Hoc est, quod legimus de singulis regibus: veruntamen excelsa non abstulit, adhuc populus immolabat et sacrificabat in excelsis, quod hebraice appellatur bamoth." עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה *Ideo scortantur filiae vestrae, et nurus vestrae moechantur.* Turpissima impietas late grassatur. Quod enim patres cum filiis idolorum cultui sese dedunt, inde fit, ut omnis pudor evanescat, atque filiae et nurus, quae domi castissime servari debent, in sacris istis montanis et silvestribus pudicitiam suam prostituant. כַּלּוֹת quidam, ut Hieronymus, *sponsas* interpretantur, quae sane eo nomine significantur Iesaj. LXII, 5. Cant. IV, 9. Verum ut hoc loco filiae referuntur ad patres, sic et כַּלּוֹת ad soceros videntur referendae. *Nurum* designat כַּלָּה et Genes. XXXVIII, 24. Jarchi sic exponit: „Propterea quod vos associemini cultui idolorum; gentium sic ritibus plane dediti, ac invicem gentes societatem vobiscum ineant, et conjugiorum vinculis vobis jungantur, ac proinde filiae vestrae, ex uxoribus alienis genitae vobis, matrum ductum sequentes, gentium quoque foedis ritibus adsuescant, hinc et ipsae scortandi consuetudinem contrahunt." Sequutus est Chaldaeum interpretem, cujus haec sunt verba: עַל כֵּן מְזַנְיָן בְּנָתְכוֹן דַּהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָּא וְכַלָּתְכוֹן דִּנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָּא מְזַנְיָן *Propterea scortantur filiae vestrae, quae vobis sunt e filiabus gentium, et nurus vestrae, quas sumsistis filiis vestris e gentibus, scortantur.* Alia ratione Kimchi haec explicat: „Propterea quod

quod viri exirent urbibus, peterentque cacumina montium ad ſuffitus ibi adolendos, domi relictis filiabus et nuribus, occaſionem nactae hae ſcortabantur.“ Ita Druſius: „Nam abſentia patris familias occaſionem praebet filiabus, ut ſcortentur, cuſtode earum remoto. Ac ſi dicat: par pari; vos ſpiritu ſcortamini, illae corpore ſcortantur.“ Poenam, quae peccato reſpondeat, poſteriori verſus hemiſtichio exprimi, Hieronymi quoque eſt ſententia. Sic enim in Commentario locum noſtrum enarrat: „Fornicatus fuerat Iſrael a Domino, Deo ſuo, et ſpiritu fornicationis ſeductus; ideo fornicantur et filiae ejus et ſponſae, et abſque ulla vindicta in ſuo ſcelere relinquuntur, ut quod filii et uxor vero parenti fecerant et marito, hoc in liberis ſuis et uxoribus ſentiant, et ex proprio dolore intelligant dolorem Dei.“

14. Verba לֹא אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וגו׳ nonnulli interrogative capiunt (לֹא pro הֲלֹא): *Annon animadverterem in filias veſtras, quod ſcortentur? et in nurus veſtras, quod adulterentur?* ut ſit geminum illi Jerem. V, 9. הַעַל־אֵלֶּה לֹא אֶפְקֹד *An propter iſta non animadverterem?* Id vero non convenire ſatis cum ſcopo ſerieque contextus, adeoque cum veteribus omnibus *indicative* ſive *indictive* haec verba capienda eſſe, *non animadvertam in filias veſtras*, et quae ſequuntur, monet Gataker *Adverſarr. Miſcell. poſth.* C. XVIII. p. 624. „Verſu, inquit, proxime antegreſſo, ubi ſuos Deus corripuerat, quod Deo vero, cui ſe prius in conjugium dederant, relicto, cum idolis foediſſimis palam paſſimque rem jugiter haberent, minatur, hoc ſe flagitium huic gemino in ipſis ulturum, fore enim, ut filiae ipſorum ſcortarentur, et ſponſae, vel nurus ipſorum moecharentur. Idem ergo prorſus iſtis Deus interminatur, familias ſe ipſorum dedecori et opprobrio expoſiturum, nec caſtigationibus aut correptionibus ullis ſuis, vel filias,

filias, vel nurus ipforum flagitiofiffime ac profligatiffime fe gerentes, coercitutum, quo a vitae turpitudine illae ceffent aliquando; ut hoc pacto de ipfis ob idololatriam cum impuritate itidem pari junctam poenas meritas factisque fuis dignas fuftineant." Nec aliter noftrum locum accepit HIERONYMUS: „Absque ulla vindicta in fcelere fuo relinquuntur. In tantum iratus eft Deus, ut nequaquam percutiat delinquentes. Qui amatur, corripitur; qui negligitur, fuis peccatis dimittitur. Tantusque fuit numerus fornicationum Ifrael, ut ceffet ultio defperans emendationem." DRUSIUS: „Poena homines meliores efficit. Qui ergo non punit, non corrigit. Senfus ergo, ut fi diceret: *fcortationes et adulteria impune committent*, i. e. non caftigabuntur eo nomine. Quae impunitas et filiabus ad impudicitiam et parentibus ad ignominiam faciet. Nam dedecus patri ex impudica vita filiae." KIMCHI: „Non eft in illis fornicatio pro culpa habenda, quia a familiae dominis eam didicerunt." Vult, Deum, cum feminae, ut *ἀσθενεστέρῳ σκεύει*, ac feductae marium exemplo, in idololatriam improvide laberentur, non habiturum rationem hujus delicti, utpote cujus non ipfae, fed duces ad malum viri rei effent. Similiter Vatablus: *Non puniam eas adeo fevere, uti vos.* Quod languidius. Argutius paulo JARCHI, Talmudicos fequutus, hunc locum intelligit de aquis zelotypiae f. probationis (Num. V, 18—27.), quafi Deus minetur, fe non amplius per aquas illas manifeftaturum fuspectas adulteras, idque in poenam maritorum. Neque ullius momenti eft haec interpretatio, cum, quia non tantum de uxoribus, fed etiam de filiabus in genere fermo eft, tum quia non tam de adulteris occultis, quam manifeftis agitur. Sunt, qui פָּקַד h. l. capiant fenfu bono, *confiderare aliquem benevolo animo, curam ejus gerere, ei profpicere.* Ita THEODORETUS: Οὐ χάριν, φησὶν, οὐδεμιᾶς παρ' ἐμοῦ τεύξεσθε προμηθείας τῶν θυγατέρων ὑμῶν, καὶ τῶν νυμφῶν, προφα-

προφανῶς ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ὑμῖν πολεμίων μοιχευομένων· ἃ γὰρ κρύβδην παρ' ὑμῖν ἐτολμᾶτε, ταῦτα ἀναφανδὸν συγχωρήσω γενέσθαι. *Hac de caussa, inquit, nullam a me laturi estis de filiabus sponsisque vestris curam, quae in aperto ab hostibus vos invadentibus adulterabuntur; quae enim vos clanculum admittebatis, ea palam perpetrari permittam.* Sed verbum פָּקַד ubi in bonam partem usurpatur, semper cum accusativo construitur, vid. Genes. XXI, 1. Exod. IV, 31. Ruth. I, 6. al.; sed cum עַל junctum, ut h. l., constanter denotat *in, contra* aliquem *animadvertere, poenam sumere de aliquo*, vid. Exod. XX, 5. Jesaj. XXIV, 21. Jerem. IX, 24. XXIX, 32. et saepius. Retinendus igitur sensus, quem supra indicavimus: non ulciscar scortationes et adulteria in familiis vestris: non corrigam haec flagitia. Volo enim vos esse probrosos et dedecori expositos, quia priores scortati estis. Sequitur ratio, quam reddit Deus, quare probro istiusmodi expositos illos velit: כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ, ubi transitus habetur a secunda ad tertiam personam, qui, etiamsi ceteroquin frequens sit, hoc tamen loco ἔμφασιν habere videtur peculiarem, ut tanquam per indignationem et contemtum dicat: *isti scortati sunt*, ac si eos alloquio non dignetur. יְפָרֵדוּ, forma *Piel*, hoc solo loco obvia, varie exponitur. Chaldaeus מִסְתַּפְּיָן, et Jarchi מתחברין, *consociant se cum scortis*. LXX. Μετὰ πορνῶν συνεφύροντο. Hieronymus: *cum meretricibus conversabantur*. Non quod verbo פֵּרֵד *conversandi, consociandive* notionem obtinere crederent; sed sensum expresserunt. Verbum פָּרַד *dividere, separare* usitatissime significat, unde verba nostra vertenda: *cum scortis separant* se (nam ellipsis accusativi reciproci frequens, ut in illo 2 Reg. V, 10. רָחַצְתָּ *lava* scil. te *septies in Jordane*), quod Kimchi explicat: „Divertunt et separant se ab uxoribus suis, ut cum scortis rem habeant; vel separant mulieres a maritis suis, et ad se polliciunt." Aben-Esra: „Cum una aliqua, hac aut illa,

illa, seorsim abducta, congrediuntur." Nec abscedit longe Drusius: „Recte: *separant*, quia qui talia patrant secessum quaerunt, et se separant a consortio hominum; item se separant ab uxoribus." Arabum فرق in Conjugatione II. quae Hebraeorum Piel respondet, significat: *secessit*, *segregavit se a ceteris*, peculiariter, *devotionis ergo*. Sunt, qui de partitione sacrificiorum cogitent: *cum scortis dividunt* carnes victimarum, post factas prostcias, coll. 1 Sam. I, 4. 5. Priori sententiae tamen usus verbi in Niphal et Hiphil magis favet, quo *integrorum separationem* seu *secessum* denotat. Alii: *separant se a Deo*, sive, *a Deo dividuntur*, quemadmodum si mulier a marito suo descifcat, et se subjiciat adultero. Cui expositioni favere videtur, cum quod superius vs. 12. dixerat: וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם, *scortantur a Deo suo*, cui conjugio sunt conjuncti, se subducentes; tum quod sequitur, et tanquam ἐξηγητικῶς illi dictum urgent: *et cum scortis sacrificant*. Sed scortationem cum idolorum cultu conjunctam notari verisimile est, quod utrumque crimen vates Israelitis objecerat supra vs. 2. 11. 12. Josephus Kimchi, Davidis pater, verbum יְפָרֵדוּ vult, referente filio, hic a nomine פֶּרֶד, quod *mulum* significat, deduci, quod est animal libidinosissimum, sed infoecundum, ut sensus sit: *mulos agunt*, mulorum instar cum mulieribus congrediuntur. Verum quum usitata verbi illius significatio sensum efficiat satis aptum, ad coactiorem illam et parum tutam interpretationem confugere nil est necesse. וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ *Et cum sacerrimis istis prostibulis sacrificant*, cum feminis quae Veneri se consecrarunt, et corpus prostituunt (ut קְדֵשִׁים *scorta mascula publica*, 1 Reg. XIV, 24. XV, 12. 2 Reg. XXIII, 7.), ut earum impuris amplexibus illi se libidinem in honorem profani numinis exercere testatum darent. Chaldaeus: וְעִם נַפְּקַח בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתַן *et cum meretricibus comedunt et compotant* in epulis sacrificalibus. Hieronymus:

dextrum, *an in sinistrum ferrentur.* Alios per baculos divinandi modos ex Maimonide et Mose Mikkozi refert Abarbenel, ut vel ictibus festinis terram percutiant, peregrinasque tum voces alte exclament, vel lignum adhibeant, quod ab uno latere cortice denudent, alterum latus cortice sinentes vestitum manere: „Sic divinator prehensum sua manu lignum projicit; si ita ceciderit, ut emineat cortex, *virum* hoc signat. Inde repetit praestigiator conjicere sortes; supremas tum obtinente latere, cui ademtus cortex, *viraginis* signum habebit, et faustum omen; quocirca alacriter subit occeptum iter, vel negotium, quod agere optarat, laetabundus exsequitur. Sin vero candidior, seu nuda ligni pars priori jactu sublimior fuerit, posteriori autem cortex, hoc sane, quum *virginem* prius portendat, seu laeti eventus afferat signum, post vero *virum*, sinistri casus indicem, conjectorem prohibet isti tunc negotio incumbere; quod et persuasum iis, cum, utraque vice cortex ceciderit superior, utpote cum *virum vir* consequatur, et omnia adversa appareant. Quin et in hodiernum diem hi ritus servantur in terra Sicyonia [Sicilia]; et ex harum sortium nomine vocatos in Hebraeis censeo, quibus nomen datur [Deuter. XVIII, 10.] *divinans divinationes*, atque in hos dicitur [nostro loco]: *Populus meus lignum suum consulit, et baculus suus annunciabit ipsi.*" Haec Moses. Alii cogitant de *lituo* augurum, pedo pastorali simili, de quo Cicero *de Divinat.* I, 30. c. 17. Sunt, quibus *baculus* h. l. est simulacrum e baculo seu stipite factum, delubrum dictum priscis Latinis. Festus: *Delubrum dicebant fustem delibratum, id est, decorticatum, quem venerabantur pro deo.* Pluribus de nostro loco agit Rudolph. Salchlin in *Idolomantia et Rhabdomantia antichristiana, sive Dissertat. historico-theologica ad Hos. IV*, 12. Bernae, 1715. כִּי רוּחַ זְנוּנִים *Nam spiritus scortationum*, i. e. vehemens libidinis fervor et affectus. Hebraei enim *spiritus* vocant animi

con-

concitati motus, quos Cicero *affectiones*, *affectus*, *impetus*, *commotiones animi* vocare ſolet. Hinc *ſpiritus zelotypiae* Num. V, 14., *ſpiritus mendacii* 1 Reg. XXII, 23., *perverſitatis*, Jeſaj. XIX, 14. *impuritatis*, Zachar. XIII, 2. הִתְעָה *Seduxit* eos, ellipſis pronominis e contextu ſubaudiendi, qualis ſupra II, 7. וְלֹא תִמְצָא, *nec invenias* eos. Addunt Chaldaeus, Syrus et Hieronymus, quos propter ea התעם nonnulli conjiciunt legiſſe. Et praeter codicem, in quo ה correctum in ם reperit Lilienthal, unum etiam alterumve notavit Kennicottus, qui ם loco ה in fine vocis offert. „At," inquit Aurivillius (*Diſſertatt.* p. 608.), „ſi expendantur pro alterutra lectione, ſive e ſenſu, ſive codicum e numero et fide arceſſenda indicia, praeponderabit omnino vulgata. Alexandrinus, ceteris, antiquos inter, vetuſtior, inclinare in hanc videtur, habet enim: πνεύματι πορνείας ἐπλανήθησαν, paſſiva loquutione uſus, pro ea, quae activo verbo exprimitur in Hebraeo. Eamdem quoque Mss. Hebraeorum codicum pars longe maxima tuetur. Senſum autem quia nec auget altera, nec clariorem facit, illo quidem fruſtra niteretur, qui hanc praeferendam vellet." וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם *Ita ut ſcortarentur a ſub Deo ſuo* (idem eſt quod I, 2. זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ יְהוָֹה), i. e. excuſſo jugo Dei ſui; nam particula תַּחַת ſubjectionem notat, quam excuſſerunt, cum ad alios deos deficerent. Jovae praecepto Exod. XX, 3. et obedientiae ſe ſubduxerunt, nec illum amplius pro ſolo et uno Deo agnoverunt. Phraſis deſumta eſt, ut Kimchi monet, a re matrimoniali, in qua uxor eſt ſub marito, ſeu domino ſuo, qui in eam poteſtatem habet, et cui obedientiam illa debet. Cf. Exod. XXXIV, 15. 16. Jud. VIII, 33. Vim vocis מִתַּחַת accurate expreſſit Chaldaeus, qui vertit: וּטְעוֹ מִבָּתַר פֻּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן *Et ſcortati ſunt a poſt*, i. e. ita ut recederent a *cultu Dei ſui* Etſi vero non dubium eſſe poteſt, ſcortationem hic accipiendam eſſe de ſuperſtitioſo ſimulacrorum

 rum

rerum cultui, includi tamen ſordes ſcortationis, quae proprie dicitur, profluentes ex impudicis ritibus cultus illius, ſuadet verſus proximus.

13. עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ *Super capita*, cacumina, *montium ſacrificant*, victimas mactant; quod ipſum et Judaeis exprobratur Jeſaj. XXX, 25. LVII, 7. Jerem. III, 6. cf. 1 Reg. XIV, 23. וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ *Et ſuper colles adolent*, victimarum carnes, thymiamata in idolorum honorem accendunt, cf. ſupra II, 12. al. 15. De numinibus in montibus potiſſimum cultis vid. J. F. J. Reichenbachii *de ritu populorum ſacra faciundi in locis excelſis Diſſertat.* Lipſ. 1798. תַּחַת אַלּוֹן *Sub quercu*, ſive alia quercui ſimili arbore itidem glandifera, Arabibus بَلُّوط dicta, uti auctor eſt Chaldaeus, qui בלוט poſuit. Memoratur et Geneſ. XXXV, 8. לִבְנֶה, et Geneſ. XXX, 37. obvium, aliis eſt *populus alba*, a colore ſubalbo, qui foliorum partem averſam occupat, q. d. παράλευκος, aliis *ſtyrax*, Arabibus لُبْنَى vocata, a *lacte*, deſcribunt enim ut *lac emittentem, mellis inſtar, quo et ſuffitus fiat.* Vide Michaelis *Supplemm.* p. 1405. Aliorum conjecturas vid. in Simonis *Arcano Formar.* p. 267. not. De אֵלָה *terebintho*, vid. Michaelis l. l. p. 72. כִּי טוֹב צִלָּהּ *Nam bona eſt umbra ejus*, eſt enim arbor denſa et proinde opaca et grata. Cf. Ezech. VI, 13. XX, 28., et J. R. Kiesling Diſſertat. *de ſuperſtitioſo Iſraelitarum ſub quercubus cultu ad oracula ſacra Jeſaj. I, 29. Ezech. VI, 13. Hoſ. IV, 13. curatius enucleanda*, Lipſ. 1748. in quat. Pro צִלָּהּ legitur צִלָּם in uno codice Kennicottiano, et in alio de-Roſſii, „relato," ait is Vir Doctiſſimus, in Scholiis Crit., „ſuffixo non ad ſolam terebinthum, ſed ad tres arbores, quae praecedunt. Sed distributive ſumi poteſt ſuffixum ſingulare, ac ſumunt varii interpretes." Verum צִלָּם manifeſtum eſt mendum; nam ſuffixum plurale ad arborum

rum nomina feminei generis debuit צְאָלֹן eſſe. Hieronymus: „In lege [Deuter. XII, 2. 13. XVI, 21.] praeceptum eſt, ut non ſacrificetur Domino, niſi in loco, quem elegerit Dominus Deus, et juxta altare lucus et arbores non plantentur, ne ſcilicet paſſiva et voluptuoſa religio auſteritatem unius et verae religionis evertat. E contrario Iſrael ſacrificabat in montibus, et in collibus adolebat incenſum, excelſa terrae diligens loca. Hoc eſt, quod legimus de ſingulis regibus: *veruntamen excelſa non abstulit*, adhuc populus immolabat et ſacrificabat in excelſis, quod hebraice appellatur *bamoth*.“ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה *Ideo ſcortantur filiae veſtrae, et nurus veſtrae moechantur.* Turpiſſima impietas late graſſatur. Quod enim patres cum filiis idolorum cultui ſeſe dedunt, inde fit, ut omnis pudor evaneſcat, atque filiae et nurus, quae domi caſtiſſime ſervari debent, in ſacris iſtis montanis et ſilveſtribus pudicitiam ſuam proſtituant. כַּלּוֹת quidam, ut Hieronymus, *ſponſas* interpretantur, quae ſane eo nomine ſignificantur Jeſaj. LXII, 5. Cant. IV, 9. Verum ut hoc loco filiae referuntur ad patres, ſic et כַּלּוֹת ad ſoceros videntur referendae. *Nurum* deſignat כַּלָּה et Geneſ. XXXVIII, 24. Jarchi ſic exponit: „Propterea quod vos aſſociemini cultui idolorum, gentium ſic ritibus plane dediti, ac invicem gentes ſocietatem vobiscum ineant, et conjugiorum vinculis vobis jungantur, ac proinde filiae veſtrae, ex uxoribus alienis genitae vobis, matrum ductum ſequentes, gentium quoque foedis ritibus adſueſcant, hinc et ipſae ſcortandi conſuetudinem contrahunt.“ Sequutus eſt Chaldaeum interpretem, cujus haec ſunt verba: עַל כֵּן מְזַנְיָן בְּנָתְכוֹן דַּהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנָת עַמְמַיָּא וְכַלְּתְכוֹן דִּנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָּא זַיְפָן *Propterea ſcortantur filiae veſtrae, quae vobis ſunt e filiabus gentium, et nurus veſtrae, quas ſumſiſtis filiis veſtris e gentibus, ſcortantur.* Alia ratione Kimchi haec explicat: „Propterea

quod

quod viri exirent urbibus, peterentque cacumina montium ad suffitus ibi adolendos, domi relictis filiabus et nuribus, occasionem nactae hae scortabantur." Ita Drusius: „Nam absentia patris familias occasionem praebet filiabus, ut scortentur, custode earum remoto. Ac si dicat: par pari; vos spiritu scortamini, illae corpore scortantur." Poenam, quae peccato respondeat, posteriori versus hemistichio exprimi, Hieronymi quoque est sententia. Sic enim in Commentario locum nostrum enarrat: „Fornicatus fuerat Israel a Domino, Deo suo, et spiritu fornicationis seductus; ideo fornicantur et filiae ejus et sponsae, et absque ulla vindicta in suo scelere relinquuntur, ut quod filii et uxor vero parenti fecerant et marito, hoc in liberis suis et uxoribus sentiant, et ex proprio dolore intelligant dolorem Dei."

14. Verba לֹא אֶפְקֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וגו׳ nonnulli interrogative capiunt (לֹא pro הֲלֹא): *Annon animadverterem in filias vestras, quod scortentur? et in nurus vestras, quo adulterentur?* ut sit geminum illi Jerem. V, 9. הַעַל־אֵלֶּה לֹא אֶפְקֹד *An propter ista non animadverterem?* Id vero non convenire satis cum scopo serieque contextus, adeoque cum veteribus omnibus *indicative* sive *indictive* haec verba capienda esse, *non animadvertam in filias vestras*, et quae sequuntur, monet Gatacker *Adversarr. Miscell. posth.* C. XVIII. p. 624. „Versu, inquit, proxime antegresso, ubi suos Deus corripuerat, quod Deo vero, cui se prius in conjugium dederant, relicto, cum idolis foedissimis palam passimque rem jugiter haberent, minatur, hoc se flagitium huic gemino in ipsis ulturum, fore enim, ut filiae ipsorum scortarentur, et sponsae, vel nurus ipsorum moecharentur. Idem ergo prorsus istis Deus interminatur, familias se ipsorum dedecori et opprobrio expositurum, nec castigationibus aut correptionibus ullis, suis, vel

filias,

filias, vel nurus ipsorum flagitiosissime ac profligatissime se gerentes, coercitum, quo a vitae turpitudine illa cessent aliquando; ut hoc pacto de ipsis ob idololatriam cum impuritate itidem pari junctam poenas meritas factisque suis dignas sustineant." Nec aliter nostrum locum accepit Hieronymus: „Absque ulla vindicta in scelere suo relinquuntur. In tantum iratus est Deus, ut nequaquam percutiat delinquentes. Qui amatur, corripitur; qui negligitur, suis peccatis dimittitur. Tantusque fuit numerus fornicationum Israel, ut esset ultio desperans emendationem." Drusius: „Poena homines meliores efficit. Qui ergo non punit, non corrigit. Sensus ergo, ut si diceret: *scortationes et adulteria impune committent*, i. e. non castigabuntur eo nomine. Quae impunitas et filiabus ad impudicitiam et parentibus ad ignominiam faciet. Nam dedecus patri ex impudica vita filiae." Kimchi: „Non est in illis fornicatio pro culpa habenda, quia a familiae dominis eam didicerunt." Vult, Deum, cum feminae, ut ἀσθενεστέρῳ σκεύῃ, ac seductae marium exemplo, in idololatriam improvide laberentur, non habiturum rationem hujus delicti, utpote cujus non ipsae, sed duces ad malum viri rei essent. Similiter Vatablus: *Non puniam eas adeo severe, uti vos.* Quod languidius. Argutius paulo Jarchi, Talmudicos sequutus, hunc locum intelligit de aquis zelotypiae s. probationis (Num. V, 18—27.), quasi Deus minetur, se non amplius per aquas illas manifestaturum suspectas adulteras, idque in poenam maritorum. Neque ullius momenti est haec interpretatio, cum, quia non tantum de uxoribus, sed etiam de filiabus in genere sermo est, tum quia non tam de adulteris occultis, quam manifestis agitur. Sunt, qui פָּקַד h. l. capiant sensu bono, „*considerare aliquem benevolo animo, curam ejus gerere, ei prospicere.* Ita Theodoretus: Οὐ χάριν, φησὶν, οὐδεμιᾶς παρ' ἐμοῦ τεύξεσθε προμηθείας τῶν θυγατέρων ὑμῶν, καὶ τῶν νυμφῶν, προφα-

περιφανῶς ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ὑμῖν πολεμίων μοιχευομένων· ἃ γὰρ κρύβδην παρ' ὑμῶν ἐτολμᾶτο, ταῦτα ἀναφανδὸν συγχωρήσω γενέσθαι. *Hac de caussa, inquit, nullam a me laturi estis de filiabus sponsisque vestris curam, quae in aperto ab hostibus vos invadentibus adulterabuntur; quae enim vos clanculum admittebatis, ea palam perpetrari permittam.* Sed verbum פָּקַד ubi in bonam partem usurpatur, semper cum accusativo construitur, vid. Genes. XXI, 1. Exod. IV, 31. Ruth. I, 6. al.; sed cum עַל junctum, ut h. l., constanter denotat *in*, *contra* aliquem *animadvertere*, *poenam sumere de aliquo*, vid. Exod. XX, 5. Jesaj. XXIV, 21. Jerem. IX, 24. XXIX, 32. et saepius. Retinendus igitur sensus, quem supra indicavimus: non ulciscar scortationes et adulteria in familiis vestris: non corrigam haec flagitia. Volo enim vos esse probrosos et dedecori expositos, quia priores scortati estis. Sequitur ratio, quam reddit Deus, quare probro istiusmodi expositos illos velit: כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ, ubi transitus habetur a secunda ad tertiam personam, qui, etiamsi ceteroquin frequens sit, hoc tamen loco ἔμφασιν habere videtur peculiarem, ut tanquam per indignationem et contemtum dicat: *isti scortati sunt*, ac si eos alloquio non dignetur. יְפָרֵדוּ, forma *Piel*, hoc solo loco obvia, varie exponitur. Chaldaeus מִסְתַּיְּעִין, et Jarchi מתחברין, *consociant se cum scortis*. LXX. Μετὰ πορνῶν συνεφύροντο. Hieronymus: *cum meretricibus conversabantur*. Non quod verbo פָּרַד *conversandi*, *consociandive* notionem obtinere crederent; sed sensum expresserunt. Verbum פָּרַד *dividere*, *separare* usitatissime significat, unde verba nostra vertenda: *cum scortis separant se* (nam ellipsis accusativi reciproci frequens, ut in illo 2 Reg. V, 10. וְרָחַצְתָּ *lava* scil. te *septies in Jordane*), quod Kimchi explicat: „Divertunt et separant se ab uxoribus suis, ut cum scortis rem habeant; vel separant mulieres a maritis suis, et ad se polliciunt." Aben-Esra: „Cum una aliqua, hac aut illa,

ille, seorsim abducta, congrediuntur." Neu abscedit longe Drusius: „Recte: *separant*, quia qui talia patrant secessum quaerunt, et se separant a consortio hominum; item se separant ab uxoribus." Arabum فرق in Conjugatione II. quae Hebraeorum Piel respondet, significat: *secessit*, *segregavit se a ceteris*, peculiariter, *devotionis ergo*. Sunt, qui de partitione sacrificiorum cogitent: *cum scortis dividunt* carnes victimarum, post factas proficias, coll. 1 Sam. I, 4. 5. Priori sententiae tamen usus verbi in Niphal et Hiphil magis favet, quo *integrorum separationem* seu *secessum* denotat. Alii: *separant se a Deo*, sive, *a Deo dividuntur*, quemadmodum si mulier a marito suo descisceat, et se subjiciat adultero. Cui expositioni favere videtur, cum quod superius vs. 12. dixerat: וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם, *scortantur a Deo suo*, cui conjugio sunt conjuncti, se subducentes; tum quod sequitur, et tanquam ἐξηγητικῶς illi dictum urgent: *et cum scortis sacrificant*. Sed scortationem cum idolorum cultu conjunctam notari verisimile est, quod utrumque crimen vates Israelitis objecerat supra vs. 2. 11. 12. Josephus Kimchi, Davidis pater, verbum יְפָרֵדוּ vult, referente filio, hic a nomine פֶּרֶד, quod *mulum* significat, deduci, quod est animal libidinosissimum, sed infoecundum, ut sensus sit: *mulos agunt*, mulorum instar cum mulieribus congrediuntur. Verum quum usitata verbi illius significatio sensum efficiat satis aptum, ad coactiorem illam et parum tutam interpretationem confugere nil est necesse. וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ *Et cum sacerrimis istis prostibulis sacrificant*, cum feminis quae Veneri se consecrarunt, et corpus prostituunt (ut קְדֵשִׁים *scorta mascula publica*, 1 Reg. XIV, 24. XV, 12. 2 Reg. XXIII, 7.), ut earum impuris amplexibus illi se libidinem in honorem profani numinis exercere testatum darent. Chaldaeus: וְעִם נַפְּקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתַן *et cum meretricibus comedunt et compotant in epulis sacrificalibus*. Hierony-

mus: „Verbum *cadesoth*, quod Aquila ἐνηλλαγμένων, Symmachus ἑταιρίδων, LXX. τετελεσμένων, Theodotion κεχωρισμένων interpretati sunt, nos *effoeminatos* vertimus, ut sensum verbi nostrorum auribus panderemus. Hi sunt, quos hodie Romae, matri, non Deorum, sed Daemoniorum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys, quem eunuchum Dea meretrix fecerat, sacerdotes illius mancipaverint. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beelphegor ob obscoeni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare. Unde et Asa rex tulit excelsa de populo et hujuscemodi sacerdotes, et matrem de augusto deposuit imperio, sicut Scriptura testatur dicens [1 Reg XV, 11. 12. 13.]: *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David, pater ejus, et abstulit effoeminatos* [הַקְּדֵשִׁים] *de terra, purgavitque omnes sordes idolorum. Insuper et Maacham, matrem suam, amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in luco ejus, quem consecraverat, subvertitque specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum et combussit in torrente Cedron.* Sciendum autem, quod in praesenti *cadesoth* meretrices ἱερεῖς, id est, sacerdotes, Priapo mancipatas vocet. In aliis autem locis viros exsectos libidine *cadesim* legimus. Aquila autem ἐνηλλαγμένας interpretans, id est, *mutatos*, hoc ostendere voluit, quod suam naturam mutaverint, et de viris facti sint feminae. Symmachus ἑταίρας proprie meretrices appellavit, LXX. τετελεσμένας, id est, *consecratos* et *initiatos*, ut cultores idolorum ostenderent. Theodotion κεχωρισμένας, id est, *a populo separatos*, qui sibi videbantur a vulgo aliquid plus habere.“ עָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט. *Et populus qui non animadvertit*, intelligit, sapit, *corruet*, praeceps ruet, quae est arabici لبط significatio, et duobus reliquis, quibus hoc verbum in codice Hebraeo occurrit, locis, Prov. X, 8. 10. idoneas

vid.

vid. A. Schultensii ad ea loca Commentarium, et cf. Michaelis *Supplemm.* p. 1400. Ita et Kimchi illud exponit hebraeo יִכָּשֵׁל. Sed patrem suum, Josephum, interpretatum esse ait linguae arabicae ope *perplexus erit*, *sese implicabit*, consilii inops peribit. In Lexicis tamen Arabicis Dschenharii aut Firuzabadii illa significatio, a Kimchio verbo لبط tributa non commemoratur, nisi quod in forma sive conjugatione quinta inter alia *attonitus fuit* illud notare dicitur. Ceterum *implicandi* significatum jam LXX. expresserunt, sed ita, ut verbum יִלָּבֵט primis versus proximi verbis jungerent, quae עִם זנה (pro אִם־זֹנֶה) legerunt. Sic enim vertunt: συνεπλέκετο μετὰ πόρνης. Nec aliter Syrus: ܚܒܩ ܙܢܝܬܐ *amplexus est scortum*. Hieronymus *vapulabit* reddidit, ex conjectura, uti videtur, sensum exprimens. Chaldaeus: וְעַם דָרָא דְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא אִתְרְפַשׁ *et populus generationis, quae legem non intelligit, nonne collidetur?* J. G. Bosseck (vid. H. B. Starkii *Lux Grammat. Ebr.* edit. quint. p. 551.) verbis לֹא יָבִין adverbialiter sumtis locum nostrum ita exponit: *populus non intelliget, implicabitur*, i. e. praeter spem et opinionem, improviso, implicabitur. Ut illud Jesaj. LIII, 11. יִרְאֶה יִשְׂבָּע *videbit saturabitur*, i. e. plenarie videbit, videbit ad saturitatem. Quod quaesitum est, sensumque efficit contextus seriei non satis concinnum.

15. Populum ruiturum in exemplum alteri propositurus vates crimen ejus hoc alloquio repetit: אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל, *Si scortaris tu, Israel*, post idola; sive, *quodsi utique tu vis scortari*, vs. 11. seqq. Oratio *concessiva* potius est, quam conditionalis, et exaggerat criminis gravitatem. אַל יֶאְשַׁם יְהוּדָה Saltim *ne reus fiat* per te etiam *Juda*, ne in communiónem veniat reatus gravissimi, quem gravissima poena sequetur. Hoc vult: sal-

tem Juda, penes quem est adhuc templum, a falso cultu abstineat. *Juda*, duae tribus, Juda et Benjamin. Quibus nonnulli addunt tribum Levi. Sed ea reliquis annumerabatur; alioquin tribus erant numero tredecim. „Vel sensus verborum אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה hic est: *non deliquisset*, non debuisset delinquere, *Juda*. Simile: *Non spectasses diem fratris tui*, non debuisses spectare. Nec dissimile: *filius honorat patrem*, quod recte exponunt: *debent honorare*. Nam profecto Judaei tunc deliquerant. Quocirca videtur haec posterior interpretatio germana esse.“ Drusius. Sed אַל, *ne*, vim habet interdicti. Priorem sensum et Hieronymus expressit: „Si semel, o Israel, errore deceptus es, et te cum meretricibus miscuisti, ita ut quicunque impleret manum vel suam, vel regis, offerendo et dando ei munera, sacerdos fieret excelsorum, saltem tu, Juda, qui possides Hierusalem, et habes ex lege Levitas, et exerces templi ceremonias, non debes sororis quondam tuae, Oollae [Ezech. XXIII, 4.], in fornicatione exempla sectari, et cum ea idola colere.“ Cf. infra V, 5. Ezech. XVI, 45. 46. 2 Reg. XVII, 19. Jarchi: „*Si scortaris tu, o Israel*, ne discant filii Judae viam eorum. Alia explicatio: si Israel scortatur, nullus per hos reatus transiit in Judae posteros; nec ego eos delicti hujus incuso; prout dictum supra [I, 7.] fuerat: *at domus Judae miserebor*.“ Quam interpretationem probat Abarbenel, et pluribus sic exponit: „Dixerit fortasse quispiam, non cedere in culpam domui Israelis, quod colendo idola scortis paria facerent, quum auctores in hoc haberent posteros Judae, ut qui continuis Israelem lacessiverant bellis, ex quo in duo regna divisus populus fuit, quo nec via pateret Israelitis Hierosolyma ad divinum cultum proficiscendi. Jam ut responderetur ad haec, ait: *quando scortaris tu, o Israel, non reus fiet Juda*, quasi diceret: si tibi, o Israel, facultas data non fuit veniendi Hierosolyma, prohibente id

metu

metu Judaeorum, domi manere debuisses, et in terra tua, nec illico dare te cultui idolorum. Verum enim vero *quandoquidem scortaris tu, o Israel*, Baalibus cultum deferendo, *non reus fiet Juda*, non enim Judae id imputari poterit, utpote cujus nec suasionibus ad id es seductus, neque impulsu coactus ad tuum Deum deserendum." Cui interpretationi etsi subtilitatis laudem nemo facile denegaverit, artificiosior tamen illa est, quam ut pro genuina haberi possit. Reliqua versus parte, -וְאַל תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל ׳ וגו׳ *Neque eatis in Gilgal*, et quae sequuntur, dissentiunt, Judaeosne an vero Israelitas alloquatur vates. Ad Israelitas sermonem converti nonnulli existimant, ideo potissimum, quod idolorum cultus in Gilgale et Bethele exercitus iisdem exprobratur tam a Nostro, infra IX, 15. XII, 12. quam ab Amoso, IV, 4. V, 5. Ex Abarbenelis quoque sententia compellantur nostro loco Israelitae, qui itando creberrime Bethelem ac Gilgalem, dum per terras Judaeae tribus perficerent iter, et pravo exemplo, et illecebris voluptatum quam plurimos de Judaeis ad idololatriae spurcitiem abstrahebant. Mens sic fuerit prophetae, in animum Israeli revocare, quanto detrimento non sibi tantum, sed et Judae tribui peccarent, tam pernicioso exemplo multos trahendo in ruinam. Ideo arbitratur Abarbenel, *Danis* nullam mentionem injici, ubi alterum Jeroboamus vitulum erigi curaverat, quod quum Danem proficiscerentur Israelitae, non transirent limites Judae et Benjaminis, quod necesse quidem erat Gilgalem et Bethelem proficiscentibus. Verum Israelitas suos vatem non tam leniter, sed severius acriusque dehortaturum fuisse credibile est. Quare nos hunc versum ad Judaeos referre non dubitamus. Jarchi: „*Ne veniatis*, o viri Judae, *Gilgalem*, id est, dummodo Judaei non Gilgalem veniant, ubi decem tribus deos alienos colunt." Etiamsi autem expressis verbis scriptum non exstat in V. T. libris histo-

 ricis,

ricis, Judaeos ad colendos vitulos iter Gilgalem instituisse, concludere tamen licet, quum reges quidam impii (quales Joram Josaphati, 2 Reg. VIII, 18., et Ahasus 2 Reg. XVI, 3.) composuerint se ad exemplum idololatrarum in Israele, et utrique sorori, Israeli ac Judae, *eadem via* fuisse dicatur Ezech. XXIII, 13., ad vitulos colendos se avertisse Judaeos; ut minime frustranea fuerit reprehensoria admonitio ad Judaeos de cavendo vitulorum cultu, omnique, cui se Israel dederat, idololatria. וְאַל־תָּבֹאוּ *Nec veniatis*, i. e. ne abeatis, ut Ruth III, 7. Jon. I, 3. *Gilgal*, uti auctor est Eusebius in libro de *locis Hebraicis* ab Hieronymo translato, „locus erat ad orientalem plagam antiquae Hierichus cis Jordanem, ubi Jesus secundo populum circumcidit, et pascha celebravit, et deficiente Manna triticeis panibus usus est Israel," vid. Jos. IV, 19. 20. V, 9. 10. IX, 6. X, 6. 7. XIV, 6. Hieronymus in Commentario ad h. l.: „*Nolite ingredi in Galgala*, de qua in hoc propheta [IX, 15.] legimus: *omnis malitia eorum in Galgalis*, in qua Saul unctus est in regem [1 Sam. XI, 15.], in qua exiens populus de deserto primum castra metatus, secunda circumcisione purgatus est; ex quo tempore religionis adversae in loco celebri error inolevit." A priscis inde temporibus superstitiosum cultum Gilgalis viguisse, patet ex Jud. III, 19., ubi prope eum locum idola sculpta (הַפְּסִילִים) reperta fuisse legitur. Intra limites vero regni Israelitici, non, ut vult Hieronymus infra ad XII, 12., Judaici, sitam esse Gilgalam, vel inde apparet, quod ejus loci semper in reprehensione Israelitarum sit mentio. Addit vates: וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן, *nec ascendatis in Beth-Aven*, quo non est intelligendus locus ita appellatus, cujus Jos. VII, 2. XVIII, 12. 1 Sam. XIII, 5. XIV, 23. mentio fit, sed ille locus, qui alias *Bethel* dicitur, quemadmodum vertit Chaldaeus: וְלָא תִסְּקוּן לְבֵית־אֵל *nec ascendite in Bethelem*. Erat is locus a Jacobo, quod numen

ipsi

ipsi eo apparuisset בֵּית אֵל, *domus Dei*, appellatus, coll. 1 Sam. X, 3. Sed quum a Jeroboamo electus esset in sedem praecipuam cultus superstitiosi, erecta ibi vituli statua, 1 Reg. XII, 28., Noster eum locum vocat per contemtum בֵּית אָוֶן, *domum*, sedem, *vanitatis*. Ita et Amos V, 5. וּבֵית אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן, *et Bethel erit in vanitatem*. Hieronymus: „Pro *domo* Ὢν in quibusdam exemplaribus, et maxime in Theodotione legimus οἶκον τῆς ἀδικίας, id est, *domum inquitatis*, quod Aquila et Symmachus interpretati sunt οἶκον ἀνωφελῆ, id est, *domum inutilem*, quae nihil prosit, et alio verbo idolum nuncupetur. Est autem Bethel, et quae prius vocabatur *domus Dei*, postquam vituli in ea positi sunt, appellata est Bethaven, id est, *domus inutilis*, et *domus idoli*, quod nos, ut in Hebraeo legitur, expressimus." Et paucis interjectis idem Hieronymus: „*Et ne ascendatis in Bethaven*, id est, quae quondam vocabatur Bethel, quia postquam aurei ibi vituli positi sunt ab Hieroboam, filio Nabath, non *domus Dei* appellatur, sed *domus idoli*. Pro qua miror, cur LXX. *domum* Ὢν interpretati sint, nisi forte errore consueto pro י, litera media, quae א et ו literis ex utraque parte vallatur, ו, quae sola differt magnitudine, putaverunt." Verum aliter tantummodo pronunciasse Alexandrinum, אוֹן, patet. Limes borealis tribus Benjamin tendebat a Jordane versus solitudinem Bethaven, et inde praeteribat Bethel ab austro, Jos. XVIII, 13. Fuit itaque Bethel in Ephraim, adeoque in decem tribuum regno, sed in confiniis Benjaminis sive regni Judaici; nam limes australis tribus Ephraim juxta illam tendebat, Jos. XVI, 2. Abia, rex Judae, Bethelem eripuit Jeroboamo, regi Israelis, 2 Chron. XIII, 19. Sed rediisse illam deinceps sub regum Israelitarum ditionem, e vates Nostro colligere licet. Ceterum *Bethel* in loco editiore sitam fuisse, patet e verbo עָלָה, quod non solum hoc loco, verum et Jud. I, 22. et

 1 Sam.

1 Sam. X, 5., ubi de illa urbe eſt ſermo, uſurpatur. וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה *Neque juretis: vivit Jova;* „quibus verbis," inquit Abarbenel, „alia continetur reprehenſio, qua itidem caſtigat domum Iſraelis, quaſi dicere intendiſſet: poſteaquam idolorum vos cultus a Deo vero avertit, ac negligitis prorſus viſitare domum Domini ejusque Sanctuarium, tantummodo ſolliciti, ut proficiſcamini ad cultum vitulis exhibendum, quid nunc juratis vos per nomen Domini, dicentes: *ut vivit Jova!* Certum utique, et quod Lex praecepit [Deut. VI, 13] *et per nomen ejus jurabit*, et quod ait propheta [Jeremias IV, 2], *et juretis: vidit Dominus*, in nemine valere, niſi in iis, qui ejus inſtituta ſequuntur: quare illi praecepto praemittitur: *ſervies ei ac ei adhaerebis*, tum ſubjungitur: *et per nomen ejus jurabis.* In impiis autem, et oſoribus nominis divini non alio inſervit ejusmodi jusjurandum, niſi ut ſignum prodatur, Deum contemtui eſſe. Scribit ad haec Jarchi, iſtud illis moris fuiſſe, ut, ſi quando de vera re praeſtarent jusjurandum, conciperent illud per nomen Baalis; at cum mendacium jurejurando adſtruerent, jurarint: *vivit Dominus!* Sic et propheta loquitur [Jeremias V, 2.]: *Et ſi dixerint: vivit Dominus, certe falſo jurant.*" Hinc Chaldaeus noſtra verba ſic reddidit: וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן לְשַׁקַּר קַיָּם הוּא יְיָ *et ne juretis in falſum: exiſtens eſt Dominus.* Noſtro loco non reprehenditur ſimpliciter et in ſe formula jurisjurandi, a Deo ipſo mandata, Deut. VI, 13. X, 20., ſed ejus abuſus, cum cultu ſuperſtitioſo conjunctus, de quo et alii vates queruntur, vid. Jeſ. XLVIII, 1. Ezech. XX, 39. Amos. VIII, 14. Zephan. I, 5., et Jeremiae loca, ab Abarbenele allata. Bene Hieronymus ſenſum expreſſit his verbis: „Nolo per os veſtrum nominis mei fieri memoriam, quod idolorum recordatione pollutum eſt."

16. כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל *Quoniam ſicut juvenca refractaria refractarius eſt Iſrael.* סֹרֵר rebellem, contu-

contumacem, refractarium notare conſtat, qualis eſt ille, qui ſe liberum putat, et a ſuis cervicibus jugum excutit. Deuter. XXI, 18. legitur de filio rebelli, junctum τῷ מוֹרֶה, redditurque illic graece ἀπειθῆ. *Rebellis* vero eſt *juvenca*, quae nullo modo adigi ſe patitur, ut aratrum trahat, quae contra ipſos etiam ſtimulos recalcitrat, quae obluctatur rumpitque lora, ſi quando vinculis alligari contigerit. (Ita Syrus: ܡܛܠ ܕܐܝܟ ܬܘܪܬܐ ܡܪܘܕܬܐ ܗܟܢ ܡܪܕܘ *Propterea quod ſicut juvenca rebellans contra jugum, ita rebellarunt Iſraelitae*). Quod ex eo provenit, quia pabulis ſaginata eſt pinguibus, et ſua potius libidine, quam aliorum regitur imperio. A quali jumento ſimilitudinem duxit Moſes, Deuter. XXXII, 15. *Incraſſatus eſt Jeſchurun, et recalcitravit, incraſſatus, impinguatus, dereliquit Deum, factorem ſuum.* Ad quem locum accommodate noſtrum hoc modo transtulit Chaldaeus: אֲרֵי כְתוֹרָא דְאִתְפַּטַּם וּבְעַט כֵּן מְרַד בְּסַגֵּי טוּבָא יִשְׂרָאֵל *Quoniam ſicut bos ſaginatus et recalcitrans, ſic rebellat ob multitudinem bonorum Iſrael.* Vulgatus: *Quoniam ſicut vacca laſciviens declinavit Iſrael.* Hieronymus: „Pro *laſciviente vacca* LXX. transtulerunt παροιστρῶσαν, quae oeſtro aſiloque percuſſa ſit, quem vulgo tabanum vocant. De quo et Virgilius in tertio libro Georgicorum refert [vs. 147. ſeqq.]:

— — — — Quoi nomen aſilo
Romanum eſt, oeſtrum Graji vertere vocantes,
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus aether
Concuſſus, ſylvaeque et ſicci ripa Tanagri.

Quia ergo inſanivit Iſrael, et percuſſus fornicationis ſpiritu incredibili furore bacchatus eſt, ideo non multo poſt tempore, ſed dum propheto, dum ſpiritus hos regit artus, *paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitudine.*“

 Ita

Ita latinis verbis expressit posterius versus hemistichium:
עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָב, in quo interpretando
mirum in modum inter se discedunt interpretes. Primo
intuitu his verbis beneficium indicari putes. Nam *pascere*
suos Deus dicitur, cum eorum curam et tutelam suscipit, vid. e. c. Ps. XXIII, 1. 2.; et *latitudo*, מֶרְחָב, claustris et angusto terrae tractui opposita, grata et commodissima est gregibus; et ipsa *ovis* vel *agni* appellatio teneritudinem innuere videtur affectus, unde Chaldaeus habet כְּאִמַּר בְּחִיר, *sicut agnus electus*. Hinc est, quod haec verba nonnulli vertunt cum Aben-Esra et Kimchio: *nunc eos pasceret*, q. d. nisi refractarius fuisset Israel, jam se pastorem illi praeberet Deus, veluti cum in loco spatioso ovis pascitur pro lubitu. Quod et Bocharto placuit *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLI. T. I. p. 447. edit. Lips. Alii exponunt interrogative, per modum validae negationis, ut Abarbenel: „Quandoquidem ut vacca refractaria rebellis est Israel, *anne pasceret eos nunc Jova ut ovem in loco spatioso?* ut voluptates suas placide sectentur? Indicat propheta, aequum esse, ut beata terrae suae sede privarentur, pellerenturque de malo in malum.“ Ab his discedit Drusius: „Auget,“ inquit, „crimen ex circumstantia temporis. Refractarius est, ait, nunc jam cum eum Deus tam benigne habeat. Accipio autem, ut si scriptum esset: *nunc cum pascit eos Dominus*, vel, *nunc pascente eos Domino.*“ Alii sensum volunt esse hunc: dum in amplis uberibusque pascuis late ac libere vagantur, pascuntur revera et saginantur a Deo, ut tradantur hostibus, quibus resistere non poterunt, mactandi; haud aliter quam agnus, cui nulla est ad resistendum facultas, alitur ad macellum. Quae tamen omnes interpretationes sensum efficiunt parum concinnum, neque totius orationis seriei satis accommodatum. Ea docet, hoc hemistichio minam contineri, *locumque spatiosum*, quo pascendus sit Israel, opponi pascuo probe obsepto, quo agnus

agnus imbecillis a feris sit tutus. Minatur igitur, deportaturum esse Deum Israelitas in remotissimas vastissimasque regiones, in quibus oberrent, ut agnus, qui a grege divulsus, et a matre destitutus, inani balatu omnia complet, tandemque praeda fit lupis. Ita a nonnullis suae gentis interpretibus nostra verba accipi, jam observat Kimchi: „Sunt," inquit, „qui sic exponant: pascet eos veluti pecus solitarium in campo lato, balans continuo, et huc illuc discurrens, non quiete se non pabulo reficiens." Hieronymus: „Quia metaphoram a vacca lasciviente sive oestro percussa coeperat, servat in reliquis, ut captivitatem in Assyrios et in latissimam Medorum terram dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo et in spatiosa terra gregis et agnorum pasturam vocet." Feliciter nostri versus sensum expressit Rittershusius:

Namque velut lasciva abrupto fune juvenca,
Degener in Dominum sic refractaria gens est.
Ergo ipsam faciet missam Deus, haud secus ac si
Pastori amissus loca per deserta vagetur
Agnus, praeda lupo jamjamque futurus edaci.

17. חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם *Associatus idolis est Ephraim,* quae verba Chaldaeus recte vertit: אִתְחַבַּרוּ לְפַלְחָנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל, *associarunt se idolorum cultui domus Israel*, quod recte pro אֶפְרַיִם posuit, neque enim una illa tribus notatur illo nomine, sed omnes decem, quae Judae opponuntur, ut infra V, 3. Jesaj. VII, 5. Ratio autem adhibiti hujus nominis est, tum insigne tribus illius prae aliis robur, tum Jeroboami, primi regis, ex illa ortus, tum constituta in hac tribu regni sedes praecipua. Nomine עֲצַבִּים *idola* significari, non dubium, vid. 2 Sam. V, 21. Jerem. XLIV, 19. Mich. I, 7. infra VIII, 4. XIII, 2. Hebraei ea illud nominis nacta volunt a עִצָּבוֹן, *dolor*, quod nulla in idolis utilitas sit, sed dolorem in-

gentemque plurimumque molestiae creant, nec in auxilium cultoribus suis succurrunt, sed in omnis commodi damnum. Verum videtur potius illud nomen a *formandi* significatione verbi עצב, Chaldaeis servata, proprie notare *formas*, *imagines* deorum. Pro חֲבוּר LXX. et Hieronymus posuerunt *μέτοχος, particeps*. Undecunque similitudo sit petita, sive a foedere arcto, quod homines solent inter se inire, de quo verbum חָבַר dicitur Genes. XIV, 3. 2 Paral. XX, 35. 37., sive a conjugii vinculo, de quo חֲבֶר Malach. II, 14., quod hoc loco ob repetitam scortationis mentionem maxime commodum, notatur utique intensum cultus superstitiosi studium. Drusius: „Ephraim vinculo societatis se obstrinxit cum idolis tam arcto, ut ab iis disjungi ac separari non possit.“ Postrema versus nostri dictio, הַנַּח־לוֹ, interpretationis est perquam ambiguae. LXX. Ἔθηκεν ἑαυτῷ σκάνδαλα. Verbum הִנִּיחַ *statuendi, collocandi* notione ceperunt, quam saepius obtinet, veluti 2 Reg. XVII, 29. ubi de statuis deorum erectis dicitur, et post לוֹ repetierunt עֲצַבִּים, vel subaudierunt אוֹתָם. Ostenditur ita modus, quo Ephraim idolis adhaerebat, ea in usum suum religiosum et coram se constituendo. Vulgatus: *dimitte eum* (ita et Syrus: ܫܒܘܩܘ ܠܗ), quod Hieronymus sic explicat: „O igitur Juda, cui supra dixi, *si fornicatur Israel, non delinquat saltem Juda*, audi consilium meum, prophetae verba non spernas; quia Ephraim semel idolorum amicus et particeps est, dimitte eum, ne sequaris impietatem ejus, cujus cultus et religio a tuo separatus est.“ Jarchi: „*Mitte eum*, sinito eum [ut verbum hebraicum et Exod. XXXII, 10. 2 Reg. XXIII, 18.], tu, propheta, neque vaticinium deinceps illi loquitor; nihil enim proderit.“ Ita Livelèus: „Ne arguito eum quispiam; quin agat, quod libeat. More patris loquitur, qui filium nequam, quem corrigere non potest, in sua nequi-

nequitia progredi jubet, animoque suo obsequi, quasi curam illius omnem ex illo tempore abjecturus sit. Hujusmodi est illud Ezech. XX, 39. *Ite, colite stercoreos deos vestros.*" Potior tamen mihi videtur Hieronymi interpretatio, quacum convenit Chaldaeus: שְׁבַקוּ לְהוֹן יָת פּוּלְחָנָא, *permittite eis cultum* eum, quem adoptarunt, simulacrorum. De שְׁבַקוּ, Imperativo, vid. BUXTORFII *Vindicc.* p. 721. Rittershusius:

Inque pari cum sit culpa tribus Ephraimaea,
Idolis sese rituque dicarit eodem,
Hunc quoque Juda meus, missum facito, atque jubeto
Res sibi habere suas.

18. De verborum סָר סָבְאָם sensu tot fere sunt sententiae quot interpretes. LXX. Ἡρέτισε Χαναναίους, *amavit Cananaeos.* Verbum סוּר ceperunt de recessu a recto tramite, quo malis impiisque se sociarunt Israelitae, pro סָבְאָם vero legerunt סְבָאִים, *Sabaei*, quos vel cum Cananaeis confuderunt, vel pro quibus nomen Cananaeorum, populi idolorum cultui non minus, quam illi, dediti, et tum magis noti, substituerunt. Hieronymum in suo τῶν LXX. codice legisse ἠρέθισε, ex his ejus verbis apparet: „Id quod LXX. transtulerunt, *provocavit Chananaeos*, in Hebraico non habetur: tamen sic interpretari potest, ut dicamus, tantum studium habuisse Israelem in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananaeos, id est, ethnicos, sed ad imitationem sui eos provocarit erroris." Sed praestat ἡρέτισε, quod Arabicus quoque interpres legit, qui vertit: ارضوا الكنعانيين, *delectati sunt Cananaeis.* Hieronymus ipse verba hebraea ita interpretatur: *separatum est convivium eorum.* Sequutum eum fuisse non dubitamus magistrum suum, Judaeum Lyddensem, qui verba nostra eodem acceperit modo, quo expli-

explicat ea Jarchi: „Factum est, inquit Deus, convivium eorum a me alienum. סָר significat h. l. idem quod זָר, *alienum*, ut in illo Jerem. II, 21. *Qui fit, ut conversa mihi sis* סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה *in degeneres* palmites *vitis alienae?* ac si diceret: recessit a loco suo, et ad alium conversus est. סָבְאָם vero denotat compotationem vini eorum, quae fuit cum meretricibus.“ Ad quam sententiam proxime accedit interpretatio eorum, qui ante סָבְאָם subaudita particula ל sive אֶל, verba sic vertunt: *declinavit* Ephraim (vs. 17.) a veri dei, s. Jovae cultu *ad ingurgitationem eorum*, idolorum (עֲצַבִּים vs. 17.); ingurgitatione vero idolorum intelligunt epulas in honorem eorum institutas et sacrificiis junctas, quas Paulus 1 Cor. X, 21. vocat τὸ ποτήριον καὶ τὴν τραπέζαν τῶν δαιμονίων, cf. Num. XXV, 2. Verum omnibus iis locis, quibus סָר denotat *declinavit ad locum aliquem*, nomini loci, ad quem quis declinare dicitur, praepositum est vel ל vel אֶל. In alia omnia it Chaldaeus interpres, qui verba nostra ita exponit: שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ שֵׁירוּן מִן אוֹנֵס, *principes eorum multiplicant convivia ex rapina.* Ea sententia Amos. II, 8. סָר cepit pro nomine, quasi idem sit quod שַׂר, princeps, ut 1 Sam. XV, 32. Chaldaeus סָר itidem vertit רִבּוֹנִי, *domine.* Cf. Buxtorfii *Vindicc.* p. 731. Verbum אַסְגִּיאוּ vero plane arbitrario inseruit de suo. Aben-Esra: „*Recedit potatio eorum*, id est, hoc mali eos invasit, ut recesserit ac fuerit plane abrogata eorum potatio, ademto omni vino; attamen non recesserunt a via sua mala (Jon. III, 10.).“ Kimchi vocem סָר hic *foetoris* significationem obtinere existimat, ut Chaldaicum סְרִי, quod Exod. VII, 21. Onkelos posuit pro hebraeo יִבְאַשׁ, ut verborum סָר סָבְאָם sensus sit hic: „Tantum ingurgitaverunt potus, in id se ebrietatis oneraverunt, ut jam foetorem ex eorum ore emitteret potus, sive vinum sumserint, sive alium potum inebriando validum.“ Verum סָר, toties in V. T. *rece-*

dendi

dendi notione obvium, hoc ſolo loco *foetendi* ſignificatu uſurpari, parum veriſimile. Abarbenel: „Quum familiare hoc ſit prophetis, ut Ephraimiticum populum crapulae incuſent juxta ac idololatriae, ut Jeſajas Judaicum populum V, 11. 18., et XXVIII, 1.; videtur vates et hoc loco hoc velle, Ephraimum, quem modo (vs. 17.) dixerat *ſociatum idolis*, deditum quoque prorſus eſſe voluptatibus, cum nempe *videret*, *bonam eſſe requiem* [וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב, Geneſ. XLIX, 15.]. Id ſignificat verbis (vs. 17.) הַנַּח־לוֹ, *ſtatuit ſibi*, id eſt, requiem voluptatemque in perpetuum ſibi bonum propoſuit. At ut *receſſit potus eorum*, id eſt, cum vinum ab iis et ebrietas recederet, mox *ſcortando ſcortati ſunt*, הַזְנֵה הִזְנוּ, ut h. l. additur, vult indicaſſe, tam ipſos in ſcortandi foedum crimen devolutos, tum et alios eo pertraxiſſe in ſuperſtitioſi cultus ritibus ſervandis, ut per totum ſic diem operam darent flagitiis, dum conſumta vini, quod avide hauſerant, virtute, mox ſe componebant ad idololatriam." Sed rituum in idololatria ſic ferebat ordo, ut poſt oblata ſacrificia populus effunderetur in impuras voluptates, juxta Exod. XXXII, 6. *Sacrificabant holocauſtum, tum deſedit populus ad edendum et potandum.* Quare minus verum mihi videtur, quod Abarbenel ait, ſenſum in his prophetae verbis eſſe, quod, poſtquam receſſerat ab Iſraelitis ebrietas et crapula, tum illi ſe dederint idololatriae. Ab Abarbenelis interpretatione haud longe recedit Sebaſt. Schmidius, qui ſubaudito אִם, verſus hujus initio, ut 2 Reg. V, 13. VI, 27. Jeſaj. VII, 21. X, 4., verba hoc modo explicat: „*Si receſſit vinum* vel *potus eorum*, i. e. ſi utique aliquando fit, ut idololatrica eorum temulentia recedat, ut ad ſobriam ac meliorem mentem redituri videantur (cf. phraſin 1 Sam. I, 14. הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ, *removeas vinum tuum abs te*), mox tamen omnis illa ſpes evaneſcit, dum ſtatim a regibus et principibus ſuis in pejorem ſcortationem retrahuntur, et magis,

magis, quam prius unquam. Viſi autem ſunt ad ſobriam mentem reverſuri, quando prophetae veri eos redarguerunt, et terruerunt ſuis comminationibus. Manifeſtum exemplum eſt in hiſtoria Eliae. Hic ſuo zelo tandem effecit, ut omnes exclamarent: *Jova eſt Deus!* et paſſi ſint prophetas Baal occidi, ejusque altaria everti, 1 Reg. XVIII, 39. ſeqq.; ſed mox relapſi in pejora ſunt, et Elias fugere coactus eſt coram Jeſabele. Sic Jehu reſtituturus videbatur veri Dei cultum, ſed mox haeſit in cultu vitulorum, 2 Reg. X, 16—29." Haec Schmidius, quae mihi tamen altius petita videntur. Drusius in *Obſervatt.* L. II. C. XI. verba noſtra ſic explicat: „*Receſſit vinum eorum;* tum vero *recedere vinum* dicitur, cum in vappam reſolvitur et aceſcit; ut apud Ciceronem vinum ejusmodi *fugiens* appellatur, et Graece ἐξεστηκώς." Id probat Livelæus. „Nam סור, inquit, proprie *cedere*, *recedere*, *discedere* ſignificat, ut ἐξίσταμαι Graece interdum, unde οἶνος ἐξεστηκὼς et ἐξιστάμενος dicitur vinum, cum aetati cedens in vappam abit, vel, ut Ciceronis verbum uſurpem, *fugit*, h. e. deterius fit, interprete Nonio in *Fugere*, ubi locum illum Ciceronis adducit ex *Officior.* III. *Si quis vinum fugiens vendat ſciens, debeatne dicere*, etc. Tremellius priore ſua Oſae interpretatione ejusdem judicii fuiſſe videtur, ita enim reddidit: *vappeſcit merum eorum.* Arguit igitur depravatos Iſraelitarum mores, ſumta metaphora a vino corrupto, ut Jeſaj. I, 22. *Argentum tuum abiit in ſcorias, merum tuum aqua miſtum eſt.* Et Pſ. XIV, 3. Druſius exiſtimat probabiliter eodem tropo dici: *Unusquisque eorum receſſit, una rancuerunt.* Latini etiam eodem modo hominem ignarum et nequam *vappam* vocant." Nos tamen malumus acquieſcere Hieronymi Jarchiique ſententiae, admoneri Judam, ut ab Ephraimi ſe conſuetudine ſeparet, quum gentiliciis ſe moribus et inſtitutis imbuerit, neque ſalva religione poſſit cum illo ſimul menſam inire, quam cibis, qui idolis ſunt conſecrati,

erati, instruxit. הַזְנֵה הִזְנוּ *Scortari faciendo scortari faciunt* alios, i. e. non solum ipsi se idolorum superstitioni impotenter tradunt, verum et alios ad idem crimen trahunt. Eodem sensu verbum זָנָה transitive usurpatum aderat supra vs. 10., legiturque infra V, 3. Cf. 2 Paral. XXI, 13. ubi Elias vates Joramo regi exprobrat: *Incessisti in viis regum Israelis*, וַתַּזְנֶה אֶת־יְהוּדָה, *et scortari fecisti Judam et habitatores Hierosolymae*, i. e. ad idolorum cultum non exemplo solum, verum tyrannicis etiam mandatis eos impulisti, כְּהַזְנוֹת בֵּית אַחְאָב *sicut familia Ahabi ad scortandum*, ad idolorum cultum, *impulit* Israelitas. Transitivam verbi hebraei notionem nostro loco non expresserunt veteres. LXX. Πορνεύοντες ἐξεπόρνευσαν. Hieronymus: *fornicatione fornicati sunt*. Chaldaeus: בְּכֵן טְעוֹ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר זְנוּתָא *Ita erraverunt et respexerunt post scortationem*. In verbis, quae sequuntur, אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ, interpretandis molestiam creat vox הֵבוּ, hoc solo loco obvia. LXX. Ἠγάπησαν ἀτιμίαν ἐκ φρυάγματος αὐτῆς. Vocem הֵבוּ omisere, vel quod pro geminatione praecedentis אָהֲבוּ habuerunt, vel quod in eo, quo utebantur, codice non legerunt, ut in tribus Kennicotti codicibus deest, et מגניה sine punctis vocalibus scriptum ceperunt pro מִגְּאֹנָהּ, nam vocem גָּאוֹן solent φρύαγμα reddere, vid. Jerem. XII, 5. Ezech. VII, 24. XXIV, 21. Vid. Buxtorfii *Anticrit*. p. 660. Apud Cyrillum est in plurali ἐκ φρυαγμάτων, quod exponit: Τουτέστιν, ἐξ ὑψηλῶν αὐχημάτων ἅπερ εἶχον, ἐπὶ Θεῷ καὶ δόξῃ τῇ παρ' αὐτοῦ. Symmachum חבו (cum Cheth) legisse, de Rossi inde colligit, quod in codice Syro Hexaplari Ambrosiano haec ejus interpretatio adducitur: ܐܚܒܘ ܚܘܒܐ ܕܝܠܗ *dilexerunt reatum ejus*. Sed vix dubium est, ܚܘܒܐ respondere hebraeo קָלוֹן, הֵבוּ autem a Symmacho, uti a LXX., plane omissum esse. Syrus: ܘܪܚܡܘ ܨܥܪܐ ܘܦܬܟܪܐ *amantque ignominiam et idola*. Sensum utcunque reddere

satis

satis habuit. R. Tanchum, Ed. Pocockio referente, הבו nomen esse conjicit, *vanitatem* denotans, quasi esset transpositis literis pro בהו dictum. Magis forsan arriserit ipsius Pocockii conjectura, הֵבוּ, si pro nomine habendum sit [formae שְׂכוּ 1 Sam. XIX, 22.], conferri posse cum Arabico هَبَاءٌ, *dispersus per aerem fumi instar subtilior pulvis*, quo ipso nomine Saadias Deut. XXXII, 21. usus est ad exprimendum hebraeum הֲבָלִים, *vanitates*. Tum esset asyndeton: *diligunt vanitatem*, *ignominiam proceres ejus*. Sed plerisque interpretibus הֵבוּ est verbum. Nec hi tamen consentiunt. Quidam enim, ut H. B. Starkius in *Nott. Sell.* ad h. l. p. 146., per aphaeresin dictum putant pro אֶהֱבוּ, *amant*, ut per reduplicationem ejusdem vocis intensissimus amor, et maximum desiderium innuetur. In eandem cogitationem incidit Storr *Observatt.* p. 191. not. Cf. J. H. Verschuir *Opuscula*, Traj. ad Rhen. 1810. 8. p. 257. Aliis cum Kimchio הֵבוּ est Imperativus verbi יָהַב *dedit*, a quo Prov. XXX, 15. הַב הַב, *da! da!*, et הָבוּ *date*, Deut. I, 13. XXXII, 3., quod ipsum in uno eorum, quos de Rossi inspexit, codice legitur. Hinc sensum statuit hunc: *principes eorum amant*, gaudent continuo clamare: *date!* afferte munera, et justas pronuntiabimus et res vestras iniquas, id quod est illis *ignominia* (קָלוֹן), perquam ignominiosum. Simili modo Drusius: „Frequenter illud in ore habent, et libenter usurpant: *date* quod bibamus, *o dedecus! scuta*, i. e. principes *ejus*.“ Pro Imperativo verbi יָהַב habet quoque Grotius, sed sensum hunc facit: „*Amarunt* dicere *proceres eorum: afferte ignominiam!* Illi dicebant: afferte idola. Sed propheta dicit non quod ipsi dicebant, sed quod res erat.“ Abarbenel הֵבוּ pro Praeterito (coll. זֵרוּ Zachar. II, 2.) verbi יָהַב, capit, et locum nostrum sic explicat: *clypei*, proceres, *ejus amant* et *dant* quoque hanc *ignominiam*. Mallem ego: *amant dare*, praebere, *igno-*

ignominiam clypei ejus, Ephraimiticae gentis, i. e. ſacerdotes et principes, quibus ſalus publica credita eſt, qui a ceteris omnem injuriam et ignominiam depellere debuerunt, eos in ignominiam conjecerunt, ſuperſtitionem videlicet longe turpiſſimam, vel poenas, quae huic decretae ſunt. Eundem ſenſum expreſſit Chaldaeus: רְחִמוּ דְתֵיתֵי לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵיהוֹן *Expetivere ut illis ignominia contingat magnates eorum.* Nec non Hieronymus: *dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus*, et in Commentario: „Principes eorum infelicem populum deceperunt, et pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorum." Convenit Jarchi, qui הֵבוּ קָלוֹן explicat: הִזְמִינוּ לָהֶם קָלוֹן, *parant eis ignominiam.* הֵבוּ ei eſt tertia Praeteriti pluralis verbi הָבָה, Geneſ. XI, 4. 7. Exod. I, 10., cui *parandi* notionem tribuit, ex conjectura parum veriſimili. Nam illud הָבָה videtur potius excitantis ad opus aliquod peragendum vox eſſe, qualis Latinorum *age!* Quod vero nos אָהֲבוּ הֵבוּ vertimus *amant praebere*, in eo nihil committimus a loquendi uſu Hebraeorum alienum, qui duo verba finita ſolent ita conjungere, ut alterum poſitum ſit pro Infinitivo; ut in illo 1 Sam. II, 3. אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ *ne multiplicate loquamini!* i. e. ne multiplicate loqui. הֵבוּ vero quodſi non pro forma anomala verbi יָהַב habere velis, poſſit contracte accipi pro הֵבִיאוּ, *afferunt*, cf. מֵבִי pro מֵבִיא 2 Sam. V, 2., הָבִי pro הָבִיא, Ruth. III, 15. Nodum ſciderunt, non explicarunt, qui הֵבוּ vel plane reſecandum, vel aliter legendum conjicerent. Eorum tentamina recte ut vana repudiavit Aurivillius *Diſſertatt.* p. 609. Nec tamen, quod ipſe proponit, nobis ſe probat. Refert הבו ad verbum הוב, arab. هيب, *metuit*, vertitque: *diligunt, metuunt ignominiam*, i. e. tametſi non poſſint non hanc metuere, tanta nihilominus aguntur peccandi conſuetudine et libidine, ut ament ſimul diligantque. Manger noſtrum locum ita vertit: *amant levitatem; ignominioſae ſunt ejus*

insaniae. הָבוּ habet pro nomine, cui arabici هَبَاءٌ significationem tribuit (de quo vide supra); מְגִנֶּיהָ vero ope arabici جُنُونٌ, *furor*, unde مَجْنُونٌ, *insanus*, explicare tentat. Male vero hebraico מָגֵן, quod locis ceteris omnibus *scutum* denotare constat, novam affingit et Hebraeis inauditam significationem. מָגִנֵּי־אֶרֶץ, *Clypei terrae*, vocantur *principes* et Ps. XLVII, 10., quia defensores ac protectores publicae salutis si non sunt, at esse debent.

19. Verba צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ a LXX. in codice Alexandrino ita reddita leguntur: *Συστροφὴ πνεύματος σὺ εἶ ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτῶν.* Quae si genuina graeci interpretis verba essent, illum suo in codice hebraeo pro אוֹתָהּ legisse putandus esset אַתָּה, *tu;* quod ipsum De-Rossi in duobus a se inspectis codicibus reperit. Sed qui puncta vocalia illis codicibus addiderunt, defective scriptum אתה, quod אַתָּה punctandum erat, falsis vocalibus instruxerunt. Sed Theodoretus et Cyrillus graecam versionem τῶν LXX. afferunt hanc: *Συστροφὴ πνεύματος αὐτοῦ συριεῖ ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτῆς*, quod Hieronymus expressit: *Turbo spiritus sibilabit in alis ejus*, et Arabicus interpres: إِنْقِلَابُ ٱلرِّيحِ أَتَتْ فِي أَجْنِحَتِهَا *Subversio venti venit in alas ejus.* Eodem sensu Syrus: ܢܫܪܘܩ ܪܘܚܐ ܒܟܢܦܝܗܘܢ, *stridebit ventus in alis eorum.* Vocum hebraearum primam Graecus interpres pro nomine habuit, quod צְרֹר legit, et *colligationem venti*, *συστροφὴν πνεύματος* interpretatus est. Pro אוֹתָהּ vero in suo codice defective אתה scriptum reperit, ut in pluribus hodienum codicibus legitur, illud autem אָתָה, *venit*, enunciavit. Sensum ceterum ex versione

graeca

graeca; Theodoretus atque Cyrillus hoc modo exponunt: perinde atque aves motu quodam atque sonitu aëra dissecant, ita gens Israelitica, veluti alata, in alienam terram abripietur, tanquam turbine quodam irae divinae subtrahente illam. „Symmachus," inquit Hieronymus, „pro eo quod nos interpretati sumus: *ligavit spiritus eum in alis suis*, hoc modo vertit in Graecum: *ἔδησε τὸν ἄνεμον ἐν πτέρυξιν ἀνέμου*, velut si quis liget ventum in alis venti, ut scilicet et principes et populum, imo et daemones et Israelem, vanos vanis et inanibus inanes asserat copulatos." Ipse vero Hieronymus *spiritu* intelligit diabolum, qui ligaturus dicitur illos, quibus istae proponuntur minae, in alis, seu, quod idem est, ligaturus alas, ne possint, quo velint, avolare, aut expediri ab ea servitute, quam subeunt, dum idololatriae se nexibus alligarunt. Vetustiores ex Hebraeis interpretes, quibus Kimchi adstipulatur, כְּנָפִים intelligunt h. l. *alas* s. *extremitates*, *lacinias vestium*, quibus colligere solebant et ferre, quae ad usum necessaria haberent, collato Ezech. V, 3. ubi vati praecipitur, partem pilorum detonsorum in lacinia vestium colligare, וְצַרְתָּם אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ. Eodem significatu nomen hebraeum legitur Jerem. II, 34., et cum terminatione feminina, Deuter. XXII, 12. רוּחַ autem in accusativo positum sumunt, et ad idem nomen, generis communis, referunt אוֹתָהּ, cum emphasi quadam usurpatum, ut ita sit vertendum: *ligavit* Ephraim *ventum, eum ipsum*, inquam, *in laciniis suis*, i. e. quemadmodum si quis ventum liget in vestium lacinia, quando illam explicet, nihil ibi omnino deprehendit; sic Ephraim, cum ex idolorum assiduo cultu multa se collegisse atque habuisse recondita putaret, nihil inveniet praeter ventum, confusionem et dedecus, uti a vate statim additur. Eum sensum expressit Chaldaeus: עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְנִין כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר לְמֵצַר רוּחַ בְּכַנַף *Opera procerum eorum haud recta sunt, quemadmodum con-*

ſtrictus non poteſt teneri ventus in ala. Quo minus vero hanc adoptemus interpretationem, impedit, quod, ſi צָרַר, verbum maſculinum, referas ad Ephraimum (vs. 17.), ad eundem non referre poteris בִּכְנָפֶיהָ, quod cum ſuffixo maſculino בִּכְנָפָיו ſcribi debuiſſet. E contra vero, ſi vertatur: *ventus ligavit* ſ. *ligabit* (maſculine) *eam*, פָּרָה סֹרֵרָה, *bovem* ſ. *vaccam refractariam* puta (vs. 16.), ad quam modo in fine vs. 18. ſuffixum femininum in מָגִנֶּיהָ pertinebat, *in alis ſuis*, etiam feminine, quod רוּחַ hebraice generis communis ſit, vel, ſi vis, quamquam minus commode, *ejus*, vaccae; limpidius multo fluet ſermo, parietque ſenſum commodiſſimum, ſive exponas, Iſraelem rapida calamitatum vi abactum iri in peregrinas terras, quaſi ventus eum ſuis alis involviſſet, vel, quaſi ipſe prehenſu facilis vaſta latitudine ſic fuiſſet abactus. His ſimile exſtat Jeſaj. LVII, 13. אֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ, *omnes iſtos tollet ventus.* Jarchi: „Ventus ſe ejus alis inſinuavit, prout avibus evenit; idque ne ſedem retinere illi permittat, usquedum in diſſitas eum regiones avexerit; ſic eum invadent extranei exercitus, abducentque captivum; tunc igitur pudorem concipient, tam vane ſe ſacrificiorum et labores et ſumtus collocaſſe.“ Refert itaque בִּכְנָפֶיהָ ad Ephraimum, ad quem etiam אוֹתָהּ, quod praecedit, pertinet, intelligitque de laciniis veſtis, quibus ſe ventus inſinuet. Sed mallem בִּכְנָפֶיהָ ad *ventum* referre, cui ob celerrimum progreſſum et vim abripientem tribuuntur *alae* Pſ. XVIII, 11. CIV, 3. Ut Ovidius *Metamorphoſ.* I, 264.

Emittitque Notum; madidis Notus evolat alis.

Nec obſtat huic interpretationi, quod ex ea ſuffixum femininum ad nomen רוּחַ refertur, quod ſimul cum verbo maſculino צָרַר jungitur. Solent enim eo modo generis communis nomina utriusque generis verbis et adjectivis jungi. Sic ipſum noſtrum רוּחַ 1 Reg. XIX, 11.: וְרוּחַ

וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים *Ventusque magnus et fortis, montes perrumpens.* Et Jesaj. שְׁאוֹל jungitur verbo feminino רָגְזָה, simulque masculino עוֹרֵר. Cf. Jesaj. XXXV, 9. Job. XX, 26. et ibi not. Est igitur verborum צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ, *ligabit ventus illam alis suis*, sensus hic: dispergentur velocissime et varie, perinde atque si ventorum pennis essent alligati. וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם, *Tunc pudefient a sacrificiis suis*, de quibus supra vs. 13. 14. Sperabant stulti illi adoratores, fore, ut ab idolis, quorum gratiam sibi ipsis sacrificiis promeruisse videbantur, securam agerent vitam in patriis finibus, et bonis affluentem; cum vero abripi se videant ab hostibus, erubescent, quod a ligno et lapide salutem sperarint. Chaldaeus: אַיְתִי עֲלֵיהוֹן סָנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאֱגוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן, *Adducam contra eos inimicum, et pudebunt ob aras idolorum suorum.* Ab interpretibus ceteris omnibus recedit Abarbenel. Vaccae refractariae Israeliticum populum vs 16. comparari putat ob vitulos, quos Dane et Bethele erectos pro diis ille coluit. „De iis vates dixerat vs. 17. *Sociatus idolis est Ephraim.* Idcirco jam ait: *Ligabit ventus eam in alis suis*, ut iret in exsilium. Tunc vero et ipsi, quos peperit, vituli, *pudefient ex sacrificiis suis*, cum avehendi quoque ipsi in captivitatem sint, ut diserte infra X, 6. dicitur: *Etiam ipse in Assyriam avebetur.*" Ad quam expositionem Abarbenel ductus videtur ob numeri generisque enallagen. Loquutus fuerat propheta de bove refractaria feminine et singulariter; igitur si pudoris hic rubor populo, sive *vaccae* illi esset adscribendus, existimat commodius dici תֵּבוֹשׁ, *pudefiet*, foeminine et singulariter. Maluit igitur ad ipsos vitulos s. idola hunc sermonem dirigi. Et certe alias quoque videmus in idola per prosopopoeiam dici ruborem et ignominiam. Ut Jerem. L, 2. הֹבִישׁ בֵּל *Pudore suffusus est Bel* — — הֹבִישׁוּ עֲצַבֶּיהָ, *pudore suffusa sunt idola ejus.* Attamen quum apud Nostrum totius sermonis series tendat in

 dis-

diſceptationem cum incolis illius terrae (vid. vs. 1.), et in verſibus his frequens ſit alloquutionis modus jam maſculino, jam feminino, ſic et variando numerum, non urget nos in hoc verſu generis numerique alteratio, ut verba: *erubeſcent a ſacrificiis ſuis* ad vitulos referamus. Nobis talis videtur integri ſermonis ratio. Verſu 16. comparavit Ephraimum *vaccae refractariae;* mox tamen in eam haec intonat: עַתָּה יִרְעֵם, *nunc paſcet eos*, loquens pluraliter ac maſculine. Iſti loquutionis varietati applicari poterit hic verſus: *Ventus ligabit eam*, vaccam; *pudefient ob ſacrificia ſua*, quaſi de maſculis pluribus ei ſermo eſſet. Id igitur ad populum referri oportere, et contextus docet, et alii V. T. loci. Similiter Jeremias XLVIII, 13. בּוֹשׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבֵּית אֵל מִבְטֶחָם *Puderem conceperunt domus Iſraelis ex Betbele, cui fidebant.*

Cap.

Cap. V.

ARGUMENTUM.

Hoc Caput ita in decem tribus tonat ac fulminat, ut tamen interdum duas, Judam et Benjaminem, respiciat, admoneatque, ne, si idem infortunium declinare velint, illarum mores aut studia sequantur (vs. 5. 10. 12. 13.). Reprehendit primum sacerdotes et principes, qui sua abusi dignitate atque auctoritate, rudiorem et imperitam plebem a verae religionis cultu abducebant, atque pessimo suo exemplo sceleribus irretiebant (vs. 1—14.). Ob tantam omnium ordinum corruptelam vates utrique regno poenas gravissimas, imo certissimum denuntiat interitum (vs. 5. seqq.). Edita videtur haec prophetia, uti e versu 13. colligi potest, Ahasi, regis Judae, temporibus, postquam non solum Menahem, tyrannus Israelis, Assyrio regi in clientelam sese dedisset (2 Reg. XV, 19.), sed etiam Ahasus ab Assyrio auxilium quaesivisset, 2 Reg. XVI, 7. 8. Jesaj. VII, 17. 2 Paral. XXVIII, 16.

1. Concionatur vates et hic adversus totum populum, sed praecipue sermonem suum ad sacerdotes et proceres dirigit, quia hinc prima erat malorum omnium origo, quod sacerdotes, lucro intenti, Jovae cultum negligebant, proceres autem modis omnibus erant cor-

 rupti

rupti. שִׁמְעוּ זֹאת *Audite hoc*, quod dicturus ſum, ut Mich. III, 1. 9. הַכֹּהֲנִים Vos, *ſacerdotes*, IV, 6. 8. VI, 9. וְהַקְשִׁיבוּ *Et attendite*, 1 Sam. XV, 22. Jeſaj. XLVIII, 18. בֵּית יִשְׂרָאֵל *Domus Iſrael*, popule decem tribuum, I, 6. IV, 1. XII, 1. וּבֵית הַמֶּלֶךְ *Et* tu inprimis etiam, *domus regia*, ſ. aula, rex et principes et miniſtri regii, cf. Jeſ. VII, 2. הַאֲזִינוּ *Auſcultate*, Jeſ. I, 10. כִּי *Nam*, rationem reddit compellationis et requiſitae attentionis. לָכֶם הַמִּשְׁפָּט *Vobis judicium*, quod aliqui ad regem proceresque referunt, atque ita exponunt: veſtrum erat, facere judicium, hoc eſt, tenere gubernacula, ut quisque officium ſuum praeſtaret. Ita Chaldaeus: הֲלָא לְכוֹן לְמִדַּע דִּינָא *nonne vobis* incumbit *ſcire juſtitiam?* Sed vix dubium eſt, quin vates his verbis citet ſacerdotes et proceres ad Dei tribunal, ut illic reſpondeant, et ſenſus ſit hic: ad vos pertinet judicium, veſtra cauſa agitur. LXX. Πρὸς ὑμᾶς ἐςι τὸ κρίμα, quod Theodoretus recte exponit: πάντας ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ἐμὴν ἄξω κρίσιν. כִּי־פַח הֱיִיתֶם *Nam laqueus fuiſtis*, tralatio ab avibus, quae laqueis capiuntur. Hoc vult: quos in officio continere debuiſtis, eos in fraudem illectos a vera pietate abduxiſtis et ad peccandum incitaſtis. לְמִצְפָּה pro nomine appellativo habuerunt LXX. qui τῇ σκοπιᾷ verterunt, quod ſequutus Hieronymus *ſpeculationi* transtulit, et in Commentario ſic explicat: „Speculatores vos poſui in populo, et in excelſo dignitatis culmine conſtitui, ut populum regeritis errantem; vos autem facti eſtis laqueus, et non tam ſpeculatores et principes, quam venatores appellandi.“ Chaldaeus: אֲרֵי תַקְלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן, *nam offendiculum fuiſtis doctoribus veſtris.* Eodem ſenſu Theodoretus τὴν σκοπίαν, uti LXX. verterunt, interpretatur τὸν τῶν προφητῶν σύλλογον, adverſus quos mala architectati et fraudes moliti fuerint Iſraelitae. Certe *ſpeculatoribus* comparantur prophetae et Jeſ. LII, 8. LXII, 6. Jerem. VI, 17. Ezech. III, 17. Sed quum

quum mox in altero orationis membro cognato et connexo habeatur nomen proprium montis Tabor, rectius plurimi Judaeorum recentiores interpretes et Christianorum etiam nostrum מִצְפָּה proprium esse volunt, non tamen urbis, de qua legimus alias saepissime, et quidem non unius, vid. Jud. XI, 11. 34. XX, 1. 3. XXI, 1. 1 Sam. VII, 5. 6. X, 17., sed tractus montani et nemorosi, coll. Jos. XI, 3. Jud. X, 17., ubicunque is tandem situs fuerit, qui nomen מִצְפָּה, *speculae*, ferre posset, quod speculationi sive hostium, sive ferarum aptus esset. וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה *Et sicut rete expansum*, quo aves et ferae capiuntur, VII, 12., cf. Proverb. XXIX, 5. עַל־תָּבוֹר *Super Tabor* monte, in occidentali Galilaeae parte, vid. Jos. XIX, 12. Hieronymus: „Expanditis enim rete super montem Thabor, quem LXX. Ἰταβύριον transtulerunt, hanc habentes consuetudinem, ut Hebraea nomina Graeco sermone declinent, sicut Edom, id est, Esau et Seir, semper Idumaeam interpretantur. Est autem Thabor mons in Galilaea, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, et ex omni parte finitur aequaliter, in quo aves laqueis capi solent." Chaldaeus posuit: על טור רָם, *super montem excelsum*. Montes saltuosi venantibus sunt apti. Sensus est: quemadmodum solent aucupes et venatores super montes Mizpah et Thabor tendere retia sua et laqueos, ita a vobis irretitus est populus. Quia contagio totius populi provenerat a sacerdotibus et proceribus, et rege etiam ipso, ideo propheta non abs re comparat eos laqueis, non tantum quia superstitionum erant auctores, verum etiam quia judicia perverterant et omnem aequitatem. Hebraeorum quidam interpretes posteriore versus parte existimant eo alludi, quod in montibus Mizpa et Thabor a regibus Israel latrones positi fuerint, qui interciperent Israelitas, si quos viderent Hierosolymam iter instituere. Nostri versus sensum eleganter expressit Rittershusius:

Auribus accipite haec, animisque recondite verba,
Pontifices, quibus est concredita cura sacrorum,
Israeligenae, o nostris attendite dictis,
Regiaque auscultate domus, Judaea propago!
Ad vos judicium nimirum pertinet istud,
Quod superum mandata jubent me efferre severa.
Ut laqueo volucres occulto decipit auceps
Mizpa in monte latens, ut pandit retia caeca
Venator, clauditque feris indagine saltum;
Sic etiam incautae disponere retia plebi,
Vos juvat, et praeda casses implere cupita.

2. In verbis וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ explicandis magnopere inter se discrepant et veteres et recentiores. LXX. Ὁ (δίκτυον) *οἱ ἀγρεύοντες τὴν θήραν κατέπηξαν*, *quod qui capiunt venationem confixerunt*, uti Graeca reddidit Hieronymus. Explicare voluit Graecus interpres superiora, et docere, quomodo rete expansum sit, et ad captandas feras aut volucres obtentum. *Defixum* autem rete dicit, quia, uti ait Theodoretus, retia tenduntur et expanduntur in perticis humi defixis. Graecum interpretem imitatur Syrus: ܘܨܝܕ̈ܐ ܕܨܝܕܝܢ ܛܡܪܘ ܦܚ̈ܐ, *et venatores venantes absconderunt laqueos.* A qua sententia haud longe recedit Marckii interpretatio: *ad mactandum* (quasi scriptum esset לְשַׁחֲטָה), i. e. ut praedam consequantur, quam deinde mactent, *declinantes* aucupes vel venatores, qui apud laqueum vel rete non consistunt, sed inde paululum recedunt, atque *in profundo se abdunt* (quo significatu הֶעְמִיק et Jerem. XLIX, 8., sumitur), in locis depressis se occultant, ne conspiciantur a feris aut volucribus. Hieronymus: *et victimas declinasti in profundum*, „ut nullus," addit in Commentario, „ageret poenitentiam, nec occisus elevaret caput. Prohibuerunt et reges et sacerdotes ire populum ad templum

templum Jerusalem, idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur." Quam interpretationem Hieronymum vix dubium est accepisse a magistro suo Hebraeo. Tradunt enim Jarchi et Abarbenel, doctores veteres hunc locum ita interpretari: *et ad jugulandum illi qui declinant profunde sua abscondunt*, i. e. callidissime sic consilia sua premebant tegebantque, ut impedimenta injicerent, quo minus ad anniversaria Lege praescripta festa celebranda proficisci Hierosolymam populo daretur; quia et jugulabant atque interimebant, si quis ire in domum Dei deprehenderetur. שֵׂטִים Abarbenel observat illos explicare *declinantes* seu *divertentes*, ut Num. V, 20. וְאַתְּ כִּי שָׂטִית, *et tu*, o foemina, *si diverteris*; שַׁחֲטָה vero Infinitive sumere, *ad jugulandum*, quasi sic loqueretur: „ut jugulent proficiscentes, illi qui declinant in profundum se demittunt; reconditae enim astutiae consiliis sua sic facta obscurant, ut in civium verae tenacium religionis vitas secure grassentur." GROTIUS: „*Victimas inclinantes in profundum dejecere*. Mos idololatrarum, victimas jugulatas dejicere in specum, in quo erat ignis. Vide Euripidem Iphigenia in Tauris." Jejune. שֵׂטִים praeter hunc locum semel tantum, Ps. CI, 3., legitur, sed cum Samech scriptum, סֵטִים, quomodo et nostro loco partim librorum olim habuisse, testis est Drusius. Illo vero Psalmorum loco non dubium, quin סֵטִים sit substantive capiendum, denotetque *declinationes*, i. e. peccata, crimina. שַׁחֲטָה, *Mactare*, Infinitivus Cal cum ה paragogico, ut אַהֲבָה *amare*, Deut. XIX, 9., דַּאֲבָה, *lugere*, Jerem. XXXI, 12. Verbum frequentius quidem in V. T. de *sacrificiorum mactatione* dicitur, nec desunt tamen loca, quibus de *hominum caede* usurpatur, e. c. Jud. XII, 6. 2 Reg. X, 7. Jerem. XXXIX, 6. XLI, 7. LII, 10. שַׁחֲטָה שֵׂטִים ut asyndeton capio (saepe enim duo nomina ejusdem speciei cumulative juncta, eosdem qui hic exstant, accentus, Merca, Tiphcha, et Athnach habent,

habent, ſive intercedat conjunctio, ut Geneſ. V, 2. Jerem. XXIII, 11., ſive non, Jeſaj. XIV, 7.), et phraſin שַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ ſic verto: *caedem,* ſ. *caedes* atque *declinationes* a rectitudinis tramite, vel veri Dei cultu, *profundarunt*, i. e. maxime cumularunt, totos ſeſe iſtis immerſerunt. Eo ſenſu verbum הֶעְמִיק et infra IX, 9. et Jeſaj. XXXI, 6. (הֶעְמִיקוּ סָרָה *profundarunt defectionem*, i. e. maximopere deſciverunt) adhibetur. Vel, ſi שַׁחֲטָה de *victimarum mactatione* accipiamus, *mactationes* et *declinationes* per ἓν διὰ δυοῖν erunt *victimae ſuperſtitioſae*, contra inſtitutionem divinam pugnantes, et ad idololatriam declinantes, ut hoc dicat vates, illos ita addictos eſſe ſuperſtitionibus, ut non potuerint ad ſanam mentem reduci, et praefracte contemnerent omnia conſilia, omnes admonitiones. Eum ſenſum expreſſit Chaldaeus: וְדָבְחִין לְטַעֲוָן מַסְגָן *et victimas idolis mactant plurimas.* Alia ſed minus probabilia tentamina hunc locum explicandi vid. in Verschuirii *Opuſcull.* p. 238 ſeqq. וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם *Et ego*, Jova, *caſtigatio* ero *illis omnibus*, id eſt, ut Chaldaeus recte: וַאֲנָא מַיְתֵי יִסּוּרִין לְכֻלְּהוֹן, *ſed ego adducam caſtigationes eis omnibus.* Ultorem ſe fore Iſraelitis Jova minatur, quod adeo pervicaciter ſequatur pravas ſuperſtitiones. LXX. Ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν. Hieronymus: *Et ego ero eruditor omnium eorum.* Et in Commentario: „O ſacerdotes et reges, qui meum populum decepiſtis, et tu, popule, qui deceptus es, tam graviter deliquiſtis, ut non ſolum occideritis victimas, ſed et in profundum eas miſeritis inferni; nolite arbitrari magnitudine ſceleris vos a me penitus receſſiſſe. Ego ſum magiſter veſter, imo eruditor, qui emendare cupiam, non punire, et ſalvare, non perdere.“ Sunt, qui verba hebraea ita accipiant: *quamvis ego fui eis omnibus correctio*, ut crimen Iſraelitarum augeatur, quos Deus per ſuos prophetas non deſtiterit ad ſanam mentem revocare, q. d. Non eſt quod excuſent ſe lapſos errore

et

et ignorantia, ſed fuit pervicax obſtinatio in illis, quia non ceſſavi rectam viam eis monſtrare per prophetas. Nos in ſimpliciore Chaldaei interpretatione acquieſcimus.

3. אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם *Ego novi Ephraimum*, קֳדָמַי גְּלַן עוֹבָדֵי דְּבֵית אֶפְרַיִם *coram me revelata ſunt facta domus Ephraim*, ut Chaldaeus vertit. וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי *Et Iſrael*, i. e. crimina Iſraelitarum, *non eſt absconditum a me* (Pſ. LXIX, 6.), cf. infra VIII, 13. כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם *Nunc enim ſcortari* ceteros *feciſti* (cf. ad IV, 10. 18.), *o Ephraim*, auctor fuiſti aliis deficiendi a cultu Jovano, e tribu Ephraim enim ortus erat Jeroboam, primus Iſraelitarum rex, qui ſuperſtitioſum cultum introduxit. נִטְמָא יִשְׂרָאֵל *Pollutus eſt Iſrael*, cf. infra VI, 10. Hieronymus: „*Ego*, inquit, *ſcio Ephraim*, id eſt, Jeroboam, a quo ſeductus eſt populus, et omnes reges, qui eum et dignitate et ſcelere ſunt ſequuti, *et Iſrael non eſt absconditus a me*, id eſt, decem tribus, quia fornicante rege contaminatus eſt Iſrael. Rex primo cepit a Dei cultu fornicari, vitulos aureos cupiens adorare, et volens ſequutus eſt populus, paremque impietatem pari ſtudio compleverunt.“

4. לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם *Non dant opera ſua*, non in hoc ponunt ſtudia ſua, *ut revertantur ad Deum ſuum*. Simili modo verbum נָתַן uſurpatur Coh. I, 13. וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ, *dedi*, adhibui *animum meum ad quaerendum* ſapientiam. Et 1 Paral. XXII, 19. עַתָּה תְּנוּ לְבַבְכֶם וְנַפְשְׁכֶם לִדְרוֹשׁ לַיהוָה *Nunc date*, adhibete, *cor veſtrum atque animum veſtrum ad quaerendum Jovam Deum veſtrum*. Cf. locum parallelum infra VII, 10. LXX. Οὐκ ἔδωκαν τὰ διαβούλια αὐτῶν τοῦ ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεὸν αὐτῶν. Vulgatus: *Non dabunt cogitationes ſuas ut revertantur ad Deum ſuum.* Chaldaeus: לָא שַׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵתַב לְפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן *Non relinquunt opera ſua,*

sua, vel, *non sinunt eis opera sua, ut ad cultum Dei sui revertantur*. Ita et Syrus: *non permittunt eis facinora eorum convertere se ad Deum*. Significatione *permittendi* verbum נָתַן, ut Genes. XX, 6. XXXI, 7. Num. XXI, 23., et Jarchi atque Kimchi h. l. sumendum censent. כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם *Nam spiritus scortationis in medio eorum*, אֲרֵי רוּחַ דְּטָעוּ בֵּינֵיהוֹן, *nam spiritus erroris*, s. *idololatriae intra eos*, vertit Chaldaeus. Idem hujus versus verba postrema, וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ *et Jovam non cognoscunt*, recte interpretatur: וְאוּלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ לָא חֲבָעוּ *et institutionem a Domino non quaerunt*.

5. Prius hemistichium, וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו recentiores interpretes fere reddunt: *respondet*, i. e. testatur, sive, ut alii, de poena, in futuro: *testabitur elatio*, fastus, *Israelis in faciem ejus*, collata simili sententia Jesaj. III, 9. הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם *nota vultus eorum testatur contra eos*. Jerem. XIV, 7. אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ, *si peccata nostra contra nos testantur*. Ita nostrum locum interpretatus Hieronymus: *et respondebit arrogantia Israel in facie ejus*. „Verbum *Gaan* [גָּאוֹן]," addit in Commentario, „Septuaginta et Symmachus interpretantur *injuriam*, Aquila et Theodotion *superbiam*. Quicquid igitur fecit Israel, vel superbe agens contra Dominum, vel in injuriam creatoris idola venerans, respondebit in facie ejus, ut non abeat impunitus." Sed reliqui veteres consentiunt in eo, quod verbum עָנָה *humilis, depressus fuit* interpretantur, quem significatum sane haud raro obtinet, veluti Ps. CXVI, 10. עָנִיתִי מְאֹד *depressus sum*, affligor, *vehementer*; cf. ibid. vs. 67. Jes. XXXI, 4. Zach. X, 2. 4. Cohel. I, 13. III, 10. Hinc LXX. h. l. Καὶ ταπεινωθήσεται ἡ ὕβρις τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ. Syrus: ܘܢܬܡܟܟ ܐܝܩܪܗ ܕܐܝܣܪܝܠ ܒܐܦܘܗܝ *et humiliabitur fastus Israelis coram ipso*.

Chal-

Chaldaeus: וְיִמְאַךְ יְקָר יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן חָזַן, *deprimetur gloria Israelis ipsis spectantibus*, i. e. adhuc in patria terra exsistentibus. Quem sensum non dubito alteri praeferendum esse. גְּאוֹן h. l. *fastum* notat, ut Jes. XVI, 6. Prov. XVI, 18. וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם *Ideo Israel et* inprimis *Ephraim* (vs. 3. 9.) *corruent*, in calamitates incident (ut Jerem. VI, 15. VIII, 12.), *per* s. *ob impietatem suam*. Hieronymus: „Populus [יִשְׂרָאֵל] et reges [אֶפְרַיִם] in iniquitate sua pariter corruent, sive infirmabuntur, ut qui fortes erant in scelere infirmi ad Dominum redire cogantur." כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם *Corruet etiam Juda cum illis*, Israele et Ephraimo, quia cum illis peccavit, IV, 15. 2 Reg. XVI, 3. 2 Paral. XXVIII, 2. Hieronymus: „Et hoc non solum eveniet Israeli et Ephraim, id est, decem tribubus et regibus earum, ut ducantur in captivitatem; sed etiam Judas, id est, duae tribus, quae regnabant in Jerusalem, sequentur vestigia captivorum, ut quorum imitantur scelera, imitentur et poenam."

6. בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה Etiamsi *cum ovibus suis, et cum bovibus suis*, i. e. cum oblationibus suis, ut recte Jarchi, *eant ad quaerendum Jovam*,

Tunc fracti aerumnis armenta gregesque parabunt,
Quaerentes Dominum mactatis scilicet illis
Conciliare sibi, solitum auxiliumque rogantes,

uti Rittershusius verba hebraea explicat. Verba לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה Chaldaeus reddit: לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ, *ad quaerendum institutionem a Domino*, quomodo idem interpres eandem phrasin expressit Zachar. VIII, 21. et Onkelos Exod. XXXIII, 7. Cf. 2. Paral. XI, 16. XX. 4. וְלֹא יִמְצָאוּ *Non* tamen *invenerunt* eum, i. e. non impetrabunt poenae remissionem, non gratiam et auxilium Jovae, sed punire eos perget usque ad ruinam eorum.

חָלַץ

חָלַץ מֵהֶם *Subtraxit se ab iis*, collato Arab. خَلَصَ *salvus evasit, progressus est.* A. Schultens ad *Haririi Consess.* I. p. 34. et in *Clavi Dialector.* p. 290. confert Arabicum خلع, *exuit, extraxit*, atque formulam in Achmedis Arabschah Historia Timuri obviam, خَلَعَ مِن ٱلْمُلْكِ يَدَهُ *exuit ex imperio manum*, i. e. imperium renunciavit. Ita et nostra hebraea formula indicari repudiationem feminae, qua penitus exuatur omnis ejus cura. LXX. Ὅτι ἐξέκλινεν ἀπ' αὐτῶν. Syrus: ܡܛܠ ܕܦܪܫ ܠܗ ܡܢܗܘܢ, *quoniam separavit se ab eis.* Eadem sententia Mich. III, 4. Proverb. I, 28. Chaldaeus: סְלִיק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן *subduxit se praesentiae meae symbolum ab iis.* Hieronymus: „Non solum Israel et Ephraim ibunt cum gregibus et armentis ad Dominum requirendum, sed etiam Judas, de quo supra scriptum est: *ruet etiam Judas cum eis*, hoc habentes omnes certamen, ut quem praevaricationibus offenderant, hostiis placare nitantur; et non invenient quem requirunt, quia a recedentibus et ipse discessit. Praesertim quum et alibi [Ps. L, 13.] loquatur: *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum bibam?* Et iterum [ibid. vs. 9.]: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos.* Et in Isaja [I, 11.]: *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum atque taurorum nolo.*“

7. בַּיהוָה בָּגָדוּ *In Jovam perfide egerunt*, violata fide conjugii mystici, quod cum eo contraxerant (cf. I, 2. II, 4. 7. 21.), de cujus violatione verbum בָּגַד et usurpatur Jerem. III, 20. אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי *Profecto sicut perfide agit uxor ab amico suo de-*

descîscens, *ita perfide agitis in me*, vos, *domus Israelis*, *ait Jova*. Quo pertinet, quod nostro loco additur: כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ *nam filios alienos pepererunt*, i. e. spurios, בְּנֵי זְנוּנִים, uti supra II, 6. vocantur, degeneres, alienos a fide et moribus Israelis. Cf. Jesaj LVII, 3. Non tantum patres pessimi idololatrae sunt, sed filios etiam suos ita corruperunt, ut meliora de iis sperari non potuerint. Ritterahusius:

Perfidia offensus (Deus) *populi*, *qua vincla jugalis*
Diffregere tori, *sancti oblitique pudoris*
Crimine adulterii sobolem genuere nefandam.

Hieronymus: „*Praevaricati sunt enim in Domino*, quia fornicantes cum idolis non Deo filios genuerunt, sed daemonibus. Alii putant hoc significari, quod in Esdra [C. X.] multo post tempore dicitur, quando uxores alienigenas assumserunt, creantes ex iis liberos, et postea repudiare compulsi sunt [Ita Chaldaeus: אֲרֵי בְנִין מִבְּנַת עַמְמַיָא קַיִמוּ לְהוֹן, *quia filios de filiabus gentium sibi statuerunt*]. Sed hic melius est, alienos filios accipere, qui in idolorum errore generati sunt, sive quos ducentes per ignem idolis consecrarunt.“ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם *Nunc igitur comedet*, consumet *eos mensis*, videlicet *sortes*, possessiones *eorum* (ita חֵלֶק Jerem. X, 16. Ps. L, 18. Thren. III, 24.), i. e. vel, post menstruum tempus, i. e. brevissimum, perituri sunt cum suis facultatibus; vel, per singulos menses devorabit eos hostis agrosque eorum. Ita Chaldaeus: כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יְרַח בְּיַרַח וְיִבְזוּן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן *Nunc adducam contra eos populos per singulos menses*, *et diripient fructus terrae eorum*. Hieronymus: „Quia igitur hoc fecerunt, non multo post tempore, non annorum spatiis infinitis, et ut solitus eram prius longe post futura praedicere; sed nunc et inpraesentiarum adveniet Assyrius atque Chaldaeus, et devorabunt eos

cum partibus, sive cleris suis, id est, cum possessionibus, quas in divisione terrae ad mensuram funiculi susceperunt. Pro eo quod nos diximus: *devorabit eos mensis*, Septuaginta *rubiginem* transtulerunt [νῦν καταφάγεται αὐτὰς ἡ ἐρυσίβη, καὶ τὰς κλήρους αὐτῶν]; quum utique *rubigo*, id est, ἐρυσίβη, *Hasil* [חָסִיל] appelletur, ut ipsi quoque dixerunt in propheta Joel [I, 4.]: *reliquias bruchi comedet rubigo*, id est, *Hasil*. *Mensis* autem *Hodes* dicitur. Denique Aquila *neomenias*, id est, *kalendas* interpretatus est, Symmachus et Theodotion *mensem*; et est sensus: per singulos menses hostis adveniet, et cuncta vastabit [cf. Chaldaeum]. Legamus Regum et Paralipomenon libros: et inveniemus sub rege Phacee, qui regnabat decem tribubus, venisse Teglathphalasar, regem Assyriorum, et magnam partem populi Samariae in Assyrios transtulisse, quo tempore apud Graecos secundus annus primae Olympiadis fuit, et apud Latinos, nec dum Roma condita, Albae vicesimo anno Amulius imperabat, quem postea Romulus regno pepulit." Syrus posterius hemistichium non expressit. Inter recentiores interpretes sunt, qui חֹדֶשׁ h. l. pro ראשׁ, i. e. *novilunio* capiant (cf. Num. XXVIII, 11. 14.), et id pro omnibus omnino festis, ut Jesaj. I, 13. 14. Jerem. II, 24. supra II, 13. Amos. V, 21. dictum velint, ut sensus sit: tantum abest, ut festa eorum, in quibus sacrificabant, Jovam ipsis propitium reddant, ut potius ipsos cum suis possessionibus consumtura sint. Grotius *mense* indicari h. l. opinatur menstruam pensionem, quam rex Israelitarum injunxerit populo suo, ut sarciat damnum, quod fecit magnas pecunias dando Phuli, Regi Assyriae, 2 Reg. XV, 19. 20., coll. infra VIII, 10.

8. Interpretum haud pauci, uti Abarbenel, Michaelis, Dathe, Manger, hoc versu novum sermonem inchoandum existimant. Verum ut in iis, qui praecesserunt,

runt, versibus, ita et in his qui sequuntur, vates pergit utramque, Israeliticam et Judaicam, rempublicam, castigare et poenas denunciare. Hieronymus etsi hic secundum Commentariorum in nostrum prophetam librum incipiat, in ipsa interpretatione tamen quae sequuntur cum superioribus conjungit. Hypotyposi eleganti hostis jam imminens sistitur, cujus adventus buccinarum et tubarum sonitu Ephraimitis et Benjaminitis denunciatur. תִּקְעוּ שׁוֹפָר *Clangite buccina*, cf. Jerem. IV, 5. VI, 1. Joel II, 1. HIERONYMUS: „Ephraim et Israel et Juda menses singuli, sive rubigo, cum suis partibus devorabunt. Quamobrem praecipio vobis, qui auditis, at non voce sublimi, sed clara buccina concipietis; claro enim auditu opus est, ut omnes audiant, qui in circuitu sunt. *Clangite buccina in Gabaa*, cujus etymologiam in *colles* Septuaginta transtulerunt, *et tuba in Rama*, quae interpretatur *excelsa:* istae autem duae sunt in tribu Benjamin vicinae sibi mutuo civitates, id est, Gabaa, in qua natus est Saul, et Rama, quae est juxta Gabaa, in septimo lapide a Jerosolymis sita, et quam rex Israel occupare conatus est, ut exitum et introitum clauderet tribui Judae. In Gabaa itaque et in Rama clara buccina et tuba personate, quorum buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur, unde et proprie Hebraice *Sophar*, Graece κερατίνη appellatur. Tuba autem [חֲצֹצְרָה] de aere efficitur, vel argento, qua in bellis et solennitatibus concrepabant. Super Bethaven, quae quondam vocabatur Bethel, et est in tribu Ephraim [cf. supra IV, 15.], in qua vitulus aureus erat, non clangore et sonitu, sed ululatu opus est, quia vicina captivitas est. Et pulchre dixit, quod Bethaven post tergum sit Benjamin; ubi enim tribus finitur Benjamin, haud procul in tribu Ephraim haec urbs condita est." Chaldaeus hunc versum sic exponit: *O prophetae, extollite vocem vestram, qualis est tubae clangor; vaticinamini, quod venturi adversus*

 eos

eos ſint populi cruenti caedibus et ſanguine, *eo quod regem ſibi fecere Saulem*, *cujus ortus Gibeâ fuit; altum clamate*, *veluti cum quis buccina canit; dicite*, *quod venturi in eos ſint reges cum copiis ſuis*, *quia recipere abnuerunt monitiones Samuelis*, *cui ortum quondam Rama dedit. Nuntium adverſus eos ferte de clamoribus committentium proelium*, *eo quod in verbum meum ſint praevaricati*, *verterintque ſe retro*, *cultum meum nolentes ſectari*, *nec cultum exhibuerint mibi in Sanctuario*, *quod erectum iis olim in terra*, *quae ceſſerat in portionem tribui Benjamin.* Verba אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין Chaldaeus videtur hoc modo accepiſſe: *retrogreſſus tui*, *o Benjamin!* vel, ſubaudito ל, *ob retrogreſſus tuos*, *Benjamin!* id eſt, Jarchio explicante, „propterea quod tardaſtis et retro averſi eſtis, ut ad ſtatas ferias aſcenderetis ad aedem Sanctuarii, quae eſt in portione tribus Benjamin.“ Hinc intelligas, cur LXX. verterint ἐξέστη Βενιαμείν. Sed praeſtat, cum Hieronymo et recentioribus plerisque interpretibus אַחֲרֶיךָ de *ſitu* accipere, hoc ſenſu: *poſt te Benjamin* adeſt hoſtis, imminet tibi, jam enim ille ſubegit ſibi terram Ephraim.

9. אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה Nam *Ephraim in deſolationem erit die correptionis*, vaſtatio ei obtinget, quando Jova ſuam in Ephraimum caſtigationem exſequetur. Verbum femininum תִּהְיֶה jungitur nomini אֶפְרַיִם, nomina enim populorum *feminina* eſſe ſolent, quando ut mulieres introducuntur; cf. ſupra II, 21. Alii תִּהְיֶה pro ſecunda perſona habent: *Nam tu*, o Ephraim, in deſolationem *eris*. Chaldaeus: בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ תְהֵי בְּיוֹם תּוּשְׁלַמַת חוֹבַק *Domus Ephraim vaſtationi erit quo tempore conſummata fuerint* ejus *peccata.* Vocem תּוֹכֵחָה, *caſtigatio*, *redargutio*, ſumſit ille, ut et alii interpretes, nec raro haec vox eam ſignificationem obtinet, pro *convictione*, ſive reprehenſione convincente, quaſi Deus hoc dicat: vaſtationem Ephraim ſubibit, quan-

quando plena peccatorum menſura convincentur has poenas meruiſſe. בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה *In tribubus Iſraelis indicavi firmam*, *certam* futuram correptionem ſ. poenam, certo ſuper illos, Judaeos (vs. 5. 8.) et Iſraelitas venturam; cf. Deuter. XXVIII, 59. Chaldaeus: *Sed in tribubus Iſraelis indicavi legem* (אוֹרַיְתָא). Videtur נֶאֱמָנָה de monitis minisque Jovae cepiſſe, ut in priori verſus hemiſtichio contineatur poenae indictio, eventurae cum Deus eſſet Ephraimum correpturus, in poſteriori autem demonſtratio fiat, quam juſtum eſſet hoc Dei judicium, ut nihil impiis in excuſationem poſſit adduci, utpote qui nec fidis Dei monitis nec minis fuerint ab iniquitatibus retracti. Hieronymus: „Idcirco autem dico atque praecipio: clangite buccina in Gabaa, et tuba in Rama, et ululate in Bethaven, quia domus regia Ephraim, ſive ipſe Ephraim, hoc eſt, imperium Iſrael, jam in deſolatione erit, et inſtat vicina captivitas. In die correptionis atque ſupplicii decem tribuum Iſrael oſtendi mea fidelia verba, quae per prophetas comminatus ſum, ut quod ſermone praedixeram, opere comprobarem.“

10. הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל *Fuerunt* enim et adhuc ſunt (ita Praeteritum et ſupra II, 7. IV, 18.) *principes Judae*, qui malitiam populi coercere debebant, profuſi in omnia ſcelera atque peccata, *ſicut illi*, *qui terminos movent*, Deut. XIX, 14. XXVII, 27. Prov. XXII, 28., dum et leges divinas impudentiſſime violant (cf. Pſ. XI, 3. כִּי הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן *nam fundamenta deſtruuntur, quid faciet pius?*), et bona civium vi ac fraudibus ad ſe rapiunt. *Transferre terminum* proverbiali ſermone dictum videtur de illis, qui leges majorum, quibus homines in officio continentur, temere immutant. Grotius: „Transit ſaepe ab hoc regno in illud, ut utriusque peccata oſtendat, et poenas praenuntiet. Terminos ab

 homi-

hominibus constitutos movere crimen grave (Deuter. XIX, 14.), quantum ergo constitutos a Deo terminos, id est, legem? quod fecere principes Judae, ut Ahasus, 2 Reg. XVI, 10. seqq. — Vix dubium, exprimi isto simili effrenem peccandi libidinem, nullum amplius modum, nullam verecundiam observantem. Rittershusius:

Judaei imperii quotquot moderantur habenas,
Et jus unicuique aequabile reddere debent,
Officii migrant fines, ut limite moto
Si quis turbet agros, incertaque praedia reddat,
Quo nihil infandum magis, aut magis est sceleratum.

Jarchi hoc designari existimat, principes Judae sic festinasse ad suscipiendos superstitiosos ritus, quos in statam sibi consuetudinem Israelis reges, horum sodales, servabant, quemadmodum homo removet hereditarium limitem vicini, eumque sibi in possessionem rapit. Hieronymus: „Ductis Ephraim et Israel in captivitatem, et redacta terra eorum in solitudinem, principes Juda, qui flere debuerant, et suum populum exhortari, ut recederent ab idololatria, ne et ipsi similia sustinerent, ceperunt gaudere atque laetari, quod pateret sibi terra ad possidendum latius, et facti sunt quasi assumentes terminos Israel, transeuntes fines suos, et in locis quondam eorum regnum suum et possessionem dilatare cupientes." עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ Ideo *super eos*, principes, *effundam*, Ps. LXIX, 25. Thren. IV, 11. כַּמַּיִם *Sicut aquas*, quae ultra ripas aut littora effusae nullis terminis se contineri patiuntur, Jesaj. VIII, 7. Jerem. XIV, 16. עֶבְרָתִי *Furorem meum*, supplicia, Jesa. IX, 18. X, 6.

11. עָשׁוּק אֶפְרַיִם *Oppressus est Ephraim* ab hostibus, gentibus barbaris. רְצוּץ מִשְׁפָּט *Contritus*, fractus (Jes. LVIII, 6., velut arundo, Jesaj. XLII, 3.) *judicii*, i. e. justo

justo meo judicio, cf. Ezech. XXII, 29. Genitivus est efficientis, ut מֻכֵּה אֱלֹהִים, *a Deo percussus*, Jesaj. LIII, 4. Jarchi: „castigatur castigationibus." Verba עָשַׁק et רָצַץ ad oppressionem significandam junguntur quoque Deut. XXVIII, 33. 1 Sam. XII, 3. 4. Jerem. XXII, 17. Amos. IV, 1. כִּי הוֹאִיל *Nam voluit*, f. *proposuit sibi*, Genes. XVIII, 27. 1 Sam. XII, 22. הָלַךְ Et *ivit*, i. e. ire voluit, sectari ei placuit, asyndeton emphaticum, ut I, 2. III, 1. אַחֲרֵי־צָו *Post praeceptum* (ita nomen צַו et Jes. XXVIII, 10. 13.) non *meum*, sed *suum*, quodcunque scilicet reges cum comitiis populi, vel populo consentiente fecerunt, quo pertinet mandatum Jeroboami de vitulis (1 Reg. XII, 18.), et Achabi de Baal colendis, 1 Reg. XVI, 32. LXX. Ὅτι ἤρξατο πορεύεσθαι ὀπίσω τῶν ματαίων. Nec aliter Syrus. Chaldaeus haec refert ad corruptionem judicum, sua avaritia alios opprimentium: אִתְפְּנִיאוּ דַיָּנֵיהוֹן לְמִטְעֵי בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר *verterunt se judices eorum ut errarent post divitias iniquas*. צַו pro שָׁוְא, *vanitas* (quod Job. XV, 31. שָׁו scribitur), positum ceperunt illi interpretes, quemadmodum et ex recentioribus nonnulli, ut Livelejus, qui plura commutationis literarum dentalium זסצש exempla attulit, v. c. צָחַק et שָׂחַק *risit*, עָלַץ et עָלַס, *exultavit*, ejusdem sunt significationis. Hieronymus: „*Quoniam coepit abire post sordem*, hoc est, post idola, quae sordibus comparantur." Legit צוֹ, cum Cholem, quod significatione nominis צוֹא aut צוֹאָה accepit. Genuinum versiculi sensum expressit Rittershusius:

Ephraimaea tribus patitur vim, supplicioque
Jam jam percutitur: coelo haec vis ingruit illi.
Nec sane immerito; mandata humana sequuti
Meque meamque animis vocem sprevere protervis.

12. וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם *Et ego Ephraimo ero sicut tinea*, Ps. XXXIX, 12. Job. IV, 19., cf. Bocharti

Hieroz. P. II. L. IV. C. XXV. T. III. p. 518. seqq. edit. Lipf., qui lenta Dei judicia comparari ait cum vitio, quod a tinea vefti accidit, fenfim enim id inolefcit, ita ut, quod prius folidum atque integrum videbatur, tandem tacito morfu conficiatur atque exedatur. וְכָרָקָב לְבֵית יְהוּדָה *Et ficut putredo*, f. caries (Proverb. XII, 4. Job. XIII, 28.), quae lignum morfu tacito ac lento corrodit et perdit, *domui Judae*. Hieronymus: „*At* lingua Hebraica *tinea* dicitur, *Recob*, *putredo et caries*, quorum alterum veftes, alterum ligna confumit; pro quibus LXX. ταραχὴν, id eft, *tumultum*, vel *conturbationem*, et *ftimulum* [κέντρον] transtulerunt. Et notandum quod tinea referatur ad Ephraim, et putredo ad domum Juda. Quomodo igitur tinea veftimenta confumit, et putredo vel caries ligna, quod utrumque longo fit tempore; ita Deus et decem tribubus, et poftea tribubus duabus longo tempore dans locum poenitentiae, et eos provocans ad falutem, thefaurizantes fibi iram in die irae, quafi tinea efficitur et putredo, non quod Deus tinea fit et putredo, aut conturbatio et ftimulus, fed quod fuftinentibus poenas haec univerfa videatur. Primus igitur confumtus eft Ephraim et Ifrael, deinde fequuta eft et domus Juda."

13. וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ *Quumque animadverteret morbum fuum*, i. e. fuae reipublicae ftatum corruptum, atque ad exitium praecipitem, qui et Jef. I, 5. cum morbo comparatur. וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ *Et Juda purulentum vulnus*, tale enim purulentum ulcus, cujus faniem exprimunt (יָזוּרוּ) medici, et hoc modo curare folent (cf. Jefaj. I, 6.), nomine מָזוֹר indicari, fuadet nexus cum nomine חֳלִי, comparationis ratio, et veterum interpretum auctoritas. Nam LXX. verterunt τὴν ὀδύνην αὐτῶ. Chaldaeus יַת מַכְאוּבֵיהּ, *dolorem fuum*, cum quo prorfus confonat Syrus. Sed Hieronymus *vinculum fuum* reddit,

Sed

ad quod in Commentario hoc observat: „Possumus *vinculum*, pro quo in Hebraeo scriptum est *Mezur*, et Aquila interpretatus est ἐπίδεσιν sive συνδεσμὸν, id est, *colligationem* sive *conjurationem*, et ad illud tempus referre, quando Rasin et Phasee, filius Romeliae, multa de tribu Juda hominum millia vastaverunt, quod frustra Judas adversus reges duos non Dei, sed Assyriorum auxilium flagitarit." Videtur Aquila, quem in nominis מָזוֹר interpretatione sequutus est Hieronymus, illud ad radicem אָזַר retulisse, vel זור pro synonymo habuisse cum אָזַר; et sane Arabibus زور est *constringere*. - וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל אַשּׁוּר *Ivit Ephraim* ad auxilium quaerendum non ad Jovam, *percussorem suum* (Jesaj. IX, 13.), cujus opem quaerere debuerant, sed *ad Assyrium*, quod ipsum vates eis iterum iterumque exprobrat, vid. VII, 11. VIII, 9. XII, 2., et ob eam caussam minatur, Assyrium fore regem illorum, XI, 5., ipsosque comesturos res immundas in terra Assyriae, IX, 3. Assyrii regis auxilium primus petiit Menahemus, qui, ut in regno confirmaretur, Phuli mille talenta argenti dedit, 2 Reg. XV, 19., tum Hoseas, Elae filius, qui ut cliens fiduciarius se Assyrio subjecit, deinde vero in eum rebellavit, 2 Reg. XVII, 3. 4. וַיִּשְׁלַח *Misitque* etiam Juda; πρέσβεις, *legatos*, uti additum a LXX., אֶל-מֶלֶךְ יָרֵב, *ad regem Jareb*, quod nomen et infra X, 6. obvium, alii, ut Aben-Esra, ut nomen proprium urbis Assyriacae, nusquam alias tamen commemoratae, alii regis alicujus existimant. Sed tum requireretur הַמֶּלֶךְ יָרֵב, quemadmodum dicitur הַמֶּלֶךְ דָּוִד, 2 Sam. VI, 16. VII, 18., הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, 1 Reg. I. et II. et IV, 1. dicitur, הַמֶּלֶךְ אָחָז, 2 Reg. XVI, 1., item הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ, 2 Reg. XVIII, 17. Sumimus cum pluribus melioris notae interpretibus pro futuro verbi ריב, *litigare*, *adversari*, ante quod subaudiendum אֲשֶׁר (ut mox vs. 14.), ut sit: *ad regem qui litem intendet*, sive *maligne adversabitur*. Vel potest

desumi a verbo illo ut nomen derivatum יָרֵב. *adversa pars in lite, adversarius*, prout et nomen est יָרִיב, cujus pluralis, יְרִיבַי, *adversarii mei*, exstat Ps. XXXV, 1. Hinc Chaldaeus: וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא דְּיֵיתֵי לְאִתְפְּרַע לְהוֹן, *et miserunt ad regem, qui veniet, ut animadvertat in eos.* Confer, quae mox ex Hieronymo adferemus. Eo nomine vix dubium significari regem Assyrium, cujus auxilium Ahasus adversus Israelitas implorabat, 2 Reg. XVI, 7. 8. Jesaj. VII, 17. Neque enim ad Israelem sive Ephraimum referenda sunt verba וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב, sed ad Judam; nam quemadmodum verba וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר respondeut illis, nostri versus initio, וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ, ita illis וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ respondent haec וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב. Hieronymus: „Ubi Septuaginta posuerunt *Jarib*, nos juxta Symmachum *ultorem* [ἔκδικον, vel ἐκδικητὴν] vertimus; nam Aquila et Theodotion *judicem* interpretati sunt. Quod autem *Jarib ultorem* significet et *judicem*, nomen Gedeonis ostendit, quem quum cultores Baal expeterent ad supplicium, eo quod lucum Baal arasque evertisset, respondit pater, *ulciscatur se Baal*, aut *judicet eum Baal*, et appellatus est, inquit, *Jerobbaal* [יְרֻבַּעַל, Jud. VI, 32.], id est, *ulciscatur se Baal.* Intelligens itaque Ephraim infirmitatem suam, et Judas vinculum suum, quo cum decem tribubus peccato fuerat colligatus, non a Deo, qui solvere poterat, sed a rege Assyriorum quaesivit auxilium. Legimus [2 Reg. XV.], quod sub rege Menahem, qui decem tribubus praefuit, Israel Assyriis dona transmiserit; et Judas sub rege Achaz praesidium flagitarit Teglathphalasar regis Assyriorum, qui eos adversante Deo liberare non potuerunt, nec captivitatis vinculum solvere.“ Nomen יָרֵב J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1155. mallet *regem magnum* vertere, „quod in Asia nomen usitatum ad Graecos etiam transiit (ὁ μέγας βασιλεύς, i. e. rex Persarum); est enim et يَرِب prima radicali

dicali

dicali Jod Syris *magnus fuit*, unde ܐܬܪܘܪܒ, *magnum se fecit.*" Hanc sententiam adoptavit et Gesenius in *Lexico hebr. teuton.* sub voce יָרֵב et ad eam commendandam addidit, regem Assyriae et 2 Reg. XVIII, 19. (coll. 28. et Judith. II, 5.) hoc titulo commemorari: הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר, ut itaque utroque vatis nostro loco domestico suo Assyriaco inducatur. וְהוּא *At ille*, rex Assyriae, quem non diversum esse a מֶלֶךְ יָרֵב tam ex hoc ipso, quo de utroque pronomen singularis numeri hic usurpatur, quam e loco infra X, 6. apparet. לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם *Non poterit sanare vos*, reipublicae vestrae opitulari. Cf. VI, 1. VII, 1. Jes. VI, 10. Eadem imagine usus Cicero *Epist. ad Attic.* II, 1. *Si omnes, ut aequum erat, faverent, tamen non minus esset probanda medicina, quae sanaret vitiosas partes reipublicae, quam quae exsecaret.* וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר *Nec amovebit a vobis*, Judaeis, *foedum vulnus.* In verbo ἅπαξ λεγομένῳ יִגְהֶה explicando, inquit Michaelis *Supplemm.* p. 273., „Arabismo nos destituente opem fert Syria, cui ܓܗܐ est *recedere, fugere* (idem quod Arabum quadriliterum جَهْجَهَ, in secunda conjugatione تَجَهْجَهَ) ut T. I. Operum Ephraemi p. 44. *Petiit Cainus, ut a tanta ignominia statim primo die* ܒܥܐ ܡܘܬܐ ܢܓܗܐ ܗܘܐ per mortem fugere sibi daretur, inque Etthaphal ܐܬܬܓܗܝ *liberatus est.* Ergo גָּהָה *fugit*, in Hiphil *fugavit, depulit*, verbaque prophetae vertenda, si in Kal accipias, *non recedet a vobis ulcus*, sin in Hiphil, *non depellet a vobis ulcus.* Proximi ex veteribus ab hac significatione LXX. ὁ μὴ διαπαύσῃ (intransitive *recedit*) ἐξ ὑμῶν ὀδύνη, et Vulgata, sed male מָזוֹר *vinculum* interpretata, *non solvere poterit a vobis vinculum*, seu, ut legebatur ante Hieronymum, *nec cessare faciet a vobis dolorem.*" Chaldaeus: וְלָא יְגִיחַ מִנְּכוֹן מַכְאוֹב, *neque*

quiescere

quiescere faciet a vobis dolorem, non sedabit vestrum dolorem. Eodem verbo נוּחַ interpres utitur VI, 1. pro hebraico חָבַשׁ. Syrus: ܘܠܐ ܢܐܣܐ ܡܢܟܘܢ ܟܐܒܟܘܢ *neque sanabit a vobis dolorem vestrum*. A. Schultens in *Animadverss. philologg.* ad h. l. (*Opp. minor.* p. 328.) מִכֶּם מָזוֹר *ulcus vestrum* recte verti posse autumat, ut particula מִן sit Genitivi nota, ut Arabibus frequentissime, nec haud raro Hebraeis; exempla attulit in *Animadverss.* ad Prov. XXVI, 7. (*Opp. minor.* p. 235.). „Dubium," inquit, „movere posset, quod מִכֶּם praeponatur; verum hoc ne quem detineat. Arabes ita frequenter faciunt. Coran. LXIX, 46. قطعنا منه الوتين *praecidimus venam ejus*, מנהו וחין, *ab eo venam*, pro *venam ab eo*, i. e. ejus." Sensum hujus versiculi ita expressit Rittershusius:

— — *Sed sensit ubi utraque morbos*
Languoresque suos, sibi consulere ipsa sategit,
Auxiliumque petens adiit procul extera regna,
Assyriis confisa armis et rege superbo,
Qui propulsaret violentos fortior hostes,
Inque fidem acciperet propugnaretque clientes.
Ah frustra imploratis opem hanc! Neque enim illa mederi
Afflictis poterit rebus, curareque vulnus
Jam desperatum, jamque insanabile factum.

14. Cur Assyrius aut aliquis alius auxiliator vulneri salutarem adhibere medicinam non possit, ea ratio est, quia plaga ilia non tam est inflicta ab humana, quam a divina manu, atque ideo ab uno tantum Deo obligari atque sanari potest. כִּי אָנֹכִי כַּשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם *Nam ego instar leonis* ero *Ephraimo*. De nomine שַׁחַל, quod et infra XIII, 7. Ps. XCI, 13., et locis quatuor aliis indubie est leonis nomen, pluribus egit Bochartus

Hieroz.

Hieroz. P. I. L. III. C. I. T. II. p. 8. ed. Lipſ., *nigrumque* illo leonem proprie deſignari evincere ſtuduit. Alii *rugientem* notari putant, coll. Job. IV, 10. כְּפִיר *Leunculus*, λεόντισκος, uti patet ex Ezech. XIX, 2. 3. Cf. Bochartum l. c. p. 4. Chaldaeus: בַּר אַרְיָוָן, *filius leonum.* Haud infrequens Hebraeis, Deum ſeverius caſtigantem, et in impios atrocius animadvertentem, proponere ut leonem, qui e luſtro ſuo prodiens obvios discerpit et dilacerat, nemine obſiſtente. Vid. Jeſaj. XXXI, 4. XXXVIII, 13. Jerem. XXV, 37. 38. Thren. III, 20. Job. X, 16., infra XIII, 7. 8. Hieronymus: „Illis euntibus ad Aſſur, et mittentibus ad regem vindicem, vel ultorem, qui eos ſanare non poterit, nec ſolvere vinculum colligatum, oſtendam quod me adverſante omne hominum auxilium vanum ſit; ero enim quaſi leaena Ephraim, et quaſi catulus leonis domui Juda. Pro *leaena*, quod Hebraice dicitur *Sobol*, Septuaginta interpretati ſunt *pantherem*, quae Graece ſimiliter dicitur, et Latine, et tam nomen beſtiae, quam omnis beſtia accipi poteſt, ut quidquid ſaevum in beſtiis eſt, hoc in Dei indignatione cognoſcas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius; in panthere velox per Aſſyrios regni Samariae ſignificatur interitus, et in leone fortiſſimum contra Jeruſalem et Judam aliquanto poſt tempore regnum oſtenditur Chaldaeorum." אֲנִי אֲנִי *Ego, ego*, inquam, omnipotens Deus; eadem ejusdem pronominis emphatica repetitio Jeſaj. XLIII, 25. Chaldaeus: אֲנָא בְּמֵימְרִי, *ego per verbum meum.* אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ *Rapiam*, ſ. *lacerabo* (VI, 1.), Chaldaeus: אֶקְטוֹל, *occidam, et abibo.* אֶשָּׂא *Tollam*, auferam, ſcil. praedam, ut 1 Sam. XVII, 34. *Venit leo una cum urſo* וְנָשָׂא שֶׂה *ſustulitque ovem de grege.* LXX. Λήψομαι. Chaldaeus: אֲרִים גְּבוּרְתִּי *extollam fortitudinem meam.* וְאֵין מַצִּיל *Et nemo erit, qui eripiat*, Deut. XXXII, 37. Mich. V, 7. Pſ. VII, 3. L, 22. ſupra II, 12. Rittershuſius:

Nam-

Namque velut saevit catulis orbata leaena,
Sic ego in Ephraimum; vegetis vel scymnus in annis
Quale furit, pecudes raptans lanians que minores,
Talis ego, Judaea, in te, domus, et tua regna
Ipse ego diripiam vastaboque; deinde recedam.
Deportabo ipsos patria e regione alienas
In terras, manibusque meis non eruet ullus
Apprensos. — — —

15. אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי *Abibo redibo ad locum meum*, quod Chaldaeus ſic exponit: אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי אֵהוּב לְמְדוֹר קוּדְשִׁי דִּי בִּשְׁמַיָּא *Auferam praeſentiae meae ſymbolum, revertar in habitaculum ſanctitatis meae, quod eſt in coelis*, cf. ſupra vs. 6. Ezech. XI, 23. *Locus* Deo hic tribuitur tropo a leone ſumto, quaſi dicat: ſicut leo revertitur poſt rapinam in locum, ſ. luſtrum ſuum, nec relictum amplius curat, ſic ego quoque revertar in locum meum, i. e. non amplius curabo Judam et Ephraimum. עַד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ *Donec reos ſe agnoſcant*, Chaldaeus: עַד דִּיִדְעוּן דְּחָבוּ, *donec agnoſcant ſe peccaſſe.* אָשַׁם *Reum ſe declaravit*, agnovit, Levit. IV, 13. V, 5. Verba, quae fieri, eſſe, vel agere ſignificant, interdum pro rei cognitione dicuntur. Vid. Glassii *Philolog. S.* p. 225. edit. Dath. LXX. Ἕως οὗ ἀφανισθῶσι. Videtur hebraica verba hoc ſenſu cepiſſe: *donec rei fiant*, ut Zachar. XI, 5. Jerem. II, 3. L, 7. infra X, 2. i. e. donec peccatorum poenas perſolverint. וּבִקְשׁוּ פָנָי *Et quaerant faciem meam*, i. e. auxilium a me implorent, non ab exteris regibus. *Quaerere faciem alicujus*, eſt aliquem deprecari, ut propitio vultu reſpiciat, cf. Pſalm. XXVII, 8. Rittershuſius:

— — *Abiensque locum ipſe deinde revertar*
Ad proprium, miſſos faciens opis omnis egenos,
Dum culpam agnoſcant ipſi, peragantque reos ſe,
Inque meo quaerant vultu inveniantque ſalutem.

בַּצַּר

בַּצַּר לָהֶם *In anguſtia* quae *eis* eſt, cf. Deuter. IV, 30. Chaldaeus: בַּר עָקָא לְהוֹן, *cum anguſtia erit eis.* יְשַׁחֲרֻנְנִי *Mane*, i. e. ſedulo et anxie *me requirent*, prout ſolent qui diligenter negotium expedituri ſub ipſo aurorae crepuſculo ad opus ſe accingere. Cf. Pſ. LXIII, 2. Jeſaj. XXVI, 9. Job. VIII, 5. LXX. Ἐν θλίψει αὐτῶν ὀρθρίσουσι πρός με, *in tribulatione ſua mane vigilabunt ad me*, ut Hieronymus vertit. Chaldaeus: יִבְעוֹן דַּחֲלְתִי *requirent timorem mei*, me ſedulo colent. Ceterum יְשַׁחֲרֻנְנִי poetice poſitum eſt cum Nun paragogico pro יְשַׁחֲרוּ אֵלַי, ita ut ſuffixum, omiſſa particula, immediate verbo ſit junctum, ut Pſ. V, 5. יְגֻרְךָ pro יָגוּר עִמְּךָ, *tecum commorabitur*. Hieronymus: „Ut quem propitium praeſentemque non ſenſerant, iratum et abſentem requirant, et in tribulatione ſua, orto eis lumine poenitentiae, mane conſurgant ad eum, juxta illud quod in Iſaja legimus [XXVI, 16.]: *In tribulatione Domini recordatus ſum.*“ Rittershuſius:

Rebus in adverſis animos anguſtia eorum
Quum premit, humani neque ſpes oſtenditur ulla
Auxilii, tum crux pietatis vera magiſtra
Surgere mane ipſos ſubiget, ſtratoque relicto
Ad me curriculo properare jubebit anhelos,
Ad maturandum ſe talibus exſtimulantes.

Sequuntur enim verſu primo proximi Capitis verba mutuo ſeſe cohortantium Iſraelitarum, ut Jovae auxilium implorent.

Cap. VI.

A R G U M E N T U M.

Docet primum, quodnam consilium capturi sint Israelitae, tribulationum stimulis compuncti, et quomodo ad bene sperandum excitent moerentem animum (vs. 1—13.). Carpit deinde graviter illorum inconstantiam ac levitatem animi, quum ipsis tam sit misericordia momentanea, et sibi in externa atque fucata sanctitate magnopere placeant, quum tamen procul absint a legis observantia et misericordia, qua nullum est magis acceptum holocaustum (vs. 4—7.). Reprehendit deinde Gileadem, quia consilio plane scelerato, ut alios a templo veraeque religionis cultu prohiberet, cum sacerdotibus conspiravit (vs. 8—10.). Ad extremum duabus tribubus eorundem criminum contagionem objectat (vs. 11.).

---

1. Arctissime hic versus cum superioris Capitis versu postremo cohaeret. Loquentes inducuntur Israelitae, ut ad meliorem frugem revertantur sese invicem cohortantes. Subaudiendum igitur לֵאמֹר, quod veteres omnes expresserunt. לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָֹה *Ite*, agite, *revertamur ad Jovam*, poenitentes, cf. supra III, 5. Thren. III, 40. V, 21. et similem Imperativi verbi הָלַךְ constructionem Genes. XXXVII, 20. 27. Jes. II, 3. Ps. XCV, 1. Chal-

Chaldaeus: אִתוּ וְנִתוּב לְפוּלְחָנָא דַיָי *Venite et revertamur ad cultum Jovae.* כִּי הוּא טָרָף *Nam ille rapuit*, s. *discerpsit*, laniavit, sauciavit, ut leo unguibus, cf. V, 14. Chaldaeus: אֲרֵי הוּא דִי מְחָנָא *Nam ille est is, qui nos percussit.* וְיִרְפָּאֵנוּ Idemque, non Assyrius, aut alius quisquam (V, 13.) *sanabit nos*, ut medicus noster, Exod. XV, 26. Locus plane similis Deut. XXXII, 39. Cf. et infra VII, 1. XIV, 5. יַךְ *Percussit* nos, subaudiendum Vau conversivum, ut infra VIII, 12. וְיַחְבְּשֵׁנוּ Ipseque, instar chirurgi, *obligabit nos*, vulnera nostra, Jes. I, 6. Job. V, 18. Hieronymus: *curabit nos*, et in Commentario: „Pro eo quod diximus *curabit*, omnes similiter transtulerunt μοτώσει: proprie autem μότα appellantur *linteola*, quae inseruntur vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias; artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem reddere sanitatem." Chaldaeus: וּדְאַיְתִי עֲלָנָא חֲבַר יְנִיחַ לָנָא, *et qui cladem nobis induxit, refocillabit nos.* Sensus: qui calamitate nos affecit, Jova, idem ille et restaurabit nostram felicitatem. Rittershusius:

Huc agite, ad Dominum cursu properante reverti
Unumquemque juvet, vitiis quem offendimus olim,
Quo procul heu nimium discessimus ante relicto.
Nec vero ad sese redeuntes ille repellet,
Aut veniam sua confessis errata negabit.
Quin potius plagis male quos mulctaverat ipse
Conscideratque flagris, medicinam adhibere salubrem
Haud renuet, sanans idem qui vulnera fecit.

2. יְחַיֵּנוּ *Vivificabit nos*, valetudinem, novam quasi vitam nobis reddet, i. e. a miseriis nos liberabit, felices nos reddet, cf. Ps. XLI, 3. LXX. ὑγιάσει ἡμᾶς. מִיֹּמָיִם *Post dies* LXX. recte verterunt μετὰ δύο ἡμέρας, *post biduum*, sequitur enim בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, *die tertio*, i. e. post paucos dies, s. intra breve tempus; binarius nume-

rus in V. T. passim *paucitatem* indicat, vid. 1 Reg. XVII, 12. Jesaj. VII, 21. XVII, 6. Jerem. III, 14. Noldius Not. 1555. ad *Concordant. Particular.* ad nostrum locum vere haec observat: „*Post biduum* et *die tertio* Ebraismus est pro *deinceps*, vel *posthac*. Nam solatur se populus, qui hic exsul introducitur, quod *brevi* evasurus sit ex suis miseriis. Ita σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ τρίτῃ, seu τῇ ἐχομένῃ, *hodie*, *cras* et *perendie*, pro *posthac*, seu *aliquamdiu*, Luc. XIII, 32. 33. Quare frustra sunt tum ex Judaeis Jarchius, Kimchius, Abarbenel, qui hinc volunt exprimere *tria templa*, seu *tres captivitates* [Aegyptiacam, Assyriacam et hodiernam], in quarum *ultima*, tanquam *die tertio*, stulta natio sibi sperat restitutionem; tum qui ex Christianis hinc elicere volunt seu *tres annos ministerii*, seu *tres dies resurrectionis Christi*." יְקִמֵנוּ *Eriget*, suscitabit *nos*, qui quasi mortui jam sumus. Felicitatis restitutio imagine resurrectionis proponitur, ut Jesaj. XXVI, 19. Ezech. XXXVII, 1—10., ad quem loc. vid. no. וְנִחְיֶה לְפָנָיו *Ut vivamus*, felices simus *coram ipso*, sub praesidio et tutela Jovae, ad nos redituri, qui antea a nobis recesserat, V, 15. Cf. Genes. XVII, 18. Chaldaeus hunc versum ita exponit: *Vita donabit nos in diebus consolationis, qui venturi sunt; in die resurrectionis mortuorum suscitabit nos, ut coram eo vivamus.* Rittershusius:

Post biduum ad dulcis revocatos lumina vitae
Restituet nobis; lux tertia deinde reviset
Laeta resurgentes caelesti munere tumbis.
Tunc coram ipsius vivemus lumine vultus
Nec vitae huic finem mors afferet amplius ulla.

3. וְנֵדְעָה *Agnoscamus* igitur hoc; connectendus hic versus cum antecedentibus, ut in eo sit cohortatio poenitentium ad se invicem, sicut vs. 1. נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־יְהוָה *Persequamur cognoscere Deum*, praeceptis ejus cognoscendis sedulo operam dabimus; ita רָדַף usurpatur et

Deuter.

Deuter. XVI, 20. Iesaj. LI, 1. Ps. XXXIV, 15. Proverb. XXI, 21., et διώκειν 1 Thess. V, 15. כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ. Tunc *sicut aurora firma*, i. e. clarissima, lucidissima in *exitu*, ortu *suo*, i. e. quemadmodum post noctem tenebricosam aurorae lux omnia collustrat, ita post calamitatum tempestates procedet, apparebit Jova, nosque oppressos laetitia afficiet. נָכוֹן de aurorae jam maturae clara luce dicitur, ut Proverb. IV, 18. de luce meridiana: *Piorum via* est sicut *lux splendoris* matutini, *pergens ac lucens* עַד־נְכוֹן הַיּוֹם, *usque ad firmum*, i. firmitudinem *diei*, usque ad perfectam diem. Ante מוֹצָאוֹ subaudiendum praefixum ב. Ita Chaldaeus: כִּנְהוֹר צַפְרָא דְמִתְקַשַּׁט בְּמִפְּקֵיהּ, *instar lucis aurorae quae ornat in exitu suo*. Rittershusius:

At Dominus roseos aurorae imitabitur ortus,
Accenditque diem nitida face, et omnia lustrans
Lumine percurret.

וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ *Venietque nobis ut pluvia* valida et larga, qualis post jactam sementem autumno et hibernis mensibus cadere solet, nam hyemi tribuitur Cantic. II, 11. LXX. Ὑετὸς πρώϊμος, Hebraeorum enim annus septimo mense, nostro circiter Octobri, incipit, atque hinc illa pluvia in anno prima est. Chaldaeus: וְיֵיתוּן בִּרְכָן לָנָא כְּמִטַר מְגַבַּר *Advenient nobis beneficia sicut pluvia invalescens*. Huic opponitur מַלְקוֹשׁ, *pluvia serotina*, verna, quae messem proxime antecedebat, eamque promovebat. LXX. Ὄψιμος. Cf. not. ad Deut. XI, 14. יוֹרֶה אָרֶץ Quae *jaculatur* versus *terram*, eamque foecundam reddit. Futurum Hiphil, ut X, 12. Chaldaeus: כְּבַלְקִישָׁא דְמַרְוֵי אַרְעָא *Sicut pluvia serotina, quae terram irrigat*, quasi יַרְוֶה scriptum esset.

4. Postquam denunciasset vates Israelitis et Judaeis, recessurum Deum Hierosolymis, et eos sibi ipsis relictu-

 rum,

rum, usque dum confiterentur se reos, ejusque praeceptis studerent (V, 15.), mutuoque sese cohortarentur ad resipiscentiam ejusmodi verbis, qualia vss. 1—3. leguntur; nunc redit ad abruptam redargutionem. Loquens introducitur Deus, qui Israelitis aeque atque Judaeis, quum nullis admonitionibus se commoveri patiantur ut in rectam viam redeant, et sincerae pietatis studiosi sint, gravissimam certissimamque poenam minatur. מָה אֶעֱשֶׂה-לְּךָ אֶפְרַיִם וגו׳ *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda?* quae mihi jam ingredienda est via, qua vos in rectam tramitem reducere possim? omnis labor in vobis emendandis adhuc irritus fuit. Chaldaeus: מִן קֳדָם דִּין דִּקְשׁוֹט מָא אַעְבֵּד לְכוֹן דְּבֵית אֶפְרַיִם *Coram judicio justo quid faciam vobis, de domo Ephraim?* Hieronymus: „Quando dicit: *quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Juda?* parentis in perditos filios monstrat affectum, juxta illud quod in Isaja [V, 4.] legimus: *Quid est, quod ultra debui facere vineae meae, et non feci ei?* Et in Michea [VI, 3. 4.]: *Popule mi, quid feci tibi? aut quid molestus fui tibi?*" וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן-בֹּקֶר *Nam pietas vestra* tam fluxa et evanida erat *sicut nubes diluculi*, quae vix nata a sole dispergitur; eadem similitudine res cito transiens sistitur Jesaj. XLIV, 22. Job. VII, 9. Jud. vs. 12. וְכַטַּל מַשְׁכִּים *Aut sicut ros matutinus*, ut infra XIII, 3. Alius enim mane pluit, alius ipsa nocte, quem *guttas noctis* vocat poeta Cantic. V, 2. Quoniam vero *neque in nube neque in flatu cadunt rores*, ut Plinius scribit *Hist. Nat.* XVIII, 29., ideo qui mane demum cadit, tenuior esse solet, et minus consistens. הֹלֵךְ Cito *abiens*, evanescens, qui orto sole mox siccatur. Chaldaeus: וּכְטַלָּא דְּמוֹחֵי פָּסֵק, *et sicut ros, qui cito deficit.* Rittershusius:

Nonne tibi merito acciderunt ista omnia jure?
Namque velut nubes vanescit sole coorto
Matutina; velut ros lapsus mane per herbas
Momento exiguo durans abit, atque calore

Lambi-

Lambitur ignito, siccataque gramina linquit:
Exiguo bonitas ita durat tempore vestra;
Nam simulata fuit, non seria, nec bene firma.

„Ita," inquit Abarbenel, „se habuit profecto quicquid boni aequique praestiterint; durabile non fuit. *Fecerit* licet *Hiskias rectum in oculis Domini* (2 Reg. XVIII, 3.), successit ei Menasse, qui operibus nequam ad iram provocavit Deum (2 Reg. XXI, 5.). Josias quidem *ad Deum se convertit omni suo corde ac omni anima sua* (2 Reg. XXIII, 25.), filii tamen rebelles in Dominum *dolore affecerunt spiritum sanctitatis ejus* (Jes. LXIII, 10.). Ita et in Israele res processit; etsi imperii sui initia bona fecerit Jehu, ultima tamen prorsus corrupit."

5. עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים *Propterea quod dolavi* eos (pronomen subaudiendum e proximo הֲרַגְתִּים) *per prophetas*, i. e. Chaldaeo recte interpretante, עַל כֵּן הָאֱזְהַרְדִּנּוּן בִּשְׁלִיחוּת נְבִיַּי וְלָא תָבוּ *propterea quod serio eos commonefeci per ministerium prophetarum meorum, ipsi tamen sese non converterunt*, הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי *occidi eos verbis oris mei*, i. e. exitium et adversa omnia eis minatus sum, nisi mentem mutarent. Haud infrequens Hebraeis scriptoribus, ut illa fieri dicantur, quae facienda praedicuntur, vid. Jes. VI, 10. et ad eum loc. not., Jerem. I, 10. Mich. VI, 12. Sic ergo nunc occidisse se dicit Deus illos, quos infidelitatis coarguit, quia illis subeundam esse mortem, id quod instar obtinet mortis, per prophetas denunciat. Oracula divina, אִמְרֵי־פִי יְהוָֹה, ob suam virtutem et efficaciam et alias comparantur modo cum *telis*, ut Ps. XLV, 6., modo cum *gladio* ancipiti et acuto, ut Jes. XLIX, 2. Ps. XLV, 4. Hebr. IV, 12. Apocal. I, 16. Locus nostro similis Jes. XI, 4., quo effata divina convincendo homines impiae vitae eos necare dicuntur. Verbum חָצַבְתִּי, quod de caedendis lapidibus et lignis dici constat, sunt qui h. l. *ἰσοδύναμον* cum הֲרַגְתִּים existi-

 ment.

ment. Nos tamen *dolandi* significatum, ab Hieronymo quoque adscitum, retinendum arbitramur, ut indicentur eo verbo mitiores adhortationes, quas minae acriores (הֲרַגְתִּים) sequebantur. Tentavi, inquit Deus, omnia, quo vos ad officium reducerem; et quemadmodum qui rude lignum aut saxum in pulchram aliquam aut honestam speciem informare vult, omnem adhibet artis solertiam, omne ferramentum, sic ego vos, ut aliquam exprimerem pietatis formam, dolavi saepe, per prophetas, atque cohortatus sum, modo blandioribus mulcendo promissis, modo tundendo minacibus verbis. וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא *Et judiciorum tuorum* unumquodque sicut *lux prodibit*, sive: *in lucem* (לָאוֹר) *prodibit*, i. e. supplicia, quae tibi irroganda per meos prophetas comminatus sum, usque adeo erunt aperta, ut instar lucis, aut solis, omnium occursent oculis et his notata signis, ut nemo dubitet, illa a Deo, scelerum vindice, fuisse profecta. Quasi dixisse vellet: non solum jus meum sic fert: illi ob peccata concidantur, quin et tradantur morti; verum et ipsa poenarum irrogatione lucidum conspicietur. Ita de poenarum immissionibus dicitur, *judicia produci in lucem* et Zephan. III, 5. בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר, *singulis matutinis judicium suum edit in lucem*. Sed nostro loco minime praetermittendum est, pro מִשְׁפָּטֶיךָ Graecum Alexandrinum, Syrum, ac ipsum Chaldaeum, qui raro ab hodierno textu recedit, ita vertisse, ac si legissent וּמִשְׁפָּטִי כָּאוֹר יֵצֵא, vel וּמִשְׁפָּטַי cum suffixo primae personae, translato ad nomen ךָ vocis וּמִשְׁפָּטֶיךָ. Qua adscita scriptura, quam et Kennicottus *Dissert. general.* §. 28. p. 55. ed. Bruns, et Michaelis *Biblioth. Orient.* T. XIX. p. 172. tuentur, sententia prodibit haec: ita ferio et graviter vos per prophetas sum cohortatus, ut *judicia*, i. e. statuta mea *sicut lux prodirent*, ut luce clarius quid meae postulent leges, quid vobis faciendum fugiendumve sit, appareret. מִשְׁפְּטֵי יְהוָה dici

dici *statuta Jovae*, tralaticium. Sic Ezech. XX, 11. *Dedi eis* אֶת־חֻקּוֹתַי, *leges meas*, וְאֶת־מִשְׁפָּטַי הוֹדַעְתִּי אוֹתָם *et statuta mea nosse eos feci, secundum quae si facit homo, vivet per ea.* Eum, quem indicavimus, nostri loci sensum, versui proximo praeclare accommodatum, feliciter assequutus est Rittershusius:

Ergo ipsos vatum castigans voce dolavi,
Atque interfeci sermonibus oris acutis
Ipse mei. Hinc adeo sancti lux clara refulsit
Judicii, ut, mihi quid sit gratum, appareat inde.

Alia ratione nostrum locum explicat Buxtorfius in *Anti-Critica* p. 741., qui Chaldaeum negat aliter suo in codice legisse, quam hodie in libris tantum non omnibus scriptum reperitur. „Idem," inquit, „est sensus in Chaldaeo, qui in Hebraeo, sed recte ex mente Jonathanis intellecto. Hebraeus textus ita sonat: *Propterea dolavi eos in prophetis, occidi eos verbis oris mei, et judicia tua ut lux egredientur;* ubi in voce וּמִשְׁפָּטֶיךָ duplex mutatio observanda, Numeri et Personae, dum ad personam secundam redit, et numero singulari eum compellat, populum nempe alloquens; dicendum enim fuisset: *et judicia eorum*, sicut in verbis praecedentibus *occidi eos*, quae mutationes frequentes sunt in prophetarum scriptis. Porro *judicia* sumpsit Paraphrastes passive pro judiciis, quae in populum a Deo exercenda erant, seu decretis, poenis, paulatim augendis et accrescendis, quemadmodum lux in singula momenta crescit et augetur. Judicia haec in populum exercita et decreta, sunt Dei judicia active, quia ab ipso decernuntur et immittuntur. Ad mutationem ergo hanc personae et numeri vitandam Paraphrastes Chaldaeus pro: *et judicia tua*, dixit: *et judicium meum*, vel, *judicia mea*, ut conformitas et similitudo loquendi in toto versu maneat: *Ego admonui eos* etc. *Ego adducam contra eos* etc. *Transgressi sunt*

 verbum

— legemque dedit; qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.

Ad בְּרִית subaudiendum primae personae suffixum, quod expressum infra VIII, 1., ubi τῷ בְּרִיתִי respondet תּוֹרָתִי. Dictio כְּאָדָם ut nomen proprium primi hominis (unde ei articulus ה non praefixus) et Job. XXXI, 33. occurrit, vid. not. ad eum loc. Alii ellipsin h. l. statuunt, qualis in comparationibus saepe occurrit, ubi nomen, quod repetendum erat, altero loco reticetur, ut vertendum sit: *transgressi sunt foedus meum, tanquam hominis* scil. foedus, i. e. non pluris faciunt pactum, quod pepigi cum eis, quam pactum cum quovis homine initum. Ita Schnurrerus in *Thesib. Philolog. Critt.* a. 1787. propositis, qui hoc ipso Hoseae Capite eandem ellipsin bis extare docet scil. vs. 3. ubi כְּשַׁחַר dictum sit pro כְּמֹצָא הַשַּׁחַר, et vs. 9. חֶבֶר כֹּהֲנִים pro חַפֵּי חֶבֶר כֹּהֲנִים. Eundem sensum expressit Rittershusius:

Ast ipsi aetherei violarunt foedera pacti,
Tanquam hominis, nomenque meum sprevere proterva
Perfidia.

In qua tamen explicatione negligitur שָׁם, quod certe non otiose a vate positum existimandum est, cujus vero ratio idonea constat ex interpretatione supra allata. LXX. Αὐτοὶ δέ εἰσιν ὡς ἄνθρωπος παραβαίνων διαθήκην. Syrus: ܘܗܢܘܢ ܐܝܟ ܒܪܢܫܐ ܥܒܪܘ ܥܠ ܩܝܡܝ, *et illi ut homo transgressi sunt foedus meum.* Jejune.

8. גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן *Gilead est urbs operantium iniquitatem*; urbs, cujus incolae pessimi atque nequissimi homines, qui eadem phrasi Jesaj. XXXI, 2. Ps. V, 6. designantur. Chaldaeus: גִּלְעָד קִרְיָה אֲנוּסִין *Gilead urbs violentorum.* Alii nomine אָוֶן superstitiosum *simulacrorum cultum* indicari h. l. existimant, ut Jes. LXVI, 3. Amos. V, 5. Habac. III, 7. Hinc Vulgatus: *Galaad civitas operan-*

operantium idolum. Quod Hieronymus ita illustrat: „Legimus [2 Reg. IX, 1. seqq.] in Ramoth Galaad unctum esse in regem Jehu, qui sanguinem sanguini miscuit, et Achab subvertit domum, et ante solis ortum acervos capitum filiorum ejus jussit statui: in hac urbe trans Jordanem in possessione tribus Gad idolum consecratum est, quae habitabatur a sacerdotibus, nam et ipsa fugitivorum civitas fuit [Cf. quae infra e Drusio afferemus]. Quanto igitur celebrior et majoris auctoritatis, quia in partem sacerdotum fuerat delegata, tanto trans Jordanem habitanti Israel principium idololatriae et malorum omnium fuit, ut, qui primi peccaverant, primi ab Assyriis caperentur." Cf. 2 Reg. XV, 25. 29. Sensus profecto est perquam idoneus: Gilead, quae mearum legum observantissima esse debuerat, utpote sacerdotalis civitas, ipsa idola fingit et adorat. Sed quum Gilead nusquam alias in V. T. *urbis* sit nomen, sed *regionis*, et quidem montosae, quae Rubenitis, Gaditis, et dimidiae tribui Manassis data multisque referta urbibus erat, Num. XXXII, 1. 26. 33. Deut. III, 12. 13. Jud. X, 4.; recentiorum interpretum haud pauci et hoc loco Gileaditicam regionem intelligendam existimant. Nec tamen ii inter sese consentiunt. Alii enim גִּלְעָד nominativum absolutum, et singularem קִרְיַת per synecdochen pro plurali positum statuunt, vertuntque: *Gileaditidem quod attinet, urbes ejus sunt peccatrices;* alii ante גִּלְעָד subaudiunt vel praefixum ב, ut sit: *in Gilead unaquaeque urbs habet incolas operantes iniquitatem*, vel כ, sicut, quod ante cognatam literam ק omittatur, hoc sensu: *universa regio Gilead similis est urbi operatoribus iniquitatis refertae;* alii denique cum J. D. Michaele (*Supplemm.* p. 2203.) vertunt: *Gilead est confluxus* s. *colluvies maleficorum,* collato arabico قرو, quod peculiariter de fluente et confluente aqua dicitur, unde قرية الما, *confluxus aquae,*

aquae in Amsalkaisi Moallaka a Lettio edita p. 48. Ipse tamen Michaelis l. c. fatetur, et consuetae significationi nominis קִרְיַת posse locum esse, si גִּלְעָד non regionem Gileaditidem interpreteris, sed urbem regionis primariam Mizpam. „Sic quidem Jud. XII, 7. (בְּעָרֵי גִלְעָד legentes) accepisse videntur LXX. et Vulgatus: ἐτάφη (Jephta) ἐν πόλει αὐτῆ Γαλαάδ, *sepultus est in civitate sua Galaad.* Saepe metropolis apud Orientales, Arabes maxime, nomen regionis sibi adsciscit." Atque hanc quidem rationem ceteris, quibus Gilead h. l. pro nomine regionis accipitur, haud dubitamus praeferendam. Urbem esse heic intelligendam et Drusius vidit, cujus nota digna videtur, quae adscribatur. „Quid? an Gilead nomen civitatis? Arbitrantur interpretes, fuisse unam ex asylis terrae sanctae. Id probant ex Jos. XX, 8. Sed ibi offendi *Ramoth in Gilead*, quae civitas erat refugii a Levitis habitata in Galaad regione. Fuit tempus, cum suspicarer, Galaad dici compendio quodam sermonis pro *Ramath Gilead*, quemadmodum *Aven* dicimus pro *Beth-Aven* [Eadem Hieronymi erat sententia; vid. supra]. Postea coepit haec suspicio mea mihi displicere, nec injuria; nam non temere hujusmodi ellipsis admittenda est. Igitur alii legunt: *In Galaad urbs erat*, i. e. בְּגִלְעָד. Sed sciendum (Eusebius mihi auctor), in tractu montis Galaad *urbem* fuisse ejus nominis, sic appellatam a monte cognomine, vel a Galaad, Machir filio. Verba Eusebii sunt: „„*Galaad mons*, ad quem septimo die profectionis e Cherris Jacob profugus venit. Est autem a tergo Phoenices et Arabiae, collibus Libani copulatus, extenditurque per desertum usque ad eum locum, ubi trans Jordanem habitavit olim rex Sihon Amoritarum. Cecidit supradictus mons in sortem filiorum Ruben. Sed et Jeremias loquitur: *Galaad, tu mihi initium Libani.* A quo monte et *civitas* in eo condita sortita est vocabulum, quam et coepit de Amorrhaeorum manu Galaad,

filius

filius Machir, filii Manasse. ** " Plus difficultatis in explicanda dictione עֲקֻבָּה מִדָּם. LXX. Ταράσσουσα ὕδωρ. Videntur עֲקֻבָּה interpretatos esse *calce s. calcaneo trita*, scil. aqua (ea tamen Hebraeis in plurali tantum מַיִם dicta) ab עָקֵב, *calx*. Ad idem nomen nostram vocem retulit Hieronymus, qui vertit: *supplantata sanguine*, i. e. ob caedes ab incolis frequenter perpetratas eversa. Chaldaeus: בִּנְכְלִין אָשְׁדִין דַּם זַכִּי, *cum dolis*, dolose, *effundunt sanguinem innocuum*. Id sequuntur Hebraei magno consensu et *fraudis* notionem voci עֲקֻבָּה e Genes. XXVII, 36. vindicant, ubi Esavus: *Nae ille merito Jacobus* (יַעֲקֹב) *nominatur, qui me jam bis supplantaverit* (וַיַּעְקְבֵנִי). „Hinc," ait Kimchi, „Jerem. XVII, 9. עָקֹב הַלֵּב *fraudulentum est cor*, et 2 Reg. X, 19. וְיֵהוּא עָשָׂה בְעָקְבָּה, *fecitque Jehu per astum*. Hoc Hoseae loco ponitur Adjectivum femininum, cujus masculinum עָקֹב, plane uti ex אָדֹם, *rufus*, est אֲדֻמָּה. Significatio ejus *dolus* et *callida oppressio*. Eandem expositionem tradunt prisci piae memoriae, ajuntque dici urbem Gilead *oppressam sanguine*, quod incolae ejus dolos astute machinarentur, ut e medio sic alios tollere possent, quasi diceret propheta, eos per fraudem aliis imposuisse." Etsi vero non plane hoc incommodum sit, videtur tamen repugnare constructioni, et, si is sensus foret, dicturum fuisse prophetam credibile est עֲקֻבָּה לְדָם *fraudulenta ad sanguinem*. Id alio loco priscis Magistrorum Hebraeorum observatum, notante in *Etymologico* (ספר שרשים) Kimchio. „Alio loco," ait, „exposuere iidem prisci dictionem עקובה מִדָּם *conspurcatam sanguine* multo, quem in ea civitate profundebant." Sic in Talmud Hierosolymitano legitur: אם יש בה עקיבת יין אסור *si fuerit in ea conspurcata vino, probibetur*. Ubi vocis עקיבת notionem repetunt ex Hos. VI, 8 עֲקֻבָּה מִדָּם, *conspurcata sanguine*."

Ita Syrus: ܡܥܩܒܬܐ ܡܢ ܕܡܐ, *et conspersa*, foedata, *sanguine*.

sanguine. Sane quum עֲקֵבוֹת *vestigia* notet (vid. Ps. LXXVII, 20. LXXXIX, 52.), posset עֲקֻבָּה proprie esse *vestigiata*, i. e. vestigiis (sanguinis vinive) notata, maculata. Hinc Rittershusius:

— *Gileaditarum urbs plena patrantum est*
Pessima quaeque; ubi quis vestigia sanguinolenta
Per plateas figi passim ac per compita cernat.

Et Coccejus עָקֹב exponit *lacunosus*, lacunas habens, ut a vestigiis hominum et animalium viae limosae, quum induruerint; et עֲקֻבָּה מִדָּם *lacunosa a sanguine*, i. e. calcata a sanguine, vestigia habeas a sanguine. Sic Babylon urbs Zephan. I, 3. נִגְאָלָה *polluta* vocatur, et Thren. IV, 14. superstites cives Hierosolymitani נְגֹאֲלוּ בַּדָּם, *conspurcati sunt sanguine.* Gussetius (sub voce עָקַב Lit. K.) nostrum עֲקֻבָּה ad עָקוֹב, *dolosum*, et עָקְבָה, *fraus*, accedere arbitratur. „Video autem," inquit, „nomen עֲבֻדָּה, *famulitium*, hac forma denotare copiam rerum primitivo nomine עֶמֶר significatarum; item אֲלֻמָּה et סְגֻלָּה, *manipulus* et *thesaurus*, sub eadem forma significant congeriem confertam; adeo ut forma illa congeriei confertae denotandae apta nata sit. Itaque Hos. VI, 8. dicetur civitas illa esse *congeries conferta fraudum*, et additum fuerit מִדָּם, ut materia, de qua in illis fraudibus agitur, indicetur. Duobus verbis duo illa verba reddere licet *fraudificium sanguineum.*" Ceterum plures interpretes hoc versu vatem respicere putant caedem Pekajae, quem Pekachus, filius Remaljae, Gileaditis adjutus, Samariae in palatio regio interfecit, 2 Reg. XV, 25. Quae caedes, Gileaditarum ope a Pekacho peracta, rationem involvat, cur Gileaditarum prima et expressa mentio fiat.

9. וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים *Et sicut praestolantes aliquem turmae, ita sodalitium est sacerdotum*, i. e.

soda-

ſodalitium ſacerdotum ſimile eſt turmae latronum, qui ſpeculatum ſedent, et vident, unde aliquis veniat, quem ſpoliare operae pretium ſit. Verba priora וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים ad verbum ſonant: *et ſecundum exſpectare*, i. e. ſicut exſpectant *virum turmae*, ſcil. latronum, praedonum. Vel: *ſicut exſpectat vir*, aliquis, *turmas* latronum, i. e. ſi quis auxilii quidquam exſpectat ſperatque a ſodalitio ſacerdotum, et in eo fiduciam ponit, idem eſt, ac ſi confidat turmis praedonum; decipitur turpiſſime. Et hanc quidem expoſitionem commendat Chaldaei auctoritas: וּכְמָא דִי מְסַבַּר אֱנַשׁ לְמִשְׁרְיָן אִתְחַבְּרוּ אִנּוּן וְכַהֲנֵיהוֹן: *Quemadmodum exſpectat quis turmas* (latronum), ita *conſociati* ſunt *illi et ſacerdotes*. חַכֵּי Infinitivus Piel chaldaizans (formae קַוֵּה, *exſpectare*, Jerem. VIII, 15., עַנֵּה, *affligere*, Exod. XXII, 22.), pro חַכֵּה mutato *He* in *Jod*, ut רֹעִי Jeſaj. XXXVIII, 12. pro רֹעֶה, *paſtoris*, וַתִּזְנִי, *et ſcortata eſt*, Jerem. III, 6., pro וַתִּזְנֶה. Sunt etiam codices, etſi pauci, in quibus forma regularis וכחכה reperitur. Cf. N. G. Schroederi *Inſtitutt. ad fundamenta Ling. Hebr.* Reg. LXXXII. a. et Storrii *Obſervatt.* p. 176. Sed Boſſeckio in Notis ad H. B. Starkii *Lux Grammat. Hebr.* p. 498. חַכֵּי poſitum videtur pro מְחַכֵּי (Participium Piel, in quo nota מ aliquando deficit, ut שַׁבֵּחַ אֲנִי, *laudans ego*, Eccl. IV, 2., מָאֵן אַתָּה *renuens es*, Exod. VII, 27. IX, 2. X, 4. al.), ut vertendum ſit: *et ſicut exſpectantes virum turmae*, i. e. ſicut turmae latronum inſidiantur viatori, ita eſt ſocietas ſacerdotum; quod convenit cum ea interpretatione, quam ſupra initio attulimus. In alia omnia abeunt LXX. Καὶ ἡ ἰσχύς σου ἀνδρὸς πειρατοῦ· ἔκρυψαν ἱερεῖς ὁδὸν Κυρίου. Pro וּכְחַכֵּי apparet illos וּכֹחֲכִי enuntiaſſe, nomen כֹּחַ cum ſuffixo feminino. Ita et Syrus: ܘܚܝܠܟ ܐܝܟ ܕܓܒܪܐ ܓܝܣܐ ܐܫܬܘܬܦܘ ܟܗܢܐ, *robur tuum tanquam* robur *viri latronis; participes fiebant ſacerdotes.* Hieronymus: *et quaſi fauces*

(quod

(quod כְּחַכֵּי esset) virorum latronum, „sive," addit, „viri latronis; utrumque enim legi potest." Quod in Commentario sic exponit: „Quoniam ipsa provincia plena est latrociniorum, comparat eos latronibus, ut quomodo illi viatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt." J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 744. a חַכָּה, *hamus* (Jes. XIX, 8. Habac. I, 15. Job. XL, 25.), formatum existimans pluralem masculina, ut persaepe, terminatione, חַכִּים, et *hamis* pro *muricibus* positis, nostrorum verborum sensum arbitratur hunc esse: *ut murices viri turmarum*, i. e. piratae, *fraudes sunt sacerdotum* (quod in versione teutonica sic expressit: *wie der Fischangel, den der Räuber legt, so ist die Zauberey der Priester*). דֶּרֶךְ In *via*, בְּאוֹרְחָא, ut Chaldaeus recte, subaudienda praepositio ב, ut Jos. X, 10. Jud. VIII, 11. יְרַצְּחוּ *Occidunt*, caedes committunt, IV, 2. Ps. XCIV, 6. Jes. I, 21. Chaldaeus: קָטְלִין נַפְשָׁן *occidunt animas*. שֶׁכְמָה num sit sumendum pro appellativo, vel pro nomine proprio urbis Sichem cum He locali, interpretes dissentiunt. Qui appellativum existimant, Chaldaeo praeeunte, qui כְּתַף חַד vertit, positum censent pro שְׁכֶם אֶחָד, *humero uno*, Zephan. III, 9., metaphora a bajulis desumta, commune onus humeris suis portantibus, i. e. invicem sibi succurrentes, hoc sensu: sociatis in malum consiliis caedes committunt. Nusquam alias tamen שְׁכֶם absolute positum concordantiam et mutuum auxilium designat; ut minus dici illud queat de שֶׁכְמָה, ubi ה signo est, de loco vocem capiendam esse. Nec poterit Zephaniae phrasis, de ferendo onere cultus divini usurpata, commode huic loco aptari. Praestat igitur, urbem Sichem (שְׁכֶם, Gen. XII, 6. Jos. XX, 7. Ps. LX, 8.) intelligere, ut vertendum sit: *Sichemum versus*. Videtur jus asyli hic spectari, quo ex constitutione Dei Num. XXXV, 9. Sichemum refugio erat committenti homicidium fortuito casu, sicut et ipsa haec civitas in portionem sacerdotibus fuit

fuit assignata, Jos. XXI, 21. Quare emicat clarius Israelitarum, sacerdotum maxime, in latrociniis scelus, quod et refugium homicidis datum, et sacrum quodammodo sacerdotum habitationi, caedibus insontium perfunderent. Gussetius *Commentar. Ling. Hebr.* sub voce שְׁכֶם lit. B. „Nota ה tendentiae, quod raro aliter sumitur, quam in respectu ad locum: convenit Sichem eatenus. Praeterea res expedita est: Sichem scilicet urbs fuit sacerdotum, urbs refugii, et urbs Ephraimitica. Queritur ergo, quod in Ephraim sacerdotes participes essent homicidiorum, et sontes in urbes refugii admitterent contra Dei institutionem, puta, socios suos protegentes. Unde et securitas reddebat homicidas audaciores in viis Sichemam ducentibus, adeoque frequentiores. Verti debet igitur: *occidunt in via, quae Sichemam versus;* vel, *via in qua occidunt, est Sichemam versus.* Suppletur enim אֲשֶׁר vel post primam, vel post secundam dictionem. — Ceterum si שְׁכֶמָה punctuatio suspecta sit anomaliae, hoc incertum est, et utique leve, nec potest dicta labefactare.“ Dathius: „Videntur sacerdotes illo tempore abusi esse suis privilegiis et jure asyli, ut vel ipsi caedes patrarent, vel ab aliis commissas occultarent.“ Pro nomine proprio שְׁכֶמָה jam LXX. habuerunt; nam verterunt: ἐφόνευσαν Σίκιμα, quod et Syrus sequutus est. Nec non Hieronymus, qui tamen voces חֶבֶר כֹּהֲנִים contra accentus cum דֶּרֶךְ וגו׳ conjungit, et locum sic reddit: *Particeps sacerdotum in via interficentium pergentes de Sichem.* Ad quae in Commentario: „Symmachus hunc locum ita interpretatus est: *societas sacerdotum in via interficiebant Sichem.* Theodotion hoc modo: *absconderunt sacerdotes viam, interficiebant in dorso.* Aquila: *participatio sacerdotum, in via occidebant humeros.* Quorum quum intelligentiam juxta historiam quaereremus ab Hebraeo, ita nobis expositum est: sacerdotes Bethel, imo fanatici Bethaven, temporibus Paschae, et Pente-

costes, et Scenopegiae, quando per Sichem, quae hodie Neapolis appellatur, eundum erat Jerosolymam, ubi solum licebat victimas immolare, ponebant in itinere latrones, qui insidiarentur pergentibus, ut magis vitulos aureos in Dan et Bethaven, quam in Jerosolymis et in templo adorarent Deum. [Cf. supra ad V, 1.] Quod autem dicit: *participatio et societas sacerdotum*, conjurationem eorum significat et in malam partem consensum. Sin autem legerimus, ut nos interpretati sumus: *particeps sacerdotum*, ad Galaad, inquit, referendum est, quae operatur idolum, et supplantata est sanguine, quod sacerdotum impietatem sequuta sit, et latrociniis vacet et sanguini." כִּי זִמָּה עָשׂוּ *Nam scelus perpetrant*, sceleratissimi sunt. זִמָּה *scelus*, quod quis data opera et deliberata voluntate perpetrat, notare constat, unde Chaldaeus h. l. (ut Onkelos Levit. XVIII, 17.) vertit: אֲרֵי עֵצַת חָטְאִין עֲבַדוּ, *nam consilium peccatorum faciunt*. En Rittershusianam hujus versus paraphrasin:

> *Ipsa sacerdotum sed enim collegia, vulgum*
> *Quorum erat officium errantem ad meliora vocare*
> *Non minus exemplo vitae, quam flumine linguae,*
> *Instar latronum subsessorumque viarum*
> *Qua Sichemum iter est, illac si forte viator*
> *Transeat, observant, ipsum vitaque bonisque*
> *Orbantes, et caede manus temerare profanas.*
> *Relligio nulla est ipsis, quia caeca libido*
> *Quicquid suggessit, minime hoc patrare verentur.*

10. בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרוּרִיָּה *In* tota *domo Israelis*, s. regno decem tribuum (I, 6. V, 1.) *video horrendum*, LXX. φρικώδη, Syrus ܬܡܗܐ, *rem stupendam*. Cf. Jerem. V, 30. XVIII, 13. שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם *Ibi*, in domo Israe-

Israelis; *scortatio est Ephraimo*, intelligitur idololatria, quam Ephraimi dicit, quia Jeroboam, qui eam instituit, de tribu Ephraim fuit. Eadem leguntur supra V, 3. נִטְמָא יִשְׂרָאֵל Et scortatione ista *pollutus* est s. *polluitur* totus Israel. Grotius sic interpretatur: „*Fornicatione Ephraim*, i. e. Jeroboami, qui ex ea erat tribu, *contaminatus est Israel*, i. e. decem tribus. Nam Jeroboam primus exemplum dedit cultus vitulorum, qui mirum quam subito in tot hominum millia fluxerit." Chaldaica hujus versus explicatio haec est: *In domo Israelis vidi stupendum quid: mutarunt foedus, quod cum iis pepigi, ut non simulacra colerent; conversi sunt ut errarent post vitulos in Bethel; aberraverunt ibi Ephraimitae, contaminati sunt Israelitae.* Hieronymus: „De hoc scelere et horrore terribili est Jeremias loquutus [II, 12.]: *Obstupuit coelum super hoc, et exhorruit terra vehementer.* Quid enim horribilius, quam decem tribus ad idolorum cultum repente transgressas? Unde ad metropolim earum dicitur: Aufer vitulum tuum, Samaria, in qua primus fornicatus est Ephraim, id est, Jeroboam de tribu Ephraim, et illo fornicante contaminatus Israel est, populus videlicet Samariae, qui magna ex parte commune Israelis nomen obtinuit."

11. In verbis גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ exponendis veteres et recentiores inter se discrepant. LXX., qui voces גַּם־יְהוּדָה ad versum superiorem trahunt [ἐμιάνθη Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας], reliquas ita reddunt: ἄρχου τρυγᾷν σεαυτῷ. Cepit קָצִיר, quod *messem* notare solet, de *vindemia*. Nec aliter Syrus: ܘܐܦ ܝܗܘܕܐ ܥܒܕ ܠܟ ܩܛܦܐ, *et etiam Juda fac tibi vindemiam.* Hieronymus: *Sed et, Juda, pone messem tibi*, quod in Commentario sic explicat: „Non te putes esse securum, quod Israel captivus abducitur; tu quoque praepara tibi segetes, ut metantur;

tur; non multo enim post tempore duceris captivus in Babylonem, et messionis tuae tempus adveniet.“ Chaldaeus: אַף דְּבֵית יְהוּדָה שְׁרִיאוּ לְאַסְגָּאָה חוֹבֵיהוֹן אַף לְהוֹן יִמְטֵי חוֹבִין *Etiam qui de domo Juda sunt, coeperunt multiplicare peccata sua, etiam ad eos pertinget reatus.* Videtur et is קָצִיר intellexisse de messe malorum, quae Juda sibi conflavit peccatis suis. Id sequuntur plerique recentiorum interpretum, qui per messem intelligunt sementem idololatriae ab Israelitis traductam in tribum Judae, cujus poenas Judaei postea messuerint. Habent fere יְהוּדָה pro Vocativo, et שָׁת impersonaliter sumunt: *ponit* scil. *ponens*, i. e. ponitur, vertuntque: *tibi quoque, Juda, parata est messis*, respicique existimant cladem Judaeis ab Israelitis illatam, cujus fit mentio 2 Chron. XXVIII, 8., cum mera verbi sui virtute abductos jam captivos Judaeos per Ódedum Israelitarum crudelitati et servituti Deus subtraheret. Comparent laudato Chronicorum loco vs. 10. verba, iis quae nostro loco leguntur, בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי, *cum verterem captivitatem populi mei*, quam simillima. Sic enim ait Odedus, vates, persuasurus Israelitis, ut captivos Judaeos dimitterent, vs. 11.: הָשִׁיבוּ הַשִּׁבְיָה, *faciatis reverti captivam turbam, quam e fratribus vestris abduxistis.* Ex hac interpretatione hujus versus sensum expressit Rittershusius:

Te quoque, Juda meus, sceleris contagia traxe,
Atque in te Ephraimum sparsisse ea semina cerno,
Unde seges scelerum ad messem tibi pullulet albam,
Quando reducta mihi populi captiva caterva,
Belli jure suum victor quem fecerat hostis.

Nos hunc versum sic interpretamur: *Etiam Juda* abs te seductus, atque ad turpes superstitiones pellectus, *reponit tibi messem* poenarum, i. e. reum te aget, suorumque peccatorum poenas a te repetendas poscet, *cum reduxero*

reduxero captivitatem populi mei, i. e. cum rempublicam Hebraeam collapſam reſtituero (qua de ré haec phraſis Jerem. XXXI, 23. Zephan. III, 20. Pſ. XIV, 7. CXXVI, 1. uſurpatur), quo tempore Deus ſevero judicio malos ſecernet ab iis, qui digni futuri ſint novae reipublicae cives, cf. Ezech. XXXIV, 17. 18. XXXVI, 25—27.

Cap. VII.

ARGUMENTUM.

Conqueritur de extrema populi Israelitici pravitate, qua omnes ordines sint infecti. Et primo quidem acriter regis procerumque corruptissimos mores perstringit (vs. 1 — 8.). Deinde reliquum populum stuporis atque insipientiae damnat, qui neque post canos et rugas miserum suum statum agnoscat, et in eo non minus insipienter quam obstinato perseveret (9 — 11.). Quare graves proponit minas, et eorum peccata magis exaggerat, quod quae a Deo recepissent beneficia, illa in auctoris ignominiam perfidiose converterint (12 — 16.).

Quae hoc Capite leguntur et iis, quae proxime sequuntur, usque ad finem libri, edita esse sub ultima Hoseae, regis Israelitarum, tempora, et sub initiis regni Hiskiae, colligit Lightfoot in *Chronol. V. T.* p. 105. (*Opp.* T. I.) ex hisce observationibus: „Primo," inquit, „communis et perpetuus sermo, quem in illis habet propheta ad *Ephraimum*, ostendit, haec adnunciata fuisse decem tribubus, antequam abductae fuerunt in captivitatem, quae jam futura erat intra quadriennium. Deinde, dicta haec fuisse, postquam Hoseas rex ab Assyrio defecisset, et foedus cum Aegypto junxisset, cujus mentio fit 2 Reg. XVII, 4. Observa enim, quomodo VII, 11. et XII, 2. tale quid innuatur. Denique pro-

prolata haec esse, post expeditionem Salmanasaris primam (2 Reg. XVII, 3.), qua destruxit Arbelitida (Hos. X, 14.), et ante expeditionem ejus secundam, quando Bethelem erat destructurus."

---

1. Loquens inducitur Deus, qui et suam in monendo populo benignitatem, et populi invictam pertinaciam testatur. כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל *Dum sanarem Israelem*, dum in eo essem, ut admonitionibus ad frugem revocarem Israelem, et sic pristinae restituerem felicitati. Cf. V, 13. infra XI, 3. Jerem. XVII, 14. De *admonitionibus* verbum רָפָא et Jerem. LI, 9. dicitur. Chaldaeus: כְּמִתְבְּעֵי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל, *cum quaererem peccata Israelis.* וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם *Tum* magis etiam *prodidit se impietas Ephraimi*, praecipuae tribus, V, 13. וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן *Et malitia Samariae*, ubi aula regis; XIV, 1. ABEN-ESRA: Quoniam dixerant [VI, 1.]: *qui nos discerpsit, idem et nos sanabit*, ait jam: quando mihi lubet ut eos curem, prostat coram me eorum impietas, quam cordibus reconditam tenent, ac manifesta produnt indicia, necdum eos suae nequitiae valedixisse." Quod probat scelerum gravissimorum, quae hunc populum infecerant, enumeratione: omnia plena sunt fraudibus et rapinis. כִּי פָעֲלוּ שָׁקֶר *Nam faciunt mendacium*, fraudem; nihil est in illis sinceri; fraudibus nectendis intenti sunt. Cf. Jerem. VI, 13. VIII, 10. וְגַנָּב יָבוֹא *Et fur* clanculum *venit*, ingreditur domos, Joel II, 9. Chaldaeus: וּבְלֵילְיָא בְּבָתַּיָּא גָּנְבִין, *ac de nocte in domibus furta committunt.* פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ *Effundit se*, irruit (ut Jud. IX, 33. 1 Sam. XXVII, 8. XXX, 14. 1 Chron. XIV, 13.) *turma* praedonum (VI, 9.) *foris*, in agris, Ezech. VII, 15. Chaldaeus: וּבְמַדְבְּרָא בִּימָמָא קָפְחִין *et in deserto interdiu latrocinantur.* „Verbis גַּנָּב יָבוֹא apertissimum est reprehendi furta, quae privatim committerentur in aedibus: בוֹא enim

enim saepe significat, *intrare, introire*, ut apud Graecos *εἰσέρχεσθαι*, ita ut loci vocabulum reperiri aliunde debeat, veluti hic בַּבָּתִּים e nomine בַּחוּץ: sed verba פָּשַׁט גְּדוּד בַּחוּץ, referri ad grassationes debere, quae in vicis fierent et plateis urbium, ita ut גְּדוּד sint ipsi *grassatores*, בַּחוּץ *in publico*, et פָּשַׁט *diripere vestes*, *spoliare vestibus*, quippe quod a grassatoribus fieri constat. Nemo autem melius vidit haec omnia, nemo hunc locum elegantius interpretatus est, quam Versionis quintae auctor, qui eum sic vertit: *κλέπτης μὲν ἔνδον, λωποδύτης δὲ λῃστεύει τὰ ἔξω. Λωποδύτης* enim est *grassator*, et grassatores furibus parietumque perfossoribus socii dantur ab Xenophonte (v. c. *Memorabb.* I, 2. 62.) aliisque scriptoribus Atticis saepe (ut Aristoph. Plut. 165.).“ Haec J. F. Fischer in *Proluss. de Versionibus Graecis Libror. V. T. Litterarum Hebraicar. magistris* p. 133. Rittershusius:

Israeligenis dum tento adhibere medelam,
Ephraimitarum hoc ipso scelerata patescunt
Facta, revelanturque simul Samaritica probra.
Omnibus ex aequo sic sunt mendacia cordi.
Fur intus, latroque foris spoliatque rapitque.

Hieronymus: „Multa saepe Israel idololatriae accepit vulnera, et maxime illud, quando in eremo vituli conflaverunt caput, atque dixerunt [Exod. XXXII, 4.]: *Isti sunt Dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* Unde ego, qui malo poenitentiam peccatoris, quam mortem, et postea loquor in Evangelio [Luc. V, 31.]: *Non indigent sani medico, sed hi qui male habent*, vulnera populi mei sanare conatus sum. Et quum haec omni arte tractarem, ut miserabilis populus curaretur, subito exstitit Jeroboam de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, et malitia Samariae revelata est, sequentis regem impium; operati sunt enim et rex et populus mendacium, hoc est, idolum. Sicut enim contrarium est simula-

crum

erum Deo, ita mendacium veritati. Ipse autem rex instar furis ingressus est ad populum Israel et quasi latrunculus infelicem plebem Dei exspoliavit auxilio. Et est sensus: quum vellem vetera populi mei peccata delere, propter antiquam idololatriam, Ephraim et Samaria nova idola repererunt."

2. וּבַל־יֹאמְרוּ לִלְבָבָם כָּל־רָעָתָם זָכָרְתִּי *Nec dicunt cordi suo, quod omnis malitiae eorum memor sim*, non cogitant suis animis, me omnia sua scelera meminisse. Recte Chaldaeus: וְלָא מְחַשְּׁבִין בְּלִבְּהוֹן דְּכָל בִּישַׁתְהוֹן גְּלָיָן קֳדָמַי *nec cogitant in animis suis, quod omnia malefacta eorum coram me patefacta sunt.* Ad זָכָרְתִּי apposite Drusius: „Si *recordatur*, ergo punit suo tempore. Nam quae impune abeunt, eorum *non recordari*, h. e. oblivisci dicitur. Qui hanc opinionem de Deo habent, eos non pudet quaelibet flagitia committere. Nam poena homines a peccando deterret; contra impunitas eis calcar addit ad quidlibet audendum." Pro לִלְבָבָם in pluribus codicibus a Kennicotto et de-Rossio enumeratis legitur בִּלְבָבָם. „Nec est," inquit Aurivillius *Dissertatt.* p. 615., „sive Hebraeis infrequens locutio אָמַר בְּלִבּוֹ, sive Arabibus قَالَ فِي قَلْبِهِ et قَالَ فِي نَفْسِهِ, *dicere in corde suo, cogitare apud animum.* Quin imo, לְבָב aut לֵב junctum verbo אָמַר intercedente לְ alibi in Hebraeo textu Biblico non occurrit. Veruntamen quia minutula utramque inter lectionem dissimilitudo sensum haud valde tangit, et Hebraeae linguae arctior hodie cognitio non permittit, ut soloecum illico pronuncietur τὸ לִלְבָבָם, quod Alexandrinus et Aquila in dativo casu verterunt τῇ καρδίᾳ, ταῖς καρδίαις αὐτῶν, mihi quidem vulgaris lectio nondum videatur rejicienda." Verba quae sequuntur, עַתָּה סְבָבוּם מַעַלְלֵיהֶם, *nunc cingunt eos opera sua*, nonnulli interpretantur de criminum in Israele evidentia; prout

 evi-

evidens manifestumque circa hominem est, quo quis ceu stola et indumento exteriore fuerit cinctus, vel etiam ceu satellitum caterva. Nec diffitendum, ex ultimis versus hujus dictionibus, נֶגֶד פָּנַי הָיוּ, *coram vultu meo posita sunt*, sumi posse, quod huic interpretationi sit patrocinium. Cf. Ps. XC, 8. שַׁתָּ עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ, *posuisti peccata nostra coram te*, cf. not. ad eum loc. Ex ea sensum ita Rittershusius expressit:

Nec tamen advertunt pravis me attendere factis.
Sed quaecunque patrant passim fanda atque nefanda,
Stipati quasi criminibus, sunt omnia vultus
Ante meos, oculum neque falluut omnituentem.

Attamen quum *cingendi* verbum alias saepissime de angoribus usurpetur, qui constrictos undique miseros homines tenent (e. c. Ps. XVII, 11. XVIII, 6. XXII, 17.), ego cum aliis interpretum censeo, esse hic עבר במקום עתיד, *Praeteritum gerens vicem Futuri* (ut est in Commentario qui inscribitur *Michlal Jophi*), quo denunciatur, fore tandem, imo brevi, ob impudentissimam populi in malis actionibus pervicaciam, ut undique cingant eum sua tam probrosa facta, seu potius immittendi ob ea angores et supplicia, quasi totidem lictores. Similiter Jeremias Thren. II, 22. Deum dicit advocare מְגוּרֵי הָעָם הַזֶּה מִסָּבִיב *angustias hujus populi undique*. Haec vero quam certo, quam cito eos pressura essent mala ostendit, dum dicit: *coram facie mea sunt*. Quasi jam mandatum dedisset ministris suis, et vocasset ad iram suam heroes suos, Jes. XIII, 3. Sicut paratissimi in obsequium ministri, venti irae divinae dicuntur sistere se domino universae terrae Zachar. VI, 5., cf. Apoc. IX, 15. Sin vero a *cinctura vestium* praeoptaverit illud *circumdandi* verbum exponi, idem quoque sensus, de ingruentibus in populi oppressionem malis, poterit retineri. Ita Ps. CIX, 18. 19. impius dicitur *induere maledictionem*

veluti

veluti tunicam suam (וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ), *ut sit ipsi instar vestis, qua circumtegatur* (תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה). Cf. Jes. L, 11. Drusius ad verba עַתָּה סְבָבוּם haec notat: „*Nunc circumdant eos, ut qui urbem aliquam corona cingunt et obsident undique, ne quis elabi possit.* Sic ait Prov. V, 22. *Iniquitates suae capiunt ipsum improbum, et funibus peccati sui constringitur.*“ Hieronymus hunc versum sic vertit: *Et ne forte dicant in cordibus suis, omnis malitiae eorum me recordatum; nunc circumdederunt eos adinventiones suae; coram facie mea factae sunt.* Quae in Commentario hoc modo enarrat: „Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: vetera nobis Deus peccata restituit, et patrum delicta persolvimus: illi comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt [Jerem. XXXI, 29.]; idcirco quae nunc et in praesentiarum, me vidente, fecerunt, et quotidie faciunt, sequente sermone narrabo, et ostendam illis adinventiones suas, sive cogitationes, quibus mala studiosissime consectati sunt, et quae me praesente gesserunt, non timentes faciem meam. Quod autem in Septuaginta legimus, *ut concinant quasi canentes in cordibus suis* [ὅπως συνᾴδωσιν ὡς συνᾴδοντες τῇ καρδίᾳ αὐτῶν], ad illud referendum est, quod ideo fur ingressus, sive latrunculus exspoliaverit foris [vs. 1.], ne in pristinis divitiis et vestibus permanentes, repellerent furis latronisque consensum; sed quum spoliati fuerint, concinant cum eis, et uno corde efficiantur: idcirco recipient quae fecerunt, et omnes cogitationes eorum, vel opera, meum non merebuntur aspectum.“

3. בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ מֶלֶךְ *Per malitiam suam exhilarant regem*, וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים, *et per mendacia sua* exhilarant *principes*, „vult dicere,“ inquit Abarbenel, „violentos istius aevi homines regibus suis narrare solitos facinora sua, ut hilaritatem inde conciperent illi.“ Nec improbanda videtur haec expositio, dici haec in populi pro-

prostitutam impietatem *peccata sua praedicantis ut Sodoma*, Jes. III, 9., ad gloriam inde gratiamque ex magnatibus consequendam; id tamen simul, imo maxime ipsos reges principesque spectare, qui, quum rex sapiens dissipet impios, et dispellat omne malum, Proverb. XX, 8. 26.; sic erant improbitati et nequitiae dediti, ut vel gaudio afficerentur, si quem probris viderent strenue navare operam. Rittershusius:

Ipsum etiam vindex scelerum qui debuit esse
Exhilarant probris regem, proceresque patrata
Crimina delectant, et vaniloqua insuper ipsis
Lingua voluptas est.

Hieronymus: „Exponit quae coram facie ejus fecerunt: in malitiis suis laetificaverunt regem Jeroboam, et in mendaciis suis principes, qui sub Jeroboam populo praefuerant.“

4. כֻּלָּם מְנָאֲפִים *Omnes illi*, Ephraimitae et Samariae incolae (vs. 1.), vel, rex, populus et principes, sunt *adulterantes*, ut Jerem. IX, 1. XXIII, 10., quod Chaldaeus sic explicat: כּוּלְהוֹן מַחְמְדִין לְמִנְּסַב נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן *Omnes illi cupiunt comprimere uxores proximorum suorum.* Alii *adulteros* sensu allegorico sumunt, i. e. idolorum cultores, qui violant foedus, quod cum populo suo Jova iniit. כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה *Sicut clibanus ardens a pistore succensus*; libidinis ardorem comparat cum furni accensi ardore, quo significaret eum valde intensum esse. Recte notat Abarbenel, in voce בֹּעֵרָה literam ה, alias feminei sexus signum, esse paragogicum, quum תַנּוּר sit masculinum, hinc illam et penacutam esse, accentumque Tarha sub ע positum, ut idem sit quod בֹּעֵר; cf. Mal. III, 19. בֹּעֵר כַּתַּנּוּר, *ardens sicut furnus.* יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ *Cessat excitans a depsendo pastam usque ad fermentationem ejus*, i. e. quiescit libidinis aestus,

aestus, excitans eos ad adulteriorum lascivitates per exiguum duntaxat tempus. Jarchi: „Cessat prava eorum cupiditas, quae eos excitat, post subactam massam, donec fermentetur, id est, postquam animo malum concepit, idque quomodo exsequatur, cogitavit, quiescit ac dormit ad mane usque, quo potest illud perpetrare, quemadmodum pistor cessat a subactione farinae, donec ea fermentata est, ut eam coquere possit, quemadmodum Mich. II, 1. dicitur: *Heu iniquitatem comminiscentes malumque fabricantes suis in cubilibus, quod primo mane patrent.*" Idem sequitur Kimchi. Similiter Abarbenel: „Inhibet se illud figmentum dum animo scelus concipit homo, usquedum ipso opere illud exsequatur." Alii: *cessat excitans*, i. e. pistor flammam excitare cessat, quando fornix satis est succensa, *postquam depsuit massam, donec ea fermentescat*, et per בָּצֵק indicari existimant machinationes malorum, massam probrosam quasi, sic infectam fermento malitiae et pravitatis, ut extumescat tandem in panem impietatis, quo impii, quasi alimento, et saturantur, et sese oblectant; pistor vero sic ipsum hominem artificem suae malitiae designabit. Sunt, qui יִשְׁבּוֹת מֵעִיר vertant: *definit esse vigil*, ut significet, post subactam massam eum cubitum ire. Hinc Rittershusius:

— — Omnes moechantur, et omnes
Illicitis ardent flammis; succensa libido
Aestuat, ut fornax, cui pistor suggerit ignem,
Declinans modico vigilantia lumina somno,
Fermentum massam dum se penetrarit in omnem.
Tum mox evigilans furno, quae depsuit, indit,
Et coquit, humanisque facit panem usibus aptum.

Sed *vigil* est hebraice עֵר, Cant. V, 2. Mal. II, 12., et *vigilare* הֵעִיר. Veteres in hujus versus sensu exprimendo vehementer inter se discrepant. LXX. Πάντες μοιχεύοντες· ὡς κλίβανος καιόμενος εἰς πέψιν κατακαύματος ἀπὸ τῆς φλογὸς

φλογὸς ἀπὸ φυράσεως στέατος, ἕως τοῦ ζυμωθῆναι αὐτό. Quae Hieronymus sic transtulit: *Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum in deustionem flammae a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* Arabicus vero interpres Graeca sic reddidit: جُمِيع ٱلْفَسَقَةِ مِثْلُ تَنُّورٍ مُتَّقِدٍ لِلْخُبْزِ بِحَرَارَةٍ مِنَ ٱللَّهِيبِ مِنْ عَجِينِ ٱلدَّرْمَكِ إِلي أَنْ يَخْتَمِرَ *Omnes adulteri sunt similes furno accenso ad panem* coquendum *calore flammeo ex massa similaginis donec fermentetur.* Illud *ἀπὸ τῆς φλογὸς* respondet hebraico מֵעִיר, quod de *flamma excitanda* interpres cepit. Pro *κατακαύματος* legit Theodoretus *κατακαύσει αὐτὰς ἀπὸ τῆς φλογός.* Quorum verborum sensum hunc esse ait: *Τὸ τῆς ἀκολασίας πῦρ, τὴν πολεμικὴν αὐτοῖς ἐπάξει φλόγα.* Reliqua sic explicat: *Καθάπερ ἡ ζύμη τὰ συμφυρόμενα ἄλευρα εἰς τὴν οἰκείαν μετατίθησι φύσιν, οὕτως ἡ ζύμη τῆς ἀσεβείας ὑπὸ τοῦ Ἱεροβοάμ, τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος ὑμῶν, προσενεχθεῖσα, ὑμῖν τε καὶ τοῖς κατὰ καιρὸν ἐν ὑμῖν βασιλευκόσιν ὑμῖν, τῆς οἰκείας μεταδέδωκεν ἅπασι δυσωδίας.* Hieronymus: *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti donec fermentaretur totum.* Hausisse videtur e Graeca versione anonymi, quae numeratur quinta apud Montfauconium in Hexaplis, et in qua haec occurrunt: *ἐπαύσατο πρὸς ὀλίγον ἡ πόλις τοῦ φυράματος κοινωνίας, καὶ μετὰ μικρὸν πᾶσα ἐζυμώθη.* Hunc interpretem apparet מֵעִיר cepisse pro nomine עִיר, *civitas.* Sed יִשְׁבּוֹת מֵעִיר minime significare: *quievit civitas*, unusquisque hebraice vel mediocriter doctus ipse intelliget. Ceterum Hieronymus in Commentario hujus versus sensum hoc modo declarat: „Qui in malitia sua laetificaverunt regem, et in mendaciis suis principes [vs. 3.], omnes adulteri sunt,

sunt, et instar clibani ab Jeroboam idololatriae igne succensi, ut panem coquerent impietatis, qui quum erroris in animas eorum misisset incendium, quasi caminus et clibanus primo igne succensus, paululum conquievit, ut non vim faceret populo, sed suae eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium: quidquid enim necessitate fit, cito solvitur; quod voluntate arripitur, perseverat. Ideo et hic quia translationem a clibano sumserat, qui ad coquendos panes succenditur, servat in reliquis, ut in commixtione fermenti totius populi monstret assensum, quo scilicet et rex et populus pari in idololatria ardore corruerint." Ad nomen עִיר, *civitas*, vocem מֵעִיר retulit etiam Syrus, qui versum sic reddidit: ܟܠܗܘܢ ܪܘܪܒܢܝܗܘܢ ܓܝܪܝܢ ܐܝܟ ܬܢܘܪܐ ܝܩܝܕ ܠܡܐܦܝܘܬܐ ܕܠܚܡܐ ܢܫܒܘܩ ܡܢ ܡܕܝܢܬܐ ܠܫܐ ܠܥܠܝܣܐ ܥܕܡܐ ܕܢܚܡܥ *Omnes principes eorum moechantur, ut clibanus ardens ad coctionem panis; deficiet ab urbe subigens massam donec fermentetur.* Chaldaeus priorem versiculi partem accurate interpretatur, sed in posteriore hemistichio explicando ad aliena delabitur. Ita enim exponit hebraea inde a יִשְׁבּוֹת מֵעִיר: *Quamobrem migrabunt cito ex civitatibus suis, non secus ac festinant ad exsequenda consilia improba, et quia minime memores fuerunt miraculorum et rerum magnarum gestarum, quae operatae sunt eis die, qua ascenderunt ex Aegypto, ab eo tempore, qua subacta fuit massa, antequam fermentaretur.*

5. יוֹם מַלְכֵּנוּ *Dies est regis nostri*, vel natalis, vel inaugurationis (ut Chaldaeus: *die quo constituerunt super se regem suum*), vel quacunque de caussa solennis, scil. dicunt proceres, subaudito initio hujus versus לֵאמֹר, ut V, 15. Ps. II, 3. Jes. XIV, 8. הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיַּיִן *Principes aegrotant aestu a vino*, crapula nimia, calidis-

que

que vaporibus, e vino manantibus, qui caput petunt, aegrotant. Inter vitia, quae in Ephraimitis Noster carpit, praeter turpes libidines et ebrietatem taxat supra IV, 11. הֶחֱלוּ veteres omnes *inceperunt* vertunt, a חָלַל, sed hoc esset הֵחֵלּוּ, vel forte ejecto Dagesch (ut infra VIII, 10.), הֵחֵלוּ. Recte vero monent Jarchi et Kimchi, esse ad חָלָה, *aegrotavit*, referendum, re ipsa poscente, quia foeditatem crapulae non tam voce *incipiendi* in helluationibus, quam *aegrotandi* ex immodico potu exprimit redargutio. חֲמַת מִיָּיִן nonnulli vertunt *utre vini* epotato scil. aegrotant. Sed *uter* est חֵמַת vel חֵמֶת, vid. Genes. XXI, 14. 15. 19. Recte Jarchi nostram dictionem exponit: מחום היין הבוער בם, *a calore vini*, *in illis ardentis*, proceres nostri aegroti sunt facti. מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת-לֹצְצִים *Extendit* rex *manum suam cum derisoribus*, compotor est irrisorum et scurrarum, unaque cum illis familiariter versatur. Dictio *manum extendit* gestum propinantium describit; nam in compotationibus manus poscendo, accipiendo, porrigendo pocula extendi solet. Horatius *Epistol.* L. I. 18. vs. 91. sequ. eum morem ostendit:

Potores bibuli (al. *liquidi*) *de nocte Falerni*
Oderunt porrecta negantem pocula.

Et Athenaeus L. I. Deipnosophistarum, ex Homero, a quo alicubi dici affirmat, *Δείδεκται ἀντὶ τῦ, ἐδεξιῦτο, ὃ ἐςι προέπινεν, αὐτῷ τῇ δεξιᾷ διδὰς τὸ ποτήριον.* LXX. inde ab הֶחֱלוּ verba hebraea sic reddiderunt: *ἤρξαντο οἱ ἄρχοντες θυμῦσθαι ἐξ οἴνε, ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτῦ μετὰ λοιμῶν.* Chaldaeus: שְׁרִיאוּ רַבְרְבַיָּא לְמִשְׁתֵּי עִמֵּיהּ חֲמַר נְגַד לִידֵיהּ עִם סִיעַת שַׁקְרִין *Coeperunt magnates cum eo, rege, compotare vinum, traxit manum suam cum coetu vaniloquentium.* Syrus: ܫܪܝܘ ܪܘܪܒܢܐ ܠܡܬܚܡܬܘ ܡܢ ܚܡܪܐ ܢܓܕܘ ܐܝܕܝܗܘܢ ܥܡ ܒܝܫܐ *Coeperunt magnates furere ex vino, traxerunt manus suas cum sceleratis.* Hieronymus integrum versum sic

ſic vertit: *Dies regis noſtri: ceperunt principes furere a vino; extendit manum ſuam cum illuſoribus;* et in Commentario hoc modo exponit: „Obſcurus locus, et attento lectoris ſenſu indigens, ut primum hiſtoriam cognoſcamus. Paululum Iſrael et Samariae civitas conquievit, recepto in ſe erroris ardore, donec tota maſſa fermento ſimilis fieret, et creſceret atque erumperet [vid. Hieron. ad vs. 4.], ac populus intumeſcens clamaret ad fores Jeroboam regis, et diceret: hic eſt dies Jeroboam, regis noſtri, hic eſt feſtus dies, quem nobis conſtituit imperator noſter, hunc celebramus, hunc canimus, in hoc exſultamus et ludimus, in hoc vitulos aureos adoramus. Clamante populo principes non irati ſunt, ut quidam putant; ſed et ipſi ceperunt furere a vino, et intelligentiam ſuae mentis amittere, obliviſci Dei, et in idolorum ligna impingere. Quod quum rex cerneret, clamare ſcilicet populum et dicere: dies iſte regis noſtri eſt, et principes quaſi temulentos et fanaticos neſcire quid dicerent, extendit manum ſuam cum illuſoribus, copulavit aſſenſum his qui ei vanis laudibus illudebant.“ Rittershuſius:

Regia lux haec eſt; auras hac editus hauſit
Primum, vel regni felices cepit habenas.
Nunc eſt potandum, et vini pleno utre furendum
Epoto. Haec procerum totâ vox perſtrepit aulâ:
Ipſeque ſe ſocium Rex deriſoribus addit,
Atque una certat magnis potare culullis.

6. „Deinde et hoc de foedis eorum flagitiis commemorat, quod caedibus ſe incruentarent. Uno nempe die potabant cum rege principibusque aureos calices e fundo evacuandos, ut hilaritatem iis crearent, ceu eorum amantiſſimi mutuis ludificationibus certabant, ſequenti autem die ad necem usque in eos aſſurgebant; quae profecto enormis erat rebellio, ac ſceleratiſſimum flagitium.

De hisce igitur loquitur hoc modo: כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם *Nam applicant ut furnum cor suum dum insidiantur;* sensus est, animo suo intentos illos fuisse clam machinando, ut cor suum furno simile redderent." Ita Abarbenel, in sensu phraseos כִּי־קֵרְבוּ וגו׳ exponendo sequutus Jarchium, cujus haec sunt verba: „Pararunt et praeparaverunt cor suum in opere insidiarum suarum tanquam clibanum istum [vs. 4.], quem praeparant et calefaciunt ad coquendum." בְּאָרְבָּם proprie: *in insidiari suo*, Infinitivus, ut Jerem. IX, 7. אָרְבּוֹ, *insidiari suum*, LXX. prius hoc hemistichium ita reddiderunt: *Διότι ἀνεκαύθησαν ὡς κλίβανος αἱ καρδίαι αὐτῶν, ἐν τῷ καταράσσειν αὐτούς.* Quod pro קֵרְבוּ Graecus interpres *ἀνεκαύθησαν* posuit, quocum convenit Syrus, qui verbo ܝܩܕ usus est, Cappellum movit, ut illum חָרְבוּ suo in codice Hebraeo legisse opinaretur, illique, quod nunc in omnibus codicibus Hebraicis reperitur, praeferendum. Sed verissime Buxtorf in *Anti-Crit.* p. 586. monet: „Ubi חָרְבוּ significat *inflammati sunt?* Cedo locum. Significat *exsiccati sunt*, ut חָרְבוּ הַמַּיִם, *exsiccatae fuerunt aquae*, חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה, *exsiccata fuit superficies terrae*, Genes. VIII, 13. *Inflammare* nuspiam significat. Unde barbara et insolens foret illa lectio, ad rem etiam praesentem impertinens. Si lectio fingenda, meliori specie diceretur, illos legisse קָדְחוּ, cujus vocis scriptio etiam est aliquo modo affinis." Sed nec hac opus esse conjectura, ostendit Aurivillius *Dissertatt.* p. 617. „Si vel servetur," inquit, „verbi קָרַב significatus vulgatior *prope accedendi, admovendi, aggrediendi*, commodus nihilominus et facilis enascetur sensus. Non jungatur קֵרְבוּ proxime cum כַתַּנּוּר, sed cum בְּאָרְבָּם, vel etiam sumatur seorsum, hunc in modum: *quando accedunt*, propius se admovent, ut vim inferant, *insidiis suis, cor eorum est ut furnus*, ardet animus, ut furnus (בֹּעֵרָה vs. 4.) calore aestuans; vel

vel etiam, parum enim differet, *quando vim inferunt*, inferre cogitant, *cor eorum, structas inter insidias, aestuat, ut accensus igne furnus.* Liceat hinc inferre, Alexandrinum et Syrum, si hoc ordine voces explicandas sumserint, potuisse, nec male, vertere, uti vertisse deprehenduntur, et nihilominus, aliud, quam nostrum קֵרְבוּ, suis in codicibus non reperisse; quumque et Chaldaeus, et Aquila, et Hieronymus jam olim illud legerint, nec in MSS. Hebraicis ulla heic observata sit varietas, esse τὸ קֵרְבוּ, non temerandum." Chaldaeus: אֲרֵי אִתְקָרַבוּ לַעֲצַת חֶטְאִין וְלָא עַכִּיבוּ כְּתַנּוּרָא בָּעֵר לִבְּהוֹן בְּאִתְכַּמּוֹנֵיהוֹן *Nam aggregant sese consilio peccatorum, neque morantur; furni instar ardentis* est *cor eorum in insidiis suis.* Hieronymus: *Qui applicuerunt quasi clibanum cor suum quum insidiaretur eis.* Quae in Commentario sic explicat: „Qui illusores [vid. ad vs. 5.] quum insidiaretur eis rex suus, et eos a Deo suo abduceret, praebuerunt ei quasi clibanum cor suum, ut eos succenderet, et idololatriae flammis ardere faceret. Icciroo enim assensus est populo, quia intellexit omni eos ad errorem mente conversos." כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה *Per totam noctem pistor*, calefactor, *eorum dormit*, nullum ministrando ignem, *mane* autem *ille* furnus *ardet sicut ignis flammae*, flammans; qua similitudine dolosam impiorum in premenda ira vafritiem taxare vatem Abarbenel ait, quod quemadmodum noctu, dormiente calefactore non ardet furnus, ingruente autem diluculo injectus illi ignis ardescit; ita et hos se composuisse in regis principumque conspectu, iniquam clanculum foventes perduellionem, non tamen eam exsequerentur, nisi sequentibus inde temporibus nacti occasionem. Ratione haud multum diversa hunc locum Schmidius exponit: „Redit vates ad similitudinem clibani, ut doceat, eundem esse impetum et furorem in odio et insidiis, qui prius erat in amore et adulationibus. Dictum nempe est praece-

 dente

dente versu, quomodo populus in gratiam regis et principum scortatus sit; nunc ostendit, quam mobilis et inconstans, semper tamen malus, sit, et mox animum avertat a rege et principibus, adplicetque ad insidiandum, consumendum et interficiendum eos: *Tota* quidem *nocte*, i. e. omni tempore, seditioni apertae nondum commodo, *dormit*, i. e. quiete se gerit, et consilia sua occultat, *pistor eorum*, i. e. caput seditionis, v. g Sallum, postquam foedus seditiosum iniit contra Zachariam 2 Reg. XV, 10., sed *diluculo*, s *mane*, i. e. ubi opportuna occasio movendae seditionis advenit, *ille*, dux seditionis, *ardet*, et aperto furore cum sociis in regem et principes irruit, *sicut ignis flammans*, qui obvia quaevis consumit et destruit." Aliter haec Kimchi explicat: „Cor," inquit, „sive animus, est cogitationum officina, atque vis illa, per quam actiones producuntur, quare ille per translationem *coquus* sive *pistor* (אֹפֵה) vocatur. Quemadmodum igitur coquus noctu furnum accendit, in quo mane ligna ardent, quibus panis coquitur, qui est finis operis, coquus vero, postquam in furno ligna posuit, per noctem dormit, neque quidquam ante auroram agit; ita animus, in quo vis cogitandi, dormit nocturno tempore; nam quae cogitat, opere non complet ante lucem. *Dormire* autem dicit eum qui cogitat, quia cogitatio fit sine labore corporis. Mane vero exardent in ea, quae noctu excogitarunt." Sed in eo aperte falsus est Kimchi, quod animum *pistori* comparari dicit, quum ille potius *furno* diserte assimiletur in hemistichio priori. Quod ipsum et vidit Aurivillius l c. p. 618., ubi nostra verba recte hoc modo explicat: „Inhaeret propheta similitudini *ardentis furni*, quam induxerat vs. 4. Corda, animos hominum, qui heic accusantur, comparat cum *furno ardente*, ipsos illos cum *pistore*, qui furnum igne accendit. Insidiosas machinationes, harum veluti *pistores*, clam habebant initio, laetis indulgentes compotationibus,

qua-

quales vs. 5. memorantur, mox, data occaſione, plenam in flammam educebant, haud aliter ac dormiens per noctem, latens ac quieſcens piſtor primo dein mane, in furnum immiſſo igne, patulum ſuscitat incendium. In his aeque ac vs. 7. ſeditiones continuas, et caeſum per inſidias unum poſt alterum regem ſpectat propheta, id eſt, inteſtinas turbas, quibus poſt Jeroboamum II. laceratum fuiſſe Iſraeliticum regnum Hiſtoria teſtatur." Dictione כָּל־הַלַּיְלָה quidam notari exiſtimant hominum illorum in iris acerbitatem ac inflexibilem rigorem, Chaldaeo praeeunte, qui verba כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם ſic vertit: כָּל לֵילְיָא מוֹרִיךְ רוּגְזְהוֹן *tota nocte perſeverat eorum furor*, quaſi hoc velit vates, perquam valido igne ſuccenſam fornacem, quae, quum poſt injectam materiem tota nocte dormiverit calefaciens piſtor, mane luculenter ardet: ſic vehementiſſimam oportet eorum iram fuiſſe, quae poſt exortas dudum odii cauſſas ac coepta inimicitiarum conſilia tandem in flammas erumpat. Pro אֹפֵהֶם Hubigantius et Dathius opinati ſunt legendum eſſe אַפֵּיהֶם, *furor eorum*, hac una ratione moti, quod רוּגְזְהוֹן ſit in Chaldaeo et Syro. Illos vero non eſſe audiendos, recte monet Aurivillius. „Nam contra," inquit, „Aquilae *πέσσων* et Hieronymi *coquens* vulgarem lectionem aſſerunt, tum Alexandrinus, ubi manifeſto licet errore, poſuit *Ἐφραὶμ*, hoc ſaltem indicat, *iram*, *furorem* ſe non cogitaſſe. Apud Kennicottum triginta quidem et quinque Mſſ., duo impreſſi [quamplurimi etiam apud De-Roſſium, vid. *Scholia critt.* ad loc.] אפיהם exhibent, quod Dualis videri poſſet forma τῦ אַף. At veriſſime ſtatuente J. D. Michaele *Biblioth. Orient.* P. V. p. 153., litera י iſta in ſcriptione erit tertia radicalis verbi אָפָה, *coxit*, neque adeo prohibebit, quin vox ipſa explicetur participiali forma, uti poſtulant noſtris in libris puncta." In Graeca Alexandrina verſione poſterius hujus verſus hemiſtichium ita ſonat: *Ὅλην τὴν νύκτα ὕπνου Ἐφραὶμ ἐνε-*

πλήσθη· πρωῒ ἐγενήθη, ἀνεκαύθη ὡς πῦρ φέγγος. Hieronymus: „*Quodque ſequitur, tota nocte dormivit coquens eos, mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammae*, hoc ſignificat: poſtquam miſit ignem in clibanum cordis eorum, et vidit eos furere, et nullum eſſe, qui ſuae reſiſteret voluntati, tota nocte dormivit, id eſt, ſecurus fuit; verſatus in tenebris eſt, dum illi coquerentur, et impietatis panem efficerent. Unde poſtea ſurrexit mane, et ſcelerum ſuorum flammam aperta oſtendit inſania, ut nequaquam per inſidias, ſed impudenter a Dei cultu ad idolorum caeremonias tranſilirent.“ Quemadmodum *piſtore* regem ſignificari exiſtimat Hieronymus, ita et Rittershuſius, qui totum verſum ita expreſſit:

Inſidias conſpirantes ſtruxere, animasque
Conſiliis inter ſe devinxere nefandis,
Ardentes animas calidae fornacis adinſtar;
Ipſorum piſtor, cui longe alia incumbebat
Imperii juſti et popularis cura ſalutis,
Noctes dum totas ſomno conſumere gaudet.

7. כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר *Omnes*, tam principes, quam ipſe populus, *incaleſcunt*, ardent libidine male faciendi, *ut furnus;* repetitum ex vs. 4. 6. ad ardorem intendendum. וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם *Et ſic conſumunt*, inſtar ignis omnia conſumentis, *judices*, magiſtratus, *ſuos*, per quos Jarchi indicari ait bonos viros, qui malos reprimere conabantur. Chaldaeus: וּבְלִישַׁן שִׁקְרֵיהוֹן מְחַיְּבִין יַת דַּיָּנֵיהוֹן, *et lingua mendaciorum ſuorum condemnant judices ſuos.* Sed poſſunt in genere *principes* (de quibus vs. 5.) intelligi, qui conjurationibus et inteſtinis diſcordiis abſumebantur. Cui apprime convenit quod additur: כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ *Omnes reges eorum ceciderunt* ſeditioſorum gladio. Ita נָפַל uſurpatur et 2 Sam. I, 12. XXI, 22. Chaldaeus: כָּל מַלְכֵּיהוֹן אִתְקְטַלוּ, *omnes reges eorum occiſi ſunt.* Nam continuae fuerunt ſeditiones, et fere qui imperabat, occi-

occisus fuit a suo successore, veluti Zacharias, 2 Reg. XV, 10., Sallum ibid. vs. 14., Pekachia, vs. 25., Pekah vs. 30. Cf. etiam 1 Reg. XV, 27. XVI, 9. 18. 22. אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי *Nec* tamen, pro summa obstinatione et insania eorum, *inter illos*, reges et principes, quisquam est, qui sub tantis malis et concussionibus reipublicae, *clamet ad me*, ad me sese convertat, et tanquam a Deo suo auxilium petat. Hieronymus: „Quid plura? Omnes, quasi clibanus, idololatriae igne calefacti sunt, et devoraverunt judices suos, ut etiam qui bonus esse potuerat per naturam, et religionis Domini recordari; videns et principes et populum vitulis subditos et illos putare deos, etiam ipse a scelere devoraretur. Denique omnes reges ceciderunt Israel, et ambulaverunt in viis Jeroboam, filii Nabath, qui peccare fecit Israel, et nullus inventus est, qui desertis idolis, reverteretur ad Deum. Haec [quae ad vs. 5. et seqq. explicandos attulit Hieronymus] juxta Hebraeorum traditionem audacter magis quam scienter lequuti sumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes.“ Rittershusius:

Concaluere animis omnes, fornacis ad instar,
Judicibusque suis dirum exitium accelerarunt:
Ipsi etiam horribili Reges cecidere ruina.
Nemo poposcit opem tamen, et me nemo vocavit.

8. אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל *Ephraimum* quod attinet, non apud Jovam auxilium quaerit (vs. 7.), et ad ejus cultum revertitur, sed cum populis aliis, a quibus eum Deus habitatione separaverat (Exod. XIX, 5. Lev. XX, 24. 26. Num. XXII, 9. Deut. IV, 34.), *sese permiscet*, quod plerique ad culpam Israelis referunt, quod scilicet perniciosis foederibus aut conjugiis se illis commiscuerint, vel potius veram religionem, quam in speciem profitebantur, profanis aliarum gentium superstitionibus polluerint, ut Ps. CVI, 35. queritur, וַיִּתְעָרְבוּ

 בַגּוֹיִם

בַּגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם, *cum gentibus sese commiscuerunt, earumque facta didicerunt.* Ita post Kimchium Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXXIII. T. I. p. 338., ed. Lipf., nec non Abarbenel: „Adversus adulteria, continuasque crapulas caediumque horrendam frequentiam factis reprehensionibus (vs. 4—7.), ostendit jam propheta, talia iis contigisse, quod gentium se immiscerent consortio, earumque sic opera addiscerent; istae enim tam pravae consuetudines non extiterunt in Israele, cum in segregem Deo populum illi conderentur, sed ut cum reliquis coepere nationibus commercia agere, ad eorum se mores protinus composuerunt." Drusius: „Confundit ac miscet se Aegyptiis et Assyriis, quorum etiam mores et religionem didicit. *Miscuit* autem, cum foedera iniret cum eis, et auxilii caussa legatos mitteret ad reges illorum." Alii vero cum Jarchio (qui Hebraea sic exponit: *permiscebitur in exsilio cum populis*) ad castigationem divinam referunt, ita ut magna ex parte, praesertim Transjordanenses, inter exteras gentes abducti, vel etiam in ipsa terra sua cum iisdem *inviti confunderentur*, et commixti cum illis viverent, coll. 2 Reg. XIII, 3. 22. XV, 29.; quasi dicat Deus: *ego feci, ut Ephraim cum* aliis *populis commisceretur*, a quibus captivus abductus est, si forte hoc modo ad poenitentiam adduceretur, sed etiam hoc frustra fuit; vs. 9. 10. Eadem sensus ambiguitas in posteriori hemistichio, אֶפְרַיִם הָיָה עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה, *Ephraim erat* s. *est*, *panis subcinericius*, placenta, inter coquendum *non versa*, Jud. VII, 3. עֻגָה *placentae* sive *panis* genus, quod super prunis coquitur (cf. 1 Reg. XIX, 6., not. ad Genes. XVIII, 6. Bocharti *Hieroz.* l. c. p. 335., et Jo. Kneppelhout Dissert. Seb. Ravio praeside defensa *de re cibaria veterum Hebraeorum*, Traj. ad Rhen. 1768. §. XII. seqq.), quod si non versum fuerit, ab inferiore parte plane aduritur, antequam a superiore coquatur. Quod igitur Ephraim cum ejusmodi pane

h. l.

h. l. comparatur, nonnulli significari volunt, mutasse illum immaturo et non cocto satis consilio cultum patrium in cultum externum; sensu non diverso ab eo, quem plerique in priore hemistichio agnoscunt. Vel, uti Drusius: „Qui (panis) nec plane crudus, nec plane coctus est. Sic Ephraimitae nec Deum pure colebant, nec idola vere, sed utramque religionem commiscebant, et vitulos adorantes, et per Deum aeternum jurantes." Idem sequutus Bochartus l. c. p. 358. Alii vero placentae ab altera parte adustae Ephraimum ideo comparari dicunt, quod regnum ejus adflictissimum, et magna ex parte jam eversum, ex reliqua vero parte valde infirmatum esset, unde supra V, 11. Ephraim vocatur *oppressus et contusus*. Eo sensu videtur Chaldaeus verba nostra accepisse, dum vertit: בית אפרים דמן לחררא דעד לא אתהפכת אתאכלת *domus Ephraim similis est pani subcinericio, qui, antequam vertatur, comeditur.* Nec non Syrus: ܐܦܪܝܡ ܗܘܐ ܫܡܘܪܬܐ ܕܥܕܠܐ ܐܬܒܫܠܬ ܐܬܐܟܠܬ *Ephraim factus est placenta, quae, antequam cocta esset, comeditur.* Abarbenel: „Veruntamen ista, ait vates, cum gentibus permistio nequaquam iis in commodum cessit, nam factus inde est ipse sicut placenta prunis tosta, quam de uno in alterum per vices latus nemo verterit, ut proinde ab una quidem parte in pleno suo vigore ejus humor supersit, ab altera vero ambusserit eam prunarum ardor, ac ceu aridum ramentum in nihil ea conducat." Eundem in modum Rittershusius, qui hunc versum una cum proximi initio sic expressit:

Cum populis sese commiscent Ephraimaei
Externis, et opem implorant horum auxiliumque.
At populi instar eos cujusdam habuere placentae
Dulcis, quae nunquam nisi parte imponitur una,
Numquam pistori in furno conversa calente,
Quam convivarum partitur coetus editque:

 Haud

Haud aliter comedunt alienigenae Ephraimitas,
Robur et absumunt ipsorum depopulantes.

Nescio tamen, annon prophetae scopus eo potius tendat, ut populi in suis peccatis continuam taxet progressionem, qui, sive beneficiis a Dei gratia cumularetur, sive poenarum divinitus inflictarum, per bellorum calamitates, eum consumeret vis, idem semper obtineret, eademque incederet peccatorum semita. Igitur cum *placenta non versa* eum comparat, et declarat mox (vs. 9.), quomodo: *alieni comedebant ejus facultates*, hostes designantur, qui exurentium prunarum instar cuncta hujus populi consumebant. Simul revocat in memoriam benignum Dei favorem in conservando subinde populo, vel restituendo ex hostium tyrannide in pristinam prosperitatem, ut sic habuerit se frequenter populus veluti placentae latus, cui ex prunis nulla omnino noxa vel colorem mutaverit, retinenti adeo inspersae farinae canitiem. Hieronymus: „Factum est regnum decem tribuum, sicut omnium nationum, quia recesserunt a Domino; et sicut subcinericius panis, qui non reversatur, hoc est, non agit poenitentiam, comederunt Assyrii et Chaldaei fortitudinem ejus, et quidquid virium habere poterat, devoraverunt."

9. אָכְלוּ *Consumserunt* enim, cf. Jerem. X, 25. Occasio tropo data est per similitudinem placentae, vs. 8., quae etiam ab igne *comeditur*, quando aduritur. זָרִים *Peregrini*, barbari hostes, VIII, 7., cf. Jes. I, 7.; veluti Syri, 2 Reg. XIII, 7., Philisthaei, Jes. IX, 11., et Assyrii, 2 Reg. XV, 19. כחו *Robur ipsius*, magna parte regni avulsa, vid. inprimis 2 Reg. XV, 29. Chaldaeus: בזו עַמְמַיָא נִכְסֵיהוֹן *Diripuerunt gentes facultates eorum.* וְהוּא לֹא יָדָע *Et ipse tamen id non agnoscit*, in summa securitate et stupiditate, nec ad Deum se convertit, vid. vs. 7. 10. Eadem queritur Jeremias XLII, 25. גַּם־שֵׂיבָה

Etiam

Etiam canities, Geneſ. XLIV, 29. 31., tropus ab homine ſeneſcente. זָרְקָה בּוֹ *Spargitur in eo*, vel, *ſpargit canos in eo*, Iſraele. *Spargendi* verbum hac in re etiam Romanis uſitatum. Propertius III, 4. *Sparſerit et nigras alba ſenecta comas.* LXX. Καὶ πολιαὶ ἐξήνθησαν αὐτῶν. Regnum Iſraeliticum malorum aſperitate afflictum, ſenium quaſi quoddam contraxit, exhauſto omni robore morti eſt vicinus. Eadem imagine, ſed pluribus exornata, de regno Romano utitur Claudianus *de bello Gildonico* vs. 17. ſeqq.

Exitium jam Roma timens, et feſſa negatis
Frugibus, ad rapidi limen tendebat Olympi,
Non ſolito vultu, nec qualis jura Britannis
Dividit, aut trepidos ſubmittit faſcibus Indos.
Vox tenuis, tardique gradus, oculique jacentes,
Interius fugere genae; ieiuna lacertos
Exedit macies; humeris vix ſuſtinet aegris
Squalentem clipeum; laxata caſſide prodit
Canitiem.

Recte Chaldaeus noſtra verba exponit: אַף חֲלִישׁוּתָא מְטָתְנוּן, *etiam infirmitas asſequuta eſt eos.* Hieronymus: „Tantae vecordiae fuit [regnum decem tribuum], ut devoratum eſſe ſe neſciret; aut certe ignoraret cauſſam, propter quam fuiſſet devorantibus traditus: denique usque ad ſenectutem, id eſt, usque ad ultimam captivitatem, in coepto errore permanſit" Rittershuſius:

Nec tamen agnoſcit, quamvis tot cladibus actus,
Tot poenis doctus. Canis quoque tempora ſparſus
Deſipit, et longo non fit ſapientior aevo.

10. וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו Vid. not. ad V, 5. וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם V, 4. Amos. IV, 6. 11. בְּכָל־זֹאת *In omni hoc*, tot tantaque mala non potuerunt ad frugem reducere. Cf. Jeſaj. IX, 12. 16. 20. Eſt autem homo deſperatus, quem nulla poena emendare poteſt.

11.

11. וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה *Factus eſt Ephraim ſicut columba ſimplex*, aut *pellecta*, Deut. XI, 16. Prov. XX, 19., i. e. deceptu facilis. Hieronymus: „*Factus eſt* ergo *Ephraim quaſi columba ſeducta*, quod Hebraice *Photha*, ab Aquila et Symmacho θελγομένη, vel ἀπατωμένη dicitur, id eſt, *lactata*, ſive *decepta*, et a Septuaginta *inſipiens*, ſive *inſenſata*; ἄνους enim utrumque exprimere poteſt. Quaeritur, cur Ephraim non aliis avibus, ſed columbae comparatus ſit. Aves ceterae pullos ſuos etiam cum periculo vitae ſuae protegere feſtinant, et quum ad nidum ſuum accipitrem, colubrum, corvum, ſive cornicem accedere viderent, huc illucque volitant, et immittunt ſe morſu, et unguibus lacerant, et dolorem parentis querula voce teſtantur; ſola columba ablatos pullos non dolet, non requirit; et ideo huic recte comparatur Ephraim, quod vaſtatum per partes populum non ſentiat, ſed negligens ſit ſalutis ſuae.“ Contra Chaldaeus: *Facti ſunt domus Iſrael ſimiles columbae gementi, cui pulli ſunt ablati* (כְּיוֹנָה שְׁרִיחֲתָא דְּאִתְנְסִיבוּ בְּנָהָא). Alii columbae ſimplicitatem in eo patere asſerunt, quod retia non evitat, neque laqueos ſibi paratos, cum ſe demittit ad cibum. Et huic columbae ſtupori Hoſeam Iſraelitarum vecordiam conferre volunt, qui pericula non praecavebant, et ſe ipſos in hoſtium poteſtatem conjiciebant. Plura de columbae ſimplicitate facilique captura, quae et Graecis Romanisque in proverbio eſt, vid. in Bocharti *Hieroz.* P. II. L. I. Cap. IV. T. II. p. 552. ſeqq. ed. Lipſ. אֵין לֵב *Demens*, Jerem. V, 21. Syrus et Arabs: *cui non eſt cor*, imprudens; nam in corde ſedem ſapientiae ponunt Hebraei. Ceterum non ad Ephraimum, ſed ad *columbam* referendum eſſe, docent Accentus. מִצְרַיִם קָרָאוּ Modo *Aegyptios* in auxilium *vocant*, non me, Deum et Dominum ſuum, vs 7. Cf. VIII, 13. XII, 2. 2 Reg. XVII, 4. אַשּׁוּר הָלָכוּ Modo *ad Aſſyrios abeunt*, vid. V, 13. VIII, 9. XII, 2. 2 Reg. XV, 19.

12.

12. בַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ „*Quum profecti fuerint* ad Assyrios,“ ita recte Hieronymus. Sed Chaldaeus et Syrus בְּאַתַר דִּיהָכוּן, ܠܐܝܟܐ ܕܢܐܙܠܘܢ, *quocunque abierint*, quasi בַּאֲשֶׁר legissent; quod ipsum repertum in uno Kennicottiano codice, et alio de-Rossii, a prima manu. אֶפְרוֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי *Extendam super eos rete meum*, ut irretiantur, omniaque ipsis in malum cedant, nec poenam meam effugere possint. Ea similitudo Ezechieli adamata, vid. XII, 13. XVII, 20. XIX, 8. XXXII, 3. Cf. et supra V, 1. כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם *Sicut aves coeli dejiciam* tamen *eos* in terram, ut pereant. Cf. Amos. IX, 2. Obad. vs. 4. Factum enim aliquando est, ut Israelitae visi sibi sint omne malum evasisse, jugumque hostium excussisse; sed subito mutatus est rerum status, et misere perierunt, ut Hoseae regi contigit. Hieronymus: „Et si exaltati fuerint ut volucres, inde detraham illos.“ אַיְסִירֵם recte Chaldaeus vertit: יִסּוּרִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן, *castigationes adducam super eos*. Cf. V, 2. כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם *Secundum auditionem*, i. e. verbum *auditum* et annunciatum (Habac. III, 1. Jes. LIII, 1.) *coetui ipsorum*, i. e. corripiam eos, prout auditum est a coetu eorum tam olim in deserto, juxta admonitiones factas eis in lege (Levit. XXVI, 14. seqq. Deuter. XXVII, 15. seqq. XXVIII, 15. seqq.), si a me deficerent, quam postea, praedicantibus et contestantibus prophetis. Cf. Jerem. VI, 18. Ita Grotius: „Prout saepe eos contestatus sum per prophetas, 2 Reg. XVII, 13—23.“ Hieronymus: „Detraham illos autem non in perditionem, sed ut caedam quasi filios; et caedam non in poenarum magnitudine, sed in timore, ut audientes ventura supplicia solis terroribus emendentur. Quodque dicit: *caedam eos secundum auditionem coetus eorum*, hoc significare potest: sicut juncto consilio omnes idola fabricati sunt, ita me irato omnes pariter vastabuntur.“ Similiter Chaldaeus: עַל דְּשַׁמַעוּ לְעֵצָתְהוֹן, *propter-*

propterea quod sint suis consiliis obsequuti. Sunt qui vertant *castigabo eos juxta famam* et rumorem *de coetus ipsorum* clade perlatam, quasi aliquam cladem Israelitis inflictam denotet, de qua eo tempore fama spargebatur. שֵׁמַע enim, quod proprie *auditionem* notat, aliquando *rumorem* et *famam* indicat, ut Latinis simili ratione *auditio* interdum *rumor* dicitur. Similis loquutio Jesaj. XXIII, 5. כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר *Quemadmodum auditione Aegypti intremuerunt aeque auditione Tyri*, rumore calamitatis ipsius audito. Non autem deerant illo tempore recentiorum calamitatum exempla ad comparationem. Graviter enim afflicti fuerant ab Assyriis non semel. Magis tamen arridet sententia primo loco enarrata, quam Rittershusius ita expressit:

Cumque ierint vel ab hoc vel ab illo rege petitum
Auxilium fallax, volucres ut cassibus auceps
Implicat incautas, atque aëre deripit alto:
In capita ipsorum mea sic quoque retia pandam,
Et meritis mulctabo modis, uti saepe Prophetae
Ipsis in coetu praenarravere frequenti.

13. אוֹי לָהֶם *Vae itaque illis!* propter ea quae dixi eis obventura. כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי *Nam divagati sunt a me*, a cultu meo, vel ab obedientia mea. שֹׁד לָהֶם *Vastatio* certo determinata est et veniet *illis*. כִּי־פָשְׁעוּ בִי *Quia a me defecerunt*, vid. not. ad Jesaj. I, 2. Chaldaeus eodem, quo illic, et hic, modo, vertit: *quod rebelles sunt in verbum meum*. Hieronymus: „Pro eo quod nos diximus *vastabuntur*, et in Hebraeo scriptum est *Sod laem*, id est, *vastatio eis*, Symmachus *interitum*, Theodotio *miseriam* interpretati sunt. Porro in editione Vulgata dupliciter legimus, quidam enim codices habent δῆλοι εἰσὶν, hoc est, *manifesti sunt*, alii δειλαῖοι εἰσὶν, hoc est, *meticulosi*, sive *miseri sunt*. Vastabuntur igitur et miseri erunt, et semper timentes ac formidantes, quia praevaricati sunt

sunt in Deum, adorantes vitulos aureos, et relinquentes eum, qui redemit eos de Aegyptia servitute." וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם *Et ego redemi eos*, id est, ut recte Chaldaeus: וַאֲנָא הֲוֵיתִי פָּרִיק לְהוֹן, *et ego liberator eis exstiti*, non tantum olim e servitute Aegyptiaca (de qua liberatione verbum פָּדָה usurpatur Deuter. VII, 8. XIII, 6. XXI, 8. Mich. VI, 4.), verum et nuper a Syris, Jeroboamo II., vid. 2 Reg. XIV, 25. seqq. Pro iis tamen beneficiis pessimam mihi gratiam referunt, וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים, *at ipsi adversus me loquuntur mendacia*, dum meliora polliciti in priora vel deteriora etiam peccata relapsi sunt, et dum se pios mei cultores simularent, idola adorabant, quod Israelitis objicitur 2 Reg. XVII, 9. Cf. infra XII, 1. 2. Ps. LXXVIII, 36. Amos. II, 4. Hieronymus, uti אֶפְדֵּם ad liberationem ex Aegyptiaca servitute restringit, ita et haec verba ad eadem illa tempora refert: „Ipsi vero loquuti sunt contra Dominum mendacia, dicentes de idolis [Exod. XXXII, 8.]: *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.*" Rittershusius:

Vae populo erranti, qui Servatore recessit
A proprio! Impendet cunctis vastatio tristis:
Quippe mihi rupere fidem, atque dedere Deastris.
Ipsos ingenti quanquam virtute redemi,
Me tamen adversus mendacia vana loquuntur,
Fallaci et nihil ingenui proficiscitur ore.

14. וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בְּלִבָּם *Neque clamant ad me ex animo suo;* malis pressi ad me vociferantur, sed sine pietate in me, non uti sinceri mei cultores. Cf. Jesaj. XXIX, 13. Usurpatur phrasis illa inprimis frequenter in libro Judicum de Israelitis oppressis, et liberationem quaerentibus, vid. Jud. III, 9. 15. VI, 6. 7. X, 10. 1 Sam. XII, 8. 10. כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם *Quando* (Syrus ܐܠܐ, *sed*) *ejulant super cubilibus suis*, angore et moerore

con-

confecti in lectis infomnes per totas noctes ejulant. Sed Hieronymus: „Pulchre cantica idolis fervientium non carmina in Deum, fed ululatum appellat.“ עַל-דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ *Propter frumentum et muftum congregant fe* (ita Chaldaeus: הֲווֹ בָּבְשִׁין), quando meffis et vindemia minime refpondet votis agricolarum, folent idolorum cultores folennes pompas ducere, placandi Numinis caufa. J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 286. יִתְגּוֹרָרוּ vel *profternunt fe* vertendum cenfet, quod جور in quinta Arabum conjugatione (تَجَوَّر) fignificat, vel *timent fibi*, qua notione verbum גּוּר infra X, 5. Deut. I, 17. exftat. Ita Syrus: *de frumento et vino follicisi funt* ([illegible]). In paucis quibusdam codicibus legitur יִתְגּוֹדָדוּ (cum gemino Daleth), quod Michaelis in *Biblioth. Orient.* T. XIX. p. 178. *turmatim fe congregant* vertit, et vulgari fcripturae anteponit, fine idonea ratione. יָסוּרוּ בִי *Recedunt contra me*, i. e. non tantum recedunt a cultu meo, verum etiam contra nituntur eos revocanti et contumaciter omnia agunt. Chaldaeus: מְרַדוּ בְּמֵימְרִי, *rebellant in verbum meum.* Rittershufius:

Quin fi quando etiam fors allegare videntur
Vota precesque ad me, et clamorem ad fidera tollunt,
Non tamen ex animo id faciunt; fed hypocrifis illos
In thalamis edens complet ploratibus auras,
Frumentum vinumque dari fibi fcilicet optant.
Hac cauffa coetus faciunt male relligiofi,
Et male morigeri adverfum coeleftia juffa.

In alia omnia difcedit Hieronymus, qui verba עַל-דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ ita vertit: *fuper triticum et vinum ruminabant*, a גָּרַר, *ruminare*, Levit. XI, 7. (ut Syrorum [illegible] in Ethpaal, et Arabum جَرّ in IV. et VIII. Conjug.). In Commentario autem hunc locum fic exponit: „Propter abun-

abundantiam, inquit, rerum omnium corruerunt. Quod etiam Ezechiel in Sodomis et Gomorrhis factum esse commemorat, ut nihil aliud nisi cibos et luxuriam ruminarent. Pro quo Septuaginta transtulerunt: *super frumento et vino dissecabantur* [ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατετέμνοντο, coll. מְגוֹרָרוֹת *serra dissecta*, 1 Reg. IX, 7.], in exemplum prophetarum Baal, qui praesente Elia concisione membrorum pluvias precabantur. Simulque ut ostenderet eos jumentorum similes, non dixit *comedebant*, sed *ruminabant*."

15. וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם. Hunc versum cum proximo nonnulli ita conjungunt: *Quia igitur ego castigavi eos, et mox confirmavi brachia eorum;* - וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ רָע, illi *vero* nihilominus *contra me cogitant malum*, ideo cadent gladio principes eorum (vs. 16.). Alii putant hic in specie redargui ingratae mentis vitium. Chaldaeus: *Quantum vero adduco super eos castigationes, et robur addo brachiis eorum, tantum etiam illi cogitant addere coram me mala.* Grotius: „Sive eos punirem, sive vires ipsis adderem, semper me dehonestarunt per imagines." Mala, quae Israelitis obvenerant, vocat *castigationes*, cf. Deut. VIII, 5. Jes. XXVIII, 26. חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם *Confirmavi brachia eorum*, vices eis auxi, Ezech. XXX, 24. 25., ut hostes repellerent, et terminos regni reducerent, quod sub Joaso, 2 Reg. XIII, 15—25., et inprimis Jeroboamo, 2 Reg. XIV, 25. 26. est factum. - וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ רָע *Sed* illi *cogitarunt adversus me* (pro עָלַי) *malum*, dum meum cultum vel deseruerunt prorsus, vel idolorum cultui junxerunt. Reges Israelis omnes ac singuli (etiam illi, qui cetera laudabiles fuerunt, ut Jehu, 2 Reg. X, 31. Joas, XIII, 2., Jeroboamus, II., 2 Reg. XIV, 24., et ultimus, Hoseas, ibid. XVII, 2.) superstitiosum vitulorum cultum, contra tot monita et severissimas prophetarum correptiones (cf. infra VIII, 5.), nihilominus

retinuerunt, iisdem rationibus politicis permoti, quibus illum introduxerat Jeroboamus I., vid. 1 Reg. XII, 26. seqq. Aben-Esra verbis *contra me* s. *de me cogitant malum* hoc innui putat, fovisse Israelitas hanc suspicionem, ac si ex divino in ipsos odio profectae fuissent istae castigationes, quum tamen hoc spectasset Jova, ut paternis eos castigationibus instituendo emendaret et firmaret. Rittershusius:

Castigavi homines, luxataque brachia eorum
Ruptaque firmavi; sed me sprevere medentem,
Consiliis et me adversum coiere nefandis.

16. Verba שׁוּבוּ לֹא עָל plures vertunt: *convertunt se*, sed *non* ad *Altissimum*, coll. supra vs. 10. Jerem. IV, 1., quasi עָל idem sit quod עֶלְיוֹן. Ita Kimchi: „Cum eis calamitas ingruit, ad idola sua sese vertunt, et ad ea clamant, non ad me, Dominum totius orbis terrarum.“ Sed quum עַל nusquam alias pro adjectivo usurpetur, praestat, adverbialiter capere, hoc modo: *convertuntur*, sed *non sursum*, *πρὸς τὰ ἄνω*, ut infra XI, 7., ad coelestia et divina, sed, ut supra vs. 14. dictum, *τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία*, Phil. III, 19. Scribitur vero על h. l. per Camez, ob accentum Zakeph, quemadmodum id ipsum adverbium 2 Sam. XXIII, 1. scribitur ob accentum Rebiah; legitur enim ibi: נְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל *dicit vir*, qui *constitutus est supra*, vel *sursum*. Jarchi: „Convertunt se ad Aegyptum, sed non ut sibi prodessent. עָל cum Camez scriptum significat עילוי, *excellentiam*, *praestantiam*.“ LXX. Ἀπεστράφησαν εἰς οὐθὲν, עָל non exprimunt. Chaldaeus: *Aversi sunt*, *ut deficerent a lege*, *non quod malum eis intulerim*. Syrus: ܐܬܗܦܟܘ ܥܠ ܠܐ ܡܕܡ *Converterunt se nulla de causa*. Hieronymus: *Reversi sunt*, *ut essent absque jugo*, quasi עֹל legisset. Et in Commentario: „Quo-

„Quomodo a principio fuerunt, priusquam vocarem eos per Abraam, et postea per Moysen et Aaron, et erant absque jugo legisque notitia, et cunctis nationibus miscebantur; ita etiam nunc reversi sunt ad pristinum statum, ut absque jugo et frenis deferrentur per praecipitia." הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה *Facti sunt sicut arcus dolosus*, „qui percutit dirigentem, et vulnerat Dominum suum," inquit Hieronymus. Idemque: „Mutati sunt in arcum dolosum, ut quem Deus contra adversarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, et mitterent adversus eum blasphemiarum sagittas." Ita et Hebraei fere. Rectius tamen alii *arcum remissum* intelligunt, i. e. qui, nervo rumpente, fatiscit, nec ferit jaculando; cf. not. ad Ps. LXXVIII, 57. Quae comparatio optime quadrat. Israelitae enim, si aliquando ad meliorem frugem redire coeperunt, mox remiserunt, et in priorem relapsi sunt impietatem. יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם Ideo *gladio cadent* impii *principes eorum*, de quibus vs. 4. 5. IX, 15. מִזַּעַם לְשׁוֹנָם *Ob furorem*, proterviam, *linguae eorum*, ob maledicta quibus me lacessunt, vs. 14. Kimchi: „Propter verba, quibus Deum ad iram provocarunt. Ea erant, cum dicerent, se, si hostis ingrueret Assyrius, in Aegyptum petendi auxilii caussa profecturos. LXX. Διὰ ἀπαιδευσίαν γλώσσης αὐτῶν. Chaldaeus: מֵעַמְקֵית לִישָׁנְהוֹן, *propter profunditatem*, i. e. balbutiem, haesitationem *linguae eorum*. Ita in Bibliis Basileensibus legitur. Sed melius in Bibliis Regiis s. Antverpensibus pro מֵעַמְקוּת legitur מֵעַקְמוּת, *ob perversitatem*, impietatem *linguae eorum*. Syrus: ܡܛܠ ܡܪܚܘܬܐ ܕܠܫܢܗܘܢ, *ob audaciam*, inverecundiam, *linguae eorum*. זוֹ *Haec*, pro זֹאת, ut Psalm. CXXXII, 12. לַעְגָּם Erit *subsannatio eorum*, et caussa subsannationis, qua eos vicissim alii deridebunt. בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם *In terra*, vel, *ob terram Aegypti*, in qua fiduciam suam impie collocabant,

 vs.

vs. 11. Chaldaeus: *Ista erant opera eorum, dum essent in terra Aegypti.* Ita et Hieronymus, qui verborum ימלו רנו sensum hunc in modum enarrat: „Unde principes eorum, qui infelicem populum deceperunt, cadent gladio propter furorem linguae suae, quod vitulos aureos deos appellare sunt ausi, ut hoc facerent in terra repromissionis, quod in Aegypto didicerant, colentes Apim Aegyptium, et omnia eorum portenta venerantes: ita enim et in solitudine, quando egressi sunt de Aegypto, Dominum subsannaverunt, dicentes [Exod. XVI, 3.]: *Isti sunt dii tui, Israel.* Et [XXXII, 4.]: *Utinam essemus in terra Aegypti, ubi sedebamus super ollas carnium*, et caetera." Rittershusius:

Convertunt sese; verum male: sunt velut arcus,
Qui jaculatorem fallaci decipit ictu,
Aut etiam intensus nervo rumpente fatiscit.
Ergo cadent caesi proceres, quos hauriet ensis,
Exacuit quem lingua furens. Ita scilicet ipsi
Demersi exitio Phariis ludibrium in oris
Debebunt, sannis atque excipientur amaris,
In risumque minae, sine viribus irritae, abibunt.

CAP.

Cap. VIII.

A R G U M E N T U M.

Comminatur hoſtem invecturum in Iſraelem ac deſtructurum, quod Jova deſpecto et inconſulto et regnum ſibi et rempublicam inſtituerint, atque idolorum gentiumque opem amicitiamque ambierint, et urbes arcesque aedificaverint, quae eos juvare nil poterunt, quin pereant. De tempore editi hujus vaticinii vid. Argument. Cap. VII.

1. אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר *Ad palatum*, guttur, i. e. per ſynecdochen, os *tuum tubam*, ſ. buccinam ſcil. *pone*, *adhibe*. Chaldaeus: *Propheta*, *clama gutture tuo*, *quaſi ſit tuba*. Syrus: ܦܘܡܟ ܐܝܟ ܩܪܢܐ, *os tuum ut buccina ſit*. Quod pauciſſimis verbis dicit Hoſeas, idem pluribus exprimit Jeſajas LVIII, 1. *Clama gutture effuſe, attolle quaſi tubae tuam vocem*. Hieronymus: „Hoc quod interpretati ſumus *in gutture tuo ſit tuba*, pro quo in Hebraeo ſcriptum eſt *Alechcha Sophar*, Aquila, et Symmachus et Theodotio ſimiliter transtulerunt. Soli Septuaginta dixerunt: *in ſinu eorum quaſi terra* [εἰς κόλπον αὐτῶν ὡς γῆ, pro חִכְּךָ male legerunt חֵיקְךָ], quod quid ſignificet, incertum eſt. Quidam enim aeſtimant, ſinum dupliciter accipi, et inferiorem partem veſtimenti a genitalibus usque ad pedes, et colpum maris, id eſt,

ſinum, verbi gratia, Hadriatici, et Jonii, et Propontidis; falſosque magiſtros, qui blasphemiam Aegypti ſunt ſequuti, omnia in ſinu ſuo libidini ſervientia et terrena retinere; vel certe in portu et refugio navigationis ſuae nihil pretioſarum mercium, ſed terrena conquirere. Nos autem ſequentes veritatem Hebraicam, coeptae explanationis texamus ordinem. Praecipitur prophetae, et dicitur ad eum: *In gutture tuo ſit tuba*, hoc eſt, ſic exalta vocem tuam, ut tubae ſimilis ſit, ut plurimi audiant, quia plurimi peccaverunt." Sequuntur jam verba, quae proclamare vates jubetur, quare recte illis Chaldaeus praemiſit: *dic:* כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה *Sicut aquila* velociter adveniet hoſtis *contra domum Jovae.* Chaldaeus: *Ecce, ſicut aquila, quae effundit ſe* (דְמִשְׁתְּדֵי), i. e. volat, *ſic aſcendet rex* hoſtilis *cum copiis ſuis, et caſtra metabitur contra domum Domini*. Aquilae, qui alis ſuis rapidiſſime fertur, et ſummo cum impetu, maxime cum in praedam ruit (vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. II. C. II. T. II. p. 750. edit. Lipſ.), ſaepius comparatur hoſtium inopinato involantium velocitas et impetus, vid. Deut. XXVIII, 49. Jerem. XLVIII, 40. Habac. I, 8. Matth. XXIV, 28., et not. ad Ezech. XVII, 3. בֵּית יְהוָה, *Domus Jovae*, h. l. non templum Hieroſolymitanum indicari videtur, ſed *terra Iſraelitica*, Jovae peculiari quodam modo propria, ut infra IX, 8. 15 Jerem. XII, 7., vel *populus Iſraeliticus*, qui et Num. XII, 7. *familia Dei*, *οἶκος Θεοῦ* (1 Tim. III, 15. Hebr. III, 6.) dicitur. Cauſſam, cur hoſtis impetum ſuis annunciare vates jubetur, ſubditur: יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי *quia transgreſſi ſunt*, violarunt, *foedus meum*, VI, 7. Joſ. XXIV, 5. וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ *Et contra* univerſam *legem meam*, per Moſen eis promulgatam (vs. 12.) *contumaces fuerunt*, ab ea defecerunt, eamque neglexerunt; cf. Jerem. VI, 19. IX, 12. XVI, 11. Ezech. XXII, 26. Hieronymus: „Meas caeremonias reliquerunt." Rittershuſius:

Ori

Ori adhibeto tubam, atque edicito talia passim:
Hostis adest, reginam avium exaequatque volando,
Eque domo Domini praedas aget, omnia vastans,
Omnia diripiens. Nimirum foedus amicum,
Quod cum ipsis quondam pepigi, haud violare verentur
Foedifragi, in legemque meam peccare proterve,
Deficiuntque a me. — —

2. לִי יִזְעָקוּ Et *ad me* tamen *clamant*, audacter me compellant impudentissimi hypocritae, VII, 14. אֱלֹהַי Distributive intelligendum: *Deus mi!* unusquisque eorum clamat. יְדַעֲנוּךָ *Novimus te*, agnoscimus te numen nostrum venerandum, 1 Sam. II, 12. יִשְׂרָאֵל *Israel*, populus tuus, quem tibi elegisti. Chaldaeus: *Quoties supervenit eis calamitas, coram me orant et dicunt: nunc agnoscimus nullum nobis Deum esse praeter te; libera nos, quia nos sumus populus tuus Israel.* Hieronymus: „Unde tempore necessitatis et angustiae, quando captivitas venerit, me invocabunt et dicent: *Deus meus, cognovimus te Israel;* nos, qui appellamur Israel, scimus te atque cognoscimus, et nomen Jacob, qui tibi placuit, servamus antiquum, ut dicamur Israel." Rittershusius:

— — Interea tamen (o pietatem
Fucatam!) his fictis clamoribus astra lacessunt:
Israeligenae te agnoscimus, o Deus, et te
Afficimus sancti devoto pectore cultu.

3. זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב *Rejecit Israel bonum*, i. e. Chaldaeo explicante, *per errorem Israelitae cultum meum deseruerunt, ob quem iis conferre bonum soleo.* Syrus: *oblitus est Israel pietatis.* LXX. Ὅτι Ἰσραὴλ ἀπεστρέψατο ἀγαθά. Hieronymus: *projecit Israel bonum;* et in Commentario: „Quibus [cf. ad vs. 2.] respondit Dominus: quomodo vocamini Israel, quum Israel projecerit bonum, id est, Dominum Deum suum, a quo appellatus est Israel?" In alia omnia discedit N. G. Schroeder, qui in *Obser-*

vatt. selectt. ad Origg. Hebrr. Cap. V. verbo hebraico זָנַח arabici زنخ et سنخ significationem vindicare studens, *rancidus fuit, subsedit*, nostra verba (p. 78.) sic vertit: *rancescens subsidit Israel quoad ubertatem.* „Ornatiori," inquit, „Hoseae stylo apprime conveniens est figura, in qua זָנַח, *sidendo rancescere*, atque טוֹב, proprie *ubertas*, et hinc *affluentia bonorum*, sibi invicem directe opponuntur. Ea *ubertatis* notio quum partim ad sincerum, et quasi uber, studium pietatis et virtutis, partim ad opulentiam et felicitatem, transferatur; utroque sensu hic, ut alibi passim, conjungendo, Israeliticus populus ob n[illegible]ria crimina ingentes calamitates expertus, dicitur *quoad ubertatem rancescendo subsidisse.* Significatur, quemadmodum pietatis; ita et felicitatis, quasi fontes improbis hominibus exarefactos esse, pristinaeque ubertatis non nisi rancidas reliquias, quae illos cunctis detestabiles faciat, remansisse." Quae interpretatio ex nostro quidem sensu perquam coacta est. *Rejiciendi* significatio, quam non solum poscit noster locus, verum et plures alii, ubi de Deo dicitur homines *rejiciente, reprobante*, veluti Ps. XLIII, 2, XLIV, 10. 24. LXXIV, 1. Zachar. X, 6., al., hebraico זָנַח immerito abjudicatur a Schroedero. Est autem ista *repudiandi* notio cognata *irae, odii* significationi, quae arabico زنخ, ut verbis aliis similis significationis, inest. Vid. not. ad Ps. LX, 3. אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ Ideo *hostis*, quem vs. 1. advocaverat, ut velocissima aquila praedam, *persequetur eum*, ita ut effugere nequeat. Rittershusius:

Degener Israel sequitur mala: projicit ab se
Omne bonum removetque procul. Quare hostis in ipsum
Israel infestus.

4. הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי *Ipsi reges constituerunt, sed non ex me*, ex meo jussu, ut Chaldaeus explicat. Hieronymus:

nymus: „Me rege deserto petierunt sibi regem, sicut et gentes reliquae, et fecerant contra voluntatem meam [vid. 1 Sam. VIII, 7. IX, 16. X, 24.]. Denique Samuel ideo eis dura regis exponit imperia, et filios eorum ac filias dicit regibus servituras; ut ad Dominum regem clementissimum convertantur; sed illi absque voluntate Dei principes exstiterunt. Ergo Saul non ex voluntate Dei, sed ex populi errore rex factus est." Alii de regibus per seditionem constitutis, quales Simri, 1 Reg. XVI, 9., Omri, vs. 16., et Sallum, 2 Reg. XV, 10., hunc locum capiunt. Plerique tamen Jerobeamum I., non exclusis illegitimis successoribus. Seditiose quippe Jerobeamum fuisse a populo electum, ipsumque regnum arripuisse, patet ex 1 Reg. XI, 26. seqq. et XII. Hieronymus: „Potest hoc quod dicit: *ipsi regnaverunt, et non ex me*, etiam de Jeroboam accipi, filio Nabath, et de ceteris principibus, qui ei in imperio successerunt. Nec statim, quia Deus Salomoni iratus regnum ejus dividi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim juxta legis praecepta interrogare Dominum, an vellet hoc fieri." הֵשִׂירוּ Jarchi exponit *removerunt* scil. eos, reges, a se constitutos, וְלֹא יָדָעְתִּי, *me inscio*, non consultus ab illis, quasi השירו esset pro הֵסִירוּ (Dan. XI, 31.), coll. infra IX, 12., notatque Masora parva, verbum illud *removendi* significatu usurpatum nusquam alias comparere cum Sin scriptum. Sensus hic minime incommodus; diceretur enim, non ad Dei nutum, sed ex suo placito fixisse Israelitas atque refixisse imperii leges et reipublicae formam. Chaldaeus autem habet: רַבִּיאוּ וְלָא מֵרְעוּתִי, *ad dignitatem evexerunt, sed non ex voluntate mea*; vocem igitur הֵשִׂירוּ a שׂוּר deductam voluit, quod est *principatum gerere*, cf. XII, 5. Nec aliter reliqui veteres, atque interpretum recentiorum plerique, et recte quidem; ita enim ostendit vates, unde perveniret regum principumve notata ante VII, 3. 5. 7. corruptio,

 nimi-

nimirum, quia in regum, sic in principum quoque delectu nulla habebatur divinae voluntatis ratio, ut mirum non esset, quum profana esset eorum in munus immissio, profanum quoque esse eorum regimen, et ad exemplum eorum se componentem universum populum; sed et ostendit sic, cum in summae, tum in inferioris potestatis constitutione procul habitas divinae voluntatis leges, ut ubique probaretur populus Deum suum deseruisse. כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים *Argentum suum et aurum suum fecerunt*, conflarunt, *sibi* in *idola*, cf. II, 10. XIII, 2. Innuuntur procul dubio vituli Jeroboami, quorum erectio hic cum regni constitutione conjungitur; vid. 1 Reg. XII, 26. seqq. Chaldaeus: *argentum et aurum suum, quod sibi ex Aegypto eduxerunt, fecerunt sibi idola.* Hieronymus: „Et non eis suffecit hoc scelus, nisi majori impietate facinus duplicarent, ut argentum suum et aurum, quod acceperant ad divitias et ornatum, in idola verterent." לְמַעַן יִכָּרֵת *Ut exscindatur respublica*, sive, quisque eorum. Alii, ut Jarchi et Abarbenel: *argentum*, ut sit comminatio de perdendis, ob istum abusum, divitiis. Ita Aurivillius *Dissertatt.* p. 622.: „Vult heic propheta ostendere, tanto eos studio idola colere, ut, quidquid opum habeant et opulentiae, in nefandum istum cultum insumant; unde fiat necesse est, ut consumto in hunc finem auro, quod possidebant, et argento, egestas eos obruat dirissima." Sed praestat, cum veteribus omnibus, de exscindendis et exstirpandis ipsis idololatris haec verba accipere. Denotatur particula לְמַעַן non quidem finis ab idololatris intentus, nec simplex eventus, sed reatus et eventus necessarii caussa, ut Mich. VI, 16. docetur, improba opera ipsis cedere improbis in perniciem; quod ibi simili nostrae loquutioni exprimitur, dum Deus ait: *statuta Omri servantur*, לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה, *ut dem te in desolationem.* Nec obstat, quod hic non est לְמַעַן הִכָּרֵת, *in excisionem*, ut in

in Michae loco לְמַעַן תִּתִּי; nil enim hujusmodi enallage frequentius, ad quam tamen necessarium non est confugere, si cum Kimchio subaudiamus שְׁמָם *nomen eorum.* Cf. Jerem. XLIV, 8: *Me vestris factis irritatis, alienis adolendo diis,* לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם, *ut exscindamini,* וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה, *et detestabiles sitis ac infames omnibus terrarum gentibus.* Rittershusius:

Ipsi constituêre coorto schismate reges,
Me non consulto, nova confirmanteve sceptra;
Praefecere Duces, quos non agnosco, nec auctorem
Imperii proprii possunt laudare Jehovam.
Idola ex auri massa argentique laborant,
Constituuntque Deos. Aut numina vana, saluti
Quae fore crediderant sibi, ea interitum accelerabunt.

5. In verbis זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן exponendis admodum variant et veteres et recentiores. Ut ab illis incipiamus, LXX. ea sic reddunt: ἀπότριψαι τὸν μόσχον σε Σαμάρεια. Pro זָנַח enunciarunt זְנַח. Hieronymus: „Quod in Septuaginta legimus: *projice vitulum tuum, Samaria,* cohortatur habitatores ejus, non unius urbis, sed omnium decem tribuum, quae appellantur Samaria (alioquin in urbe Samaria vituli non erant, sed in Dan et in Bethel), ut projiciat vitulos suos, super quos iratus est Deus. Sive ἀποτρίψεται, id est, *defricet,* ut quos multo tempore coluerat, paulatim a se defricet et emundet.“ Ipse Hieronymus vertit: *projectus est vitulus tuus, Samaria.* Verbum זָנַח usum h. l. impersonalem obtinere arbitratus est, de quo vid. N. G. Schroederi *Syntax.* Reg. LX. Chaldaeus: טְעוֹ בָתַר עֶגְלָא דְשֹׁמְרוֹן, *erraverunt post vitulum Samariae.* Interpretem pro זָנַח in suo codice זָנָה legisse, conjecit Cappellus. Quod tamen ut sumatur, nequaquam opus esse, judicat Buxtorf *Anti-Crit.* p. 787. „Verbum זָנַח,“ inquit, „non sumsit ille interpres pro *elongavit, rejecit, abjecit,* ut vulgo, sed pro *elongavit se,* recef-

voluisset, *divertit*. Sic versu tertio juxta illius mentem sensus est: *divertit Israel a bono;* pro quo ille dixit: *aberrarunt Israelitae a cultu meo.* Versu quinto: *divertit* Israel ad *vitulum tuum, o Samaria!* pro quo ille scripsit: *erraverunt post idolum Samariae.* Sine causa itaque hic varia lectio excogitatur. Et quae lectio esset זָנָה עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן? Dicendum esset זָנָה אַחַר עֶגְלֵךְ, et sic plura mutanda."

Cum Chaldaeo convenit Syrus: ܛܥܘ ܒܥܓܠܟܝ, *erraverunt in vitulo tuo* colendo. Intransitive verbum זָנַח accepit quoque Kimchi, ut Thren. III, 17., hoc sensu: *subduxit se*, vel *destituit*, *deseruit te vitulus tuus*, scil. fractus et abductus ab hoste, Assyrio, ita ut nec ipse amplius sit, nec juvare te possit, nihilque praeter excidium tibi relictum. N. G. Schroeder, loco supra ad vs. 3. laudato, ex significatione ibi indicata, quam ex Arabica dialecto petitam verbo זָנַח tribuit, nostra verba sic vertit: *Rancidus est vitulus tuus*, *Samaria*, i. e. ille vitulus, quem vos, Israelitae, religiose colitis, adeo mihi detestabilis est, ut totus rancere, et intolerabilem foetorem exhalare videatur." Sed verbum זָנַח Hebraeis *foetendi* significatu in usu fuisse, merito dubitatur. Veteribus certe interpretibus plane ille ignotus erat; nec poscit eum locorum, quibus verbum illud occurrit, ullus. Tacemus sensum parum elegantem. Plerique recentiorum retinent transitivam verbi hebraici notionem; sed hi quoque varie. Nonnulli: *rejecit vitulum tuum* scil. Deus. Sed Deus in prima persona hic loquitur, uti docent verba proxima: *exarsit ira mea in eos.* Alii, *hostis* nomen supplentes reddunt: *removit vitulum tuum* hostis, aureum nempe idolum tanquam praedam auferens. Verum non tam poenam idololatriae denuntiari, quam crimen exprobrari hoc versu apparet. Nobis aptissimum simul et simplicissimum videtur, ita vertere: *rejecit vitulus tuus*, *o Samaria!* eos scil. Israelitas; *rejecit vitulus* perinde

perinde est, ac vitulus, in cultum receptus, in caussa est, cur rejiciantur. Cf. infra X, 15. *Sic fecit vobis Bethel.* Accusativus *eos* facile subauditur tam ex iis quae praecesserunt, in quibus de Israelitis sermo erat, quam e proximo בָּם. Hujus accusativi ellipsis est qualis IV, 12. in הִתְעָה, aliisque in locis haud paucis. Est vero post hoc ipsum verbum זָנַח accusativi e contextu subaudiendi ellipsis usitata, vid. Ps. XLIV, 10. 24. LXXIV, 1. LXXXIX, 39. Bethelis et Danis vituli (1 Reg. XII, 28. 29.) a prophetis quandoque Samariae tribuuntur, quia haec regni caput erat; cf. X, 5. Amos. VIII, 14. חָרָה אַפִּי בָּם *Exarsit ira mea in eos*, Num. XI, 33. 2 Reg. XXIII, 26. Jes. V, 25. עַד מָתַי לֹא יוּכְלוּ נִקָּיֹן *Quousque non poterunt* ferre, sive admittere *munditiem?* Post יָכֹל subaudiendum aliud verbum, ut et aliis in locis ad odium ac detestationem designandam adhiberi solet, ut Ps. CI, 5. *Superbum* לֹא אוּכַל *non possum* scil. ferre, vid. not. ad eum loc., et Jesaj. I, 13. *Iniquitatem non possum* scil. ferre. Est quidem hoc ad Israelitarum improbitatem aggravandam significantissimum, quod *innocentiam ne ferre quidem potuisse* dicuntur. Similiter Jeremias XIII, 27. לֹא תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד *Post quantum tempus adhuc non mundaberis?* Hieronymus: „Illis non audientibus convertitur ad alios, et quasi ad tertiam personam loquitur: *Usquequo non poterunt emundari?* Quae ista, inquit, insania est, me dante locum poenitentiae, illos ad sanitatem nolle converti?" Rittershusius:

Spem fallet vitulus, Samaritica quem oppida servant,
Auxiliumque suis cultoribus haud feret ullum.
Quippe mea ira ipsos ardens ut flamma vorabit.
Ecquando innocuam puramque resumere mentem
Cura movebit eos, moechumque relinquere morem?

6. כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא *Nam*, ut demonstrem justitiam querelae meae, et illorum dementiam, *ab Israele et ipse* vitu-

vitulus ille *est*, ortum suum habet, prodiit ex eorum officina, ab ipsorum regibus excogitatus et adinventus. Hieronymus: „Quia dixerat: *projice vitulum tuum, Samaria* [vs. 5.], exponit quis iste sit vitulus: *quia ex Israel et ipse est;* non ab aliis, ait, vitulum gentibus accepistis, ut Baal et Astarot a Sidoniis, ut Chamos a Moabitis, ut Moloch ab Ammonitis; sed vos ipsi, et rex vester Jeroboam, quod in Aegypto didiceratis, fecistis in Israel." חָרָשׁ עָשָׂהוּ *Faber*, artifex, *fecit eum*, cf. XIII, 2. Jesaj. XL, 19. 20. XLI, 7. XLIV, 9—12. וְלֹא אֱלֹהִים הוּא *Adeoque Deus non est*, cf. Jes. XXXVII, 19. Chaldaeus: *idolum, cui utilitas inest.* כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן *Nam fragmenta fiet vitulus Samariae*, id est, in frusta comminuetur, quomodo Aaronis vitulus, qui in pulverem comminutus est, Exod. XXXII, 20. Deut. IX, 21. In voce שְׁבָבִים interpretanda, hoc solo loco obvia, interpretes in diversissima abeunt. Hieronymus: „In eo loco, ubi nos posuimus *aranearum telas*, in Hebraico scriptum est *Sababim*, per *Jad* literam penultimam, non, ut quidam falso putant, *Sababum*, id est, per *Vau*, quod Septuaginta et Theodotion πλανῶν interpretati sunt, id est, *seducens*, atque *decipiens*; Aquila *errantibus* sive *conversis*, Symmachus *inconstans*, vel *instabile*, id est, ἀκαταστατῶν, Quinta editio, ῥεμβεύων, *vagus* et *fluctuans*. Nos ab Hebraeo didicimus, *Sababim* proprie nominari *aranearum fila* per aerem volantia, quae dum videntur intereunt, et in atomos atque in nihilum dissolvuntur. Et recte his Samariae vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretii magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Et ut aranearum fila dissolvuntur in ventum, ita vitulus Samariae redigetur in nihilum." De qua tamen interpretatione Bochartus *Hieroz.* P. II. L. IV. C. XXIII. T. III. p. 504. edit. Lips. „Sed Hebraeus ille, quisquis fuerit, vereor, ne viro magno imposuerit, quum in Hebraeorum scriptis nil tale repe-

reperiatur. Quin Talmudicis שְׁבַב est *frangere*, et שְׁיבָא מְבַשׁוּקָא, *fragmentum de trabe.* Inde igitur שְׁבָבִים a propheta pro *fragmentis* usurpari valde verisimile est. Itaque Chaldaeus habet, לְנִסְרֵי לְוָחִין יְהֵי, *in fragmenta tabularum erit.*" Rittershusius:

Israeligenas fabros etiam iste juvencus
Ut prior ille babuit sacro fabricatus Aaroni:
Artificique manu conflator praebuit ortum
Formato prior ipse Deo. Quis numen inesse
Sic nato credat stolidus, sic et perituro?
Nam cui divinos jam gens Samaritica cultus
Exhibet, ac vero vitulum pro numine adorat,
Pulvere contritus minimo mox ille iacebit.

7. כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ *Quia ventum seminant* vanissimo cultu suo (cf. XII, 2.), ideo *turbinem* s. *procellam maximam* (nam ה paragogicum intendit significationem, ut in אֵימָתָה Exod. XV, 16., עֶזְרָתָה Psalm. LXIII, 8.) *metent*, tanquam fructum, seu poenam suae impietatis. Verbis *ventum seminare* non tam laboris studiique inanitas indicatur, quemadmodum Graecis proverbium huic non dissimile est de vano labore, *ἀνέμους γεωργεῖν*, *ventos colere*, quam potius, uti ex addito *turbinem metent* patet, irritum illum laborem damnosum finem allaturum. Hoc igitur vult propheta, amplissimos Israelem, labori tamen convenientes fructus relaturum. Magno conatu magnas nugas egerat Israel, dum assiduum se sisteret in idolorum cultu; erat hoc quasi ventum seminare, ventum erat messurus. An ventum? imo procellam ac discutientem omnia turbinem. Similiter Prov. XXII, 8. *Qui seris iniquitatem, metet vanum*, infortunium. Contrarium commendatur infra X, 12. Cf. Gal. VI, 7. 8. קָמָה אֵין־לוֹ *Stans segetis non erit*, s. relinquetur ei, Israeli, sed omnia prosternentur. קָמָה, inquit Drusius, „proprie *fruges Cereales nondum demessae.* Appellatio a *stando*, nam

nam quia in agro adhuc stant, inde nomen habent. *Segetem* vocant; ea culmum cum spica comprehendit." צֶמַח, *Germen*que, herba segetis, Genes. XIX, 25. Ezech. XVI, 7. Ps. LXV, 11. בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח *Non proferet farinam*, s. grana, unde farina fiat. Id proprie quidam accipiunt de frumenti penuria, coll. IX, 2. Amos. IV, 6. Alii vero, ut prius hemistichium, rectius figurate, ut indicetur, omnia, quae Israelitis adhuc supererant, aut sperari poterant bona, praesidia, consilia, irrita prorsus ipsis fore. אוּלַי יַעֲשֶׂה Et *si forte* (ut Genes. XVIII, 24. 28.) quid *fecerit* aut protulerit, זָרִים יִבְלָעֻהוּ *barbari tamen, peregrini* milites, s. hostes, *illud deglutient*, absument, cf. Jes. I, 7. XXVIII, 4. Si qua inani vel specie vel spe pascent sese, הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר, *gaudio exsultantes ob rem nihili*, uti est Amos. VI, 13., videbunt tamen, suae procellae semente eam dispelli, transferente ad hostes quicquid bonorum ipsis reliquum videbatur. Rittershusius:

Ut sevêre, metent. Sparsêre ut semina ventis,
Turbine sic etiam messis constabit adulta,
Et levitate sua culmus caput eriget expers
Granorum solidorum, et inania grana farinam
Non poterunt spe deluso praebere colono.
Fac quoque suppeditent optatam grana farinam,
Hanc tamen externi, qui non sevêre, vorabunt,
Atque ad se rapient alienae praemia curae.

8. נִבְלַע יִשְׂרָאֵל Totus fere *devoratus* aut *absorptus est* ab hostibus suis *Israel*, vid. supra VII, 8. 9., et cf. Jes. IX, 15., ubi verbum eodem sensu usurpatum. Aliis נִבְלַע est Praeteritum propheticum pro futuro, quasi dicat vates: ut rem breviter dicam, et ultimum ejus eventum indicem, velut ab avida et crudeli bestia tandem absorbebitur Israel, cf. XIII, 8. עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם *Nunc facti sunt*, s. fient *inter gentes* scil. dispersi, quod qui-

quidam subaudiunt, sine necessitate. Praestat, הָיוּ, *erunt*, capere pro *aestimabuntur*, inter gentes non in honore aut pretio, sed כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ *sicut vas* aliquod inutile aut nullius pretii, *in quo nullum est desiderium*, quod nemo curat et diligit, cf. Jerem. XXII, 28. XLVIII, 38. Ps. XXXI, 13. Hieronymus: *Nunc factus est in nationibus quasi vas immundum*. Et in Commentario: „Septuaginta pro *immundo* transtulerunt *inutile* [ἄχρηστον, ita et Chaldaeus, דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ], caetera similiter. Immundum vas, sive inutile, Hebraei matulam vocant, qua ad suscipienda et projicienda stercora uti solemus. Huic immunditiae idololatras et haereticos comparat, qui miscentur gentibus, dum Dei non custodiunt veritatem, et facti vas in honorem, conversi sunt in vasa contumeliae." Rittershusius:

Israeligenas furor hosticus absorbebit,
Captique in variis dispersi gentibus ibunt,
Ceu matulae facti, quas vix oculo usurpare
Sustineas spurcas, caecis damnesque tenebris.

9. כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר *Nam ipsimet ascenderunt*, abierunt, *Assyriam*, ad Assyrios, ut auxilium ibi emendicarent, V, 13. VII, 11. 2 Reg. XV, 19. פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ Sicut *onager solitarius*, s. solitarie degens *sibi*; sic dicitur onager, non quod etiam τῶν ὁμοειδῶν consortium fugiat, quod nonnulli perperam sumunt, est enim animal in desertis gregarium (ut pluribus ostendit Bochartus *Hieroz.* P. I. L. III. C. XVI. T. II. p. 219. ed. Lips.); sed quia est eremicola, et in locis desertis ac solitariis versatur. Cf. Job. XXIV, 5. Jer. II, 24. Jes. XXXII, 14. Potest autem haec onagri similitudo vel ad Israelitas referri, vel ad Assyrios. Ad Israelitas retulit Chaldaeus hoc sensu: *propterea quod ambularunt in libidine sua sicut onager refractarius.* Aliter Drusius: „Significat Israelem desertum ab omnibus omnium injuriis expositum esse.

Sane *onagri praedae ſunt leonibus in deſerto*, ut Sirach. XIII, 19. teſtatur, *κυνήγια λεόντων ὄναγροι ἐν ἐρήμῳ*, praeſertim cum ſoli ſunt; nam quando gregatim incedunt, facilius ſe tueri poſſunt.“ Verum non numeri tantum mutatio (ſi פֶּרֶא referendum ad עָלוּ, commodius עָלָה dici potuiſſe videtur), ſed ipſa belluae indoles, deſcripta Job. XXXIX, 8. ſeqq. ſuadet hanc comparationem ad Aſſyrium referri. Iſrael quaſi indigens (vs. 8.), et cum humilitate ab Aſſyrio auxilium efflagitans proponitur, minus ſic conveniens cum natura onagri, qui quaſi *emiſſus liber* (Job. l. c.) nullius cura retinetur; quare indomitam Iſraelis in rejiciendis monitis frugi pervicaciam deſcripturus Jeremias II, 24. onagro eum componit. Ergo in Aſſyrium, ſuis viribus glorianṭem, et ſua commoda ſpectantem, quadrare hic ducimus magis onagri comparationem. Ita et Rittershuſius:

Fructus hic Aſſyriorum ipſis erit auxiliorum
Quae petiere ſibi. At rex barbarus inſtar onagri
Exſtitit, atque ſuas res egit, in utilitatem
Intentus propriam, ſocios et vertit in ipſos
Arma, ſibi auxilio quae accerſivere futura.

LXX. *Ἀνέθαλε κατ᾽ ἑαυτόν.* Pro פֶּרֶא male legerunt פָּרָה vel פֶּרַח. — אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים *Ephraimitae data mercede conduxerunt amores*, cf. II, 11. (al. 14.), ſive uti Hieronymus vertit: *munera dederunt amatoribus*. Cf. Ezech. XVI, 33. Donis ambierunt amicitiam et ſocietatem cum Aſſyriis et Aegyptis, Jova neglecto, a quo ſolo auxilium eis exſpectandum erat. Chaldaeus: *Iſraelitae traditi ſunt in manus populorum quos amarunt.*

10. גַּם כִּי *Etiamſi vero*, IX, 16. Jeſaj. I, 15. Vulgatus: *Sed et quum.* יִתְנוּ בַגּוֹיִם *Pacti fuerint* amores et auxilia (vs. 9.) *inter gentes*, i. e. utut ſub certis conditionibus paciſcantur cum aliarum gentium regibus, in

con-

contractuum firmitatem sua iis dona dependentes. Videntur inprimis indicari gentes Aegypti, ad quas miserunt contra Assyrios excitandas, vs. 13. „Verbum יִתְנוּ, vel, ut in aliis libris legitur, יִתְּנוּ, dupliciter sumitur et intelligitur ab interpretibus. Quidam deducunt a נָתַן, ex significatione *dandi*. Sic sumptum exponunt: *Etiam, quia dederunt* (dona, qualia amatores solent dare meretricibus) *gentibus*; vel, *posteaquam dederunt dona gentibus*, ad quas se contulerunt auxilii petendi causa, *mox congregaturus sum eos*, i. e. acervatim perditurus. Sic praestantissimi interpretes, qui ex sensu et serie orationis colligunt, comminationem, non promissionem hic contineri. Si vero ut promissionem haec verba sumere placet, hic potest esse sensus: *quin quum dederint* scil. eos *in gentibus*, *tamen colligam eos*, i. e. quum dati fuerint. Sic saepe verba tertiae personae sumuntur indefinite et impersonaliter, nullo Nominativo expresso, ut ex Grammatica constat. Alii deducunt a תָּנָה, quod *mercede conducere*, et *pacisci* significat; legentes יִתְנוּ, sine Dagesch in Thau, hoc sensu: *quin et quum mercede conduxerint* scil. amatores, *colligam eos*, eo animo, ut huc illuc eos dispergam. Vel: *etiam quum pacti fuerint certis conditionibus cum regibus gentium*; *eisque dona dederint*, *congregabo eas* gentes in terram ipsorum, contra ipsos, ut deportent eos.“ Buxtorf. in *Anti-Crit.* p. 558. sequ. עַתָּה אֲקַבְּצֵם *Nunc* tamen brevi (vs. 13. V, 7. VII, 2.) *colligam illas* ipsas gentes, ad quas Israelitae confugiunt, non ad salutem, sed interitum eorum. Ita Kimchi, Abarbenel, aliique, collato Ezech. XVI, 37., ubi Deus minatur se omnes Judaicae gentis amatores contra eam congregaturum. Sed simplicius alii ad Israelitas Suffixum referunt, diverso tamen modo ac sensu. Jarchi: „Etsi vero amores conduxerint inter gentes, tamen eos colligam e gentibus, inter quas dispersi sunt, quomodo idem verbum קִבֵּץ Jes. LIV, 7. Jerem. XXXI, 10. usur-

patur, q. d. liberationem eorum non morabor." Verum promissionem in hoc contextu nemo facile exspectaverit. Aben-Esra vero ita: *Colligam eos* in Aegypto; forsan ex collatione versus 13. et IX, 6., minus tamen concinne. Rectius alii hoc modo: *colligam eos*, ut vinctos abducendos et inter gentes dispergendos. Alii: *congregabo eos* ad mortem, et fame atque gladio perire faciam; cf. III, 3. IX, 6. Vel, ut quidam a Pocockio memorati habent: *cogam*, *compellam* eos, in Samariam aliasque munitas urbes, ut una tandem capiantur, et in servitutem abripiantur ab hostibus. Nec minor interpretum dissensus in exponendo altero hemistichio, וַיָּחֵלּוּ מְּעַט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים, maxime ob primum illius verbum, quod haud pauci pro Futuro Piel verbi חָלָה, *doluit*, habent vertuntque hoc modo: *et dolebunt parum ob onus regis principumque*, quod Abarbenel sic exponit: „Eveniet, ut quum graviter se angi jam querantur ex onere a rege suo principibusque imposito, quod nunc gerunt, tunc tamen levi se dolore affectos ex hoc onere agnoscant, utpote quos adeo premet captivitatis miseria, ut pro re levi et exigua sint habituri onus, quod terrae suae possessione adhuc fruentes quondam tulere, componentes cum eo praesentes in exilio tam duras aerumnas. Etenim sic comparatas videmus res mundanas, ut homo in tranquilla pace dum fruitur suis bonis, intolerabilem sibi queratur exigui tributi solutionem; at ingruentibus malis si eum premit obsistens undique angustia, nullius aestimabit onus tributi, quod ante aegre tulerat." Alii verbum וַיָּחֵלּוּ referunt ad radicem חול, quae, ut יָחַל, et cognata Arabica حلّ (ex quo Dagesch h. l. derivari poterit) inter alia etiam significat *incidit*, *exspectavit*, *permansit*, *substitit*, vid. infra XI, 6. Genes. VIII, 10. Jerem. XXIII, 19. Job. XX, 21. Hinc quidam cum Hieronymo vertunt: *requiescent paulisper ab onere*, vel, *propter onera*, quae *reges* Israelis eorumque *praefecti* illis impo-

imponunt, ut pecuniam regi Assyriorum adpendant, coll. 2 Reg. XV, 20. XVII, 3. Grotius: „Est χλευασμός. Conquesti vehementer sunt de iis oneribus, quae reges ipsis imponebant, ideoque reges et praefectos occiderunt, VII, 7. 16. Efficiam ego, ne quidquam pendant regibus illis et praefectis, nimirum cum servili conditione in Assyriorum terris vivent. Est autem et illud *paulisper* dictum per irrisum; diu enim duratura erat, quae hic praedicitur conditio.“ Eadem illa *quiescendi* significatione adscita Aurivillius (*Dissertatt.* p. 628) versum integrum ita enarrat: „*Siquidem in gratiam cum gentibus studiose redire quaesiverunt*, ad evitanda, de quibus tantopere conquesti sunt, onera a regibus sibi imposita, *colligam eos* in patria eorum, et permittam, *ut quiescant paullulum ab onere*, i. e. fiant votorum suorum compotes, liberi sint ab imperatore et gubernatoribus, quibus tanto cum murmure pendunt debita tributa, et sentiant sic, in propriam perniciem et infortunium, omnem anarchiae infelicitatem.“ Schmidius: „*Et remanebunt pauci ab onere regis* Assyrii et *principum* ipsius, quo illos in captivitate onerabunt et opprimient.“ Quia tamen Futurum h. l. est in Praeteritum per Vau conversum, et ל in וַיָּחֵלּוּ Dageschatum, adeoque ut Aben-Esra monet, ex radice חָלַל potius significat *inceperunt*, ut tribus reliquis, quibus eadem forma occurrit, locis, Jud. XX, 31. Ezech. IX, 6. 2 Paral. XXIX, 17., in quibus *incipiendi* notio extra omnem controversiam posita est; rectius alii nostrum locum ita reddunt: *coeperunt* jam *paullulum* scil. *premi*, s. *gravari*; vel sine ellipsi, cum R. Tanchum apud Pocockium: *coeperunt* jam *diminui propter onera regis et principum*, ut מְעַט non sit particula, sed Infinitivus (formae שְׁכַב 2 Reg. XIV, 21.) verbi מְעַט, *minui*, Jesaj. XXI, 17. Ps. CVII, 39. Prov. XIII, 11. Capiunt hi interpretes מֶלֶךְ שָׂרִים pro asyndeto, pro מֶלֶךְ וְשָׂרִים, ut infra XIII, 10. habetur; cf. Jerem. XVII, 25. Sunt

 tamen,

tamen, qui planae constructionis rationi adhaerentes מֶלֶךְ in statu constructo positum putant, ut vertendum sit: *coeperunt* jam *minui per onus regis principum*, certumque regem designari arbitrantur, eumque describi a potentiae magnitudine et splendore majestatis, quasi subditi ejus principes, atque ut Jes. X, 8. diserte de rege Assyrio dicitur, *principes* essent *reges*. Sensus proinde est, ceu veram recipi oportere prophetae de hostium irruptione praedictionem, populumque tandem malorum metu commoveri debere ad poenitentiam, quum per validum jam regem coepisset Deus amputare et oneribus premere Israelem. Ita et Rittershusius, qui germanum hujus versiculi sensum eleganter ita expressit:

Ephraimaea tribus sibi conciliavit amorem
Muneribus, gentesque gravis mercede tributi
Adjunxit. Quare ad poenas mox ipse vocabo,
Inque unum devota neci illorum agmina cogam,
(Jamque adeo coepi, ac poenarum exordia sumsi)
Pertaesorum oneris dependendique tributi,
Assyrio quod regi olim pepigere clientes.

Addimus veterum interpretationes. LXX. *Διὰ τοῦτο παραδοθήσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Νῦν εἰσδέξομαι αὐτοὺς, καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλέα καὶ ἄρχοντας.* Patet interpretem sinistre intellexisse praelegentem sibi textum hebraeum, et מִשְּׁחַ cepisse pro מִמַּשָּׂא. Graecum Alexandrinum interpretem sequutus Symmachus: *Καὶ μενοῦσιν βράχει ἀπὸ φόβου βασιλέων, καὶ διαλείψουσι τοῦ χρίειν.* Nec non Theodotion: *Καὶ διαλείψουσι τοῦ χρίειν.* Aquila: *Καὶ λιτανεύσουσιν ὀλίγον ἀπὸ ἄρματος βασιλέως καὶ ἀρχόντων.* Verbum וַיָּחֵלּוּ retulit ad חָלָה, *precatus, deprecatus est.* Hieronymus: *Sed et cum mercede conduxerunt nationes; nunc congregabo eos, et quiescent paulisper ab onere regis et principum.* Quae in Commentario ita exponit: „Quia amant offerre adversariis munera, ideo paulisper beneficium consequentur,

tur, ut non solvant stipendia regi et principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa et stipendia dabunt ut liberi, sed redigentur in ultimam servitutem." Chaldaeus: *Si vero Israelitae timorem mei in animos suos reponent, e medio populorum cogam captivitatem eorum, et etiamsi parum sapiant, amovebo ab iis tyrannidem regum et principum.* Syrus: *Quamvis tradantur inter gentes, congregabo tamen eos, ut quiescant paulisper ab onere regum et principum.*

11. כִּי *Nam*, ut caussas illius poenae porro exponam, quarum prima est multiplicatio altarium, altera contemtus legis divinae (vs. 12.), quae istam multiplicationem severe prohibuit. Schmidius vero hic novam prophetiae partem contra Israelem et Judam incipit, ita ut apodosis ad particulam caussalem *quia* sequatur demum in versu ultimo, hoc modo: *quia itaque Ephraim multiplicavit altaria* etc., ideo *immittam ignem*, vs. 14. Quo modo tamen nexus et constructio fit implicatior. הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחוֹת *Multiplicavit Ephraim*, et Juda quoque ab eo corruptus (vs. 14.) *altaria*, IV, 15. Jerem. XI, 13. לַחֲטֹא *Peccando*, s. *ut ipse peccaret*, ut 1 Reg. XII, 30. XIII, 34. Amos. IV, 4. Unum namque locum Deus praescripserat, in quo ei sacrificia offerrentur, vid. Deut. XII, 5. seqq. הָיוּ־לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא *Factae sunt ei arae in delictum*, uti Hieronymus vertit, qui in Commentario haec habet: „Ducti, ait, in captivitatem cessabunt paulisper ab onere regis et principis (vs. 10.). Et hoc patientur, quia Ephraim, princeps eorum, multiplicavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret, quae altaria, id est, arae vertentur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicentur." Abarbenel hunc versum accipit ceu reprehensionem insatiabilis illius libidinis, qua in quamcunque idololatriae semper ferebatur

tur populus, quantumvis scateret jam undique terra his superstitionibus. „Dicere voluit," inquit, „propheta, indies Ephraimum suas operas adauxisse, ut nova exstruerentur et delubra et altaria in idololatriae deterrimos ritus, quamvis perplura a majoribus *exstarent illis altaria ad peccandum*, ut contenti non fuerint altaribus, quae quasi per haereditatem a majoribus acceperant, sed nova quotidie veteribus adjunxerint." Chaldaeus secundum hemistichium sic vertit: *erant eis altaria idolorum suorum in offendiculum*. Interpretem Kimchi observat, quod prius propheta dixit לַחֲטֹא, *ad peccandum*, de praecedente exposuisse peccato, sive de caussa mox peccati secundi, quod secundum in offendiculum cedat, ad prolabendum gravius; et pulchre sic illum exposuisse arbitratur. Non dubium, idololatriae hic pravitatem describi, quae pestis instar ac saevissimae flammae latius mox serpat, et virus malitiae diffundat. Rittershusius:

Ephraimita sibi quia multa altaria fecit,
Non contentus eo, quod solum ego sacrificando
Esse satis volui, peccandi et ita exstitit auctor,
Multiplicans aras et crimina multiplicavit,
Devotumque caput haud uno crimine vinxit.

12. אֶכְתָּב־לוֹ רֻבֵּי תּוֹרָתִי *Praescripsi ei*, Ephraimo, *multitudines* quidem *legum mearum*, scil. per Mosen. Sic verbum אֶכְתָּב in Praeterito vertit Syrus, vertuntque recentiorum haud pauci, subaudito Vau conversivo, ut in יָךְ supra VI, 1., et אָחֵן infra XIII, 11. Alii in Praesenti: adhuc *praescribo* ei per prophetas. Ita Jarchi: „Ego assidue increpo eum (populum Israeliticum) per prophetas meos, et scribo ei praecipua legis meae; כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ, at ea tanquam *aliena habita sunt*." Nec aliter Kimchi: „Ego quidem ista iis mandata praescribo quotidie, dum, quos ego ad eos amando, prophetae seriis monitis sermones legis continuo iis inculcant; ac

jugi

jugi commemoratione in eorum memoriam ſatagunt revocare; illi vero ſusque deque eos habent, quaſi arbitrantes ad ſe non ſpectare." Quidam אֶכְתָּב in Futuro vertunt, ſubaudito אִם, *ſi* vel denuo *praeſcribam eis leges*. Ita Hieronymus, qui totum verſum ſic vertit: *Scribam ei multiplices leges meas*, *quae velut alienae reputatae ſunt*, „quas prius," addit in Commentario, „dederam per Moyſen. Sed quid prodeſt ultra alias ſcribere, quum contemſerit eas, quas ante ſuscepit? An non contemtus Dei eſt, quando, me jubente ut unum in Jeruſalem eſſet altare, per omnes montes et colles idola fabricati ſunt, quibus irritarent Dominum?" Sic i iter Abarbenel: „Si *praeſcribantur* ei *plurima legis meae*, ſive mandata, quae continet, tanquam res nova et inaudita iis apparebunt, quia *veluti peregrinum quod aeſtimantur*, ac ſi nunquam ea auditu percepiſſent. Itaque huc ſpectat prophetae noſtri querela, quod, licet Iſraelitae illi eſſent, pro fabulis tamen haberentur (quia per omne vitae tempus legem audire neglexerant), ſi quando iis praeſcriberetur ſermonum, quos lex profert, multitudo, atque eximia ejus praecepta, omnino ac ſi tanquam peregrini nunquam ea audiviſſent." Rittershuſius:

Quanquam ego praeſcribo documenta ampliſſima Legis,
Quove coli ritu exopto, quo more ſacrorum
Gaudeo, pro nihilo tamen iſthaec cuncta putantur,
Aut aliena velut res eſſent Ephraimitis.

Pro רֻבֵּי, prouti ad marginem legi praecipitur, in aliis codicibus exſtitiſſe ſingulare רוב, vel רב, cum Vau defectivo (in ſtatu conſtructo poſitum, ut רב שָׁנִים Job. XXXII, 7.), arguit quod in textu habetur, רבו. Vid. Hiller *de Arcano Kethib et Keri*, p. 121. et 286.

13. זִבְחֵי הַבְהָבַי Quod attinet *ad ſacrificia donorum meorum*, i. e. ſacrificia, quae illi offerunt mihi, et quaſi porrigunt ſuper altari meo. יִזְבְּחוּ בָשָׂר *Mactant* quidem

pro sacrificio *carnem*, cf. IV, 13. 14. 19. Ps. L, 13. ויאכלו Eamque *vorant*, IV, 8., cf. not. ad V, 7. VI, 6. יְהוָה לֹא רָצָם *Jova vero minime grata*, et accepta habet *ea*, talia sacrificia. Jarchi prioris hujus hemistichii sensum ita declarat: „Ista sacrificia, quae offerenda coram me super altari tradunt, nullatenus decet in conspectum meum produci; sibi proinde ipsis haec sacrificent, ipsimet consumant, mihi enim accepta esse nequaquam poterunt.“ Quam quidem explicationem praestantissimam fore judicat, si Vau in ויאכלו Schvate instructum esset. Quum vero Patach sub se notatum habeat, hoc modo exponendum ait: „Dixerat in praecedentibus, quod multis illi altaribus in idolelatriam construendis prodigi fuissent; nunc vero minime sibi grata esse ait, quaecunque sacrificia in aede sacra offerrent, tales quippe, qui desistere criminibus needum voluissent; ut non alio eorum spectarent sacrificia, quam ut gulae suae inservirent, oblectarentque se comessationibus; prout comedendi occasionem Eucharistica ministrabant, quae in escam sacrificium offerentibus cedebant.“ Similiter Hieronymus: „Altaria quoque idcirco fecerunt, non ut mihi placerent; sed ut multis hostiis immolatis carnes earum comederent, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio [Joan. VI, 26.]: *Amen, amen dico vobis; quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia mandicastis de panibus et saturati estis.* Omne enim studium victimarum in eo habent, ut devorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus, quas non illi, sed suo ventri immolaverunt et gutturi.“ עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם Quin potius *nunc recordabitur iniquitatis eorum*, eam animadvertet, וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם, *et visitabit peccata eorum*; eadem verba infra IX, 9. repetuntur, atque una cum iis, quae hic praecedunt, יְהוָה לֹא רָצָם, leguntur quoque Jerem. XIV, 10. Hieronymus: „Inter *ἀνομίαν*, id est, *iniquitatem* [עָוֺן], et *peccatum* [חַטָּאת] hoc interest,

quod

quod iniquitas ante legem, peccatum post legem est, et qui permanent in delictis iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant; peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem." Argute magis quam vere. Verba postrema, הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ, nonnulli cum superioribus conjungunt hoc sensu: puniet Jova eorum peccata, quod non ad ipsum, verum ad *Aegyptios convertuntur*, ut auxilia inde petant; cf. VII, 11. IX, 3. XI, 5. Ita Rittershusius, qui hunc versum hac metaphrasi expressit:

Victima multa quidem pretiosas imbuet aras,
Et festis dapibus mensas conviva frequentes
Instruet, ac sacras carnes avido ingeret ori:
Nec tamen hisce epulis poterit gaudere Jehova,
Nec Superis impura putes haec sacra probari.
Quin potius factis ipsorum iratus iniquis
Crimina perpetuo memori omnia mente recondet,
Atque animadvertet poenis atrocibus ista.
Auxilia Aegypti dum imploravere superbae,
Aeternoque Deo, Regi Assyrioque rebelles.

Alii poenam his verbis praedici existimant, fore, ut, Samaria deleta, Israelitarum plurimi in Aegyptum aufugiant. Sed quum in Assyriam sint deportatae tribus Israeliticae, nec in Aegyptum dicatur ex iis quis emigrasse, nisi forte ut hostibus se subducens tutiorem ibi sedem nancisceretur, et reliqua praeterea hujus versus verba Israelitas male observatae religionis patriae arguant; malo cum aliis accipere haec metaphorice, transferendo huc verba Jesajae X, 26. בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם, *juxta modum Aegypti*, ut ejusmodi illis terra praedicatur exilii locus, ubi procul negotiis divinis, sic ut in Aegypto olim prisca gens Israelis, duraque pressus servitute aerumnosam esset Ephraim tracturus vitam. Hieronymus: „Ideo autem et veterum iniquitatum recordabitur, et peccata pristina visitabit, quia in Aegyptum sunt reversi,

versi, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverunt, *Ἄπιν* et *Μνεῦιν.*" — „Quod juxta LXX. Interpretes [additum ex IX, 3. huic versui] legimus: *et in Assyriis immunda comederunt* [*καὶ ἐν Ἀσσυρίοις ἀκάθαρτα φάγονται*], in Hebraico non habetur, et idcirco obelo praenotandum est. Possumus autem dicere, quod desiderantes Aegyptum Israelitae, capti ab Assyriis, ibi immunda comederint juxta Ezechielem, qui [IV, 13.] eos in Chaldaea idolothyta comedisse describit, et in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercori compararentur."

14. וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל *Atque ita obliviscitur Israel*, II, 15. XIII, 6. Jes. LI, 13. אֶת־עֹשֵׂהוּ *Factorem suum*, Jes. XVII, 7. XXII, 11. ad quem se convertere, cui confidere debebat. Chaldaeus: *oblitus est Israel cultum factoris sui*, i. e. Dei, qui ipsum non modo creavit, sed etiam auxit, ornavit, amplificavitque. Ita verbum *facio* sumitur Deut. XXXII, 6. 1 Sam. XII, 6. *Qui fecit Mosen et Aaronem*, i. e. ad dignitatem promovit. וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת *Et contra aedificat palatia*, in quibus gloriatur et confidit. Alii: *templa*, s. ut Vulgatus habet, *delubra*, idolis, ut Chaldaeus addit. וִיהוּדָה *Et Juda*, qui, ut in peccatorum, ita eandem etiam in poenae communionem venit, cf. IV, 15. V, 5. 13. 14. הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת *Multiplicavit urbes munitas*, ut sibi tutum in iis refugium haberet, abjecta in Deum suum fiducia. Vid. Jes. XXII, 8. 9. 10. Zephan. I, 16. Cf. de temporibus Usiae 2 Paral. XXVI, 15. 16., et Hiskiae XXXII, 5. וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ *Ideo per hostes immittam ignem*, ut Amos. I, 4. 7. 10. II, 2. 5. בְּעָרָיו *In urbes ejus*, Judae. וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ *Et consumat palatia ejus*, scil. Samariae, s. in regno Ephraim constructa, ad quod plures interpretes suffixum femininum trahunt. Veluti Abarbenel, qui „constat," inquit, „prophetam quandoque Ephraimi regnum in Masculino exprimere, ipsum Ephraimum spectando, aliquando et in

Femi-

Feminea, ut insinuetur imperii dignitas [cf. not. ad V, 9.]. Aben-Esra vero verba וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ sic explicat: *et consumet* ignis *palatia ejus*, i. e. cuncta singularum civitatum palatia." Cf. Amos. I, 7. II, 2. 5. Aben Esrae explicatio mihi potior videtur. Nihil enim rationis se offert, cur verba haec postrema ad Ephraimum speciatim dirigamus. Quodsi Ephraimo soli haec dicerentur, credibile est, vatem הֵיכְלוֹתֶיהָ, *templa ejus*, dixisse, quandoquidem modo incusaverat Ephraimum, quod templa construxisset. Liveleus: „Quominus ad Judam utrumque affixum referatur, nihil impedit, ne generis quidem varietas, quam Tremellius hoc evincere dicit, ut alterum relativum ad Israelem referatur. Similis enim relativorum varietas est Thren. II, 5. quae tamen ad idem antecedens referuntur: *Absorpsit* אַרְמְנוֹתֶיהָ *palatia ejus*, *perdidit* מִבְצָרָיו *munitiones ejus*. Nomina propria populorum indifferenter cum masculino vel feminino genere consentiunt: masculino *populi* respectu; feminino *terrae* vel *congregationis* ratione, ut supra V, 9." Hieronymus: „Oblitus est Israel factoris sui, et aedificavit delubra in excelsis, totos colles et montes, et umbrosas arbores, Baal et Astaroth et aliis idolis consecrans. Judas quoque intelligens Israelem de Dei amore recessisse, et visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destructurum esse se dicit, et usque ad fundamentum illius vocaturum [LXX. Καὶ καταφάγεται τὰ θεμέλια αὐτοῦ]. *Illius* haud dubium quin Judam significet; licet quidam fundamenta *earum*, id est, urbium, pro *illius* legant." Rittershusius:

Israeli opifex animo suus excidit; ergo
Templa suis struxit delubraque multa Deastris:
Judae et progenies varias sibi muniit urbes;
Ast ego in ipsius subitas mittam oppida flammas,
Ignis edax ubi jam palatia celsa vorarit
Illius, inque atram vertentur cuncta favillam.

Cap.

Cap. IX.

Argumentum.

Israelitas monet, ne aliis populis similes ludis ac festis dent hilares operam, quasi qui Deum non deseruissent (vs. 1. 2.), quum e sua in alienam terram sint projiciendi, ubi cibis vetitis immundisque vescentur, et sacra Deo grata minime celebrabunt, atque id quidem apud eos, a quibus in rebus angustis omne sibi subsidium promittebant (vs. 3—6.). Caussam vero illius vexationis eam esse dicit, quod adeo se in omnem intemperantiam et peccandi licentiam projecere, ut multiplici scelerum profunditate cum Gibaitis Sodomaeisque comparari possint (vs. 7—9.), et quod quum Deus tam fuerit in ipsos eorumque parentes animo liberali atque amanti, ipsi relicta patria religione ad inania foedaque simulacra deflexerint (vs. 10. 11.). Tandem sterilitatem et orbitatem a liberis minatur, exilium longum, et nullum in nationibus domicilium stabile (vs. 12—17.).

---

1. אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל *Ne laeteris, Israel, ad exultationem* usque, ut Job. III, 22. אֶל־גִּיל, quod veteres omnes expresserunt, de-Rossi in nullo codicum a se inspectorum reperit. Pro כָּעַמִּים, quod in libris quamplurimis exstat, et a veteribus quoque exprimitur, in nonnullis codicibus legitur בָּעַמִּים, cum Beth. Idem sequu-

ſequutus Abarbenel haec verba ad populum in exilio verſantem dirigi arbitratur, diſcedens ſic non modo a ſuo Chaldaeo, qui לָא תְבוּעוּן כְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא, *ne exſultetis juxta mores populorum*, vertit, verum etiam a Maſora tam typis exſcripta, quam codicis Erfurtenſis, quae notat, כָּעַמִּים ſemel duntaxat occurrere, quum בָּעַמִּים, *in populis*, ſcriptum et alias reperiatur, ut ſupra VII, 8. Pſ. CVIII, 4. Nec dubium, textus id ſeriei magis convenire. Quum notaſſet propheta VIII, 13. 14. Ephraimi in ſuis ſacrificiis voluptates, ac quod intentus modo exſtruendis in idololatriam templis ſecurus ageret veri Numinis, in Juda deinde, quod validis fretus munitionibus tutum ſe haberet adverſus hoſtium vim; pergit nunc oſtendere, vanam ex his et decem tribuum et Judae laetitiam, ac fruſtra eſſe cum populis eos aliis, quorum commerciis fuerant contaminati (VII, 8.), ſeſe componere in feſtivitatum aliisque ſolennibus gaudiis. Id comprobat ex idololatriae primum, cujus maculam ſibi tam avide contrahebant, foeditate, tum ex triſtiſſimis poenis ideo perferendis. Proinde certum arbitramur, quum minae hae ſint, alloquium fieri ad univerſum Iſraelem, ut habitantem adhuc in ſua terra. Quin ſi legendum בָּעַמִּים, *in populis*, haud putemus id urgere nos, quod ceu ad exulantem Iſraelem dici accipiamus. Etenim abſonum non erat, Iſraëlem, qui miscuerat ſe gentibus, moneri, ne *in* iis, ſive, quae et ſignificatio עִם ב, *cum* iis, pergeret oblectamentum capere ex rebus nihili. כִּי־זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ *Nam tu ſcortaris a Deo tuo*, deſciſcendo, omiſſo Deo tuo, foeda in iſta idololatria, quam exerces. Cf. eandem phraſin I, 2., et quoad rem II, 7. 10. Ezech. XVI, 15. ſeqq. XXIII, 5. ſeqq. Hemiſtichium poſterius, אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן, plures ſic interpretantur: *amaſti mercedem meretriciam dare in omnibus areis frumenti*, i. e. ſimulacris obtuliſti in altaribus juxta areas erectis dona, inſumens huc decimas,

quas

Cap. IX.

A r g u m e n t u m.

Israelitas monet, ne aliis populis similes ludis ac festis dent hilares operam, quasi qui Deum non deseruissent (vs. 1. 2.), quum e sua in alienam terram sint projiciendi, ubi cibis vetitis immundisque vescentur, et sacra Deo grata minime celebrabunt, atque id quidem apud eos, a quibus in rebus angustiis omne sibi subsidium promittebant (vs. 3—6.). Caussam vero illius vexationis eam esse dicit, quod adeo se in omnem intemperantiam et peccandi licentiam projecere, ut multiplici scelerum profunditate cum Gibaitis Sodomaeisque comparari possint (vs. 7—9.), et quod quum Deus tam fuerit in ipsos eorumque parentes animo liberali atque amanti, ipsi relicta patria religione ad inania foedaque simulacra deflexerint (vs. 10. 11.). Tandem sterilitatem et orbitatem a liberis minatur, exilium longum, et nullum in nationibus domicilium stabile (vs. 12—17.).

---

1. אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל *Ne laeteris, Israel, ad exultationem* usque, ut Job. III, 22. אֶל־גִּיל, quod veteres omnes expresserunt, de-Rossi in nullo codicum a se inspectorum reperit. Pro כָּעַמִּים, quod in libris quamplurimis exstat, et a veteribus quoque exprimitur, in nonnullis codicibus legitur בָּעַמִּים, cum Beth. Idem

loqu-

sequutus Abarbenel haec verba ad populum in exilio versantem dirigi arbitratur, discedens sic non modo a suo Chaldaeo, qui לָא תְבוּעוּן כְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא, *ne exsultetis juxta mores populorum*, vertit, verum etiam a Masora tam typis exscripta, quam codicis Erfurtensis, quae notat, כָּעַמִּים semel duntaxat occurrere, quum בָּעַמִּים, *in populis*, scriptum et alias reperiatur, ut supra VII, 8. Ps. CVIII, 4. Nec dubium, textus id seriei magis convenire. Quum notasset propheta VIII, 13. 14. Ephraimi in suis sacrificiis voluptates, ac quod intentus modo exstruendis in idololatriam templis securus ageret veri Numinis, in Juda deinde, quod validis fretus munitionibus tutum se haberet adversus hostium vim; pergit nunc ostendere, vanam ex his et decem tribuum et Judae laetitiam, ac frustra esse cum populis eos aliis, quorum commerciis fuerant contaminati (VII, 8.), sese componere in festivitatum aliisque solennibus gaudiis. Id comprobat ex idololatriae primum, cujus maculam sibi tam avide contrahebant, foeditate, tum ex tristissimis poenis ideo perferendis. Proinde certum arbitramur, quum minae hae sint, alloquium fieri ad universum Israelem, ut habitantem adhuc in sua terra. Quin si legendum בָּעַמִּים, *in populis*, haud putemus id urgere nos, quod ceu ad exulantem Israelem dici accipiamus. Etenim absonum non erat, Israëlem, qui miscuerat se gentibus, moneri, ne *in* iis, sive, quae et significatio τῷ ב, *cum* iis, pergeret oblectamentum capere ex rebus nihili. כִּי־זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ *Nam tu scortaris a Deo tuo*, desciscendo, omisso Deo tuo, foeda in [illegible] idololatria, quam exerces. Cf. eandem phrasin I, 2. et quoad rem II, 7. 10. Ezech. XVI, 15. seqq. XXIII, 5 seqq. Hemistichium posterius, [illegible] עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן, plures sic interpretantur: *amasti mercedem [illegible] dare in omnibus areis frumenti*, i. e. simulacris [illegible] in altaribus juxta areas erectis dona, [illegible] decimas

quas

quas ex Lege Deo tuo offerre fuisti obstrictus. Ita Chaldaeus: רְחֵמְתּוּן לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עַל כָּל אִדְּרֵי עִיבּוּרָא, *amastis cultum idolis afferre super omnibus areis proventus.* Nec non Rittershusius:

> *Laetitia Israeligenae jam absistite vestra,*
> *Exultare nefas populorum exemplo aliorum est*
> *Vos ultra, quod flagitio gens dedita stupri,*
> *Fregeritisque fidem Superis, connubia sancta*
> *Foedantes, et sit cordi meretricia merces,*
> *Area uti locuples frumenti copia abundet.*

Aliter Jarchi: „quod esses similis meretrici ad *accipiendam* meretricis mercedem, super s. in omnibus areis frumenti." Hoc convenit cum eo, quod supra II, 11. legitur, ubi rerum affluentiam accusatur populus accepisse ut *mercedem meretriciam*, qua nimirum obstrictum quasi profitebatur se ad mutuum erga Deos fictos amorem, ut peravide eam desideraverit accipere.

2. גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם Sed *area et torcular non pascet vos* frugibus et oleo, ut ipsi sperant, sed e contrario fiet, ut omnis spes et gaudium eorum evanescat; cf. VIII, 7. וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ *Et mustum mentietur ei,* genti Israeliticae, fallet exspectationem ejus, ut X, 13. *fructus mendacii* dicitur qui hominnum exspectationi non respondet. Sic Habac. III, 17. *Opus olivae non mentietur.* Simili ratione Horatio *Odar.* III, 1. *fandus mendax* dicitur qui domini spem frustratur. Chaldaeus: לָא יְסוֹפֵק לְהוֹן *non sufficiet eis*, cum per alias calamitates, tum quod hostes omnia absument et diripient. Pro בָּהּ nonnulli codices habent in margine בָּם, alii in textu; contra Masoram impressam et codicis Erfurtensis ad h. l., itemque impressam 2 Reg. III, 24. Livelenà: „Duplex hic lectio fuisse videtur. Graeci, Chaldaeus, Hieronymus legerunt בָּם, *illis.* Masoritae hic annotaverunt, a quibusdam eam lectionem fuisse probatam, ut 2 Reg. III, 24.

III, 24. Vulgata nunc exemplaria habent בָּם. Quod ad ſenſum attinet, ne pluma quidem intereſt, utramvis ſequamur. Singularis enim numeri vox *illi* Iſraelitarum congregationem notaverit; ita ſenſus idem fuerit. Graecis vero et numeri enallage hic eſt, *paſcet eos*, *mentietur illi*, qualis IV, 19. *Ligabit eam*, et *pudefient*." Rittershuſius:

Area ſed fallax ventres non paſcet inanes;
Torcular mendax ſpem ludet vina negando.

3. לֹא יֵשְׁבוּ *Non habitabunt*, manebunt, ut ſibi imaginantur, cf. Amos. V, 11. Zeph. I, 13. בְּאֶרֶץ יְהוָֹה *In terra Jovae*, i. e. Canaane, quam Jova ſibi elegit, ut ipſe in ea habitaret, et Iſraelitis, ut populo ſuo, dedit; cf. Deut. XI, 12. Jerem. II, 7. XVI, 18. Ezech. XXXVI, 20. Verba וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם quidam ſic capiunt: *et revertitur* quidem *Ephraim* auxilia quaeſitum *in Aegyptum;* ſed fruſtra, nam ab hoſtibus captivi abrepti בְּאַשּׁוּר. טָמֵא יֹאכֵלוּ, *in Aſſyria res immundas comedere cogentur.* Rectius alii: *Sed revertetur Ephraim in Aegyptum*, contra ac promiſſum a Moſe Exod. XIV, 13. *Quos hodie videtis Aegyptios, eos numquam poſthac viſuri eſtis.* Sed inter minas intentas eis, qui leges divinas ſint transgreſſuri Deuter. XXVIII, 68. *Reducet eos Dominus in Aegyptum.* Partem igitur in Aegyptum exules diſceſſuros minatur vates, partem in Aſſyriam, ibique cibos immundos comeſturos, quia eis non licebit illic ſecundum praeſcriptum legis divinae vivere, in qua certorum animalium eſus vetitus, ſed more gentium, quibus ſervient, vivere cogentur. Quod ipſum minatur Ezechiel IV, 13. *Comedent Iſraelitae panem ſuum pollutum inter gentes.* טָמֵא *Pollutum*, i. e. cibos immundos, et ideo prohibitos. Rittershuſius:

Hosce habitatores nec habebit terra Jehovae,
Sed Pharias oras gens Ephraimea reviſet,
Atque apud Aſſyrios polluta alimenta vorabunt.

4. לֹא־יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן *Non libabunt* in peregrinis terris *Jovae vinum*, libamina vini, uti recte Chaldaeus. Cf. Exod. XXX, 6. Levit. XXIII, 13. Sunt, qui Futura versu hoc et proximis usurpata pro Praesentibus capienda existiment, ut notetur id, quod vatis tempore in cultu vitulorum sit factum. Sed contextus seriei magis convenit, cum Hebraeis et Hieronymo haec de futuro exilio intelligere. Quum igitur versu superiore exilium vates impurarum rerum esu arguisset; alium jam illius effectum describit, sacrificiorum cessationem et abolitionem, de qua supra III, 4. *Diu manebunt sine rege, sine sacrificio*, et quae ibi sequuntur. Sensus est, eos deinceps cum deportati fuerint, non esse sacrificaturos in terra, ubi nec legitimum altare, nec sanctuarium esset. Verba וְלֹא יֶעֶרְבוּ־לוֹ non esse jungenda proximo זִבְחֵיהֶם, cum Coccejo, qui vertit: *et non grata erunt ipsi sacrificia eorum*, sed distingui sermonem post לוֹ, apposito huic voci accentu distinctivo Segolta indicatur. Vertendum igitur: *nec*, si vel maxime libarent, *grata erunt ei* libamina. Ludovicus quidem de Dieu reddendum censet: *et non miscebunt illi* scil. vinum, ut exprimatur prima verbi עָרַב significatio, qua idem sit quod מֶסֶךְ, unde et libamen מִמְסָךְ, *mixtum*, dicitur Jes. LXV, 11. Sed *miscendi* significatum עָרַב in Hithpael tantummodo obtinet, vid. Proverb. XIV, 10. XX, 19. XXIV, 21. Ps. CVI, 35. Esr. IX, 2. Retinenda igitur vulgo recepta interpretatio, cui favet locus Mal. III, 4., ubi opposita sententia, וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה *grata Jovae oblatio Judae*. Jam quod de libaminibus dixit, idem de sacrificiis pergit dicere, fore ut ab iis abstineant: זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם *Sacrificia eorum quasi panis*, cibus, *luctuum*, s. *lugentium* (nam utrovis modo potest אוֹנִים capi) erunt *eis*, a quo Deus abhorrebat, ut finis hujus versus ostendit, quo negat *hujusmodi cibos in domum Jovae venire*, i. e. ei gratos et acceptos esse.

Lugen-

Lugentium cibus eſt is, quo lugentes in coenis funebribus veſcebantur. Quo de ritu videre licet Jerem. XVI, 7. 8. *Nec impartientur cibum illis in luctu, nec in domum convivii venies.* Item Ezech. XXIV, 17. *Mortuorum luctum ne facito, neque cibum lugentium comedito.* Ad quem locum cf. not. Erat autem cibus iſte impurus, quia a lugentibus, qui polluti habebantur, edebatur, Levit. XXI, 1. 3. *Quicquid* enim *pollutus tetigerat, immundum erat,* Num. XIX, 22. Hinc Haggai II, 13. affirmat *quemvis cibum ab eo tantum, qui immundus eſſet a mortuo, pollutum eſſe.* Sed praeter immunditiem alia adhuc cauſa erat, quare ſacrificia Jovae ingrata cibo lugentium comparantur, nimirum quia ſacrificia offerentes laetari et cum gaudio id munus obire tenebantur, Deut. XII, 7. Hinc illa Iſraelitarum profeſſio ibid. XXVI, 14. *Non comedi ex eo in luctu meo, nec in mortuum ex eo dedi.* Jarchi nomen און notione *roboris, violentiae* et *oppreſſionis* (coll. Jeſaj. XL, 26. Pſ. XXVIII, 17. Job. XVIII, 1.) h. l. capiendum arbitratus verba noſtra ſic interpretatur: *ut panis qui per vim et violentiam eſt acquiſitus;* collata ſimili ſententia Jeſaj. LXI, 8., ubi Deus odio habere dicitur *rapinam* (גָּזֵל) *holocauſto conjunctam.* Quam tamen interpretationem, ut et alias nonnullas minus probandas merito repudiavit receptamque pluribus vindicavit Traug. Garmann in Diſſertat. *de pane lugentium Hoſ.* IX, 4. Viteberg. 1708. 4., repetita in *Theſauro Novo Theolog. Philolog.* ſive *Sylloge Diſſertatt. Exegeticar.* Vol. I. p. 1028. ſeqq. LXX. Ὡς ἄρτος πένθους. Chaldaeus ſenſum in univerſum ſpectans כְּלֶחֶם מְרַחַק, *ſicut panis abominationis,* poſuit. Syrus: ܠܚܡܐ ܕܐܘܠܨܢܐ, *panis anguſtiae.* Hieronymus: *Quaſi panis lugentium.* Et in Commentario: „Non eſt enim licitum de ſacrificiis comedere lugentium, et ſi comederit, immundum fiet, quod licite oblatum eſt. Lugentium coenas Graeci

νεκρόδειπνα vocant, nos *parentalia* possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obtulerit, sed etiam qui comederit de hujusmodi cibis, immundus erit." כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ *Omnes comedentes illum* cibum *polluentur;* cf. Levit. XI, 7. 8. Ezech. XLIV, 25. Tantum abest, ut suis sacrificiis expientur, ut potius omnia ipsis pro peccatis a Deo reputentur. Verba כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם quidam vertunt: *nam panis eorum ipsis erit*, i. e. ipsorum tantum usibus, vitae suae sustentandae solummodo inserviet; Deo nil offerre poterunt. Alii: *cupiditati ipsorum* exsatiandae inserviet; quo sensu נֶפֶשׁ Deut. XII, 15. 20. XIV, 26. Ps. LXXVIII, 18. usurpatur. Ita Hieronymus: „*Sed erit animae eorum*, est sensus, suae gulae, et suae provident voluptati." Sunt etiam, qui reddant: *pro mortuo ipsorum*, nam pro *mortuo* נֶפֶשׁ dictum reperitur Levit. XXII, 4. Num. V, 2. IX, 6. 7. 10. Hagg. II, 13. Ita Rittershusius, qui hanc dedit integri versus metaphrasin:

Illic non poterunt vinum libare Jehovae;
Suavia sed nec erunt Domino libamina eorum.
Quicquid sacrificant, panis lugubris ad instar
Polluet os quisquis partem gustaverit inde;
Nam pro defunctis cibus est oblatus eorum.
Quem probibent aedi Leges inferre Jehovae.

Nos mallemus verba כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם cum proximis, לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָֹה, jungere hoc sensu: *nam panis ipsorum*, oblatio quam *pro se* offerunt, *non veniet*, non deferetur, *in domum Jovae* (cf. Jos. VI, 19.), quia *non manebunt in terra Jovae* (vs. 3.), ubi templum erat, in quo solo sacrificia rite peragi poterant (Levit. XVII, 3.), et oblata Deo grata erant.

5. Tertium calamitosae eorum captivitatis argumentum, quod ne festa quidem solennia celebraturi sint. Quod ante II, 10. (al. 13.) minabatur: *Abolebo gaudia, festa,*

festa, novilunia, sabbata, solennitates. מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה *Quod facietis in die solenni, in die festivitatis Domini?* vertit Hieronymus, et in Commentario: „Quum venerit, inquit, dies captivitatis, et saevissimus hostis ingruerit, quae mea solennitas est? quam ego placabilem habeo hostiam?“ Grotius: „מוֹעֵד, quod hic vertitur *dies solennis*, eximie dicitur de Paschate et illis diebus, quibus ex omni terra in templum conveniri lex praeceperat Exod. XIII, 10. XXIII, 15. XXXIV, 18. Levit. XXIII, 4. חַג vero, quod hic transtulit *diem festivitatis*, latius patet, ut apparet Jud. XXI, 19. Ezech. XLVI, 11., ubi *interlunia* intellexit Latinus interpres, quas *nundinas* appellat. Quid faciatis tunc, ait propheta, cum venient tres illi dies solennes, aut alii dies festi? voletis otiari, sed domini vobis id non permittent; urgebunt vos operibus.“ Rittershusius:

Quonam agitabuntur vobis solemnia ritu
Festa Dei, aut sacris operari qualibus illic
Tunc dabitur vobis?

6. כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד *Nam ecce abierunt*, abibunt (Praeteritum propheticum) in exilium *a vastatione*, ob devastationem terrae ab hostibus illatam, cf. VII, 13. מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם *Aegyptus*, in qua auxilium et refugium quaerunt (vs. 3.), mortuos *colliget;* verba *colligendi* ad sepulturam significandam adhibentur, vid. Jerem. VIII, 2. Ezech. XXIX, 5. Quare statim subjicitur: מֹף תְּקַבְּרֵם *Sepeliet eos Moph*, Memphis, regum Aegypti quondam sedes. Nomen מֹף, sive, ut in nonnullis codicibus plene legitur, מוֹף, contractum ex Aegyptiaco ⲘⲈⲚⲞⲨϤⲒ, *Menuphi*, quod Graeci Μέμφις, et Arabes مَنْف, *Menf*, efferunt, Copti hodienum eam urbis Cahirae partem, quae ab altera parte Nili superest, Arabibusque مِصْر, *Mesr*,

dicitur, appellant ⲘⲈⲚϤ *Menf.* Plutarchus in libro *de Iside et Osiride* p. 639. ed. Steph. nomen Menphis alios ὅρμον ἀγαθῶν, alios τάφον Ὀσίριδος interpretari narrat. Prius etymon illustravit e duobus vocibus Aegyptiacis ⲘⲈϨ *Meh*, *plenus*, et ⲚⲞⲨⲪⲒ *noupbi*, *bonus*, P. E. Jablonsius in Dissertat. *de terra Gosen* §. IV. in *Opuscull.* T. I. p. 151. seqq. nec non in *Collect. vocum Aegyptiacar.* in *Opusc.* T. I. p. 137. 150. 179. 180. Alterum J. Kocher in *Miscell. Observatt. Critt. Nov.* T. II. p. 152—155. e vocibus ⲘϨⲀⲨ, *mhau*, *sepulcbrum*, et ⲞⲚⲪⲒ sive ⲞⲘⲪⲒ, *omphi*, quandoquidem Osiris ab Aegyptiis, teste Plutarcho, etiam appellabatur Ὄμφις, tamquam Εὐεργέτης. Cf. Te Water ad Jablonskium T. I. p. 137., et Michaelis *Supplemm.* p. 1536. sequ. Hieronymus: „Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? (vs. 5.) Respondete. Illisque tacentibus, sibi ipse respondet, imo quae facturi sint, divinis oculis intuetur: Ecce, inquit, miseria et vastitate prementibus, et Assyrio atque Chaldaeo captos ligare cupientibus, ad Aegyptum confugerunt. Ibi Memphis sepeliet eos, quae eo tempore erat metropolis Aegypti, antequam Alexandria, quae prius appellabatur *No*, ab Alexandro Macedone et magnitudinem urbis et nomen acciperet." Rittershusius:

— — En ut vastatio cuncta
Funditus exscindet. Nilotica colliget ipsos
Ora, dabitque neci; Memphis dabit inde sepulcbris.

מַחְמַד לְכַסְפָּם *Desiderium* hostium tendet *ad argentum eorum*, ut de Edomo Obad. vs. 6. נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו, *expetiti sunt thesauri ejus*. Alii haec verba cum proximis conjungunt hoc modo: quod ad *desiderabilia* s. *pretiosa* (ut vs. 16. 1 Reg. XX, 6. Jes. LXIV, 10.) *argenti eorum* attinet (ut ל sit Genitivi nota, ut 1 Paral. XXIII, 28. טָהֳרָה לְכָל־קֹדֶשׁ *munditiem omnis rei sanctae*; cf. Storrii

Obser-

Observatt. p. 291. b.), קִימוֹשׁ יִירָשֵׁם *carduus*, s. *urtica ea possidebit.* Ita Rittershusius, qui מַחְמַד pro *fanis* sumsit, quemadmodum forsitan Jesaj. LXIV, 10. capiendum, et hinc posteriorem hujus versus partem sic expressit:

Queîs nunc stant idola locis argentea, magno
Cum desiderio quae cultor quisque frequentat,
Tempus erit, quando urticae hic spinaeque rigentes
Undique crescentes tentoria tota tenebunt,
Amplius atque inibi nemo vestigia figet.

Sed interpretationem antea propositam videtur accentus Rebia distinguens, voci לְכַסְפָּם appositus, commendare; tum et numeri mutatio in יִירָשֵׁם, *possidebit eos*, i. e. loca ab iis habitata; quod suffixum plurale, non satis commode ad singulare מַחְמַד refertur, nisi id collective, et suffixum distributive accipias (*unumquodque eorum*), cui rationi nec ego admodum refragabor. Chaldaeus: בֵּית חֶמְדַּת כַּסְפְּהוֹן קַרְסְלִין יֵירְתוּן *domus desiderabilis argenti eorum ferae possidebunt.* Eum sequutus Jarchi מַחְמַד לְכַסְפָּם exposuit אוצרות כספם, *thesauros argenti eorum*, aedes, quibus suum recondunt argentum. Hieronymus vertit: *desiderabile argentum eorum urtica haereditabit.* Et in Commentario: „Desiderabile autem argentum eorum, quod urtica possedit, villas et omnia ornamenta villarum intelligemus, quae pretio emuntur argenti.“ קִימוֹשׁ quod LXX. ὄλεθρον, Syrus ܢܘܟܪ̈ܝܐ, *peregrinos*, reddunt, recentiores, Hieronymum sequuti, *urticam* vertere solent, duobus reliquis, quibus haec vox legitur, locis, Jesaj. XXXIV, 17. et Prov. XXIV, 31. (ubi tamen קִמְּשֹׁנִים exstat), satis apte, probante quoque Celsio *Hierobot.* P. II. p. 206. *Herbas vilissimas inutilesque (Unkraut)* loco Jesajano et Proverbiorum nomine Hebraeo indicari arbitratur etiam J. D. Michaelis *Supplemm.* p. 2195., collato Arabico قمش, *collegit, corrasitque*

undiquaque, peculiariter de solo res minutiores, indeque in Conjugat. II. قَمَّشَ, *edit quidquid inveniret quamvis vilissimum esset.* Sed nostro loco eandem illam vocem *avidissimum et rapidissimum quemque* notare existimat, quem significatum ex Arabici verbi notione derivat, unde nostrum locum sic vertit: *desideratissima argenti illorum avidissimus et rapacissimus quisque haereditabit.* Verum ut taceamus, parum esse verisimile eandem vocem unico loco diversam significationem obtinere ab ea, quam ceteris locis tenet; ea sententia quae *urticae* significatu adscito prodit, est elegantior, atque magis poetica, pulchreque praeterea congruens verbis, quae proxime subjunguntur: חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם *Spinae* succrescent *in habitaculis eorum*, eadem sententia Jesaj. XXXII, 13. XXXIV, 13., et in Virgiliano illo *Eclog.* V, 39.

Carduus et spinis surget paliurus acutis,

Hieronymus: „Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum*, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant, ibi lappae et urticae nascantur ac spinae.“ LXX. hunc versum ita distinxerunt atque verterunt: *Διὰ τοῦτο ἰδοὺ πορεύονται, ἐκ ταλαιπωρίας Αἰγύπτου, καὶ ἐκδέξεται αὐτοὺς Μέμφις, καὶ θάψει αὐτοὺς Μαχμάς· τὸ ἀργύριον αὐτῶν ὄλεθρος κληρονομήσει, ἄκανθαι ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν.* Ad quae Hieronymus haec notat: „Quod in Septuaginta dicit, *sepeliet eos Machmas;* in Hebraeo non habetur; sed *Mamad*, quod appellatur *desiderabile.* Ex quo perspicuum est, falsos eos esse similitudine literarum *Daleth* et *Chaph*, et pro *Mamad* quod omnes *desiderabile* transtulerunt, putasse *Machmas* Aegypti civitatem esse.“

7. בָּאוּ *Venerunt*, jam ante fores sunt, cf. Ezech. IX, 1. Mich. VII, 4. Thren. IV, 18. *Venit summa dies, et ineluctabile tempus.* יְמֵי הַפְּקֻדָּה *Dies animadversionis*, cf.

cf. I, 5. V, 9. VIII, 13. LXX. *αἱ ἡμέραι τῆς ἐκδικήσεως,* ut Luc. XXI, 22. בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם *Venerunt dies retributionis*, cf. Jesaj. XXXIV, 8. יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל idque *cognoscent* et fateri cogentur *Israelitae*, cf. Ezech. V, 13. XII, 25. Hieronymus: „Ubi nos interpretati sumus *scitote Israel*, hoc est, Israelitae, et in Hebraeo legitur *Jadau*, Septuaginta transtulerunt *et affligetur* [*καὶ κακωθήσεται*], *Jod* literam *Vau* putantes, et pro *Daleth* legentes *Res*, quorum alterum *scientiam*, alterum *afflictionem* vel *malitiam* sonat." אֱוִיל הַנָּבִיא *Stultus* enim et temerarius est *propheta*, contrarium jam docens, inanibus promissionibus populum lactans, et in malo confirmans, cf. Mich. III, 11. Thren. II, 14. מְשֻׁגָּע *Insanus* 1 Sam. XXI, 16. Jerem. XXIX, 26. אִישׁ הָרוּחַ judicandus est *vir spiritus*, vel *venti*, qui temere afflatum se divinitus jactitat, qualis describitur Ezech. XIII, 3. Mich. II, 11. Alii de veris prophetis male contemtis haec accipienda existimant, coll. Jerem. V, 13. Verum de mendacibus et fallacibus prophetis agi, omnis orationis series arguit. Mens prophetae in hoc versu est, certitudinem denuntiare poenarum, sic ut earum securi hactenus Israelitae hujus certitudinis ipso forent eventu convincendi. Id porro adstruit *ἀνασκευαστικῶς*, destruendo spem habitam laetis pseudoprophetarum vaticiniis, qui, veritatem docente eventu, pro stolidis et amentibus erant agnoscendi. Deinde et *κατασκευαστικῶς* probat, prope esse istam retributionem debere, quum eam iniquitatum multitudo et odium Dei provocaret. Quod haec verba volunt: עַל רֹב עֲוֹנְךָ *propter multitudinem impietatis tuae*, Jerem. XXX, 14. 15. וְרַבָּה *Et* propterea quod *multa* s. *magna est*, Coh. VI, 1. subaudita particula caussali, ut Jud. XVII, 2. מַשְׂטֵמָה *Odium* (cf. verbum Genes. XXVII, 41. XLIX, 23.) intelligunt quidam Dei in peccatores quo provocato poenis illos adfligit. Alii intestina et crudelissima odia, quibus fraterna pectora accen-

S 5

aucupata erant. Ita Rittershusius, ex cujus metaphrasi hic versus sic sonat:

Poenarum jam tempus adest; retributio tandem
Adveniet, dilata diu, haud ablata, malorum.
Discet id Israel rerum argumenta per ipsa,
Agnoscens stolidos vanosque fuisse prophetas
Dementesque viros ventosi et cordis et oris,
A quibus in fraudem fuerit pellectus. At ipsi
Pravis sunt penitus studiis atque obruti iniquis,
Inter sese odiis intestinisque laborant.

Contextui tamen magis congruit, מַשְׂטֵמָה de infesto Israelitarum in Deum animo intelligere, quomodo idem nomen versu proximo sumendum esse, vix potest dubitari. Chaldaeus haec ad falsos prophetas referens sic vertit: *propterea quod multiplicarunt culpam tuam et confirmarunt peccata tua.*

8. צֹפֶה אֶפְרַיִם *Speculatur Ephraim* alia oracula et auxilia, modo Assyriorum, modo Aegyptiorum. Cf. Thren. IV, 17. עִם־אֱלֹהָי *Cum Deo meo*, s. *juxta Deum meum*, a quo solo auxilium implorandum et exspectandum est. Pro אֱלֹהָי in codicibus nonnullis legitur אֱלֹהֶיהָ, Arabico consentiente interprete, nec non, uti videtur, Chaldaico; is enim prius hoc hemistichium sic vertit: *prospicit domus Israel, quo permaneat eis cultus idolorum suorum.* Alexandrinus suffixum nullum exprimit. Sed recte observat Aurivillius, fortiorem exsistere sensum retenta vulgo recepta scriptura, quam et Syrus atque Hieronymus confirmant. „Capiamus," inquit, „τὸ צֹפֶה sensu eo, quem habet Thren. IV, 17., *circumspiciendo aliorum auxilia anquirendi*, et erit: *anquirit Ephraim aliorum auxilia cum Deo meo*, i. e. simulat se colere meum Deum, verum illum et aeternum, attamen simul etiam alia oracula, alios deos speculatur; etiam aliunde, quam a Deo vero auxilia circumspiciens anquirit.

rit. Produnt haec verba, hypocriseos ac idololatriae criminum simul reos fuisse Israelitas." נָבִיא *Propheta* falsus, vs. 7. IV, 5., quem Israelitae amant, et veris Jovae prophetis praeferunt. פַּח Est sicut *laqueus*, V, 1. יָקוֹשׁ *Aucupis*, alii: *tendiculae*, cf. Ps. XCI, 3. מַשְׂטֵמָה Vid. vs. 7. בְּבֵית אֱלֹהָיו *In aedem Dei* ipsius, facit hoc odio Dei sui, quem venerari et amare Ephraim debet. Alii *odium* pro *exoso* sumendum censent, ut sit sensus, talem prophetam exosum esse in domo Dei sui. Ratione plane diversa nostrum versum exponit Hieronymus: „Idcirco," inquit, „Deus principes dedit, ut populum corriperent delinquentem, et ad rectum iter retraherent. Unde et ad Ezechiel loquitur [III, 17.]: *Speculatorem te dedi domui Israel.* Ergo Hieroboam quasi speculator datus in populo est, et quasi *propheta cum Deo meo*, id est cum Deo, qui haec Oseae loquitur. At ille juxta id quod supra [V, 1.] scriptum est, *laqueus facti estis speculationi, et recte expansum super Thabor, et victimas declinastis in profundum*, etiam nunc populi Israel laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corruant, maxime quum *insaniam in domo Dei* posuerit, sive conflaverit, id est, in Bethel vitulum aureum, hoc enim interpretatur *domus Dei*." Jarchi primum hujus commatis hemistichium, צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי, hunc sensum habere ait: הם מעמידין להם נביאיהם, *illi*, Ephraimitae, *prophetas sibi suos ipsi constituunt.* Quam explicationem vindicare studuit J. G. Lackemacher in *Observatt. philologg.* P. V. Observ. II. p. 225. seqq. Postquam observasset, *prophetas* et Jesaj. LVI, 10. Jerem. VI, 17. Ezech. III, 17. *speculatores* vocari, et per *Ephraimum* h. l. intelligendos esse *reges Israelitarum*, nomine isto appellatos, quod Jeroboamus, regni fundator, ex Ephraimitis fuerat oriundus, verba hebraea ita vertit: *Ephraim speculatur*, sive vaticinatur, *juxta cum Deo meo*, additque: „Quemadmodum saepe fieri observamus factis

in

in litteris, ut pro caussa actionis efficiente effectus ponatur, sive ipsa actio, ita et hic puto factum. Itaque *Ephraim speculans* mihi est Ephraim, qui efficit, ut speculentur sive vaticinentur alii, qui prophetas constituit, h. e. rex mercede vates constituens, ut ad ipsius mentem atque voluntatem oracula confingant, eademque pro divinis plebi imprudenti obtrudant. — Quo vero consilium illud regum perversum evadat, his verbis indicat: נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ; est *propheta* mercenarius instar *laquei*, quo aviculam irretit *auceps*. Qua comparatione scite admodum alluditur ad vocem צוֹפֶה, quae ambigua est, nec *vatem* solum, sed hominem quoque *insidias*, ut auceps avibus, *struentem* significare potest. Ex qua ambiguitate sensus hic oritur elegantissimus cum quadam catanaclasi: *Zophim* (vaticinatores) capiunt, suaque auctoritate designant reges Ephraimitici, et habebunt sane veros *zophim* (insidiatores), qui vitae et saluti ipsorum, atque adeo totius regni, aucupis ad morem, insidiabuntur, *qui in omnibus viis* laqueos tendent, vanissimis somniis assentationibusque suis in extremum eos periculum adducent, efficientque, ut quicquid agant, quicquid moliantur, in exitium tandem ipsis cedat. Quippe illorum culpae jure tribui poterat, quod semper esset מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו *odium*, res odio dignissima, *in aede Dei ejus*, Ephraimi, quod in fano Bethelitico, simulacris sacro, vitulis, Apidis Aegyptiaci imaginibus, cultus exhiberetur detestabilis, adoratio praestaretur, sacrificia offerrentur." Haec Lackemacher, felicius, nostro quidem sensu, versatus in posteriore commatis parte explicanda, quam in priore. Nam צֹפֶה ubi de *propheta* dicitur, de *vero propheta* semper usurpatur, ut loca indicata ostendunt, numquam de falso. Sunt interpretes, qui מַשְׂטֵמָה, ut versu superiore, ita et hoc, intelligant de intestinis odiis, quibus falsi prophetae abuterentur, ut Israelitas inter se committerent, eosque illis tanquam laqueis

laqueis impedirent et perderent improbiſſime religionis ſpecie. Atque hi quidem hebraea ſic vertunt: *Speculatur* falſus propheta *Ephraimum cum Deo meo* conjunctum; ſicut *laqueus aucupis in omnibus viis ipſius propheta* eſt; *inteſtinum odium in domo Dei ipſius.* Id ſequutus Rittershuſius:

Si quis forte colat pietatem et numen honore
Divinum afficiat vero, hunc vates ſpeculatur
Inprobus, ut pedibus laqueum disponat euntis,
Aucupis in morem. Templis etiam excubat ipſis
Inteſtinum odium, populaturque omnia late.

Liveleus, quem ſequitur Druſius, noſtrum verſum hoc modo explicat: „*Speculator* et *propheta* mihi nominativi abſoluti videntur, hac ſententia: quod ad eum attinet, qui *ſpeculator Ephraimi* eſt *cum Deo meo*, h. e. fideliter ac pie ſuo munere ex Dei mandato fungitur; quod, inquam, ad prophetam attinet,, verum ſcilicet, et Dei ſpiritu praeditum, *omnibus viis illius* ad eum irretiendum *laquei* tenduntur ab improbis divini verbi contemtoribus. Talium nominativorum magnus eſt numerus. Unum hujus generis habes vs. 11. hujus Capitis: *Ephraim, gloria eorum* etc. Latina loquutio eſt. Salluſtius: *Plebs urbana, ea vero praeceps erat.* Ut igitur quantum falſis prophetis tribuebant, ſuperior verſus oſtendit, ita hic quo in pretio veros habebant declarat. Tantum aberat, ut eos quo decuit amore proſequerentur, ut etiam mala illis machinati ſint, et more *aucupum laqueos* illis tetenderint. Qua de re queritur Jeremias XVIII, 22. *Foderunt foſſam ad capiendum me, et pedibus meis laqueos occultaverunt.* Jeſaj. XXIX, 21. *Peccati reum peragunt propter verbum, et corripienti in porta tendiculam ponunt.*" Verum ſi ſententiam a Liveleo indicatam exprimere vates voluiſſet, eum haud dubitamus ita ſcripſiſſe: לְצֹפֶה אֶפְרַיִם וְגוֹ׳. Nonnulli antitheſin propoſitam volunt hoc verſu inter

inter constitutos a vero Deo speculatores, et seducentes ad idololatriam ac proinde mancipantes populum irae divinae prophetas. Illos vocare Nostrum צֹפִים, *speculatores*, qui מִתְיַצְּבִים עַל־מָצוֹר, *constituti in munimento*, uti est Habac. II, 1. speculari debebant, aut viderent, quid loquuturus ipsis Deus esset. His opponere נָבִיא, *prophetas*, non omnes, non veros, sed qui laquei instar improvidam multitudinem rapiebant in lapsum. De veris prophetis dicere: sunt *cum Deo meo*, ejus solum intenti ministerio; de seductoribus vero, quod vel in domo Dei sui, id est, idololatriae graviter satagendo, *odium* essent, sive caussa, cur *odium* suum (de quo et vers. praeced.) Deus et iram in ipsos seductumque populum effunderet. Sed per צֹפֶה אֶפְרַיִם indicari *prophetam Ephraimitam*, parum mihi verisimile. Neque reliqua hujus explicationis ita sunt comparata, ut sua se facilitate commendent.

9. הֶעְמִיקוּ *Profundarunt*, cf. supra V, 2. שִׁחֵתוּ *Perdiderunt* scil. vias suas, perdite omnia fecerunt, Exod. XXXII, 7. Jes. I, 4. Ps. XIV, 1. Recte Hieronymus: *profunde peccaverunt*. Chaldaeus: אַסְגִיאוּ לְחַבָּלָא *multiplicarunt perdere*. Drusius: „*Profunde* posuit pro *valde* sive *multum*. Sic dicimus *profunda nequitia*. Sic *profunda avaritia*, i. e. immensa aut magna. Sic *profunda libido*, et apud Apuleium *profunda aerumna cupidinis*. Tralatio a foveis, quae quo profundiores eo majores sunt." Livelelus: „*Profundarunt corruperunt*, i. e. profunde corrupti sunt. In tali enim verborum conjunctione saepe prius adverbii loco ponitur, ut V, 11. *Voluit ivit*, i. e. voluntarie ivit. Quid autem sit *profunde corrumpi*, disces ex V, 2. et Jesaj. XXXI, 6., atque haud dissimili locutione Sallustii ad Caesarem de republica ordinanda: *Ut ex alienis malis deterrimi mortales ventri atque profundae libidini sumptus quaererent, atque essent opprobria victoriae, quorum fla-*

flagitiis commacularetur bonorum laus." כִּימֵי הַגִּבְעָה *Sicut in diebus Gibeae*, respicitur ad historiam Levitae et pellicis ejus, quae Jud. XIX, 25. XX, 13. seqq. narratur. Tertium, ut ajunt, comparationis alii in nefaria libidine et immisericordia, coll. Ezech. XVI, 46. 49., alii rectius in pertinacia adversationis ponunt, quod, sicut Gibeonitae et Benjaminitae pertinaciter adversati sunt reliquis tribubus ad meliorem mentem eos revocantibus, sic Israelitae vatis nostri tempore in suis peccatis adeo obdurati fuerunt, ut nullis prophetarum monitis, revocari potuerint. יִזְכּוֹר עֲוֹנָם Ideo (quod recte praemisit Syrus) *recordabitur culpae eorum*, animadvertet in eam, VII, 2. VIII, 13., quod ipsum exprimitur postremis verbis יִפְקוֹד חַטֹּאותָם, *visitabit peccata eorum*, vs. 7. Exod. XX, 5. ad quae hucusque connivere visus est. Hieronymus: „Tam profunde in scelere peccavit, sicque in impietatis barathrum est demersus [Ephraim], ut vincat scelus, quod quondam gestum est in Gabaa [Jud. XIX, 29.], quando uxorem Levitae revertentis de Bethlehem illicito necavere concubitu. Possumus dies Gabaa et illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt sibi regem de urbe Gabaa, id est, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccasse, eligendo Hieroboam, et adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul: hic enim schismati etiam idololatria copulata est; ibi vero Dei cultus permansit in populo; ideo *recordabitur iniquitates eorum*, qui nunc per patientiam putatur oblitus, *et visitabit peccata eorum*, et vulnera, quae longo tempore computruerunt." Rittershusius:

Imam sentinam scelerum complere laborant,
Exemplo Gabaitarum, probris cooperti
Qui fuerant quondam haud secus ac Sodomae atque
Gomorrhae
Cives impuri, indomitaeque libidinis oestro
Abrepti, hospitii violarunt omnia jura.

Omnia

Omnia naturae abruperunt foedera prorsus.
Numquam oblitus erit Dominus tam probra nefanda,
Vindicibusque animadvertet mala crimina poenis.

10. כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר *Velut uvas in deserto* siticuloso ac sterili, ubi rarissimae sunt. Respicitur ad desertum, per quod ductus est populus Hebraeus, Deut. VIII, 2. seqq. Cf. Jesaj. V, 2. Ps. LXXX, 9. seqq. מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל Ego Jova *inveni Israelem*; respicit ad Deut. XXXII, 10. Cf. infra XIII, 5. Chaldaeus: *occurrit verbum meum Israeli*, collato Exod. III, 18. V, 3. כְּבִכּוּרָה *Sicut primitivum*, s. *praecocem fructum*, Jesaj. XXVIII, 4. Mich. VII, 1. בִּתְאֵנָה *In ficu* arbore, Jerem. VIII, 13. בְּרֵאשִׁיתָהּ *In primitiis ejus*, quando primi fructus ejus maturi fiunt. Cf. Exod. XXIII, 19. Num. XVIII, 12. Deut. XXVI, 2. 10. רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם *Vidi*, et summo amore complexus sum non solum Abrahamum, Isaacum et Jacobum (de quibus id nonnulli accipiunt), sed etiam *majores vestros* in Aegyptiaca servitute. Vid. Exod. II, 25. IV, 22. Deut. IV, 37., et cf. Ezech. XVI, 6. seqq. Amos. III, 2. הֵמָּה בָּאוּ Sed simul ac *illi venerunt* in itinere suo in campos Moabitarum, Num. XXII, 1. XXXIII, 48. 49. בַּעַל־פְּעוֹר Ad *Baal-Peor*, ad locum ab idolo sic dictum; vid. Num. XXIII, 28. XXV, 3. 5. Deut. IV, 3. Jos. XXII, 17. וַיִּנָּזְרוּ Statim *separarunt se*, alienarunt se a Jova, Ezech. XIV, 7. לַבֹּשֶׁת *Ad pudorem*, i. e. pudendam idololatriam; sic idolum saepius *pudor* et *confusio* appellatur, vid. Jerem. III, 24. XI, 13. Hinc quia Baal erat infame idolum, ideo plura nomina promiscue vel in בַּעַל vel in בשת sive בֹּשֶׁת desinunt; v. c. יְרֻבַּעַל Jud. VI, 32. i. q. יְרֻבֶּשֶׁת 2 Sam. XI, 21.; et qui 1 Paral. VIII, 33. IX, 39. אֶשְׁבַּעַל, idem 2 Sam. II, 8. 10. vocatur אִישׁ־בֹּשֶׁת; atque מְרִיב בַּעַל 1 Paral. VIII, 34. idem qui 2 Sam. IV, 4. מְפִיבֹשֶׁת, Jonathanis filius. וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים Et sic eis *erant abominanda* idola, eodem nomine et 2 Reg. XXIII, 13. 24.

13. 24. nuncupata. כְּאַהֲבָם *Secundum amare eorum*, i. e. prout illi varios deos perdite amarunt; Infinitivus cum suffixo. Quoad sensum cf. vs. 1. Jesaj. LVII, 8. Jerem. II, 25. Chaldaeus totum versum ita exposuit: *Sicut vitis, quae plantata est ad fontem aquae, sic in deserto occurrit verbum meum Israeli; sicut primitias in ficu, quae in principio fructus producit, dilexi patres vestros; illi vero adjunxerunt se Baal-Peori, et erraverunt ad rem pudendam, factique sunt abominabiles secundum id quod dilexerunt.* Hieronymus: „Quum omnis orbis esset desertus et Dei notitiam non haberet, *inveni*, ait, populum *Israel quasi uvam in solitudine*, et quomodo eum invenerit, dicit: *sicut prima poma ficulneae in cacumine ejus vidi patres eorum.* Ergo in Abraham, in Isaac et in Jaacob inventus est populus. Et nota proprietatem: parentes *videntur*, populus *invenitur*, et in utroque vinea est et ficulnea, sub quibus requiescere dicitur qui confidit in Domino. Ipsi autem reducti de Aegypto fornicati sunt cum Madianitis, et ingressi sunt ad Beelphegor, idolum Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. Denique interpretatur Beelphegor *idolum tentiginis*, habens in ore, id est in summitate, pellem, ut turpitudinem membri virilis ostenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco abalienati sunt a Deo, et confusioni suae, id est, Idolo, mancipati, ut propter quod recesserant a Deo, illud colerent, secundum quod scriptum est [2 Petr. II, 19.]: *a quo enim quis superatur, hujus et servus est*, ut sicut gulae servientes habent ventrem Deum, ita qui Idolo deserviunt, habent Deum Beelphegor. *Et facti sunt*, inquit, *abominabiles sicut ea quae dilexerunt*, juxta illud quod scriptum est in Psalmis [CXXXV, 18.]: *similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt eis*, ut non solum idololatrae, sed idola nuncupentur." Rittershusius:

Israeligenas olim inveni atque adamavi,
Servitio Phariis quando opprimerentur in oris:
Inveni, quasi qui sitibundis faucibus aret,
Dum sectatur iter loca per deserta, viator
Exultat, si quando uvas, solatia siccis
Faucibus, inveniat, recreet queis languida membra.
Aut quasi primitias ficu qui deripit alta:
Sic mihi majores vestros fuit una voluptas
Eligere, carique instar mihi habere peculI.
At meritis male grata meis gens impia, spreto
Me meo idolis se tradidit, atque pudendo
Insanoque Beelphegorem mactavit honore,
Arbitrioque suo sacra detestanda nefandaque
Instituit. — —

11. אֶפְרַיִם Ideo ad *Ephraimum*, s. Israelitas *quod attinet*, nominativus absolutus qualis 2 Sam. IV, 10. 2 Reg. XXV, 22. כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף *Sicut avis avolabit*, cito evanescet, eadem imago Iesaj. XVI, 2. Prov. XXIII, 5. כְּבוֹדָם *Gloria eorum*, florens gentis et reipublicae status (cf. X, 5.), qui per liberos propagandus atque conservandus erat; addit enim: מִלֵּדָה *a partu*, 2 Reg. XIX, 3. Ies. XXXVII, 3. Jerem. XIII, 21. וּמִבֶּטֶן *Et ab utero*, ut ne lucem quidem adspiciant, Job. III, 11. וּמֵהֵרָיוֹן immo statim *post* ipsam *conceptionem*, Ruth. IV, 13. Liveleus: „*Gloria eorum*, i. e. filii, in quibus parentes gloriari solent, maximamque ex iis voluptatem capere. Lea in suis filiis gloriatur, Genes. XXIX, 32. et Rachel ibid. XXX, 23., et nato Isaaco Sara, Anna etiam in Samuele, ut canticum ejus arguit. Proverb. XVII, 6. *Corona senum sunt filiorum filii, et decus parentum suorum liberi*. Recte igitur *parentum gloria* dicuntur per metonymiam. Quomodo Livia Augusti apud Poetam in Epicedio Drusi filium suum appellat:

Gloria confectae nate parentis, ubi es?

Sic

Sic Claudianus Proserpinam *Cereris gloriam* et *superbiam* vocat. Apud Persas, secundum bellicam fortitudinem, maximo in pretio fuisse numerosam prolem, et multorum liberorum patri regem munera mittere solitum esse, tanquam strenuum quippiam praestiterit, Herodotus testis est. Quatuor autem gradibus filiorum interitus hic explicatur: *a conceptione*, ne in utero gravidato vivificentur; *ab utero*, antequam in utero gestati justum tempus ad partum compleverint; *a partu*, cum recens in lucem editi fuerint; *ab educatione* (vs. 12.), cum scilicet in pueritia ad aliquod tempus enutriti fuerint. Haec omnia feminae saepe experiuntur." Chaldaeus: *Domus Israel est instar avis, quam e nido abegerunt, quaeque vagatur; ita migravit gloria eorum; liberi non augentur, neque gaudebunt fructu ventris sui, propterea quod cohibuerunt pedes suos, ne in domo sanctuarii mei comparerent.* Hieronymus: „*Ephraim*, id est, decem tribus, *quasi avis avolavit* in captivitatem, et de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut velocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus: *quasi avis avolavit gloria eorum*, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit et avolaverit auxilium. Quodque sequitur: *a partu, et ab utero, et a conceptu eorum*, dupliciter intelligi potest, ut gloria, quae avolavit ab Ephraim, etiam a partu, et ab utero, et a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, et posteros derelinquat. Aut certe dicimus, omnem gloriam Israel habuit in multitudine, et in eo se majorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus praefuit. Unde Dominus loquitur [vs. 12.], quod etiamsi enutriverint filios, et liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci, et tunc eis verum incumbat Vae, cum ab eis recesserit Deus." Rittershusius:

— *Quare volucris properantis ad instar*
Ephraimitarum migrabit gloria cuncta,

A partu atque utero et conceptu protinus ipso,
Ne pariant uterumve gerant, neu femina vulva
Accipiant sterili. — —

12. כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם *Quin si etiam educaverint filios suos*, si quibus contingat liberos ad aliquam aetatem educere; ita גִּדֵּל 2 Reg. X, 6. Jesaj. I, 2. XXIII, 4. וְשִׁכַּלְתִּים *Orbos tamen faciam eos*, Genes. XXVII, 45. XLII, 36. Deuter. XXXII, 25. Syrus: *exstinguam eos*. מֵאָדָם *Ex hominibus*, ut nullam ipsis prolem superstitem relinquam. Drusius: „Quidam exponunt: *ne perveniant eo, ut dicantur homines*. [Ita Chaldaeus: מִלְּמֶהֱוֵי גֻּבְרִין *ne evadant viri.*] Putant nomen אָדָם duntaxat usurpari de provecta aetate. Falluntur; nam etiam de infantibus dicitur Jon. IV, 11. Malim ergo: *ne deinceps inter homines superstites et vivant*, ut Prov. XXX, 14. *Ad consumendum pauperes e terra, et egenos ab hominibus.* Quod vetus interpres expressit, referens: *absque liberis faciam eos in hominibus.*" Eaedem minae Levit. XXVI, 23—38. Deuter. XXVIII, 62. 63. כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם *Nam etiam vae illis*, qui superarunt, cf. VII, 13. בְּשׂוּרִי מֵהֶם *Quum recessero ab iis*, uti recte Hieronymus; est enim בְּשׂוּרִי pro בְּסוּרִי scriptum, Infinitivus verbi סָר, *recessit*, cum praefixo atque pronomine suffixo, permutato ס cum שׂ, quemadmodum promiscue שׂוֹבֵךְ et סוֹבֵךְ, *perplexitas*, 2 Sam. XVIII, 9. Jerem IV, 7., aut שְׂדֵרוֹת et סְדֵרוֹת, *ordines*, 2 Reg. XI, 8. scribitur. *Recedere* autem ab hominibus Deus dicitur, quando eos destituit praesidio malis oppressos. Eadem quae hic sententia Deut. XXXI, 17. *Tunc ira mea in eum*, populum Israeliticum, *exardescet*, וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם *et deseram eos, vultumque meum ab eis abdam, quo fiet ut consumantur, et in multa mala et angustias incurrant.* Chaldaeus nostrum locum sic expressit: *quod sustulerim majestatem meam ab eis.* Gussetius vocem בְּשׂוּרִי ad

ad שַׂר, *princeps*, unde supra VIII, 4. הֵשִׂירוּ, *principem constituerunt*, referendum arbitratus, verba hebraea ita exponit: *vae etiam illis me dominium ac imperium in eos exercente*, „quod comminando dictum sonat exercitium imperii severum, ἀπότομον, ne sibi blandiantur, quod Deum habeant regem, cum eo accuratius sit in eorum peccata animadversurus.“ Sed concinnior est sententia retenta communi vocis בְּשׂוּרִי interpretatione, quam et Aurivillius, *Dissertatt.* p. 635. defendit: „Sensum,“ inquit, „si consulamus, ille quidem omnem excludit ansam de originaria per ס scriptione dubitandi. Discedente Deo ab homine, i. e. opem et tutelam illi denegante, miseriis necesse est obruatur summis, omnique destituatur felicitate, id quod Israelitico populo eventurum, in hisce propheta indicat. Usurpari סור in hac significatione, quando scilicet eo impietatis quispiam processit, ut istum amplius protegere Deus non dignetur, probant Num. XIV, 9. Judic. XVI, 20., inprimis vero 1 Sam. XVI, 14. XVIII, 12. et XXVIII, 16. Favet insuper solita verbi סור cum particula מִן constructio, quam nusquam post alterum, שׂוּר, poni, recte, opinor, observat Bahrdtius.“ Rittershusius:

— — Quin proles si qua et ab ipsis
Forte educta fuit, tamen orbos sic quoque reddam,
Ut nullum generis columen, spes nulla supersit.
Vae, quoscunque Deus liquit, mortalibus aegris!
Vae, quibus auxilium vis alta coeli negavit!

Hieronymus: „In eo loco, in quo nos diximus: *vae est cum recessero ab eis*, Septuaginta et Theodotio transtulerunt: *vae eis, caro mea ex iis*. Quaerensque caussam, cur sit tanta varietas, hanc mihi videor reperisse: *caro mea* lingua Ebraea dicitur *Basari*. Rursum si dicamus *recessio mea*, sive declinatio mea, dicitur *Besuri*. Septuaginta igitur et Theodotio pro eo quod est: *recessio mea*,

et *declinatio mea, vertetunt caro mea.*" Varias inutiles de voce בְּשׂוּרִי conjecturas enarravit refutavitque Aurivillius l. c.

13. אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר *Ephraimum*, i. e. regionem et regnum Israelis (vs. 8. 11. 16.) *quando* (ut VII, 12.) *video ad Tyrum usque*, ei conterminam, Jos. XIX, 29. Alii לְצוֹר vertunt *Tyro* scil. parem sive similem, vel ut ל sit qualitatis index, ut 2 Sam. V, 3. *Unxerunt Davidem* לְמֶלֶךְ *regem*, s. tanquam regem. Job. XXXIX, 16. *Duriter tractat pullos suos* לְלֹא־לָהּ *tanquam non suos*. Cf. Storrii *Observatt.* p. 287. Ita Chaldaeus: *coetus Israelis dum legem faceret*, i. e. secundum legis praecepta ageret, *similis erat Tyro*. שְׁתוּלָה *Plantata*, sita fuit; cf. Ezech. XVII, 8. 22. 23. בְנָוֶה *In mansione* pulchra et amoena, s. pascuo optimo, cf. Ezech. XXXIV, 14. XXXIII, 20., ita ut filiis et opibus esset florentissima. Chaldaeus: *in prosperitate et abundantia*. Hieronymus: *Ephraim ut vidi Tyrus erat fundata in pulchritudine*, quasi בְּנָוָה legisset, ut Jerem. VI, 2., quod contracte ex נָאוָה, *decora*. Et in Commentario: „Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui nunc desertus est. Tam pulcher, inquit, erat, et sic Dei vallabatur auxilio, ut Tyrus mari cingitur; vel certe ut scopulus durissimus, qui fixus in terra omnes contemnit procellas, et de turbinibus ventisque non curat." A. J. Arnoldi, Theologus Marburgensis, in Anthologia a C. Guil. Justi edita, quae inscribitur: *Blumen alt-hebräischer Dichtkunst*, cui et nostri Capitis versionem inseruit theodiscam, notis illustratam, p. 536. seqq. locum hunc sic interpretatur: *Ephraim war, als säh' ich jungen Palmenwuchs gepflanzt auf schöner Aue.* Nostro צוֹר tribuit significationem arabici صور *palma exigua; confertae palmae;* et صوور, *palmae complures*, peculiariter *junctae et parvae*; intel-

intelligitque ftolonum ex radice palmae progeniem αὐτόγονον in fundo foecundiori fatis luxuriofe adolefcentem, vid. Kaempferi *Amoenitatt. exott.* p. 675. Nos quidem vehementer dubitamus, iftam arabicarum vocum notionem Hebraeis cognitam fuiffe. וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא At nunc quoad *Ephraimum*, futurum eft, ut *educantur*; ita Infinitivus praemiffo ל vertendum et Deuter. XXXI, 17. לֶאֱכֹל futurum eft *ut devoretur*; 2 Sam. XIV, 25. לְהַלֵּל ita ut *laudaret*; cf. Mich. V, 1. Recte Hieronymus: *et Ephraim educet ad interfectorem filios fuos.* אֶל־הֹרֵג *Ad hoftem* *occiforem*, cf. infra XIV, 1. Ezech. XXI, 16. בָּנָיו *Filios fuos*, quos vs. 11. כְּבוֹדָם, *gloriam fuam*, vocarat. Quum igitur multum fibi Ephraimitae praefidii adeffe gloriarentur, quod juvenilis fortitudinis ac bellantium robore pollerent, eam nunc tam vanam fiduciam Nofter deftructum it, dicens, plurimas quidem vires fuiffe Ephraimo collatas, ac fummopere eum divinitus ornatum; non tamen hoc obftaculo fore, quo minus peffum iret rebellis in Deum populus, utpote qui deftitutus provido confilio et ope divina, ipfe effet ruiturus in exitium, ipfe fuos filios tam laudatum robur, expofiturus hoftibus, educturus ad interfectorem. Hieronymus: „Ipfe autem, id eft, Ephraim, five Tyrus, quae erat fundata in maris pulchritudine, educet ad captivitatem filios fuos. Multi hoc Capitulum ad Azaelis tempora referunt, qui obfedit Samariam, et longo tempore afflixit fame, ut levius arbitrarentur obfeffi gladio perire, quam faedis." Ritterfhufius:

Pulchra Tyrus firmis veluti radicibus haeret;
Colere fic nihil huic fe cenfent Ephraimitae
Beati; digitoque volumina tangere coeli.
Interfectori fed enim fua pignora tradent,
Quamlibet inviti, mactarique illa videbunt
Ante fuos crudele oculos. Ea poena fuperbis
Ex merito ventura, cogens demittere criftas.

14. תֵּן־לָהֶם יְהוָֹה Chaldaeus vertit: *da eis, Domine, retributionem operum suorum*, forsan e Ps. XXVIII, 4. Verba sunt pathetica prophetae, qui redit ad id, quod vs. 12. dixerat Deus de orbatione liberorum, ut novam caussam subjiciat, et deinde in annunciatione poenarum pergat vs. 15. מַה־תִּתֵּן nonnulli reddunt: *id quod habes iis dare*, sive, ut Syrus, *id quod daturus eras*, ut מַה h. l. non sit interrogative sumendum, *quid?* sed pure relative, *quod*, ut Jud. IX, 48. Coh. I, 9. III, 15. Et certe leviter distinguens accentus Tiphcha voci יְהוָֹה appositus huic interpretationi favet. At vero quum voculae מַה sit magis trita significatio *quid?* interrogative, tum quod de maturo infantium interitu vs. 11. 12. fuerat ante locutus, hic solum repetit, ut, quasi optionem duorum malorum instituens, videatur prius elegisse, hinc praeferendum statuo expositionem, quae interrogative hoc sumit, hoc sensu: *Dato iis, Domine — et quid bonum dabis?* ne des, precor, si qua pote, ut educant filios ad interfectorem, תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל, *da eis uterum abortientem*, qui concipit quidem et gerit aliquando foetum, sed ad maturitatem non alit, nec in vitam edit. וְשָׁדַיִם צֹמְקִים *Et ubera arida*, quae partum alere nequeunt. Hieronymus: „Si his, quae Deus pro benedictione donavit, male abutamur, et in contrarium, quam ab eo data sunt, convertantur, expedit, ut auferantur a nobis. Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, et in conceptu, et partu [vs. 11.], et in populorum multitudine, propheta Dominum deprecatur et dicit: *da eis, Domine!* sibique ipse respondet: *quid dabis eis?* et statim infert: *da eis vulvam sterilem et ubera* arentia, ne habeant causas superbiae, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur." Rittershusius:

Da, Domine, his, quaecunque dabis. Neque enim tibi quidquam
Mortali genitum praescribere semine fas est.

Decre-

Decretumve mutare. At praestes, abortum
Quae crebrum faciat, neque justo tempore in auras
Vulva edens foetus, queis sit lux ultima prima.
Ubera praestiterit dare flaccida matribus, atque
Dulcifluo numquam lactis manantia rore,
Infans materno foetus quem pectore ducat.
Crudelis sic materiae minus hostis haberet
Exercendam ad saevitiam, minus inde cruoris
Fundere devicti sic posset barbarus ensis.

15. כָּל־רָעָתָם *Omnis* namque *malitia eorum*, VII, 2. בַגִּלְגָּל *In Gilgal* exercetur, et ad summum pervenit IV, 15. XII, 12. Chaldaeus: *in Gilgal manifesta est coram me.* כִּי explanativum est: *nam* ita ibi peccarunt, ut Deus eos odisse coeperit. שָׁם שְׂנֵאתִים *Illic odi eos*, odium meum sibi conciliant cultu idolorum. Dei verba haec esse, docet res ipsa. Hieronymus: „In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nunciante. *Ibi*, inquit, *exosos habui eos!*, et sibi regem hominem postulantes a meo imperio recesserunt. Sive quia Galgala idololatriae locus est, ibi omnia scelera commiserunt." Posteriorem rationem nos haud dubitamus veram esse. Nam Saulis regnum hic innui, et eam iniquitatem dici כָּל־רָעָתָם, *omne malum eorum*, quae et Davidis Kimchii est sententia, vix simile veri. Nos igitur quum saepius propheta de flagitiis, praesertim idololatria, conqueratur, ad ea quoque hoc dictum referre malumus. Apponam quod Abenesra his annotat: „Nominis Gilgal idcirco hic ratio habetur, quod idem ille locus sit, ubi sedem ad tempus habuere, quando Jordanem transiverunt. Obstringebat eos ipsa aequitas meam benevolentiam celebrare, quam iis praestiti, quod majores eorum introducens in terram meam has primo feci occupare sedes. Ast quum tam foede iis nunc res agatur, *expellam eos ex domo mea*," ut sequitur. Gilgale

 et

et restitutum fuit circumcisionis signum et celebratum Pascha, ut quasi in redingratum foedus ibi redierint Deo Israelitae, et juxta foederis gratiam, terram velut in primitiis consecraturus ad suam habitationem Deus sanctum eum locum nuncupavit, Jos. V, v. 9. X, 15. Hinc quicquid perpetrabat ad foederis violationem (cf. supra VI, 7.) Israel, seu stato monumento in testimonium ibidem prostabat. Rittershusius:

Ipse locus crimen reddit conspectius augetque.
Hic ubi majores ipsorum reddere sanctos
Commemini, cum ipsis renovato foedere prisco,
Quos circumcisos praeputia ponere jussi,
In me posteritas admissa nefanda patrare
Non dubitat, neque nostro odio se onerare veretur.

עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם Imo *propter* summam *malitiam operum eorum*, Deut. XXVIII, 20. Jerem. IV, 4. מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם *E domo* s. familia et cura *mea ejiciam* s. *expellam eos*. — „Per *domum Dei*,“ inquit J. G. Lackemacher in *Observatt. philologg.* P. V. p. 253. seq., „ex qua expellendi hic dicuntur Israelitae, Kimchius aliique eum sequuti interpretes, cum Judaei tum Christiani, templum intellexere Hierosolymitanum. A quibus ut dissentiam, eo adducor, quod tunc cum haec scriberet Hoseas, eidem templo pridem valedixerant Israelitae, ac fana frequentare coeperant peculiaria. Qui potuisset igitur poenae loco expulsio esse illis, qui neque ingrediebantur templum, neque ingredi cupiebant, imo adversabantur? Malim igitur phrasin *ex aedibus ejicere*, ad illum referre veterum morem, quo, matrimonium dissoluturi, feminam domo extrudebant. Duxit me in hanc sententiam illa prophetis, Hoseae praesertim, usitatissima imago, qua Deus ut maritus, gens vero Israelitica ut uxor ejus repraesentatur. Similitudinem in eo illi, ut opinor, posuerunt, quod istam Deus gentem eadem cura ac benignitate

xate foveret, aleret, atque tueretur, qua maritus ſolet conjugem dilectam, ideoque non minori jure cultum, reverentiam et obſequium ab illa poſtularet, quam maritus ſingula haec a ſua poſtulet conjuge. Quandoquidem vero Iſraelitae adeo parum memores vivebant ſui officii, ut ea idolis potius ſuis, quam vero numini praeſtare conſueſcerent, hinc paſſim repudium illis, Dei nomine, minantur prophetae. Inſignis in Noſtro locus eſt II, 4. Jam tulit ita Hebraeorum conſuetudo, ut femina, quam uxorem amplius nollent agnoſcere, e domo mariti abigeretur. Ex quo factum, ut *domo expellere* idem ſignificare coeperit, ac *dimittere*, *repudiare* uxorem. Datum hinc etiam repudiatae nomen fuit גְּרוּשָׁה, *expulſae*, ipſique divortio גֵּירוּשִׁין [id quod Lackemacherus pluribus comprobat locis e Maimonide et Talmude depromptis]. Ritu divortii eodem Graecis quoque et Romanis uti placuit. Quam ob cauſam vir uxorem abdicans dicebatur illam *ἀποπέμπειν* ſcil. *ἐκ τῆς οἰκίας*, *dimittere*, ſeu *ejicere* ex domo ſua, in quam conjugium initurus duxerat. Quando igitur Deus Iſraeli *expulſionem* minatur *e domo ſua*, ſane divortium minitatur, per metonymiam quandam; indicans ſcilicet, et alimenta et tutelam, et omnem gratiam eidem ſe ſubtracturum, *nec eſſe amplius*, quod addit, *amore eum ſuo proſequuturum* [לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם], ſed hoſtium injuriis expoſiturum. Quodſi tamen ulterius forte quis quaenam illa ſit divina domus, unde expellendi dicantur Iſraelitae, requirat, recte ſane affirmari poterit, quemadmodum Abarbenel monuit, regionem eſſe, quam decem tribubus inhabitandam conceſſerat, et ex qua per Aſſyrios mox erant abigendae. Ea nimirum VIII, 1. *domus* appellatur *Dei*. Hieronymus: „Quaeritur, quomodo *de domo ſua ejecerit eos*, id eſt, decem tribus, quum in domo Dei non fuerint? Sed domum Dei vel terram Sanctam appellabimus, in quam introducti ſunt, vel

fal-

falsum nomen Israelis, vel quod ad eos, quasi ad populum Dei, mittebantur prophetae. Quod autem ait, *non addat ut diligat eos*, perspicuum est, usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est: *de domo mea ejiciam eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod et ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo poterit eis adaptari: *non addam ut diligam eos?* quum postea Hierosolymam sint reducti, *et omnes principes eorum recedentes?* quum legerimus David, Asa, Josaphat, Ezechiam, Josiam, reges fuisse justos.“ כָּל־שָׂרֵיהֶם *Omnes* namque *principes eorum*, qui malitiam populi coercere debebant, סֹרְרִים, *refractarii* et legum divinarum impatientes sunt, cf. IV, 16. Abarbenel hoc in reges dictum existimat, functos in Israele regni muniis, ex quo in duo divisum regnum fuit; omnes enim illi pessimi nequam fuerunt, ac gravissimis peccatis in Deum sese opposuere. Nos Chaldaeo adstipulamur, כָּל רַבְרְבֵיהוֹן, *omnes proceres eorum* vertenti. Cf. Jesaj. I, 23. Quare autem *principum* in his mentio exstat, docet Kimchi: „*Principes eorum* praefectura ad hoc donati, ut eos corriperent ac ad frugi retraherent vitam, ipsimet *rebelles* sunt, qui ergo sperem unquam eos sincera ad me poenitentia reversuros? Ea propter non pergam eos diligere.“ Rittershusius:

Ob studia ista domo mihi eos expellere certum est,
Tam mala, tam prava, atque scelesta ac flagitiosa;
Statque omnem erga ipsos delere ex pectore amorem.
Ipsorum ducibus mens refractaria quippe est
Omnibus, in superos gestans animosque rebelles.

16. הֻכָּה אֶפְרַיִם *Percussus est Ephraim*, metaphora a stirpibus sumta, quae vermibus, vento, aut vi coeli asperioris tactae et percussae exarescunt, ut Jon. IV, 7. וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן, *percussit ricinum et exaruit;* et Ps. CII, 5. הוּכָּה *Percussum cor meum quasi herba exaruit.* Chaldaeus: *Domus*

Domus Israel similes sunt arbori, cujus radices exaruerunt deorsum, et cujus rami exarescunt sursum. שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ *Radix eorum exaruit*, q. d. non rami modo, sed ipsa radix, (cf. eandem imaginem Jesaj. V, 24. XIV, 30. Amos. II, 9.), ac tunc spes omnis fructus consequendi ademta; ideo sequitur: פְּרִי בַל־יַעֲשׂוּן, *fructum non edent*, i. e. sobolem nullam procreabunt. In coepta ab arboribus metaphora persistit, qua liberi etiam *fructus uteri* saepe dicuntur, vid. Thren. II, 20. Deut. XXVIII, 11. 18. Luc. I, 42. Sensus: regnum eorum funditus evertetur, ut reflorescere nequeat. Contrariam imaginem ad statum reipublicae indies magis efflorescentem designandum, cf. Jesaj. XXXVII, 31. Pro בַל, quod in margine exstat, in textu legendum בְּלִי; vid. Hiller *de Arcano Kerhib et Keri* p. 279. גַּם כִּי *Etiamsi vero*, ut supra VIII, 10. Jesaj. I, 15. יֵלֵדוּן *Genuerint* mares et feminae, de utroque enim sexu hoc verbum usurpari, patet ex Genes. XX, 17. וְהֵמַתִּי *Tamen mori faciam*, ut II, 5. Jesaj. XIV, 30. מַחֲמַדֵּי בִטְנָם *Desideria*, desideratissimos fructus *ventris eorum*, ut vel in utero, vel in partu moriantur. Cf. vs. 6. Ezech. XXIV, 16. 25. Thren. II, 4. Liveleus: „*Desideria*, i. e. desideratissimos eorum liberos; metonymia adjuncti, qualis apud Ciceronem in Epistolis uxorem et liberos *desideria sua* appellantem: *Valete*, inquit, *mea desideria*, *valete.*" Hieronymus: „Metaphoram sumit ab arbore, cujus si radices aruerint, fructum afferre non poterit, et si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim, cujus radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit; sive patres suos, Abraham, Isaac et Jaacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit, et propterea fructum justitiae non faciet, quod etsi fecerit, *interficiam*, inquit, *amantissima uteri ejus*, juxta id, quod supra [vs. 12.] dixerat: *si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus.*" Abarbenel: „Quasi conclusio-

cluſionem formare ex praecedentibus propheta formare voluiſſet, ſic ait: poſtquam percuſſus eſt Ephraim per hoſtium ſuorum manus, ac ipſa ejus *radix* (illuſtriores populi heroës deſignat) *exaruit,* conſequitur nec fructum ex eo ſperandum eſſe." Rittershuſius:

Ephraimaea tribus ſtricto mactabitur enſe,
Atque exareſcet penitus radicibus imis,
Ne poſthac ullos poſſit progignere fructus,
Quod ſi forte etiam praeter ſpem gignere tentet,
Dulcia ego ſubita mulctabo pignora morte,
Ne poſſit ſoboles genitoribus eſſe ſuperſtes,
Communi ex voto, conſueti ex moreque curſus.

17. יִמְאָסֵם אֱלֹהַי *Averſatur illos* impios homines *Deus meus,* „propheta loquitur," inquit Druſius, „et non obſcure innuit, appellando *Deum ſuum,* non eſſe amplius Deum ipſorum." Alii: *rejiciet eos Deus,* (ut ſupra IV, 6.), ſcilicet ita, ut non ſint amplius populus Dei (I, 9.), i. e. reſpublica, in qua Deus ſuum habeat domicilium. כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ *Nam non auſcultarunt ei,* non praeſtiterunt ei obedientiam, 2 Reg. XVII, 14. XVIII, 12. וְיִהְיוּ נֹדְדִים *Ideo erunt vagi* et exules, VII, 13., ſine rege et principe, III, 4. בַּגּוֹיִם *Inter populos* diſperſi, uti denunciatum jam Deut. XXVIII, 64. ſeqq. Rittershuſius:

Impia quando Dei vocem auſcultare recuſat
Turba, atque avertit monitis coeleſtibus aures,
Ab ſe ſpernet eos etiam Deus abjicietque.
Errabunda vagi figent veſtigia ubique
Sedibus incertis, varias hinc inde fugati
Per gentes, patria et vix reſtituentur in arva.

Cap.

Cap. X.

ARGUMENTUM.

Totum hoc Caput in enumerandis peccatis Ephraimitarum, illorumque propterea supplicium amplificando versatur. Primum queritur Deus, quod quicquid facultatis et virium in idolorum cultum et honorem effuse contulerunt, quum tamen ab illis nihil praeter stragem et ignominiam consequuti sint (1—4.). Quae adeo aliis non potuerunt esse praesidio, ut ipsa non evitarint, quominus inter alia spolia praedae quoque fuerint hosti victori (5—7.). Propterea eo desperationis dicuntur esse venturi, ut opprimi optent a ruentibus saxorum molibus, dummodo aerumnosam vitae conditionem effugiant (8.). Quum vero illorum stultum et inutilem laborem exprobrasset, ex quo fructus sperari posset nullus, hortatur ut melius ponant atque prudentius quod reliquum est temporis, ne dirum Arbelae fatum experiantur (9—15.).

---

1. גֶּפֶן בּוֹקֵק *Vitis evacuans* scil. fructum, dum hic maturescere incipit, ut pereat, nec cultori prosit. Ita Jarchi: „Israelitae similes sunt viti, quae abjicit omnem fructum suum bonum." Chaldaeus בּוֹקֵק vertit בְּזִיזָא *vastata*, et sane verbum בָּקַק de vastatione terrae dicitur Jesaj. XXIV, 1. 3. Sed hoc loco est Participium acti-

activum. LXX. εὐκληματοῦσα, Vulgatus *frondosa*, Syrus *vitis palmitum*, verterunt, ex significatione, ut nonnulli existimant, Arabici بقّ, *multam effudit pluviam coelum*, ac figurate, *multam prolem peperit* femina. Hinc et Michaelis in *Supplemm.* p. 212. nostram dictionem exponit: *vitis effundens*, id est, palmitibus foliisque luxurians, nimis frondosa; quod statim, addit, „ad Israelitas ita transfertur: quo ditiores sint, quo foecundiores agros arent, eo plures aras struere, et pulcriores statuere deorum imagines." Hieronymus: „Pro *vite frondosa* Aquila interpretatus est ἔνυδρον, quam nos *aquosam*, vel ἔξοινον possumus dicere, eo quod vini perdat saporem. Symmachus ὑλομανοῦσαν, quae tota in frondibus creverit. Vites quae putatae a vinitore non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, et humorem, quem debuerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt, istiusmodi vitis damnosa est agricolis. Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolae Deo. Dicamus et aliter: *vitis frondosa*, sive juxta LXX. εὐκληματοῦσα, id est, *bonas habens propagines*, et flagella fructifera, multos botros attulit, et uvarum foecunditas ramorum foecunditatem coaequavit; sed haec, quae prius talis erat, antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensae multitudinem, ut quanto plures haberet populos, tanto plura aedificaret altaria, et abundantiam terrae numero vinceret idolorum." Ceterum nomen גֶּפֶן, quod plerumque femininum est, h. l. ut masculinum tractatur, ut 2 Reg. IV, 39. יִשְׂרָאֵל est *Israel*, qui cum prava ejusmodi vite et Jesaj. V, 4. comparatur. פְּרִי יְשַׁוֶּה־לּוֹ *Fructum similem fert* s. *facit sibi*, sic verbum hoc accipitur in Piel 2 Sam. XXII, 34. (Ps. XVIII, 34.), et in Hiphil Jesaj. XLVI, 5. Thren. II, 13. Vulgatus: *fructus adaequatus est ei.* Gussetius: „*Israel evacuat vitem* vin-

vindemiando, tum *fructum ejus quadrare facit suo intento*, quod est, honorare idola; totum ergo fructum parat accommodate ad usus idololatricos.“ Alii יְשַׁוֶּה derivandum censent a שָׁוְא *vanitas, mendacium*, ac ה esse in compensationem א. Sic R. Salomo ben Melech: כאלו אמר פרי יכחש לו, *quasi dixisset: fructus mentietur ei*, citatque Hos. IX, 2. Hab. III, 17. Plures simplici *ponendi* significatu verbum illud accipiunt, ut Kimchi, sed is interrogative: *num fructus ponet*, faciet, *sibi?* „i. e. quomodo seponere sibi fructus poterit, quum perinde se habeat ac vitis vacua? nam rapinis eum exhauserunt hostes, ac reliquerunt eum ut vas inane; unde igitur prosperitas ei in posterum accedat, qua prolem numerose emittat floreatque opibus?“ Alii: *fructus ponit*, profert, *sibi* ipsi, in suam utilitatem. Ita Rittershusius:

Israeligenas similes ego judico viti
Vastatae ac vacuae, sibi, quae fructum ipsa reponit,
Utilis et nulli est unquam, nisi forte sibi ipsi.

Chaldaeus vertit: *Fructus operum illorum in causa fuit, cur captivi sint abducti.* Conjecit Cappellus, interpretem pro יְשַׁוֶּה suo in codice legisse יְשַׁבָּה, a שָׁבָה, *abducere in captivitatem*. Falsam tamen judicat hanc conjecturam Buxtorfius *Anti-Crit.* p. 735. „Male,“ inquit, „applicatur paraphrasis verbis prophetae, et verba prophetae non secundum mentem Jonathanis vertuntur et exponuntur a Critico. Propheta dicit: *vitis vacua*, vel *evacuans* est *Israel*, *fructus ponit*, vel *reponit ei*. Haec verba Jonathan accepit tanquam elliptice dicta, in quibus subaudiendum, quid fructus ejus reponat Israeli, scilicet mercedem et poenam condignam, captivitatem. In ejus itaque paraphrasi respondet פְּרִי *fructus operum ipsorum*; יְשַׁוֶּה־לּוֹ *causarunt ipsis*. Quod addit: *ut deportarentur*, vel, *captivi abducerentur*, de suo supplevit

et addidit; neque id respondet Hebraeo יְשַׁוֶּה, ut vult Criticus.“ כְּרֹב לְפִרְיוֹ *Secundum multiplicari*, s. *quum multiplicatio*, abundantia, accidit *fructui ejus*. Chaldaeus: *quando multiplicavi eis proventum*. Cf. IV, 7. הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת *Multiplicavit* Israel istum' fructum, vel, secundum Chaldaeum, *cultum*, *aris* idolorum, dum omnia bona, quae eis obtigerunt, non Jovae, Deo suo, sed idolis adscripserunt; cf. II, 7. 10. VIII, 11. כְּטוֹב לְאַרְצוֹ *Quando bene est* (Jud. XVI, 25. Esth. I, 10.) *terrae ipsius*, Israelis, quando floret et fertilis est. De bono ac felici statu reipublicae, sive totius populi in patria terra id accipi potest, quomodo *bene fuit terrae Israelis*, quando Jeroboamus terminos ejus restituit, et rempublicam victoriis suis in felicem statum reduxit, 2 Reg. XIV, 25. הֵיטִיבוּ Magis *exornarunt*, s. *bene instruxerunt*, 2 Reg. IX, 30. Jerem. II, 33. מַצֵּבוֹתָם *Statuas suas* idololatricas vs. 2. 2 Reg. XXIII, 14. Cf. supra VIII, 4. Hieronymus: „Pro *simulacris* LXX. verterunt *στήλας*, quas nos *statuas* vel *titulos* appellamus, qui proprie daemonum sunt, aut hominum mortuorum.“ Rittershusius:

Pro numero fructus plures etiam excitat aras
Gens idolorum male sano dedita cultui;
Proque soli ubertate sui simulacra locata
Dedicat, et cumulans probroso ea mactat honore.

2. In dictione חָלַק לִבָּם explicanda dissident inter se interpretes. Hebraei fere: *cor eorum divisit se*, scil. a Jova, sive *a lege ejus*, ut Chaldaeus habet. Sed quum verbum illud sensu hoc neutrali alias non legatur, sunt qui reddant active: *divisit cor eorum* scil. Deus, quod referunt ad interna dissidia, quibus respublica tandem dissolvi oportebat. Alii: *dividit*, i. e. distribuit, impertitur *cor*, animus *eorum* scil. sacrificia idolis, i. e. impertiuntur idolis quicquid habent. Ita Rittershusius:

Quicquid habet summo idolis studio impertitur.

Sed

Sed nimium alieni hac interpretatione textui infertur. Quidam, adscita significatione *laevem, lubricum esse*, quam חָלָק obtinet Ps. LV, 22., et Hiphil Ps. V, 10. XXXVI, 3., unde חֵלֶק de *blanditiis* usurpatur Proverb. VII, 21., verba nostra interpretantur: *adblanditur ipsis cor eorum*, dum idola volunt. Duriuscule. Nos quidem acquiescendum arbitramur in vulgo recepta Hebraeis explicatione, primo loco allata. Eam adoptavit quoque Hieronymus, dum vertit: *divisum est cor eorum.* In Commentario: „Tradunt Hebraei hujuscemodi fabulam, suspicionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes: quamdiu et reges et populi pariter vitulos aureos adorabant, et habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, de quo scriptum est [2 Reg. XVII, 2.]; quod *fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non sicut reges Israel, qui fuerunt ante eum.* Cujus nono anno Salmanasar, rex Assyriorum, cepit populum Israel, et eduxit eos in Assyrios, et habitare fecit juxta flumen Gozan, in civitatibus Medorum. Quaeritur ergo, quare sub pessimis regibus capti non fuerint, sed sub eo, qui coeperat ex parte aliqua ad meliora converti? Ad quod haec inferunt: excusabat se primum populus et dicebat: regum paremus imperiis, nec possumus eorum resistere tyrannidi, colimus vitulos, quos adorari compellimur, in diebus autem Osee ab eodem rege praeceptum est, ne tanto studio vituli colerentur, sed qui vellet iret in Hierusalem, et in templo sacrificaret Deo, huic, ajunt, sententiae, populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicit: *divisum est cor eorum*, hoc est, regis et populi, et nulla excusatione remanente nunc interibunt, et tradentur aeternae captivitati; statim enim ut populus dissensit a rege, venit interitus." עַתָּה יֶאְשָׁמוּ *Jam rei sunt*, XIII, 1. Levit. V, 5. Alii: *nunc rei peragentur, ob reatum luent et desolabuntur*, tenet enim אָשַׁם nonnumquam

 signi-

significationem verborum cognatorum שָׁמַם et יָשַׁם, veluti infra XIV, 1. Jes. XXIV, 6. Ezech. VI, 6. XXV, 12. Joel I, 18. הוּא *Ipse*, *Deus meus*, אֱלֹהַי, IX, 17. יַעֲרֹף *Resecabit*, destruet, ut quum bestia decollatur, qua de re hoc verbum Exod. XIII, 13. Deut. XXI, 4. et alias dicitur. Sed Arabibus عَرَفَ est quoque id quod قَطَعَ, *secuit*, *resecuit*, nec non idem quod جَزَّ, *amputavit*, *totondit*. Immerito igitur Michaelis *Supplemm.* p. 1971. hanc significationem usu linguarum sororiarum firmari negat, atque Arabici عرف, *novit*, significatione verbo hebraeo tributa, vertit: *novit altaria eorum*. LXX. Κατασκάψει. Vulgatus *depopulabitur*. Syrus ܢܣܚܘܦ· *destruet*. Chaldaeus: *circumaget*, s. *retro torquebit cervicem altarium ipsorum*. יְשֹׁדֵד *Vastabit*, Futurum Piel, ut Jerem. V, 6. מַצֵּבוֹת *Statuas* deastrorum, vs. 1. Hieronymus: „Quodque sequitur, *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit, *arasque depopulabitur*, non quod Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit.“ Rittershusius:

Ille autem, zelo qui cuncta idola flagrante
Prosequitur, Dominus, rerum cui summa potestas,
Impatiensque est consortis, simulacra nefanda
Confringet, divumque novas populabitur aras;
Asseret ipse suos ita cultus vindice dextra.

3. כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ *Nam nunc*, cum illud eis continget, agnoscent suam stoliditatem, et *dicent*: אֵין מֶלֶךְ לָנוּ, quae verba nonnulli interrogative accipiunt: *nonne regem habemus?* quasi comminationi superiori de aris destruendis et simulacris, opponant Israelitae: haec, quae tu minaris, ne contingant nobis, rex noster videbit. Vel, ut alii volunt: *Nunc*, dum jugum Assyriacum, Hosea regnante, excusserunt, et Aegyptiis foedere juncti

juncti sunt (VII, 11. VIII, 13. 2 Reg. XVII, 3. 4.), *dicunt* quasi gloriabundi: *nonne est rex nobis?* scilicet potens nunc et sui juris factus, sub cujus praesidio in posterum tuti ab hostibus erimus. Nihil tamen necesse, ut אֵין pro הַאֵין vel הֲלֹא positum arbitremur, quod nec veterum interpretum ulli in mentem venit. Bene Jarchi: „Cum istud in eos irruerit malum [de quo vs. 2.], dicturi sunt: *non est nobis rex*, id est, rex noster, cujus protectione nos tutos fore gloriabamur, quod ipse nobis in principiis procedens bella nostra sit confecturus, nullo nobis auxilio prodest." Nec aliter Kimchi: „Quasi nullus nobis esset rex; neque enim, quem talem vocamus, hostibus nos eripere valet, ut opinati sumus, quum regem postularemus, *qui nos procederet, et bella nostra gereret* [1 Sam. VIII, 20.]. Deus ipse noster fuit rex, qui hostium manibus nos eripuit, si secundum voluntatem suam ageremus, neque alio rege opus habueramus." כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת־יְהוָה *Quia non timemus Jovam*, a quo solo salus nobis exspectanda. Deuter. VI, 2. 13. 2 Reg. XVII, 36. 39. וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ *Ecquid rex efficiet*, s. praestabit *nobis?* Cf. XIII, 10. Jesaj. XXXI, 1. 2. Hieronymus: „Postquam confregerit Deus simulachra Israel, et depopulatus fuerit aras vel statuas eorum, et extrema captivitas venerit, dicent: *non est rex nobis*. Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addidit: nunc dicent, quando vastantur, quando sentient Osee, regem ultimum a se esse sublatum, ideo rex ablatus nobis est, quia non timuimus Dominum, verum regem; homo enim rex prodesse quid poterat?" In alia omnia abit Rittershusius:

Nunc vanas petulanti effundunt pectore voces:
Nullius imperio regis paremus, et, in nos
Quae rex constituit, non pendimus unius assis.
Ipsum non metuit sceli mens nostra monarcham.

 Quid

amaritudo judicium super sulcos agri. Ad quae in Commentario: „Dicite, quid vultis, errores veteres suspicate, pollicemini vobis prospera, quae vertentur in contraria; foedus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post *foedus*, quod LXX. interpretati sunt *testamentum* [διαθήκην], germinabit vobis non seges foecunda frumenti, non saltem jumentorum cibus, hordeum, non legumina varia, non vites, quae fructus suos in musta desudant, non poma arbores germinabunt, quae humorem terrae in varios vertunt sapores, sed *orietur* vobis *amaritudo*, imo *amaritudinis judicium*, sive ἄγρωστις, quam Latine in *gramen* vertimus. Est enim genus herbae calamo simile, quae per singula genicula fruticem sursum, et radicem mittit deorsum, rursusque ipsi frutices et virgulta alterius herbae seminaria sunt, atque ita in brevi tempore, si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Haec diximus juxta LXX. interpretes. Ceterum in Hebraeo *Ros* scriptum habet, quod in *amaritudinem* vertitur, quae, cum dies judicii advenerit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverint in gaudio, metant in lachrymis, qui riserunt, fleant, qui habuerunt consolationem, lugeant."

5. לְעֶגְלוֹת *Vitulis*, femininum, hoc solo loco obvium. „Quod a sequiore sexu *vitulae* vocantur Jeroboami vituli [1 Reg. XII, 28. 2 Reg. X, 29. 2 Paral. XIII, 8.], putant ad contemptum pertinuisse, ut illud Graeci vatis [*Iliad.* B. 235.]: Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί. Et Romani [*Aeneid.* IX, 617.]: *O vere Phrygiae, nec enim Phryges!* Neque dubium, quin illud ἐξιδιωσμοῦ genus multum valuerit apud Hebraeos, qui Deorum sexus nesciunt. Proinde in Diis censentur *Berith* Jud. VIII, 33.

et Aſtarte 1 Reg. XI, 5. 33. quamvis re vera apud cultores ſuos pro Deabus habitae fuerint. Foeminino igitur genere *vitulae* vocantur idola Jeroboami, ut eo magis conſtet, illa non poſſe haberi pro vero Deo, cujus decem nomina omnia maſculina ſunt." BOCHARTUS *Hieroz.* T. I. p. 369. edit. Lipſ. בֵּית אָוֶן i. e. *Bethelis*, cf. 8. 15. IV, 15. Amos. I, 5. Alii et vitulum *Danis* (cf. 1 Reg. XII, 29.) h. l. comprehendi exiſtimant, ob pluralem numerum לְעֶגְלוֹת. Alterum tamen vitulum in Dane hoc tempore ſuperfuiſſe negant alii, et in nomine illo *enallagen*, non modo generis, ſed etiam *numeri*, pluralis pro ſingulari eſſe volunt. Dathius in ſingulari לְעֶגְלַת legendum cenſet, nixus auctoritate Alexandrini aliusque Graeci interpretis, a Montefalconio citati, qui ambo ſingulare μόσχος exhibent. Conſentit Syrus. Adſtipulatur Dathio Bahrdtius, genuinam eſſe ſcripturam לעגלת demonſtrare exiſtimans ſuffixa, quae ſequuntur ſingularia. Accedit, quod verſu 6. tantum de uno vitulo vates loquatur. Sed recte Aurivillius *Diſſertatt.* p. 639. „Exiſtimaverim," inquit, „neque opus eſſe vulgarem lectionem, quam adeo in univerſum omnes Hebraei codices, tum manuſcripti tum impreſſi exhibent, ut non niſi unicus ſit apud Kennicottum Ms. [cui tamen poſtea tres acceſſerunt de-Roſſii codd., vid. ejus *Scholia critt.* ad loc.], qui לעגלת habeat [quod vero et defective ſcriptum eſſe, et לְעֶגְלֹת efferri poſſit], permutare, nec in τῷ לעגלות vel enallagen fingere, vel aliud quicquam ſuſpicari minus regulare. Etenim ſi referamus ſuffixa, quae heic exſtant, ſingularis numeri, non ad לְעֶגְלוֹת, ſed ad בֵּית אָוֶן, uti dudum fecit Hubigantius, ea uti, quo lectione receptae minime obſtarent. Neque illam hiſtoricae veritati contrariam dixerit, qui obſervet, pluralem numerum ab Hebraeis uſurpari, ubi aliquid deſignare volunt, quod majorem in modum vel ſui amorem vel odium excitat. Eo igitur uti heic propheta

poteft, ad indicandum, fummo fe gradu idolum iftud, vituli fortaffis forma gaudens, averfari, horrere, et contemnere." Praeterea pro recepto לְעֶגְלוֹת non modo ftat Chaldaeus, qui vertit: עַל דִּי פְּלַחוּ לְעֶגְלַיָּא בְּבֵיתְאֵל, *propterea quod fervierunt vitulis in Bethel*; verum et Hieronymus, qui prius verfus hemiftichium fic reddidit: *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae*, et in Commentario ita enarrat: „In Bethaven, id eft, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariae, quas cum irrifione non *vitulos* fexus mafculini, fed *vaccas*, id eft, feminas, appellavit, ut videlicet Ifrael non folum deos vitulos, fed deas vaccas coleret. Et ut oftenderet, vaccas Bethaven unum in Bethel vitulum fentiendum, non intulit: *luxit fuper eis populus*, fed, *fuper eo*, id eft, vitulo aureo." יָגוּרוּ *Timebunt* brevi, Deuter. I, 17., conftructum cum ל ejus, *cui timetur*, ut Job. XIX, 29. Alii גור h. l de *timore religiofo*, five cultu vitulo Betheliico exhibito intelligunt, ut Chaldaeus et Hieronymus, quorum interpretationes attulimus. Sed ifto fenfu fi גור ufurpatur, femper cum מ feu מִפְּנֵי פְּלֹנִי conftruitur; cf. not. ad Pf. XXII, 24. שְׁכַן שֹׁמְרוֹן quisque vicinus (Exod. XII, 4. Proverb. XXVII, 10.) Ita: habitator (eft enim τῷ יוֹשֵׁב parallelum Jefaj. XXXIII, 24.) *Samariae*; cf. VIII, 5. Poena hic denunciatur Ifraelitis, everfio totius cultus idololatrici, de qua diftinctius vs. 8. loquitur. כִּי־אָבַל *Nam mox lugebit*, Amos VIII, 8. Praeteritum propheticum, quo futura tanquam res geftae fiftuntur, ad certitudinem indicandam, ut Jefaj. V, 13. IX, 2., et faepius. עָלָיו *Super eo*, vitulo fuo. Qua in conftructione ad rem refpicitur praecedentem, non ad nominis formam, ut Genef. XLIX, 6. כְּבֹדִי junctum verbo femineo תֵּחַד, quoniam illud pro נַפְשִׁי, nomine feminino, ponitur. עַמּוֹ *Populus ejus*, vituli cultores. Vel: populus Bethelis. וּכְמָרָיו *Et facrificuli ejus*. Nomen praeter hunc locum bis tantum, 2 Reg. XXIII, 5. et

et Zephan. I, 4. obvium, atque ubique in deteriorem partem poſitum, de ſacerdotibus idolorum, plane ut Syriacum ܟܘܡܪܐ. Vid. J. D. Michaelis ad Caſtelli *Lexic. Syriac.* p. 419. et *Supplemm.* p. 1197. Illos nomen adeptos eſſe ab *atris veſtibus*, quum Hebraeorum *albis* uterentur, conjectura eſt parum probabilis. Veriſimilior Dav. Millii (*Diſſertatt. ſelectt.* p. 422. edit. ſec. 1743. 4.) ſententia, illud nomen derivari a radice כָּמַר *incendit, flagravit, uſſit* (Geneſ. XLIII, 30. Thren. V, 10.). Ab *incendio* autem ſacrificulos iſtos כְּמָרִים appellatos exiſtimat, quia idolis continuo thus et ſuffitum incendebant. עָלָיו יָגִילוּ Qui adhuc *ſuper illo* exſultant, ellipſis relativi, ut vs. 1., Jeſaj. XXVIII, 16. atque ſaepe alias. עַל־כְּבוֹדוֹ lugebunt *ſuper gloria ejus.* Suffixum quidam referunt ad *vitulum*, alii ad *Bethaven*, alii, et id quidem rectius, *ad populum*, ut IV, 7. IX, 11. Jeſaj. XVII, 3., ſed ita, ut vitulus intelligatur, quemadmodum Jova *gloria Iſraelis* alibi dicitur, ut Jerem. II, 11. כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ *Quia migravit a nobis*, ab hoſtibus asportatus. Cf. 1 Sam. IV, 21. 22. Jeſaj. XXIV, 11. Jerem. XLVIII, 7. Rittershuſius:

Ob vitulos Bethavenicos cives Samaritae
Conficiunt curis ſeſe, et formidine inani,
Quando ipſum luget populus ſuus, aedituique
Atrati, qui quondam ob eum exultare ſolebant,
Integra adhuc florens ipſis cum gloria ſtaret,
Quae modo vaneſcens alio migravit in auras.

Hieronymus: „Si autem luxit populus, quare aeditui ejus ſuper eo exultaverunt? Tradunt Hebraei, vitulos aureos a ſacerdotibus furto eſſe ſublatos, et pro his aeneos et deauratos repoſitos. Cum igitur lugeret populus tempore neceſſitatis et anguſtiae, etiam vitulos aureos inter munera cetera Aſſyriis regibus, et maxime regi Sennacherib ab Iſraelis rege eſſe directos, exultabant

aedi-

poteft, ad indicandum, fummo fe gradu idolum iftud, vituli fortaffis forma gaudens, averfari, horrere, et contemnere." Praeterea pro recepto לְעֶגְלוֹת non modo ftat Chaldaeus, qui vertit: עַל דִּי פְּלַחוּ לְעֶגְלַיָּא בְּבֵיתְאֵל, *propterea quod fervierunt vitulis in Bethel*; verum et Hieronymus, qui prius verfus hemiftichium fic reddidit: *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae*, et in Commentario ita enarrat: „In Bethaven, id eft, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariae, quas cum irrifione non *vitulos* fexus mafculini, fed *vaccas*, id eft, feminas, appellavit, ut videlicet Ifrael non folum deos vitulos, fed deas vaccas coleret. Et ut oftenderet, vaccas Bethaven unum in Bethel vitulum fentiendum, non intulit: *luxit fuper eis populus*, fed, *fuper eo*, id eft, vitulo aureo." יָגוּרוּ *Timebunt* brevi, Deuter. I, 17., conftructum cum ל ejus, *cui timetur*, ut Job. XIX, 29. Alii גור h. l de *timore religiofo*, five cultu vitulo Bethelico exhibito intelligunt, ut Chaldaeus et Hieronymus, quorum interpretationes attulimus. Sed ifto fenfu fi גור ufurpatur, femper cum מ feu מִפְּנֵי פְּלֹנִי conftruitur; cf. not. ad Pf. XXII, 24. שְׁכַן שֹׁמְרוֹן quisque *vicinus* (Exod. XII, 4. Proverb. XXVII, 10.) i. e. habitator (eft enim τῷ יוֹשֵׁב parallelum Jefaj. XXXIII, 24.) *Samariae*; cf. VIII, 5. Poena hic denunciatur Ifraelitis, everfio totius cultus idololatrici, de qua diftinctius vs. 8. loquitur. כִּי־אָבַל *Nam* mox *lugebit*, Amos VIII, 8. Praeteritum propheticum, quo futura tanquam res geftae fiftuntur, ad certitudinem indicandam, ut Jefaj. V, 13. IX, 2., et faepius. עָלָיו *Super eo*, vitulo fuo. Qua in conftructione ad rem refpicitur praecedentem, non ad nominis formam, ut Genef. XLIX, 6. כְּבוֹדִי junctum verbo femineo תֵּחַד, quoniam illud pro נַפְשִׁי, nomine feminino, ponitur. עַמּוֹ *Populus ejus*, vit[illegible]
Vel: populus Bethelis. וּכְמָרָיו *Et facrific*[illegible]
men praeter hunc locum bis tantum, [illegible]

et Zephan. I, 4. obvium, atque ubique in deteriorem partem positum, de sacerdotibus idolorum, plane ut Syriacum ܟܘܡܪܐ. Vid. J. D. Michaelis ad Castelli *Lexic. Syriac.* p. 419. et *Supplemm.* p. 1197. Illos nomen adeptos esse ab *atris vestibus*, quum Hebraeorum *albis* uterentur, conjectura est parum probabilis. Verisimilior Dav. Millii (*Dissertatt. selectt.* p. 422. edit. sec. 1743. 4.) sententia, illud nomen derivari a radice כָּמַר *incendit, flagravit, ussit* (Genes. XLIII, 30. Thren. V, 10.). Ab *incendio* autem sacrificulos istos כְּמָרִים appellatos existimat, quia idolis continuo thus et suffitum incendebant. עָלָיו יָגִילוּ Qui adhuc *super illo* exsultant, ellipsis relativi, ut vs. 1., Jesaj. XXVIII, 16. atque saepe alias. עַל־כְּבוֹדוֹ lugebunt *super gloria ejus*. Suffixum quidam referunt ad *vitulum*, alii ad *Bethaven*, alii, et id quidem rectius, *ad populum*, ut IV, 7. IX, 11. Jesaj. XVII, 3., sed ita, ut vitulus intelligatur, quemadmodum Jova *gloria Israelis* alibi dicitur, ut Jerem. II, 11. כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ *Quia migravit a nobis*, ab hostibus asportatus. Cf. 1 Sam. IV, 21. 22. Jesaj. XXIV, 11. Jerem. XLVIII, 7. Rittershusius:

Ob vitulos Bethavenicos cives Samaritae
Conficiunt curis sese, et formidine inani,
Quando ipsum luget populus suus, aedituique
Atrati, qui quondam ob eum exultare solebant,
Integra adhuc florens ipsis cum gloria staret,
Quae modo vanescens alio migravit in auras.

Hieronymus: „Si autem luxit populus, quare aeditui ejus super eo exultaverunt? Tradunt Hebraei, vitulos aureos a sacerdotibus furto esse sublatos, et pro his aeneos et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cetera Assyriis regibus, et maxime regi S[illegible]h ab Israelis rege esse directos, exultabant aedi-

aeditui, quod fraus eorum nequaquam possit argui vel deprehendi. Et hoc est, quod ait, *aeditui ejus*, id est, vituli, *super eo exultaverunt in gloria populi*, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria, *quia migrasset ab eo*, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquiunt, hoc esse quod dicitur, perspicue sequens versus ostendit."

6. גַּם Nam *etiam* cum hominibus et ceteris spoliis; vid. 2 Reg. XVIII, 9. seqq. אוֹתוֹ *ille ipse* vitulus; אֶת h. l. non est nota Accusativi, sed ut Nominativus verbo passivo jungitur, ut Num. XXVI, 55. XXXII, 5. Deut. XX, 8. Cujus dicendi formulae rationem exposuit Storr *Observatt.* p. 263. seqq. not. לְאַשּׁוּר *in Assyriam*, vel *Assyrio*, i. e. ad regem Assyrium, V, 13. cf. Jes. VIII, 4. יוּבַל *Deportabitur*, XII, 2. Jes. XVIII, 7. Ps. LXXVI, 12. מִנְחָה Ut *munus*, 1 Sam. X, 27. לְמֶלֶךְ יָרֵב *Regi ultori*, ut Vulgatus vertit. Chaldaeus: *regi qui venit punitum eos;* vid. not. ad V, 13. בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח Tunc *pudor ignominiosus Ephraimum capiet.* Pudebit eos deastri, qui auxiliari eis non potuit, et ipse in triumpho ductus est. Cf. Jerem. XLVIII, 13. וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל *Et erubescet Israel*, IV, 19. Jes. I, 29. מֵעֲצָתוֹ *A consilio suo*, s. *propter consilium suum*, quod non tantum de vitulorum erectione (1 Reg. XIII, 28.), sed continuo cultu, contra consilium divinum, toties illis per prophetas inculcatum, intelligendum. Cf. Deut. XXXII, 28. Jesaj. XXIX, 15. XXX, 1. Jerem. VII, 24. Mich. VI, 16. Rittershusius.

Assyrias sed enim veniet perlatus in oras,
Ultori ut grato detur pro munere Regi.
Sic fiet, tribus ut constet suffusa pudore
Ephraimaea; rubor gentem occupet Israelis,
Talia cum cernent studiorum praemia reddi,
Pravorum, ut perversa malus probet exitus acta.

Hiero-

Hieronymus: „Siquidem (cf. not. ad vs. 5. sub fin.) *ipse* [vitulus] *in Assur delatus est munus regi ultori*, statimque sequitur: *confusio Ephraim capiet*, *ut confundetur in voluntate sua*, sive, *in consilio suo*. Deprehensa enim fraus deauratorum regi Israel literis indicatur; unde se placere aestimaverant, inde vel maxime confundentur, et offendunt eos, quibus munera miserant, aestimantes non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Menahem, regi Assyriorum, Phul, mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei praeberet auxilium, inter quae nonnulli arbitrantur, etiam vitulos aureos esse directos. Pro *Jarib* in praesenti loco Symmachus interpretatus est ὑπερμάχοντι, id est, praesuli et defensori."

7. נִדְמֶה *Excisa* erit, vel *exscindenda est*, vs. 15. Jes. VI, 5. שֹׁמְרוֹן *Samaria*, nomen urbis cum terminatione masculina, ut תִּפְסַח, צֹר, דַּמֶּשֶׂק, et alia. מַלְכָּהּ et *rex ejus*, in quo spem et fiduciam suam ponebant. Asyndeton, quale Habac. III, 11. שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ *sol* et *luna*. Alii: *excisus* erit *Samariam* quod attinet *rex ejus*, i. e. Samariae rex exscindendus erit; ut שֹׁמְרוֹן sit Nominativus absolutus, qualis Cohel. II, 14. הֶחָכָם עֵינָיו, *sapiens oculi ejus*, sapientis oculi. Jon. II, 7. הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ *terra vectes ejus*, i. e. terrae vectes. כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם *Sicut spuma*, vel *bulla* aut *ebullitio* (alias enim de *irae fervore* usurpatur, ut Jes. LIV, 8.) *in superficie aquae*. Hieronymus: „*Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super facie aquae*. Pro *spuma*, quam LXX. et Theodotion φρύγανον, id est, *cremium*, transtulerunt, aridas herbas, siccaque virgulta, quae camino et incendio praeparantur, Symmachus posuit ἐπίζεμα, volens ostendere ferventis ollae superiores aquas, quas Graeci πομφόλυγας vocant. Sicut igitur spuma, quae super aquam

aquam est, cito dissolvitur [cf. Hieronymum infra ad vs. 15], sic regnum decem tribuum velociter finietur." Ad verbum נִדְמָה notat Abarbenel, postquam observasset, interpretum plurimos illud h. l. sumere *exscindendi, perdendi* significatu, Jarchium illud interpretari *silentium imponetur*, hoc sensu: silentium imponetur Samariae; silentium quoque imponetur regi ejus. „Commodius vero," pergit Abarbenel, „accipi existimo hoc verbum significatione *similitudinis* et *comparationis*, ut vertendum sit: *similis factus est* in urbe *Samariae* (subaudiendo ב, ut Exod. XX, 11. et alias) *rex ejus spumae in superficie aquarum*, quod supernatat quidem spuma eminetque, ac superior aliquanto permanet, exiguo tamen tempore evanescit, insigni sic comparatione fluxam ejus gloriam depingens." Eodem, quo Abarbenel, sensu נִדְמָה capiens Rittershusius, nostrum versum sic reddit:

Rex Samaritanus bullae assimilatus (in unda
Quae celeri exurgens velut est prognata tumore,
Sic displosa etiam celeri evanescet abortu)
Exutus regno mox carceris incola fiet.

Nos tamen non solum ob constructionem sententiae, verum et ob anaphoram versus sequentis (in quo non quidem hoc ipsum verbum, sed ejusdem significationis, etiam in principio scriptum) arbitramur *exscindendi* significationem retinendam. Sensus ceteroquin, quem Abarbenel indicat, probus est, esse nimirum propositum vati, subitum regis Israelitici exponere exitium.

8. וְנִשְׁמְדוּ *Et sic delebuntur*, destruentur, Genes. XXXIV, 30. 1 Reg. XV, 27. בָּמוֹת *Excelsa*, seu potius *arae*, in sublime exstructae, vid. not. ad Jes. XVI, 12. אָוֶן *Inanitatis*, cultus superstitiosi, vid. vs. 5. XII, 12. Hieronymus: „Ipsa autem excelsa sunt *On*, id est idoli, quod interpretatur *inutile*, quod idolum et inutile peccatum est Israel." חַטַּאת יִשְׂרָאֵל Appositio: *ceu peccatum*

catum Iſraelis, i. e. in quibus exſtruendis et frequentandis praecipue peccarunt. קוֹץ וְדַרְדַּר *Tribulus et ſpina*, Geneſ. III, 18. Vid. Celsii *Hierobot.* T. II. p. 128. et 223. Cf. ſupra IX, 6. יַעֲלֶה *Aſcendet*, ſuccreſcet, ut Jeſ. XXXII, 13. עַל־מִזְבְּחוֹתָם *Super aris eorum*, quas vel vitulis, vel Baali; aliisve idolis erexerunt. Cf. vs. 1. 2. VIII, 11. Amos III, 14. Hieronymus: „Diſſipato idolo et excelſis ejus *lappa et tribulus aſcendet ſuper aras eorum;* ſignum ultimae ſolitudinis, ut ne parietes quidem et extrema aedificiorum veſtigia relinquantur." וְאָמְרוּ לֶהָרִים Tantaque eos opprimet miſeria, *ut* deſperabundi *dicant* etiam *montibus:* כַּסּוּנוּ *operite nos.* Mortem, etiam miſerrimam, ſibi praeoptabunt prae vita, ut obruti montibus et collibus, miſereque contuſi, mala futura videre non cogantur, vel praeſentia non videant amplius. Similia vid. Jeſ. II, 19. Jer. VIII, 3. Apoc. VI, 15. Alii horrorem conſcientiae deſcribi exiſtimant excruciantem impios, ut absconditi eſſe exoptent a facie irati Dei. וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ *Et collibus* dicent: *cadite ſuper nos*, „mori magis optantes, quam cernere quae afferunt mortem," ut ait Hieronymus. Rittershuſius:

Excidium idolo jamjam impendebit Avenis [i. e. Bethelis vs. 5.]:
Excelſis ſua pernicies jam certa parata eſt,
Iſraëligenis peccandi occaſio pridem
Quae fuerant, ipſos vero abducentia Jova.
Spinae aras tribulique tegent, et ſacra abolebunt
Impia. Tunc montes deſperabunda vocabit
Natio in auxilium, idque petent a collibus altis,
Nos tegite, o montes! Nobis incumbite colles!
Aut arcete malum impendens cervicibus, aut nos
Abſorptos latebris ad tartara trudite opaca,
Has vanis voces ululatibus ingeminabunt.

9. Verba מִימֵי הַגִּבְעָה vulgo vertunt *inde a diebus Gibeae* peccaſti tu, o Iſrael. Sed Gibeae non totus Iſrae-

Israeliticus populus peccavit, sed soli Benjaminitae, qui Levitae cujusdam concubinam foede stuprarunt; atque ipsa quidem ex stupro mortua est; Levita autem in partes eam discidit, quas misit ad reliquas tribus. Unde dirum bellum ortum in quo aliquoties victae tribus a Benjaminitis, qui tamen postea magnam acceperunt cladem; vid. Jud. XIX. XX. Sed laudem potius merebant Israelitae, quippe qui commissum a Benjaminitis scelus ulciscerentur. Quare alii haec eo referunt, quod circa illud tempus Israelitae adinventam a Michea Teraphorum superstitionem (Jud. XVII, 5. seqq.), et a Danitis in urbe sua constitutam, publice et impune permiserint, Jud. XVIII, 30. 31. Ita Hieronymus, qui versum hunc ita exponit: „Ex eo die, quo uxorem Levitae turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel, non quia ultus est injuriam, et scelus sanguine vindicavit, sed quia dolore maritali prosiluit ad pugnam, et sacrilegium in Deum suum noluit vindicare, eo quod in domo Michae Ephod et Teraphim, quae pro idolis adorabantur, neglexerint. *Hic* igitur *stetit Israel* [שָׁם עָמָדוּ], ibi suum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini, idcirco *non eos comprehendet propter Gabaa proelium* [לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה], sive captivitas, sicut ipsi putant, ibi enim benefecerunt, ut persequerentur *filios iniquitatis* [בְּנֵי עַלְוָה], sed *corripiam*, inquit [vs. 10.], *eos, atque erudiam tota mei animi voluntate.*" Nec multo aliter Jarchi: „Inde a tempore commissi a Benjaminitis scelesti illius facinoris Gibeae, sub Othniele, primo Judicum, circa quod ipsum tempus fuit sculptile Michae, permanserunt [עָמָדוּ] Israelitae in ejusmodi superstitionibus. Quoniam vero de idolo illo abolendo non fuerunt solliciti, ideo tam parum feliciter bellum contra Benjaminitas gesserunt." Sed vatem de cultu superstitioso a Micha instituto cogitasse, in verbis ejus ne vestigium quidem apparet.

ret. Ad Saulem regem, Gibeae natum et ibidem habitantem (1 Sam. IX, 4. XXVI, 1. 2 Sam. XXI, 6.), ejus loci mentionem pertinere existimavit Chaldaeus, qui hunc versum sic exposuit: *A diebus Gibeae peccastis, o domus Israel; illic steterunt et rebellarunt contra verbum meum, regem sibi praeficiendo, neque tamen digni fuerunt, ut firmum ac stabile ipsis esset regnum in Gibea; illuc venerunt adversus eos bellatores, ac dederunt neci eorum patres, quin ipsi quoque filii interierunt.* Hanc vero explicationem cum verbis hebraeis vix posse conciliari, vere Jarchi monuit. Nos quidem haud dubitamus particulam מ in מִימֵי capiendam esse pro *magis ac*, ut saepe, veluti Ps. CXIX, 98. Cohel. VII, 1., unde hunc versum sic interpretamur: *Magis quam diebus Gibeae peccasti, o Israel,* i. e. majora a vobis scelera sunt commissa quam olim Gibeae a Benjaminitis; שָׁם עָמָדוּ *ibi steterunt*, i. e. manserunt superstites (quomodo verbum עָמַד τῷ אָבַד oppositum usurpatur Ps. CII, 27.); nam Benjaminitae, ut constat ex Jud. XX, gravissima quidem clade ob facinus Gibeae perpetratum fuerunt adfecti, non tamen penitus deleti, sed poena sic fuit temperata, ut per sexcentos illos, qui evaserant, haec tribus in integrum restitueretur. Graviorem vero vindictam incubituram Israelitis, nec sic eos abituros, docent reliqua hujus commatis verba, quibus cladis illius exemplum ad hos transfertur, mutata persona a secunda ad tertiam, ut Judic. XX, 38, et propheta ad auditorem vel lectorem converso: לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עַלְוָה, *non assequetur eos in Gibea bellum* olim gestum vel, *ob Gibeam*, ob scelera ibi patrata, *contra filios insolentiae*, sed bellum longe gravius et perniciosius, bellum longe deterius experientur. Quum enim illud ad Gibeam gestum, quamvis atrox et funestum, non diu post tamen cessaverit, et victi a fratribus mox in gratiam fuerint recepti; Noster significat, bellum, quod hostes barbari Israelitis

sint illaturi, non finiendum esse, nisi tota republica eversa deletaque. Mitto alias, hujus versus interpretationes, quarum multae et variae exstant. Quis enim malet glandibus vesci, ex quo fruges sunt repertae? Ultimam hujus versus vocem, עַלְוָה, plerique haud diversum existimant ab עַוְלָה *iniquitas* (ו et ל transpositis, ut זְוָעָה et זַעֲוָה *commotio*, כֶּשֶׂב et כֶּבֶשׂ, *ovis*, שִׂמְלָה et שַׂלְמָה, *vestimentum*), quod ipsum et quamplurimi sistunt codices, et LXX. Hieronymus et Syrus exprimunt. Dictio בְּנֵי עַוְלָה legitur et 2 Sam. III, 34. Solus Chaldaeus vulgare עַלְוָה procul dubio habuit; traduxit vero ultimam literam ה ad sequentis versus primam vocem באתי, ita ut עלו הבאותי legeret. Vertit enim: *ascenderunt. Per verbum meum adduxi.* A. Schultens ad *Haririi Consess.* I. p. 15. nostrum עַלְוָה ex Arabico غَلَا, *modum excessit, extulit se,* illustrandum arbitratus phrasin בְּנֵי עַלְוָה *filios insolentiae, ferocis indomitaeque erga Deum proterviae* interpretatur; sensu illi, quem dant בְּנֵי עַוְלָה, *filii iniquitatis,* haud dissimili. J. D. Michaeli *Supplemm.* p. 1912. עַלְוָה *fraudem* significat, collato Syriaco ܥܠܘܒܐ et Aethiopico עלו *fraudulenter egit, fidem fefellit;* unde verba inde a לא תַשִּׂיגֵם sic vertit: *bellum eos non adsequebatur Gibeae* (expugnari Gibea, vincique Benjaminitae non poterant) *ob filios fraudulentiae,* i. e. ob aliquos fraudulenter bellum gerentes. Sensus prorsus ἀπροσδιόνυσον. Illud vero haud dubium, *filiis iniquitatis,* sive *proterviae,* significari nefarios illos stupratores, Gibeae cives, Benjaminitas, contra quos reliquae Israeliticae tribus bellum susceperunt, Jud. XIX, 22. XX, 13. Rittershusius:

Exemplo a Gabaitarum peccata patrastis
Inde usque Israeligenae, et mansistis in illo
Constantes. At eos longe diversa prebendent
Proelia ab his foedos quae hauserunt Benjaminitas.

10.

10. בְּאַוָּתִי *Pro deſiderio* itaque *meo* fiet, וְאֶסֳּרֵם *ut caſtigem eos*. Bene Hieronymus: *juxta deſiderium meum corripiam eos*. Vocem illam, alias non obviam, notante Maſora, quidam ad אָסַר, *vinxit*, referunt, dicuntque eſſe formae וַיֶּאֱנֹק *ejulabit*, Jerem. LI, 52., atque וַיֶּאְסֹר *et accinxit*, Levit. VIII, 7., in quibus non ſervatur forma Quieſcentium prima Aleph, ſed flexio fit juxta normam Perfectorum. Ita verbo noſtro et hoc loco Perfectorum formam adaptari, ita tamen, ut ob craſin duorum Aleph literae Samech Dageſch euphonicum inſeratur, et Cholem mutetur in Camez-Chatuph, ſive vocalem brevem, ob pronomen ſuffixum. Verum ſenſus prodibit magis idoneus, ſi וְאֶסֳּרֵם ad verbum יָסַר referamus cujus ſit Futurum Cal. Ita Kimchi, qui Dageſch τῷ ס inditum obſervat euphonicum eſſe, poſitumque pro deficiente prima radicali Jod, ut אֶצָּק *effundam*, Jeſaj. XLIV, 3., a יָצַק, et יִצָּרֵהוּ, *format illud*, ibid. vs. 12., a יָצַר. Qualis futura ſit poena, qua eos ſit afflicturus, declarat, dum ſubjicit: וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים, *congregabuntur contra eos populi* barbari et hoſtiles, quod ipſum minatur Micha IV, 11. Zachar. XII, 3. בְּאָסְרָם *Alligando*, ſ. *dum alligabo eos*, veluti boves aratores, de quibus verbum אָסַר dicitur 1 Sam. VI, 7. 10. Jerem. XLVI, 4., et ſequente ל Geneſ. XLIX, 11. In explicanda poſtrema noſtri verſus dictione, לִשְׁתֵּי עינתם, vox poſterior, cum ob varietatem Keri et Chethib, tum ob originis maxime varietatem, ſcrupulos injecit interpretibus. In margine legi jubetur עונתם (Vau poſt Ain), quod plures עֲוֹנֹתָם efferunt, id eſt, *iniquitates eorum*, Levit. XVI, 21. Pſalm. XXXVIII, 5. Proverb. V, 22. Ita LXX. Ἐν τῷ παιδεύεσθαι αὐτοὺς ἐν ταῖς δυσὶν ἀδικίαις αὐτῶν. Nec aliter Hieronymus: *Quum corripientur ſuper duas iniquitates ſuas*. In Commentario totum verſum ita enarrat: „Sed *corripiam*, inquit, *eos*, *atque erudiam tota animi mei voluntate, et congregabo adverſus illos populorum multitudinem, quia duas fecerunt iniqui-*

 tates,

tates, vindicando hominem, et Dei ſui injuriam negligendo [vid. not. Hieronymi ad vs. 9.]. Sive *duas iniquitates*, quia primum peccaverunt in idolis Michae [Jud. XVII, 5.], ſecundo in vitulis Jeroboam. Vel certe duos vitulos Samariae in Dan et Bethel poſſumus duas iniquitates appellare, de quibus et Jeremias loquitur [II, 13.]: *Duo peſſima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt ſibi lacus contritos, qui non poſſunt aquam continere.*" Verum enimvero obſtant puncta vocalia in textu poſita, quibus vox in margine ſcripta eſt pronuncianda, quo minus hanc expoſitionem recipiamus. *Peccata* enim ſonant עֲוֹנֹת, ſed noſtra vox efferenda עוֹנֹת, quod nos cum Chaldaeo, Aben-Eſra et Kimchio *ſulcos* interpretamur, ut igitur ejusdem ſit ſignificationis cum מַעֲנוֹת Pſ. CXXIX, 3., referendumque ad עָנָה, *ſubegit*, ut *ſulci* illud nominis ſint adepti a ſubigenda terra, quae ſit aratione, vel a *reſpondendi* notione, quia παράλληλοι ſibi reſpondent. Formatur ergo עוֹנָה ab עָנָה, ut a גָּלָה fit גּוֹלָה, *captivitas*; ab עָלָה dicitur עוֹלָה, *aſcenſus*, a יָנָה eſt יוֹנָה, *oppreſſio*, Jerem. XXV, 38., a שָׁאָה fit שׁוֹאָה, *vaſtatio*. Quod in textu ſcribitur עינתם, innuit, fuiſſe codices, in quibus defective עֹנֹתָם exſtaret, id quod pluribus exemplis ejusdem inter ſcripturam textus et marginis diverſitatis oſtendit Hillerus *de Arcano Cethib et Keri* p. 253., cui tamen in eo non adſtipulamur, quod noſtram vocem *habitationes* interpretatur, collato haud dubie Exod. XXI, 10., quo loco עֹנָתָהּ nonnulli de *habitatione*, quam uxori maritus praeſtare debet, intelligunt. Sed ejus loci alia plane eſt ratio. Nos, uti diximus, ſequimur Chaldaeum, qui poſterius verſus hujus hemiſtichium ſic vertit: colligam contra eos populos, qui dominentur eos, כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עוֹנָתֵיהּ, *ſicut ligatur par boum ad duos ſulcos ſuos*. *Ligari* autem *duobus ſulcis* de bobus arantibus dicitur, quando communi jugo ita col-

colligantur, ut in duobus sulcis contiguis una et pari passu incedant. Sic qui decreti sui propositum indicaverat Deus, quod esset Israelem castigaturus (hemistichio priori), ulterius jam declarat, quod ita illigaturus sit suis poenis refractarium Israelem (quem versu proximo aperte vitulo comparat), ut anxie laborando versare quasi supplicia sua adigeretur, neque excedere sulcis miseriarum usquam posset, priusquam laborum foret absoluta meta. Ita de poenarum certa mensura intellexit nostrum locum Salomon Ben Melech, qui in suo Commentario, nomine *Michlal Jophi* noto, עֹנֹת pluralem esse docet nominis עוֹנָה, formae שׁוֹאָה, idemque quod מַעֲנוֹת Ps. CXXIX, 3. significare; tum sic pergit: „Est haec ipsa meta, quam qui bobus arattum promovet, arando describit juxta mensuram sibi in animo designatam; eam ut absolvit, vertit se, postmodum alteram faciens similem priori. Meat sic remeatque, usquedum integer ager fuerit aratus.“ Alias hujus loci interpretationes recensuit expenditque Christ. Ern. *de* Windheim, in *Dissertat: in locum difficiliorem Hos. X. comm.* 10., Erlang. 1755. 4. Ipse adoptat A. Schultensii (in *Animadverss. philologg.* ad h. l.) sententiam, עֵינֹתָם legentis, i. e. *fontes eorum*, שְׁתֵי vero *potationes* vertentis, quasi pluralis sit formae מְתֵי, כְּלֵי, a שְׁתִי, *potatio*, Cohel. X, 17. Unde haec prodit nostri loci interpretatio: *congregabuntur populi adversus eos*, Israelitas, *in ligatione eorum*, i. e. quando eos ligavero captivos abducendos, *ad potationes fontium eorum*, s. *ad fontes eorum epotandos*, i. e. qui Israelitarum bona ad se rapiant, suosque in usus convertant. Eam interpretationem, de quo neque Schultensius, neque Windhemius monent, jam proposuerat Gussetius in *Commentariis Ling. Hebr.* sub rad. עוה Lit. S. et sub שתה A. B. Nobis quidem illa minime facilis et idonea videtur. Nec magis J. D. Michaelis placet explicatio, qui in *Supplemm.* p. 1895. עֵינֹתָם legens, עֵינָה *vomerem*

rem notare arbitratur, collato Arabico عِبْنٌ et عِبَانٌ, *vomer*. „*Vomere*,“ inquit, „pro *aratro* posito erit: *praeligare illos duobus aratris suis*, duo autem memorantur aratra, quod duo illis boves, Israelitae et Judaei, junguntur.“ Rittershusius:

Arbitrio sed enim ipse meo ipsis vincula nectam
Poenarum, meritis castigaboque figuris.
Agmina concurrent populorum plurima in ipsos,
Captivamque domum rapient utramque ferentque.
Sic peccata luent in me commissa proterve.

11. וְאֶפְרַיִם *Sed* Israel, aut decem tribus (IV, 17. Jesaj. VII, 5.), inprimis *Ephraim*, arrogans semper et contentiosus ac pervicax populus; cf. Jud. VIII, 1. XII, 1. Ps LXXVIII, 9. עֶגְלָה מְלֻמָּדָה Veluti *vitula* est *edocta*, adsueta (Jesaj. XXIX, 13. Jerem. XXXI, 18.), non ad arandum, sed לָדוּשׁ, *ad triturandum*, ut sequitur. „Quod opus,“ inquit Bochartus (*Hieroz*. P. I. L. II. C. XLI. T. I. p. 447. edit. Lips.), „aratione longe facilius erat, atque etiam fructuosius, quia in trituratione boves non ligabantur sub jugo, sed vel singuli pedibus triturabant, vel trahas aut plostella rotis ferreis agebant, quibus grana e siliquis elicerent [cf. not. ad Jes. XXVIII, 27.]; et liberum illis erat de frugibus subinde aliquid arripere, quia lege cautum erat, ne os eis obligaretur [Deuter. XXV, 4.]. Huic igitur operi incumbentes mirum in modum pinguescebant, ut suo loco [C. XXXI. p. 306. l. c.] pluribus docuimus.“ Vates noster igitur, ut Israelitas laborem detrectasse et genio indulsisse doceat, eos confert vitulae, quae soli triturae adsuevit. Similis comparatio Amos IV, 1. אֹהַבְתִּי *Amans*, Participium cum Jod paragogico, ut שֹׁכַנְתִּי, *habitans*, Jerem. LI, 13. Chaldaeus, qui ad מְלֻמָּדָה subaudit לַחֲרשׁ, haec verba sic reddit: *Coetus Israelis similis est vitulae, quam docent arare*,

arare, ſed non diſcit, ſed cupit ambulare pro lubitu animae ſuae. וְאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב צַוָּארָהּ *Ego vero transibo ſuper bonum colli ejus*, i. e. pulchrum et pingue ejus collum ſubigam, et affligam. Verbum עָבַר ſequente עַל malo ſenſu uſurpatur, de malo aut hoſtili impetu alicui ſuperveniente, vid. Deuter. XXIV, 5. Job. XIII, 13. IX, 11. אַרְכִּיב אֶפְרַיִם *inequitare faciam Ephraimo*, ſeſſorem et rectorem ei imponam, i. e. ſubjiciam eum hoſtium poteſtati, ceu equum ab equite ſubactum domitumque. Ante אֶפְרַיִם ſubaudiendum ל, ut locis innumeris aliis, coll. Pſalm. LXVI, 12., ubi eadem imago: הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ *feciſti inequitare capiti noſtro homines*, a quibus domiti et libertate privati ſumus. יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה *Arabit*, ſ. *aret* contra *Juda*, cultui Jovano legibusque patriis magis adhaerens, ut exemplum imitandum Iſraeli propoſitus. Cf. infra XII, 1. יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב *Occabit*, ſ. *occet ſibi*, in ſuum commodum, *Jacobus*, e quo tam Juda, quam Ephraimus ſunt orti, i. e. poſteri Jacobi, Judaei et Iſraelitae, cultui Jovano et reipublicae ſtatui in melius reſtituendo ſociatis ſtudiis operam navent. Hanc quidem ſimpliciſſimam, atque tam ſingularum phraſium uſui quam ſeriei orationis unice accommodatam loci hujus, mirum in modum ab interpretibus contorti, explicationem arbitramur. Hieronymus: „Locus iſte, imo omnia, quae hoc Capitulum ſequuntur, magnis obſcuritatibus involuta ſunt. Unde et nos, qui explicare conamur, et prudens ſimul lector attendat, ut ſi non veritatem, quod difficillimum eſt, ſaltem ſuſpicionem veriſimilium inveſtigemus. Hanc habet conſuetudinem ſermo divinus, ut per tropologiam et metaphoram hiſtoriae exprimat veritatem. Igitur *Ephraim* ſimilis eſt *vaccae* vel *vitulae*, *quae* a juventute ſua *didicit aream terere*, et ferreos orbes ſuper acervos ſegetum trahere, ut paleae a tritico ſeparentur, et non ſolum didicit, verum nimia conſuetudine cepit amare, quod docta eſt. *Et ego*, inquit,

 trans-

tranſivi ſuper pulchritudinem colli ejus. Verbum Hebraicum *abartbi*, id eſt, *tranſivi*, maxime quando a Deo dicitur, ſemper plagas et adverſa ſignificat. Denique et exterminator in Aegypto *tranſiſſe* memoratur [Exod. XII, 12.]. Quia ergo Ephraim, vacca vel vitula, diligit aream terere, *ego*, inquit, *tranſivi ſuper pulchritudinem colli ejus*, et tumentes cervicum toros jugo impoſito edomui. Quid memorem Legis jugum? ipſe aſcendit ſuper eam, et me ita laborante, Judas, hoc eſt, duae tribus ceperunt arva ſcindere vomere, et in ſulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim et arante Juda confregit ſibi ſulcos Jacob. Hic Jacob, ad diſtinctionem Iſrael et Judae, duodecim tribus intelligamus, quod ceperint aratris glebas frangere, terramque comminuere, ut emollita recipiat ſementem, et foecunda poſt modicum ſeges pullulet. Pro *tritura* vel *area* Septuaginta *contentionem* [νεῖκος] transtulerunt, et eſt ſenſus: quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo et aſcendam ſuper pulchritudinem colli ejus, ut diſcat contentioſa vacca atque laſciviens laborare, quod non vult, Judas autem arabit ſponte ſua, quia habet templum, et moratur in Lege, ut tota certatim duodecim tribus arva praeparent ad ſerendum. Quodque ſequitur juxta eosdem Septuaginta [pro Hebraeis יַעֲקֹב — אַרְכִּיב]: *Superponam Ephraim, et reticebo Judam, roborabitur ſibi Jacob*, hic eſſe ſenſus poteſt: Ephraim, qui contentioſus eſt, et non vult Legis onera portare, imponam captivitatem; Judam autem parumper relinquam, et nihil loquar de eo; quicunque autem tam de Ephraim, quam de Juda, mea praecepta ſervaverit, roborabitur ſibi, et vocabitur Jacob." Chaldaeus hunc verſum interpretatur de beneficiis divinitus Iſraëli collatis, quorum recenſioni inſiſtat verſus ſequentis admonitio. Ita enim Hebraea inde ab וַאֲנִי עָבַרְתִּי exponit (quae praecedunt ſupra adduximus): *Et ego in libertatem eos vindicavi, ſubtrabens*

hens Aegyptiorum dominationi, et violentae tyrannidis jugum ab eorum collis sustuli. Feci, ut in habitaculum sibi Israel asseruerit validam terram Amorraeorum, quos in principiis procedens Juda prior subegit; haereditatem eis tradidi, quam fixam jam pridem Jacobo constitueram. Rittershusius:

Ephraimaea tribus trituram diligit unam,
Ceu vitula illi assueta operi. At nitidissima colla
Ipse domabo teramque jugo; et super Ephraimaeos
Ascendam, velut altus eques, domitosque agitabo
In gyrum: soboles Judaea trahetque mî aratrum: at
Jacobaea domus glebas confringet in arvis
Occando. — —

12. זִרְעוּ *Seminate* potius, vos Ephraimitae. Perstat in coepta similitudine ex re agraria desumta, pergitque in adhortatione ad poenitentiam, et recte faciendum. Chaldaeus: *Domus Israel, facite vobis opera bona, ambulate in via veritatis, stabilite vobis doctrinam legis.* לָכֶם *Vobis*, i. e. ut vos decet, et utile etiam vobis ipsis erit, ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τῦτο καὶ θερίσει, Gal. VI, 7. לִצְדָקָה *Secundum justitiam*, s. *rectitudinem*, Jes. XXXII, 1. Joel. II, 23. *Lamed* hic est *normae*, seu regulae, ut *seminare secundum justitiam* sit: ita agere prout aequitas postulaverit et jus legis. קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד *Metite*, *metetis secundum* (cf. Exod. XVI, 21. Num. VI, 21.) *pietatem*, percipietis recte factorum fructus. Cum duo Imperativi conjunguntur, posterior saepe promissionem indicat, et Futuro exprimi potest, ut Genes. XLII, 18. זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ *Hoc facite et salvi estote*, i. e. hoc facite, tum salvi eritis. Cf. Amos. V, 4. Prov. IV, 4. et Storrii *Observat.* p. 169. sequ. Plautus *Mercat.* Prol. vs. 71.

Tibi aras, tibi occas, tibi seris, tibi eidem metis,
Tibi denique iste pariet laetitiam labos.

נִירוּ לָכֶם נִיר *Innovate vobis novale*, remotis superstitionibus et vitiis novatam atque in melius mutatam rem-

 publicam

publicam restituite, ut fiat instar novi agri, nunc primum ex inculto praeparati et exculti, extirpatis sentibus aliisque fruticibus, et expurgatis lapidibus. Eandem similitudinem usurpat Jeremias IV, 3. Syrus, nomine נִיר *lucernae* significatu accepto (1 Reg. XI, 36. XV, 4.), vertit: *accendite vobis lucernam.* Nec aliter LXX. *Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως.* Sed illud poscit contextus. וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה *Nam tempus est quaerendi Jovam*, pietate erga eum, et ingenuo, quo ille recte colatur, studio, benevolentiam ejus conciliandi; hunc sensum enim habet phrasis *Jovam requirere*, vid. 2 Chron. XXII, 9. Amos V, 6. Ps. XIV, 2., et Aurivillii *Dissertatt.* p. 434. sequ. עַד־יָבוֹא idque *donec* ipse (cf. not. ad Jes. IX, 5. p. 367. sequ. edit. sec.) *veniat*, וְיוֹרֶה *et doceat*, alii, *instillet*, aut *depluat*, cf. Jes. XXVIII, 9. Joel II, 23., צֶדֶק לָכֶם *justitiam* (*suam*, addit Syrus); cf. Jes. XLV, 8. Ps. LXXXV, 12. Rittershusius:

— Nunc justitiae o committite sulcis
Semina, sic Bonitatis erit largissima messis.
Tempus adest jam culta parare novalia vobis,
Tempus adest opportunum; jam quaerite Jovam,
Quaerite, dum veniat qui vos aequissima jura
Coelestis doceat monitor verique magister.

13. חֲרַשְׁתֶּם *Arastis* enim hucusque; vel, ut alii nectunt (veluti Hieronymus, cujus verba mox adducemus): vos vero, quoties ad poenitentiam et pietatem vos hortatus sum, *arastis impietatem*, et toties quasi de novo incepistis impii et pejores esse, quam prius. Pergit in tropo sumto ab agricultura. Cf. Job. IV, 8. רֶשַׁע Idololatriam, rapacitatem, interna dissidia, de quibus maxime Noster queritur. עַוְלָתָה *Iniquitatem maximam* (He paragogicum intendit significatum, ut סוּפָתָה VIII, 7.), i. e. matura quasi peccata et scelera, eorumque poenas, quas id nomen simul comprehendere videtur,

tur, ut Ezech. XXVIII, 15., ubi not. vid. קְצַרְתֶּם *Metetis*, vs. 12. Job. IV, 8. Prov. XXII, 8. אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כַחַשׁ *Comedetis fructum mendacii*, i. e. dignum mendacio, vel fallacem, et longe alium, quam ſperaveratis. Cf. IX, 2. Pſ. VII, 15. Proverb. I, 31. Alii hoc intelligunt non de poena, verum de *culpa*, ut continuetur narratio peccatorum: ita *fructus mendacii* erit non qui hominibus, ſed qui *Deo mentiatur*, ſcil. non veritatis et ſincerae probitatis, ſed fictae atque fucatae pietatis, dum malitiam et impietatem non ſolum ſeminarunt ac meſſuerunt, ſed etiam fructum mendacii comederunt. Ita Rittershuſius:

Hactenus impietas eſt vobis unica arata,
Quid miri eſt igitur redeat ſi meſſis iniqua,
Atque avidam mendax fructus condatur in alvum?

Hieronymus: „Monui eos, ut ſeminarent in juſtitia, et meterent in miſericordia, et facerent ſibi novalia; tempusque requirendi Dominum illud eſſe cognoſcerent, quo venturus eſt, qui docebit nos juſtitiam. Me haec jubente, et volente de laetis novalibus fructus juſtitiae ac miſericordiae accipere, araverunt impietatem, quá egerunt impie contra Dominum, relinquentes creatorem, et colentes idola, et meſſuerunt iniquitatem, de malo ſemine malas fruges recipientes, de quibus fecerunt non ſolum panem ſubcinericium, ſed fraudulentum atque mendacem, qui vana ſpe deciperet comedentem.“ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ *Quia confidis viae tuae*, i. e. ſuperſtitioſo vitulorum cultui inter vos inſtituto. Quemadmodum enim verba proxima ad *rempublicam*, ita haec ad *religionem* referenda ſunt, de qua דֶּרֶךְ et Jerem. II, 23. 33. 1 Reg. XV, 34. 2 Reg. XVI, 3. בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ *Multitudini fortium tuorum*, cf. I, 5. 7. Hieronymus: „Confiſus es, o Ephraim, in viis idololatriae tuae, hae ſunt enim viae tuae, et *in multudine fortium tuorum*, non in Deo habens ſpem, ſed in exercitus robore.“

14.

14. וְקָאם *Ideoque exsurget*, Jesaj. XXXI, 2., *sive stabit*, exsistet, perdurabit, ut Num. XXX, 5. 8. 1 Sam. XXIV, 21. Jer. LI, 29. Pro usitato קָם hic cum epenthesi literae א scribitur קָאם, uti et Arabibus قَآمَ pro قَوَمَ. Cf. Buxtorfii *Thesaur. Grammat.* L. I. Cap. XXXVI. p. 202. edit. sext. שָׁאוֹן *Tumultus* bellicus Jer. XXV, 31. Amos II, 2. Hieronymus: „*Itaque consurget tumultus in populo tuo*, quod Hebraice dicitur *Saon*, id est, sonitus et fremitus ululantis exercitus.“ בְּעַמֶּיךָ *In populis*, s. inter tribus tuas, inter populares tuos, ut Levit. XXI, 1. 4. 14. In codicibus haud paucis exstat בעמך, in singulari, qui et ab antiquis omnibus exprimitur. „Est vero,“ recte monente Aurivillio, *Dissertatt.* p. 648., „עַם, collectivum, adeoque, utra assumatur lectio, sensus eodem recidit. Praetulerim tamen, quae vulgatissima est בעמיך, quippe ex qua fortiorem crediderim enasci sensum, horrendum scilicet bellum ad totum populum Israeliticum, *per omnes tribus*, sese extensurum.“ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד *Et universitas* (Jesaj. IX, 16.) *munitionum tuarum*, Amos. V, 9. Mich. V, 10. *vastabitur*. כְּשֹׁד *Secundum vastare* sicut vastavit, VII, 15. Jes. XXII, 4. In verbis שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל exponendis in duas potissimum partes discedunt interpretes, aliis pro nominibus appellativis, aliis vero pro nominibus propriis illa habentibus. Priori modo Chaldaeus: וְכָל כְּרַכָּךְ יִתְבַּזְזוּן כְּבִזַּת שַׁלְמָא בְּכַמְנָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא *Omnes munitiones tuae depraedabuntur depraedatione pacis*, i. e. populi sedentis tranquille, nec quicquam metuentis, atque sic inexspectato *per insidias tempore belli*. Nomini שַׁלְמַן tribuit significationem τῦ שָׁלוֹם, et אַרְבֵאל retulit ad אָרַב, *insidiatus est*. Id sequutus Jarchi: „Sicut vastatores,“ inquit, „qui populum tranquille sedentem adoriuntur repente per insidias, ut non animadvertantur ab incolis, ne fugiant prae iis, atque ita omnia depraedantur.“

dantur." Sed quam infirmo, aut potius nullo, fundamento nitatur haec explicatio, quisque intelliget ipſe. Accedendum illis interpretibus, qui שַׁלְמַן et אַרְבֵאל pro nominibus propriis habent, qui tamen rurſus in duas ſcinduntur partes, quarum una has duas voces nomina virorum fuiſſe arbitrantur, altera priorem pro nomine viri, poſteriorem pro nomine urbis habet. Et quod ad priorem, ejus patroni iterum in duplici ſunt differentia; vel enim indigitata volunt nomina virorum tum temporis in celebritate quadam nominis ac famae conſtitutorum, non determinantes, qui illi ſint (ita Kimchi et Salomon Ben Melech in Michlal Jophi); vel intelligendum ſtatuunt per שַׁלְמַן Zalmuna (צַלְמֻנָּע), Midianitarum ducem, de quo Judic. VIII, 5. ſeqq., per אַרְבֵאל vero, cum quadam literarum metamorphoſi, Jerubbaal, ſeu Gideonem, Judic. VII, 1. ſeqq. Ita Hieronymus, qui verba hebraea ſic vertit: *ſicut vaſtatus eſt Salmana a domo ejus, qui vindicavit Baal*, et in Commentario hoc modo illuſtrat: „Omnes munitiones tuae vaſtabuntur, et ea quae munita arbitrabaris et tuta, patebunt hoſtibus, et ſic vaſtabuntur, quomodo vaſtatus eſt atque contritus Salmana, princeps Madianitarum, qui interfectus eſt a domo Jerobaal. Haud dubium, quin Gedeonem ſignificet, qui ex eo, quod deſtruxit fanum Baal, lucumque ſuccidit, et ille ſe vindicare non potuit, cognomentum Jerobaal ſortitus eſt, id eſt, *ulciſcatur ſe Baal;* ut quomodo Salmana interfecit filios coram matribus, ipſis matribus quoque deinceps interfectis, ſic et filii tui, o Ephraim, te praeſente interficiantur, qui et ipſe trucidandus es. Quaerimus, ubi ſcriptum ſit, quod Salmana matrem ſuper filiis occiderit. Legimus in Judicum libro, loquente Gedeone ad principem Madian: *Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita ſine filiis erit inter mulieres mater tua.* Sicut igitur vaſtatus eſt Salmana ab Jerobaal, quem male quidam arbitrantur Jeroboam

bo m filium Nabath, qui decem tribubus praefuit, et vastatus est, ut in Hebraeo continetur, ab *Arbel*, id ipsum significante, quod et Jerobaal, sed breviori disertiorique sermone.“ Sed quem tanquam in libro Judicum extantem excitat locum Hieronymus, legitur 1 Sam. XV, 33., neque agitur ibi de Salmana, sed de Agago, quem occidit jussu divino Samuel. Ceterum nomina Salman et Zalmuna, atque Arbel et Jerobaal, etsi. Latinis auribus non adeo dissimilia sonent, revera tamen multum inter se discrepant. Interpretum tamen plerique, quibus et nos adstipulamur, שַׁלְמַן per apocopen pro שַׁלְמַנְאֶסֶר (2 Reg. XVII, 3.), regis Assyrii nomine, scriptum, בֵּית אַרְבֵאל vero haud diversum arbitrantur ab Arbela, urbe Galilaeae superioris in sorte tribus Naphtali sita, cujus mentio facta 1 Macc. IX, 2. In eam igitur urbem, finibus Assyriae proximam, Salmanassarem in prima illa in regnum Israeliticum irruptione facta, de qua 2 Reg. XVII, 3., immaniter saeviisse, quamquam non diserte in V. T. libris traditur, tamen magna veri specie ex nostro loco colligi potest; id quod pluribus argumentis confirmavit Abrah. Calovius, Fil. in *Dissertatt. tribus de crudelissima Arbelae destructione*, Viteberg. 1682. 4. (repetitae leguntur in *Thesauro Philolog. Theolog. sive Sylloge Dissertatt. elegantior. ad selecta V. et N. Testamenti loca*, Amstelod. 1701. fol. Vol. 1. p. 947. seqq.). Minatur ergo locis munitis terrae Israeliticae eadem, quae prius ab hostibus passa fuerat Arbela, בְּיוֹם מִלְחָמָה *in die*, tempore, *belli* (ut Amos I, 14.), notissimi tunc, quo hostis Assyrius in regnum Israeliticum irrupit, regemque sibi tributarium fecit, אֵם עַל־בָּנִים Ubi *mater super*, i. e. una cum *filiis*; ut Genes. XXXII, 12. רֻטָּשָׁה *Prostrata*, s. *allisa* humi fuit, XIV, 1. Jes. XIII, 16. Nah. III, 10. Ps. CXXXVII, 9. Hillero in *Onomastico* p. 922. שַׁלְמַן non est nomen proprium, sed appellativum, *retributionem* notans, a *rependendi* signi-

significatu, quem verbum שִׁלֵּם in Piel obtinet, unde שִׁלּוּם *retributio*, supra IX, 7. בֵּית אַרְבֵּאל autem ipsi est *domus* s. familia *Arbelitica*, i. e. familia Baasae, regis Israelis, Issascharitae, erat enim אַרְבֵּאל oppidum in sorte tribus Issaschar situm, uti colligit ex Jos. XVIII, 19. et 1 Macc. IX, 2. coll. cum Josephi *Antiqq. Judicc.* L. XII, C. XI. §. 1. et *Vita sua* §. 57., nec non Lightfooti *Chorographia* Matthaeo praemissa Cap. LXXXV. Hinc nostrum locum Hillerus ita exponit: *Quicquid est altissimarum munitionum tuarum vastabitur, secundum vastationem talionis domus Arbeliticae*, i. e. vastatione non dissimili ei, qua in scelerum ultionem vastata domus Arbelitica, Baasae scilicet, Issascharitae, tempore, quo crudelissimum bellum gerebatur, in quo mater cum filiis collisa, 1 Reg. XV, 27. XVI, 11. 12. Verum ratio ab Hillero inita, qua vatem nostrum ad bellum istud respexisse probare studet, nimis est artificiosa atque e longinquo petita. Rittershusius hunc versum una cum praecedentis hemistichio posteriore ita expressit:

In propriis quia tanta tibi est fiducia rebus,
Viribus agminibusque tuorum innixa potentum;
Intestina tuos capiet dissensio cives
In partes scindens varias, populosque tumultus
Turbabit subitus; munitio concidet omnis
Devastata solo, inque suis tumulata ruinis,
Haud secus ac vastans olim Arbelitida Salman
Omnia diripuit, committens praelia dira,
Cum sobole et carâ mater collisa peribit.

15. כָּכָה *Ita*, Num. VIII, 28. Nehem. V, 15. Applicatio praecedentis exempli. עָשָׂה לָכֶם בֵּית-אֵל quidam vertunt: *sic faciet vobis*, o *Bethelitae* scil. Salman, sive Salmanassar, vs. 14. Sed prodibit sensus haud minus, vel magis etiam commodus, si cum Hieronymo verba simpliciter reddimus: *sic fecit* s. *faciet vobis* *Beth-*

Beth-El, ut cauſſa tantorum malorum indicetur, videlicet Bethel, ſeu idolorum ſuperſtitioſus et impius cultus, cujus Bethel ſedes erat. Ita Chaldaeus: *Sic vobis in cauſſa ſunt peccata, quae commiſiſtis in Bethel.* Cf. not. ad IV, 15. מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם *Propter pravitatem pravitatis veſtrae*, i. e. propter extremam malitiam veſtram. Nominis ejusdem repetitio intendit ſignificationem, ut Geneſ. IX, 25. עֶבֶד עֲבָדִים *ſervus ſervorum* eſt ſervus viliſſimus, Ezech. XVI, 7. עֲדִי עֲדָיִים *ornamentum ornamentorum* ornatus ſummus, Cant. I, 1. שִׁיר הַשִּׁירִים *canticum canticorum* canticum praeſtantiſſimum. Cf. Storrii *Obſervatt.* p. 187. not. בַּשַּׁחַר *In aurora*, i. e. ſicut nubes matutina aurorae evaneſcit, ut ejus nihil quidquam amplius appareat. Eadem imago ſupra VI, 4. נִדְמֹה נִדְמָה *Exſcindendo exſcindetur*, vs. 7. IV, 5. 6. מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל *Rex Iſraelis*, Hoſeas Ela filius, 2 Reg. XVII. Hieronymus: „Diverſis figuris eundem explicat ſenſum. Qui ſupra [vs. 7.] dixerat: *Transire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquae*, eo quod ſpuma et bullae in aquarum ſummitatibus natantes celeriter diſſolvantur; nunc eandem rem ſub alia ponit ſimilitudine. Sicut enim ortus aurorae, et diluculum, et principium diei, quod appellatur mane, inter noctis ſolisque viciniam transit celeriter, ita ut finiatur nox, et clareſcat dies, ſic rex Iſrael, id eſt, decem tribuum, velociter transibit.“ Quia Hieronymus ante בַּשַּׁחַר ſimilitudinis particulam, ſubaudiendam in ſua verſione expreſſit, Cappellus illum כַּשַּׁחַר legiſſe arbitratus eſt. „Vel deceptus,“ inquit Buxtorfius *Anticrit.* p. 781., „hic iterum eſt ſimilitudine literarum ב et כ, vel exemplar habuit, in quo ſic legit. In primis editionibus Venetis notatur tanquam varia lectio ad marginem כשחר, per Caph. [Idem reperitur etiamnum in pluribus codicibus]. Maſora autem notat, בַּשַּׁחַר, quod hic legitur, *non amplius reperiri.* Quod ſi vero legen-

legendum esset כַּשַּׁחַר, per Caph, dicendum fuisset, *bis reperiri*, hic scilicet, et Jesaj. LVIII, 8. Itaque juxta Masoram recta est lectio per כ." Rittershusius:

Talia nempe idolorum fert praemia cultus,
In Bethele quibus fuit usque vacare voluptas.
Fructibus hisce homines tandem beat impia vita.
Solis ut exortu velox Aurora fugatur,
Sic Israelis rex protinus exscindetur.

Cap. XI.

ARGUMENTUM.

Exaggerat Deus populi Israelitici ingratitudinem, enumeratis beneficiis ei praestitis inde ab exitu de Aegypto (vs. 1—4.). Quibus quum minime effecerit, ut fidi et sinceri ejus cultores manerent, dura illos passuros esse ab hostibus minatur, a quibus terra vastanda sit (vs. 5—7.). Dolet deinde, quod populum graviter punire compelletur, sed animus ad misericordiam proclivis, aliquid tandem de supplicii severitate remittit, consolaturque populum spe remigrationis proposita (vs. 8—11.). De tempore quo hoc editum est vaticinium vid. Argumentum Cap. VII.

---

1. כִּי *Quum*, ut Jes. XLIII, 2. נַעַר יִשְׂרָאֵל *Puer* et in prima quasi ac tenera aetate adhuc esset *Israel*. Siquidem ut homines, ita etiam reipublicae suas aetates habent, inquit Drusius. Cf. II, 5. 17. Jerem. II, 2. Ezech. XVI, 4., et supra VII, 9. Populus Israeliticus,

ratione ortus, progressus et durationis cum homine comparatus, in prima quasi aetate sua in Aegypto ex paucis patribus in populum excrevit, donec in terram Canaan perductus rempublicam ibi constitueret. וָאֹהֲבֵהוּ *Et dilexi eum*, ita ut omnibus populis eum praeferrem, atque e servitute educerem, ut statim sequitur, וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי, *et ex Aegypto vocavi filium meum*, puerum Israelem quem filium adoptavi, Exod. IV, 22. 23. Cf. Deut. IV, 37. VII, 13. Jesaj. XLIII, 4. Hieronymus: „Exponit beneficia, quae in ipsum contulerit Deus. Dum, inquit, esset puer et parvulus, et captus in Aegypto teneretur, intantum eum dilexi, ut mitterem servum meum Moysen, et ex Aegypto vocarem filium meum, de quo dixi in alio loco [Exod. IV, 22]: *Filius primogenitus Israel.* Pro eo quod nos diximus: *Ex Aegypto vocavi filium meum*, Septuaginta transtulerunt: *ex Aegypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur; nullique dubium est, Matthaeum [II, 15.] de hoc loco sumsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Hunc locum in septimo volumine Julianus Augustus quod adversum nos, id est, Christianos, evomuit, calumniatur, et dicit: quod de Israel scriptum est, Matthaeus Evangelista ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breviter respondebimus: Primum Matthaeum Evangelium Hebraeis literis edidisse, quod non poterant legere nisi hi, qui ex Hebraeis erant; ergo non propterea fecit, ut illuderet Ethnicis. Sin autem Hebraeis illudere voluit, aut stultus, aut imperitus fuit. Stultus, si apertum finxit mendacium; imperitus, si non intellexit, de quo haec dicerentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinateque compositum est; imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimoniis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest, ut illud dicamus, ut illa quae τυπικῶς praecedunt in aliis,

juxta

juxta veritatem et adimpletionem referantur ad Christum; quod Apostolum [Gal. IV.] in duobus montibus Sina et Sion, et in Sara et Agar fecisse cognovimus. Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, et dilexi eum, ex Aegypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo Israel, qui vocatur ex Aegypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriae quasi infans et parvulus est vocatus; sed perfecte refertur ad Christum. — Qui ex parte typi fuerunt Domini Salvatoris, non omnia quae fecisse narrantur, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat; quod si totum praecedat in typo, jam non est typus, sed historiae veritas appellanda est." Cf. quae de hoc Novi Testamenti scriptorum more loca V. T. ad Christum referendi disputavit Rich. Simon *Lettres choisies* T. III. L. XXVI. XXVII. 166. seqq. et T. IV. L. XLVIII. p. 414. seqq. *Bibliotheque critique* T. IV. p. 504. seqq.

2. קָרְאוּ לָהֶם *Vocarunt*, vel (ob sequentem particulam כֵּן): *prout revocarunt eos*, ad cultum et obsequium meum, scilicet Moses et prophetae, nullo non tempore a me missi. Cf. Jesaj. XXX, 21. 2 Reg. XVII, 13. Jerem. XXV, 4. Zachar. I, 4. כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם *Sic*, vel *tanto magis* (IV, 7.) *abierunt ab eis*, a me et monitoribus suis; tantum abest, ut dictis obedientes fuerint. Eadem Judaeis exprobrat Jeremias II, 5. VII, 24. XI, 8. et Ezechiel V, 7. XX, 13. Chaldaeus: *Misi prophetas meos, ut docerent eos, sed illi erraverunt ab iis*, s. refugerunt eos. לַבְּעָלִים Idolis *Baal* dictis, II, 10. 15. Jerem. II, 25. Tempore *Mosis*, Num. XXV, 3. 5. supra IX, 10. Deut. IV, 3. Jos. XXII, 17. Ps. CVI, 28., *Judicum*, Jud. II, 11. 13. III, 7. VI, 25. seqq. VIII, 33., *Samuelis*, 1 Sam. VII, 4., et *Regum*, praesertim Ahabi, 1 Reg. XVI, 31. 32. cf. 2 Reg. XVII, 7—17. וְלַפְּסִלִים *Et sculptilibus*, vid. Jud. XVII, 3. 4. XVIII, 14. 30. Jerem. VIII, 19.

יְקַטֵּרוּן *Adoleverunt* thura, IV, 13. Hieronymus: „Quia Israel singulariter quidem dicitur, sed pluraliter intelligitur, quomodo et populus, et Ephraim et Juda; siquidem in numero singulari multus est numerus, qui hoc numero continetur; veteris recordatur historiae, quod vocaverit quidem eos per Moysen et Aaron, qui vocaverunt eos, ut egrederentur de Aegypto: ipsi vero vocati ab eis recesserunt a facie eorum, vertentes ei terga, et mentis duritiem gestu corporis indicantes. Nec eis suffecit vocantes contemnere, nisi immolarent Baal et sculptilibus suis, sive simulacris adolerent incensum. Adorasse eos Baal primum sub Achab, rege Israel, legimus, qui Sidonii regis filiam Jezabel duxit uxorem, et Babylonium ac Phoenicis idolum transtulit in Samariam. Ergo distantia peccata temporibus uno sermone conjungit: quomodo primum vocati sint de Aegypto, et appellati filii, deinde in solitudine recesserint a Deo, Beelphegor magis colentes quam Deum, et postea in terra sancta Baalim et Astaroth, et ceteris idolis servierint.“ Rittershusius:

At si jam revocent ipsos oracula vatum,
Obversis abeunt tergis spernuntque proterve,
Fidisque avertunt surdas monitoribus aures.
Unica cura viris est sacrificare Babali,
Suaveolentia sculptilibusque accendere thura.

3. וְאָנֹכִי *Ego tamen* nihilominus pro clementia et misericordia mea eos non abjeci, sed adhuc paterno amore (vs. 1.) eos prosequutus sum. Vocem singularem תִּרְגַּלְתִּי Hebraeorum quidam pro nomine habent, a תִּרְגֶּלֶת; quod *ductum* significet, formae תִּפְאֶרֶת, ut vertendum sit: *me* quod attinet ductus meus *Israeli* fuit. Cui sententiae alii obvertunt. quod sic scribi debuisset תִּרְגַּלְתִּי, cum accentu in ultima, ut requirit analogia nominum istorum cum hoc affixo. Plerisque igitur est verbum

bum a nomine רֶגֶל, *pes*, more Arabico (in Conjug. V.) ab initio per ת formatum, quale תִּרְגֵּם, تَرْجَمَ, *interpretem egit*. N. G. Schroederus in *Inſtitutt. ad fundamenta Ling. Hebr.* Reg. LVI, 21. noſtrum verbum ad formam *Tiphel* refert, et cum A. Schultens (*Inſtitutt. L. H.* p. 314.) interpretatur *pedisſequum egi*. Hebraei contextui accommodate *ad gradiendum asſuefeci* fere exponunt. Kimchi: „Quia comparaverat Iſraeliticum populum puero, uſus eſt hoc verbo, ac ſi dicat: prout qui puerulos asſuefaciendo paulatim ad incedendum inſtruunt, non ſolent moleſto eos labore onerare, ita ex Aegypto illos educens variis continuo itineribus feci ut expeditionem abſolverent, pedetentim eos nec moleſta feſtinatione deduxi." Druſius: „תִּרְגַּלְתִּי dixit pro הִרְגַּלְתִּי. Sententia eſt: asſuefeci ad eundum ſive ambulandum. Quod ſumptum ab infantibus, quos nutrices docent pedibus incedere. Quod Latini veteres dicebant *pedare*, unde hodieque adhuc remanet *repedare*, id eſt, pedibus ire. Hoc verbo uſus eſt Caſtalio transitive: *cumque ego prehenſum brachiis pedaverim*. Miror. In Graeca editione reperi *συνεπόδισα*. Quid συμποδίζω? Lexica exponunt *impedio*, *compedibus implico*, item *illaqueo*, *irretio*. Lexicon Graeco-Latinum vetus: *συμποδίζω*, *ſupplanto*." Effugit Druſii diligentiam quam dedit Hieronymus in expoſitione hujus loci allegorica verbi Graeci interpretatio: „Illis immolantibus Baalim, quae de ſuo corde finxerunt, et me vocante fugientibus a facie mea [vs. 2.], ita enim in Septuaginta continetur, *ego* clementiſſimus Dominus *ligabam pedes Ephraim*, ne a me longius fugerent; hoc enim ſignificat *συμπόδισα*." Hieronymus ipſe vertit: *et ego quaſi nutricius Ephraim*. Melius Syrus: ܘܐܢܐ ܕܒܪܬ ܠܐܦܪܝܡ *et ego duxi Ephraimum*. Chaldaeus: *At ego per angelum miſſum a me deduxi* [דַּבָּרִית] *Iſraelem per viam rectam*. Neque tamen ad ſola tem-

tempora exitus ex Aegypto, verum ad sequentia quoque tempora arbitramur hunc versum referendum, et ita quidem, ut sermo vel maxime habeatur hic de ductu per divinam legem; sic enim ratio connexionis constat: versu praecedenti populi incusaverat aversionem respuentis ductorum suorum sedulas invitationes, ac Baalum idolorumque stolide praeferentis cultum; id quod jam hoc versu pergit ostendere quam turpiter factum. In alia omnia abit Storrius, qui in *Observatt. ad Analog. et Syntax. Hebr.* p. 216. הִרְגַּלְתִּי pro הִתְרַגַּלְתִּי positum arbitratus id reddit: *calumnia petitus sum*, collato activo Ps. XV, 3. add. 2 Sam. XIX, 28., unde hunc locum sic exponit: „peregrinos deos colebant (vs. 2.), sed ego calumnia proscindebar ab Ephraimitis, mihi obtrectabant (cf. Ps. CVI, 13. seqq.), cum prehenderem eos brachiis, nec agnoverunt me curare eos.“ Quae interpretatio nobis quidem haud parum contorta videtur. קָחָם *Accipiens eos*, Participium, sive, ut vult Storrius l. c. p. 307., Infinitivus per Gerundium *in do* exprimendus: *prehendendo eos*, quomodo Infinitivi et Jer. VII, 13. XXII, 19. usurpantur. Aliis est Praeteritum, ut Ezech. XVII, 5. Transit enim oratio a persona prima ad tertiam, uti patet e suffixo ad עַל־זְרוֹעֹתָיו, *supra brachia sua.* Comparat se Deus cum viro, qui paterne ducat puerum, adeo aegre incedentem, ut etiam super brachia eum suscipiat. Desumta imago ex Deut. I, 31. XXXII, 12. Cf. Jesaj. LXIII, 8. 9. וְלֹא יָדְעוּ *Sed illi noluerunt agnoscere*, II, 10. Jes. I, 3. Jerem. IV, 22. כִּי רְפָאתִים *Quod eos sanaverim*, in integrum eos restituerim; cf. VI, 1. VII, 1. Jesaj. VI, 10. Chaldaeus: *sed non agnoscunt, meam misericordiam exstare super eos.* Hieronymus: „Qui supra [vs. 1.] dixerat: *puer Israel et dilexi eum*, et: *ex Aegypto vocavi filium meum*; et postea intulit, quod perpetraverit nefas [vs. 2.]: *Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant*, nunc narrat, quo Israel amore

amore dilexerit, secundum illud quod in Deuteronomio [I, 31.] legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum.* Et in alio loco [XXXII, 11.]: *Expandit alas suas, et assumsit eum, atque portavit in humeris suis.* Ego, inquit, qui pater eram, nutricius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne laederetur in solitudine, et ut vel aestu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna; ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine: quumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi locum poenitentiae, et ignoraverunt quod curarem eos, et vulnus idololatriae quadraginta annorum spatio obducerem, et pristinae redderem sanitati." Verba קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו quidam ad Ephraimum referunt (quod, si de Deo accipiuntur, transitus a persona prima ad tertiam, et tunc rursus ad primam, incommodus illis videtur), hoc sensu: *suscepit* Ephraim *illa*, idola, vs. 2., summo illa amore amplexus est. Id sequutus Rittershusius:

Quicquid ego tentem, quicquid faciam Ephraimitis,
Idolis ipsi circumdant brachia vanis:
Haec amplexari est, his oscula figere blanda
Dulce vicis, velut in scortis insanat amator,
Interea medium me haud agnovere fidelem,
Vulnera qui sanem, morbis praestemque medelam.

4. בְּחַבְלֵי אָדָם *Funibus hominis*, i. e. humanis, quibus ingenui homines, non bruta aut bestiae, trahuntur: cf. 2 Sam. VII, 14. Humaniter eos tractavi. Chaldaeus: *tractu filiorum dilectorum traxi eos.* Jarchi: „Attrahere eos consuevi funibus lenissimis, qualibus in attrahendo suo filio homo utitur; omnino ac si dixisset: tractione benevolentiae." Kimchi: „Quoniam vitulae Israelem comparaverat [X, 11.], vitulam autem funibus trahi

 fert

fert conſuetudo, ait: ego funibus hominis traxi Iſraelem, et non funibus vitulae. Quippe quum vitulam funibus invitam trahant retrahantque, ego ſic Iſraelem traxi, ſicuti ſocium homo ſolet, quem utique molli flexu ducit, neque invitum ire adigit: ſic eos traxi ad proprium eos lubitum eos molliter ducendo." אֶמְשְׁכֵם *Trahebam eos*, Jerem. XXXI, 3. בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה Nempe *funibus amoris*, i. e. fortitudine amoris, uti vertit Chaldaeus, ſumma caritate. Cf. Jeſaj. LXIII, 9. וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם *Fuique eis tanquam tollentes*, levantes, *jugum*, quod erat *ſuper maxillis eorum*, id eſt, recte exponente Chaldaeo, *eram eis ſicut bonus agricola, qui allevat humerum boum, et producit*, relaxat frenum *in maxillis eorum*. Syrus: ܘܗܘܝܬ ܠܗܘܢ ܐܝܟ ܗܘ ܕܡܪܝܡ ܢܝܪܐ ܡܢ ܨܘܪܗܘܢ, *et eram eis, tanquam is qui aufert jugum a cervice eorum*. Bene Grotius: „רום [in Hiphil] non raro vertitur per αἴρειν, ἐξαιρεῖν, ἀφαιρεῖν [ut Ezech. XXI, 26. al. 31. et Syris ܐܪܝܡ]. Haec nova comparatio ab agricola ſumpta, qua liberationem ab Aegypto deſignat." Per עֹל non ſolum deſignari *jugum* ipſum, quod cervici imponitur, verum et *ſubjugia lora* (Catoni dicta c. 63.), quibus jugum collis boum ita aptabatur, ut ora ſimul ſeu maxillae capiſtrarentur, docet additum עַל לְחֵיהֶם. Hieronymus: „Quodque ſequitur: *ero eis quaſi exaltans jugum*, pro quo interpretatus eſt Symmachus: *et putaverunt quod imponerem jugum ſuper maxillam eorum*, dupliciter accipitur. Aut: abſtuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum, aut legem meam quaſi graviſſimum jugi pondus arbitrati ſunt." Utrumque male. Pejus adhuc LXX. Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς ὡς ῥαπίζων ἄνθρωπος ἐπὶ τὰς σιαγόνας αὐτοῦ, *et ero illis, quaſi dans alapas homo ſuper maxillas ejus*, ut Hieronymus vertit. וְאַט אֵלָיו *Et leniter* (1 Reg. XXI, 27. Geneſ. XXXIII,

XXXIII, 14. 2 Sam. XVIII, 5. Jesaj. VIII, 6.) *erga eum*, me gerens, אוֹכִיל *cibum porrexi*, alui, est enim Hiphil verbi אָכַל pro אַאֲכִיל et hoc pro אַאֲכִיל, ut אָבִיד pro אַאֲבִיד ex אַאֲבִיד, observante Schroedero *Institt. Ling. Hebr.* Reg. LXXVI. d. Suffixum repetendum est ex אֵלָיו, quod proxime praecessit. Chaldaeus: *cum essent in deserto, multiplicavi eis comedendum bonum.* Hieronymus: „Et dedi eis escam manna in deserto, quo vescerentur, hoc est enim quod ait: *declinavi ad eum ut vesceretur*, pro quo interpretatus est Symmachus: *et declinavi ad eos cibos.*" Ceperunt hi interpretes vocem אַט pro forma apocopata futuri Hiphil verbi נָטָה, ex אַטֶּה, ut supra VI, 1. יַךְ, *percutiet*, ex יַכֶּה. Cf. Buxtorfii *Thesaur. Grammat.* L. I. C. LIII. sub fin. et Altingii *Fundamenta* Reg. 149. Ita et Syrus: ܘܐܪܟܢܬ ܠܘܬܗܘܢ ܘܐܘܟܠܬ *et inclinavi ad eos ut comederent*, Nec aliter אַט acceperunt LXX. quamvis sensu malo: *Καὶ ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτὸν, δυνήσομαι αὐτῷ.* אוֹכִיל retulerunt ad יָכֹל, ut אוֹחִיל Jerem. IV, 19. a יָחַל deducitur. Comminationem hisce verbis contineri, opinatus est et Ludovicus de Dieu, cui אוֹכִיל est Participium Cal, formae יוֹסִף, Jesaj. XXIX, 14., et תּוֹמִיךְ, Ps. XVI, 5., unde vertit: *ideo ad eos inclinabo ad eos comestorem*, i. e. hostem Assyrium (qui versu proximo diserte memoratur). Ita conferri potest Jerem. L, 17. הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ מֶלֶךְ אַשּׁוּר, *primus comedit eum rex Assyriae.* Sed quum totus reliquus versus aperte in beneficiorum divinorum commemoratione versetur, minus commode postremis ejus verbis comminatio addatur, quae proximo demum versu incipit. Rittershusius:

Funiculis ipsos humanis duco ligatos,
Fortibus et vinclis constringo dulcis amoris:
Haud aliter quam qui curat jumenta benigne,
Impositumque jugum leve reddere nititur ipsis,
In partem veniens communis et ipse laboris

Maxillisque cibum fessis dextra admovet ipse,
Ut comedant quantum satis est, viresque reconstent.

5. לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם *Non revertetur* ultra, ut nuper fecit, *Ephraim*, s. populus Israel (vs. 3.) *in terram Aegypti* ad auxilia petenda, VII, 11. VIII, 13. IX, 3. 6. XII, 2. Lackemacher in *Observatt. Philologg.* P. VI. Observ. III. *de Israelitis in Aegyptum revertentibus* etc. verba nostra interrogative vertenda existimat: *nonne in Aegyptum revertitur?* quod idem sit, ac si dixisset: *utique revertitur*, scilicet ne locus noster pugnet cum IX, 3., ubi Israelitae in Aegyptum reverti dicuntur. Firmare potuisset Lackemacher suam interpretationem Graeci Alexandrini interpretis auctoritate, qui et ipse לֹא pro הֲלֹא accepisse videtur. Vertit enim: κατῴκησεν Ἐφραὶμ ἐν Αἰγύπτῳ. Verum minime opus est particulae interrogativae ellipsin statuere, si יָשׁוּב, uti nos cum Grotio fecimus, simpliciter in futuro tempore sumimus. Addit vates caussam, cur ultra non sint ad Aegyptios legatos missuri, auxilii impetrandi et foederis ineundi ergo, וְאַשּׁוּר, *nam Assur*, s. *Assyrius*, cui inde a temporibus Menahemi tributarii fuerant, 2 Reg. XV, 19., sed nuper, Aegyptiorum auxiliis freti, ab eo defecerant, 2 Reg. XVII, 4., הוּא מַלְכּוֹ, *hic erit rex ipsius*, scil. solus, ut proprium regem non habeant, nec auxiliarem Aegyptium. „*Rex*," inquit Lackemacher l. c. p. 346. „hic dicitur, qui subjugat, et in servitutem redigit, belli jure. Eo sensu Assyrius rex futurus erat Israelitarum, quippe republica simul cum libertate orbaturus, iisdemque על כרחם, *invitis*, ut Raschi ait, imperaturus." כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב *Quia renuebant reverti* (ut Jerem. V, 3. VIII, 5.) ad Deum suum (supra V, 4.), a quo auxilium exspectare poterant certissimum; resipiscere nolebant. Hieronymus: „Quando dicit, *non revertetur in terram Aegypti*, ostendit, quod reverti cupiat, sed ire non

non possit. Reverti autem cupiebat Israel, ab Aegyptiis auxilium efflagitans; sed possessus est ab Assyrio, qui cepit eum, et dominatus est illius jure victoris; et hoc passus est, quia converti noluit, nec agere poenitentiam. Vel certe dicamus, quod reversus sit in terram Aegypti, quando Aegyptios in terra sancta adoravit deos; vel illo sensu accipiendum, quo supra [VII, 11.] dictum est: *Aegyptum invocabant; ad Assyrios abierunt.*" Rittershusius:

Omnia sic igitur quum indulgentissimus ipsis
Suppeditem, ut rerum nullarum copia desit,
Causae habuere nihil, varias cur denuo ad oras
Respicerent male fidi, inde auxiliumque rogarent.
Ad me converti renuere; proinde jugum ipsis
Assyrii incubuit Regis, numerare tributum
Qui victos primo, patria inde migrare coëgit.

6. וְחָלָה *Irruens enim* erit; חול et Chaldaeis est *cadere* in aliquem locum residendi causa. Eadem qua h. l. notione verbum usurpatur 2 Sam. III, 29. Jerem. XXIII, 19. Lackemacher confert Arabicum حال, quod praeter alia etiam *assilivit*, *insilivit* denotat. J. D. Michaelis a significatu *circumeundi*, quem itidem apud Arabes id verbum obtinet, in *Supplemm.* p. 685. vertit *obambulabit* gladius per urbes; minus commode. חֶרֶב *Gladius* hostium; cf. Levit. XXVI, 25. 33. בְּעָרָיו *In urbes ejus*, regni Israelitici, VIII, 14., quando obsidione cingentur. וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה *Conficiet vectes ejus et absumet.* „*Vectes*," inquit Lackemacher l. c., „repagula hic sunt, quae portis ab interiori parte obducuntur, ut, nisi summa vis adhibeatur, aperiri nequeant. Portae olim prae ceteris urbium partibus munitione instrui solebant valida, quod per eas facillimus alioquin hosti ad urbem esset aditus. Hinc factum, ut *portae* in sacris literis pro tota ponantur *urbe*, et *portam* is *possidere* dicatur,

tur, qui ipsam tenet urbem, quia portis occupatis nihil erat, quod ipsius urbis occupationi impedimento esset. Itaque portae tum aliis rebus, tum pessulis praesertim et repagulis firmis diligentissime muniebantur. Haec propheta *confectum* iri *absumtumque* nunciat, id est, hostem illa convulsurum, excussurum, ferro rescissurum, vel et igne destructurum: paucis, urbes non modo obsessurum esse, sed et: munimentis praecipuis dirutis, capturum. Alii, in quibus Raschi etiam et Abarbenel [Chaldaeum interpretem sequuti], *vectes* tropico sensu de גבורין, seu *viris* interpretantur *fortibus*. Quos equidem minime reprehendo, cum viri animo forti ac imperterrito apposite *vectes* dici possint ac *repagula* populi, quod corpora sua, veluti pessulum quendam, hosti urgenti objicientes progressum ejus impediunt, Horatii instar Coclitis, qui solus in ponte Tuscorum sustinuit impetum, hoc ea propter Livius (*Histor.* II, 10.): *id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit.* Sed quia tropo tali usos Hebraeos esse nusquam alias reperio, ac praeterea commate praecedenti de obsidione agitur urbium, quibus munimentum quoddam praecipuum portae praestabant, repagulis probe obstructae, eum, quem indicavi, sensum praeferendum duco." Similis sententia Thren. II, 9. *Excisa lugent propugnacula simul et moenia; pressumdatae sunt ejus portae; perdidit perfregitque vectes ejus* [בְּרִיחֶיהָ]. Alteram tamen interpretationem, qua, Chaldaeo auctore, *vectibus* fortes viri intelliguntur, qui urbem defendunt, illud commendat, quod *gladio* aptius homines confici et absumi, quam munimenta dicuntur. מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם *Propter consilia eorum*, male sana, quae de idolis colendis et de auxilio Aegyptiorum contra Assyrios comparando inierant. Cf. Jerem. VII, 24. Hieronymus hunc versum sic vertit: *Cepit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus, et comedet capita eorum.* Quae in Commentario hoc modo illustrat: „Cepit itaque gla-

gladius in civitatibus ejus, sive *irruet*, ut interpretatus est Aquila, aut *vulnerabit*, ut Symmachus transtulit. Et vide quantum pondus sit miseriarum, ut non agri, vel possessiones ac rura vastentur; sed medias civitates hostis introeat, et consumat electos ejus, sive *brachia illius*, ut interpretatus est Symmachus, quod Hebraice dicitur *Baddau*. Quumque consumserit gladius electos et principes, sive robur exercitus, et devoraverit vel capita, vel consilia eorum, ut non possint aliquod invenire praesidium; tunc plebs miserabilis, quae ad me reverti noluit, meum ad se reditum praestolabitur, et sero aget poenitentiam, hostibus cuncta vastantibus." LXX. hunc versum intellexerunt de viribus Israelitarum urbes suas defendentium debilitandis: Καὶ ἠσθένησεν ῥομφαία ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶ, καὶ κατέπαυσεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶ· καὶ φάγονται ἐκ τῶν διαβελίων αὐτῶν. Ita et Syrus: *Infirmabitur gladius in urbibus eorum, et evanescet e manibus eorum* [בִּידַיְהוֹן], *comedentque de consiliis suis*. Rittershusius, qui בַּדָּיו *membrorum* significatione accepit, ut Job. XVIII, 13., nostrum versum ita expressit:

Denique ubi gladius sese insinuarit in urbes,
Ipsorumque vorans membra atque absumere certans,
Consiliis ipsi quem accersivere profanis.

7. וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי *Nam populum meum* quod attinet *suspensi* et defixi *inhaerent aversioni a me*; in malam semper partem postremum nomen usurpatur, vid. XIV, 7. Jerem. II. 19. III, 22. V. 6. VIII, 5. XIV 7. Prov. I, 32. Suffixum vero est passivum, ut in תְּפִלָּתִי, *preces quae ad me diriguntur*, Jes. LVI, 7. cf. Ps. V, 8. תְלוּאִים, observat Lackemacher, „*suspensi* dicuntur, qui toti ex re aliqua pendent sive unice ei sunt dediti, et quasi affixi inhaerent. תָּלָה enim interdum *affigere* est, *addicere*. Jesajas de Eljakimo XXII, 24. וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו, *ex eo omnem familiae paternae gloriam suspen-*

suspendent, i. e. affigent quasi, et uni illi addicent. Sic Kimchio ad Hos. IV, 6. העם הנחלים בכהנים, *populus ex sacerdotibus suspensus*, is est, qui sacerdotibus studiosissime adhaeret, iisdemque totum sese tradidit. Quo eodem sensu Graecum quoque verbum ἐξαρτάομαι, *suspensus sum*, Hebraico חָלָה, נִתְלָה, significatu respondens, apud Athenaeum (*Deipnosoph.* L. XII. p. 554.) occurrit: Οὕτω δὲ ἐξήρτηντο τῶν ἡδυπαθειῶν οἱ τότε, ὥς καὶ Καλλιπύγε Ἀφροδίτης ἱερὸν ἱδρύσασθαι ἀπὸ ταύτης αἰτίας. *Voluptati sic dediti fuere ejus aetatis homines, ut Callipygo Veneri templum aedificarint.* Itaque *suspensi ex aversione a Deo* homines sunt penitus ab eo aversi, qui officia ei praestanda omnino deseruerunt, cultum exhibendum prorsus negligunt.“ Alii תְּלוּאִים, *suspensos*, eos dici existimant, qui perpetuis dubitationum fluctibus jactentur, et ל nomini מְשׁוּבָתִי praepositum vertunt *propter*, ut Num. XVI, 34. Jud. VI, 11. IX, 24., ut haec prodeat sententia: populus Israeliticus animo prorsus dubio atque anxio haeret, eo quod a Deo se averterit. Ita Chaldaeus: *populus autem meus haesitat se convertere ad legem meam;* nec aliter Syrus: *populum meum* quod attinet *suspensi* haesitant; *redire ad me.* Cf. Jo. Helv. Willemer in Dissertat. *Hoseas δυσνόητος ad Hos.* XI, 7. Viteberg. 1680. (repet. in *Thesauro Theolog. Philolog. sive Sylloge Dissertatt. elegantior. in V. et N. T.*, P. I. p. 957. seqq.). וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ *Et ad superna*, divina et coelestia (alii: *ad Altissimum*, sed cf. not. ad VII, 16.) *revocant* quidem *eum* (populum), scil. prophetae, quae ellipsis et supra vs. 2. יַחַד *Una* tamen, s. in universum, totus populus, Jes. XXII, 3. Ps. XIV, 3. לֹא יְרוֹמֵם *Non extollit* me (quod suffixum ex לִמְשׁוּבָתִי repetendum), Deum suum, ut me praeferat humanis auxiliis, debitisque laudibus extollat (de quibus hoc verbum et Exod. XV, 2. Ps. LXVI, 17. CXLV, 1. Dan. IV, 34. al. 37. dicitur), et ita me cultu prosequatur decenti. Rittershusius:

Nutat

Nutat adhuc stolidus populus, dubitatque reverti,
Quicquid et inclament vates meliora monentes,
Plebem ut ad excelsum revocent; tamen illa Jehovae
Non tribuit solidam, velut ipsi est debita, laudem.

Alii לֹא יְרוֹמֵם vertunt: *non erigit sese*, ut Chaldaeus: *non ambulant erecta statura*, et Lutherus, qui integrum versum sic reddidit: *Mein Volk hat keine Lust sich zu mir zu kehren; und wie man ihnen predigt, so richtet sich keiner auf, zu hören.* Quam interpretationem peculiari Dissertatione vindicare studuit J. F. Nicolai in *Philologemate Sacra ad Hos. XI, 7. quo versio B. Lutheri defenditur*, Jen. 1664. Verum nostri commatis sensum minime sunt LXX. assequuti: Καὶ ὁ λαὸς αὐτῦ ἐπικρεμάμενος ἐκ τῆς κατοικίας αὐτῦ· ὁ δὲ Θεὸς ἐπὶ τὰ τίμια αὐτῦ θυμωθήσεται, καὶ ὐ μὴ ὑψώσῃ αὐτόν. Nec multo rectius Hieronymus: *Et populus meus pendebit ad reditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.* Pro עַל videtur עֹל legisse. In Commentario sensum sic exponit (cf. not. ad vs. 6.): „Itaque quia peccata grandia grandibus sunt punienda suppliciis, imponent eis, qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Assyrio mucrone truncatis) jugum gravissimum servitutis. Juxta Septuaginta Ephraim habitabit in Aegypto [vs. 5.]. — Infelix autem populus captum se esse sentiet, sive *pendebit in incolatu suo*, nesciens quid agat, et quo vertatur ignorans. Deus vero super pretiosa eorum, aurum videlicet et argentum, quae acceperant ab eo, irascetur, et nequaquam liberabit eum, qui suo vitio corruit."

8. אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם *Quomodo* igitur *dabo*, reddam, tractabo *te*, *Ephraim?* *Dare* Hebraeis saepe denotat aliquem in statu bono aut malo constituere, vid. Ezech. V, 14. XXVI, 21. XXXV, 9. Inducit Deum loquentem more eorum, qui inviti puniunt; ac si dicat: non sine animi dolore, minimeque lubens sum facturus.

אֲמַגֶּנְךָ *Tradamne te?* dedamne te hostibus? sive, perniciei? Chaldaeus: אֲשֵׁיצִנָּךְ *exterminabo te?* LXX. ὑπερασπιῶ σε; quasi a מָגֵן *clypeus* formatum esset, quod nomen ipsum tamen a גָּנַן deducitur. Graecam interpretationem sequitur et Hieronymus, in Commentario haec scribens: „In eo loco, ubi nos et LXX. interpretati sumus: *protegam te, Israel?* in Hebraico scriptum est *Amaggenach* quod Aquila transtulit ὅπλῳ κυκλώσω σε, id est, *scuto circumdabo te.* Quod quum in bonam partem putaremus intelligi, et significare protectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis sensus subjicitur, dicentis ἐκδώσω σε, id est, *tradam te.* Ex translatione quoque Theodotionis non prospera, sed adversa demonstrantur: ἀφοπλίσω σε, quod significat *nudabo te*, et auferam a te ὅπλον, hoc est, scutum, quo te ante protexeram, et hic sensus magis convenit Domino comminanti.“ Sed non dubium, verbum מִגֵּן *dandi, tradendi* significatum obtinere, ut Genes. XIV, 20. Prov. IV, 9., et convenire cum נָתַן bis h. l. usurpato. Tradamne te, inquit, extremo supplicio? אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה *Quomodo dabo*, reddam, *te sicut Adama*, quae una cum Sodoma et Gomorrha igne coelitus demisso deleta, Genes. XIV, 9. XIX, 24. אֲשִׂימְךָ *Ponamne*, reddamne, *te?* II, 5. Jerem. VI, 8. Ezech. XXI, 32. כִּצְבֹאִים *Sicut Zeboim*, itidem una quinque illarum urbium, igne coelesti deletarum, Deuter. XXIX, 22. Hieronymus: „Quia videbatur dura sententia [in superioribus prolata], nequaquam eis locum poenitentiae derelinquens, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: *Quid tibi faciam Ephraim?* quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama et Seboim ponam te, quae duae sunt quinque urbium, sicut in Genesi [XIV, 2.] legimus: *Sodoma et Gomorrha, Adama, et Seboim et Bale, quae est Segor*, et Syro sermone *Zoara* dicitur. Ponam itaque et vertam te in solitudinem, et

delebo

delebo usque ad cineres et favillas, ſicut delevi Adama et Seboim." נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי *Sed*, quando de te prorſus exſcindendo cogito, *converſum*, mutatum eſt, *cor meum intra me* (ut Pſ. XLII, 5. 6. 7.), ab ira ad miſericordiam. Vid. Thren. I, 20. et cf. Jerem. XXXI, 20. יַחַד *Pariter*, ſimul, vs. 7. נִכְמְרוּ *Aeſtuant*, commoventur, cf. Geneſ. XLIII, 30. 2 Reg. III, 26. Thren. V, 10. נִחוּמָי *Conſolationes meae* Jeſaj. LVII, 18. Zachar. I, 13. virtus mea conſolatoria; intimo commiſerationis affectu in te moveor. Hieronymus: „Quumque duram, imo crudelem ſententiam protuliſſet, rurſum parentis affectu miſericordia vincitur et auſteritatem judicii pietate mitigat patris. Dicit enim: *converſum eſt in me cor meum; pariter conturbata eſt poenitudo mea* [verbum נחם haud raro *poenitere* conſtat ſignificare]. Statim ut loquutus ſum, me Ephraim et Iſrael ſicut Adama Seboimque poſiturum, mea commota ſunt viſcera." Rittershuſius:

Quid faciam, Ephraimaea tribus, tibi? dederene hoſti
Debeo te, Iſrael? Sane indigniſſima facta
Si tua reſpicerem, ſi praemia reddere digna
Deberem his meritis, urbes quae poena voravit,
Vicinas Sodomae impurae, Seboimque Adamamque
Quas fundo exuſſit delapſus coelitus imber
Sulphureus, non extinguendo cum igne remixtus,
Haec eadem, et forſan major, te poena maneret.
Sed mea ſe verſant alio praecordia motu,
Viſceraque intra me miſeratio plurima, et aeſtus
Emollit, poenaeque modum facere imperat. —

9. לֹא אֶעֱשֶׂה *Non* igitur *faciam*, exſequar. Subjicitur effectus illius motus divinae miſericordiae, de quo vs. 8. Cf. Amos VII, 36. חֲרוֹן אַפִּי *Furorem irae meae*, Jerem. XXX, 24. XLIX, 37. לֹא אָשׁוּב *Non convertam me* ſcil. a miſerendo, et promiſſionibus meis. Cf. ſupra II, 8. 18. (al. 11. 21.). Vel: *non avertam me* ab

Israelitis, coll. Jerem. XXXII, 40. Chaldaeus: *Non revertetur verbum meum.* Alii cum verbo sequenti לְשַׁחֵת ita jungunt: *non revertar ad perdendum*, i. e. non rursus perdam (coll. Genes. XXVI, 18. 1 Reg. XIII, 33. 2 Reg. IV, 35.), ut olim in diluvio, coll. Jes. LIV, 9. כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא אִישׁ *Nam Deus ego sum*, fallere nesciens in promissis datis, *nec vir*, homo, cujus dubia in promissis fides. Cf. Num. XXIII, 19. Mal. III, 6. Chaldaeus: *Quia Deus ego sum. Verbum meum in aeternum permanet, nec sunt opera mea, sicut opera carnis*, hominum, *qui habitant in terra.* Hieronymus: „Non faciam secundum furorem iracundiae meae, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim; non enim percutio ut perdam in perpetuum, sed ut emendem. Crudelitas mea poenitentiae et pietatis occasio est: *Deus enim ego sum, et non homo.* Homo ad hoc punit, ut perdat; Deus ad hoc corripit, ut emendet." בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ *In medio tui Sanctus*, ut Jes. XII, 6., affectionibus vitiisque humanis plane exemtus. וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר *Nec ingrediar urbem*, ita LXX. Vulgatus, Syrus; et cf. quoad constructionem Deut. XXIII, 9. seqq. 1 Sam. XXIII, 7. Jerem. IX, 20. Sed quomodo intelligendum hoc sit, de eo admodum ambigunt interpretes. Hebraei vulgo sensum hunc esse volunt: at *in* aliam urbem, praeter Hierosolyma, *non veniam.* Quae Chaldaei quoque mens videtur fuisse, qui vertit: *nec permutabo amplius Hierosolyma cum alia urbe.* Sed Hierosolymitanae urbis mentio ab hac in Ephraimitas directa oratione prorsus aliena. Melius Hieronymus: „*Et non ingrediar civitatem*, hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam; quibus jus summum summa malitia est; mea autem lex, meaque justitia est salvare correctos." Quae explicatio scitum defensorem nacta est Lowthum *de Sacra Poesi Hebraeor.* Prael. XIX. p. 242. edit. Oxon. sec.

ſec. not. „Eſt nimirum,“ inquit, in poſteriore membro לֹא אָבוֹא בְּעִיר *τό* parallelum et ſynonymum לֹא אִישׁ *τῷ* in priore. Futurum אָבוֹא habet vim frequentativam (vid. Pſ. XXII, 3. et 8.), *non ſoleo urbem intrare*, non ſum urbicola. Eſt etiam in ſingulis membris pulchra inter ſe oppoſitio partium: *ſum Deus et non homo;* eſt auxeſis in ſequenti, et paulum variatur ratio oppoſitionis: ſum Deus tuus tecum habitans, ſed peculiari modo, extra ordinem, nec more hominum. Nihil, opinor, clarius, nihil elegantius.“ N. G. Schroederus vero in *Obſervatt. Selectt. ad Origg. Hebr.* Cap. II. §. XIII. p. 25. nomini עִיר h. l. ut Pſ. LXXIII, 20. (ubi vid. not.) *fervoris*, *excandeſcentiae*, *irae* ſignificatum tribuens (coll. Arab. غَارَ pro غَوَرَ, *fervere*), verba noſtra ſic reddenda arbitratur: *non veniam cum fervore*, ſ. ira in gentis perniciem *effervescente*, ut reſpondeant primis ejusdem verſus verbis: *non exſequar* חֲרוֹן אַפִּי *excandeſcentiam irae meae.* Addere potuiſſet Schroederus, ejusdem interpretationis jam a Jarchio mentionem factam eſſe. Refert is enim, exiſtere, qui עִיר ſignificatione *odii* (שִׂנְאָה) h. l. capiant, coll. 1 Sam. XXVIII, 16: *Jova a te receſſit*, וַיְהִי עָרֶךָ, *et factus hoſtis tuus.* Ita Rittershuſius:

Non omnes irae ſtatui jam effundere habenas
Ipſe meae, exitio demergereve Ephraimaeos
Amplius, ut meruere quidem; quia mens mihi dia eſt,
Neſcia mutari, aut decreta revellere priſca
Servandorum hominum, et propria eſt mea parcere virtus;
Non autem eſt mihi mens, qualis ſolet eſſe virorum,
Quos crebra immutat converſio conſiliorum,
Crudelisve animus peccanti parcere neſcit.
Sanctus ego in te ſum, quem ritum et jura ſacrorum
Edocui, patriumque animum tibi ſaepe probavi.
Non ergo invadam, velut adverſarius, urbem,
Omnia ibi ut vaſtem, et flamma ferroque profanem.

Nos tamen haud dubitamus nostram facere interpretationem Hieronymianam sive Lowthianam, ex qua עִיר usitata sua et unice certa significatione sumitur, dictioque est satis poetica. Subjicere visum aliam quandam explicationem, commemoratu haud quidem indignam, nec eam tamen, quae plures nanciscatur assensores: *etiamsi* nunc *non veniam in urbem* Samariam, ceterasque, superstitioso idolorum cultu aliisque sceleribus foede pollutas, nec corrigibiles adhuc, sed gladio exscindendas, vid. vs. 6., VI, 8. VII, 1. IX, 12. 15. X, 7. 8. XIV, 1.

10. אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ *Post Jovam* tandem *ambulabunt*, ejus ductum sequentur; id enim notat הָלַךְ cum אַחֲרֵי junctum, cf. V, 11. 1 Reg. XIV, 8. Chaldaeus: *cultum Jovae sequentur.* Idem promittitur supra III, 5. Jerem. III, 17. Mich. IV, 2. כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג Quando *sicut leo rugiet*, valida sua voce dispersos per varias et multas terras convocabit. Kimchi: „Sicut leo, qui rugit, ut animalia, quorum rex ipse est, sese ad eum congregant, ita congregabunt sese Israelitae audita voce rugientis Dei." כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ *Quando ipse rugit, tunc trepidabunt*, i. e. trepidantes prae nimia festinatione accurrent, cf. not. ad III, 5. בָנִים *Filii*, posteri Israelitarum eorum, ad quos tunc loquebatur vates. Vel: *filii* Jovae, quos Deus filios recipit, coll. Deut. XIV, 1. Chaldaeus: *congregabunt se exules.* מִיָּם *A mari*, i. e. ab Occidente, ut recte Chaldaeus, cf. Genes. XII, 8., ab extremis terris, quae trans mare mediterraneum, Cananaeae ad Occidentem, sitae sunt. Ceteras mundi plagas commemorat versu proximo. Hieronymus: „Domino prospera pollicente, populus convertetur ad eum, et ambulabit post Dominum, quia Dominus rugiet quasi leo. De quo et Amos propheta commemorat [I, 2.]: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam.* Rugit autem, quando dicit: *sicut Adama, ponam te ut Seboim.* Quumque

que ille rugierit, tunc formidabunt *filii maris* [quasi scriptum esset בְּנֵי יָם], sive *aquarum*, ut LXX. transtulerunt. Etenim verbum *Maim*, quod per tres literas scribitur, *Mem*, *Jod*, *Mem*, si legatur *Maim*, *aquas* significat, si *Mejam*, *de mari* intelligitur. Haec Hebraei ad adventum Christi [i. e. Messiae] referunt, quem sperant esse venturum." Rittershusius:

Tempus erit, leo rugitu velut omnia terret,
Sic quoque rugitu terrentem cuncta Jehovam,
Fida Deo, quocunque ierit, cum turba sequetur.
Rugiet ipse: tremens natorum at turba piorum
Certatim extremis terrarum accurret ab oris,
Oceanus refluo qua tundit littora fluctu.

11. יֶחֶרְדוּ *Trepidabunt*, summa cum festinatione accurrent, vs. 10. כְצִפּוֹר *Sicut avis*, Chaldaeus addit: *quae aperte*, palam, per aerem, advenit. מִמִּצְרַיִם etiam *ex Aegypto*, a meridie. Chaldaeus: *sic venient qui captivi deducti fuerant in terram Aegypti*, וּכְיוֹנָה *Et sicut columba*, cujus pernicissimus volatus est, vid. Jesaj. LX, 8. Ps. LV, 7. et ibi not. מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר *E terra Assur*, e borealibus regionibus. Eadem spes facta Judaeis a Jesaja XXVII, 13. et Zacharia X, 10. וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם *Et reducam eos ad domus suas* pristinas, in patrias terras. Cf. Jerem. XXXII, 37. נְאֻם־יְהוָה *Dictum Jovae*, fallere nescii, Num. XXIII, 19. Promissionis quasi sigillum. Cf. Jes. I, 24. Ps. XXXIII, 4. Rittershusius:

Accurrent etiam instar avis, Nilotide terra
Assyriaque ora, ut pavefacta columba, profecti:
Aedibus hosque suis condidam habitare quietos,
Veriloquo hoc dictum proficiscitur ore Jehovae.

Cap. XII.

Argumentum.

Hoc Capite ex quorundam ſententia nova concio incipit, ſequenti Capite continuata, finita vero XIV, 1., *duabus* partibus conſtans, quarum *prior* (vs. 1—11.) *contra Judam*, altera (vss. 12. ſeqq.) *contra Ephraimum* ſit directa; ita quidem, ut in *priore* parte, oppoſitione inter Judaeos et Iſraelitas facta, Judam de praeterita laudet conſtantia in pietate (vs. 1. 2.), eundem vero de praeſenti corruptione arguat (vs. 3.), et *duabus* rationibus (quarum *prima* a juſtiſſima retributione Dei ſecundum bona vel mala facta cujusque, vs. 3., id quod exemplo Jacobi, patriarchae, probatur, vs. 4. 5., altera a Dei immutabilitate vs. 6. petita), ad poenitentiam revocet, vs. 7., tandemque oppoſito exemplo impii et pertinacis Ephraimi (vs. 8. 9.), doceat, Jovam futuris temporibus Judam ſingulari favore proſequuturum eſſe, vs. 10. 11. Unde demum transeat ad *alteram* partem hujus concionis adverſus Ephraimum directam, vs. 12. ſeqq. Alii vero et plerique interpretes totum Caput directe *ad Ephraimum* referunt, qui cum Juda comparatus deterior ſit, vs. 1. 2., et corruptionis illi etiam auctor, vs. 3., adeoque degener prorſus a Jacobi patriarchae pietate (vs. 4. 5.), quum contra Deus ex ſua parte ſemper ſit idem (vs. 6.), ad quem ideo redeundum eſſe, Ephraimum hortatur (vs. 7.), fruſtra tamen ob ejus pertinaciam in admittendis et defendendis ſceleribus

ribus (vs. 8. 9.). Unde Deus semper sibi constans, ex mente nonnullorum interpretum, ipsis exsilium minatur, secundum alios vero, ex mera misericordia promissionem de futura reipublicae Israeliticae restauratione confirmat (vs. 10.), ut qui non solum adhuc officio suo non defuerit, per prophetas variis modis loquutus, sed etiam in posterum doctores et prophetas missurus sit, vs. 11. seqq. J. H. Meisner in Progr. quod inscribitur: *Sistitur oeconomia Capitis duodecimi Hoseae* (Lips. 1788. 4.), vatem vicissim et mutuo utrumque regnum, tam Judaicum, quam Israeliticum, ab uno ad alterum transeundo, unum alteri implicando, graviter taxare et vituperare observat; quorum enim criminum reos sese fecerant cives unius regni, eorundem nomine accusari quoque poterant alterius regni cives. „Ne itaque anxie," inquit, „quaeramus, quid uni regno praecipue dictum sit, quid alteri, sed omnem hunc sermonem prophetae spectemus nunc sic, ac si dictus esset universae familiae Israelitarum, qui, uti constat, duplex regnum constituebant inde a Rehabeami et Jeroboami I. temporibus. Invehitur autem propheta in *duo* cumprimis *vitia* Israelitarum, ab eisque abstrahere eos per exempla allaborat. Et illa vitia sunt: *inconstantia in dictis et factis*, quae et dicitur *perfidia* (quo nomine generaliori comprehendit omnem animi eorum vitiositatem, inter cujus causas principes illa *inconstantia* non est ultimo loco nominanda); deinde, *superbia et arrogantia de rerum ac opum suarum*, malis tamen artibus comparatarum, vel immerito Dei beneficio acceptarum, *laeto statu*. Et sic hoc Caput sponte et apte simul dilabitur in *duas* partes fere aequales, quae singulae tractant orationem, diversam, si rem spectas, quae tractatur, sed similem, quoad modum tractandi." Vides, quantopere dissentiant interpretes cum de nexu singularum hujus Capitis partium, cum de sensu phrasium

et sententiarum. Nos in explicatione potiores varietates breviter attingemus.

---

1. סְבָבֻנִי *Circumdederunt me* mendacio, Ps. XVII, 11., i. e. in omni circuitu meo, et quocunque circumspicio, mendacium fecerunt. Ita Chaldaeus: *multiplicaverunt* coram me mendacia. Similiter Gussetius (sub voce כָּזָב vs. 5.): *undique congerunt mihi* adulatoria mendacia, cujusmodi blanditiae ad dissimulandam impietatem et Job. XXXI, 28. intelligantur. בְּכַחַשׁ *Mendacio*, i. e. fucata pietate erga me, et superstitioso idolorum cultu; VII, 3. 13. X, 13. cf. Jes. XXX, 9. LIX, 13. Alii conferunt supra X, 4. Alii vertunt: *abnegatione*, coll. Proverb. XXX, 9. Job. XXX, 28. Vid. infra Hieronymi explicationem. אֶפְרַיִם Israelitae decem tribuum, ut vs. 2. et frequenter in hoc libro. וּבְמִרְמָה *Et dolo*, perfidia, cf. Jerem. IX, 5. 7. Ps. L, 19. 2 Reg. IX, 23. (al. 13.). בֵּית יִשְׂרָאֵל, quo nomine regnum decem tribuum et supra I, 4. 6. 7. V, 1. appellatur. וִיהוּדָה, *Et Juda*, et cum eo Benjamin, i. e. regnum Judaicum, Ephraimitico, s. Israelitico, oppositum, cf. I, 7. עֹד רָד עִם־אֵל *Adhuc dominatur*; vel: *quum Juda adhuc dominaretur cum Deo*, ita verbum רוד *dominandi* significatu accipiunt plerique interpretes, ut Jerem. II, 31. רַדְנוּ, *dominamur*. Jarchi: „Juda adhuc principem agebat cum Deo, quia reges illius populi foedus cum Deo Opt. Max. retinebant." Alii cum Ludovico de Dieu et Coccejo collato Arabico راد, quod in Conjug. III. et IV. *voluit* denotat, vertunt: *sed Juda adhuc vult cum Deo*, i. e. consentit cum Deo; aut *volendi* verbo fortius accepto: *firmiter adhaeret Deo*, obfirmat se in foedere et amicitia cum Deo, ut idem sit, quod in sequenti commate נֶאֱמָן. Ita Chaldaeus: הֲווֹ מִתְקְפִין בְּפָלְחָנָא, *erant validi in cultu;* nempe dum multi inter Judaeos adhuc erant

erant fideles Jovae cultores, et cultus ejus publicus in templo Hierosolymis vigebat, omnibusque patebat. Cf. 2 Chron. XII, 12. XIX, 3. Accipiunt autem hoc fere de Hoseae tempore, cum Hiskias ad omnes Israelitas et Judaeos miserit, etiamque epistolas scripserit ad Ephraimitas et Menassenses, ut Hierosolymam convenirent in Jovae templum, ad pascha Jovae, Israelitarum Deo agendum, uti narratur 2 Chron. XXX, 1—6. Alii de praeterito tempore hoc capiunt, quod Ephraim perfide egerit in Jovam jam tum quum *Juda* adhuc *dominaretur cum Deo*, i. e. quum major aut potentior pars Judae, quae praevaluerit, adhuc obtineret, ut veri Dei cultus maneret. וְעִם-קְדוֹשִׁים *Et cum sanctis*, per quos alii intelligunt *homines* probos, praesertim majores, ut Psalm. XVI, 3., alii *coelites*, ut Job. XV, 15., alii, cum Kimchio, *ipsum Deum*, coll. Jos. XXIV, 19., ita ut particula *cum* non tantum *societatem*, verum etiam *auxilium* et robur, dominium donans, significet; cf. Jos. I, 5. נֶאֱמָן *Fidus* et constans esset; constanter veri Dei cultum teneret; eodem sensu haec vox et Jesaj. I, 21. Psalm. LXXVIII, 8. 37. usurpatur. Rittershusius:

Ephraimaea tribus mendaci perlita fuco
Vult haerere mihi cum relligione videri,
Et me fallaci gestit circumdare cultu,
Degener Israele profecta propago fideli:
Quando Dei cultum purum retinebat Judas,
Servabatque fidem Domino, et vestigia patrum
Sancta terens primaevâ in relligione manebat,

In alia omnia abit N. G. Schroeder, qui in *Observatt. ad Origg. Hebrr.* C. I. §. XI. p. 11. Judaeos minime a vate laudari, sed potius accusari, ut supra V, 5. VI, 4., et mox vs. 3., existimat. Quum autem verbi רוד propriam notionem, comparatione Arabici رود, ponat in *motu reciprocatu*, quo quid *huc illuc agitatur* et *versatur*,

 illud

illud h. l. translatum vult ad animi levitatem et inconſtantiam, et verſus noſtri hemiſtichium poſterius vertit hoc modo: *etiam Juda adhuc ultro citroque vagatur cum Deo, et cum Sancto fido.* Quam ſententiam, parum profecto concinnam, probatam fuiſſe miror Dathio aliisque recentioribus. Laudem Judae expreſſit jam vetus Chaldaicus interpres, qui totum poſterius hemiſtichium ita expoſuit: *Sed domus Judae* homines *validi erant in cultu, donec populus Dei e terra ſua deportaretur; et illi coluerunt me in domo Sanctuarii; vocati ſunt populus ſanctus, propterea quod fideles eſſent.* In bonam partem accepit quoque Hieronymus, integri verſus ſenſum hoc modo declarans: „*Ephraim*, regia tribus, *et domus Iſrael*, qui tribui regiae ſerviebat, *circumdedit eum in negatione*, ſive mendacio, dum Dominum negant, et idola profitentur. Judas autem, hoc eſt, duae tribus, quae habebant Templum, Legem, Prophetas, et ſervabant praecepta legalia, erant teſtes [pro עֹד enim poſuit *teſtis*, quod עֵד legit], gradientesque cum Deo et cum *ſanctis fideles. Sanctos* poſſumus dicere vel Angelos, vel Patriarchas ac prophetas, et ceteros, qui Dei imperio ſerviebant. Ad comparationem enim illius temporis, quo haec dicebantur, aberrante penitus Ephraim, et decepto in idolorum cultu Iſrael, ſolus Juda remanſerat, qui in Dei cultu et teſtimoniis verſaretur; et poſſet deſcendere cum eo, ſive fortis eſſe cum forte: *Rad* enim et *deſcenſionem* et *fortitudinem* ſignificat, pro quo Aquila transtulit ἐπικράτειαν.“ Retulit is verbum hebraicum ad רָדָה, *dominari*, ſed Hieronymus ad יָרַד, *deſcendere.* Ita et Syrus, qui praeterea pro duplici עִם legit עַם, unde noſtrum locum ſic vertit: *donec deſcenderet populus Dei*, ſcil. in exilium, *populus ſanctus et fidelis.* Sed prorſus perverterunt noſtri commatis ſenſum LXX. Ἐκύκλωσέ με ἐν ψεύδει Ἐφραΐμ, καὶ ἐν ἀσεβείαις οἶκος Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· νῦν ἔγνω αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ ὁ λαὸς ἅγιος κεκλήσεται Θεοῦ. Quaſi legiſſent: עַתָּה יְדָעָם אֵל

אֶל וְעַם קְדוֹשִׁ יָהּ נֶאֱמַר. Ceterum quoad Graecae versionis sensum, Hieronymus illum hoc modo declarat: „LXX. multo aliter transtulerunt, quod et Ephraim, et domus Israel et Judas circumdederint Deum in mendacio et impietate, et tantae clementiae sit Deus, ut non ab eis abscindat spem salutis, sed cognoscat illos, et paratus sit vocare populum sanctum, et populum Dei, qui nunc impietate perversus est."

2. אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ *Ephraim pascit ventum*, quasi eum comesturus, sicut famelica bestia avide depascit herbas. Eadem metaphora Prov. XV, 14. *stultus* dicitur *pascere ventum*; Jesaj. XLIV, 20. *idololatra pascere cinerem*, inane alimentum. Eodem sensu Jerem. XXII, 22. *ventus aliquem pascere* dicitur. Contra Ps. XXXVII, 3. *pascere veritatem* est eam cupide sectari. וְרֹדֵף קָדִים *Et persequitur eurum*, καύσωνα vertunt LXX. ut Jon. IV, 8. cf. Jac. I, 11., i. e. rem inanem, imo longe perniciosissimam, idolorum cultum, et foedera cum exteris. Cf. Prov. XXVII, 16. Cohel. V, 15. Chaldaeus: *Similes sunt ei, qui seminat ventum, et metit turbinem*, repetitum ex VIII, 7. Ita vero *vanam in humanis auxiliis fiduciam* posterni alii putant, alii vero non tam *poenam* Ephraimitis denunciari, quam auctam ejus et obduratam ejus malitiam describi censent, qua multum sibi de cultu superstitioso, quem sectaretur, pollicitus sit. Nos utrumque spectari arbitramur. כָּל־הַיּוֹם *Quotidie*, semper, Jesaj. LII, 5. כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה *Mendacium et vastitatem multiplicabit*, non tantum spe sua frustrabitur, verum etiam perniciem sibi parabit. וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ *Et modo foedus cum Assyrio scindunt*, i. e. pangunt (cf. de phrasi not. ad Genes. XV, 10.), vid. supra V, 13. infra XIV, 4., et cf. 2 Reg. XV, 19. XVII, 2. וְשֶׁמֶן *Et mox perfido animo oleum*, munus, ut recte Chaldaeus; nobile autem et copiosum oleum in terra Canaan fuisse,

fuisse, constat ex Deut. VIII, 8. 1 Reg. V, 25. Ezech. XXVII, 17. ad quem loc. vid. not. Cf. Jahn *Bibl. Archäol.* P. I. §. 80. לְמִצְרַיִם *In Aegyptum*, VII, 11. XI, 5. יוּבָל *Defertur*, X, 6., pro obtinendo adversus Assyrios auxilio, vid. XI, 5. 2 Reg. XVII, 3. Rittershusius:

Ast Tribus Ephraimaea cibos sectatur inanes,
Vento se pascens, Euros captansque fugaces,
Multiplicatque die mendacia putida toto,
Perniciemque suo capiti coquit ipsa, paciscens
Foedera cum Assyriis, Phariis unguentaque terris
Importans, animum quaerensque hoc munere Regis
Conciliare sibi, atque suis adjungere rebus.

Hieronymus: „Sacra narrat historia, Manahen, regem Israel, pace facta cum Assur, ab Aegyptiis auxilium postulasse, et hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique καύσωνα, hoc est, *aestum*, et ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die, nisi sibi illudere. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem et eversionem suis urbibus praeparare. An non est vastitas atque mendacium, pepigisse foedus cum Assyriis, et oleum tulisse in Aegyptum? συνεκδοχικῶς a parte totum, quod videlicet munera Aegyptiis miserit."

3. וְרִיב לַיהוָה *Sed* nunc etiam *lis* s. litigandum est *Jovae*, IV, 1. Mich. VI, 2. עִם־יְהוּדָה *Cum Juda* et Benjamin, quod etiam hi, ab Ephraimitis seducti (IV, 15.), et postremis praesertim vatis nostri temporibus, per impium regem Ahasum admodum corrupti fuerunt; vid. 2 Reg. XVI, 3. וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב Idque *ut animadvertat in Jacobum*, ut poenas sumat de Jacobitis, ut I, 4. II, 15. IV, 14. VIII, 13. Amos. III, 2. Nomen *Jacobi* quidam hic accipiunt de decem tribubus, alii de regno Judaico, alii de utroque, ut X, 11., q. d. vindictam sumet de Jacobitis universis degeneribus. כִּדְרָכָיו *Secundum vias ejus*,

ejus, prouti malefactis suis promeriti sunt, cf. Jerem. XVII, 10. XXXII, 19. Ezech. XVIII, 30. כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ Vid. supra ad IV, 9., ubi eadem verba. Rittershusius:

Nec non cum Juda est sua disceptatio Jovae,
Qui Jacobigenis poenarum exempla daturus
Est gravia, et factis aequalia reddet iniquis
Praemia. — — —

Hieronymus: „Ephraim semel pascente ventos, et sequente mendacium, qui in tantam venit amentiam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyriis, et oleum portans in Aegyptum, nunc mihi omne judicium est cum Juda, et visitatio super Jacob. *Visitationem* autem vocat flagella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Judae quoque, qui de Jacob ortus est semine, *reddat juxta vias et juxta adinventiones suas*, qui non tantum fortuito errore deceptus est, et humana concidit fragilitate; sed inquisivit et adinvenit, in quibus peccaret et rueret."

4. Hortatur nunc Jacobidas, ut, priori via relicta, ad Dei veri cultum redeant, et parentis, Jacobi, cujus in Deum fidem pietatemque, pariter atque Dei erga illum favorem commemorat, vestigia persequantur (usque ad vers. 7. inclus.). Et primo quidem divini in Jacobum favoris luculentissima exempla affert, ejusdemque fructum ad posteros quoque, si illius pietatem imitentur, pertinere innuit. בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו *In utero calcem tenuit fratris sui* Jacobus, cujus nomen vs. 3. commemoratum, etsi ibi de ejus posteris usurpatum; nunc vero de ipso illo viro intelligendum esse, res ipsa docet. Verbum עָקַב (Arabice عَقَبَ, *pressit vestigia*, *pone* et *a calce venit*, *e vestigio sequutus fuit*) minus commode a non-

nonnullis hic redditur *supplantavit*, neque enim dolum vel fraudem culpabilem ipsum hoc verbum, aut nomen *Jacobi* inde derivatum per se infert (etsi per invidiam eo illud traxit Esavus, Genes. XXVII, 36., et eodem sensu ad nomen *Jacobi* Jeremias alludit IX, 3., quia etiam doloso animo et ad circumveniendum quis alterum *calce arrepta antevertere* et *supplantare* potest); sed laudabile potius Jacobi studium et victoriam hic innuit. Idem namque dicit, quod diserte legimus Genes. XXV, 26. וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו, *et manus ejus*, Jacobi, e matris utero egredientis, *teneas calcem Esavi*, ut, prior tempore proditurus, potiri possit jure primogeniturae. Quod nonnisi singulari virtute et Dei providentia ab infante factum esse, vates innuere voluit, uti post Chaldaeum Hebraei interpretes recte observant. Ita enim Chaldaeus: *Propheta, dic eis: nonne de Jacobo praedictum est, antequam nasceretur, eum majorem fratre futurum esse?* ex Genes. XXV, 23. Jarchi: „Ego, Deus, hoc omne effeci in eo, ut nimirum calcaneo ipsum apprehenderet, quo signum exstaret, Dominum fratris (Esavi) ipsum fore." Quod disertius declarat Aben-Esra: „Sensus verborum prophetae hic est: Quare non in memoriam sibi revocant Jacobi posteri, me patrem eorum elegisse, eundemque in amplissimo dignitatis gradu inter mortales collocasse? Nam cum esset in utero, dedi ei vires ad prehendendum fratris calcem. Id quod prodigii loco habendum est. Neque enim robur est in foetu, versante in secundina, et quo tempore ea finditur, ut quicquam apprehendat, donec ex utero in lucem prodierit. Jacobo igitur dum adhuc in utero esset, vires ego dedi. Et postea quoque cum angelo luctatus est, eumque superavit." Cum Hebraeis consentiunt veteres Christiani interpretes, veluti e Graecis Cyrillus Alexandrinus: *Ὅτι τοίνυν καὶ ἐξ αὐτῶν σπαργάνων εὐφυὴς γέγονεν Ἰακὼβ, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ ὠδῖνος πειρᾶται δεικνύειν διὰ τοῦ πτερνίσαι τὸν ἀδελ-*

ἀδελφὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ. Εἰ γὰρ καὶ θείας δυνάμεως ἐνέργημα τὸ δρώμενον ἦν· οὐ γὰρ πω τὸ βρέφος τὸ ἐν ἐμβρύῳ καὶ μήτρᾳ πτερνίσαι φαμὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἠσαῦ, ἀλλ' οὖν κατὰ πρόγνωσιν ὡς ἐσομένῳ χρηστῷ τὴν τοῦ γεγονότος κατόρθωσιν ἀνετίθει. Θεόδ. E Latinis Hieronymus: „Exponit autem, quanta bona Judas, hoc eſt, Jacob, acceperit, et in patre filius nominatur, veterisque recordatur hiſtoriae, ut et Dei miſericordia erga Jacob, et illius contra Dominum duritia cognoſcatur. Dum adhuc eſſet in utero Rebeccae, ſupplantavit fratrem ſuum Eſau, non utique fortitudine propria, qui ſentire non poterat, ſed miſericordia Dei, qui cognoſcit et diligit eos, quos praedeſtinavit.“ Minime probandus Conr. Ikenius, qui in peculiari in noſtrum locum Disſertatione, cui epigraphe: *de Praevaricatione Jacobi hancque ſecuto certamine fidei* (in *Disſertatt.* Ejus *philologico-theologicis* P. I. p. 282. ſeqq.), prius hujus verſiculi hemiſtichium in vituperium Jacobi vertere ſtuduit. Tota vero orationis ſeries innuit, ſpectaſſe vatem illud, quod Jacobus ex utero egrediens manu tenuit calcem praecedentis Eſavi, tanquam quid ſingulari providentia et gubernatione effectum, quo ſigno veluti quodam praenunciaretur, fore ut, licet Eſavus ex utero materno prior egrederetur, Jacobus tamen de jure primogeniti cum eo contendat, eademque conſequatur, quodque et ipſe Deo acceptior foret quam frater, et gens ab eo oriunda fratris poſteritati eſſet imperatura. Ulterius progreditur Christ. Frid. Boerner, Theologus quondam Lipſienſis, qui in Disſertat. in hunc locum inſcripta: *de fide Jacobi in utero*, Lipſ. 1708., illud, quod Jacobus in lucem proditurus fratris calcem tenuit, non tam ut ſignum aliquod, futuram Jacobi et poſterorum ejus prae Eſavo excellentiam, divinitus praemonſtrans, ſed ut *fidei opus* (uti loquuntur Theologi) a vate proponi judicat, quo Jacobus deſiderium, quo flagraſſet *τοῦ ἐρχομένου σωτῆρος*, egregie declararet. Cui ſen-

ſententiae, ad quam et nonnulli ante Boernerum Theologi propenſi fuerant, jam alii ſaniores interpretes oppoſuerant et ſilentium ſacrorum librorum, et aetatem ac ſtatum infantis necdum ratione utentis, coll. Paulino effato epiſt. ad Roman. IX, 11. 12. J. G. LACKEMACHER in *Obſervat. de victoria Jacobi, virium et felicitatis regni Iſraelitici ſymbolo ad Hoſ. XII,* 4. 5. (in ſuis *Obſervatt. Philologg.* P. VI. p. 552. ſeqq.) Jacobi exemplum duplici conſilio h. l. a vate in medium allatum arbitratur, primum, ut doceret, regnum Iſraeliticum in ſe ipſo ſatis habere roboris atque virium, quo tueri ſeſe poſſit ac defendere, ſi modo Deo confidat, nec neceſſe proinde fuiſſe, ut aliorum, nominatim Aegyptiorum, efflagitaret opem. Deinde, peſſime egiſſe Iſraelitas cultu ſuperſtitioſo Bethele conſtituto, quippe in loco, ubi ſingulari prorſus ratione conditori gentis Deus olim ſe patefecerit, et beneficia poſteritati ejus promiſerit eximia. Prius illud vatem ſignificare tectius exemplo Jacobi, in duplici certamine ſuperioris; poſterius autem ex illuſtri illa concludi velle viſione; quae Jacobo obtigiſſet Bethele. Nos eam rationem, quam ſupra ad hujus verſus initium indicavimus, haud dubitamus praeferendam. Aliud igitur divini erga Jacobum favoris documentum: וּבְאוֹנוֹ *Et robore ſuo*, Geneſ. XLIX. 3. Deut. XXI, 17. Pſ. CV, 36. divinitus ei conceſſo. שָׂרָה *Superior fuit* in lucta cum Deo, vel: *ſuperavit* Deum, Geneſ. XXXII, 29. LXX. ἐνίσχυσε πρὸς τὸν Θεόν. Chaldaeus et Syrus: אִתְרַבְרַב, *magnum*, aut principem *ſe geſſit*. Alii: *potenter luctatus eſt*, coll. Geneſ. XXXII, 25. אֶת־אֱלֹהִים *Cum Deo*, vid. Geneſ. XXXII, 29. 31., qui in forma humana ſaepius adparebat, Geneſ. XXXII, 25. Joſ. V, 13. Jud. XIII, 3. 6. Hinc factum, ut qui hic אֱלֹהִים vocatur, idem ſtatim vs. 5. appelletur *angelus*, מַלְאָךְ, quod ipſum nomen et hic poſuit Chaldaeus. E lucta illa Jacobus nactum nomen יִשְׂרָאֵל a Deo ipſo ei inditum, i. e. *principem ſe prae-*

praestabat Deo, *vel*, *de principatu contendebat cum Deo*, Genes. XXXII, 29. Rittershusius:

— Materna etiam conclusus in alvo
Ille latebat adhuc, neque luminis hauserat auras
Aetherei, ac jam tum supplantabat germanum
Ipse suum, certans caelestem haurire favorem.
Post modo vir factus, Genii certamen adivit
Strenuus, ex luctae referens certamine palmam;
Inque rei monimen mutato nomine dictus
Israel (valido ut Genium qui robore vincat).

5. וַיָּשַׂר *Superior*, inquam, *fuit*, cf. vs. 4. Est futurum Cal verbi שׂוּר, cognati cum שָׂרָה, vid. Jesaj. XXXII, 1. Proverb. VIII, 16., et Hiphil supra VIII, 4. Nexus fit h. l. per anaphoram, seu per repetitionem ejus quod antecessit, ut novum et amplius quid subjiciatur. אֶל־מַלְאָךְ *Erga*, s. *adversus angelum*, vel potius Deum ipsum, vs. 4., qui angeli formam induerat. וַיֻּכָל *Et praevaluit*, vid. Genes. XXXII, 29. coll. XXX, 8. בָּכָה *Flevit* enim, non angelus, ut Hebraeorum nonnulli inde colligunt, quod angelus, quocum luctabatur Jacobus, ei dixisse narratur Genes. XXXII, 27. *dimittas me, nam ascendit aurora;* sed Jacobus flendo et precando ipsum vicit; cf. 1 Sam. I, 10. Modus significatur, quo praevaluit Jacobus. וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ *Et supplicavit ei*, Deut. III, 2. 3. 1 Reg. VIII, 33 47. 59. Ps. XXX, 9. Recte Hieronymus: „*Et invaluit*, inquit, *adversum Angelum*, et ejus benedictione, quem vicerat, confortatus est. Flevit quoque et rogavit eum, id est, angelum, dicens [Genes. XXXII, 27.]: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris.*" בֵּית־אֵל In *Bethel*, vid Genes. XXVIII, 17. 19., quae nunc *Beth-Aven* facta est, supra IV, 15. יִמְצָאֶנּוּ Jacobus *invenit eum*, angelum, quando a Deo monitus (Genes. XXXV, 1.) Bethelem ascendit, et vota exsolvit, quae Genes. XXVIII, 21. 22. nuncupa-

verat. Alii: *Angelus ibi invenit Jacobum.* Sic Chaldaeus: *in Bethel revelatus est*, s. adparuit *ei*, scil. Jacobo Deus, uti legimus Genes. XXXV, 7. וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ *Et ibi loquutus est* Jacobus *nobiscum* Deo, ut quidam volunt, quasi sit pluralis, quem vocant, majestaticus, quo Deus de se ipso loquens utitur et Genes. I, 26. III, 22. XI, 7. Jarchi ad Job. XX, 22., quem sequuntur tantum non omnes suae gentis interpretes, nostrum עִמָּנוּ pro עִמּוֹ, *cum ipso*, positum volunt; et sic quoque Syrus, Aquila, Symmachus et Theodotion in Scholiis Graecis; sed invita Grammatica. Kimchio vero aliisque verba sunt prophetae, q. d. *ibi* (Bethele) etiam adhuc *loquitur* Deus *nobiscum*, mecum, Hosea, ceterisque prophetis ad arguendum idolorum cultum, qui nunc Bethèle viget, coll. Amos V, 4. 5. Rectius alii *prophetam* intelligunt una *cum populo*, Jacobo orto, quemadmodum Ps. LXVI, 6. de majoribus Israelitarum, qui mare rubrum transiere, prima pluralis persona dicitur: שָׁם נִשְׂמְחָה בּוֹ, *tunc laetabamur de eo*. Cf. not. ad eum locum, et Hebr. VII, 9. 10. Ita et Hieronymus: „Quumque patris matrisconsilio in Mesopotamiam fugeret, invenit eundem Angelum in Bethel, qui loquutus est ad eum, loquutus est nobiscum, id est, in patre loquutus et filiis est, et in Jacob dilexit et Judam.“ Lackemacher (l. l. p. 361.): „Diligenter animadverti velim, dici Deum non cum solo Jacobo, sed cum omni simul ejus posteritate Bethele collocutum. Scilicet, quae a Jacobo hic dicuntur gesta, eidemque obtigisse, non ad illum ipsum spectant unice, sed ad totam simul gentem ex eo ortam, atque hujus etiam res, fortunamque, qua vel usura sit, vel uti certe possit, praesignificarunt.“ Sunt, qui verba וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ reddunt, subaudito ante postremam vocem pronomine relativo: *ibi loquutus est* Jacobo, quae *nobiscum* facta sunt, vel, contigerunt. Drusius: *quae ad nos pertinebant.* Quod auctoribus suis relinquimus. Rittershusius:

Prae-

Praevaluit, dico, Genio, quem et supplice voce
Oravit, lacrymis humectans grandibus ora:
Non te ego dimittam, mihi ni benedixeris ante.
Tum voti compos factus, Bethele sopore
Correptus dio, caelestia numina vidit,
Atque ibi cum superis sermonem miscuit ipsis.

6. וַיהוָה *Atqui Jehovah*, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, Genes. XXVIII, 13. Exod. III, 15. qui promissorum suorum memor propitius tibi erit, si poenitentiam egeris, XI, 9. אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת *Deus exercituum*, i. e. rerum omnium coelestium et terrestrium, Genes. II, 1.; cf. not. ad Jesaj. I, 9. יְהוָה Nomen *Jehovah*, quod significat eum *qui est*, *qui fuit*, *et qui* semper sibi constans erit, Apoc. I, 4. זִכְרוֹ *Memoria*, *μνῆμα*, *ejus*, i e. proprium ejus nomen, quia nominato alicujus nomine proprio reducitur is nobis in memoriam. Respicit Noster effatum divinum Exod. III, 15. *Jehovah est meum nomen in perpetuum*, וְזֶה זִכְרִי, *et hoc est memoria mea*, i. e. verum nomen meum, quo nominato homines mei recordabuntur, *per omnes generationes*. Chaldaeus: *Propheta, dic eis: Ipse est Dominus, Deus exercituum, qui apparuit Abrahamo, Isaaco et Jacobo; et sicut dictum est per Mosen, ita memoriale ejus erit per omnes generationes*. Bene Jarchi: „Sicuti fui jam inde a primo tempore, ita etiam nunc sum; et si mecum in integritate ambulasseris, sicuti Jacobus, pater vester, ego memet erga vos gessissem, ut me erga illum gessi."

7. וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב *Tu igitur*, Jacobo oriunde, quem tanto favore dignatus est Deus, semper idem manens, *in Deo tuo* confisus *revertere* ad eum; fretus Dei tui misericordia redi ad eum. Emphasis quoque est in pronomine *tuum*; nam occulte perstringit eos, qui relicto Deo suo, ad alios colendos animum appulerint. Alii phrasin nostram capiunt aliter. Chaldaeus: *confirma te*

 in

in cultu Dei tui. Aben-Esra: „Si reverti velis ad Deum tuum, auxilio tibi erit, ut ad eum revertaris.“ Cf. Jerem. XXXI, 18. הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה, *Converte me, et convertar, quia tu Deus meus.* Kimchi verbum שׁוּב h. l. *quiescendi* significatione sumendum existimat, ut Jesaj. XXX, 15. בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן, quae verba interpretatur: *sedendo quiete et tranquillitate salvi eritis*, quasi שׁוּב conveniret cum יָשַׁב. Sed illic בְּשׁוּבָה commode verti potest *conversione* ad Deum, poenitentia. Et nostri loci retinenda interpretatio ea, quam supra dedimus, quum ea adscita prodeat sententia altéri versus hemistichio perquam apta: חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר, *pietatem et judicium*, justitiam, aequitatem, *custodi*, observa, cf. Jes. LVI, 1., atque ita vestigiis Jacobi, patris tui (vs. 4. 5.) insiste. וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד *Et spem tuam dirige ad Deum tuum semper*, Jovae, Deo tuo, uni perpetuo confidas, nec ab idolo quopiam auxilium tibi credas exspectandum. Similis sententia Ps. XXXVII, 34. *Spera in Jovam, et observa viam suam, et exaltabit te.* Alii paullo alio flexu: *sic spem tuam in Deo semper collocare poteris*; collato Imperativo Genes. XLII, 18. זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ *hoc facite et vivite*, i. e. vivetis, salvi eritis. Similiter Prov. IV, 4. *Teneat verba mea animus tuus, atque custodi praecepta mea*, וֶחְיֵה, *et vive*, i. e. ut vivas. Sic Grotius: „Non est, quod ipsi diffidas, dummodo tu officium tuum facias.“ Recte Jarchi hujus versus sensum exponit: „Promissione ejus et baculo, quo ipse te fidere jubet, tu niti poteris, si ad ipsum redibis; verum pietatem et aequitatem observa, et promissio tibi facta est, quod in ejus (Dei) auxilio semper sperare possis.“ Hieronymus: „Quum haec ita se habeant, et tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora et roga Deum exercituum (vs. 5.), et ad eum convertere. Custodi et misericordiam et judicium, et quum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora proficiens.“

8.

8. כְּנַעַן *Cananaeus*, vel *mercator* est! In concisa hac locutione, ob indignantis adfectum, et de significatione, et de nexu laborant interpretes. Aliis, ut LXX. Vulgato, Syro, est nomen *proprium*, q. d. sed *Canaanem* impium (de quo Genes. IX, 25. seqq.), aut *Cananaeos* refert Ephraim, non Jacobum, patrem (qui Genes. XXV, 27. אִישׁ תָּם, *vir integer* vocatur), illorum enim impios mores et execrabilem cultum (Levit. XVIII, 24. Deut. XII, 30. 31.) imitatur. Ita Tarnovius: „Propositum est," inquit, „vs. 4. 5. exemplum Jacobi, ut hujus pietatem imitarentur; verum ipsi potius mores Cananaeorum referunt." Cf. Ezech. XVI, 3. 29. Zachar. XIV, 21., et historia Susannae vs. 56. (σπέρμα Χαναὰν, καὶ οὐκ Ἰούδα). Ita et Hieronymus: „Monuerat Judam, ut converteretur ad Dominum Deum suum, et misericordiam servaret atque judicium, et speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei jugiter. Nunc ad Ephraim, hoc est, ad decem tribus, sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud, quod loquitur Daniel ad Presbyterum [Hist. Susannae l. c.]: *Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te.* Et in Ezechiel [XVI, 3.] ad Jerusalem dictum legimus: *Pater tuus Amoraeus, et mater tua Cethaea.* Et in Isaja [I, 10.] dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum; percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorrae.* In Zacharia quoque extremo versiculo legimus: *Et non erit Chananaeus in domo Domini.*" E Kimchii sententia ostendit vates, quantopere ab exequendo mandato divino et observanda pietate et justitia absint Israelitae. Aliis כְּנַעַן h. l. nomen appellativum est, *mercatorem* denotans (ita כִּנְעָנֶיהָ Jesaj. XXIII, 8. Prov. XXXI, 24. Job. XL, 30., ad quem loc. cf. not.), quales erant Cananaei sive Phoenices, qui, ut Grotius aliique observant, veteribus erant φιλοχρήματοί τε καὶ τρῶκται, *pecuniae cupidi et avari deceptores.* Ita Chaldaeus, qui integrum versum hoc

 modo

in cultu Dei tui. Aben-Esra: „Si reverti velis ... tuum, auxilio tibi erit, ut ad eum revertar... Jerem. XXXI, 18. הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה, *Converte me* ... *vertar, quia tu Deus meus.* Kimchi verbum ... *quiescendi* significatione sumendum existimat, ... XXX, 15. בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן, quae verba in... tur: *sedendo quiete et tranquillitate salvi eritis*, q... conveniret cum יָשַׁב. Sed illic בְּשׁוּבָה commo... potest *conversione* ad Deum, poenitentia. Et nostri retinenda interpretatio ea, quam supra dedimus, ... ea adscita prodeat sententia alteri versus hemi... perquam apta: חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר, *pietatem et ju...* justitiam, aequitatem, *custodi*, observa, cf. Jes. I... atque ita vestigiis Jacobi, patris tui (vs. 4. 5. ... וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד *Et spem* tuam dirige ... *tuum semper*, Jovae, Deo tuo, uni perpetu... nec ab idolo quopiam auxilium tibi credas ... dum. Similis sententia Ps. XXXVII, 34. ... *vam, et observa viam suam, et exaltabit te* ... alio flexu: *sic spem tuam in Deo semper c...* collato Imperativo Genes. XLII, 18. ... *facite et vivite*, i. e. vivetis, salvi eritis ... IV, 4. *Teneat verba mea animus tuus* ... *cepta mea*, וֶחְיֵה, *et vive*, i. e. ut ... „Non est, quod ipsi diffidas, dum... facias." Recte Jarchi hujus ... „Promissione ejus et baculo ... tu niti poteris, si ad ipsum ... aequitatem observa, et pro... ejus (Dei) auxilio semp... mus: „Quum haec ita f... tare parentem tuum, ... (vs. 5.), et ad eum ... diam et judicium, e... Deo tuo semper, bo...

Aliis idem est quod הון,
l. c. XVIII, 11. XXX, 15.
X. εὕρηκα ἀναψυχὴν ἐμαυτῷ.

ditas, quies, tranquillitas.
mihi, „ sive," inquit in
est, *Aven*, quod non
ntum ad *omnes labores*
et industria mea con-
Psalm. LXXVIII, 46.
invenient mihi, inve-
II, 2. Nehem. II, 7.
, Deuter. XIX, 15.
sit, quod tam acerbe
pravitatem, inquit,
divini expertem faciat,
esse peccati reum; nam
ne abire non sinit. Hic
ulos ejus divitiarum, non
ccuparit, loquitur: *Omnes
itatem meam, in qua peccavi.*
ccavero, si habuero divitias
nt auxilio, mihi non poterit
d quod scriptum est [Ps. X, 3]:
edicitur. Divitum enim amici
ostrum versum sic reddidit: *Ajunt
Ephraimi: at divitias nostras inveni-
nobis proficua est.* *Respondet ad id
ra opulentia peribit vobis, quo tempore
ris retributio.* Quod posterius versus
erpres prophetae adscribit, in eo haud
, quum in prima persona proce-
ionem interpretationis Chaldai-
am sequutus, posterius hemisti-
Bonum esset tibi, si tecum cogi-

 tares:

tares: omnes opes meae non ſufficiunt mihi ad expiandam iniquitatem meam, quam commiſi. Verba לֹא יִמְצְאוּ־לִי vertenda ſunt: *non ſufficient mihi*, ut Num. XI, 22. וּמָצָא לָהֶם *et ſufficiet eis.*" Nos acquieſcimus Kimchio, integri verſus ſenſum hoc modo declaranti: Aliud inſuper malum de iis refert, quod qui opprimendo et defraudando tam nequiter vivebant, dicere tamen non erubeſcerent; in omnibus, quae laborioſe ſic corraſerant, neminem ſibi oſtendere opes poſſe partas inique et peccatum." Notat inſuper, אֲשֶׁר *quod*, poni pro *et*, adducitque ſimile ex Cohel. V, 17. Rittershuſius:

Ephraimaea domus ſe jactat voce ſuperba:
Undique divitiis circumfluo, copia rerum
Et me larga beat: labor irrequietus ab omni
Exercet me parte, lucris intentus avaris.
Hac quicunque via non ibit, iniquus habetor:
A lucro, improbitas cenſetor, quicquid aberrat.

10 וְאָנֹכִי *Ego vero*, cujus ſaluberrima monita (vs. 7.) tu, Iſrael, non admittis, vs. 9. יְהוָֹה Sum *Jova*, uti dictum vs. 6. אֱלֹהֶיךָ *Deus tuus*, quem unice agnoſcere et colere debebas, Exod. XX, 2. Eadem verba cum proximis duobus repetuntur infra XIII, 4. מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם *A terra Aegypti*, inde ab eo tempore, quo eduxi vos e terra Aegypti, II, 17. Commemorat beneficia ſua in populum collata, cum eos e ſervitute duriſſima, quam in Aegypto ſerviebant, redimeret. Quod factum eo fine, ut perpetuo ſibi devinctos et obſtrictos haberet. Cf. Deut. VI, 10. ſeqq. VIII, 7. ſeqq. עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים *Iterum habitare te faciam in tentoriis*, ſicut quondam majores veſtros in deſerto, coll. Levit. XXIII, 42. 43. כִּימֵי מוֹעֵד *Sicut diebus feſti* (quo ſignificatu vox מוֹעֵד et ſupra IX, 5. aderat), ſcil. tabernaculorum, ſicut ſeptem illis diebus, quibus ſub tabernaculis degitis, quod ſit in

in memoriam eductionis ex Aegypto. מוֹעֵד h. l. κατ' ἐξοχὴν ponitur de festo tabernaculorum, uti de eodem ἰσοδύναμον חַג, 1 Reg. VIII, 2. 2 Chron. VII, 8. 9. 10, Nehem. VIII, 18. Joh. VII, 10. 37., quod hoc solenne omnium maximum habebatur. Philo in libro *de festis*. p. 1183. edit. Frcofurt., uti et Plutarchus in *Apophthegm.*, ubi de Antiocho agit Hierosolymas obsidente, ἑορτὴν μεγίστην vocant. Et idem Plutarchus *Symposiac.* L. IV. c. 5. esse ait μεγίστην καὶ τελειοτάτην παρ' αὐτοῖς ἑορτήν. Cf. Lackemacher *Observatt. Philologg.* P. I. p. 18. seq. et P. III. p. 201. Sensum hujus versus et nexum cum iis, quae antecedunt, rectissime exposuit Hieronymus: „Tu quidem tanta peccasti, ut laetareris in scelere, et multitudinem peccatorum putares esse divitias. Ego autem Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Aegypti, quando serviebas Pharaoni, et aedificabas de luto et paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum poenitentiae, et magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis. *Diem festivitatis* Scenopegiam vocat, septimo mense, quintadecima mensis, quando de Aegypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Aegypto liberavi, et habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, et ad locum Templi ire festinans; sic etiam nunc educam te de tribulatione et angustiis, et imminente captivitate, si tamen feceris quae praecepi." Similiter Kimchi: „Quum sis oblitus liberationis ex Aegypto, faciam te reminisci non praeteritae liberationis, sed novae futurae: nam te in captivitatem abducam, ex qua tamen te, ut olim ex Aegyptiaca servitute, retraham et liberabo." Praedicit et captivitatem, et liberationem, ad quam describendam et alii vates imagines mutuantur de liberatione ex Aegypto depromtas, vid. e. c. Jesaj. XLI, 18. Rittershusius:

Atque ego, qui Phariis te quondam fortiter oris
Eduxi, cervice jugum amovique Tyranni,
Nunc quoque sum populi proprii Dominusque Deusque:
Tene tabernaculis patiar residere tabernis,
Otiaque ut festis sollemne agitare diebus?

11. וְדִבַּרְתִּי alii, cum LXX., in *futuro*, alii, cum Chaldaeo et Vulgato, in *praeterito* reddunt, *loquutus sum* adhuc. Sane *forma* hujus et sequentis verbi, vel potius *accentus* secundum codices plerosque in penultima, *praeteriti* significationem poscit, ut Cohel. II, 15.; quodsi enim praeteriti forma praeposito Vau conversivo pro futuro ponitur, accentus syllabam occupat ultimam, ut supra II, 16. Exod. XXV, 22. Num. XI, 17. Jer. I, 17., ut etiam h. l. habent libri nonnulli. Sed quum in fine versus verbum in futuro positum sequatur, in hac temporum mixtura verba nostri versus sensu *continuativo* capienda videntur, q. d. loquutus sum et adhuc loquor, עַל־הַנְּבִיאִים, *per*, sive, ut alii volunt *ad* (coll. X, 10.) *prophetas*. וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי *Et ego visiones* propheticas (cf. not. ad Jes. I, 1.) *multiplicavi*, et comminationibus et promissionibus per prophetas meos in rectam viam eos revocare studui. Vid. 2 Reg. XVII, 13. et cf. Amos. III, 7. וּבְיַד הַנְּבִיאִים *Et per manum*, i. e. opera et ministerio *prophetarum*, cf. quod phrasin Exod. IX, 35. Jesaj. XX, 1. אֲדַמֶּה *Similitudinibus utor*, ut supra initio libri C. I—III. Jesaj. V, 1. Ezech. XVI., q. d. familiariter, perspicue et diserte doceo. Subaudiendum est nomen verbale דְּמוּיוֹת s. דִּמְיוֹנִים, *similitudines*, ut Genes. VI, 4. וְיָלְדוּ לָהֶם, *pepererunt eis*, scil. יְלָדִים *liberos*. Jerem. L, 9. וְעָרְכוּ לָהּ *instruent contra eam* scil. מַעֲרָכָה, *aciem*. Cf. verbum nostrum Jesaj. XL, 18. 25. Jerem. VI, 2. Ezech. XXXI, 2. 8. 18. LXX. et Hieronymus vertunt in passivo: *assimilatus sum*. Hieronymus in Commentario totum versum hoc modo exponit: „Ego enim

enim ſum, qui per omnes prophetas et varia genera viſionum aſsimilatus ſum hominibus, et te ad poenitentiam provocavi. Annon eſt humanae ſimilitudinis, quando Moyſes in altum extollens manus orat, ut Jeſus vincat Amalec, et crucis in eo ſacramenta monſtrentur? Nonne in manibus prophetarum aſsimilatur Deus, quando Jonas tribus diebus ac noctibus in profundo eſt, ut Dominum ſignificet die tertia ab inferis reſurgentem? Multiplicatas autem viſiones in omnibus prophetis legimus, quando Ezechiel [C. XVII.] Dominum cernit in aurigae modum ſedentem ſuper Cherubim. Et Iſajas, *Vidi*, inquit [VI, 1. 2.], *Dominum ſedentem ſuper thronum excelſum et elevatum, et duo Seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem! Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth* Et Abacuc [vs. 3.] ſtabat in ſpecula ſua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita eſt fortitudo ejus. Ut autem ſciamus, *omnem prophetiam* in Scripturis ſanctis appellari *viſionem; Et omnis*, inquit [Exod. XX, 18.], *populus videbat vocem Domini;* unde et Prophetae ante dicebantur *Videntes* [1 Sam. IX, 9.]." Rittershuſius hunc verſum interrogative ſumit:

Multane per ſacros ego fundam oracula vates?
Atque per hos pergam res praenarrare futuras,
Monſtratas variisque typis variisque figuris?

12. Pergit Deus acrius perſtringere facinoroſum et pertinacem Ephraimum (vs. 9.), eumque impios Gileaditas, non autem pium ſuum patrem Jacobum (vs. 13.) imitari, atque ita exitium ſibi accerſere docet, vs. 15. Particulam אִם quidam *interrogative* capiendam putant, *num? an?* ut Jeſaj. XXVII, 7. Amos. III, 6., verbaque אִם־גִּלְעָד אָוֶן ita vertunt: *an Gilead* etiam *eſt Aven?* quod pro nomine proprio habent, ut idem ſit quod *Bethel*, ob vanitatem cultus vitulini ſic dicta, ut ſupra

IV,

IV, 15. V, 8. X, 5. 8. Amos. V, 5., quasi admirabundus vates hoc diceret: án omnes etiam Gileaditae Bethelis sequuntur mores, quod toties ad saniorem mentem revocati resipiscere nolunt? et respondeatur אַךְ־שָׁוְא הָיוּ *utique vanitas facti sunt!* Qui sensus tamen vix consistere potest per temporum rationem, quam supra in Argumento Cap. VII. indicavimus. Erant namque, quum Samariae excidium et finis regni Israelitici sub rege Hosea nunc immineret, Gileaditae jam pluribus abhinc annis sub rege Pekah ab Assyriis in exilium abducti, 2 Reg. XV, 29. 1 Paral. V, 26. 27. Alii אִם h. l. pro *affirmantis* voce habent, vertenda: *certe*, *profecto*. Sed loca a Noldio *Concordantt. Particular.* p. 66. allata, quibus אִם asseverandi vim obtinere volunt, nihil probant. Retinenda igitur usitata illius particulae significatio, qua adscita noster locus ita reddendus: *si Gilead*, i. e. Gileaditae, s. Transjordanenses, quorum impietatem Noster supra VI, 8. taxavit, *pravitas*, i. e. pravitati et idolorum superstitioso cultui (de quo אָוֶן supra X, 8. Num. XXIII, 21. 1 Sam. XV, 23. Jesaj. XLI, 29.) dediti erant, אַךְ־שָׁוְא הָיוּ *certe* s. *omnino vanitas facti sunt*, quod plures accipiunt de poenis deportationis, quas Gileaditae subierunt, cum vicinae tribus in captivitatem abducerentur. Ita Kimchi: „Si Gilead initium fecit committendae iniquitatis, quod ejus incolae primas ambivere partes, ut malefaciendo primi ipsi fierent, etiam primi abierunt in captivitatem.“ Id recipere nihil magnopere vetat. Et dici poterit vates ex fructu perditionis venenosam iniquitatis radicem descripsisse. Interim suam quoque rationem constitisse iis reor, qui voces אַךְ־שָׁוְא הָיוּ, *certe vanitas facti sunt* docent indicare in sua corruptione progressum, qui iniquitatum vanitates perpetim sectando, adeo facti fuere plane bruti, ut viderentur quasi ipsissima vanitas esse. Ita Jerem. II, 5. וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ *Vanitatem*, i. e. idola,

idola, *sequuti, vani facti sunt* ipsi. Illorum insaniam tamen imitantur reliqui Ephraimitae. בַּגִּלְגָּל *In Gilgal*, ubi et fanum fuit, et altare celeberrimum, vid. supra IV, 15. V, 8. Amos. V, 5. Chaldaeus: *in aede Gilgal vitulos idolis immolant.* שְׁוָרִים *Boves*, pluralis formae חֲוָחִים *spinae*, a חוֹחַ, 1 Sam. XIII, 6. זִבֵּחוּ *Immolant*, impio cultu, cf. supra IV, 18. גַּם *Imo etiam*, Mal. III, 15. Verba quae sequuntur, מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי, quidam hoc sensu capiunt: *arae eorum* destruentur et fient *sicut acervi super porcas agrorum.* Magis nobis probatur Aben-Esrae brevis quidem, sed solida explicatio, utpote orationis seriei accommodatior: „per simile sic loquitur, quo indicat, multa altaria fuisse et conspicua.“ Consentit Bochartus *Hieroz.* P. I. L. IV. C. VIII. T. II. p. 520. edit. Lips.: „Agit propheta de aris, quas Galgalis idololatrae diis suis non solum in urbe exstruxerant, sed et in vicinis agris, et confert cum acervis lapidum, ab iis congeri solitis, qui lapidosos agros expurgant, cum propter vilitatem, tum propter frequentiam. Ut taceam, eminus intuentibus non absimilem esse speciem.“ Rittershusius, אִם interrogative sumto (vid. supra), hunc versum sic expressit:

Num Galaaditas solos reputatis iniquos?
Num solos falsis operatos cultibus illos?
Mactatis fumant altaria Gilgale bobus,
Inque agri sulcis aequant altaria acervos.

In Graeca Alexandrina versione noster versus sic redditus legitur: Εἰ μὴ Γαλαὰδ ἔστιν, ἄρα ψευδεῖς ἦσαν ἐν Γαλγάλοις ἄρχοντες θυσιάζοντες, καὶ τὰ θυσιαστήρια αὐτῶν ὡς χελῶναι ἐπὶ χέρσον ἀγροῦ. Quae Hieronymus sic vertit: *Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgale principes immolantes, et altaria eorum quasi testudines super desertum agri.* Ipse Hieronymus Hebraea sic interpretatur: *Si Galaad idolum, ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes; nam et altaria*

altaria eorum quasi acervi super sulcos agri. Ad quae in Commentario: „Pro eo quod nos transtulimus *bobus*, qui Hebraice appellantur *Surim*, LXX. interpretati sunt *principes*, qui vocantur *Sarim* [שָׂרִים], verbi similitudine atque ambiguitate decepti.. Rursum ubi nos posuimus *acervos*, qui Hebraice appellantur *Gallim*, et proprie θῖνας significant, hoc est, ex arena tumulos congregatos, qui maxime in deserto et in littoribus flante vento vel augentur vel minuuntur, LXX transtulerunt *testudines*, pro quibus Symmachus *acervos lapidum* interpretatus est, Theodotio *colles*. Et revera, si θῖνας respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. Quod ergo dicit, hoc est: *Si in Galaad*, de qua scriptum est [supra VI, 8.]: *Galaad civitas operantium idolum, supplantata a sanguine*, falsi sunt dii et perversa religio, et est trans Jordanem, ubi duae tribus habitant, Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse, ergo et Galgal, de qua in hoc eodem propheta legimus [IX, 15.]: *Omnis malitia eorum in Galgala, quae est post tergum Bethaven;* quiquumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt sacrificia, imitantes errorem Samariae. Eo enim tempore quo haec prophetabantur, Galaad in regno decem tribuum erat, et Galgal sub imperio duarum tribuum, quae appellabantur Juda. Ergo et decem tribus et duae pari idololatriae errore deceptae sunt, et altaria eorum sicut acervi et tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Quumque et illi et hi in captivitatem fuerint abducti, aras quondam eorum absque cultoribus testudinum vel tumulorum habebunt similitudinem." Cyrillo Graeci interpretis χελῶναι h. l. non sunt animalia, sed αἱ τῶν χωμάτων ἐγέρσεις, *aggerum exstructiones*, ut Drusio etiam *testudines* significant γεωλόφεις, *terrae tumulos*. „Et his," inquit Bochartus l. c., „libenter accederem, si quod daretur exem-

exemplum ſimilis locutionis. Sed, cum nullum proferatur, duo habeo, quae conjiciam. Unum, pro ὡς χελῶναι legendum eſſe ὡς κολῶναι, quae vox pro *tumulis* ſaepe uſurpatur, ut *Iliad.* B. vs. 811. Apollonii *Argonaut.* L. I. vs. 1114. etc. Altera conjectura eſt, גַּלִּים hic χελώνας, ſeu *teſtudines*, ex uſu Syrae linguae reddi, qua ܓܠܐ eſt *teſtudo*." Eadem voce et h. l. uſus eſt Syrus interpres.

13. Redit ad hiſtoriam Jacobi, poſt vs. 5. ſupra interruptam. Hoc ideo, ut oſtenderet, ex qua origine ad tantam dignitatem perveniſſent; quo beneficiorum acceptorum immemores eo fortius declarat, quum et ipſe Iſrael, illorum pater, et ejus poſteri ex impiorum ſemper oppreſſione liberati per virtutem ſolius Dei, ipſi tamen pervicaces manerent in foederis initi violatione, ad muta idola ſuum transferentes cultum. וַיִּבְרַח יַעֲקֹב *Et fugit Jacob*, prae metu fratris Eſavi, quem primogeniturae jure defraudaverat. שְׂדֵה אֲרָם *In agrum Syriae*, quae regio Geneſ. XXVIII, 2. 5. פַּדַּן אֲרָם dicta, i. e. πεδίον Συρίας, ut LXX. vertunt, Syria campeſtris ſ. Meſopotamia. Ita Curtius L. III. c. 8. memorat *ſpatioſos Meſopotamiae campos*, ad quem locum recte Cellarius: „Montoſa Syria [occidentalis] eſt; at trans Euphratem ad Babyloniam usque ſpatioſiſſimi campi patent." Alii שְׂדֵה אֲרָם interpretantur *agrum*, i. e. regionem ſive poſſeſſionem hereditariam (ita שְׂדֵה 2 Sam. IX, 7.) Arami, filii Semi, Geneſ. X, 22, a quo et tota gens et regio iſta nomen habuit, non ab altero illo, filio Kemuelis, Geneſ. XXII, 21. Cf. Bocharti *Phaleg* II. 5. p. 88. ſeq. וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה *Servivit* Jacobus, qui poſtea *Iſrael* dictus (Geneſ. XXXII, 29.) *pro muliere*, i. e. propter uxorem merendam, ſeptem annos propter Rahelem, deinde, cum ei ſuppoſita eſſet Lea, alios ſeptem; vid. Geneſ. XXIX, 18. 20. XXXI, 41. וּבְאִשָּׁה שָׁמָר *Pro muliere*,

muliere, inquam, vel: *dum pro muliere custodivit*, scil. pecus Labanis, vel *oves*, ut addit Chaldaeus. Vid. Genes. XXX, 31. Hoc modo pastor ovium absolute שֹׁמֵר, *custos*, dicitur 1 Sam. XVII, 20. Jarchi: „Probe nostis, quomodo Jacobum, cum a fratre Syriam fugere coactus esset, servaverim." Qua adscita ratione hic versus aptius proximo congruet, quam ex Grotiana sententia, aggravari hoc versu indignitatem culpae ex contrariis factis majorum in iisdem locis. „Obiter," inquit Grotius, „occasione Galaaditidis, in quam ex agro Syriae fugerat Jacobus [prius enim Hemistichium vertit Grotius: *fugit Jacob agrum Syriae*], aliam adspergit exprobrationem: Jacob pro duabus uxoribus servivit Labani, et greges ejus pavit per annos quatuordecim; vos autem Dei causa nihil facere vultis." Rittershusius:

Peccantes sed enim poterat meliora monere
Ipse locus, quaeque hic majoribus evenere.
Nimirum huc Syriis Jacobus fugerat oris,
Uxoris causa postquam serviverat, atque
Servarat pastor pecudesque gregesque Labanis,
Jungeret ut sibi dilectae connubia gnatae.

Hieronymus: „Videtur absque ratione et ordine prophetali post idolum Galaad et Galgal et altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse narrare: quod statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit [vs. 4. 5.]: *In utero supplantavit fratrem suum, et in fortitudine sua directus est cum Angelo, et invaluit ad Angelum et confortatus est; flevit et rogavit eum, et ibi loquutus est nobiscum.* Iste igitur Jacob non frustra ab angelo confortatus est, sed quia tota nocte pugnavit, et vicit adversarium, ut ex hoc fratrem disceret non timere, cujus metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum, et servivit pro uxore Rachel septem annis, et pro Lia oves soceri Laban eodem annorum spatio custodivit."

14.

14. וּבְנָבִיא *Per prophetam*, Moſen intelligit, quem ita vocat κατ᾽ ἐξοχὴν, cf. Exod. IV, 15. 16. VII, 1. Num. XII, 6. 7. Mich. VI, 4. „Qua figura," inquit Druſius, „*Poetam* interdum per excellentiam dicimus pro Virgilio, et *Apoſtolum* pro Paulo; εἰωθότων τῶν ἀνθρώπων, uti dicit Galenus, τὰ πρωτεύοντα ἐν τῷ γένει τῷ τȣ̃ γένȣς προσαγορεύειν ὀνόματι." Alii: *per prophetam*, quales vos, degeneres Iſraelitae, deſpicitis, vs. 9. 11., non per regia arma et vires. הֶעֱלָה *Adduxit*, propr. *ſurſum duxit*; nam, „*qui ex Cananaea in Aegyptum tendunt, deſcendere* (Geneſ. XII, 10. XXVI, 2. XLVI, 3.), *qui ex Aegypto in Cananaeam, contra adſcendere dicuntur* (Geneſ. XLIV, 17. XLV, 17.). Ratio eſt, quia illi verſus auſtrum, hi vero verſus aquilonem tendunt." C. B. Michaelis Diſſertat. de *Notionibus Superi et Inferi, indeque adſcenſus et deſcenſus in Chorograph. S.* §. XVIII. coll. §. X., ubi oſtendit, *borealia* eſſe *ſupera*, et *adſcenſus* terminum facere, *auſtralia* vero *infera*, et terminum *deſcenſus*. Hinc de eductione populi Iſraelitici ex Aegypto verbum הֶעֱלָה uſurpari ſolet, veluti Jud. VI, 13. 1 Sam. XII, 6. אֶת־יִשְׂרָאֵל Poſteros *Iſraelis* ſ. Jacobi. „Quia ſemel," inquit Hieronymus, „Jacob dixerat Iſrael, patrem filiosque conjungit, et ſequentis recordatur hiſtoriae, quando in propheta Moyſe eduxit Dominus Iſrael de Aegypto, et duodecim tribus, quae generatae ſunt de Iſrael, propheta educente, ſervatae ſunt." מִמִּצְרָיִם *E ſervitute Aegyptiaca*, cf. Exod. XII, 37. XX, 2. Deut. XXVI, 6. ſeqq. Mich. VI, 4. וּבְנָבִיא נִשְׁמָר *Et per prophetam*, inquam, Moſem, *cuſtoditus* ſ. ſervatus eſt populus Iſraeliticus, veluti imbellis et errabundus grex ovium (vid. Jeſaj. LXIII, 11. ſeqq.) in horridis Arabiae deſertis, quae quadraginta annis pererravit. Cf. Deut. VIII, 3. 4. 5. 15. 16. Nehem. IX, 20. 21. Verbo נִשְׁמָר alludi videtur ad id, quod vs. 13. dictum de Jacobo, eum *cuſtodiviſſe* (שָׁמַר) *gregem*. LXX. διεφυλάχθη. Cf. Luc. IV, 10.

Chaldaeus: *Quin etiam, quum patres vestri descendissent in Aegyptum, prophetam misit Dominus, et eduxit Israelem ex Aegypto, et per prophetam custoditus est.* Rittershusius:

Huc populum ex Phariis Dominus traduxerat oris
Israeligenam, fido ductore Jehova,
Auspiciis Moisis postquam servarat eandem.

15. הִכְעִיס Nunc vero per idololatriam (vs. 12.) et conjuncta illi scelera Jovam (vs. 14.), *Dominum* ac Deum *suum* (ex fine versus repetendum) *ad iram provocavit*, 1 Reg. XIV, 9. 15. XV, 30. 2 Reg. XVII, 11. 17. אֶפְרַיִם Decem tribus, vs. 1. 2. 9. XI, 3. Jes. VII, 5. תַּמְרוּרִים alii ad Deum referunt, alii ad populum, Illi subaudito ל vertunt: *in amaritudines.* Ita Drusius: „Sic *amarulentia* definitur *animi dolor in invidiam et malevolentiam exacerbatus.* Ut hic in *malevolentiam exacerbatus* sic intelligas, *irritavit in amaritudines.* „Qui ad populum referunt, vertunt, subaudito ב, *per amaritudines*, i. e. gravissima peccata. Ita Chaldaeus: מוֹסְפִין לְמֶחֱטֵי *addentes peccare.* Alii: *rebellionibus*, coll, Exod. XXIII, 21. Sed nomen hebraeum *amaritudinis* notionem aperte obtinet Jerem. VI, 26. XXXI, 15. וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ *Et sanguinem ejus super eum relinquet* Deus, in suo reatu et poena manere patietur, ne ab ultione et poena immunis sit. Qui enim reus caedis est, et propterea poenae obnoxius, *super eum sanguis esse* dicitur, Jon. I, 14. Chaldaeus: *Reatus sanguinis innocui, quem effudit, super eo manebit.* Minus bene alii: non curabit Deus sanguinem ejus ab hostibus effusum, non vindicabit. וְחֶרְפָּתוֹ *Et ignominiam suam*, qua Jovam adfecit, eum, Deum suum deserendo et ad idola transeundo. Cf. Jes. LXV, 7. Ps. LXXIX, 12. Dan. XI, 18. (ubi ipsa nostra phrasis). יָשִׁיב לוֹ *Retribuet ipsi*, vs. 3. Nehem. III, 36., eum in summum contemtum exilii expellendo. אֲדֹנָיו *Dominus ipsius*, cui obsequium praefracte denegavit. Rittershusius:

At

At nunc iratum numen sibi reddidit atque
Infensum Ephraimaea tribus; proin sanguis in ipsum
Deveniet suus atque fluet capita omnia inundans,
Opprobrioque suus Dominus rursum obruet ipsum,
Judicio, ut quod quis fecit, patiatur idem aequo.

Hieronymus: „Quum ergo Ephraim tanta praestiterim, ut nudum, et exsulem et solum, divitem dominumque reducerem, et multorum filiorum parentem, deseruit me *Ephraim*, imo *ad iracundiam provocavit*, et *amaritudine sua* amarum fecit esse, qui dulcis sum. Unde *sanguis ejus super eum veniet*, id est, ipse erit causa mortis suae, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, et a se regem Israel caesum esse memorabat [2 Sam. I, 16.]: *Sanguis tuus super caput tuum.* Non mea sententia, sed Saulis sanguine tuus sanguis effundetur. Quodque sequitur: *et opprobrium ejus restituet ei Dominus*, illi sensui congruit, quem Nathan loquitur ad David [2 Sam. XII, 14.]: *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem*, hoc est, propter hoc peccatum, quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, vertetur in caput tuum.“

Cap. XIII.

ARGUMENTUM.

Pergit hoc Capite vates accuſare veſanam populi Iſraelitici idololatriam, eamque maxime fuiſſe oſtendit, quae jam nunc in exitium praecipitaverat univerſam denique gentem funditus abſumturum. Scelus demonſtrat eſſe eo gravius, quo eminentioribus et continuis magis beneficiis a disjecta usque Aegyptiaca ſervitute, ad ea demum, quibus nunc vivebatur, tempora, complexus Deus fuerat immorigerum licet et rebellem populum, quoque hic foediori perfidia reſtitaverat ubique, ne ad unicum illum auxilii auctorem, a quo jam olim discesserat, reduci ſeſe ullis amplius monitis aut lenitudine miſerantis Dei pateretur. Itaque tametſi differri adhuc aliqua mora oportebat ultimi exſecutionem ſupplicii, iſtud tamen certiſſime adventurum, quod et efferae belluae, undique adgredientis, dilacerantis, devorantisque (vs. 7. 8.), et torminum, qualia ſunt parturientium, ſimilitudine declarat (vs. 13.). Addit tamen recreaturam ſervaturae ceteros conſtantiſſimaeque promiſſionem gratiae divinae (vs. 14. 15.).

1. כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם *Quum loquutus eſt Ephraim.* Quia mox dicitur *Ephraim* portaſſe *in Iſraele*, adeoque ab eo diſtinguitur, et quaſi ei opponitur, non ſumitur quidem Ephraim h. l. pro decem tribubus, ut ſupra XII, 1. 2. et

et saepius apud Nostrum; nec tamen reliqui prorsus excluduntur; sed *Ephraim* tanquam *primus et praecipuus* notatur. Pergit enim Deus magis arguere peccata Ephraimi et Israelitarum, eorumque poenas et regni eversionem denuntiare, q. d. *Nam*, ut istam *provocationem* XII, 15. et poenas ejus distinctius explicem: *quum loquutus est Ephraim* רְתֵת *horrorem*, i. e. horrendam idololatriam, per vitulos Jeroboami. Nomen hebraeum, hoc solo loco obvium, idem significat, quod sono cognatum רֶטֶט, Jerem. XLIX, 24., ubi Syrus ܪܬܝܬܐ posuit. Verbum רְתַת Aramaeis est *metuit*, *horruit*, *tremuit*. De sensu vero horum verborum interpretes valde differunt, ex quibus ea tantum afferemus, quae cum verbis et accentibus manifesto non pugnant. Chaldaeus: *Quum loqueretur unus de domo Ephraim*, *tremor apprehendit populos*. Quod sequuti Kimchi, Abarbenel, nec pauci ex Christianis interpretes, horum verborum sensum hunc esse volunt: *Ut loquebatur* olim *Ephraimus*, *tremor erat*, i. e. exhorrescebant ejus formidine omnes populi, simul ac ipse loqueretur. In confirmationem eorum, quae in praecedentis Capitis fine leguntur, hic ipso exemplo ostendi putant, retributionem Ephraimo fore ob opprobria, quibus Deum suum irritaverat, cum et ante, florens omni prosperitate, dignitate praepollens in suis, terror vicinis, pessum iverit, quod Baalem colendo mortis et perditionis culpam contraxerat, ut a majori ad minus ratiocinando clare fieret, egenum jam Ephraimum interiturum facilius. Alii, uti Pocockius, contrario sensu: *Quum Ephraim* adhuc *loqueretur* cum timore ac *tremore* (sicut pater ipsius, Jacobus, humiliter Deum precabatur, supra XII, 5.), nec contumaciter et superbe Deo obloqueretur, XII, 9., *se extulit in Israele*, ut proxima verba vertunt. Verum sententia prodit iis quae antecedunt et sequuntur multo concinnior, si, abstracto

 sumto

sumto pro concreto, *horrorem* intelligimus de *re horrenda*, id est, idololatria, quam pius quisque abhorret et detestatur, et quidem de impiis illis a Jeroboamo I. institutis sacris. Neque enim ad aliud tempus haec referri posse, nisi ad illud, quo Ephraim a Juda divisus fuit, ostendit sola ejus et Israelis mentio. Sensus itaque est: *Quum loquutus* est, et primum instituit *Ephraim*, tempore Jeroboami, qui porpetuam ignominiae notam eo ipso meruit, *horrendum* illum vitulorum *cultum* (1 Reg. XII, 28.), justas poenas portavit in Israele. נָשָׂא הוּא *Portavit ipse*, scil. istud suum loqui horrendum, s. horrendum illud peccatum suum. Quemadmodum in sequenti membro antecedens: *et reus factus est* (וַיֶּאְשַׁם), habet malum suum consequens: *tum mortuus est* (וַיָּמֹת), ita haec verba pro apodosi, sive consequente praecedentis membri habemus, et in malam partem accipimus, ut idem sit quod alias dicitur *portare iniquitatem*, vel *peccatum suum*, veluti Levit. V, 1. 17. XVII, 16. XIX, 8. XX, 1. 7. XXIV, 15. *Portatur* autem *peccatum*, quando imputatur et vindicatur. Et revera non inultum fuit, sed gravissime peccatum vitulorum cultu commissum, tum in Jeroboamo et posteritate ejus deleta, tum in sequentibus regibus, qui non recesserunt ab ista superstitione. Cf. 1 Reg. XIII, 34. XIV, 10. seqq. Alii, qui cum Chaldaeo רְתֵת de terrore intelligunt, quem Israelitae olim injecerint vicinis, נָשָׂא vertunt: *sustulit* ipse scil. caput suum; sive, *exaltatus est*, ad regni dignitatem evectus. Ita Chaldaeus: מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ, *principes facti sunt*. Et Syrus: ܘܗܘܐ ܪܒ *et fuit magnus*. Sed haec efferendi sese notio semper forma Hithpael verbi נָשָׂא exprimitur, vid. e. c. 1 Reg. I, 5. Prov. XXX, 32. 1 Chron. XXIX, 11. בְּיִשְׂרָאֵל *In* et *cum* reliquo *Israele*, qui a Jeroboamo ad detestabilem illum cultum seductus fuit; cf. vs. 9., item 1 Reg. XIV, 15. 16. et 2 Paral. XIII,

XIII, 15. seqq. וַיֶּאְשַׁם *Et quum reus factus est* idem scilicet Ephraim cum Israele, IV, 15. X, 2. XIV, 1. בַּבַּעַל Non tantum in vitulis (quos rationibus politicis moti Jeroboami successores constanter retinuerunt), sed etiam *in Baale*, II, 10. 15. XI, 2. Recte hoc de Achabi temporibus accipiunt, qui instinctu impiae uxoris Baalis cultum denuo introduxit 1 Reg. XVI, 31. 32., XVIII, 18., a quo populus deinceps neque per Eliae zelum (1 Reg. XVIII, 40.), neque per Jehu, filium Nimsi (2 Reg. X, 25. seqq.), ita repurgari potuit, ut non subinde malum illud recrudesceret. וַיָּמֹת *Tum mortuus fuit*, ut Num. XXV, 1. seqq., cf. supra IX, 10. seqq., i. e. adeo afflictus a Deo et pressus ab hominibus fuit, ut quasi animam ageret, aut vix cadaver aliquod reipublicae relinqueretur. Bene Rittershusius:

Deinde Babalis cultum obiit simulatque, reatu
Exanimis coepit sordere cadaveris instar,
Esseque contemptus. — —

Hieronymus nostrum versum hoc modo exposuit: „Loquente Ephraim, id est, Jeroboam, filio Nabath, de tribu Ephraim, horror invasit Israel, id est, decem tribus. Et tantus Israelem horror invasit, ut delinqueret et offenderet Deum in Baal, et moreretur, perdens eum, qui dicit: *ego sum vita* [Joan. XIV, 6.]. Anima enim, quae peccaverit, ipsa morietur.“

2. Nihilominus tamen ne sic quidem emendati, sed quasi stupidi atque dementes, וְעַתָּה, *et nunc*, post illa Achabi tempora et cultum Baalis a Jehu eversum, 2 Reg. X, 28. יוֹסִפוּ לַחֲטֹא *Addunt peccare*, peccata peccatis cumulant, cf. VII, 1. Non solum enim Jeroboami vitulos constanter retinuerunt et ad Baaliticum cultum relapsi sunt, uti ad II, 10. notatum; sed novas superstitiones addiderunt, veluti in Gilgal, Bersaba, Amos. VIII, 14.; vid. 2 Reg. XVII, 7—16. 21. 22. וַיַּעֲשׂוּ

 לָהֶם

לָהֶם *Et fecerunt sibi*, contra expressum interdictum meum, Exod. XX, 4. מַסֵּכָה *Fusile*, fusas imagines, qualis erat vitulus Aaronis, Exod. XXXII, 4. 8. Hic tamen non de vitulis, nec de Baal, ut fere volunt interpretes cum Kimchio, sed de aliis supperadditis variis idolis, quibus etiam homines aliquando immolaverint, uti sequitur, dici videtur. *Singularis* est *collective* sumendus, quia alter Accusativus, qui per appositionem sequitur, עֲצַבִּים, pluralis est. Cf. X, 1. מִכַּסְפָּם *Ex argento suo*, cf. II, 10. VIII, 4., cetera avari et iniqui, XII, 8. 9. בִּתְבוּנָם *Pro intelligentia*, opinione, *sua*, pro lubitu suo, neutiquam ut Moses, qui omnes res sacras ex divino mandato atque typo fecit, Exod. XXV, 40. עֲצַבִּים *Idola* nimirum detestanda, IV, 17. VIII, 4. XIV, 9. Jerem. XLIV, 19. מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים Quae omnia et tota nil nisi *opus fabrorum* aut *artificum* sunt, VIII, 6. Jesaj. XL, 19. Jerem. X, 3. 9., sine omni vita, et multo magis sine divinitate, quam homo nulla arte aut industria sua unquam efficere poterit, cf. VIII, 6. Stupidi ergo sunt et stolidi, qui talia faciunt. Cf. Jesaj. XLIV, 9—20. XLVI, 5. seqq. Jerem. X, 14. 15. LI, 17. Habac. II, 19. Ps. CXV, 2—8. כֻּלֹּה *Universitas ejus* est, scil. idolis, s. operis illorum; cf. Jes. IX, 16. Jerem. VI, 6. לָהֶם *Istis*, idololatris. Alii: *de his*, ut Genes. XX, 13. לִי, *de me*. הֵם אֹמְרִים *Illi*, qui etiam homines nunc immolant, *dicunt*. Alii cum Jarchio et Kimchio subaudiunt *sacerdotes*. Chaldaeus: *falsi prophetae*. Hieronymus: *sacerdotes et principes*. Schmidius autem per prosopopoeiam hoc modo: *istis*, qui plura idola nunc colunt, et in his Molochum, cui etiam homines immolant, *illi*, patres eorum, qui vitulos tantum, vel Baal coluerunt, *dicentes* essent, si viverent: *qui sacrificant homines*, omittant crudele tale sacrificium, et *vitulos* potius, uti nos fecimus, *osculentur*. זֹבְחֵי אָדָם *Qui homines immolant*, s. humanis hostiis litant. Sic veteres Hebraei interpretes Jarchio et Kimchio me-

memorati; item Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus ad ἀνθρωποθυσίαν id referunt, de qua vid. Levit. XVIII, 21. XX, 2. Deut. XII, 31. XVIII, 10. Bochartus vero *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXXIV. T. I. p. 571. edit. Lipſ. cum Kimchio noſtra verba interpretari mavult: *ſacrificantes hominum*, i. e. ii hominum, qui ſacra faciunt, vel, quicunque hominum ſacrificant, collata ſimili conſtructione Jeſaj. XXIX, 19. אֶבְיוֹנֵי אָדָם, *pauperes hominum*. Rationem addit Bochartus illius a ſe adſcitae interpretationis, quia, cum in vitulis illis ſe verum Deum colere profiterentur Iſraelitae, illos haud dubie eo coluerint modo, quo verum Deum. Is autem humanas hoſtias numquam ab ullo exegit, praeterquam ab Abrahamo, cujus manum tamen in ipſo ictu inhibuit, ſola voluntate contentus, Geneſ. XXII, 11. 12. Attamen homines immolatos eſſe ab Iſraelitis, dubium minime eſſe poteſt legentibus 2 Reg. XVII, 16. 17. coll. vs. 31. Ezech. XXIII, 36. 37. Mich. VI, 2. 7. Pſ. CVI, 37. 38., nec non a Judaeis, vid. 2 Reg. XVI, 3. XXI, 6. Jerem. VII, 31. XIX, 5. XXXII, 35. Ezech. XVI, 20. 2 Paral. XXVIII, 3. XXXIII, 6. Sic de Carthaginienſibus narrat Justinus *Trogi* L. XVIII. c. VI. 11. *Quum inter cetera mala etiam peſte laborarent, cruenta ſacrorum religione et ſcelere pro remedio uſi ſunt. Quippe homines ut victimas immolabant, et impuberes (quae aetas etiam hoſtium miſericordiam provocat), aris admovebant.* Cf. Lactantii *Inſtitutt.* L. I. c. 21. עֲגָלִים יִשָּׁקוּן *Vitulos oſculentur*, ſ. *oſculabuntur*, h. e. ſecundum veteres apud Jarchium, illi digni demum ſunt, qui vitulos oſculentur. Certum itaque ſaltim ex hoc loco, Iſraelitas vitulos ſacrificiis, oſculis et adorationibus mactaſſe, per quos etiam jurarunt, Amos. VIII, 14. De *oſculo* adorationis ſigno, vid. not. ad Job. XXXI, 26. 27. et Pſ. II, 12. Cf. 1 Reg. XIX, 18. Hieronymus in Commentario ad h. l.: „Pro eo, quod juxta Symmachum et Theodotionem vertimus

adorantes, Aquila interpretatus est καταφιλοῦντες, id est, *deosculantes*. Qui enim adorant, solent deosculari manum suam, quod Job fecisse se negat, dicens: *Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, et hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur.*" Rittershusius:

— — Nunc vero et crimina pergunt
Addere criminibus, patrareque atrocia plura,
Proque suo fabricant ipsi sibi numina captu,
Ex collatitio conflata idola argento,
Quae nihil artificis nisi opus sunt: ille figuram
Indidit, ast animam, motumque haud addere quivit.
Et tamen (o stolidi!) tali de numine dicunt:
Huc agite, his vitulis cultus adhibete Deorum,
Orantes veniam, humano hos placate cruore.
Humana istorum Divum mactetur ad aras
Hostia, adorari gaudent hoc numina ritu.

3. לָכֵן *Propterea*, quia tantis sceleribus dediti sunt Israelitae, poena diu abesse non potest, cujus ultimus gradus, extrema reipublicae eversio, hic praedicitur, et *quatuor* similitudinibus figuratur, quarum duas priores, de *nube matutina* (כַּעֲנַן־בֹּקֶר), et de *rore matutino cito abiente* (כַּטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ), et supra VI, 4. usurpavit Noster. כְּמֹץ *Sicut gluma*, Jes. XVII, 13. XLI, 16. Ps. I, 4. XXXV, 5. Job. XXI, 18. יְסֹעֵר Quam *turbo abripit*, vel: *sicut glumam turbo aufert*; cf. סְעָרָה, *turbine quasi jactata*, Jesaj. LIV, 11. Vulgatus: *sicut pulvis turbine raptus*. מִגֹּרֶן *Ab area*, quando nimirum fruges triturantur et ventilantur in aperto campo, uti fieri solet in terris istis; vid. not. ad Ps. I, 4. et cf. Dan. II, 35. וּכְעָשָׁן *Et sicut fumus*, Jesaj. IX, 17. LI, 6. Ps. LXVIII, 3. מֵאֲרֻבָּה *E caverna* vel *fumario* (Genes. VII, 11. Jesaj. LX, 8., quibus locis vox hebraea de fenestrarum foraminibus dicitur) ascendens statim in auras evanescit; sic, inquit, Israelitae dispergentur sine omni spe reditus in

in [illegible]ram ſuam. - Hieronymus: „Quaerimus, quare LXX. pro *fumario*, quod Theodotio tranſtulit καπνοδόχην, *locuſtas* [ἀκρίδες] interpretati ſunt. Apud Hebraeos *locuſta* et *fumarium* iisdem ſcribitur literis: Aleph, Res, Beth, He. Quod ſi legatur *Arbeh* [אַרְבֶּה], *locuſta* dicitur, ſi *Arobba* [אֲרֻבָּה], *fumarium*, pro quo Aquila καταῤῥάκτην, Symmachus *foramen* interpretati ſunt. *Cataractam* autem proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur." Rittershuſius:

Ergo repentino interitu exitioque peribunt,
Matutina velut nubes quae a ſole fugatur,
Aut ros mane cadens ſolisque abſumtus ab aeſtu,
Aut quam turbo rapit glumam atque everrit ab area,
Aut veluti tenues vaneſcit fumus in auras,
Quem fumaria ſunt jaculata flagrante camino.

4. Ne quis juſto ſeveriores iſtas poenas reputet, commemorat Deus iterum beneficia in Iſraelitas a priſco inde tempore collata, quorum illi immemores Jovanum cultum ingrate et impie deſciverunt. וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ *Atqui ego Jova* ſolus ſum *Deus tuus*, cf. ſupra XII, 10. מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם Inde *a terra Aegypti* et hucusque. „Fuerat vero etiam antea Deus Iſraelis, ſed numquam tam clara ſigna edidit potentiae ſuae et favoris erga populum," inquit Druſius. Cf. Exod. XX, 2. Deut. V, 6. 7. Quod autem vs. 5. additur de *conſervatione* populi Iſraelitici *in deſerto*, inſigne aliquod divinae benignitatis documentum ex pluribus, quae intra illud tempus facta erant, commemorat. וֵאלֹהִים זוּלָתִי *Et Deum praeter me*, Jeſaj. XLV, 5. 21. לֹא תֵדָע *Non agnoſceres*, vel, *non noviſti*, aut *expertus es*, cui Deuter. XIII, 3. 7. opponuntur *dii alieni tibi et majoribus tuis ignoti.* Alii: *Deum itaque praeter me agnoſcere non debebas;* coll. Pſ. LXXXI, 10. וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי *Neque enim ſalvator eſt praeter me unum*, cf. Jeſaj. XLIII, 11. XLIV, 8. XLV, 5. 6.

5. אֲנִי יְדַעְתִּיךָ *Ego agnovi te* benigne, paterno studio et providentia mea te prosequutus sum (ita יָדַע et Ps. CXLIV, 3. usurpatum); cf. Amos. III, 2. „Tu ergo etiam me grato animo agnoscere debebas," ut recte Kimchi addit. Chaldaeus: אֲנָא סוֹפֵּקִית צוֹרְכֵיהוֹן, *ego necessaria eis suppeditavi*, quomodo idem illud verbum יָדַע Onkelos reddidit Deut. II, 7. Sic etiam ad sensum LXX. Ἐγὼ ἐποίμαινόν σε. בַּמִּדְבָּר *In deserto*, cf. II, 16. IX, 10. Deut. XXXII, 10. בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבֹת *In terra siccitatum*, vel *siticulosa*, in qua nec cibus nec potus, sed rerum omnium inopia tibi fuit. Vocem ἅπαξ λεγομένην תַּלְאוּבֹת post Aben-Esram plures ex Hebraeis doctiores Arabicae dialecti ope illustrarunt, in qua لَأَبَ (pro لَوَبَ) est *sitivit*, et لَأْبَة *locus lapidosus*, *aridus*, *siticulosus*. Cf. Ed. Pocockii *Notas Miscell.* Maimonidis Portae Mosis a se editae adjectas p. 37. Veteres dictionem hebraeam liberius reddiderunt. LXX. Ἐν γῇ ἀοικήτῳ. Hieronymus: *in terra solitudinis*. Syrus: *in terra deserta non habitata*. Chaldaeus: *In terra*, *in qua omnia desiderastis*. Sensus igitur est: ego tui misertus per invia et horrida deserta te duxi, in angustiis te liberavi, in fame et siti te sustentavi, et ab hostibus defendi. Quae omnia tibi feci, quia benigno animi sensu erga te affectus te tandem in hanc optimam terram perducere volui, in qua abundans pascuum haberes. Tu vero, saturatus hoc pascuo, mei es oblitus, vs. 6. Hieronymus: „Neque enim per tantam eremi vastitatem, ubi non solum fruges et arbores vineaeque, sed nec herba quidem gignitur, et nullae aquae ardorem temperant solis, quadraginta annis poterat Israel ad terram pervenire Jordanis, nisi Dominus omnia praestitisset."

6. כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ *Secundum pascuum suum* (Jes. XLIX, 9.), optimum et pinguissimum, *ita saturati sunt*; vel:

vel: *quum* fuit ipsis *pascuum* optimum et abundans, *tum saturati sunt.* Respicit terrae Hebraeis concessae fertilitatem, quae Deut. VIII, 7. seqq. laudatur. שָׂבֵעוּ *Saturati*, inquam, *sunt.* „Repetitum verbum," inquit Rivetus, „priore loco notat beneficium Dei, hic autem ipsorum scelus, quo affluentia illa bonorum ad luxuriam abusi sunt." Cf. Prov. XXX, 9. וַיָּרָם לִבָּם *Ita ut extulerit se cor eorum*, ut in rebus secundis fieri solet, Deut. VIII, 14. Ezech. XXXI, 10. עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי *Propterea obliti sunt mei*, meorum beneficiorum immemores, quod ne facerent, et eo scelere privarentur fertilissima illa terra, quam Deus ipsis possidendam dederat, monentur Deuter. VIII, 11. Chaldaeus: *cultum meum reliquerunt.* Oblivio Dei Israelitis a Nostro exprobratur II, 15. IV, 6. VIII, 14. Rittershusius:

Pinguia sed postquam sortiti pascua ventres
Replerunt saturos, coepere attollere cristas,
Elatisque animis fastum spirare ferocem.
Tunc nostri ipsorum coepere oblivia mentes,
Et saturato ejecerunt mea nomina corde.

7. וָאֱהִי לָהֶם Quia itaque rebus secundis elati sunt, et obliti sunt mei (vs. 6.), ideo tandem *factus sum et fui* (varias clades enim jam tum acceperant a Syris, 2 Reg. VIII, 12. X, 32., a Judaeis, 2 Reg. XIII, 2., et Assyriis, ibid. XV, 29.) ac porro *futurus sum illis.* Praeteritum est propheticum et continuativum, ut supra IV, 18. X, 4. 5. כְמוֹ־שָׁחַל *Sicut leo;* sive, ut alii cum LXX., *sicut panther.* Cf. supra V, 14., et quoad rem Jes. LXIII, 7—10., item infra XIV, 1. כְּנָמֵר *Sicut pardus*, Jesaj. XI, 6. Junguntur autem saepe tam in sacris, quam in aliis Veterum libris *leo et pardus* tanquam animalia feritate homogenea. עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר *Super*, juxta, *viam speculabor*, ut in praetereuntes insiliam. Quae verba Chaldaeus cum antecedentibus conjunxisse vide-

videtur; vertit enim: *sicut pardus, qui insidiatur juxta viam.* Sed per accentus עַל־דֶּרֶךְ cum sequenti verbo cohaeret. אָשׁוּר Futurum verbi שׁוּר, *speculari*, infra XIV, 9. Num. XXIII, 9. XXIV, 17., hinc h. l. *insidiari*; ita enim pardi solent, insidiosum animal. Sic Plinius *Hist. Nat.* L. X. c. 73. *Insidunt pardi condensa arborum, occultatique earum ramis in praetereuntia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur.* Cf. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. III. C. VII. T. II. p. 105. edit. Lips. Hinc Jeremias V, 6. *Pardus* שֹׁקֵד *vigilans super eorum urbes*, nempe in malum (ut Jerem. XXXI, 28.), i. e. insidiatus. Nisi verbi שׁוּר usus, quem indicavimus, obstaret, posset verti: *insiliam in eos in via*, collato Aramaeo שְׁוַר *saliit, subsiliit*, unde Syris ܡܫܘܪܐ *saltus animantium*; et Arabico سَارَ *assilivit, insilivit, impetum fecit.* Alii, quibus א in אָשׁוּר est radicale, quasi sit Participium verbi אָשַׁר *incessit* (Prov. IV, 14. IX, 6.), unde אָשׁוּר *gressus*, vertunt: *juxta viam tritam*, quae scilicet ab hominibus aut animantibus frequentetur et teratur. LXX. et Vulgatus: *Sicut pardus in via Assyriorum*, i. e. uti Hieronymus explicat, „quando ducentur captivi ab Assyriis," ad quos iverant auxilia quaesituri, V, 13. 14. VII, 11. Jer. II, 18. 19. Sed Assyriae nomen constanter אַשּׁוּר scribitur, ut vel loci laudati docent. Rittershusius:

Ergo suis me transformarunt moribus istis,
Durus ut ex miti fierem ipsis atque benigno.
Qualis iter servans, hominem, vis fulva Leonis
Diripit inuadens, maculoso aut tergore pardus.

8. אֶפְגְּשֵׁם *Occurram illis*, Genes. XXXIII, 8. Jesaj. XXXIV, 14., scil. hostiliter. כְּדֹב שַׁכּוּל *Sicut ursus orbus*, vel, quia hebraeum nomen utrique generi commune est, secundum Vulgatum: *quasi ursa raptis catulis.* Ferocia enim ursi maxima est, in orbitate inprimis et in fame;

fame; vid. 2 Sam. XVII, 8. Prov. XVII, 12. Thren. III, 10. Hieronymus: „Ajunt, qui de beſtiarum ſcripſere naturis, inter omnes feras nihil eſſe urſa ſaevius, quum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis.“ Plura vid. apud Bochartum l. c. p. 139. ſeqq. וְאֶקְרַע *Et disrumpam*, lacerabo, de veſtibus proprie dici ſolet, ut Geneſ. XXXVII, 29. 34. 2 Sam. XIII, 19., de corde tamen quoque, etſi figurate, Joel II, 13. סְגוֹר לִבָּם *Clauſuram cordis eorum*, i. e. pericardium, quod cor revera סוֹגֵר, *includit*, tanquam involucrum (quare cor quaſi in veſica eſſe dicitur Galenus pronunciaſſe). Hoc quum vel leviſſimum vulnus ſine praeſenti letho non ferat, videtur non tantum certum iis interitum indicere, ſed ſimul ſpem omnem opis, qua, ut cor in pericardio, latitare ſe tutos ſperabant, eis adimere. Alii *clauſura cordis*, i. e. corde clauſo (ut ſupra vs. 5. *terra ſiccitatum* pro *terra ſicca*) intelligunt animum pertinacem (coll. Jeſ. VI, 10.), quaſi dicat Deus: *lacerabo obſtinatum cor eorum.* Huc et Chaldaeus videtur reſpexiſſe, dum vertit: *et confregi impietatem cordis eorum.* וְאֹכְלֵם *Et devorabo eos*, cf. eandem imaginem de reipublicae Iſraeliticae deſtructione uſurpatam Jerem. L, 17. שָׁם *Ibi*, in via ſcilicet, in qua eos obſervabo (vs. 7.); exitium ibi et inde paraturus ipſis, ubi et unde illi ſecuriſſimi futuri ſunt. Cf. VIII, 9. כְּלָבִיא Vid. not. ad Jeſaj. V, 29. חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם *Ac ſi fera agri eos discerperet.* Alii ſimpliciter: *ferae agri eos diffindent*, ut ſupra II, 14. Verbum בִּקַּע de *feris lacerantibus* et 2 Reg. II, 24. uſurpatur. Rittershuſius:

At qualis catulis orbatus perfremit urſus,
Omnia proſternens, conculcans dilanianſque
Obvia; talis ego lacerabo pectora eorum
Neſcia molliri, et diffindam viſcera dura
More leonino, alterius ſeu beſtiae agreſtis,
Quando imbelle pecus lanians mandítque trahítque.

9.

9. שִׁחֶתְךָ quidam habent pro *nomine*, formae שִׁלֻּם, Deuter. XXXII, 35., דִּבֵּר Jerem. V, 13., קִטֵּר Jerem. XLIV, 21., cum suffixo, q. d. hoc *perditio tua* est. Aliis vero est *verbum*, et secunda quidem persona Praeteriti Piel cum suffixo. Sic Jarchi: *Perdidisti te ipsum, o Israel, quia contra me* praevaricatus es, rebellasti *contra auxilium tuum*. Vel: *perdidisti te, o Israel, quando contra me, contra auxilium tuum, te perdidisti*. Rectius vero et minus ἀνωμάλως שִׁחֶתְךָ pro tertia Praeteriti Piel persona, hoc sensu: id *perdidit te, o Israel, quod contra me, contra auxilium tuum* praevaricatus es. Ita Kimchi aliique. Factum vero id est, ut ex sequenti versu 10. recte observat Schmidius, quando spreto Jova, rege et domino suo, regem, qualem vicinae habuere gentes, a Samuele postularunt, 1 Sam. VIII, 5. seqq. Hic enim fons fuit exilii Israelis, cum reges, pejores semper facti, Jovam prorsus deseruerunt, et secum populum in superstitiones et idololatriam traxerunt, unde caussae exitii, ex quo nec rex, nec principes (quibus nimium confisi sunt, vid. X, 3.) eos liberare potuerunt. Postquam nimirum Deus hactenus Israelitis multiplicem idololatriam (vs. 2.) et oblivionem sui (vs. 6.) exprobravit, et gravissimas poenas denuntiavit (vs. 7. 8.), nunc ad initium et fontem omnis mali et perditionis ascendit. כִּי־בִי *Quod contra me*, scil. *fuisti*, vel *rebellasti*, cf. VII, 13. Jesaj. I, 2. Jerem. II, 8. בְעֶזְרֶךָ *Contra auxilium tuum;* respicit ad Deut. XXXIII, 26. 29. Cf. Psalm. XXXIII, 20. Rittershusius:

Propria in exitium, Israel, te facta dedere,
Porro datura etiam patrantem talia porro,
Humanum licet auxilium tibi polliceare,
Infirmum, fallax, et vanum, sicut homo ipse est.
Verum ego sum tua sola salus, opiferque tibi unus
Auxilium minime fallax praestare paratus,
A me pendentique exspectantique salutem.

Chal-

Chaldaeus hunc versum sic exponit: *Quando perdiderunt vos, domus Israel, opera vestra, dominatae sunt in vos gentes; ubi vero ad legem meam rediistis, verbum meum vobis auxilio erat.* Hieronymus ita vertit: *Perditio tua, Israel; tantummodo in me auxilium tuum.* Ad quae in Commentario: „Infelix Israel, et dignus maledictione perpetua, qui in tantum descendit impietatis profundum, ut solius Dei salvetur misericordia. Potest autem in Hebraeo et hoc sensu legi: Dispereas Israel, quia nihil tibi reliquum est, nisi ut mea solum clementia conserveris. In LXX. autem alter est sensus: *Corruptioni tuae, Israel, quis auxiliabitur?* id est, captivitati tuae, et ultimae servituti quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi praesules aestimasti?"

10. אֱהִי *Ubi est?* Ita LXX. Vulgatus, Chaldaeus, Syrus, item ex Hebraeis Abu-Walid, Dechannabi, et R. Tanchum a Pocockio in Commentario ad h. l. laudati. Est enim אֵי per He in medio auctum et magis adspiratum, et idem quod אַיֵּה. Cf. vs. 14. Alii: *ero*, frigido et contorto sensu. מַלְכְּךָ *Rex tuus*, in quo confidis, X, 3., et quem jam olim putasti te servaturum. אֵפוֹא *Nunc*, particula in interrogationibus adhiberi solita, vid. Genes. XXVII, 33. Jud. IX, 38. וְיוֹשִׁיעֲךָ Q. d. adsit nunc *et servet te*, si possit. Innuit regem eorum mox cum ipsis periturum, nec semet ipsum, multo minus alios, servaturum. בְּכָל־עָרֶיךָ *In omnibus urbibus tuis*, quippe quae mox auxilio ejus summopere opus habebunt, quando veniet hostis eas eversurus. Cf. Mich. V, 15. וְשֹׁפְטֶיךָ *Et judices tui* scil. ubi nunc sunt? Non intelligendi illi Judices, qui ante reges rem Hebraeorum publicam administrarunt, sed proceres et principes, qui sub regibus servierunt; cf. supra VII, 7. Alii ipsos *reges* intelligunt, collato 1 Sam. VIII, 5. *Da nobis regem* לְשָׁפְטֵנוּ *qui nos judicet.* אֲשֶׁר אָמַרְתָּ *De quibus dixisti,*

vid. 1 Sam. VIII, 5. seqq. תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ *Da mibi regem*, quum me rege ac principe tuo contentus ac felix esse potuisses. 1 Sam. X, 19. וְשָׂרִים *Et principes*; cf. VIII, 4. Exponitur hic, quomodo *se corruperit Israel*, dum peccavit contra Jovam, auxilium suum (vs. 9.), et regem petiit. Sensus nimirum est: perdidisti te, o Israel, quando contra, me, contra tuum sospitatorem peccasti, regem petendo. Id quod clare docet eventus. *Ubi enim nunc est rex tuus*, quem putasti te servaturum? *Servet te jam!* Rittershusius:

Rex ego sum vester. Sed rex ubi nunc latet alter?
Servandi nunc tempus adest: nunc urbibus usus
Est firmis: nunc te tutentur moenia ab boste,
Vindicibusque tuis, quod agant, nunc satque superque est,
Quos te importune quondam petiisse recordor:
Da Regem, da, Jova, Duces, ne lecta tibi gens
Deteriore aliis populis sit conditione
Sit qui defendat me, et proelia misceat bosti.

11. אֶתֶּן־לְךָ *Dabam* itaque *tibi*, Israeli decem tribuum, cum Juda et Benjamine. Grotius: *Dedi* jam saepius *tibi*, i. e. iratus peccatis vestris sivi vos per seditiones ac caedes mutare reges pro lubitu. Similiter Tarnovius: *dare soleo*, coll. 2 Reg. XV. et XVIII. item Jes. III, 4. Sed rectius alii nostra verba ad Saulum referunt. *Futuro* autem Hebraei in narrationibus saepe pro *Praeterito* sive *Imperfecto* utuntur, vid. Exod. XV, 6. 7. Jud. II, 1. subaudito Vau conversivo, ut supra VI, 1. מֶלֶךְ *Regem*, proterve postulatum 1 Sam. VIII, 5. 19. X, 19., scilicet Saulum, uti diximus. Nam neque Jeroboamum (de quo id accipiunt quidam, coll. 1 Reg. XI, 9.), neque Assyrium, neque ullum alium regem a Deo petierunt; sed constitutionem potius Reipublicae per regem aliquem, qui perpetuos successores haberet. בְּאַפִּי *In ira mea*, vid. 1 Sam.

1 Sam. XII, 17. 19. וְאֶקַּח *Et nunc auferam* eum per Assyrium. Neque enim ad Saulum hic respicitur, quod alii volunt, coll. 1 Sam. XXXI, 7., sed in genere ad regem, seu regiam dignitatem Israelis; cf. supra I, 4. III, 4. לָקַח *auferendi* significatione vid. supra II, 11. Genes. XIV, 11. בְּעֶבְרָתִי *In furore meo*, de quo cf. vs. 7. 8., et supra II, 5. 6., ut praedictum etiam fuit 1 Sam. XII, 14. 15. Hieronymus: „Tu enim dixisti: *Da mihi regem et principes;* itaque dedi tibi Saulem regem in furore meo, in tantum ut in diebus messis pluviam demonstrarem contra naturam Judaeae provinciae. Et abstuli, inquit, in indignatione mea regem, videlicet Sedeciam; ut quem cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regem Jeroboam, filium Nabath, et ablatum in indignatione Osee, ultimum regem decem tribuum. Hoc quod exposuimus: *dedi tibi regem*, *et abstuli* regem *in indignatione mea*, Hebraei ad futurum tempus referunt. Eo, inquit, tempore, quo dicebas: da mihi regem et principes, ego tibi respondebam per Samuelem, quod daturus tibi essem in furore meo, et ablaturus in indignatione mea." Rittershusius:

Indignante animo sic regem conciliavi
Ipse tibi, postquam haud sat erat tibi Jova, tuus rex,
Pertaeso antiqui imperii morisque patriti.
Iratusque velut dederam tibi regia sceptra,
Iratus sic rursum adimam tibi regia sceptra,
Et reges abolebo tuos, proceresque superbos.

12. צָרוּר *Ligata*, colligata, et quasi in fasciculo aut crumena constricta est. Cf. supra IV, 19. Proverb. XXX, 4. Hieronymus: „Quomodo, si ligetur quid in sacculo, conservatur et non perit ei, cui ligatum est; sic omnis iniquitas, qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei, et abscondita, et quasi in marsupio reser-

reservatur." Cf. Job. XIV, 17. עֲוֹן אֶפְרָיִם Cum aliis omnibus etiam haec *iniquitas Ephraimi*, qua regem postulavit, vs. 10. 11. Cf. VII, 1. צְפוּנָה חַטָּאתוֹ *Reconditum est peccatum ejus* in memoria Dei, cf. Job. XXI, 19. Chaldaeus: *Servata sunt ad vindictam omnia peccata eorum.* Dixerat nempe Deus (vs. 11.), se, quem olim iratus eis dedisset regem, eundem ipsis incensus ablaturum. Dubitare autem aliquis potuit, an peccatum ante aliquod secula commissum tam longo intervallo vindicetur. Quod utique futurum, certiores illos his verbis facit. Rittershusius:

Ephraimitarum asservantur fasce revincta
Crimina, peccatumque ipsorum scrinia claudunt
Intima, dum poenas inimica a gente reposcam.

13. Describitur effectus istius colligationis et reconditionis peccatorum (vs. 12.), eorum poena: חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ Ideo *dolores* gravissimi, quales sunt *parturientis venient ei.* LXX. ὠδῖνες ὡς τικτούσης, 1 Thess. V, 3. Chaldaeus: *Anxietas et tremor venient super eum, sicut dolores super parturientem.* Cf. Jesaj. XXVI, 17. Jerem. XLIX, 24. Mich. IV, 9. 10. הוּא־בֵן לֹא חָכָם *Ipse* enim *filius* est *non sapiens*, imo maxime insipiens et stultus, dum neglecto me (vs. 6.), rege ac domino suo (vs. 4. 5.), non solum alium regem postulavit (vs. 9. 10.), sed plures etiam deos sibi colendos constituit, vs. 1. 2. Chaldaeus: *Ipse est filius qui educatus* quidem, *sed non sapiens, ut me vereri discat.* כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים *Nam* alioqui per *tempus* aliquod *non staret in ruptura filiorum*, i. e. in loco, unde erumpant filii, in matrice, quasi foetus sibi non consulens, neque ex utero erumpens. Allegoria significat, Ephraimum non sapere, quod tamdiu differat poenitentiam agere, ac sic semet eximere e calamitatibus et angustiis: in iis enim qui versatur, comparatur cum foetu, qui diutius in ore matri-

matricis haeret. Vel possunt verba hebraea sic verti: *nam tempus* pariendi adest; verum *non stat in matrice*, id est, Chaldaeo explicante, *nunc enim adducam super eum angustiam, qualis est feminae sedentis in sella partus, nec valentis parere.* Quod Hebraeis adagiale fuisse, apparet ex hisce Hiskiae regis verbis 2 Reg. XIX, 3. Jesaj. XXXVII, 3. *Dies angustiae et vindictae et contumeliae hodiernus dies est;* כִּי־בָאוּ בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה, *nam venerunt filii ad orificium uteri, sed nullae ad pariendum vires suppetunt.* A מַשְׁבֵּר in loco Jesajano usurpato significatione non videtur differre nostrum מִשְׁבַּר, quod nominis *matrici* seu *uteri orificio* inditum fuerit, quod in partu quasi rumpatur. Jarchi cum Chaldaeo exponit *sellam parturientis*, sed Kimchi per רֶחֶם, *uterum*, quem ita appellatum existimat a frangentibus doloribus, qui tum mulieri parienti, tum ipsi foetui in articulo partus obveniunt. Ludovicus de Dieu: *quia tempus* est, ut *non maneat in ore matricis filiorum*, et tamen manet; hoc signum insipientiae. Rectius, interpretationi a nobis supra propositae convenienter, Rittershusius:

Namque velut mulier, maturi pondera ventris
Quae gestat, decimi cum jam jam exordia mensis
Attigit, et foetus robustior appetit auras,
Condolet ex utero, subitisque doloribus intus
Rumpitur, et capitis mitramque pilosque revellit,
Nescia quid faciat, misera, aut quo se anxia vertat:
Sic etiam subito gens haec correpta dolore,
Consilii omnis inops, quonam se denique vertat
Nesciet, insipiens soboles, et filius excors;
Nam tanto non haereret matricis in ore
Tempore, nec matri cruciatum parturienti
Tam longum faceret. — — —

Hieronymus מִשְׁבַּר post LXX. [ἐν συντριβῇ τέκνων] *contritionem* significare putat, totumque versum sic vertit: *Dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens, nunc*

 enim

enim non stabit in contritione filiorum. Quae in Commentario hoc modo illustrat: „Quum dies ultionis advenerit, et extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei, sive apprehendent illum. Mulier parturiens multo antequem pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse parituram, et exspectat quotidie extrema tormenta cruciatusque venturos. Ita et Ephraim filius insipiens, de quo supra [VII, 11.] dixerat: *Ephraim columba insipiens, non habens cor*, in contritione filiorum aut populi sui, quum dies parturitionis et captivitatis advenerit, aut stare aut sufferre non poterit. Pro *insipiente filio* in LXX. per ironiam legitur: *iste filius sapiens* [οὗτος ὁ υἱὸς ὁ φρόνιμος], hoc est, quem sapientem putabas, ut e contrario intelligatur insipiens."

14. Si resipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum, quo ipsos non solvam, etiam a morte et sepulchro ipsos vindicabo. מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם *E manu*, potestate, *orci eos redimam*, *a morte eos redimam*, id est, nisi per ipsos staret, ego voluntarius essem eorum redemtor et liberator. Profitetur Deus se adesse ad implendum munus redemtoris, sed obstare istorum in malefaciendo pervicaciam, qui malint perire, quam se ad Deum ac dominum suum convertere. Verbum פָּדָה, proprie, *soluto pretio quem redimere* (vid. Ps. XLIX, 8. 9. 1 Sam. XIV, 45.), et גָּאַל *jure cognationis aliquem vindicare* constat, vid. not. ad Job. XIX, 25. Utrumque autem tum latiori nonnumquam sensu accipitur de liberatione e malo quo demum cunque legitimi et potentis vindicis interventu, et illud quidem supra VII, 13. 2 Sam. IV, 9., hoc Job. V, 20. Jesaj. XLIII, 1. Ps. CVII, 2. שְׁאוֹל, *Orcus*, defunctorum communis quaedam mansio, vid. e. c. Genes. XXXVII, 35. Jesaj. XIV, 9. 11. 14. Job. XIV, 13. al., hoc loco sensu convenit cum מָוֶת. Addit postea: אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ

קָטָבְךָ שְׁאוֹל, *Ero enim pestis*, perditio *tua mors! ero excisio tua, orcus!* Quibus verbis suam commendat et amplificat Deus virtutem in servandis et liberandis hominibus, q. d. etiamsi jam mortui sint homines, hoc tamen non obstare, quo minus eos vitae reddat, *esse* enim *sese interitum mortis, et excisionem orci*, i. e. quamvis mors absorbeat omnia, tamen ipsum superiorem esse morte. אֱהִי LXX. reddunt ποῦ; quomodo accipiendum vidimus, supra vs. 10. Illos sequutus est Paulus, qui 1 Cor. XV, 55. nostrum locum laudat. Nec aliter Syrus R. Tanchum et Abu-Walid apud Pocockium in Commentar. ad h. l. Nos cum Hieronymo capimus pro prima Futuri persona, quae contextui egregie convenit, quum אֶפְדֵּם et אֶגְאָלֵם praecesserint. דְּבָרֶיךָ etsi toties alias in V. T. *verba tua* significet, tamen quin hic *pestem, perniciem* notet, nemo, opinor, dubitaverit, qui hunc locum diligenter expenderit cum Ps. XCI, 6. collatum, ubi similiter cum nomine קֶטֶב, *exitium* notante, jungitur דֶּבֶר, *pestis*. In plurali autem hic dicitur, ut *mortes* legimus Jesaj. LIII, 9. Ezech. XXVIII, 10. קְטוֹב idem quod קֶטֶב *succisio, excidium*, Jesaj. XXVIII, 2. Affine est verbo חָטַב, *succidere*, Kimchio observante, qui ad h. l. laudat Targum Hierosolymitanum, in quo Deut. XIX, 5. pro Hebraeo לַחְטֹב עֵצִים, *ad succidendum ligna*, legatur לְמִקְטַב אָעִין. Nostrae tamen editiones hodie habent לְמִקְטַע. Ceterum in nostro קָטָבְךָ servatur Camez in initio, praeter morem istius formae, nisi quod a קָטֹן, *parvus*, 1 Reg. XII, 10. קָטָנִּי legitur. Rittershusius:

— — Quod si resipiscere malint,
Nulla mihi tam firma obstabunt vincula, quae non
Diffringam, et praestabo piorum libera colla.
Ex ipsa redimam defunctos scrobe sepulchri,
Infernusque animas magna virtute reductas
Restituet, frustra et fremet insatiabilis Orcus.

Mors enim hos reddet, quos faucibus abdidit atris.
Pestis ero tibi, mors, tibi, dirum, Inferne, venenum.
Ut vos ante homines nostros demergere suestis
Exitio, exitium sic vobis ipse creabo.

Hieronymus: „In eo loco, ubi LXX. transtulerunt *ubi est caussa tua?* [ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε;], et nos diximus: *ero mors tua, o mors!* Symmachus interpretatus est: *ero plaga tua.* Quinta Editio et Aquila: *ubi sunt sermones tui?* quod hebraice scribitur *Dabarach*, legentes *Dabar*, hoc est, *verbum*, pro *Deber*, quod interpretatur *mors*, juxta illud quod in Isaja [IX, 7.] legimus: *Mortem misit Dominus in Jacob et venit in Israel*, hoc est, *Deber*, pro quo nos interpretati sumus: *Verbum misit Dominus in Jacob, et venit in Israel*, hoc est, *Dabar*. Pro *aculeo* quoque [ex Graeca τῶν LXX. interpretatione, qua קָטָבְךָ redditum: ποῦ τὸ κέντρον σου], quem nos *morsum* transtulimus, Symmachus ἀπάντημα, id est, *occursum*, Theodotio et Quinta Editio *plagam* et *conclusionem* interpretati sunt.“ Chaldaeus Hebraea inde ab initio versus sic exponit: *Domum Israelis quod attinet, e manu mortis eos eripui, et ab exitio eos liberavi; nunc vero erit verbum meum in eos ad mortem, et effatum meum in exitium.* Vocem דְבָרֶיךָ et hunc interpretem *verba tua* vertisse, patet. Sequuti eum Jarchius et Kimchius, quorum ille hoc Scholion apponit: „*Nunc ero verbum tuum, mors*, id est, comparabo me ipsum, ut pronunciem adversum te verba mortis.“ Kimchius vero nexum cum superioribus et verborum sensum pluribus sic declarat: „Nunc vero, quum minime sapiens ille sit, sed fatuus, ac meam beneficentiam renuit agnoscere, non tantum non liberabo te ex morte, verum et mortem insuper tibi sum immissurus, sive pestis eam inferat, sive hosticus te perimat gladius, vel consumat ferarum rabies. Igitur dum ait *verba tua*, perinde valet, ac si dixisset: *verba mea*, quae ad te emisi, cum tamen auribus percipere vocem meam nolueris;

ris; hinc tibi mortis caussa existet. Dicit ergo דְּבָרֶיךָ pro דְּבָרַי. Sic usu saepe venit, quae per pronomina ad aliquem referuntur vel ad *agentem* recidere, vel ad *patientem;* nimirum sicut Jesaj. LVI, 7. בֵּית תְּפִלָּתִי, *domus precationis meae*, i. e. precum, quas tu ad me fundis, ita דְּבָרֶיךָ, *verba tua*, sunt ea, quae missa sunt ad te." Sed perquam duram et inconcinnam esse phrasin *ero verba tua mors* pro eo quod dicere voluerit: *decernam tibi mortem*, quisque ipse intelliget. Paulus, Apostolus, dum 1 Cor. XV. in eo erat, ut mortuorum demonstraret resurrectionem, multisque usus argumentis extra omnem dubitationem posuerat; subjungit vs. 54. 55. *Τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Πῦ σοῦ, θάνατε, τὸ κέντρον; πῦ σοῦ, ᾅδη, τὸ νῖκος; Tum eveniet*, in resurrectione videlicet mortuorum, quam deberi acceptam virtuti resurrectionis Christi, Apostolus vs. 12. seq. evicerat, quaeque tum e noxa naturalis mortis, tum e culpa, meritura aeternam, redemtos in Christum credentes vindicatosque plenissime patefaciet, *id quod scriptum est: absorpta est mors in victoriam; ubi aculeus tuus, mors? ubi victoria tua, inferne?* quorum alterum sumtum e Cap. XXV, 8. Jesajae, alterum totidem verbis repetitum e loco nostro. Hinc in Christianis, tum antiquis, tum recentioribus, plures extiterunt, qui nostro loco promissionem contineri existimarent absolutissimae et humano generi universo profuturae redemtionis per Messiam, disjectaeque pariter, morti et inferno quae fuerat in miseros, potestatis. Quam sententiam defensorem quoque nactam esse Aurivillium in peculiari in hunc locum Dissertatione (*Dissertatt. a J. D. Michaele junctim editt.* p. 415.), miror. Multo sanius ea de re Calvini est judicium, quod legitur in Ejus *Praelectionibus in duodecim Prophetas, quos vocant minores*, p. 165. edit. Genev. 1559. fol. „Quia putabant," inquit, „multi interpretes, hunc locum citari a Paulo, simul

 etiam

etiam exposuerunt de Christo quicquid hic dicitur, ac multis modis errarunt. Primo dixerunt, Deum hic redemtionem promittere absque ulla conditione; videmus autem, longe diversum fuisse prophetae consilium. Postea sumserunt in persona Christi: *de manu sepulchri redimam eos.* Quamquam infernum etiam nimis argute putarunt vocari tormenta, quibus cruciantur reprobi, vel locum ipsum tormentis destinatum. Sed propheta variis verbis idem repetit, et nota est satis illa phrasis Hebraica. *Sepulchrum* ergo hoc non differt a *morte:* quanquam Hieronymus hic laborat, et contendit, longe aliud esse sepulchrum, quam mortem; sed illud totum est nugatorium. Deinde quum dicit propheta: *ero excisio tua, inferne!* posuerunt nomen *morsus*, et allegorice exposuerunt, Christum fuisse instar hami. Quemadmodum ergo vermis, si hamo aptatur, quum voratur a pisce, est illi interitus, ita etiam Christum dixerunt, quum depositus fuit in sepulchrum, fuisse morsum letiferum; quia sicuti hamo capiuntur pisces, ita mors inescata fuerit morte Christi. Et argutiae illae magno plausu acceptae fuerunt, ideo in toto Papatu sine controversia hoc pro oraculo viget, quod Christus fuerit morsus mortis. Sed interea si quis propius prophetae verba expendat, videbit illos inscite et turpiter abusos fuisse prophetae testimonio. Atqui nobis summopere studendum est, ut maneat vera et certa Scripturae intelligentia. Jam videndum est quid respondebimus, quum tamen videatur Paulus citare hunc locum. Solutio facilis est. Neque enim ex professo semper locos adducunt Apostoli, qui toto contextu ad institutum quod tractant pertineant; sed interdum alludunt ad unum verbum duntaxat, aliquando aptant locum ad sententiam per similitudinem, aliquando adhibent testimonia. Ubi Apostoli utuntur Scripturae testimoniis, illic quaerenda est simplex et genuina veritas; ubi autem verbum unum

unum duntaxat perstringunt, non est tam anxie laborandum; ubi etiam per similitudinem designant aliquem Scripturae locum, est illa etiam nimis scrupulosa anxietas quaerere, quomodo singulae partes conveniant. Atqui satis constat, Paulum illo XV. Capite primae ad Corinthios epistolae non citasse prophetae testimonium ad confirmandam illam doctrinam, de qua disserit.“ Sed redeamus ad vatem nostrum. Is sub finem versus haec addit: נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי, *poenitentia abscondetur ab oculis meis* (cf. eandem phrasin Jesaj. LXV, 16.), i. e. non ducar unquam poenitudine; *poenitere* autem Deus dicitur, cum mutat sententiam, nec facit id, quod facere decrevit. Decreverat autem Deus perdere populum Israeliticum, quod inde a versu 3. variis declaravit imaginibus. Non est, igitur, inquit, quod speretis temporis successu me posse mitescere; hoc mihi enim manebit fixum, vos in nihilum redigere, quia estis desperati. נֹחַם hoc solo loco obvium significatione *poenitentiae* sumendum, convenit inter plerosquo, coll. Jerem. XXVI, 3. XLII, 10. נִחַמְתִּי אֶל־הָרָעָה, *poenitet me immissae calamitatis.* Alii *consolationem* interpretantur, a Piel verbi נִחַם, quod est *consolari*, unde Jesaj. LIV, 11. לֹא נֻחָמָה *nulla affecta consolatione.* Ita LXX. παράκλησις, quos Hieronymus sequutus. Nec orietur ea adscita significatione incommodus nostri loci sensus, q. d. non est quod miretur quispiam, me tam aspere loqui, et nihil aliud quam fulminare contra populum meum, neque enim jam consolatio apud eos locum habet, quia desperata populi malitia non patitur, ut stylum ad mansuetudinem inflectam, et faciam aliquam spem veniae et salutis. Aliam vocis נֹחַם interpretationem recitat Jarchi, quasi esset: *quies eorum* abscondetur ab oculis meis. Crediderim id respexisse Chaldaeum, dum sic fuit interpretatus: *quia transgressi sunt legem meam, removebo habitationem meam ab ipsis.* Sed ne jam

e

e contextus ratione id refellamus, Jarchi ſatis probavit; quod Patach ſyllabae poſterioris et priori appoſitus Accentus nequaquam patiantur ejusmodi expoſitionem.

15. Iterum confirmat Deus ſententiam illam, quod Iſrael fruſtra confidat ſuis opibus et praeſidiis, et quod immineat ei certus interitus ob ſcelera, quae ſine fine et modo proſequutus fuerat. כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא *Nam ipſe* quidam Ephraim (vs. 12. memoratus) *inter fratres*, inter reliquas tribus, Jacobi filiis oriundas, *augeſcit;* alludit ad nomen אֶפְרַיִם, quod a ſobolis incremento ei inditum; tribus Ephraim enim et numero hominum, et aliis etiam modis dignitate ceteras ſuperavit. Cf. votum Jacobi, Ephraimo bene precantis Geneſ. XLVIII, 19. *Certe frater ejus* [Manaſſis] *minor illo evadet major, complebitque ejus propago gentes.* Verbum יַפְרִיא referendum ad פָּרָה *fructificavit*, ut bene Jarchi: *effloreſcens ac progerminans*, ratione, quam Aben-Esra monſtravit. „Scriptum," inquit, „יַפְרִיא pro יַפְרֶה, quemadmodum הֶחֱלִיא (cum defectu rā א occurrit hoc Jeſ. LIII, 10.) eſt pro הֶחֱלָה." Alii noſtrum verbum interpretantur: *ferox eſt*, ſ. *ferociter agit*, ſicut *onager*, פֶּרֶא, ſupra VIII, 9. Jerem. II, 24. Geneſ. XVI, 12. Huc referendus forſan Chaldaeus: *Namque illi appellantur quidem filii, ſed probroſa opera adauxerunt.* LXX. Διότι οὗτος ἀναμέσον ἀδελφῶν διαστελεῖ, quod ſequutus Hieronymus: *quia ipſe inter fratres dividet.* Ejus explicationis et Jarchi mentionem facit. „Alius," inquit, „exſtat haec exponendi modus. Per בֵּין אַחִים יַפְרִיא, *inter fratres dividit*, Jeroboamum propheta indigitat, quippe hic filiorum unus fuit, qui avitam Iſraelis poſſeſſionem decerpſit, quando effecit ille, in duo ut regna lacerarentur." Etſi vero ea interpretatio collato Arabico فرى *ſcidit, diffidit*, commendari poſſit; ea tamen, quam primo loco poſuimus, interpretatio ſenſum magis concinnum effi-

efficere videtur. יָבוֹא קָדִים Sed *veniet eurus*, XII, 2., ventus plantis et fructibus inimicus et noxius ac torrefaciens, vid. Ezech. XIX, 12. Jon. IV, 8. רוּחַ יְהוָה *Ventus Jovae*, i. e. a Jova miſſus, ut Jeſaj. XXVII, 8. XL, 7. מִמִּדְבָּר עֹלָה *E deſerto aſcendens*, turbulentus et rapidus, vid. Jeſaj. XXI, 1. et Job. I, 19. atque ibi not. nec non Jerem. XIII, 24. Hoſtis barbarus regnum Iſraeliticum deſtructurus comparatur cum euro ob rigorem, et cum vento, qui e deſerto advenit, ob ingentem impetum. וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ *Et exareſcet ſcaturigo ejus*, ut Jerem. LI, 36. וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ *Et exſiccabitur fons ejus*, omnis vis et vigor regni conſumetur, ut reſpublica eorum funditus evertatur. Cf ſupra IX, 16. הוּא יִשְׁסֶה *Ille*, hoſtis cum vento comparatus, *praedabitur*, Pſ. XLIV, 11. 1 Sam XXIII, 1. Chaldaeus: *Nunc adducam ſuper eos regem fortem inſtar venti orientalis; Jovae juſſu e via deſerti aſcendet; deſtruet domum theſauri ejus, diruetque urbem regiam ejus.* אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה *Theſaurum omnis vaſis deſiderii*, theſauros rerum omnium deſiderabilium, pretioſarum, ut Jerem. XXV, 34. Nah. II, 10. 2 Paral. XXXII, 27. Divitiis et opibus ſuis inſolentius gloriatos eſſe Ephraimitas, intelligitur comparatione eorum quae ſupra II, 10. XII, 9. leguntur. Eaedem, quae hic contra Ephraimitas, minae de theſauris diripiendis contra Judaeos exſtant Jerem. XV, 13.

C. XIV, 1. Arcte cohaeret hic verſus cum ſuperioribus, recteque igitur a pleriſque interpretibus Capiti praecedenti accenſetur. תֶּאְשַׁם Chaldaeus et Syrus vertunt *rea fiet*, ab אָשַׁם. Ita et Jarchi: „Ex hoc usque tempore erit conſpicuum, eum ex delicto teneri.“ Alii ad שָׁמַם *deſolatus fuit*, referunt. Ita LXX. Ἀφανισθήσεται. Hieronymus: *pereat*. Et ſane, quum prius hujus verſus membrum ſit quaedam ἀνακεφαλαίωσις praecedentium, et vatis ſcopus hic ſit, exponere, et qua de cauſſa

ſub-

ſubiturus eſſet Iſrael denunciatas modo miſerias, et quoque in quam triſtes aerumnae eae eſſent erupturae, liquet *deſolandi* verbum hic magis quadrare. שֹׁמְרוֹן *Samaria.* „Saepe," inquit Hieronymus, „diximus, decem tribus appellari Samariam a metropoli Samaria, quae ex nomine Auguſti nunc vocatur Auguſta, id eſt, Sebaſte." כִּי מָרְתָה *Quia rebellis fuit*, Deut. XXI, 18. 20. Thren. I, 18. Sic LXX. ὅτι ἀντέστη, et Chaldaeus: אֲרֵי סְרִיבַת, *quia rebellavit.* Alii cum Vulgato: *exacerbavit* Deum ſuum, coll. XII, 15., ſed invita conſtructione, et forma verbi intranſitivi. בֵּאלֹהֶיהָ *Contra* Jovam *Deum ſuum*, XIII, 4. Chaldaeus: *contra verbum Dei*, dum contra foedus cum eo initum, et contra admonitiones ejus ad alios deos defecit; quod in mente habuit Arabicus nondum editus interpres, Pocockio laudatus, qui ita vertit: *quia rebellavit per idola*, ſ. *cum idolis.* בַּחֶרֶב יִפְּלוּ *Gladio cadent* cives Samariae, et qui eo confugerunt; cf. VII, 16. עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ *Parvuli eorum illidentur*, cf. ſupra X, 14. et cf. not. ad Pſ. CXXXVII, 9. וְהָרִיּוֹתָיו *Et foetae* ſ. *gravidae* mulieres populi Samaritani. *Jod mobile*, quod hic nonullos offendit, habes etiam in פֹּרִיָּה, Pſalm. CXXVIII, 3., et in בּוֹכִיָּה Thren. I, 16. יְבֻקָּעוּ *Diſcindentur*; vide ſimilem barbariem et crudelitatem 2 Reg. VIII, 12 XV, 16. Amos I, 13. *Partus* autem cum matribus gravidis *verbo maſculino* includuntur.

Cap.

Cap. XIV.

ARGUMENTUM.

Ad poenitentiam vates hortatur ſuos, optimamque praeſcribit orandi et poenitendi formam (vs. 2. 3. 4.). Converſo vero populo magna promittit, eaque praeclaris ſimilitudinibus illuſtrat et amplificat (vs. 5—9.). Significat tandem, optare ſe maxime, ut omnes intelligant, quae ſint parata et juſtis praemia, et pertinaciter impiis ſupplicia (vs. 10.).

2. Poenas graviſſimas ob rebellionis foedum crimen populo in ſuperioribus vates indixerat; ad has averruncandas monet illum nunc, ut vera pietate tempeſtive Deo occurrat. Cf. Amos IV, 12. *Quia iſtud ſum facturus tibi, compares te in occurſum Deo tuo, o Iſrael!* שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ *Revertere, o Iſrael, ad Jovam, Deum tuum*, quem reliquiſti idola colendo. עַד pro אֶל uſurpatum in eadem phraſi, *ad Deum ſe convertere*, praeter hunc locum et Deut IV, 30. XXX, 2. Joel. II, 12. Si vero, quae multorum eſt ſententia, vocula עַד *usque ad* majus quid deſignetur, quam ſimplici אֶל, *ad*, exiſtimemus non infeliciter enucleaſſe vocis rationem, qui docuerunt, modum ſic inſinuari, quo inſtituenda converſio foret, videlicet non ficto conamine, ſed ſerio et conſummato ſtudio, ut terminus converſionis *ad quem* indi-

indicetur, q. d. non aliquatenus, sed perfecte convertere, non desistens, donec Deum contingas. Quasi in animo haberi convertentibus debeat illud Psalmi LXXIII, 8. וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב *Et me quod attinet propinquum esse Deo mibi bonum.* Id ipsum forsan expressurus Chaldaeus vertit: תוּב לְדַחְלְתָא דַיְיָ, *revertere ad timorem Domini.* כִּי *Ratio* movens ad poenitentiam, ut VI, 1. כָשַׁלְתָּ *Impegisti*, f. *corruisti*, IV, 5., in multas et graves incidisti miserias. Cf. Jes. III, 8. בַּעֲוֹנֶךָ *Per culpam tuam;* eadem sententia supra V, 5. Nec quisquam alius, praeter Jovam, te servare aut restituere potest; ergo resipisce et ad eum convertere. Hieronymus: „Pereunte Samaria et viris ejus, et parvulis et praegnantibus occisis, elisis atque discissis, totus Israel ad poenitentiam provocatur, ut qui infirmatus est, sive corruit in iniquitatibus suis revertatur ad medicum, et recipiat sanitatem, vel stare incipiat, qui corruerat.“ Rittershusius:

Nunc age, cui fuerant sua crimina caussa ruinae,
Degener e prisco gens Israele profecta,
Idolis tandem redeas conversa relictis,
Ad Dominumque Deumque tuum, qui ab origine prima
Te populum esse suum jussit, servavit et auxit
Ornavitque bonis tantis peccataque poenis
Castigans, ad se revocatque jubetque reverti.

2, קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים *Sumite vobiscum* (cf. eandem constructionem Genes. XXXI, 23. XLVIII, 1. Exod. XIV, 6. al.) *verba* scil. דְאוֹדָאָה, *confessionis*, *ἐξομολογήσεως* (uti recte Chaldaeus supplevit), quae mox sequuntur. Formulam enim precandi iis praescribit, quibus testentur, serio se resipuisse. Ea acceptiora fore Deo innuit hostiis vel aliis muneribus, coll. Mich. VI, 6. Alii: obsequioso animo *recipite* et sumite *vobiscum*, nec oblivioni mandate vel negligite *verba mea*, coll. Prov. I, 3. II, 1. IV, 10. Job. XXII, 22. Sed praestat prior inter-

interpretatio, Chaldaei nixa auctoritate, quam et Kimchi tuetur. „Non postulat," inquit, „Dominus a vobis in poenitentia argentum et aurum, neque victimas, quas idolis suis magno sumtu Israelitae profundebant, II, 10. 15. X, 1. XII, 12.); sed verba tantum bona, quibus confiteamini iniquitates vestras." Hieronymus: „Docetur, quomodo debeat agere poenitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiscum verba*, id est, preces, et delictorum confessionem." וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה *Et ita*, ut jam dictum est vs. 2. *convertimini ad Jehovam* toto animo, nec labiis tantum vestris, ut iterum Kimchi. Cf. II, 9. III, 5. VI, 1. אִמְרוּ אֵלָיו *Dicite ei*, Jovae; praescribitur formula confessionis, quemadmodum aliae formulae praescribuntur Jesaj. XLVIII, 20. Jerem. XXXI, 7. Ps. LXVI, 3. 1 Paral. XVI, 35. כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן *Omnem aufer iniquitatem* nostram, culpam, qua ut onere gravati sumus, Ps. XXXII, 1. XXXVIII, 5. Eaedem preces Ps. LI, 11. Ceterum in nostris verbis est hypallage, qualis Ezech. XXIV, 17. XXXIX, 11. ubi vid. not. Recte Jarchi כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן posita observat pro כָּל־עֲוֺנֹתֵינוּ סְלַח, *omnes nostras iniquitates condona*. Abendana in Paralipomenis ad Commentarium *Michlal Jophi* dictum duas alias profert expositiones, vel, ut subaudito ante כָּל particula מ (מִכָּל), sit: *ab omnibus aufer iniquitatem*, vel: *omne tollas iniquitatis* (כָּל־הֶעָוֺן), ut consummata sit remissio, Ps. CIII, 3. CXXX, 8. Verum quum utraque haec explicatio nitatur additamentis particularum מ et ה, nec evitet incommodum transpositionis, nihil est, cur vulgatiorem interpretationem rejiciamus. Hieronymus: „Convertimini ad Dominum tam verbis, quam operibus, et dicite ei: *omnem aufer iniquitatem*, nihil languoris et ruinae pristinae derelinquas, ne rursum mali seminia pullulent rediviva plantaria." וְקַח־טוֹב *Et accipe bonum*, i. e. in bonum, quasi sit לְטוֹב, in bonam partem scil. hanc nostram precationem. Grotius: *Acceptum habe* id *bonum*,

 quod

quod nunc facimus, plane quaſi non peccaſſemus." Chaldaeus: *ſuſcipiantur utique tanquam boni.* Alii: *acceptum tribue*, confer, *bonum*, i. e. juſtitiam et integritatem morum. Ita Bochartus *Hieroz.* P. I. L. II. C. XLI. T. I. p. 449. edit. Lipſ.: „Rogatur Deus, ut bonum de ſuo accipiat, quod nobis conferat. Sic Geneſ. XXI, 21. *Agar accepit* filio Iſmael *uxorem* ex Aegypto, nempe quam illi copularet. Ita etiam de Juda Geneſ. XXXVIII, 6. et Pſ. LXVIII, 19. de Deo: *accepit dona in hominibus*, nempe quae daret et diſtribueret. Proinde Apoſtolus Epheſ. IV, 8. pro ἔλαβε habet: *ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις.*" Sed Pſalmorum loco indicato verbum לָקַח rectius ſimpliciter *accipiendi* ſignificatu ſumitur. Hieronymus: „*Ecce accipe*, inquit, *bonum*; niſi enim tuleris mala noſtra, bonum tibi quod offeramus, habere non poſſumus, juxta illud quod alibi ſcriptum eſt [Pſ. XXXVII, 27.]: *Declina a malo, et fac bonum.*" וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ *Et ſolvemus* grati pro illis beneficiis tuis (Pſ. L. 14.) *juvencos labiis noſtris*, i. e. laudes et gratiarum actiones, quas bovis immolati loco habeas. Cf. Pſ. CXVI, 12. 13. 17. CXLI, 2. Ante שְׂפָתֵינוּ ſubaudiendum ב, ellipſi haud infrequenti, veluti Jeſ. I, 20 חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ *gladio conſumemini*, ubi vid. not. Alii cum Vulgato vertunt: *reddemus vitulos labiorum noſtrorum*, ſubintellecto nomine conſtructo ad praecedens nomen abſolutum, quaſi ſcriptum foret: פָּרִים פְּרִי שְׂפָתֵינוּ, ut Jud. XVIII, 14. Ezech. XI, 16. ad quem loc. cf. not. Hieronymus: „*Vituli labiorum* laudes in Deo ſunt et gratiarum actio: *Sacrificium* enim *Deo ſpiritus contribulatus* [Pſ. L, 19.]. Igitur illo jam tempore, carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hoſtia eſt pura confeſſio." Alii: *reddemus tanquam vitulos labia noſtra*, i. e. pro vitulis ſive juvencis reddemus labia noſtra, i. e. gratiarum actiones. Ita Arabicus interpres ineditus Pocockio memoratus: *reddemus loco oblationis victimarum ſacrificia labiorum noſtrorum.*

rum. Chaldaeus: *Sint verba labiorum nostrorum accepta penes te tanquam boves in beneplacitum super altari.* LXX. Καὶ ἀνταποδώσομεν καρπὸν χειλέων ἡμῶν. Quasi pro פָּרִים שְׂפָתֵינוּ, aliter divisis vocibus, legerint פְּרִי מִשְּׂפָתֵינוּ *fructum e labiis nostris.* Hieronymus: „Pro *vitulis*, qui Hebraice appellantur *Pharim*, *fructum* Septuaginta transtulerunt, qui dicitur *Pheri*, falsi sermonis similitudine.“ Idem sequuntur Arabs et Syrus. Et Paulus huc palam alludens Hebr. XIII, 15. *Per ipsum igitur*, inquit, *assidue offeramus Deo* θυσίαν αἰνέσεως, *sacrificium laudis*, τουτέστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, *id est*, *fructum labiorum confitentium nomini ejus.* „Sed sensus,“ inquit Bochartus l. c., „plane idem est. Nam καρπὸς, *fructus*, eo loco pro *oblatione* sumitur, ut in Graeca versione κάρπωσις, κάρπωμα, ὁλοκάρπωσις, ὁλοκάρπωμα, quae pro *sacrificio* et *holocausto* passim occurrunt.“ Cf. נִיב שְׂפָתַיִם, *proventum labiorum*, Jesaj. LVII, 19. Alios Graecam versionem et Apostolum cum textu hebraico conciliandi modos vid. in Jo. Christoph. Wolfii Dissertat. *de juvencis labiorum Hos. XIV, 3.*, Viteb. 1711., repetita in *Thesauro Novo Theologico-Philologico*, *sive Sylloge Dissertationum Exegeticarum ad selectiora V. et N. T. loca*, Lugd. Batavor. 1732. fol. Vol. I. p. 1035. seqq. Rittershusius:

Ac ne isthaec mea vox cassas praetervolet auras,
Sumite vobiscum mea dicta recondita in imo
Pectore. Dicam iterum repetens iterumque monebo,
Ad Dominum conversa tuum, gens sancta, redito,
Inque istum fac vota modum: O mihi crimina cuncta
Condonans pater, o auffer: tum denique prisca
Redde bona, atque iterum placido nos aspice vultu.
Plurima sic labiis nostris tibi vota redibunt,
Grata magis vitulo quovis tibi, vinctus ad aram
Atque coronatus qui sistitur bestia sacra.

4. אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ Syrus praemittit e versu superiore: *Et dicite*, *Assyrius* etc., scilicet rex et populus, in quo male confisi sumus, *non salvabit nos*. Respicit vates ad hoc, quod saepius in Israelitis redarguit, quando in angustiis foedera cum Assyriis fecerunt, ut ipsis auxiliarentur; vid. V, 13. VII, 12. VIII, 19. Chaldaeus: *Reges Assyriae non salvabunt nos*. Cf. supra V, 13. 14. עַל־סוּס *Super equis*, quibus superbivimus, cf. I, 7. Jesaj. II, 7. Proverb. XXI, 31. לֹא נִרְכָּב *Non equitabimus*, neque in nostris viribus, nec in aliorum auxiliis fiduciam ponemus. Chaldaeus: *Super curribus*, vel ascensoribus *equorum non confidemus*. Cf. Ps. XX, 8. Alii: *et super equos* Aegyptios *non conscendemus*, nec eorum auxilium, ut supra VII, 11., implorabimus, quia hoc etiam praesidium vanum est, Jesaj. XXXI, 3. Sic Jarchi et Aben-Esra, coll. Jesaj. XXX. 1. XXXI, 1. Nec non Hieronymus, cujus haec sunt verba: „Qui reddituros se esse dicunt labiorum vitulos, et Dei laudes perpeti voce canituros, etiam illud repromittunt, quod nequaquam in Assyriis spem habeant, nec super equos Aegyptios, quia fallax equus ad salutem." Aegyptii enim equis abundarunt, cf. Deut. XVII, 16. 1 Reg. X, 28., et equis fere bellarunt, Exod. XIV, 6. 7. 9. XV, 1. *Super equis* itaque Israelitae *equitarunt*, quando equites, currus et equos conduxerunt, et ex foedere in auxilium advocarunt. וְלֹא־נֹאמַר עוֹד *Nec dicemus ultra*, ut stolide fecimus, cf. supra II, 7. Promittunt perseverantiam in Dei veri cultu. אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ *Operi manuum nostrarum: Deus noster* tu es! ut Jesaj. XLII, 17. XLIV, 17., et cf. supra VIII, 6. XIII, 2. Insaniam istam agnoscemus et detestabimur. אֲשֶׁר *Quia*, ut Deut. III, 24. 1 Sam. II, 25. XV, 15. 20. בְּךָ *In te*, servatore nostro solo, et nullo alio; vid. I, 7. יְרֻחַם *Misericordiam consequetur* et servabitur, respicit ad I, 6. 8. II, 3. יָתוֹם *Orphanus* s. *pupillus*, qui omni ope destitutus; cf. supra

supra V, 15. Ps. X, 14. 18. LXVIII, 6. Hieronymus: „Et ultra non adorent opera manuum suarum, vitulos aureos, quos in Dan Bethelque conflaverunt, et idcirco inquiunt: nequaquam operi manuum nostrarum dicemus: dii nostri, quia tu ejus, qui in te est pupilli misereberis, hoc est, populi Israel, de quo dixeras [Exod. IV, 12.]: *Filius primogenitus meus Israel.* Et [Jes. I, 2.]: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt.* Pupillus autem vocatur, quia Deum perdidit patrem.“ Rittershusius:

Scilicet eventus, stultorum hominum ille magister,
Jam nos edocuit rerum argumenta per ipsa,
Frustra ex Assyriorum armis sperasse salutem.
Non ultra ascendemus equum, ejus robore freti,
Nec posthac verum credemus numen habere,
Quod nostrae fecere manus. Tu scilicet unus
Es Deus atque opifex, quoscunque parentibus orbos
Auxilii et cassos injuria vexat amara.

5. Postquam media indicaverat propheta, per quae tendere Israel deberet ad gratiam consequendam, ne inundantibus miseriis, denuntiatis adversus contumaces vs. 1. absorberetur, pergit jam exponere, quam laetus iis exitus foret morem gerentibus admonitioni propheticae. אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם *Sanabo*, inquit Deus, *aversionem eorum*, i. e. defectionem, rebellionem, idololatriam ceteraque peccata, quibus a me aversi sunt, XI, 7. Jerem. II, 19.; cum ipsius rebellionis morbo simul sanabo plagas, quas ob impietatem eis eram inflicturus. Chaldaeus: *Recipiam eos in sua conversione, condonabo eorum delicta.* אֹהֲבֵם נְדָבָה Qui prius eos oderam et reprobaram (supra IX, 17.), *diligam eos sponte* (subaudita ante נְדָבָה particula ב, quae ante hoc ipsum nomen exstat Ps. LIV, 8.), ultro, bona fide, prompta animi voluntate. *Amor voluntarius* qui ex puro affectu manat, nulla

 fictione

fictione tectus aut inquinatus. Hieronymus: „*Diligam eos spontanee*, quod LXX. transtulerant ὁμολογουμένως, *perspicue* et *aperte*, vel *absque ulla dubitatione*.“ כִּי שָׁב אַפִּי *Quia aversa est ira mea* (ut Jerem. II, 35.), quae accensa fuerat pervicacia eorum VIII, 5. מִמֶּנּוּ *Ab eo*, Israele, populo meo, ita ut non amplius recordaturus sim peccata eorum; cf. Mich. VII, 18. 19. Rittershusius:

Jam demum mea, jam poenis satiata quiescet
Ira; mei et populi curabo ego vulnera, factus
Aegrorum medicus; rursum, quos oderam, amabo;
Inque meos veniet cultus spontanea turba.

6. Commemorat nunc variis similitudinibus a plantis desumtis amoris Jovani effectus. Res Israeliticae denuo efflorescent. אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל *Ero Israeli sicut ros*, qui, ubi pluviae rariores, copiose cadens, terram foecundat, marcida germina recreat et crescere facit. Efficiam, ut omnia eis floreant, ut agri irrorati. Cf. VI, 3. Deut. XXXII, 2. Jesaj. XXVI, 19. יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה *Florebit* novis viribus instructus *sicut lilium*, Jes. XXXV, 1. 2. Cant. II, 1. 2., pulcherrime et copiosissime. Lilio enim *nihil foecundius esse*, ait Plinius una radice quinquagenos saepe emittente bulbos, *Hist. Nat.* L. XXI, c. 5. וְיַךְ שָׁרָשָׁיו *Et incutiet radices suas* in terram, i. e. defiget, altius immittet. Metaphora a rebus, quae incutiendo altius penetrant, longiusque mittuntur ac porriguntur. Nam הִכָּה non solum *caedere* et *percutere*, sed aliquando *incutere* significat, ut 1 Sam. II, 14. הִכָּה בַכִּיּוֹר, *incussit in labrum*. Et ibid. XIX, 10. וַיַּךְ אֶת־הַחֲנִית בַּקִּיר *Incussit hastam in parietem*. Idem igitur hic dicitur quod Jerem. XVII, 8. יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו *mittet radices suas*. Graecisque ῥιζοβολεῖν idem significat. כַּלְּבָנוֹן *Sicut Libanus*, i. e. ut recte Chaldaeus, sicut arbores Libani; per metonymiam. Cf. Jesaj. XXXV, 2. LX, 13. Ps. XCII, 13. Hieronymus: „Sicut arbores Libani, quae quantum in

in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant." Alii: *radices suas jaciet ut Libanus*, i. e. veluti mons Libani ita auxilio divino firmatus, ipse stabit immotus, coll. Ps. CXXV, 1. Rittershusius:

Quod ros est plantis, cum plurimus irrigat agros,
Hoc idem ero a prisco genti Israele profectae.
Qualem diffundunt fragrantia lilia odorem,
Talis erit populus lectus mihi, suaveolensque;
Radices Libani diffundet ut arbor opaca.

7. יֵלְכוּ *Ibunt*, i. e. crescendo pergent et longius progredientur, distendent ac diffundent se. *Ire* dicuntur rami, cum longi et magni magis magisque fiunt, quomodo etiam sese extendunt. Cf. Jerem. XII, 2. יֹנְקוֹתָיו *Surculi* s. *rami ejus* Israelis. Chaldaeus: *Multiplicabuntur* s. augescent *filiis et filiabus*, s. progenie, וִיהִי כַזַּיִת *Eritque sicut olea*, vel, *sicut oleae*, quae, ut Cyrillus ad h. l. ait, est ἀειθαλὴς καὶ εὔκαρπος, *semper viridis et fructibus referta*. Cf. Jerem. XI, 16. Ps. LII, 10. CXXVIII, 3. LXX. Ὡς ἐλαία κατάκαρπος. Sic Arabs quoque et Syrus: *sicut olea fructibus suis decorata*. Chaldaeus longius a textu discedit, dum vertit: *et erit splendor eorum, sicut splendor candelabri sancti*, quod procul dubio ex Levit. XXIV, 2. desumtum, ubi Israelitae jubentur *oleum purissimum* efferre ad lucernam sacram alendam. הוֹדוֹ *Gloria*, decor *ejus*, Job. XL, 10. Dan. X, 8. *Honor* autem sive decor olivae sunt multi fructus ejus, quibus decoratur et pulcbra redditur, ob quod etiam laudatur. וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן *Et odor ei erit sicut Libani*, cujus gratissimi odoris cum ex herbis et arboribus fragrantibus, quales *cedri*, tum ex floribus arborum et herbarum, et Cant. IV, 11. mentio facta. Cf. Celsii *Hierobot.* P. I. p. 242. Oedmanns *Vermischte Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklär. der heil. Schrift*, P. II.

C. 9. p. 197. vers. germ. Chaldaeus: *velut odor incensi aromatum*, quaſi eſſet כַּלְּבָנָה, ὡς λίβανος, Sirach. XXXIX, 14. Declaratur felix reipublicae ſtatus ſimilitudine ſumta ab arboribus radicatis, patulis, ſpecioſis, odoriferis; quae omnia arbores commendant. *Radicatio* firmitatem, *ramorum diffuſio* propagationem et civium frequentiam, *decor oleae* pulchritudinem et gloriam, atque eam quidem conſtantem et continuam, *odor* jucunditatem et amabilitatem notat. Rittershuſius:

Luxurians ramis patulis ſe exporget in auras,
Aeternumque decus certans retinebit olivae
Quae numquam amittit gratum rediviva virorem.
Qualis odor Libani celſis in ſaltibus halat,
Talem etiam Iſraël paſſim ſpirabit odorem.

8. Iſrael tandem in tam proceram et patulam exereſcet arborem, ut omnes, qui ad ejus umbram ſe receperint, ſecure ſub ea ſint habitaturi. יָשֻׁבוּ, *Revertentur*, alii interpretantur: *in patriam redibunt*, ut Chaldaeus (*congregabuntur ex ſuis exiliis*); alii: *convertentur* ad Jovam ſcil. e gentibus exteris, quicunque ſub Iſraelis umbra confugerint. Sed verbum שׁוּב, *redire*, de Iſraelitis quidem, ad Jovae cultum, quem reliquerant, revertentibus, recte dicitur, non item de exteris, qui Jovam numquam antea coluerant. Neque vero de Iſraelitis in patriam reducibus commode haec verba intelligi poſſunt. Qualis enim haec ſententia: *revertentur* Iſraelitae *ſedentes in umbra ejus*, Iſraelis? Quae quum ita ſint, haud dubitamus iis inter Hebraeos interpretibus adſtipulari, qui noſtrum יָשֻׁבוּ *requieſcent* exponant, unde שׁוּבָה *requies*, Jeſaj. XXX, 15., ubi cum נַחַת, בִּטְחָה et שָׁקַט junctum. Mutuabitur ita verbum שׁוּב ſignificationem a יָשַׁב, quod in verbis primae radicalis י et mediae quieſcentis non rarum, veluti צוּר et יָצַר, טוּב et יָטַב, רוּעַ et יָרַע. Vox יֹשְׁבֵי in forma regiminis poſita, uti

uti et alias factum ante particulas, veluti Pf. II, 12. חוֹסֵי בוֹ, *qui ad eum confugiunt*. Et LXXXIV, 7. עֹבְרֵי בְּעֵמֶק, *vallem transeuntes*. Pronomen suffixum in בְּצִלּוֹ *in umbra ejus*, haud dubie ad Israelem, cum arbore patula comparatum, referendum. Sed Chaldaeus: *habitabunt sub umbra Uncti sui* (מְשִׁיחֵהוֹן), cujus tamen in toto contextu nullum est vestigium. יְחַיּוּ דָגָן quidam vertunt: *vivificabunt frumentum*, i. e. producent frumentum per culturam agrorum. Alii post Vulgatum (*vivent tritico*): *vitam producent* f. sustentabunt *frumento*. Quod utrumque mirum quantum inter ceteras, quae hic leguntur, magnificas promissiones subsidet. Chaldaeus: יְיחוֹן מֵתַיָּא, *reviviscent mortui*. Nos subaudito ad יְחַיּוּ nomine זֶרַע ex Genes. VII, 3., et ante דָגָן particula כ, ut in proximo כַּגֶּפֶן, sic vertimus: *vivificabunt*, producent semen *instar frumenti*, i. e. prole numerosa gaudebunt, augescent tanta copia, quanta frumentum provenit, dum ex uno grano multa solent provenire. Cui bene congruit quod additur: וְיִפְרְחוּ כַגֶּפֶן *et florebunt sicut vitis*, „feminae erunt foecundae," exponit Grotius, coll. Pf. CXXVIII, 3., cui adde Zachar. VIII, 12. Drusius: „Vitis non floret perpetuo, sed tamen secus ac frumentum solet, quod post factam messem cessat, nec in agro amplius conspicitur; ejus stirps semper manet, quae post annum rursum virescit et fructum de novo edit." Chaldaeus: *multum erit bonum in terra*. זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן *Memoria ejus sicut vinum Libani*, fama illius laudatissima erit, et gratissima ac jucundissima recordatio nominis illius, ut vinum Libani sapore et odore jucundissimum est. Id quod probat Kimchi testimonio cujusdam Asaphi Medici, qui scripsit, vinum Libani, Hermonis, Carmeli, montium Israelis et Hierosolymae et Caphtoris, odore, sapore, medicina reliquis omnibus antecellere. Plinius etiam *Hist. Nat.* L. XIV, c. 7. *vinum Tripolitacum*, *Tyrium*, *Berytium* laudat, quae loca Libano vicina

 erant.

erant. Et qui recentioribus temporibus terras iſtas adierunt, laudant vini Libanitici excellentiam. Teſtimonia illorum attulit Oedmann loco ad vs. 7. laud. p. 195. Chaldaeus alludi putat ad ſacrificia, in quibus vinum libari ſolebat. Sic enim exponit verba noſtra: *Erit memoria bonitatis eorum proveniens, nec deficiens, quemadmodum memoria eſt clangori tubae ſuper vino veteri oblato in libamen in domo Sanctuarii.* Nimirum *quia moris erat tubis cani ad libamina, dum cantico dicendo eſſent intenti Levitae*, prout Chaldaeum interpretatur Jarchi. Praeterea *Libano* Chaldaeus opinatus eſt *templum* innui, ut Zachar. XI, 1. Hieronymus: „*Vinum Libani* poſſumus appellare mixtum et conditum thymiamate [לְבֹנָה, cf. ad vs. 7.], ut odorem ſuaviſſimum habeat. Vel *vinum Libani* eſt quod Domino libatur in Templo, de quo in Zacharia [I, 1.] ſub Libani vocabulo legimus: *Aperi, Libane, portas tuas.*“ Rittershuſius:

Confugietque ad eum grata ſeſſurus in umbra
Certatim populus, ſobolemque creabit amicam
Quale per aeſtatem frumentum creſcit in agris,
Aut multa qualis pubeſcit vinea vite:
Quali per tractus Libani floreſcere odore
Vina ſolent; talem et mea gens ſervabit odorem.

9. אֶפְרַיִם nonnullis interpretibus appellandi caſus eſt, et verba מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים ipſius Dei, hoc modo: *o Ephraim, quid mihi amplius cum idolis?* quaſi dicat Deus: noli mihi illa adjungere amplius, ego namque ſum tibi ſolus Deus. Sed accentus *Sakeph gadol* nomini אֶפְרַיִם impoſitus, qui inciſum in ſermone facit, aliquid abeſſe arguit. Rectum vidiſſe itaque illos interpretes arbitror, qui Ephraimi, de quo ſermo adhuc inſtitutus erat, verba a Deo referri exiſtimant, quaſi dicat: *Ephraimus* dicet, ſ. *Ephraimi* hic ſermo erit (prout conciſe ſic loqui Hoſeae familiare): *quid mihi ultra ad idola*

ut

ut refugiam? Vel: valeant, nihil mihi cum illis rei amplius est. Juxta quod versu 4. promiserat: *operi manuum nostrarum posthac non dicemus: o Deus noster.* Ita Chaldaeus: *Dicent Israelitae: quid ad nos attinet ultra servire idolis?* Syrus quoque praemittit: ܘܢܐܡܪ, *et dicet* Ephraim. Recte Tarnovius: „Postquam Deus illas promissiones longe amplissimas absolvit, nunc demum Ephraim repetit prius (vs. 3. 4.) factam obedientiae et fidei suae sponsionem, et Deus vicissim in posteriori hemistichio gratiam suam repromittit." Ad phrasin מַה־לִּי לַעֲצַבִּים, *quid mihi commercii cum idolis?* cf. Jos. XXII, 24. Jud. XI, 12. 2 Sam. XVI, 10. Jerem. II, 18. Similiter Anacreon *Od.* XVII, 4. Τί γὰρ μάχαισι κἀμοί; scil. κοινόν. Respondet Deus: אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ *Ego exaudiam et respiciam eum.* Ita Chaldaeus: *Ego per verbum meum recipiam ejus orationem, Israelis videlicet, eique me exhibebo propitium.* Nec aliter R. Tanchum Pocockio laudatus: „Quum dixerit Ephraim: *quid mihi amplius cum idolis?* tunc ego adnuam votis ejus." Alii עָנָה *humiliandi* significatione sumunt; ita LXX. Ἐγὼ ἐταπείνωσα αὐτὸν (ita et Syrus), καὶ ἐγὼ κατισχύσω αὐτόν. Recentiorum quidam: *ego adflixi iterumque respiciam eum.* Verum simplicior et concinnior sensus prodire videtur verbo עָנָה *respondendi, exaudiendi* notione accepto, ut saepius, e. c. Jesaj. LXV, 24. *Antequam vocent* וַאֲנִי אֶעֱנֶה *ego respondebo.* אֲשׁוּרֶנּוּ *Diligenter observabo*, intentis oculis adspiciam (cf. verbum שׁוּר supra XIII, 7. Num. XXIII, 9.) *eum*, Israelem, singularem curam ipsius habebo. Hujus oppositum Deuter. XXXI, 17. הִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם *Abscondam faciem meam ab eis.* Syrus: ܐܫܒܚܝܘܗܝ, *gloriosum* s. *laudatum eum reddam.* Videtur verbum שִׁיר *cantandi, celebrandi* significatione (cf. Judic. V, 1. Ps. VII, 1.) accepisse, quomodo tamen cum *Dativo personae*, et cum *Accusativo rei* s. *cantici* construitur, vid. Exod. XV, 1. Ps. XXI, 14. XXXIII,

XXXIII, 5. אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן *Ego tanquam abies virens* ero Israeli, sicut viridis et condensa arbor, obumbrans et protegens eos. Jarchi: „Ego me demittam illi, ut prehendere me ejus manus queat, sicuti abies viridis sese in terram flectit, quo ramos ejus homo prehendat; ut sensus sit: facile ei inveniar." Quia vero abies, etsi semper viret, non tamen fert fructum, ideo addit: מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא *Ex me fructus tuus*, quo indigebis, *invenietur*, praesto erit. Per *fructum* omnia necessaria indicari, res ipsa docet. Pro פְּרִי לְךָ נִמְצָא dicitur brevius פֶּרְיְךָ נִמְצָא. Chaldaeus: *faciam eos ut pulchram abietem, quia a me remissio* peccatorum *ob poenitentiam eorum invenietur.* Rittershusius:

Quorsum idola mihi, tribus Ephraimaea, quid ultra
Hisce vacas? quid eis jam cultum impendere prodest?
Ipse ego me faciles praebebo vocantibus aures,
Perpetuo et viridis celsaeque ego ero abietis instar,
Quae procero altas scapo consurgit in auras,
Unde tibi praesto est aeterni copia fructus.

10. Conclusio, qua propheta hortatur bonos ad intelligentiam doctrinae suae a fructu, quem inde percepturi sint, contraria illi quidem improborum hominum ruina illustrato. Est vero ista hortatio eleganti exclamatione figurata, ut majorem vim habeat: מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם *Quis sapiens ut intelligat ista? quis prudens, ut cognoscat* et perpendat *ea*, omnia quae in meis sermonibus prodidi monita. Ita hortantes et optantes aliquid fieri loquuntur. Cyrus apud Xenophontem *Cyropaed.* L. III. c. 28. Τίς ἐφίεται; τίς ἀγαθός; τίς πρῶτος ἄνδρα καταβαλεῖ; Similem huic interrogationem habes Psalm. CVII, 43. Jerem. IX, 11. Alii paucitatem eorum, qui salutaria prophetae consilia admitterent, hac interrogatione indicari existimant. Syrus vocem מִי ut pronomen relativum accepit: *Qui sapiens est, intelliget haec,*

haec, qui prudens eſt, cognoſcet ea. Sane מִי ita capitur Exod. XXIV, 14. Jud. VII, 3. Jeſaj. L, 10. Prov. IX, 4. et alias, quibus locis tamen non ו ſequitur, ut hic. Bene Jarchi: „Quis ſapiens in vobis, qui animum ad iſthaec advertendo providum ſe gerat, ut ſeſe convertat ad me?“ כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה *Nam rectae* ſunt *viae Jovae*, conſilia ejus juſtiſſima et aequiſſima ſunt. *Viis Jovae* praecepta monitaque ejus, quibus quae hominibus agenda ſunt praeſcribit, intelliguntur, cf. 2 Sam. XXII, 22. 23. 31. Jeſ. XXVI, 7. LVII, 14. Ezech. XVIII, 25. 29. וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם *Et juſti*, recti, probi, incedunt in iis, obſervant illa praecepta, et proſpero rerum ſuarum ſucceſſu gaudent, וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם *ſed praevaricatores corruunt per ea*, dum monita illa negligunt nihilque penſi habent, in graviſſimas poenas incidunt. Chaldaeus: *Juſti, qui in iis* (viis Jovae) *ambulant, vivent in illis in vita aeterna; impii vero tradentur inferno, propterea quod non ambulaverunt in iis.* Rittershuſius:

Qui ſapit, haec ſecum memori cum mente volutet:
Et cui non ſtolidum levae in regione papillae
Cor ſalit, attendat dictis animoque recondat,
Aurea perpetuâ vitâ digniſſima dicta.
Nam verbo quaecunque ſuo veſtigia ſignat,
Praeceptisque Dei quae impreſſa eſt orbita, recta eſt;
Omni errore vacans, anfractu et libera ab omni
Hanc juſtus teret, hoc ſemper ſe in calle tenebit,
Felicique gradu ad requiem contendat amicam.
At defectores videas impingere in iisdem,
Exitiumque ſibi factis properare ſceleſtis.

IN

IN JOELEM PROOEMIUM.

Joel ubinam vixerit, quo vitae genere fuerit usus, quo tempore demum sua vaticinia protulerit, quum neque in eo, qui nomen ejus gerit, libro, neque in ullo alio V. T. loco traditum sit, atque quum ne vestigia quidem satis certa usquam deprehendantur, unde illa cognosci possint; manifestum est, quaecunque ab interpretibus de Joelis genere, natalibus ac aetate sunt prolata, meras esse conjecturas. Rumoribus, quibus vix quicquam tribuendum, accensemus, quod Pseudo-Epiphanius [1]) tradit, Joelem e tribu Ruben oriundum fuisse, Bethchorone, quae est urbs in confiniis Ephraim et Benjamin [2]), natum et mortuum, atque in ejusdem urbis agro sepultum. Plures equidem *Joeles* in codice Hebraeo memorantur [3]), sed *Pethuelis filium*, quomodo Noster in libri sui limine appellatur, alias reperias nusquam

1) *De Vit. Prophetar.* C. XIV. T. II. *Opp.* p. 245.

2) Vid. Relandi *Palaest.* p. 633.

3) Vid. Simonis *Onomast. V. T.* p. 517.

quam. Judaeorum nonnulli, innixi incertae ſuae regulae, quod ubique una cum propheta nominetur ejus pater, hic non vir tantum bonus, ſed et propheta fuerit, Pethuelem Samuelemque pro uno eodemque habuere. Habuit ſane Samuel filium, qui vocabatur Joel 4); at, uti neque tempus, quo hic vixit, admittere videtur, ut cum Noſtro eundem eſſe opineris; ita nec id, quod de Joele, Samuelis filio, memoriae proditum legimus, vero eſſe ſinit ſimile, prophetam fuiſſe hunc hominem peſſimae vitae et morum inſimulatum 5). Quin nec ulla praeterea poſſit dari ratio, cur Pethuel iſte Samuel eſſe exiſtimetur. Illa enim, quam affert Jarchi, ratio nullius momenti eſſe videtur, nempe quod ſic appellatus ſit, quia פתה לאל בתפלתו *perſuadebat*, vel *flectebat Deum precibus ſuis.* Nam ea ratione quilibet propheta, vel alius vir probus non minus atque Samuel ſic nominari poſſit. Hoc tamen magna veri ſpecie dici poteſt, Joelem in regno Judae vixiſſe. Quae enim apud eum ad poenitentiam ſacerdotum adhortatio legitur 6), quae domus Dei et montis Zion, quae Judae et Hieroſolymae frequentiſſima fit mentio 7), diſerte ad regnum Judae ſpectant, et univerſus id loquitur pro-

4) 1 Sam. VIII, 2.
5) Ibid. vs. 3.
6) I, 13. II, 15. ſeqq.
7) I, 14. II, 1. 15. 17. III, 5. IV, 2. 6. 16. 17. 20.

prophetae contextus. Recte igitur Hieronymus [8]), „Quomodo," inquit, „in Osee Propheta sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quae vel Samaria, vel Israel saepe memorantur; sic in Joel omne quod dicitur ad tribum Judae et ad Hierusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est, decem tribuum, in hoc fieri mentionem." Etsi vero Israelis nomen quoque vice una alterave occurrat [9]), non tamen decem tribus et diversum a Juda regnum, sed quoscunque propheta intelligit veros Israelis posteros, trita alias quoque vocis significatione [10]).

Magis invicem dissentiunt interpretes circa *tempus*, quo prophetia haec edita est. Sunt [11]), qui Joelem floruisse ferant regnante Joramo, Ahabi filio, cum septem annis ingens in terra Israel fames esset [12]), de qua hunc prophetam loqui opinantur. Alii [13]) censent Joelem suam prophetiam edidisse tempore Manassis, hoc maxime argumento moti, quod quum nulla decem tribuum fiat mentio in hisce oraculis, non nisi illis in exilium abductis ea prodita essent. Alii [14]) vaticinatum

8) *Commentar. in Joel.* I, 1.

9) II, 27. IV, 2. 16.

10) Veluti 1 Reg. XII, 17. 1 Macc. I, 21. 22.

11) Ut Kimchi.

12) 2 Reg. VIII, 1.

13) Ita Chronicon *Seder Olam* majus et minus, magnae utrumque auctoritatis inter Judaeos.

14) Tarnovius, Eckermannus aliique.

cinatum autumant Noſtrum tempore Joſiae, regis Judae, quum ſub eo fames graviſſima terram opprimeret, quae a Jeremia [15]) fere eodem, quo a Joele, modo deſcribitur. Quae quidem ſententiae quam infirmis nitantur rationibus, ſatis patet. Nos vero nulli dubitamus, Joelem Hoſeae et Amoſo fuiſſe aequalem, non ſane regula illa moti, quam a Judaeis acceptam tradit Hieronymus [16]), *in quibus* Prophetarum ſcriptis *tempus non profertur in titulo, ſub illis eos regibus prophetaſſe, ſub quibus et hi, qui ante eos habent titulos, prophetaverunt*, in qua parum eſſe roboris, vel unius Jonae exemplum demonſtrat; ſed rationibus convicti, quas pro illa ſententia Campegius Vitringa produxit [17]). „Noſtra," inquit, „ſententia eadem eſt, quae Abarbenelis, vixiſſe Joelem eodem tempore cum Amoſo, et paullo ante eum hanc edidiſſe prophetiam. Argumenta noſtra ſunt, 1) quod inter hoſtes Judaeorum *Aegyptii* et *Idumaei* tantum occurrant, IV, 19., *Aſſyriorum* vero aut *Babyloniorum* nulla fiat mentio. Locus enim II, 20. aeque ac ſuperiora ad *plagam locuſtarum* pertinet. 2) Quod eadem plane exprobret crimina *Tyriis*, *Sidoniis* et *Idumaeis* (qui captivos ex Judaea omnis ſexus et aetatis multos abduxerant, inclementer habuerant et vendiderant exte-

15) XIV, 1. 2.

16) *Prologo in XII. Prophetas minores.*

17) In *Typo Doctrinae Prophet.* C. IV. p. 35. ſeqq.

exteris, et agros illorum invaſerant atque occupaverant), quae Amoſus; et ſimile iis denunciet judicium IV, 2—7. coll. Amos I, 9—11. 3) Quo tempore Joel concionatus eſt, ſacra adhuc apud Judaeos ſuo ſtabant ordine, II, 15. 16. 17. 4) Laetiora etiam tempora in *Judaea* cum omnium rerum ubertate pollicetur II, 18. 19. 5) Quam Joel praedicit *Judaeis* inſtantem calamitatem famis et ſterilitatis, Amos demonſtrat *Iſraelitas* modo preſſiſſe et adhuc dum premere IV, 6. 7. 6) Amos incipit ſuam prophetiam ea ſententia I, 2., qua ſuam fere claudit Joel IV, 16.: *Jova e Sione rugiet* et quae ſequuntur."

Prophetiae Joelicae argumentum proxime ſpectat ad calamitatem publicam, qua tum premebatur terra Judaica. Duplex illa erat, aquarum penuria, et locuſtarum peſtis, quae per plures annos continuos, ut videtur, agros vaſtabant. Propheta communi dolore tactus hortatur populum, ut, converſis ad Deum animis, jejuniis, precibus et ſupplicationibus benignitatem ejus exorent, tum ceſſaturam calamitatem et placatum Numen nova felicitate et omnium rerum affluentia priſtina mala compenſaturum eſſe. Imo fore aliquando longe laetiſſimam aetatem, qua Deus eximia religionis cognitione et ſenſu imbuturus ſit cultores ſuos, qui deletis hoſtibus ſub ejus tutela perpetua felicitate fruituri ſint. Hoc eſt ſimplex totius prophetiae argumentum, ſi

demto

demto poetico ornatu et imaginum varietate rerum summam teneamus. Verum Joel, ut est sublimis ingenii poeta, cui praeter Jesajam et Habacucum in omni vatum Hebraicorum numero vix invenias parem, miro ornatu et egregio artificio haec extulit. Incepit ab apostrophe, qua perterritos ac desolatos cives alloquitur, an quidpiam praesenti calamitati simile aut illi, aut majores illorum viderint? sciscitans. Tum tristissimam terrae, solis aestu et locustarum turmis devastatae faciem coloribus vividissimis depingit. Omnia jacent desolata, exaruit vitis, arida est ficus, emortua palma, quid quod? omnes arbores campi, et gaudium quodvis de terra evanuit. Ipsa ferta et libamina, summo Jovae debita, jamjam desunt, illius ministri sorditati in sacris sedent, cives omnes vestitu lugubri incedunt, animalia anxie suspirant, et ipsa terra moesta luget. Pausa aliqua interjecta picturam suam elegiacam audaci allegoria continuat perficitque (II, 1—11.). Nova apostrophe convocari jubet universum populum ad supplicationem Jovae faciendam, imminere enim ingentem calamitatem, infestum locustarum innumerabilium agmen, quod omnia late vastaturum sit. Harum adventum imaginibus ab exercitu hostili ductis, qui aurora ocior supra montes se diffundat, inundet terram, expugnet urbes, conscendat muros, atque omnia quasi igne et flamma misere perdat. Hinc (II, 12.) transit vates ad cives adhortandos,

 ut

ut sincero errorum dolore atque serio virtutis studio Jovae iram placare studeant, spem faciens fore, ut Jova in populum suum semper benignus, in gratiam redeat, et eversas res larga manu reponat. Multum sibi placet in describenda futura illa, si ad frugem redierint, felicitate, quam suavissimis imaginibus et vario cum ornatu adumbrat. Quo vero numeris suis absoluta foret aureae felicitatis delineatio, restabat, ut omnes beatae gentis hostes, illatas injurias luentes graviter plecterentur ac penitus evanescerent. Vindictam igitur a Jova in populos Judaeis infensos exercendam illorumque cladem potior Capitis IV. pars imaginibus gravissimis et formidolosissimis depingit. Exstirpatis sic omnibus inimicis Israel summa tranquillitate et securitate, imo omnigena felicitate fruetur. In medio ejus ipse Altissimus thronum suum aeternum constituet, de quo illimis fons prorumpet, cujus aqua viva atque perennis deserta recreabit, et longe lateque ridentem florem ubertatemque diffundet (IV, 18 — 20.).

Subjicimus indicem eorum, qui Joelis vaticinia seorsim scriptis illustrarunt.

Sebastiani Tuscani, Eremitae Augustiniani, *Commentarius in Joelem*, Coloniae, 1556.

Joel, cum adnotationibus et versione trium Rabbinorum expositus per Gilbert. Genebrardum. Parisiis, 1563. 4.

ELIAE SCHADAEI *Synopsis Joelis praecipuorum locorum et rerum.* Argentorati, 1588. 4.

FRANCISCI BUNNY *Enarratio in Joelem prophetam.* Londini, 1588. 1595. 8.

JACOBI MATTHIAE *Praelectiones in Joelem.* Basileae, 1590. 8.

SIMONIS SIMONIDIS *Commentarius in Joelem prophetam.* Cracoviae, 1593. 4.

BENJAMINI BONERI *Paraphrasis prophetae Joelis, belli Turcici importunitatem, poli gravitatem, soli pravitatem, proponens.* Francofurti ad Oderam, 1597. 4.

JO. WOLDERI *Διέξοδος prophetarum Joelis et Jonae,* Vitebergae, 1605. 4.

SALOMONIS GESNERI *Commentarius in Joelem,* Viteberg. 1614. 8.

JO. HENRICI URSINI *Commentarius in Joelem,* Francofurti, 1641. 8.

JO. SPRALII *Joelische Wunderzeichen in Erklärung dieses Propheten.* Viteberg. 1650. 4.

Joel explicatus, in quo textus Ebraeus prophetae Joel variis modis per paraphrasin Chaldaicam, Masoram magnam et parvam, perque trium praestantissimorum Rabbinorum, R. Salom. Jarchi, R. Aben-Esrae, et R. Dav. Kimchi Commentaria, nec non per varias notas philologicas

 illu-

illustratur, cui in fine adjectus est Obadias eodem fere modo illustratus. Auctore Joa. Leusden, Ling. S. in Academ. Ultraj. P. O. Ultraj. 1657. 8.

Commentary on the Prophecy of Joel, by Ed. Pocock. Oxfort, 1691. fol. Latine redditus Lipſ. 1695. 4.

Cornelii Hasaei *Prophetia Joelis, analysi et positionibus theologico-philologicis illustrata.* Bremae, 1697. 4.

Jo. Jac. Schurmanni *prophetische Schaubühne der göttlichen Gerichte, in Erklärung des Propheten Joel.* Weſel, 1700. 4. Poſtea ſuam explicationem edidit belgice translatam hac epigraphe: *Jo. Jac. Schuurmanns,* Bedien. des h. Evangel. tot Cleve, *Prophetie des Propheten Joels, na een bequame Ontledinge, door kortbondige Verklaringe der Woorden, Sprekwyſen en krachtige Demonſtratien der prophetiſche waarheden opgeheldert; de Harmonie tuſſchen deſen en de andere Propheten aangehalt; die Vervullinge aangetoont, en eindelik ten gebruik gebragt.* Weſel, 1703. 4.

Theodor van Toll, Predikant tot Woudenberg, *Uitlegginge van den Prophet Joel, waarin de Kracht der Grund-Woorden, Sprekwyſen en Oudheeden grondig verklaard worden. De letterlyke Sin word bloot gelegt, de geeſtelyke en verborgene Beteekeniſſe aangetoond, en door Aanmerkingen*

merkingen en Vertoogen. die tot de Kerkleyke Geschiedenisse behoorden, opgeheldert. Utrecht, 1700. 4.

Hermannus von der Hardt exposuit Joelem tam in *Tribus primis Joelis Elegiis Sacris,* Helmstad. 1708., quam in *Joelis libellis septem et Epistola una,* ibid. 1720. 8.

Der Prophet Joel, vom Ausgang des Alten und Anfang des Neuen Testaments, durch alle sieben Zeitordnungen, bis ans Ende der Welt, aus dem Grund-Text deutlich übersetzt, durch eine Paraphrasin ordentlich erläutert, und aus der Emphasi aller Ebräischen Wörter, Buchstaben, Vocalium und Accenten gründlich erklärет, von Joh. Wilh. Zierold, Praeposito und Pastore Primario zu Stargard. Frankf. und Leipz. 1720. 4.

A Paraphrase and critical Commentary on the Prophecy of Joel. By Samuel Chandler. London, 1735. 4.

Christ. Frid. Baueri, Theol. Viteberg. *Introductio* in *Prophetiam Joelis,* Viteb. 1741. 4. quam sequuta *Expositio Prophetiae Joelis,* in quatuor Dissertatt. Viteberg. 1741 et 1742. 4. editis.

Liber divinarum revelationum ad Joelem, filium Pethuelis, ad textum originalem translatus, animadversionibusque philologicis illustratus, a Gottlob. Henr. Richter. Viteb. 1747. 8.

prophetae contextus. Recte igitur Hieronymus [8]), „Quomodo," inquit, „in Osee Propheta sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quae vel Samaria, vel Israel saepe memorantur; sic in Joel omne quod dicitur ad tribum Judae et ad Hierusalem pertinere credendum est, et nullam omnino Israelis, id est, decem tribuum, in hoc fieri mentionem." Etsi vero Israelis nomen quoque vice una alterave occurrat [9]), non tamen decem tribus et diversum a Juda regnum, sed quoscunque propheta intelligit veros Israelis posteros, trita alias quoque vocis significatione [10]).

Magis invicem dissentiunt interpretes circa *tempus*, quo prophetia haec edita est. Sunt [11]), qui Joelem floruisse ferant regnante Joramo, Ahabi filio, cum septem annis ingens *in terra* Israel fames esset [12]), de qua hunc prophetam loqui opinantur. Alii [13]) censent Joelem suam prophetiam edidisse tempore Manassis, hoc maxime argumento moti, quod quum nulla decem tribuum fiat mentio in hisce oraculis, non nisi illis in exilium abductis ea prodita essent. Alii [14]) vaticinatum

---

8) *Commentar. in Joel.* I, 1.

9) II, 27. IV, 2. 16.

10) Veluti 1 Reg. XII, 17. 1 Macc. I, 21. 22.

11) Ut Kimchi.

12) 2 Reg. VIII, 1.

13) Ita Chronicon *Seder Olam* majus et minus, magnae utrumque auctoritatis inter Judaeos.

14) Tarnovius, Eckermannus aliique.

cinatum autumant Noſtrum tempore Joſiae, regis Judae, quum ſub eo fames graviſſima terram opprimeret, quae a Jeremia [15]) fere eodem, quo a Joele, modo deſcribitur. Quae quidem ſententiae quam infirmis nitantur rationibus, ſatis patet. Nos vero nulli dubitamus, Joelem Hoſeae et Amoſo fuiſſe aequalem, non ſane regula illa moti, quam a Judaeis acceptam tradit Hieronymus [16]), *in quibus* Prophetarum ſcriptis *tempus non profertur in titulo, ſub illis eos regibus prophetaſſe, ſub quibus et hi, qui ante eos habent titulos, prophetaverunt,* in qua parum eſſe roboris, vel unius Jonae exemplum demonſtrat; ſed rationibus convicti, quas pro illa ſententia Campegius Vitringa produxit [17]). „Noſtra," inquit, „ſententia eadem eſt, quae Abarbenelis, vixiſſe Joelem eodem tempore cum Amoſo, et paullo ante eum hanc edidiſſe prophetiam. Argumenta noſtra ſunt, 1) quod inter hoſtes Judaeorum *Aegyptii* et *Idumaei* tantum occurrant, IV, 19., *Aſſyriorum* vero aut *Babyloniorum* nulla fiat mentio. Locus enim II, 20. aeque ac ſuperiora ad *plagam locuſtarum* pertinet. 2) Quod eadem plane exprobret crimina *Tyriis*, *Sidoniis* et *Idumaeis* (qui captivos ex Judaea omnis ſexus et aetatis multos abduxerant, inclementer habuerant et vendiderant exte-

15) XIV, 1. 2.

16) *Prologo in XII. Prophetas minores.*

17) In *Typo Doctrinae Prophet.* C. IV. p. 55. ſeqq.

exteris, et agros illorum invaſerant atque occupaverant), quae Amoſus; et ſimile iis denunciet judicium IV, 2—7. coll. Amos I, 9—11. 3) Quo tempore Joel concionatus eſt, ſacra adhuc apud Judaeos ſuo ſtabant ordine, II, 15. 16. 17. 4) Laetiora etiam tempora in *Judaea* cum omnium rerum ubertate pollicetur II, 18. 19. 5) Quam Joel praedicit *Judaeis* inſtantem calamitatem famis et ſterilitatis, Amos demonſtrat *Iſraelitas* modo preſſiſſe et adhuc dum premere IV, 6. 7. 6) Amos incipit ſuam prophetiam ea ſententia I, 2., qua ſuam fere claudit Joel IV, 16.: *Jova e Sione rugiet* et quae ſequuntur."

Prophetiae Joelicae argumentum proxime ſpectat ad calamitatem publicam, qua tum premebatur terra Judaica. Duplex illa erat, aquarum penuria, et locuſtarum peſtis, quae per plures annos continuos, ut videtur, agros vaſtabant. Propheta communi dolore tactus hortatur populum, ut, converſis ad Deum animis, jejuniis, precibus et ſupplicationibus benignitatem ejus exorent, tum ceſſaturam calamitatem et placatum Numen nova felicitate et omnium rerum affluentia priſtina mala compenſaturum eſſe. Imo fore aliquando longe laetiſſimam aetatem, qua Deus eximia religionis cognitione et ſenſu imbuturus ſit cultores ſuos, qui deletis hoſtibus ſub ejus tutela perpetua felicitate fruituri ſint. Hoc eſt ſimplex totius prophetiae argumentum, ſi

demto

demto poetico ornatu et imaginum varietate rerum ſummam teneamus. Verum Joel, ut eſt ſublimis ingenii poeta, cui praeter Jeſajam et Habacucum in omni vatum Hebraicorum numero vix invenias parem, miro ornatu et egregio artificio haec extulit. Incepit ab apoſtrophe, qua perterritos ac deſolatos cives alloquitur, an quidpiam praeſenti calamitati ſimile aut illi, aut majores illorum viderint? ſciſcitans. Tum triſtiſſimam terrae, ſolis aeſtu et locuſtarum turmis devaſtatae faciem coloribus vividiſſimis depingit. Omnia jacent deſolata, exaruit vitis, arida eſt ficus, emortua palma, quid quod? omnes arbores campi, et gaudium quodvis de terra evanuit. Ipſa ferta et libamina, ſummo Jovae debita, jamjam deſunt, illius miniſtri ſorditati in ſacris ſedent, cives omnes veſtitu lugubri incedunt, animalia anxie ſuſpirant, et ipſa terra moeſta luget. Pauſa aliqua interjecta picturam ſuam elegiacam audaci allegoria continuat perficitque (II, 1—11.). Nova apoſtrophe convocari jubet univerſum populum ad ſupplicationem Jovae faciendam, imminere enim ingentem calamitatem, infeſtum locuſtarum innumerabilium agmen, quod omnia late vaſtaturum ſit. Harum adventum imaginibus ab exercitu hoſtili ductis, qui aurora ocior ſupra montes ſe diffundat, inundet terram, expugnet urbes, conſcendat muros, atque omnia quaſi igne et flamma miſere perdat. Hinc (II, 12.) tranſit vates ad cives adhortandos,

ut ſincero errorum dolore atque ſerio virtutis ſtudio Jovae iram placare ſtudeant, ſpem faciens fore, ut Jova in populum ſuum ſemper benignus, in gratiam redeat, et everſas res larga manu reponat. Multum ſibi placet in deſcribenda futura illa, ſi ad frugem redierint, felicitate, quam ſuaviſſimis imaginibus et vario cum ornatu adumbrat. Quo vero numeris ſuis abſoluta foret aureae felicitatis delineatio, reſtabat, ut omnes beatae gentis hoſtes, illatas injurias luentes graviter plecterentur ac penitus evaneſcerent. Vindictam igitur a Jova in populos Judaeis infenſos exercendam illorumque cladem potior Capitis IV. pars imaginibus graviſſimis et formidoloſiſſimis depingit. Exſtirpatis ſic omnibus inimicis Iſrael ſumma tranquillitate et ſecuritate, imo omnigena felicitate fruetur. In medio ejus ipſe Altiſſimus thronum ſuum aeternum conſtituet, de quo illimis fons prorumpet, cujus aqua viva atque perennis deſerta recreabit, et longe lateque ridentem florem ubertatemque diffundet (IV, 18 — 20.).

Subjicimus indicem eorum, qui Joelis vaticinia ſeorſim ſcriptis illuſtrarunt.

Sebastiani Tuscani, Eremitae Auguſtiniani, *Commentarius in Joelem*, Coloniae, 1556.

Joel, cum adnotationibus et verſione trium Rabbinorum expoſitus per Gilbert. Genebrardum. Pariſiis, 1563. 4.

Eliae

ELIAE SCHADAEI *Synopsis Joelis praecipuorum locorum et rerum.* Argentorati, 1588. 4.

FRANCISCI BUNNY *Enarratio in Joelem prophetam.* Londini, 1588. 1595. 8.

JACOBI MATTHIAE *Praelectiones in Joelem.* Basileae, 1590. 8.

SIMONIS SIMONIDIS *Commentarius in Joelem prophetam.* Cracoviae, 1593. 4.

BENJAMINI BONERI *Paraphrasis prophetae Joelis, belli Turcici importunitatem, poli gravitatem, soli pravitatem, proponens.* Francofurti ad Oderam, 1597. 4.

JO. WOLDERI *Διέξοδος prophetarum Joelis et Jonae*, Vitebergae, 1605. 4.

SALOMONIS GESNERI *Commentarius in Joelem*, Viteberg. 1614. 8.

JO. HENRICI URSINI *Commentarius in Joelem*, Francofurti, 1641. 8.

JO. STRALII *Joelische Wunderzeichen in Erklärung dieses Propheten.* Viteberg. 1650. 4.

Joel explicatus, in quo textus Ebraeus prophetae Joel variis modis per paraphrasin Chaldaicam, Masoram magnam et parvam, perque trium praestantissimorum Rabbinorum, R. Salom. Jarchi, R. Aben-Esrae, et R. Dav. Kimchi Commentaria, nec non per varias notas philologicas

illustratur, cui in fine adjectus est Obadias eodem fere modo illustratus. Auctore Joa. Leusden, Ling. S. in Academ. Ultraj. P. O. Ultraj. 1657. 8.

Commentary on the Prophecy of Joel, by Ed. Pocock. Oxfort, 1691. fol. Latine redditus Lipſ. 1695. 4.

Cornelii Hasaei *Prophetia Joelis, analysi et positionibus theologico-philologicis illustrata.* Bremae, 1697. 4.

Jo. Jac. Schurmanni *prophetische Schaubühne der göttlichen Gerichte, in Erklärung des Propheten Joel.* Weſel, 1700. 4. Poſtea ſuam explicationem edidit belgice translatam hac epigraphe: *Jo. Jac. Schuurmanns,* Bedien. des h. Evangel. tot Cleve, *Prophetie des Propheten Joels, na een bequame Ontledinge, door kortbondige Verklaringe der Woorden, Sprekwyſen en krachtige Demonſtratien der prophetiſche waarheden opgeheldert; de Harmonie tuſſchen deſen en de andere Propheten aangehalt; die Vervullinge aangetoont, en eindelik ten gebruik gebragt.* Weſel, 1703. 4.

Theodor van Toll, Predikant tot Woudenberg, *Uitlegginge van den Prophet Joel, waarin de Kracht der Grund-Woorden, Sprekwyſen en Oudheeden grondig verklaard worden. De letterlyke Sin word bloot gelegt, de geeſtelyke en verborgene Beteekeniſſe aangetoond, en door Aanmerkingen*

merkingen en Vertoogen. die tot de Kerkleyke Geschiedenisse behoorden, opgeheldert. Utrecht, 1700. 4.

Hermannus von der Hardt exposuit Joelem tam in *Tribus primis Joelis Elegiis Sacris*, Helmstad. 1708., quam in *Joelis libellis septem et Epistola una*, ibid. 1720. 8.

Der Prophet Joel, vom Ausgang des Alten und Anfang des Neuen Testaments, durch alle sieben Zeitordnungen, bis ans Ende der Welt, aus dem Grund-Text deutlich übersetzt, durch eine Paraphrasin ordentlich erläutert, und aus der Emphasi aller Ebräischen Wörter, Buchstaben, Vocalium und Accenten gründlich erkläret, von Joh. Wilh. Ziebold, Praeposito und Pastore Primario zu Stargard. Frankf. und Leipz. 1720. 4.

A Paraphrase and critical Commentary on the Prophecy of Joel. By Samuel Chandler. London, 1735. 4.

Christ. Frid. Baueri, Theol. Viteberg., *Introductio* in *Prophetiam Joelis*, Viteb. 1741. 4. quam sequuta *Expositio Prophetiae Joelis*, in quatuor Dissertatt. Viteberg. 1741 et 1742. 4. editis.

Liber divinarum revelationum ad Joelem, filium Pethuelis, ad textum originalem translatus, animadversionibusque philologicis illustratus, a Gottlob. Henr. Richter. Viteb. 1747. 8.

SIEGM. JAC. BAUMGARTENS *Auslegung des Propheten Joels*, Halae, 1756. 4.

CAR. FRIDER. CRAMERI, Prof. Chilonienſis, *Commentarius in Joelem* vernacule ſcriptus exſtat in ejus libro quem inſcripſit: *Scythiſche Denkmäler in Paläſtina*, Kiel und Hamburg, 1777. 8. p. 143—245.

CAROL. PHIL. CONZ *Diſſertatio de charactere poetico Joelis cum animadverſionibus philologico-criticis.* Tubing. 1783. 4.

Joel, vates olim Hebraeus, cura JOA. BÜTTNERI. Coburg. 1784. 8.

Joel metriſch überſetzt, mit einer neuen Erklärung, von D. JAC. CHRISTOPH RUDOLPH ECKERMANN, Prof. der Theol. zu Kiel. Lübeck u. Leipz. 1786. 8.

Joel neu überſetzt und erläutert von CARL WILH. JUSTI. Leipzig, 1792. 8.

Joel latine verſus et Notis philologicis illuſtratus ab A. SVANBORG, Lingg. OO. Prof. in Acad. Upſal., in *ſex* Diſſertatt., quae Upſal. 1806. 4. prodiere.

JOEL.

J O E L.

Cap. I.

A R G U M E N T U M.

Praemissa inscriptione (vs. 1.), et excitatis ad attentionem animis (vs. 2. 3.), diram famem per siccitatem et perniciosum locustarum exercitum divinitus immittendam vaticinatur pluribusque describit vs. 4 — 12., unde transit ad cives suos hortandos, ut poenitentia, jejunio, et seriis precibus avertere studerent mala, quae ipsis aut impendebant, aut jamjam eos invaserant, vs. 13—20.

---

1. Inscriptio libri, qualis Hoseae aliorumque prophetarum vaticiniis praeposita. דְּבַר־יְהוָֹה *Verbum Jovae*, id est, ut Chaldaeus vertit, *verbum prophetiae a Jova*. אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יוֹאֵל *Quod fuit*, directum erat, *ad Joel*, quod nomen, inquit Hieronymus, „apud nos sonat: *incipiens*, vel, *est Deus*, dicente Apostolo [Paulo Phil. III, 13.]: *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse*, qua humilitate succrescens cum Moyse meretur audire [Exod. III, 14.]: *Qui est misit me*. Ad distinctionem enim eorum, qui non sunt, de quibus et in Esther [XIV, 11.] legimus: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt*, Deus et Sancti ejus *esse* monstrantur." Sed יוֹאֵל vix dubium est contractum esse ex יְהוָֹה et אֵל, ut

ſignificet vel: *Jova* eſt *Deus*, cf. 1 Reg. XVIII, 39. infra II, 27. al., vel: cui *Jova* eſt *Deus*, ut אֱלִיאֵל, 1 Chron. VI, 19. בֶּן־פְּתוּאֵל „Septuaginta Interpretes pro *Phatuel* verterunt *Bathuel* [Βαθουήλ], quod apud Hebraeos omnino nihil reſonat. *Phatuel* autem in linguam noſtram vertitur *latitudo Dei*, vel *aperiens Deus*, ut in Marco [VII, 34.] legimus Salvatorem ad ſurdum mutumque dicentem: *Ephpheta*, quod eſt, *adaperire*. Quia enim cum Apoſtolo dicere poterat [2 Cor. VI, 11.]: *Os noſtrum patet ad vos, o Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt*, et audiebat a Domino [Pſ. LXXXI, 11.]: *Dilata os tuum et implebo illud;* ipſa quoque oris adapertio non in hominis, ſed in Dei poteſtate eſt; idcirco *aperiens* dicitur *Deus*.“ Hieronymus. Sed poſterior ab eo tradita nominis יוֹאֵל explicatio, qua patris prophetae nomine ad filii vaticinandi facultatem, divinitus ipſi conceſſam, alludi opinatur, plane concidit, ſi meminerimus, vocem Ἐφφαθὰ apud Marcum eſſe Aramaeum אֶתְפְּתַח, *aperire te*, adeoque non ad פָּתָה, ſed ad פָּתַח eſſe referendam. Notat igitur פְּתוּאֵל *dilatatio Dei*, i. e. dilatatio familiae divinitus facta.

2. שִׁמְעוּ זֹאת *Audite hoc!* quod dicturus ſum. Apoſtrophe, ſive excitatio ad attentionem, ut Hoſ. V, 1. IV, 1. Amos III, 1. Pſ. XLIX, 2. Hieronymus: „Arte rhetorica ex rerum magnitudine attentum auditorem facit.“ הַזְּקֵנִים *Senes!* vs. 14. II, 16., qui aetatis beneficio plura viderant atque audiverant, cf. Job. XXXII, 7. Deuter. XXXII, 7. וְהַאֲזִינוּ „Ubicunque,“ inquit Hieronymus, „haec duo verba, *audite* et *auribus percipite*, juncta ponuntur, non ad ſimplicem tantum verborum ſonum, ſed ad reconditum quoque dictorum intelligentiam pertinere, intelligendum eſt.“ Cf. Geneſ. IV, 23. Jeſaj. I, 2. כֹּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ *Omnes incolae terrae* Judaicae, vs. 14. II, 1. הֲהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם *Num factum eſt hoc*, tale

tale quicquam, *in diebus vestris?* וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם *Imo num patrum vestrorum memoria* tale quid factum est? „Nulla haec, inquit, aetas meminit, quae dicturus sum, nec vestro, nec patrum vestrorum atque majorum facta sunt tempore.“ Hieronymus.

3. עָלֶיהָ *De eo*, 2 Reg. V, 15. לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ *Filiis vestris narrate*, quasi dicat: tam ingens atque inauditum hoc est severitatis divinae documentum, ut dignum sit, de quo vos ac posteri vestri in omne aevum loquantur. Cf. Exod. X, 2. Deuter. IV, 9. VI, 7. Psalm. XLIV, 2. וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר *Et filii vestri* narrent *filiis suis*, *et horum filii* referant *generationi posterae* s. sequenti, Ps. CIX, 13. Cf. Ps. CII, 19. Hieronymus: „Patres autem avos atavosque cognosce, et filios filiorum, omnem deinceps sobolem, juxta illud Virgilianum [*Aeneid.* III, 98.]:

Et nati natorum, et qui nascuntur ab illis.“

4. „Exordium sequitur narratio: ibi ut attentum faceret auditorem, magna et incredibilia se dicturum esse promisit, quae nec vetus sciret historia, nec praesens aetas facta cognosceret.“ Hieronymus. יֶתֶר הַגָּזָם *Residuum* (Ezech. XXXIV, 18.) *erucae*, i. e. id quod reliquit eruca ex plantis terrae, ut recte Kimchi et R. Tanchum a Pocockio allatus, explicant, non residuum ipsarum erucarum. אָכַל הָאַרְבֶּה *Comedit locusta.* Animalium noxiorum recensentur hoc versu species quatuor, quarum alia alii succedit ita, ut posteriori cedat, quod a priore relictum est; donec quaecunque fructuum terrae erant absumta sint omnia. Quatuor nominibus גָּזָם, אַרְבֶּה, יֶלֶק et חָסִיל totidem diversas *locustarum* species significari, sententia est interpretum longe plerorumque, et ea quidem perquam verisimilis, quum Levit. XI, 22. legatur: הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ, *locusta secundum*

species

ſpecies ſuas. Quod vero eo Levitici loco totius locuſtarum generis eſt nomen, noſtro loco, uti et Pſ. LXXVIII, 46. certam illarum ſpeciem denotare, poſt Pocockium agnoverunt Oedmann in variarum obſervationum res naturales, quarum in V. T. mentio fit, ſpectantium Sylloge (*Vermiſchte Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift*) Faſc. II. Cap. 7. p. 91. 92. vers. germ. et Ol. G. Tychſen in Commentatione de locuſtis in V. T. memoratis, quae ſubjuncta eſt Ignatii de Aſſo y del Rio libello de locuſtis, ex Hiſpanico a ſe germanice translato (Roſtoch. 1787. 8.) p. 88. Indicari nomine אַרְבֶּה, ubi certae locuſtarum ſpeciei tribuitur, *gryllum gregarium* Forskalii, cui illud nominis ſit inditum a רָבָה *multus fuit*, quod hujus ſpeciei magna ſit copia, et gregatim migrent, arbitrantur Oedmannus et Tychſen ll. ll. Quam infirmum vero ſit hujusmodi e ſolo nominis etymo petitum argumentum, unusquisque intelliget ipſe. Nec alia eſt ratio trium reliquarum ſpecierum, hoc verſu memoratarum, ratio, quae appellationes, quas gerunt, a diverſo laedendi modo obtinuiſſe videntur, quae in eo tamen conveniunt, quod omnes damnum inferant, atque terrae proventus exedant atque conſumant. Et גָּזָם quidem, et Amos IV, 9. obvium, a verbo גָּזַם, quod Talmudicis, Arabibus et Aethiopibus in uſu eſt *abſcindendi* et *amputandi* notione, locuſtis recte inditum eſt, quia praeacutis dentibus non ſolum gramen et ſegetes, atque arborum folia, ſed et cortices ipſosque arborum teneriores ramuſculos ita erodunt, ac ſi amputarentur. Chaldaeus pro גָּזָם poſuit וְחִלָּא, *locuſta repens*, ſeu *ἄπτερος*, i. e. bruchus, quo nomine ſignificatur foetus, ex ovo locuſtae excluſus, antequam alas habeat. Ita quoque Syrus, qui ܡܫܘܢܐ habet; vid. Bocharti *Hieroz.* P. II. L. IV. C. I. T. III. p. 254. edit. Lipſ. et ibid. Not. Recte vero גָּזָם a Chaldaeo et Syro *bruchum* redditum

ditum esse, verisimile est inde, quod hoc loco reliquis locustarum nominibus anteponitur, quasi illa species agros devastandi initium fecerit, quod optime brucho convenit. יֶלֶק, quae quod אַרְבֶּה fructuum reliquit, consumsisse dicitur, memorata quoque Nah. III, 15. 16. Jerem. LI, 14., ex plerorumque interpretum sententia proprie notat *linctorem* (verbo יְלַק adscripta notione cognati לָקַק *lingere*), quia, ut Kimchi loquitur, locusta herbas lambendo et lingendo devorat. Arabibus quoque, observante Bocharto (l. l. p. 258.) nomen لحس, *linctus*, de locusta dicitur, quae terrae proventum ut tinea lanam lingendo absumit. Alias multo incertiores conjecturas de illo nomine retulimus in Not. 10. ad Bocharti l. l., coll. p. 272. Quarta locustarum species, חָסִיל, nominata quoque Jesaj. XXXIII, 4., et inter locustas Aegyptias Ps. LXXVIII, 46., nomen nacta est a חָסַל, *consumsit*, Deut. XXVIII, 38., quod ipsum verbum Chaldaeus Nah. III, 15. pro hebraeo אָכַל posuit. Notat igitur proprie *exesorem*. Cf. Bochartum l. l. p. 256. et Not. nostr. 8. ibid. Has quatuor locustarum species Judaeam devastasse Hebraei putant quatuor annis continuis, ita ut גָּזָם primo anno, אַרְבֶּה secundo, יֶלֶק tertio, חָסִיל quarto anno saevierint. Cui opinioni recte opponit Bochartus (p. 290.), si singulae species singulis annis assignatae fuissent, non diceretur אַרְבֶּה comedisse residuum יֶתֶר גָּזָם, et יֶלֶק residuum יֶתֶר אַרְבֶּה, et חָסִיל residuum יֶתֶר יֶלֶק; neque enim hujus anni proventus sunt praecedentis reliquiae, nec quae futuro provenient in hujus anni reliquiis haberi possunt. „Itaque," addit Bochartus, „sive annotina fuerit haec locustarum plaga, aut, quod ex Joel II, 25. videtur recte concludi, in plures annos propagata; non tamen singulas locustarum species singulis annis assignandas, sed omnes eodem anno in Judaeam puto ingruisse. Ita ut, uno agmine ex

ex agro aliquo discedente alterum succederet, praecedentis reliquias, si quae essent, depasturum et consumpturum: idque repetitum toties, ut nihil omnino, quo vel homines, vel bestiae vescerentur, in agro superesset." Ceterum sintne quae de locustis hic et in iis quae sequuntur legimus, proprie intelligenda, an vero allegorice locustarum imagine Judaeorum hostes describantur, gravis jam Hieronymi temporibus agitabatur quaestio. Et ipse quidem Hieronymus inter utramque sententiam ita fluctuat, ut ad posteriorem magis propendeat. Primo enim haec referri narrat ad quatuor imperia, quae singula temporis progressu in Judaeam irruerant. „*Erucam*, inquit, quae Hebraice *Gazam*, Graece dicitur *κάμπη*, Hebraei Assyrios interpretantur, Babylonios atque Chaldaeos, qui de uno orbis climate procedentes, tam decem tribuum, quam duarum, hoc est, Israelitici populi, cuncta vastarunt. *Locustam* autem Medos interpretantur et Persas, qui, subverso imperio Chaldaeorum, Judaeos habuere captivos. *Bruchum* [יֶלֶק] Macedonas et omnes Alexandri successores, maximeque regem Antiochum cognomento Epiphanem, qui instar bruchi sedit in Judaea, et omnes priorum regum reliquias devoravit. *Rubiginem* [חָסִיל] referunt ad imperium Romanum, qui, quarti et ultimi, in tantum oppressere Judaeos, ut de suis finibus eos pellerent." Haec ille, tanquam ex mente Hebraeorum, qui tamen, ipso fatente, agnoscunt, etiam ad literam contigisse, quae de locustis hic habentur. „Judaei, inquit, putant, in diebus Joel tam innumerabilem locustarum super Judaeam venisse multitudinem, ut cuncta complerent; et non dicam fruges, sed ne vinearum quidem et arborum cortices ramosque dimitterent." Sed hanc Judaeorum sententiam ita refellit: „Hoc utrum factum nec ne sit, liquido affirmare non possumus. Neque enim Regum et Paralipomenon narrat historia. Quod utique si fuisset, num-

numquam Scriptura tacuisset. Tantum dicimus, quod sub metaphora locustarum hostium describatur adventus." Deinde, quasi inter utramque sententiam ambiguus, „Ni fallor," inquit, „videor mihi in hoc propheta aliquid reperisse. Narratur impietas hostium sub figura locustarum. Et rursus sic de ipsis locustis dicitur, quasi hostibus comparentur; ut, cum locustas legeris, hostes cogites; cum hostes cogitaveris, redeas ad locustas." Hieronymo assentitur Cyrillus, qui per quatuor pestes hoc versu indicatas, Salmanassarem, Nebucadnezarem, Antiochum et Romanos intelligit. Addit tamen: *Ἀληθὲς μὲν οὖν τὸ χρῆμα, κἂν εἰ ἐπὶ ἀκρίδος τυχὸν νοοῖτο, βρούχου τε, καὶ κάμπης. Verum quidem hoc est, etiamsi de locusta, bruchoque, et eruca accipiatur.* Theodoretus, postquam nonnullos tropice haec interpretari scripsit de quatuor Assyriae regibus, Tiglathpilassare, Salmanassare, Sennacheribo, et Nebucadnezare, Ἐγὼ δὲ, ait, *ἀληθῆ μὲν ἡγοῦμαι καὶ ταῦτα· ὑπολαμβάνω δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸ ῥητὸν νοούμενα τῷ ὄντι γεγενῆσθαι. Ego vero vera quidem haec esse censeo; sed et quae ad literam intelliguntur, re vera contigisse arbitror.* Chaldaeus nostro loco literalem sensum amplectitur, quaeque hic exstant locustarum nomina vocibus illis in sua lingua respondentibus reddit. Sed infra II, 25., ubi eadem, quae hic, nomina repetita leguntur, in mysticum sensum delabitur, et pro quatuor locustarum speciebus ponit עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא וּמַלְכוּתָא פּוּרְעָנוּת *populos, nationes, linguas, imperatores atque regna vindictae*, id est, quibus Deus usus est ad rebellium in populo suo ultionem. Ex Hebraeis Jarchi, Aben-Esra et David Kimchi, celebriores suae gentis interpretes, proprie de *locustis* exponunt, quae fructus terrae absumebant, eoque causam praebebant ingentis famis, reique frumentariae inopiae, quae regioni incubuit. R. Tanchum non tantum quae hoc versu exstant verba, sed et quae sequuntur vs. 6. de locustis

locustis exponit, ita tamen, ut fateatur, non absurdum esse dicere, quaecunque memorantur de natura locustarum earumque actionibus, parabolice intelligenda esse de hostium irruptione, eorumque multitudine atque terrae devastatione. At his recentior Abarbenel, sibi minime persuadere posse dicens, de locustis sermonem esse, illarum sub imagine, plane ut Hebraei Hieronymo commemorati, quatuor regna Judaeis inimica, Babyloniorum, Persarum, Graecorum et Romanorum, describi existimat. Sed quum in tota hac descriptione nihil occurrat, quod non locustis optime conveniat, nos non dubitamus illam plano suo ac simplici sensu accipere. Calamitatem vero terrae Judaicae a locustis illatam jam aliquamdiu durasse, non difficile colligitur et ex ipso nostro versu, et ex eo quod infra II, 25. legitur: *Et rependam vobis annos illos, quos absumsit locusta* etc. Et eandem, a qua Judaei nondum immunes fuerunt, plagam diutius duraturam pronunciat propheta, si in peccatis essent perseveraturi.

5. Excitat vates popularium suorum animos, ut ea qua par erat attentione adverterent, quae huc usque passi erant, quodque ipsis jam erat immissum malorum, eum in finem factum putarent, ut, quam graviter Deum provocassent, sentirent, quantaque opus esset movendi eum sedulitate, ut quodcunque adversi immorigeris obvenisset, benigniter velit ire compensatum. הָקִיצוּ *Expergiscimini*, 2 Reg. IV, 31. Proverb. XXIII, 35. quo loco idem verbum usurpatur de homine se ipsum ex mentis stupore excitante. LXX. ἐκνήψατε. שִׁכּוֹרִים *Ebrii*, quibus longa compotatio somnum solet conciliare; cf. Jesaj. V, 11. 13. Verba quae his adduntur: וּבְכוּ וְהֵילִילוּ, *ac flete et ejulate*, indicant malorum, quibus oppressi erant, gravitatem. כָּל־שֹׁתֵי יָיִן *Omnes vini potores*; cf. Jesaj. XXIV, 9. Amos VI, 6. עַל־עָסִיס *Super musto.* Nomine hebraeo,

hebraeo, et infra IV, 18., nec non Jeſaj. XLIX, 26. Amos IX, 13. et Cant. VIII, 2. obvio, a verbo עָסַס, *prcſſit*, *calcavit* (Mal. IV, 3.), derivato, ſignificatur liquor, qui premendo et calcando ex uvis aut aliis fructibus exprimitur. Chaldaeus vertit עַל חֲמַר מֵרַת, *ob vinum merum.* Syrus: ܡܛܠ ܚܡܪܐ, *ob vinum.* LXX. *εἰς μέθην*, non quod nomen עָסִיס *ebrietatem* ſignificare putarent, verum quod vinum ad :inebriandum aptum intelligerent (cf. Jeſaj. XLIX, 26.), quemadmodum Vulgatus, dum *in dulcedinem* vertit, dulce et gratum vinum intellexit. Praeterea uterque interpres particulam עַל cepit pro *ad*, *in*. כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם *Quod excisum* et ablatum eſt muſtum *ab ore veſtro*, locuſtis omnes prorſus devaſtantibus uvas, ex quibus illud parabatur. Sic infra vs. 9. הָכְרַת מִנְחָה, *excisum eſt fertum*, et vs. 16. אֹכֶל נִכְרַת, *cibus excisus eſt*, nempe a locuſtis, quarum una ſpecies גָּזָם dicitur ab *excidendo*, vid. ad vs. 4. Sed hic propheta utitur verbo כָּרַת, ut Nah. III, 15. תַּכְרִיתֵךְ, *exſcindet te gladius*, et *abſumet ut bruchus*. LXX. *Ὅτι ἐξῆρται τοῦ στόματος ὑμῶν εὐφροσύνη καὶ χαρά.*

6. Exponit calamitatem illam, qua vinum potoribus auferatur. כִּי־גוֹי עָלָה *Nam gens aſcendit*, locuſtarum, vs. 4. Nihil eſt, quod obvertit Abarbenel, de locuſtis non poſſe *gentis* nomen uſurpari. Quum tamen non ſolum Paroemiaſtes Prov. XXX, 25. 26. de *formicis* et *choerogryllis* eodem nomine uſus ſit, verum et poetis exteris hac metaphora nihil ſit frequentius. Ita Homerus *Iliad.* B. vs. 87.

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἁδινάων,

ut ſunt gentes apum frequentium. Idemque eadem *ἐθνῶν* appellatione utitur de volucribus, muſcis, muribus, aliisque animalibus. Locorum tam ex Homero, quam ex aliis poetis Graecis Romanisque magnam copiam

 attu-

locustis exponit, ita tamen, ut fateatur, non absurdum esse dicere, quaecunque memorantur de natura locustarum earumque actionibus, parabolice intelligenda esse de hostium irruptione, eorumque multitudine atque terrae devastatione. At his recentior Abarbenel, sibi minime persuadere posse dicens, de locustis sermonem esse, illarum sub imagine, plane ut Hebraei Hieronymo commemorati, quatuor regna Judaeis inimica, Babyloniorum, Persarum, Graecorum et Romanorum, describi existimat. Sed quum in tota hac descriptione nihil occurrat, quod non locustis optime conveniat, nos non dubitamus illam plano suo ac simplici sensu accipere. *Calamitatem* vero terrae Judaicae a locustis illatam jam aliquamdiu durasse, non difficile colligitur et ex ipso nostro versu, et ex eo quod infra II, 25. legitur: *Et rependam vobis annos illos, quos absumsit locusta* etc. Et eandem, a qua Judaei nondum immunes fuerunt, plagam diutius duraturam pronunciat propheta, si in peccatis essent perseveraturi.

5. Excitat vates popularium suorum animos, ut ea qua par erat attentione adverterent, quae huc usque passi erant, quodque ipsis jam erat immissum malorum, eum in finem factum putarent, ut, quam graviter Deum provocassent, sentirent, quantaque opus esset movendi eum sedulitate, ut quodcunque adversi immorigeris obvenisset, benigniter velit ire compensatum. הָקִיצוּ *Expergiscimini,* 2 Reg. IV, 31. Proverb. XXIII, 35. quo loco idem verbum usurpatur de homine se ipsum ex mentis stupore excitante. LXX. ἐκνήψατε. שִׁכּוֹרִים *Ebrii*, quibus longa compotatio somnum solet conciliare; cf. Jesaj. V, 11. 13. Verba quae his adduntur: וּבְכוּ וְהֵילִילוּ, *ac flete et ejulate*, indicant malorum, quibus oppressi erant, gravitatem. כָּל־שֹׁתֵי יָיִן *Omnes vini potores;* cf. Jesaj. XXIV, 9. Amos VI, 6 [illegible] עַל־עָסִיס *Super musto.* N

hebraeo, et infra IV, 18., neo non Jesaj. XLIX, 26. Amos IX, 13. et Cant. VIII, 2. obvio, a verbo עָסַס, *pressit, calcavit* (Mal. IV, 3.), derivato, significatur liquor, qui premendo et calcando ex uvis aut aliis fructibus exprimitur. Chaldaeus vertit עַל חֲמַר מֵרַת, *ob vinum merum.* Syrus: ܥܠ ܚܡܪܐ, *ob vinum.* LXX. *εἰς μέθην*, non quod nomen עָסִיס *ebrietatem* significare putarent, verum quod vinum ad inebriandum aptum intelligerent (cf. Jesaj. XLIX, 26.), quemadmodum Vulgatus, dum *in dulcedinem* vertit, dulce et gratum vinum intellexit. Praeterea uterque interpres particulam עַל cepit pro *ad, in.* כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם *Quod excisum* et ablatum est mustum *ab ore vestro*, locustis omnes prorsus devastantibus uvas, ex quibus illud parabatur. Sic infra vs. 9. הָכְרַת מִנְחָה, *excisum est fertum*, et vs. 16. אֹכֶל נִכְרָת, *cibus excisus est*, nempe a locustis, quarum una species גָּזָם dicitur ab *excidendo*, vid. ad vs. 4. Sed hic propheta utitur verbo כָּרַת, ut Nah. III, 15. תַּכְרִיתֵךְ, *exscindet te gladius, et absumet ut bruchus.* LXX. Ὅτι ἐξῆρται ἐκ στόματος ὑμῶν εὐφροσύνη καὶ χαρά.

6. Exponit calamitatem illam, qua vinum potoribus auferatur. כִּי־גוֹי עָלָה *Nam gens ascendit*, locustarum, vs. 4. Nihil est, quod obvertit Abarbenel, de locustis non posse *gentis* nomen usurpari. Quum tamen non solum Paroemiastes Prov. XXX, 25. 26. de *formicis* et *choerogryllis* eodem nomine usus sit, verum et poetis exteris hac metaphora nihil sit frequentius. Ita Homerus *Iliad.* B. vs. 87.

Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων,

ut sunt gentes apum frequentium. Itemque eodem vocabulo [illegible] utitur de volucribus, muscis, [illegible] [illegible]bus. Locorum tam ex Homero, quam [illegible] Graecis Romanisque magnam copiam

attulit Bochartus *Hieroz*. P. II. L. IV. C. IV. T. II. p. 293. seq. edit. Lips., idemque ex Arabum Philologis observat, arabicum أُمَّة, *gens*, de quorumcumque animalium multitudine dici. עַל־אַרְצִי *Super terram meam;* suffixum haud pauci hic ut vs. 7. IV, 2. ad Jovam referunt, coll. Hos. IX, 3. (אֶרֶץ יְהוָה). Verum quum totus orationis contextus arguat, loqui vatem, ad hunc suffixum referendum esse, vix dubitari potest. *Suam* vocare recte potuit terram Judaicam, in qua natus erat, et cuius erat incola. עָצוּם Adeo *numerosa*, *copiosa*, II, 2. 5. 12. Num. XXXII, 1. Jes. LX, 22. וְאֵין מִסְפָּר *Ut nullus* ejus sit *numerus*. Sic de Midianitis et Amalekitis dicitur Jud. VI, 5. *Venerunt ut locustae multitudine, et ipsorum atque camelorum suorum nullus erat numerus*. Cf. ibid. VII, 12. Jerem. XLVI, 23. *Numerosiores locustis, nec eis numerus*. שִׁנָּיו *Dentes ejus*, gentis locustarum. שִׁנֵּי אַרְיֵה Sunt *dentes leonis*, quod Joannes Apocal. IX, 8. vertit: ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν, *dentes earum*, locustarum, *ut leonum erant*, id est, duri, validi, acuti. Plinius de locustis *Hist. Nat.* L. XI. c. 29. *Omnia morsu erodentes et fores quoque tectorum*. וּמְתַלְּעוֹת לָבִיא לוֹ *Et molares* (Prov. XXX, 14.) *leaenae* (Jes. V, 29.), *illi* sunt. Quae vis est stupenda prorsus in tam vili animalculo. Ut non immerito Hieronymus ad haec verba exclamet: „Quid *locustis* fortius, quibus humana industria resistere non potest?“ Et Cyrillus: Ἄμαχον τὸ χρῆμά ἐστι, καὶ ἀκαταγώνιστος κομιδῆ τῶν τοιούτων ἡ ἔφοδος, ἱκανή τε ἄρδην ἀπολέσαι τὰ ἐν ἀγροῖς. *Res est insuperabilis, et prorsus inexpugnabilis est eorum impressio, et ad perdendas ruris opes plane sufficit*. Cf. quae ad vs. 7. de locustis afferemus ex Ludolfo. Quod ab illis demorsum est Arabes, Bocharto observante, مُؤَشَّر vocant, id est, *denticulatum in serrae modum*. Nam أَشَرَ est *serra secare*. Esse quandam inter

maxil-

maxillas locuftarum acutas et denticulatas, atque leo- num maxillas fimilitudinem, quam vates in hac compa- ratione refpiciat, obfervat Jufti ad h. l. ex Fabricii *Generibus infectorum* p. 96.

7. שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה *Pofuit* gens illa locuftarum (vs. 6.) *vitem meam*, i. e. vites patriae meae (de fuffixo vid. ad vs. 6.) *in defolationem*, depopulata eft vites hujus terrae; usque adeo exedendo atque arrodendo eas per- didit, ut amplius non fint proficuae. Cf. vs. 12. Hof. II, 14. Locuftas vitibus perquam infeftas effe, proba- vit Bochartus l. c. p. 295. וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה *Et ficum meam* pofuit *ad f. in confractionem*, LXX. εἰς κλασμόν. Arabice قصف eft *frangere nimio onere*, et قصيف *fractus arboris ramus.* Nam fummos arborum ramos locuftae depafcuntur, vel nimio infidentium onere fran- gunt. Hieronymus: *ficum meum decorticavit.* Alii cum Aben-Esra: *in fpumam*, i. e. in rem nihili, coll. Hof. X, 7. חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ *Nudando nudavit*, i. e. penitus nuda- vit *eam*, Genef. XXX, 37. Pf XXIX, 9. Chaldaeus: מִקְלַף קָלַף, *decorticando decorticavit.* „Sed," inquit Bochartus l. c. p. 296., „ut *nudari* dicatur arbor, cor- ticem adimi neceffe non eft. Sufficit enim, ut filia, et fructus, vel flores auferantur. Id Graece dixeris ψιλοῦν." וְהִשְׁלִיךְ *Et dejecit* in terram, Jerem. IX, 18. הִלְבִּינוּ *Albuerunt*, Jef. I, 18., vel detracto cortice, vel cum ipfe cortex putrefcit. שָׂרִיגֶיהָ *Palmites ejus*, vitis. שָׂרִיגִים non arborum ramos, fed palmites notare, docet vocis ufus Genef. XL, 10. 12. Abu-Walid, Pocockio refe- rente, comparat hanc vocem cum Arabico سرع, quod ufurpatur de frondibus et ramis اذا امتدت, *cum fefe extendunt.* Praecipuus Arabum Lexicographus, auctor Camus (Firuzabadi) ait, nomen سَرَعٌ fignificare قضب الكرم للغض لسنته, *teneros ramufculos vitis*

 primi

primi anni كل قضيب رطب vel *omnem ramum viridem.* Idem refert, الشَّرْغ cum غ, *g*, quae litera sono ab hebraea non admodum differt, esse قضيب الكرم, *virgam*, i. e. palmitem *vitis*. Quae ceterum hisce duobus versibus (6. 7.) de clade per locustas illata dicuntur, minime esse supra veritatem aucta, cognosci poterit ex iis, quae ex variis variorum itinerum commentariis ad Exod. X, 13. 15. attulimus. Eorum summam hic dabimus Ludolfi *Hist. Aethiop*, L. I. C. XIII. §. 16. seqq. verbis: „Longe exitiosiores [serpentibus] sunt *locustae*, quae non deserta et arenosa loca quaerunt, ut serpentes; sed arboribus consita atque frugibus culta. Ineffabili multitudine instar densae nubis solem obumbrant; non herbae, non frutices, non arbores intactae manent: quidquid herbidum aut frondosum, arroditur, quasi igne tostum esset. Etiam cortices arborum dentibus mandunt; et sic non in unum tantum annum nocent. Sequuntur hominum pecudumque mortes et vastitas regionum per aliquot annos, quia tantae calamitati tolerandae neque foenum, neque frumentum, convehere aut coacervare solent.“ Quae plurium, qui istas oras adierunt, testimoniis confirmavit Ludolfus in *Commentario ad suam Histor. Aethiop.* p. 173. seqq. Adde Oedmanni *Vermischte Samml.* Fasc. III. C. X. p. 84. vers. teuton.

8. אֱלִי *Ejula*, congregatio Israelis! ut Chaldaeus supplet. Quae exstant vs. 5. verba sunt numeri pluralis, pariterque nomina, ad quae verba sunt referenda; sed hic verbum singularis numeri ac generis feminei, ejusdem rationis nomen requirit, quod quum non sit expressum, subaudiendum esse patet. Alii cum Aben-Esra subaudiunt אֲדָמָה, *regio*, alii נַפְשִׁי, *anima mea*, alii בַּת־צִיּוֹן, *filia Zion*, alii בְּתוּלַת בַּת־עַמִּי, *virgo, filia populi mei*, coll. Jerem. XIV, 17. Thren. I, 15. Simplicissimum,

mum, quod Chaldaeus posuit. אֱלִי ceterum est Imperativus femineus verbi אָלָה, hoc solo loco obvii, idem quod Aramaeum אֲלָא, *luxit*, *ploravit*, vid. e. c. Chaldaeum 2 Sam. III, 33. Convenit cum הֵילִיל supra vs. 5. כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ *Sicut virgo accincta sacco* s. *cilicio*, habitu lugubri (vid. Jesaj. III, 24. XV, 3. XXII, 12.), quae luget *super* mortuo vel erepto sibi *marito juventutis suae*, cui nuper desponsata fuit, quemque tenerrime adhuc diligit; cf. Jesaj. LIV, 6. Prov. II, 17.

9. הָכְרַת *Excisum est* a locustis, vs. 5., et desiit, Num. XI, 33. מִנְחָה *Fertum*, cuius praecipua pars erat simila, vid. Levit. II, 1. seqq. VI, 14. Num. XV, 4. וָנֶסֶךְ *Et libamen*, quod fiebat ex vino, vid. Num. XV, 5. 7. XXVIII, 7. 14. מִבֵּית יְהוָה *E domo Jovae*, i. e. templo, vs. 14. 16., quod igitur adhuc exstitit, non vero, ut vult Abarbenel, excisum fuit. Cf. Prooemium. אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים Unde *lugent sacerdotes*, vs. 13. מְשָׁרְתֵי יְהוָה, *Ministri Jovae*, II, 17. LXX. Οἱ λειτεργῦντες θυσιαστηρίῳ Κυρίε. Nempe de frumento, vino et oleo primitiae Deo offerebantur et decimae, Num. XVIII, 8. 12. 20. Deut. XIV, 23. XVIII, 3. 4.; sed et ferta ac libamina ex iisdem fiebant. Itaque quum illa deessent, a locustis absumta, ut versu proximo dicitur, non erat, unde solitae fierent oblationes, de quo lugent sacerdotes. LXX. אָבְלוּ pro Imperativo ceperunt, nam πενθήσατε verterunt. Hieronymus: „Ob locustarum, sive hostium multitudinem, qui sub earum specie describuntur, vastatis omnibus atque consumtis, periit sacrificium et libatio de domo Domini; quorum alterum de simila, alterum de vino offerre soliti erant. Idcirco luxerunt sacerdotes, qui sunt ministri Domini, nec sacrificiis nec libamentis rite celebratis; maxime quia et decimae, quas accipere consueverant, nequaquam oblatae sunt."

10. שֻׁדַּד שָׂדֶה *Vastatus est ager*, in quo laeta fuerat seges, II, 3., cf. Jerem. IV, 20. אָבְלָה אֲדָמָה *Terra luget*, ut quaecunque desolata sunt et in deterius mutata, Jes. XXIV, 4. Hos. IV, 3. כִּי שֻׁדַּד דָּגָן *Nam vastatum est triticum*, a locustis absumtum. הוֹבִישׁ *Erubuit* tanquam pudore adfectum, vs. 12. 17. Jes. XXXIII, 9. Hos. XIII, 15. תִּירוֹשׁ *Mustum*, quod hominum exspectationi respondere non possit. Ut Jesaj. XXIV, 7. אָבַל תִּירוֹשׁ, *luget mustum*. אֻמְלַל יִצְהָר *Languet oleum*, II, 19. Chaldaeus: בְּחַרוּ זֵיתַיָּא *defluxerunt olivae*. Frumentum autem, mustum et oleum memorantur potissimum respectu ad templum habito, vs. 9., quia ex illis primitiae, decimae ac ferta cum libaminibus danda erant.

11. Hinc spe sua destituti et הֹבִישׁוּ, *pudore suffusi sunt*, vs. 10. Jes. XXX, 5. Alii cum Chaldaeo vertunt in Imperativo: *erubescite*, אִכָּרִים *vos*, *o agricolae!* ob incassum deperditam operam vestram. הֵילִילוּ *Ejulant*, Jerem. XLVII, 2. Alii: *ejulate*, ut sequ. vs. 13. כֹּרְמִים *Vinitores*, 2 Reg. XXV, 12. עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה *Propter triticum et propter hordeum*. Bochartus: „Ordo esset: *Erubescite*, *agricolae*, *propter triticum et hordeum*; *ejulate*, *vinitores*, quia *vitis erubuit* (vs. 12.). Sed haec transponuntur per figuram, qualis χιασμός." כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה *Quoniam periit messis agri*. Neque enim, observante Bocharto ex Muffeti *Theatro Insectorum*, morsu solum locustae segetibus, pascuis, hortis pomariisque nocent; sed stercore item nigro, viridi, mordaci, gravi; biliosaque inprimis atque acri saliva, quam multam ex ore inter rodendum fundunt.

12. Vinitores vero (vs. 11.) ejulabunt, quia הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה *vitis* a locustis erosa (vs. 7.) *erubescit*, succo suo et fructu spoliata, ut erubescere pudore homines solent, cum illis mali aliquid, praeter opinionem acci-

accidit, vel cum spe sua, qua aluntur, excidunt. Alii cum LXX. Chaldaeo et Syro *exaruit* vertunt, coll. Jos. II, 10. IV, 23. Sed iis locis verbum usurpatur transitive de Deo Jordanis aquas exsiccante. וְהַתְּאֵנָה *Et ficus*, vs. 7. Habac. III, 17. אֻמְלָלָה *Languet*, vs. 20. 1 Sam. II, 5. רִמּוֹן *Malus punica*, cujus ferax illa regio, Habac. II, 19. גַּם־תָּמָר *Etiam palma*, vegeta alioquin arbor, Ps. XCII, 13. וְתַפּוּחַ *Et malus*, Cant. II, 3. VIII, 5. כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה *Imo omnes arbores agri*, vs. 19. Ezech. XVII, 24. יָבֵשׁוּ *Aruerunt*, propter detractum corticem, vs. 7. Cf. Amos I, 2. IV, 7. Hieronymus: „Quid loquar de frumento, vino, oleoque et hordeo, quum etiam arborum poma siccata sint, ficus elanguerint, et malogranatum et palma, et malum, et omnia ligna, vel infructuosa, vel fructifera, locusta vastante consumta sint.“ כִּי־הֹבִישׁ *Quia erubuit*, in pudorem versum et ablatum est, vs. 10. 11. שָׂשׂוֹן *Gaudium*, quo homines adficiuntur in messe et vindemia, et quum arborum fructus colliguntur; cf. Ps. IV, 8. Jes. IX, 3. Alii *gaudium* μετωνυμικῶς positum volunt pro illis rebus, ex quibus gaudium capiebatur. LXX. ᾔσχυναν χαρὰν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Videntur הֹבִישׁ passive accepisse, quasi verborum hebraeorum sensus hic esset: *gaudium positum est in pudorem ab hominibus.* Vulgatus: *confusum est gaudium a filiis hominum.* Chaldaeus: פְּסַקַת חֶדְוָתָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא *desiit gaudium a filiis hominum.* Ita et Syrus.

13. חִגְרוּ Quare *circumcingimini* saccis, s. habitu luctuoso, ut vs. 8., et jam sequitur. וְסִפְדוּ *Et plangite*, Jerem. IV, 8. הַכֹּהֲנִים *Sacerdotes!* Vestrum enim est, exemplo ad poenitentiam ceteris praeire, in communi praesertim calamitate, vs. 9. הֵילִילוּ *Ejulate*, vs. 5. מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ *Ministri altaris.* Cf. 1 Cor. IX, 13. Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; בֹּאוּ *Ingredi-*

gredimini templum. Id enim intelligendum esse et res ipsa, et altaris mentio arguit. לִינוּ בַשַּׂקִּים Et *pernoctate* etiam *in saccis*, 2 Reg. XIX, 1. 2. Jon. III, 8. Non desinete lugere, et Jovam adire supplices. מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי *Ministri Dei mei*, vs. 9. II, 17. כִּי־נִמְנַע *Nam prohibetur*, cessat, Job. XXXVIII, 15. Cf. Jerem. III, 3. V, 25. Amos IV, 7. מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ *A domo Dei vestri fertum et libamen*, cf. not. ad vs. 9.

14. קַדְּשׁוּ־צוֹם *Sanctificate jejunium*, sancte celebrandum indicite, II, 15. 16. Mich. III, 5. עֲצָרָה *Proclamate coetum* solennem, ad publicas preces in templo faciendas, quibus moveatur forsan Jova, ut calamitatem istam averteret. עֲצָרָה Chaldaeus כְּנִישָׁא, Jarchi אֲסֵיפָה, Kimchi קָהָל interpretantur, quae voces omnes *congregationem* notant. Denominationis rationem in Lexico Kimchi dicit hanc, לפי שנעצרים ומתעכבים במקום אסיפתם, *quia detinentur et morantur in eo loco, ubi una sunt congregati.* Symmachus quoque σύνοδον, et Aquila ἡμέραν συλλογῆς vertit. Alias ejus nominis interpretationes vid. ad Jesaj. I, 13. אִסְפוּ זְקֵנִים *Congregate senes*, „quorum aetas vicina morti, maturaeque sententiae, magis timorem et cultum Dei suscipit," uti ait Hieronymus. Alii *senioribus* magistratus intelligunt. Alii vero latissime eam vocem accipiunt utraque significatione cum pro eis qui aetate provecti, tum pro illis, qui dignitate seniorum nomen adepti erant, quos utrosque ad poenitentiam agendam moneri quidam hic putant praecipue aetate quidem provectiores, eo quod magis Deum offendissent, illorumque reatus esset gravior; auctoritate vero eminentes, quod eorum exemplo alii ad peccata illecti essent. כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ Et vos, *omnes terrae* Judaicae *incolae*; cf. Esr. X, 7. 9. Alii haec verba in Accusativo capiunt: congregate, vos seniores, *omnes terrae incolas.* בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם *In domum Jovae, Dei vestri,*

vestri, i. e. in templum, vs. 13. Cf. Jesaj. LVI, 7. 1 Reg. VIII, 37. seqq. וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה *Et clamate ad Jovam*, ardentissimas ad eum fundite preces. LXX. addunt ἐκτενῶς, Luc. XXII, 44. Syrus vero addit: ܘܐܡܪܘ *et dicite*, quasi in sequentibus praescriberetur a propheta, quid clamandum esset. Sed nil obstat, quo minus versu sequenti sub sua ipsius persona miseram impoenitentis populi conditionem lugeat.

15. אֲהָהּ לַיּוֹם *Ah diem!* i. e. o infaustum et tristissimum illum diem! de quo nimirum in antecedentibus dixerat. Vocem אֲהָהּ Kimchi recte ait esse exclamationem propter angorem et sollicitudinem, vid. 2 Reg. III, 10. Ezech. XXX, 2. כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה *Nam propinquus est dies Domini*, quo nonnulli eum intelligunt diem, quo Jova se stiturus sit tanquam judex, ut in Judaeos animadvertat, locustarum agmine in eos immisso. Sed ex loco infra III, 3. 4. (al. II, 30. 31.) patet, *die Domini* intelligi diem multo graviorum malorum, quae huic terrarum orbi ruinam adferent, cujus praenuncia summa illa a locustis illata vastatio credebatur; cf. not. infra ad loc. laudat. Eodem sensu יוֹם לַיהוָה usurpatur Jesaj. II, 12., ad quem loc. vid. not. וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא *Et sicut vastatio ab Omnipotente veniet*, ita ut nemo ei resistere possit. Particulam כְּ quidam redundare existimant. Sed minime carere illa videtur sua emphasi, quippe qua significetur, mala ventura fore plane insolita, et infligenda exspectatione citius a tanta potestate, cui resistere aut effugere nemini foret integrum. Ceterum in nominibus שֹׁד et שַׁדַּי observa elegantem Hebraeis paronomasiam, quae ipsa et Jesaj. XIII, 6. exstat, ad quem loc. cf. not.

16. Rationem addit, cur supremam orbis diem instare credat. הֲלוֹא *Nonne enim?* Verba interrogandi

forma prolata evidentius validiusque affirmant, et rerum dicendarum veritatem probant. נֶגֶד עֵינֵינוּ *Coram oculis nostris*, nobis cum maxime aegritudine spectantibus, ut Ps. XXIII, 5. נֶגֶד צֹרְרָי, *spectantibus adversariis meis*. Hieronymus: „Ante oculos alimenta pereunt peccantium, quando jam speratae fruges e manibus auferuntur, et praevenit locusta messorem.“ אֹכֶל נִכְרָת *Cibus excisus est*, vs. 9., i. e. fruges, quae alimenta nobis praebeat, absumtae sunt a locustis. *Sufficiunt quippe*, inquit, Plinius *Hist. Nat.* L. XI. 29., *locustis vires; et tanquam parum sit, maria transiisse, immensos tractus permeant, diraque messibus nube contegunt, multa contactu adurentes, omnia vero morsu erodentes, et fores quoque tectorum.* מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ *E domo Dei nostri* scil. נִכְרָת ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendum. Unde rursus apparet, agi de templo adhuc stante, non a Chaldaeis everso, uti vult Abarbenel. Cf. II, 17. שִׂמְחָה וָגִיל *Gaudium et exultatio*, ut Jes. XVI, 10. נֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל *ablatum est gaudium et laetitia*. Intelligitur *gaudium*, quando sacrificiis eucharisticis et primitiis in templo oblatis hilares vescebantur, lege ita jubente Deut. XII, 6. 7. XVI, 10. 11. 1 Paral. XXIX, 21. 22. Cessat autem hoc gaudium, cum desunt oblationes; eae autem deerant, quia locustae nihil intactum reliquerant. Cf. not. ad vs. 9.

17. Hactenus hoc Capite de *locustis*, sequitur nunc conquestio de *siccitate*, locustas et antecedente, et comitante ac promovente, coll. infra II, 3. et not. ad vs. 19. עָבְשׁוּ *Computruerunt*, emortua s. *evanida perierunt*, propter immodicos aestus et siccitatem, vs. 19. 20. Verbum עבש hoc solo loco obvium quidam conferunt cum Arabico عبس *siccae evaserunt in manu sordes*. Rectius tamen illustrari videtur ex Chaldaico עֲפַשׁ, *mucescere*, *mucidum fieri*, *putrescere*, ut infra II, 8. בֶּצַע idem est quod פֶּצַע.

Chal-

Chaldaeus interpres h. l. אִתְמְסִיאוּ, *computruerunt*, vertit, eodemque verbo Latino usus est Hieronymus. Alias et Veterum et recentiorum interpretationes vid. in Bocharti *Hieroz.* P. II. L. IV. C. IV. T. III. p. 299. edit. Lips. et in Nott. nostr. ibid. פְּרֻדוֹת Sparsa *grana*, coll Syriaco ܦܶܪ̈ܕܶܐ, quod in Peschito, i. e. versione Syriaca literali Matth. XIII, 31. Joh. XII, 24. 1 Cor. XV, 37. de *granis frumenti* dicitur. תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם *Subter glebis suis.* מֶגְרְפוֹת plerique recte *glebas* interpretantur, coll. arabico جُرْفٌ, *gleba terrae*, *quam aqua convolvit et secum abducit* (cf. רֶגֶב Job. XXI, 33.), unde pro quavis gleba usurpatum. Radix גָּרַף Judic. V, 21. obvia Arabibus significat *avehere*, et nomina inde deducta *fluxum aquae terram asportantem.* Alias nominis מֶגְרְפוֹת interpretationes examinavimus ad Bocharti l. l. p. 301. Not. 8. Corrumpitur autem semen sub glebis non solum cum nimii sunt imbres, sed etiam ex summa siccitate; qua, si proprie loqui velimus, semina non tam putrescere, quam *vanescere* dicuntur. Plinius *Hist. Nat.* XVIII, 24.: *Sationem locis humidis celerius fieri, ratio est; ne semen imbre putrescat; siccis serius, ut pluviae sequantur, ne diu jacens atque non concipiens evanescat.* Sic Hesiodus in *Scuto Herculis* vs. 153. de cadaverum ossibus:

Σειρίου ἀζαλέοιο κελαινῇ πύθεται αἴῃ,

Sic arido Sirio in nigra putrescunt terra. Quasi etiam siccitas sit causa putredinis. נָשַׁמּוּ *Vastata sunt*, Amos VII, 9. אוֹצָרוֹת *Horrea*, 2 Paral. XXXII, 27. נֶהֶרְסוּ *Destructa sunt*, corruerunt, Prov. XXIV, 31. מַמְּגֻרוֹת *Granaria*, Hagg. II, 19. Hieronymus: „Quia, si frumenta et vina non fuerint, frustra horrea et torcularia praeparantur." כִּי הוֹבִישׁ דָּגָן *Nam exaruit frumentum.* LXX. Ὅτι ἐξηράνθη σῖτος. Alii: *pudefactum est triticum*, quod

quod hominum exspectationi non responderet. Eadem ambiguitas supra vs. 10., ad quem vid. not. Cf. Am. IV, 7. 8. Hagg. I, 11.

18. מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה *Quam ingemiscunt* (cf. verbum Jes. XXIV, 7. Ezech. XXI, 11.) *jumenta*, deficiente pabulo. נָבֹכוּ *Perplexa sunt*, perturbata angore et moestitia, ut Esth. III, 15. הָעִיר שׁוּשָׁן נָבוֹכָה *Urbs Susan perplexa erat*. Cf. Exod. XIV, 3. עֶדְרֵי בָקָר *Armenta boum*, Genes. XXIX, 2. 3. כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם *Nullum enim pascuum est eis;* cf. Genes. XLVII, 4. Jes. XV, 6. Ideo gemunt et mugiunt; secus quam solent, quando necessaria non desunt. Job. VI, 5. *Nunquid rugit onager ad herbam? Aut mugit apposita farragine bos?* גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן *Etiam greges ovium* et caprarum, Cant. I, 7. נֶאְשָׁמוּ *Desolati sunt*, destructi sunt. LXX. ἠφανίσθησαν, Hieronymus: *disperierunt*. Verbum אָשַׁם Aben-Esra et Kimchi recte monent mutuari significationem a שָׁמַם, ut Hos. XIV, 1. Jesaj. XXIV, 6. Alii retenta usitatiore verbi illius notione, *deliquit, reus peractus fuit*, vertunt: *greges ovium culpae obnoxii facti sunt*, i. e. iis suppliciis, qualia possessores peccatis suis a Deo in se provocaverant; ob hominum reatum plectuntur.

19. אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא *Ad te, Jova, clamo*, tuam opem imploro. Sunt, qui hisce censeant continuari verba sacerdotum (vs. 13.), quibus propheta velit, ut lamententur propter immissas plagas. Rectius vero alii haec pro verbis prophetae capiunt, quibus quid in tantis miseriis illis faciendum sit, suo exemplo declaret: nimirum preces et supplicationes fundendas esse ad Deum, misericordia motus removeat ea mala, quae denuo per partes exponit. כִּי־אֵשׁ *Nam ignis* solis, II, 3., et immodicus aestus, cf. Amos VII, 4. Jesaj. IX, 17. 18. אָכְלָה נְאוֹת מִדְבָּר *Consumsit pastua deserti*, vs. 20. II, 22. Ps. XXIII, 2. Hieronymus: „*Speciosa* autem *deserti*, quae Hebrai-

Hebraice dicuntur *Naoth*, intelligamus aut plana camporum, aut pratorum florentia, aut virentia herbis loca, quae pafcua praebuere jumentis." וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־ עֲצֵי הַשָּׂדֶה *Et flamma adussit* (II, 3. Mal. III, 19.) *omnes arbores campi*, f. regionis, ut Hieronymus vertit. Describitur fumma ficcitas, quae ipfa et caufa fuit, cur locuftae uberius provenirent. De iis enim ita Plinius *Hist. Nat.* XI, 29. *Vernis aquis intereunt ova, sicco vere major proventus.* Itaque, ut locuftarum ova deftruantur, docet Muffetus, Bocharto laudatus, in eorum loca derivari primo vere torrentes, qui totam terrae fuperficiem, aut maximam ejus partem abunde humectent. Siccitatem favere locuftarum proventui, docet etiam multis exemplis Ignatius de Affo in libro de locuftis, p. 9. 15. vers. germ.

20. גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה Ipfae *etiam* ferae *bestiae agri*, II, 22. Cf. Hof. IV, 3. תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ *Clamant ad te*, inopia preffae vehementibus clamoribus pabulum pofcunt. Verbum עָרַג, quod et hic et Pf. XLII, 2. recentiores fere *clamare* vertunt, proprie videtur *auxilium circumspicere* indicare, collato Arabico عرج *ascendit*, in fpecie *circumspiciendi caufa*; hinc in fecunda Conjug. cum على junctum *intentus fuit.* Vid. not. noftr. ad Bocharti *Hieroz.* T. II. p. 241. edit. Lipf. LXX. Ἀνέβλεψαν. Hieronymus: *fuspexerunt.* Chaldaeus: מְסַבְּרָא קֳדָמָךְ *spectant coram te*, i. e. in te fperant. כִּי יָבְשׁוּ *Quia aruerunt*, exficcati funt, Genef. VIII, 14. אֲפִיקֵי מָיִם *Alvei aquarum*, IV, 18. Pf. XLII, 2., imo lacus magno aeftu abfumpti dicuntur Amos VII, 4. ut etiam pifces interirent, Hof. IV, 3. וְאֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר Vid. vs. 19. et Jerem. XXIII, 10.

Cap.

Cap. II.

Argumentum.

Poſt iteratam cladis a locuſtis illatae deſcriptionem (vs. 1 — 11.), populares ſuos vates denuo adhortatur ad poenitentiam et preces (vs. 12 — 17.), quibus Jovam benigne aures praebiturum promittit (vs. 18 — 20.), ita ut accepta detrimenta abunde ſint reſarcienda (vs. 21. ſeqq.).

1. Inducitur Deus, jubens, ut ſigno tuba dato univerſus populus ad attentionem et poenitentiam excitetur. תִּקְעוּ שׁוֹפָר *Clangite buccina* ad convocandum populum, Num. X, 2. ſeqq. בְּצִיּוֹן *In Sione*, quem ſtatim הַר קָדְשִׁי, *montem ſuum ſanctum* appellat (cf. Pſ. II, 6.), qui quum eſſet congregationis ſolennis Iſraelitarum locus, declarat, quanti momenti res ſit, ut ad unum omnes ejus ſint conſcii et admoneantur. וְהָרִיעוּ *Et ſonum edite*, ſignum tubae ſono date, Hoſ. V, 8. יִרְגְּזוּ *Contremiſcant*, commoveantur, Pſ. IV, 5. כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ *Omnes incolae terrae* Judaicae, I, 2. Cf. Amos III, 6. *An buccina clanget, quin populus trepide accurrerit?* quo audito communiter de quodam ingenti malo imminenti admonebantur. כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה *Nam venit dies Jovae*, vs. 11., dies ultionis et vindictae, de quo I, 15. כִּי קָרוֹב *Nam propinquus eſt*, quod addit ad peccatores admonendos, ut, ſi velint ſe ſecuros reddere ab imminenti peri-

periculo, ſine mora ad frugem redeant atque ad preces confugiant.

2. Exponit jam, quae diem illum terribilem appropinquare arguant, eumque appetentem annuncient; innumeras locuſtarum greges, quae terras late vaſtant. Ex Noſtro ſumtum, quod Joannes inter calamitates ſupremam orbis diem praegreſſuras et horrenda locuſtarum agmina recenſet, Apocal. IX, 3. ſeqq. יום חשך *Dies tenebrarum* ingruit. Ut *lux* res ſecundas, ita *tenebrae* adverſas notant; vid. Amos. V, 18. Eſth. VIII, 16. Sunt, qui *tenebrarum* mentionem hic non figurate, ſed proprie capiendam cenſeant, quum in deſcriptione locuſtarum plagae Aegypto immiſſae, ingens illarum multitudo *terram obſcuraſſe* dicatur (ותחשך הארץ) Exod. X, 15. De illis Plinius quoque *Hiſt. Nat.* XI. c. 29. *Solem obumbrant, ſollicitis ſuſpectantibus populis, ne ſuas operiant terras.* ואפלה *Et caliginis*, Jeſaj. VIII, 22. Zephan. I, 15. יום ענן וערפל *Dies nubium* (Ezech. XXX, 3.) *et obſcuritatis*, 2 Sam. XXII, 10. Jerem. XIII, 16. Shaw, Anglus, praeſtantiſſimis Itinerum Commentariis celebris, de locuſtarum agminibus, quae dum ipſe iſtis in oris verſaretur, terras populabantur, haud multo aliter quam vates noſter p. 331. vers. gall. *Vers le milieu d'Avril elles s'étoient ſi prodigieuſement augmentées, qu'au plus fort du jour elles formoient des eſpeces de nuées, qui obſcuroiſſoient le ſoleil.* כשחר פרש על־ההרים *Sicut aurora* (Jeſaj. LVIII, 8.) quae *ſeſe expandit* (Hoſ. V, 1. Pſ. CV, 39. Job. XXXVI, 30.) *ſuper montes*, in quibus lux primum apparet. Significatur fore, ut hoc malum et late et cito diffundatur. Utrumque enim eſt aurorae proprium, cujus lumen ubique ſpargitur puncto temporis. Cf. Jeſaj. LVIII, 8. Pſ. CXXXIX, 9. עם רב ועצום *Populus multus et numeroſus*, ſ. validus, vs. 5. 11., ut ſupra I, 6. locuſtas vocavit *gentem validam et innumerabilem.*

lem. Sic etiam Proverb. XXX, 25. 26. כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה *Qualis*, vel: *cui similis* antea *non fuit* in Palaestina. Cf. Exod. IX, 18. X, 14., et not. supra ad I, 2. מִן־הָעוֹלָם *Ab aeternitate*, i. e. inde ab antiquissimis temporibus; vid. de hoc vocis עוֹלָם usu not. ad Ps. CXXXIX, 24., et cf. Ps. CXLIII, 3. Jesaj. XLIV, 7. XLVI, 9. Ezech. XXVI, 20. וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסֵף *Et post eum non addet* scil. esse, vel fieri, i. e. nec iterum erit. Cf. Nah. II, 1. עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר *Ad annos cujuscunque aetatis* futurae, ut Deut. XXXII, 7.

3. לְפָנָיו *Ante eum*, venturum locustarum populum, s. *ante adventum ejus*; ita de tempore haec vox usurpatur quoque Amos I, 1. Habac. III, 5. אָכְלָה אֵשׁ Omnia ferme jam *consumsit ignis*, summa siccitas, I, 19. וְאַחֲרָיו *Et post eum*, post discessum ejus, ut Zachar. VII, 14. תְּלַהֵט לֶהָבָה *Flamma exuret* reliqua, I, 19. Haec Oedmann (Fasc. VI. Cap. 8. p. 77.) eo refert, quod loca a locustis vastata vere tanquam igne adusta appareant, referente Mariti in *Itineris per Cyprum insulam facti Commentariis* P. I. p. 258., quum locustae non segetes tantum et gramina, sed radices etiam consumant. כְּגַן־עֵדֶן *Sicut hortus Edenis*. LXX. ὡς παράδεισος τρυφῆς, cf. Genes. II, 8. הָאָרֶץ לְפָנָיו *Terra* fuit *ante eum*, locustarum adventum et siccitatem. Terra Canaan cum amoenissimo horto, primorum hominum sede, confertur, ut Aegyptus et Sodomorum ager ante cladem a Deo immissam Genes. XIII, 10. Cf. Ezech. XXXVI, 35. וְאַחֲרָיו *Sed post discessum ejus*. מִדְבַּר שְׁמָמָה *Desertum vastitatis*, i. e. vastum, incultum et horrendum desertum; ut IV, 19. וְגַם־פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ *Et etiam evasio* (III, 5.) *non est ei*, locustarum agmini. Omnia ita absumunt, ut de terrae proventu nihil residuum maneat.

4. כְּמַרְאֵה סוּסִים *Qualis adspectus equorum*, cf. Ezech. I, 26. מַרְאֵהוּ *Adspectus ejus*, agminis, locustarum, ut

ut Apocal. IX, 7. *Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον.* Hanc locuſtarum cum equis comparationem Hebraei referunt ad curſus aut volatus velocitatem, qua ſint equis prope pares; ſed Bochartus (*Hieroz.* T. III. p. 307.) recte obſervat, ſpectari ea comparatione inſuper ad caput aut faciem, equinae non abſimilem, a qua locuſtae ab Italis vocantur *cavallette.* Theodoretus ad h. l.: *Εἴ τις ἀκριβῶς κατίδοι τὴν κεφαλὴν τῆς ἀκρίδος, σφόδρα τῇ τοῦ ἵππου ἐοικυῖαν εὑρήσει.* *Locuſtae caput ſi quis attente conſideret, id equi capiti reperiet valde ſimile.* Similia ex Arabicis ſcriptoribus profert Bochartus l. c. וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן *Et ſicut equites currunt*, vs. 9. Hieronymus: „Non, quo Babylonii equitibus comparentur, ſed quo locuſtae per translationem hoſtium quaſi equites dicantur huc illucque discurrere.“

5. כְּקוֹל מַרְכָּבוֹת *Tanquam ſtrepitus curruum*, „ſic erit ſonitus locuſtarum,“ recte addit Hieronymus. Apoc. IX, 9. *Καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων.* *Transeuntes grylli ſuper verticem noſtrum ſono magnae cataractae fervebant*, ait Forskal in *Deſcript. Animall. quae in Itinere Orientali obſervavit*, p. 81. עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים *Super cacumina* etiam *montium*, Ezech. VI, 13. יְרַקֵּדוּן *Saliunt*, Jeſ. XIII, 21. Nah. III, 2. כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ *Tanquam ſtrepitus flammae ignis*, Jeſ. XXIX, 6. אֹכְלָה קָשׁ *Stipulam conſumentis*, ut Cohel. VII, 6. *Sicut ſtrepitus ſpinarum* accenſarum et conflagrantium *ſub olla.* „Hoc quoque,“ inquit Bochartus, „locuſtis prorſus convenit, quae magno ſtrepitu volant, et in agros decidunt, et ſegetes dentibus commolunt.“ Plinius XI, 29. *Tanto volant pennarum ſtridore, ut aliae alites credantur.* Cyrillus ad h. l.: *Φασὶ γὰρ οὐ δίχα κτύπου πράττεσθαι παρ' αὐτῶν ἐν ἀγροῖς τὴν κατάπτωσιν· ἠχὼ δέ τινα τῶν ὀδόντων ἀποτελεῖσθαι βληχρὰν, περιθραυομένων αὐταῖς τῶν πεπτωκότων, ὡς ἀνέμῳ φλόγα διαῤῥιπίζοντες.* *Eas non citra ſtrepitum in agros deci-*

dere ajunt. Sed et tenuem quendam sonum dentibus edere, dum prostratas fruges mandendo comminuunt, tanquam venti flammam agitantis. כְּעַם עָצוּם Vs. 2. 11. „Notandum," inquit Bochartus, „hunc qualemcunque exercitum non jam dici *populum*, sed *ut populum*. Itaque cum *gentem* et *populum* supra vs. 2. vocavit, loquebatur metaphorice, *populum* vocans eas copias, quae revera populus non sunt, sed *ut populus* ad pugnam instructus. Quale est, quod easdem addit vs. 7. *currere sicut strenuos milites*, atque *ut viros bellatores murum conscendere:* ne quis hic veros milites et bellatores sibi fingeret. Sed utut milites non sint, merito tamen cum iis conferuntur, cum ratione numeri et virium, tum ratione ordinis, quem in volatu et incessu servant." עֱרוּךְ מִלְחָמָה *Instructus* l. *paratus* (Jerem. VI, 23.) *ad pugnam*. Cf. Apocal. IX, 9. Καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς.

6. מִפָּנָיו יָחִילוּ עַמִּים *A conspectu ejus contremiscunt* (ita חול Jerem. LI, 29. Ps. CXIV, 7.) *populi. Sollicite suspectantibus populis, ne suas operiant terras*, ut loquitur Plinius XI, 29. כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָּארוּר *Omnes facies contrahunt pallorem*. פָּארוּר plerique idem esse putant cum פָּרוּר, Num. XI, 8., *olla, cacabus*, cujus nigrori conferri existimant luridum colorem, quo vultus magno metu correpti afficitur. Sic LXX. Πᾶν πρόσωπον ὡς πρόσκαυμα χύτρας. Hieronymus: *omnes vultus redigentur in ollam*. Chaldaeus: *Omnes facies coopertae sunt* אִכְּרוּם אוּכְמִין *fuligine*, כְּקִדְרָא *ut sint atri instar ollae*. Syrus: *omnis facies erit nigra sicut* ܐܘܟܡܐ ܕܩܕܪܐ *nigredo ollae*. Alii vero melius cum Aben-Esra פָּארוּר ad פְּאֵר, *elegantia, nitor* referunt, vertuntque: *omnes facies contraxerunt in se*, i. e. retraxerunt, removerunt *pulchritudinem*, collato וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם infra vs. 10. IV, 15. Legitur haec ipsa nostra phrasis et Nah. II, 11., ad quem locum Hieronymus: „Prae magnitudine metus facies in

in ollarum similitudine videntur exustae, tabidae, et pallore deformes." N. G. Schroederus (apud Everardi Kreenen Notis in Nahumum) nomen פארור derivatum existimans a specie Pihlel verbi פֵּאֵר (quasi pro פַּאֲרוּר) micare, exponit colorem flammeum, qui fit pallor luridus et intensior, qualem homines saepe contrahunt vel ex morbo diurno, vel ex consternatione subita, prout Jesajas XIII, 8. iis, qui vehementer consternati sunt, facies tribuit flammarum, id est, referentes flammeum colorem.

7. כְּגִבּוֹרִים יְרוּצוּן *Sicut strenui* milites *currunt*, non fatigantur, cf. Ps. XIX, 6. כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה *Ut viri bellatores*, Num. XXXI, 28. Hieronymus: „haud dubium, quin *locustae*." יַעֲלוּ חוֹמָה *Ascendunt murum*, „ut murorum sublimitas impetum fortium prohibere non valeat, et nequaquam per portas, sed per muros ingrediantur," ait Hieronymus. Horti sepimentis circumdati aeque locustarum vastationi sunt subjecti, quam campi patentes. Cf. vs. 9. וְאִישׁ *Quisque enim*, ut Ezech. I, 9. VII, 16. IX, 1. בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן *In viis suis*, s. *per vias suas incedunt*, non est, quod eorum cursum vel impediat, vel immutet. וְלֹא יְעַבְּטוּן אֹרְחוֹתָם *Nec pervertunt semitas suas*; ita recentiorum plerique vertunt, verbo עָבַט collato cum cognato עָבַת *intorquere*, *pervertere*, Mich. VII, 3. Sensus ex contextu patet. LXX. Καὶ οὐ μὴ ἐκκλίνωσι τὰς τρίβους αὐτῶν. Hieronymus: *non declinabunt a semitis suis*, et eodem plane modo Syrus. Sed Chaldaeus: וְלָא מְעַכְּבִין אָרְחָתְהוֹן, *nec morantur vias suas*, vel, *moram faciunt in viis suis*. Quam *morandi*, *tardandi* significationem verbo Hebraeo vindicare student ex notione vocis עֲבוֹט, *pignus*, quia quod pignori datum, vel in depositum traditum est, inhibetur et retinetur, donec pretium, quo oppigneratum est, solutum sit. Verbum עָבַט in Cal denotat *mutuum accipere*, et in Hiphil *mutuo*

 dare,

dare, Deut. XV, 6. 8. XXIV, 10. Unde fortaſſis verti poſſit: *neque permutant ſemitas ſuas*, inſtar ordinatiſſimi militis procedunt, non evagantur extra ordines. Quod quam apte de locuſtis dictum ſit, Hieronymus, teſtis αὐτόπτης, ediſſerit, ita ſcribens in Commentario ad h. l.: „Hoc nuper in hac provincia (Palaeſtinae) vidimus. Cum enim locuſtarum agmina venirent, et aerem, qui inter coelum et terram eſt, occuparent, tanto ordine ex diſpoſitione jubentis Dei volitant, ut inſtar teſſerularum, quae in pavimentis artificis figuntur manu, ſuum locum teneant, et ne puncto quidem, ut ita dicam, ungueve tranſverſo, declinent ad alteram."

8. וְאִישׁ אָחִיו *Alter etiam alterum*, Geneſ. XXXVII, 19. Exod. X, 13. לֹא יִדְחָקוּן *Non premunt*, ſ. premendo repellunt; cf. verbum Jud. II, 18. LXX. Ἕκαςος ἀπὸ τῦ ἀδελφῦ αὐτῦ ἐκ ἀφέξεται, quod Arabicus interpres ſic expreſſit: وكل واحد من اخيه لا يهرب, *et quisque eorum non fugiet a fratre ſuo*, i. e. non ſeparabunt ſe unus ub altero. גֶּבֶר Sed *ſinguli*, *quisque*, Thren. III, 39. Proprie de hominibus dicitur, hic vero de locuſtis, quia easdem cum viris et ſtrenuis militibus comparavit vs. 5. et 7. בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן *In calle* ſ. *tramite ſuo* (1 Sam. VI, 12. Jeſaj. LIX, 7.) *incedunt*. Laudatur ordo in locuſtis et Proverb. XXX, 27., ut merito eas *exercitum ſuum magnum* vocet Deus infra vs. 25. וּבְעַד הַשֶּׁלַח *Etiam in tela* ruentes (יִפֹּלוּ), 2 Paral. XXXII, 5. Job. XXXIII, 18. לֹא יִבְצָעוּ *Non ſauciant* tela illas. בָּצַע h. l. idem eſt quod יִפְצְעוּ, 1 Reg. XX, 37., quemadmodum בָּכָה et פָּכָה, Ezech. XLVII, 2., עָבַשׁ et עָפַשׁ ſupra I, 17. ſignificationibus conveniunt. Significat vates, eſſe locuſtas moleſtiores et graviores quam hoſtes ex hominibus, quia nec gladii nec clauſae portae eas arcent. „Reliqua animalia," uti Bochartus ait, „viſo homine fugiunt; ſed haec hominem ultro impetunt. Proinde

Proinde cum nubes locuſtarum ingruit, omnes in aedibus latent, ne, ſi prodeant, eas provocent.“ Sunt, qui retenta verbi בָּצַע notione uſitata, *reſecuit*, verba לֹא יְבַצֵּעוּ vertant: *non abſcindunt*, abrumpunt, ſcil. curſum ſuum. Veteres in alia omnia abeunt. LXX. *Καὶ ἐν τοῖς βέλεσιν αὐτῶν πεσοῦνται, καὶ οὐ μὴ συντελεσθῶσι.* Similiter Syrus: *prae armorum ſuorum pondere cadunt, et rem ad exitum non perducent.* Ceperunt verbum בָּצַע *perficiendi* ſignificatu, quem Jeſaj. X, 12. Thren. II, 17. obtinet. Hieronymus in Commentar. ad h. l.: „Quod nos interpretati ſumus: *per feneſtras cadent, et non demolientur*, LXX. transtulerunt: *aggravati in armis ſuis ibunt, et in jaculis ſuis cadent, et non conſumentur*, quod nequaquam mihi videtur expoſitionis ordini convenire, ſed in eo errorem eſſe generatum, quia *Sala* [שֶׁלַח] verbum Hebraicum illi *jacula*, nos *feneſtras* intelleximus.“ Sed *feneſtrarum* verſu ſequ. nomine חַלּוֹנִים fit mentio; nec שֶׁלַח eam ſignificationem umquam habuiſſe conſtat. Chaldaeus: לַאֲתַר דְּאִנּוּן שְׁלִיחִין קָטְלִין וְלָא מְקַבְּלִין מָמוֹן, *in locum* (procedunt) *quo mittuntur, trucidant, nec recipiunt pecuniam.* Apparet interpretem verbum בָּצַע ſumſiſſe notione *quaeſtum faciendi*, ut Habac. II, 9. Prov. XV, 27.

9. בָּעִיר יָשֹׁקּוּ *Per urbem gradiuntur*, Jeſaj. XXXIII, 4. Nah. II, 5. בַּחוֹמָה יְרֻצוּן *In muro diſcurrunt*, vs. 4. 7. בַּבָּתִּים יַעֲלוּ *In domos adſcendunt*, ut Pharaoni etiam praedixit Moſes, Exod. X, 6. בְּעַד הַחַלּוֹנִים *Per* ipſas etiam *feneſtras*, Jerem. IX, 20. יָבֹאוּ כַּגַּנָּב *Ingrediuntur tanquam fur*; cf. Matth. XXIV, 43. Joh. X, 1. „Nihil enim,“ inquit Hieronymus, „locuſtis invium eſt, quum et agros, et ſata, et arbores, et urbes, et domos, et cubiculorum ſecreta penetrent.“ Theodoretus: *Οὐ πετόμεναι γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τειχῶν ἀνερπῦσαι, διὰ τῶν φωταγώγων εἰς τὰς οἰκίας εἰσίασι. Non ſolum enim*

 volan-

volando, sed et ad muros irrependo per fenestras in domus penetrans.

10. לפניו רגזה ארץ רעשו שמים *Coram eo*, locustarum agmine, *contremiscit terra, et coeli moventur.* Hieronymus: „Non, quod locustarum tanta vis sit, ut possint movere coelos, et terram concutere; sed quod adversa patientibus prae terroris magnitudine *coelum ruere et terra fluctuare* videatur.“ שמש וירח קדרו *Sol et luna obscurantur.* Similia, sed ex alia causa, vid. Jerem. IV, 28. Ezech. XXXII, 7. Mich. III, 6. Jesaj. L, 3. וכוכבים אספו *Et stellae retrahunt*, ut 1 Sam. XIV, 19. אסף ידך *Collige*, retrahe, *manum tuam.* Vel: *auferunt* hominibus, cf. IV, 15. Genes. XXX, 23. Ps. LXXXV, 4. נגהם *Splendorem suum*, Proverb. IV, 18. Hieronymus: „Prae multitudine locustarum, obtegentium coelum, sol et luna convertentur in tenebras, et stellae retrahent lumen suum; dum lumen posita in medio nubes locustarum ad terram non sinit pervenire.“ Plinius quoque XI, 29. *locustas solem obumbrare* scribit. Et Elmacinus *Histor. Saracen.* p. 98. refert, anno Hegirae 317. tantam in Aegypto locustarum multitudinem fuisse, ut impediret radios solis, ne terram attingerent. Plura vid. apud Bochartum T. III. p. 314.

11. ויהוה נתן קולו *Jova enim*, velut imperator, *dedit*, edidit, *vocem suam*, IV, 16. Ps. XVIII, 14. לפני חילו *Ante exercitum suum*, locustarum a se immissarum, vs. 25., cf. not. ad vs. 8. כי רב מאד מחנהו Quem recte sic dico, *nam magna valde* sunt *castra ejus*, cf. vs. 2. כי עצום עשה דברו *Nam fortis est qui exsequitur verbum suum*, jussa sua (cf. Ps. CIII, 20. CXLVIII, 8.), i. e. qui mandati sui exsequendi eos dedit ministros, atque hoc onus illis imposuit, is etiam instruit eos virtute ac fortitudine, ut nihil tam firmum sit, quod eos vel cohibeat,

beat, vel remoretur in mandatis ejus obeundis. כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה *Nam magnus*, gravis (cf. Hoſ. II, 2.) erit *dies Domini* (I, 15. Zephan. I, 14. Mal. III, 23.), qua ſummus judex terras inviſet, ut hominum crimina ulciſcatur, cujus appropinquantis diei praecurſores ſunt horrenda illa locuſtarum agmina, atque extrema ſiccitas, cf. not. vs. ad vs. 1. וּמִי יְכִילֶנּוּ *Et quis ſustinebit eum?* Mal. III, 1.

12. Minas excipiunt iteratae exhortationes ad poenitentiam. וְגַם־עַתָּה *Attamen etiam nunc*, q. d. ſi vel nunc ſaltem, poſt tot irritas admonitiones, reſipueritis, extremam perniciem evadendi aliqua ſpes erit. Cf. Jerem. XVIII, 7. 8. נְאֻם יְהוָה *Dictum Jovae*, cf. ad Hoſ XI, 11. שֻׁבוּ עָדַי *Convertimini ad me*, לְפוּלְחָנִי *ad cultum meum*, ut Chaldaeus recte. Vid. Hoſ. XIV, 1. et cf. Zachar. I, 4. בְּכָל־לְבַבְכֶם *Toto corde veſtro*, Deut. VI, 5. 1 Sam. VII, 3., i. e. ſerio ac bona fide. Cf. Jerem. III, 10. וּבְצוֹם וּבְבְכִי *Et cum jejunio et fletu*, I, 14. Jerem. XXXI, 9. וּבְמִסְפֵּד *Et cum planctu* ad conteſtandum dolorem ex peccatis conceptum. Hieronymus: „Senſus eſt: omnia, quae ſermone praeterito continentur, propterea ſum loquutus, ut vos comminatione mea terrerem. Unde *convertimini ad me in toto corde veſtro*, et animi poenitentiam *jejunio*, *et fletu et planctibus* indicate; ut nunc jejunantes poſtea ſaturemini, nunc flentes poſtea rideatis, nunc plangentes conſolemini." Ad hunc locum reſpici nonnulli exiſtimant Jeſaj. XXII, 12., ubi Jova dicitur Judaeos vocaſſe *ad fletum et planctum* (לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד). Ita Vitringa in *Typo Doctr. Prophet.* p. 36. „Jeſajam," inquit, „hanc vidiſſe prophetiam, ex collatione utriusque prudentibus liquebit. Nec obſtat, plagae a Joele denunciatae [deſcriptae] in hiſtoria illius temporis nullam exſtare memoriam, magis, quam quod *ingens* quoque *terrae motus*

volando, sed et ad muros irrependo per fenestras in domos penetrans.

10. לְפָנָיו רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמָיִם *Coram eo*, locustarum agmine, *contremiscit terra, et coeli moventur.* Hieronymus: „Non, quod locustarum tanta vis sit, ut possint movere coelos, et terram concutere; sed quod adversa patientibus prae terroris magnitudine *coelum ruere et terra fluctuare* videatur." שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ *Sol et luna obscurantur.* Similia, sed ex alia causa, vid. Jerem. IV, 28. Ezech. XXXII, 7. Mich. III, 6. Jesaj. L, 3. וְכוֹכָבִים אָסְפוּ *Et stellae retrahunt*, ut 1 Sam. XIV, 19. אֱסֹף יָדֶךָ *Collige*, retrahe, *manum tuam.* Vel; *auferunt* hominibus, cf. IV, 15. Genes. XXX, 23. Ps. LXXXV, 4. נָגְהָם *Splendorem suum*, Proverb. IV, 18. Hieronymus: „Prae multitudine locustarum, obtegentium coelum, sol et luna convertentur in tenebras, et stellae retrahent lumen suum; dum lumen posita in medio nubes locustarum ad terram non sinit pervenire." Plinius quoque XI, 29. *locustas solem obumbrare* scribit. Et Elmacinus *Histor. Saracen.* p. 98. refert, anno Hegirae 317. tantam in Aegypto locustarum multitudinem fuisse, ut impediret radios solis, ne terram attingerent. Plura vid. apud Bochartum T. III. p. 314.

11. וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ *Jova enim*, velut imperator, *dedit*, edidit, *vocem suam*, IV, 16. Ps. XVIII, 14. לִפְנֵי חֵילוֹ *Ante exercitum suum*, locustarum a se immissarum, vs. 25., cf. not. ad vs. 8. כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ Quem recte sic dico, *nam magna valde* sunt *castra ejus*, cf. vs. 2. כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ *Nam fortis* est *qui exsequitur verbum suum*, jussa sua (cf. Ps. CIII, 20. CXLVIII, 8.), i. e. qui mandati sui exsequendi eos dedit ministros, atque hoc onus illis imposuit, is etiam instruit eos virtute ac fortitudine, ut nihil tam firmum sit, quod eos vel cohibeat,

beat, vel remoretur in mandatis ejus obeundis. כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָֹה *Nam magnus*, gravis (cf. Hoſ. II, 2.) erit *dies Domini* (I, 15. Zephan. I, 14. Mal. III, 23.), qua ſummus judex terras inviſet, ut hominum crimina ulciſcatur, cujus appropinquantis diei praecurſores ſunt horrenda illa locuſtarum agmina, atque extrema ſiccitas, cf. not. vs. ad vs. 1. וּמִי יְכִילֶנּוּ *Et quis ſustinebit eum?* Mal. III, 1.

12. Minas excipiunt iteratae exhortationes ad poenitentiam. וְגַם־עַתָּה *Attamen etiam nunc*, q. d. ſi vel nunc ſaltem, poſt tot irritas admonitiones, reſipueritis, extremam pernicem evadendi aliqua ſpes erit. Cf. Jerem. XVIII, 7. 8. נְאֻם יְהוָֹה *Dictum Jovae*, cf. ad Hoſ XI, 11. שֻׁבוּ עָדַי *Convertimini ad me*, לְפוּלְחָנִי *ad cultum meum*, ut Chaldaeus recte. Vid. Hoſ. XIV, 1. et cf. Zachar. I, 4. בְּכָל־לְבַבְכֶם *Toto corde veſtro*, Deut. VI, 5. 1 Sam. VII, 3., i. e. ſerio ac bona fide. Cf. Jerem. III, 10. וּבְצוֹם וּבִבְכִי *Et cum jejunio et fletu*, I, 14. Jerem. XXXI, 9. וּבְמִסְפֵּד *Et cum planctu* ad conteſtandum dolorem ex peccatis conceptum. Hieronymus: „Senſus eſt: omnia, quae ſermone praeterito continentur, propterea ſum loquutus, ut vos comminatione [illegible] terrerem. Unde *convertimini ad me in toto corde* [illegible] et animi poenitentiam *jejunio*, *et fletu et planctibus* [illegible] cate; ut nunc jejunantes poſtea ſaturemini, [illegible] tes poſtea rideatis, nunc plangentes [illegible] Ad hunc locum reſpici nonnulli [illegible] XXII, 12., ubi Jova dicitur Judaeos [illegible] *et planctum* (לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד). Ita [illegible] *Doctr. Prophet.* p. 36. „Jeſajam," [illegible] prophetiam, ex collatione utriusque [illegible] bit. Nec obſtat, plagae a Joele [illegible] ptae] in hiſtoria illius temporis [illegible] riam, magis, quam quod [illegible]

ſub Uſia in eadem ſit praetermiſſus cujus tamen liquidiſſima mentio Amos I, 1. Zachar. XIV, 5."

13. וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם *Et ſcindite*, ſ. *lacerate cor veſtrum*, i. e. acerbiſſimo ob commiſſa peccata dolore concepto, ex corde veſtro vitia omnia abrumpite. Chaldaeus: וְאַעְדּוּ רֶשַׁע לִבְּכוֹן, *et auferte impietatem cordis veſtri.* Cf. Deut. X, 16. Pſ. LI, 19. Rom. II, 28. 29. וְאַל־בִּגְדֵיכֶם *Nec veſtimenta veſtra*, ut alioquin in magnis malis et in luctu faciebant, vid. e. c. Joſ. VII, 6. Kimchi: „Si laceraveritis cor veſtrum, et ab eo malam omnem cogitationem abstuleritis, non neceſſe habebitis ſcindere veſtes veſtras, ut fieri ſolet tempore afflictionis, et anguſtiae." וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם *Et redeatis ad Jovam, Deum veſtrum.* Jerem. IV, 1. Hoſ. XIV, 2. 3. Zachar. I, 3. Mal. III, 7. כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא *Quia benignus et miſericors eſt*, Exod. XXXIV, 6. Jon. IV, 2. Pſ. CIII, 8. CXLV, 8. Hieronymus: „Quia magna peccata magna delebit miſericordia." אֶרֶךְ אַפַּיִם *Tardus ad iram*, Num. XIV, 18. Nah. I, 3. Chaldaeus: מַרְחִיק רְגַז *differt iram.* וְרַב־חֶסֶד *Et multus*, abundans, *probitate*, clementia, Pſ. LXXXVI, 5. Chaldaeus: וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט *et multiplicat beneficia et veritatem.* וְנִחָם עַל־הָרָעָה *Quemque poenitet mali*, quod comminatus eſt, idque ſi peccator ſerio reſipiſcat. Exod. XXXII, 14. 2 Sam. XXIV, 16. Jerem. XVIII, 8. Jon. IV, 2. *Malum* intelligendum de calamitate in poenam immiſſa, ut Amos III, 6. Chaldaeus: וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַיְתָאָה בִישָׁא *et revocat verbum ſuum ab inducendo malum.* Hieronymus: „Ut ſi nos egerimus ſuper peccatis poenitentiam, et ipſum poeniteat comminationis ſuae, et mala, quae comminatus eſt nobis, non inferat, noſtraeque mutatione ſententiae, et ipſe mutetur."

14. מִי יוֹדֵעַ *Quis ſcit?* Eſt bene ſperantis in re difficili, ut Jon. III, 9., ubi rex Ninives ad reſipiſcentiam

tiam excitasse legitur populum his verbis: *Quis scit, an reversurus sit, et poeniteat Deum, ut reverso eo ab aestu irae suae non pereamus?* Cf. 2 Sam. XII, 22. „Ne forsitan," ut Hieronymus scribit, „desperarent scelerum suorum magnitudine, aut magnitudo clementiae divinae faceret negligentes." Bene Lutherus ad h. l.: „In nostra lingua phrasis haec: *Quis scit?* negative, seu potius dubitative sonat. Sed est aptissima poenitentis vox. Utrumque enim complectitur, et *sensum peccati*, qui facit, ut statuamus, Deum juste irasci, ac nos plectere; et *spem liberationis*, siquidem Deus natura benignus et placabilis est." יָשׁוּב וְנִחָם *Revertetur* Deus (ut Jesaj. LXIII, 17. Mich. VII, 19.) *et poenitebit* eum mali, quod minatus est, vs. 13. Aliter, sed minus bene, haec verba construunt et accipiunt Hebraei, Chaldaeum sequuti, qui sic vertit: *Qui scit, penes se esse peccata, abscedat ab eis, tum miserebitur ejus.* Pro quo Abendana mavult: *et poeniteat eum* peccatorum. Salomo Ben-Melech: *Qui novit vias poenitentiae, convertatur; tum poenitebit Dominum bujus mali.* Ad *homines* referunt verbum יָשׁוּב. Sed planior est magisque perspicua verborum sententia, si interrogandi forma legantur, et verba יָשׁוּב et נִחָם ad Deum referantur. וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו *Et relinquet* Deus *post illud*, locustarum agmen, vs. 11. Alii, relato suffixo ad Deum: *relinquet post se*, i. e. post ea, quae perpetraverat, ira deposita. בְּרָכָה *Benedictionem*, ubertatem, Jesaj. LXV, 8., ut locustae non omnia penitus absumant. Ita ut offerre possitis מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם *fertum et libamen Jovae Deo vestro*, i. e. tantam fructuum ubertatem relinquet, ut oblationes praescriptas iterum exhibere possent, quas hactenus, in summa rerum omnium penuria, offerre non potuisse, questus erat vates supra I, 9. 13.

15. תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן Quare *clangite buccina*, ad populum convocandum, vs. 1. Num. X, 7. קַדְּשׁוּ צוֹם

Sanctificate, indicite, *jejunium*, vs. 16. IV, 9. Vid. not. ad I, 14. קִרְאוּ עֲצָרָה *Convocate coetum*, I, 14.

16. אִסְפוּ־עָם *Congregate populum* ad publicas supplicationes, I, 14. קַדְּשׁוּ קָהָל *Sanctificate*, indicite, *congregationem* solennem, cui omnes mundi et rite praeparati adesse debuerunt, Exod. XIX, 10. 14. קִבְצוּ זְקֵנִים *Congregate senes*, vid. not. ad I, 14. אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיוֹנְקֵי שָׁדָיִם *Congregate* etiam *infantes et sugentes ubera* (Psalm. VIII, 3.), persuasum enim erat antiquis, citius se posse impetrare veniam, si supplicantibus sibi una adjungerent infantes; cf. Judith IV, 7. 8. יֵצֵא חָתָן *Exeat* etiam *sponsus*, qui alioqui a publicis exemtus erat officiis, veluti a disciplina militari, Deuter. XXIV, 5. מֵחֶדְרוֹ *E conclavi suo*, nuptiali, Jud. XV, 1. ad publicam supplicationem, jejunium ac preces. וְכַלָּה *Et sponsa*, Jesaj. LXI, 10. מֵחֻפָּתָהּ Egrediatur *e thalamo suo*, Ps. XIX, 6. Omnis nuptiarum pompa in hoc publico luctu insuper habeatur, festiva quaeque atque laetitia signa evanescant, cf. Jesaj. XXII, 12. 13.

17. בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ *Inter vestibulum* templi *et altare* holocaustorum, quod a Paral. VIII, 12. a Salomone exstructum dicitur ante portam in atrio interiore. Significatur atrium sacerdotum, sive interius, in quo sacrificia praeparare solebant, proxime ante templum, ut Ezech. VIII, 16. Unde patet, referenda haec esse ad illud tempus, quo templum, vestibulum et altare adhuc salva et integra erant. יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה *Fleant sacerdotes, Jovae ministri*, I, 9. 13. חוּסָה *Parce*, Ezech. XX, 17. Nehem. XIII, 22. עַל־עַמֶּךָ *Populo tuo*, vs. 18. 26. IV, 2. Deut. IX, 26. וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ *Ne des haereditatem tuam*, populum tibi peculiarem, IV, 2. 1 Reg. VIII, 51. Jesaj. LXIII, 14. לְחֶרְפָּה *In opprobrium*, vs. 19. Ps. XLIV, 14. לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם *Ut dicterio in eos utantur populi*, cf. Deut. XXVIII, 37. ubi Israe-

Iſraelitae a Jova deſciſcentes dicuntur fore לְשַׁמָּה לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים, *in ſtuporem, in parabolam, et in dicterium inter omnes populos.* Ita et 1 Reg. IX, 7. Jerem. XXIV, 9. Job. XVII, 6. מָשָׁל, *proverbium*, malo ſenſu uſurpatur pro *dicterio, convitio.* Sed veteres omnes מְשָׁל h. l. *dominatus* notione capiunt, quam verbum obtinet Deut. XV, 16. Pſ. CVI, 41. Thren. V, 8., vertuntque: *ut dominentur iis gentes.* Qua adſcita interpretatione ſenſum hujus loci exponit Petrus a Figeiro apud Pocockium hoc modo: „*Parce populo tuo*, auferendo ab eo locuſtarum iſtam plagam, quae ſi amplius deſaevierit et graſſata fuerit, extremam inducet famem, atque ita cogetur populus tuus ad levandam famis neceſſitatem, in aliarum gentium regiones transfugere, et apud eas pro pane ſervire, et imperium earum, nec non opprobria, ſuſtinere, non ſecus ac olim in Aegyptum confugerunt et ſervi facti ſunt.“ לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים *Ne forte dicant inter populos*, ut Exod. XXXII, 12. Pſ. LXXIX, 10. אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם *Ubi eſt Deus eorum?* ubi eſt Deus ille, quem a ſe unis noſci et coli jactitabant? Hieronymus: „quem ſibi praeſulem, quem defenſorem eſſe jactabant.“ Cf. Mich. VII, 10. Pſ. CXV, 2.

18. וַיְקַנֵּא יְהוָה *Tum utique aemulabitur*, zelum ſuum demonſtrabit *Dominus*, Ezech. XXXIX, 25. Zach. I, 14. Verbum ob praepoſitum Vau, quod *converſivum* Grammaticis dictum, proprie in Praeterito vertendum. Loquitur enim vates de futuris in Praeterito, ut in viſione. Sic etiam ſub verbis praeteritis enunciantur futura 2 Paral. XV, 4. לְאַרְצוֹ *Pro terra ſua*, „quam prius quaſi alienam contemſerat, et paſſus fuit locuſta vaſtante populari,“ uti ait Hieronymus. Cf. Num. XI, 29. הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי *Num zelo commotus es pro me?* mei cauſſa? Noſtrorum verborum ſenſus igitur hic erit: Jova magno affectu afficietur, ita ut quod noxioſum et damno-

damnosum populo suo, procul sit remoturus, quodque in bonum ejus cedat procuraturus. *Zelotypum esse* h. l. indicare, benevolentia atque favore terram prosequi, manifestum est ex eo quod additur: וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ *Miserebitur populi sui*, quo innuit Deus, se pro justa sua severitate, quam commeriti erant, eos non esse tractaturum, sed serio poenitentibus commissa condonaturum. Cf. Amos VII, 2. 6.

19. וַיַּעַן יְהוָה *Et respondebit Jova*, nec tacebit ad serias populi sui preces. Hieronymus: „Et in tantum pepercit poenitentibus, ut eos dignos sua responsione faceret, diceretque: quoniam omnes fruges vestras locusta, bruchus, rubigo vastavit, ideo dabo vobis frumentum, et caetera, quae propheta describit." הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם *Ecce! missurus*, daturus sum, *vobis*, cf. Deut. XXVIII, 12. Hos. II, 10. אֶת־הַדָּגָן *Frumentum*, cf. Hos. II, 11. 14. וְהַתִּירוֹשׁ *Et mustum*, in oppositione ad I, 10. וְהַיִּצְהָר *Et oleum*, vs. 24. וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ *Et satiabimini eo*, vs. 26. Oppositum vid. I, 16. 18., et similem verbi constructionem Prov. XXV, 16. וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם *Nec dabo vos amplius opprobrium inter gentes*, non amplius aliis gentibus contemtui eritis, tanquam populus indigens, cujus Deus non par esset ei succurrendo, vel quem plane deseruisset. In hunc sensum Chaldaeus: *neque dabo vos amplius opprobria famis inter populos*.

20. וְאֶת־הַצְּפוֹנִי *Septentrionalem* autem illum hostem, locustarum exercitum, vs. 10. Recte Aben-Esra et Kimchi notant, locustas vocari *septentrionales*, quia a plaga septentrionali venerunt. Sic et Lightfoot in *Chronol. V. T. Opp.* T. I. p. 94. „Irruperant," inquit, „locustae ea parte terrae, quae *septentrioni* obvertitur, qua Syriam atque Hamatham spectat, et velut ordinata acie

acie pergentes (vs. 5.) devorarunt, quidquid obvium erat, procedentes verſus partem meridionalem: illic vero, ubi deflectebant, deſcendentes infra extrema maris mortui, ſterilitas regionis fame adflixit illas, quae regionem totam fame adflixerant." Alii *aquilonares hoſtes*, Aſſyrios, vel Chaldaeos intelligunt. Sic Hieronymus: „Et Aſſyrium atque Chaldaeum, qui ab aquilone eſt. Saepe commonui, ſub translatione locuſtarum deſcribi impetum Chaldaeorum, quo Judaea vaſtata eſt. Itaque ſervat metaphoram in reliquis, et juxta ſitum provinciae ſic loquitur, quaſi non de hoſtibus, ſed de locuſtis referre videatur." Sed cf. not. vs. 5. 9. 11. et I, 4. אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם *Removebo a vobis*, IV, 6. וְהִדַּחְתִּיו *Et impellam* ſ. *propellam eum*, 2 Sam. XV, 4. אֶל־אֶרֶץ צִיָּה *Ad terram ſiccitatis* ſ. ſiticuloſam, Hoſ. II, 5. Pſ. LXIII, 2. וּשְׁמָמָה *Et ſolitudinis*, ſ. deſolatam, i. e. in Arabiae deſerta. Cf. Deuter. VIII, 15. אֶת־פָּנָיו *Facies* nimirum *ejus*, i. e. primam illius partem, quae ad mundi faciem, ſ. ortum converſa eſt. Druſius: „Frontem exercitus innuit, ſive primum agmen, quod Graeci ſimiliter πρόσωπον vocant." אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי Propellam *in mare orientale*, i. e. mortuum, ad orientem Hieroſolymae ſitum. Hieronymus: „Illud intellige, in quo fuit quondam Sodoma et Gomorrha, Adama et Seboim, quod nunc *mortuum* nominatur, eo quod nulla ibi vivant animantia." Vid. Ezech. XLVII, 18. Zachar. XIV, 8. וְסֹפוֹ *Et extremum ejus*, tergum agminis, vel poſtremum agmen. אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן *In mare poſterum*, i. e. occidentale mediterraneum; vid. not. Deut. XI, 24. et ad rem cf. Exod. X, 19. et ad eum loc. not. Plinius *Hiſt. Nat.* XI, 29. *Gregatim ſublato vento, in maria aut ſtagna decidunt. Forte hoc caſuque evenit.* Auſtralium locuſtarum, obſervante Bocharto, non meminit, quia quum Jeruſalem ſita fuerit in extremo fere auſtro terrae Canaan, auſtrales paucae fuerunt reſpectu urbis, et ſub aliis comprehen-

prehensae. וְעָלָה בָאְשׁוֹ *Et adscendet foetor ejus*, Iesaj. XXXIV, 3. Amos IV, 10. וְתַעַל *Ascendet*, inquam, „in nares praetereuntium," ut Kimchi addit. צַחֲנָתוֹ *Putor ejus*; id enim notare vocem hebraeam, hoc solo loco obviam, docet non solum contextus, verum et Syriacum ܨܚܢ, *impudicus*, *sordidus*, *contaminatus fuit*, cui cognatum Arabicum صنخة *spurcitia*, *sordes*. Vid. N. G. Schroederi *Observatt. ad Origg. Hebrr.* Cap. V. §. IV. V. §. 73. sequ. כִּי *Quia*, alii: *postquam*, coll. Job. I, 5. הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת *Magnum fecit se faciendo*, Vulgatus: *quia superbe*, Syrus: *quia insolenter egit*. Chaldaeus: אֲרֵי אַסְגִּי לְמֶעְבַּד בִּישִׁין *quia multiplicavit facere mala*, i. e. plurima et maxima damna vobis intulit; cf. similem locutionem 2 Reg. XXI, 6. Dan. VIII, 4., et ex opposito hic sequentem vs. 21., ex quo tamen collato et vs. 26. haec verba non male de Deo accipi poterunt: *quia magnus est in suis operibus* Jova. Grotius refert, quae hoc versu leguntur, ad exercitum Sanheribi peste deletum, 2 Reg. XIX, 22. Jesaj. XXXVII, 20. Sed quam apte haec omnia locustis conveniant, liquebit cum ex iis quae hactenus annotavimus, tum ex ipsius Hieronymi verbis ad h. l.: „Etiam nostris temporibus," inquit, „vidimus agmina locustarum terram texisse Judaeam, quae postea misericordia Domini — vento surgente, in mare primum et novissimum [mortuum et mediterraneum] praecipitata sunt. Cumque littora utriusque maris acervis mortuarum locustarum, quas aquae evomuerant, implerentur, putredo earum et foetor in tantum noxius fuit, ut aerem quoque corrumperet, et pestilentia tam jumentorum, quam hominum, gigneretur."

21. אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה *Ne igitur time tibi, o terra!* Propheta concludit laetis promissis pluviae post siccitatem, et florentium arborum et agrorum post vastationem

a

e locustis illatam. Hieronymus: „Omnibus, quae supra fuerat comminatus, nunc contraria pollicetur.“ גִּילִי וּשְׂמָחִי *Exulta* potius *et laetare*, vs. 23. Zephan. III, 14. Cf. supra I, 10. כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת *Quia magnificavit Jova facere*, 1 Sam. XII, 24. Jesaj. XXVIII, 29. Ps. CXXVI, 2. 3. Chaldaeus: אֲרֵי אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד בִּיךְ טָבִין לְעַמֵּיהּ *Quia magnifice egit Jova faciendo in te bona populo suo.* Kimchi: „Oppositum hoc ei, quod vs. 20. dictum de locustis, quae plurima et gravissima mala intulerant.“

22. אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי *Ne* etiam *timeatis bestiae agri*, oppositum ei quod dictum I, 18. 20. כִּי דָשְׁאוּ *Nam germinarunt*, vel *herbuerunt*, Cal hoc solo loco occurrit; cf. Hiphil Genes. I, 11. נְאוֹת מִדְבָּר De quibus I, 19. 20. dixerat: *ignis exussit pascua deserti.* כִּי־עֵץ *Nam arbor*, i. e. collective: omnis generis arbores, ut Genes. I, 11. נָשָׂא פִרְיוֹ *Ferunt* poma s. *fructus suos*, Ezech. XXXIV, 27. XXXVI, 8. תְּאֵנָה וָגֶפֶן *Ficus et vitis*, I, 7. 12. נָתְנוּ חֵילָם *Dant vim suam*, i. e. varios fructus suos; cf. similem loquutionem Genes. IV, 12. Hieronymus: „Haec autem, quia a Domino repromissa sunt, credimus juxta literam accidisse, et sterilitatem praeteritam novis frugibus compensatam, ut quicquid locusta, bruchus et rubigo et eruca consumserat, annis sequentibus impleretur.“

23. וּבְנֵי צִיּוֹן *Et vos, filii Zionis*, i. e. vos incolae Hierosolymae, cujus pars erat aedificata in monte Zion. גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם *Exultate et laetamini in* s. *de Jova Deo vestro*, cujus favorem resipiscentia vobis iterum conciliastis; Ps. XXXII, 11. כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה *Nam dabit vobis pluviam tempestivam*, ut mox altero hemistichio, et Ps. LXXXIV, 7. Alii cum Chaldaeo et Hieronymo vertunt *doctorem*, quem sane vox hebraea

deno-

denotat Jesaj. IX, 14. Habac. II, 18. Job. XXXVI, 22. Hoc vero loco, inter promissa resarciendorum a locustis illatorum damnorum, *doctoris* mentio plane aliena. Nec de eo cogitasset quisquam, nisi additum legeretur לִצְדָקָה, quod *ad justitiam* vertendum arbitrati sunt. Vidit tamen jam Calvinus, hunc sensum: *dabo vobis doctorem ad justitiam*, non ferre *circumstantiam loci*, monuitque Liveleus, לִצְדָקָה hic esse: *justâ mensurâ*, i. e. pluvia (מוֹרֶה), quae frugibus maturandis et abunde proferendis satis sit, ut nihil desit, quod opus est, vel abundet ultra quod sat est; horum enim utrumque frugibus nocet. Hac ratione pondera integra vocantur *justa*, et mensurae, quibus ad perfectionem nihil deest, aut superest, dicuntur *justa* Levit. XIX, 36. וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם *Et descendere faciet vobis pluviam*, Ezech. XXXIV, 26. Nomen גֶּשֶׁם in genere *pluviam* significat, quum duo quae sequuntur, מוֹרֶה, *tempestiva* s. *matura pluvia*, et מַלְקוֹשׁ, *serotina pluvia*, eas in specie denotent, quae certo decidunt tempore; prior quidem post jactam sementem, quae efficit, ut frumentum crescat, posterior, cum seges in culmos et spicas succrevit, et grana turgescunt, qua efficitur, ut seges ad justam maturitatem perveniat. Cf. Deut. XI, 14. et ad eum loc. not. בָּרִאשׁוֹן *In primo* statim *tempore*, i. e. quam primum erit tempestivum, aut necessarium. Vel: *in primo mense*, Ezech. XXIX, 17. XLV, 28., quo matura vel seria pluvia opus est; cf. ex Plinio not. supra ad I, 17. Chaldaeus: *primam pluviam tempore suo, et serotinam in mense Nisan.* Nempe pluvia *prima* descendit in mense *Marchesvan*, sive Octobri, *serotina* vero in mense *Nisan* s. Martio. Alii verbis מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן rem plane novam et inauditam promitti existimant; fore nimirum, ut utraque pluvia, prima et serotina, uno mense primo cadat, adeo ut quam alias nonnisi sex mensium spatio fruges adeptae erant maturitatem, eandem unius mensis decursu adeptu-

adeptutae sint. Sunt praeterea, quia בָּרִאשׁוֹן capiant pro כְּבָרִאשׁוֹן, *sicut in priore* tempore, sicut in prioribus temporibus. Ita LXX. Καθὼς ἔμπροσθεν. Vulgatus: *sicut in principio*. Syrus: ܐܝܟ ܕܡܢ ܩܕܝܡ *ut antea.*

24. וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת *Et implebuntur areae*, 1 Sam. XXIII, 1. בָּר *Frumento*, Genes. XLI, 35. Amos V, 11. Cf. supra I, 10. 17. וְהֵשִׁיקוּ *Et redundabunt;* ita hoc verbum, praeter hunc locum infra tantummodo IV, 13. obvium, veteres omnes vertunt, rei et contextui satis convenienter. Pocockius illud illustrat ex Arabico ساق (pro سوق), *impellere*, in Conjug. VI. *se invicem sequi, et tam arcte ire, ut alius alium premat* vel *trudat*, et in VII. *fluxit* et *progressus est*, quo denotetur abundantia, qua res rebus succedunt. הַיְקָבִים *Lacus torcularium*, Jesaj. XVI, 10. תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר *Mustum et oleum*, vs. 10. Cf. Prov. III, 10. Hisce tribus, quae hoc versu commemorantur, *tritico*, *musto*, s. *vino*, et *oleo*, comprehenduntur omnia ad hominis usum necessaria. Quemadmodum illorum defectu fames et omnium rerum ad vivendum necessariarum inopia describitur, ita contra ex eorum abundantia fertilitas omniumque rerum copia innuitur.

25. וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם *Et compensabo vobis*, Jesaj. LVII, 18. אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה וגו׳ *Annos quos comederunt*, i. e. fruges quas annis superioribus consumserunt *locustae*, de quarum nominibus vid. supra ad I, 4. חֵילִי הַגָּדוֹל *Exercitus meus magnus*, vs. 2. 11. אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם *Quem misi contra vos*, ad vos castigandos.

26. וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ *Et comedetis comedendo, et saturando* scil. saturabimini, vs. 19. Habebitis quod edatis abunde, nec inopia laborabitis. וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם *Et laudibus celebrabitis nomen*, famam, *Jovae, Dei vestri*, Jesaj. LXII, 9. אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם

 Qui

Qui egit vobiscum, cum puniendo, Zachar. I, 6., tum benefaciendo resipiscentibus, Num. X, 32. לְהַפְלִיא *Ad miraculum usque*, mirifice, Jesaj. XXIX, 14. Ps. XXXI, 22. Nonnulli arbitrantur miraculum in eo consistere, quod jam uno anno illis velit restituere, quantum quatuor praeterlapsis annis redundasset, ni a locustis fuisset absumtum. וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם *Nec erubescent populus meus in aeternum*, nunquam in posterum aliis gentibus opprobrio exponetur, ut questus est supra vs. 17. Eadem formula repetita vs. 27.

27. וִידַעְתֶּם *Et scietis*, beneficiis maximis in vos collatis experiemini, cf. IV, 17. כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי *Quod in medio Israelis ego*, me iis sospitatorem atque salutis defensorem adesse, cf. Hos. XI, 9. Deuter. XXXI, 17. וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם *Et ego Jova Deus vester*, Hos. XIII, 4. וְאֵין עוֹד *Et nullus adhuc*, praeter me nullus, cf. Jes. XLIII, 11. 12. XLIV, 6. 8. וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם Vid. vs. 26.

Cap.

Cap. III.

Argumentum.

Pergit vates in promissis laetis faciendis, polliceturque, fore aliquando felicissimam aetatem, qua non solum omnes Israelitae divino beneficio summo religionis studio, divinorumque institutorum intelligentia perfundantur, verum et omnes ex quacunque gente veri numinis cultores in ejusdem beneficii partem esse venturos (vs. 1. 2. 5.). Illam vero ingentem rerum vicissitudinem, quacum hostium nominis Judaici interitum conjunctum fore intelligitur ex Cap. IV., praegressura denuntiat ostenta atque prodigia horrenda, vs. 3. 4.

Peculiaribus commentationibus hoc vaticinium illustrarunt Frid. Guil. Dresde, Theologus quondam Vitebergensis, in Programmatibus duobus, quae inscripta sunt: *Comparatur Joelis de effusione Spiritus Sancti vaticinium cum Petrina ejusdem vaticinii interpretatione*, Viteberg. 1782. 1783. 4., atque Thom. Christ. Tychsen, Philologus Gottingensis, in Programmate Pentecostali: *Inest illustratio vaticinii Joelis C. III.*, Goett. 1788. 4.

1. וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן *Fiet etiam postea*, post ea, quae in superioribus praenuntiata sunt, post restitutam terrae Judaicae foecunditatem, et post reductos ab exilio popu-

 lares,

lares, coll. IV, 1. 2. 20. LXX. Μετὰ ταῦτα, pro quo Petrus Actor. II, 17. ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις dixit, quocum Kimchi convenit, qui h. l. אַחֲרֵי־כֵן idem esse affirmat, quod בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, *extrema aetate*, qua formula tempora Messiana intelligi vel patet ex Jesaj. II, 2.; permutaturque ea phrasis cum אַחֲרֵי־כֵן Jerem. XLIX, 6., coll. XLVIII, 47. אֶשְׁפּוֹךְ *Effundam*, effuse dabo. Potest quoque verti: *perfundam*, seu *imbuam*, quia cum עַל construitur. Hieronymus: „Verbum *effusionis* ostendit muneris largitatem." Bene Abarbenel: „Significat, abundantem fore cognitionem et notitiam Dei." Eam enim *spiritu divino*, רוּחִי, indicari, non dubium. „*Spiritus Jebovae*, רוּחַ יְהוָה," inquit Tychsen, „non prophetis tantum tribuitur, qui divino afflatu sive impulsu loquuntur, Jesaj. LXI, 1. [cf. not. nostr. ad Jes. XI, 2.]; sed etiam artificibus, heroibus, poetis, et omnibus omnino, qui insolito impulsu, vi atque virtute aliquid efficiunt, 1 Sam. X, 6. XVI, 13. Genes. XLI, 38., ut omnino notet *vim* et *virtutem divinam*, adnexa saepe augendi et instaurandi notione, Jesaj. XXXII, 15. XLIV, 3. Ezech. XXXIX, 29. Quomodo hic quoque capiendum esse videtur, ita tamen, ut inprimis ad instaurandam religionem rerumque divinarum intelligentiam referatur." עַל־כָּל־בָּשָׂר *Super omnem carnem*, quod recte Arabs vertit: *super omnem carne praeditum*, i. e. super omnes homines, non super Judaeos solos, aut super Israelitas. Recte Abarbenel: „Certissime haec phrasis complectitur *omnes homines*, cujuscunque sint nationis, ut Jesaj. LXVI, 23. Ps. CXLV, 21." וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם *Et prophetabunt filii vestri filiaeque vestrae.* „נִבָּא est *prophetico modo* et *auctoritate loqui*, sive omnino, prophetae loco esse, posito eximio officii prophetici actu pro universa dignitate prophetae. Haec autem non ad oracula solummodo edenda revocari debet. Prophetae enim apud Hebraeos ministri erant et familiares

Jeho-

Jehovae, divinae voluntatis interpretes, legum divinarum statores, qui non modo impulsu divino oracula edebant, sed etiam summo cum studio legibus Mosaicis operam dabant, ad easque observandas populares suos cohortabantur, quae omnia comprehendit prophetae nomen atque officium. Igitur hic non tam praedicere videbitur Noster, fore, ut omnes oracula edant, quam potius hoc, fore tempus, quo non, ut alias solitum, paucos quosdam prophetas familiaritate sua dignetur Jehova, sed quo omnes eo honore, et cum summo numine commercio, ea divinarum rerum intelligentia fruantur, quibus alias prophetae. Eundem sensum exhibent sequentia: זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן *Senes vestri somnia somniabunt*, scilicet divinitus missa [cf. Job. XXXIII, 15. 16.], בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ, *juvenes vestri visiones videbunt*. Sunt haec alia revelationis, sive commercii divini genera, quibus prophetas saltim, aut alios paucos per eximium favorem dignari putaretur Jehova, quos sive per somnum (2 Sam. VII, 3. Dan. IV, 1. VII, 1. Zachar. I, 8.), sive per visum aliquod de voluntate sua certiores redderet. Ceterum haec genera antiquitus erant solennia (Num. XII, 6.), unde Samuelis aetate a *videndo* dicti viri divini (1 Sam. IX, 9.), et sermones eorum חָזוֹן, ipsumque verbum חָזָה cum דָּבָר conjungitur Amos I, 1. Jesaj. II, 1., ducta a potiori denominatione. Utrumque igitur nihil aliud erit, nisi, intimiore eos familiaritate dignabitur Jehova, atque omnes divinorum virorum loco erunt. Notanda autem hic orationis concinnitas, et poetae in jungendis verbis delectus, quod *senibus somnia* tribuat, quae debiliori aetati magis conveniunt, *juvenibus visiones*, utpote vividioribus ingeniis ad concipienda phantasmata promtioribus." Tychsen.

2. וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת *Etiam super servos et super ancillas*. „Tenendum est, totum locum poetice

 esse

esse enuntiatum. Quod primo dixerat כֹּל, *omnes*, mox per partes eundo amplificat: *senes*, *juvenes*, *servi*, *servae*, quae manifestum est, nihil aliud esse, nisi distributionem poeticam. Idem de praedicatis tenendum. Quum enim plures essent prophetiae, sive revelationis modi, sive per adflatum aliquem, et impulsum ad loquendum, sive per somnia et visiones, haec iterum distribuit poeta et singulis subjectis conjungit." Tychsen. בַּיָּמִים הָהֵמָּה *In illis diebus* Messianis, vid. not. ad vs. 1. init. אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי *Effundam spiritum meum*, vid. ad vs. 1. „Videmus igitur, hoc Joelis vaticinium eandem continere de instauranda olim religione praedictionem, quam aliis verbis alii prophetae passim describunt, cum tempora canunt, quibus omnes divinitus edocti futuri sint, Jesaj. LIV, 13., et novas leges laturus sit Jehova, animis civium inscribendas, Jerem. XXXI, 33., novamque mentem habituri sint Israelitae, Ezech. XXXVI, 27, adde Jesaj. XI, 6. LIX, 21." Tychsen. Ceterum, si quae h. l. praedicit Joel, unquam impleta fuerint, eventus omnino erit referendus ad ea, quae Actor II. narrata leguntur, ad quae et Petrus ibidem vs. 17. seqq. illa refert.

3. Ad temporum, quae vs. 1. 2. canunt felicitatem, potissimum pertinet, ut populus Jovae dilectus ab hostium vexationibus securus reddatur. Quod ita praestiturum Deum promittit Noster, ut gentes Judaeis inimicas ille horrenda strage sit perditurus. Eam vero dira praesagient prodigia, quae vs. hoc et sequenti describit. וְנָתַתִּי מוֹפְתִים *Et dabo prodigia*, *τέρατα*, ut LXX. h. l. vertunt, Deut. VI, 22. Jerem. XXXII, 21. Quae vero hic ostenta Dei judicis, de hostibus Judaeorum poenas sumturi adventum praecessura enumerantur, semper magnarum calamitatum praenuncia esse existimata sunt. Veluti דָּם וָאֵשׁ *sanguis*, *et ignis*, quibus nonnulli horrendas

mutuas caedes, seditiones et intestina bella significari volunt, nos vero illa proprie intelligenda arbitramur, quemadmodum Livius *Hist.* L. XXII. Cap. 1. inter prodigia, quae ante pugnam ad Thrasimenum contigerunt, narrat *litora crebris ignibus fulsisse, et scuta duo sanguine sudasse; et milites quosdam ictos fulminibus, et solis orbem minui visum, et Praeneste ardentes lampades coelo cecidisse, et Arpis parmas in coelo visas, pugnantemque in luna solem; et Capenae duas interdiu lunas ortas, et aquas Caeretes sanguine mixtas fluxisse, fontemque ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis, et in Antiati metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse.* Initio belli Marsici *simulacra deorum sudavisse, et sanguinem fluxisse*, narrat Cicero de *Divinat.* L. I. c. 44. Claudianus *in Eutropium* L. I. init.

Semiferos partus, metuendaque pignora matri,
Et lapidum duras hyemes, nimboque minacem
Sanguineo rubuisse Jovem, puteosque cruore
Mutatos tandem mirari desinat orbis.

Lucanus *Pharsal.* L. I. vs. 524. seqq. monstra enumerans, quae bellum civile praecesserunt:

. . . . Superique minaces
Prodigiis terras implerunt, aethera, pontum.
Ignota obscurae viderunt sidera noctes,
Ardentemque polum flammis, coeloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Sideris, et terris mutantem regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno,
Et varias ignis denso dedit aere formas.

Quod in fine nostri versus legitur, תִּימְרוֹת עָשָׁן, obvium quoque Cantic. III, 6., alii *elationes fumi* vertunt, nomine priore ad נָשָׂא, *efferre*, relato; alii vero, Jod pro adventitio habentes, ut idem sit quod תִּמֹרִים, *palmae*, 1 Reg. IV, 29. 32. 35. 36., nostram dictionem interpretantur

tantur *palmas* ſeu *columnas fumi*, i. e. fumum in altum ductum, ſeu palmae vel columnae inſtar recta aſcendentem. Cui quidem ſententiae favet et phraſis plane ſimilis, עַמּוּד עָשָׁן, *columna ignis*, Jud. XX, 40., et Chaldaei interpretis auctoritas, qui pro תִּימְרוֹת h. l. יַמּוּדִין, *columnas*, poſuit. Cf. Lightfooti *Horr. Hebrr.* ad Act. II, 19. ubi locus ex Tractatu Talmudico Joma adducitur, quo fumus thuris ſacri dicitur עשן מתמר ועולה כמקל *fumus columnans, et aſcendens inſtar baculi.* *Columnae fumi* autem noſtro loco non tam fumi intelliguntur excitati incenſis ignibus coeleſtibus corporibus, nec fumi incenſarum urbium, ſed craſſi et atri vapores, qui inſolito modo e terra eſcendent, hominibusque terrorem et metum incutient.

4. הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ *Sol convertetur in tenebras*, i. e. eclipſi, quae calamitatum venientium praenuncia credebatur, ejus lumen deficiet. Lucanus *Pharſ.* L. I. vs. 540. ſeqq. de oſtentis bellum civile praenunciantibus:

Ipſe caput medio Titan cum ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus,
Involvitque orbem tenebris, gentesque coëgit
Desperare diem. . . . .

Virgilius *Georg.* I. vs. 466. de ſolis defectu ſub obitum Caeſaris tumultus illorum temporum praemonſtrante:

Sol etiam exſtincto miſeratus Caeſare Romam,
Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque aeternam timuerunt ſecula noctem.

וְהַיָּרֵחַ לְדָם *Et luna* convertetur *in ſanguinem*, i. e. in ruborem, ut in lunae obſcuratione per eclipſin fieri ſolet. Ovidius *Metamorphoſ.* L. XV. vs. 785. ſeqq. ſimiliter loquitur:

Signa

Signa dabant luctus superi haud incerta futuri;
Saepe faces visae, solis quoque tristis imago.
Caerulus et vultum ferrugine Lucifer atra
Sparsus erat, sparsi lunares sanguine currus.

לפני בוא *Antequam veniat*, 1 Sam. IX, 15. 2 Sam. III, 35. Ezech. XXXIII, 22. יום יהוה *Dies Jovae*, quo populos ad judicium coget, deque iis, qui Judaicum populum oppresserunt atque vexarunt, supplicia sumet, IV, 2, seqq. Cf. not. ad Ezech. XXX, 3. הגדול והנורא *Magnus ille et horribilis*, cf. II, 11. „De hoc die," inquit Dresde in Programmatum, quorum in Argumento mentionem fecimus, priore p. 22., „vehementer inter se dissentiunt. Alii 1) *eversionem Hierosolymorum per Chaldaeos*; alii 2) *diem*, *quo resurrexit Dominus*, aut *misit coelitus promissum Spiritum*; alii 3) *destructionem reipublicae Judaicae per Romanos*; alii 4) *exitium hujus universi*; alii 5) denique *duos*, aut etiam *tres postremos eventus conjunctim* innui existimant. Nec videntur per historiam et ipsius vaticinii indolem plures eventus commode sumi posse. Qui *ultimam* amplectuntur sententiam, coguntur tamen *comma sequens* de *solo eventu primo*, aut *secundo*, intelligere, quod nimis coactum videtur. Qui *quartae* favent, ne habent quidem, quo *comma sequens* referant. Qui *secundam* tuentur, habent quidem *prodigia*, sed non nisi secundae classis, seu *coelestia*. Qui *primam* defendunt, *terrestria* quidem habent *prodigia*, quae proferant, sed nulla vera *coelestia*. Qui *tertiae* denique patrocinantur, pares quidem non sunt solvendis omnibus hic obviis difficultatibus; videntur tamen laborare multo minoribus, quam reliquae omnes. Nam *primo* vix dubitari potest, quin hic idem dies significetur, qui etiam Malach. III, 23. praedicitur; nam eadem sunt utrobique verba, nec leguntur in scripturis sacris alibi. Apud Malachiam autem neque sermo potest esse de *excidio*

Hieroſolymitarum per Chaldaeos; vaticinatus enim eſt poſt jam ſolutam captivitatem Babylonicam, neque de *fine universi;* id enim non permittunt ſequentia, ex quibus potius, fatente ipſo Grotio, manifeſtum eſt, ingens et horrendum praedici exitium, quod Judaei a Romanis experti ſunt [?]. *Deinde* hoc exitium multa manifeſta in ipſo coelo antegreſſa eſſe prodigia, Josephus *de Bello Jud.* L. IV. c. IV. §. 5. et L. VI. c. V. §. 3. edit. Havere. ita teſtatur, ut vaniſſimus ſit, qui ea de re dubitare velit. Ad quod accedit, ſic quoque *omnia* vaticinii *ultimum* locum habere, qui hiſtoriae optime reſpondeat. Laborat tamen et haec ſententia *difficultate duplici*, prima quidem, quod ipſe Petrus videtur Actor. II, 22. docere, praedicta a Joele prodigia ex parte ſaltim jam ante mortem Domini accidiſſe; altera autem, quod prodigia a Joſepho commemorata praedictis a Joele exacte non conveniunt. Sed utraque difficultas apparens magis, quam vera mihi videtur. Etenim quod *primam* attinet, quid impedit, quominus ad notata a Joele prodigia ea quoque referamus, quae Matth. XXVII, 51—53. accidiſſe dicuntur? Cur autem his ſimilium in prodigiis a Joſepho traditis non diſerta fiat mentio, id vel propterea non mirandum videtur, quod idem illa adeo, quorum memoriam Matthaeus citato loco ſervavit, ſilentio praetermiſit, et praetermittere quoque ſuo jure potuit, ſi ipſe, quod etiam Joſephi allegata loca paene ſuadent, tales eventus pro non inſolitis, aut veris prodigiis, haberet." Verum urbi Hieroſolymitanae a Romanis exciſae et everſae nullo modo aptari poſſunt, quae mox vs. 5. de Zione et Hieroſolymis, ut locis, ad quae confugientes ſalvi ſint futuri, atque IV, 1. ſeqq. de reducendis illo ipſo tempore (בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא) Judam et Hieroſolymam Judaeis, congregandisque in valle Joſaphat

gen-

gentibus Judaeis inimicis, praenunciantur. Frustra igitur laborant, qui quonam tempore ea, quae hic praedicuntur, evenerint, inquirunt.

5. Docet, quinam a malis isto tempore ingruentibus salvi intactique mansuri sint. וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה *Et fiet, ut quicunque invocet nomen Jovae*, i. e. eum pro Deo vero agnoscat, ejusque auxilium imploret, vid. 1 Reg. XVIII, 24. 36. Jesaj. LXIV, 6. LXV, 1. Zachar. XIII, 9. Ps. LXXIX, 6. יִמָּלֵט *Eripietur*, e calamitatibus, quas prodigia vs. 4. enumerata praesagiebant, *salvus erit*, uti recte Hieronymus vertit. LXX. σωθήσεται. Genes. XIX, 17. Jesaj. XLIX, 25. Ps. CXXIV, 7. Dan. XII, 1. כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַםִ *Nam in monte Zion et Hierosolymis*, ubi erat Jovae templum et cultus Jovani praecipua sedes. תִּהְיֶה פְלֵיטָה *Erit ereptio*, liberatio, evasio, velut e strage et persequente hoste effugientis, Genes. XIV, 13. כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה *Quemadmodum dixit*, promisit, *Jova*, qualis promissio Jesaj. IV, 3. *Qui in Sione et Hierosolymis reliqui superfuerint, ii sancti dicentur, videlicet omnes Hierosolymitas ad vitam adscripti.* וּבַשְּׂרִידִים *Et inter residuos*, superstites, vid. de hac voce not. ad Jesaj. I, 9. אֲשֶׁר יְהוָה קֹרֵא *Quos Jova vocavit*, revocabit e terris exteris. Chaldaeus: וּבְשֵׁיזָבָא דִּי יְיָ זַמִּין *et liberabuntur illi, quos Jova destinat*. Quod sequutus Grotius, קָרָא *vocare*, hic loci idem, quod *destinare* esse perhibet. Jarchi similitudinem vult desumtam esse ab iis, qui ad convivium invitentur. Beato Tychsen hujus versus sensum exposuit: „*Sed qui Jovam colit tutus erit ab his rerum conversionibus. Salus enim erit Sionis et Hierosolymis, promittente Jova, atque apud omnes, quos ipse adducturus est.*" Verba haec, וּבַשְּׂרִידִים malim ita jungi, ut תְּהִי referatur ad verbum תִּהְיֶה, supplendumque: *etiam liberatio erit quemcunque* advo-

advocat Jehova, aut ad alia confugere non minus contorta. Simplicissimum est, repetere ex superioribus בִּירוּשָׁלִַם, quo valde augetur sententia, non Hierosolymis tantum securitatem fore ab imminentibus malis, sed apud exules quoque, qui erepti hostium gladio inter gentes dispersi adhuc essent, sive de Israelitis cogitaverit in Medos et Assyriam deportatis, sive de Judaeae civibus, quorum jam tum poterant aliqui per Assyriorum et Chaldaeorum incursiones abducti esse. *Vocare* (קָרָא) est revocare ab exsilio, ut Jes. XLI, 9. Jam arctissime cohaerent sequentia: tum enim, cum reducam exules Hierosolymorum, poenas repetam ab hostibus et oppressoribus gentis meae."

Cap. IV.

Argumentum.

Postquam pluribus descripsisset vates poenas et castigationes, quibus a Jova plectendae sint atque perdendae gentes Hebraeo populo infestae (vs. 1—17.), claudit sua vaticinia imagine felicissimi aevi, quo Judaea rerum omnium abundantia, securitate ab hostibus, et alta atque sempiterna pace fruetur (vs. 18—21.).

---

1. כִּי *Nam*, ut superius (III, 5.) promissis fidem faciam, et ostendam salvos futuros esse, qui ad Jovam atque sedem cultus ejus sese receperint. הִנֵּה *Ecce!* particula attentionem excitans, quae simul confirmat, quamvis gravia videantur atque dubia, quae jam praenunciat vates, attamen certo esse futura. בַּיָּמִים הָהֵמָּה *In*

In diebus illis novissimis, III, 1. 2. וּבָעֵת הַהִיא *Et tempore illo*, felicissima illa aurea aetate, de qua eaedem, quae hoc loco, dictiones usurpantur quoque Jerem. L, 4. 20. אֲשֶׁר אָשִׁיב *Quando*, s. *quibus reducam*, Jerem. XXXII, 44. XXXIII, 11. Quod in textu exstat, אָשׁוּב, idem notat, vid. Ps. CXXVI, 1. et ad eum loc. not. אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם *Captivitatem*, i. e. turbam captivorum *Judae et Hierosolymorum*, ut Ezech. XXXIX, 25. coll. XVI, 53. Videntur a Tyriis et Sidoniis, nec non a Philisthaeis, Aegyptiis et Idumaeis, qui Hebraeos vexasse et oppressisse satis clare innuuntur vs. 4. et 19., plures Judaei bellis capti in exteras terras deportati fuisse. Sed possit *reductione captivitatis Judae et Hierosolymorum* et omnino *rerum Judaicarum collapsarum restauratio* indicari, ut Job. XII, 10., ad quem loc. not. vid.

2. וְקִבַּצְתִּי *Et colligam*, congregabo, cf. Jesaj. LXVI, 18. Mich. IV, 12. Zeph. III, 8. אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם *Omnes gentes*, eas praesertim, quae populum meum male tractarunt, uti mox sequitur. וְהוֹרַדְתִּים *Et deducam eas*, quasi ad judicii et supplicii locum, Deuter. XXI, 4. Jerem. LI, 40. אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט *Ad vallem Josaphat*, cujus praeter hunc locum et infra vs. 12. alias in V. T. nulla facta reperitur mentio. Quidam hanc vallem volunt eandem esse cum ea, quae 2 Chron. XX, 26. dicitur vallis בְּרָכָה, *benedictionis*, quia Jovae benedicebat ibi Josaphat et ejus populus, ob insignem cladem, qua Deo operante hostes cadebant. Alii existimant esse vallem Hierosolymis propinquam, urbem inter et montem olivarum, ita dictam a sepulchro Josaphati ibi sito, quod parum probabilitatis habet, eo quod 2 Paral. XXI, 1. Josaphatus sepultus dicitur in civitate Davidis cum patribus suis, quorum sepulchra non nisi in monte Zionis intra civitatem fuerunt. Cf. *Ansichten von Palaestina* P. II. p. 5. Sed vix dubium est, nomen esse allegoricum,

eum, a vate fictum, quo fignificaret locum, quo *judicium exerciturus fit Jova* (יְהוָה שָׁפָט *Jova judicat*); et ultionem fumturus de populi fui hoftibus. Hinc Chaldaeus recte vertit: לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא, *ad vallem diremtionis judicii.* וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם *Ubi disceptabo cum illis*, ficuti quis eum, a quo injuria eft affectus, in jus vocat, Jef. LXVI, 16. Jerem. XXV, 31. *Zephan.* III, 8. Chaldaeus: וְאֶתְפְּרַע מִנְּהוֹן *vindictam de iis fumam.* Cf. Jef. XXXIV, 8. XXXV, 4. Pf. LXXIX, 10. עַל־עַמִּי *Propter populum meum*, propterea quod populum mihi charum vexarunt et oppreflerunt. וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל *Et* propter *haereditatem meam Ifraelem*, cujus peculiarem curam et rationem habeo, quam mihi in perpetuum vindicabo, II, 17. Jef. XIX, 25. XLVII, 6. אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם *Quem difperferunt inter gentes*, dum captivos Ifraelitas in exteras terras abduxerunt. וְאֶת־אַרְצִי *Et terram meam*, i. e. terram populi mei, adeoque meam, cf. not. ad I, 6. חִלֵּקוּ *Diviferunt*, tanquam fuam fibi vindicantes, Jof. XIII, 7. Mich. II, 4.

3. וְאֶל־עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל *Et fuper populo meo jecerunt fortem*, ut de captivis fieri mos erat, vid. Nah. III, 10. Obad. vs. 11. Significatur fimul, Judaeos a fuis hoftibus fumma contumelia affectos fuiffe, dum captivos forte dividebant, nulla alterius prae altero ratione habita, quafi plane indigni effent ullo delectu. וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה *Et dederunt puerum* Hebraeum *pro meretrice*, id eft, uti recte Chaldaeus et Syrus, בְּאַגַר זְנִיתָא, *pro mercede meretricis.* Illud ב enim nomini זוֹנָה praefixum, *pro* effe vertendum, indicat hemiftichium alterum, et fenfus eft, pueros Judaeos meretricibus pro fui corporis proftitutione datos effe vice pecuniae. LXX. Ἔδωκαν τὰ παιδάρια πόρναις. Aliene Vulgatus: *et pofuerunt puerum in proftibulo*, quod Hieronymus explicat, „ut virilem cogerent mutare naturam," coll. Rom. I, 26. 27. וְהַיַּלְדָּה *Et puel-*

puellam, five collective *puellas*, ut LXX. et Syrus verterunt. Occurrit id nomen praeter hunc locum bis tantum, Genes. XXXIV, 4. Zach. VIII, 5. מָכְרוּ בַּיַּיִן *Vendiderunt pro vino*, vili pretio; cf. Amos II, 6. וַיִּשְׁתּוּ *Et biberunt* animo levissimo; cf. Ps. XIV, 4.

4. Postquam in genere dixisset Jova, se in judicium vocaturum esse gentes, ob eas quibus populum suum affecerunt injurias, jam nominatim quasdam illarum commemorat, quibus litem sit moturus. וְגַם *Et etiam*; quod vos attinet, qui amicitiae et auxilii loco, cui ferendo ex jure viciniae eratis obligati, populum meum oppressistis, מָה־אַתֶּם לִי *Quid vos ad me?* quid vobis mecum negotii est? Cf. Jos. XXII, 24. Quid vobis mecum rei est, quod populo mihi caro, adeoque mihi ipsi, ita adversamini? Sed Chaldaeus: אַף מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי *Et quoque quanti aestimati estis apud me?* quocum prorsus convenit Syrus. Quo sensu adscito exprobrabit Tyriis et Sidoniis stultitiam, qui sibi viderentur satis idonei ad resistendum a Deo, quasi non esset par vindictae sumendae de ignominia, qua ipsum afficiunt, qui populum suum laedunt. Sed praestat prior explicandi ratio, qua significat Deus, se cum illis expostulare velle propter nefas in populum suum citra ullum meritum admissum. צֹר וְצִידוֹן *Tyrus et Sidon?* Vid. de his not. ad Ezech. XXVI, 2. XXVIII, 22. וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת *Et omnes termini Palaestinorum*, de quibus vid. not. ad Ezech. XXV, 15. coll. not. ad Josep. XIV, 29. LXX. Καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων. Nomen גְּלִילוֹת pro nomine proprio regionis habuerunt, et Galilaeam respici putarunt. Sed ea regio vocatur גְּלִיל הַגּוֹיִם, vid. Jes. VIII, 23. Recte nostro loco Chaldaeus: וְכָל תְּחוּמֵי פְּלִשְׁתָּאֵי, *et omnes termini Palaestinorum*. Hieronymus: *Et omnis terminus Palaestinorum*. Cf. Jos. XIII, 2. XVIII, 17. הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי *Num retri-*

retributionem rependitis mihi? Nomen גְּמוּל est *ἐκ τῶν μέσων*, et *beneficium* collatum, ut Jud. IX, 16., et *injuriam* illatam, ut Pſ. CXXXVII, 8. ſignificans, quemadmodum verbum גָּמַל *bene* vel *male de aliquo mereri* denotat, eandem igitur vim habet, quam Latinum *meritum*. Cum עַל conſtruitur, ut h. l., ita et Jeſ. LXV, 6. Pſ. XIII, 6. 2 Paral. XX, 11., ſaepius vero cum ל, ut Jeſ. III, 9. LIX, 18. Jerem. XXV, 14. וְאִם־גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי *At ſi talia vos confertis*, vel *committitis adverſus me* priores; nam גָּמַל hic ſecunda vice uſurpatum notat *priorem malum inferre*, ut Geneſ. L, 15. וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ *Et omnino rependet nobis illud malum, quod intulimus* priores *ipſi*. LXX. illo loco et heic utuntur verbo *μνησικακεῖν*. קַל מְהֵרָה *Cito et velociter*, Jeſaj. V, 26. אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם Ego *meritum veſtrum rependam*, Jeſ. LXVI, 15. Prov. XII, 14. בְּרֹאשְׁכֶם *In caput veſtrum*, vs. 7. Obad. vs. 15. Senſus noſtri loci huc redit: populum meum affligentes utrum cogitatis mihi, i. e. populo meo, referre, aut inferre injuriam? Si referre; quid ego vobis feci, cui nihil ſane rei eſt cum quoquam veſtrum? Quodſi inferre cogitatis, is ſum, qui efficere facile poſſim, ut injuria, quam mihi inferetis, e veſtigio redeat in caput veſtrum.

5. אֲשֶׁר *Propterea quod*, vs. 19. Deut. III, 24. LXX. Ἀνθ' ὧν. כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם *Argentum meum et aurum meum cepiſtis*. *Suum* vocat Deus argentum et aurum a populis iſtis e terra Judaica direptum, non quod in templo erat, ſed quod populi ſui erat, ut modo vs. 4. *ſibi* dixit factam injuriam, quod populo illata fuerat. וּמַחֲמַדַּי *Et pretioſa mea*, i. e. populi mei, 1 Reg. XX, 6. Hoſ. IX, 6. XIII, 15. הַטֹּבִים *Optima*, ut 1 Sam. VIII, 14, 16. 1 Reg. XX, 3. הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם *Intuliſtis in delubra* (ita LXX. et Vulgatus), alii *in palatia veſtra*, ut Jeſ. XIII, 22. Amos VIII, 3. Prov. XXX, 28.

6.

6. וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלִַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים *Judaeos autem et Hierosolymitanos vendidistis Graecis*, quibus magnum ab omni aevo cum Phoenicibus commercium fuit, vid. Ezech. XVII, 13. Tale quid factum videtur sub Ahaso, ut colligere licet ex 2 Paral. XXVIII, 17. 18., ubi Idumaei et Philisthaei impressione in Judaeam facta multos captivos secum abduxisse leguntur. Cf. Amos I, 6. לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם *Ut procul abigeretis eos a termino suo*, quo minor esset facultas eos redimendi.

7. הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה *En! ego excitaturus sum eos e loco, quo eos vendidistis.* Chaldaeus: *Ecce ego palam reducturus sum eos inde, quo vendidistis eos.* וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם *Et reducam meritum vestrum in caput vestrum*, poenas promeritas vobis reponam, ut sequentia explicant. Quoad phrasin cf. vs. 4. Thren. III, 64. Jud. IX, 57. Obad. vs. 15.

8. וּמָכַרְתִּי אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה *Vendam enim filios vestros et filias vestras per Judaeos*, cf. Jud. II, 14. וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם *Qui venumdabunt eos Sabaeis*, Arabiae populo, de quo vid. Prolegomm. ad Jobum p. 27. not. 13. Arabicus interpres ineditus a Pocockio laudatus: لاهل اليمن *populo Jemen*, i. e. Arabiae felicis. Cf. 1 Reg. X, 1. Sed LXX. Καὶ ἀποδώσονται αὐτὰς εἰς αἰχμαλωσίαν. Vocem לִשְׁבָאיִם habuerunt pro nomine a שָׁבָה *captivum abduxit*, ut Job. I, 15. אֶל־גּוֹי רָחוֹק *Ad gentem* a vobis *remotam* abducendos. כִּי יְהוָה דִּבֵּר Chaldaeus: *quia per verbum Domini decretum est*, adeoque certissimum. Cf. Jes. I, 20.

9. קִרְאוּ־זֹאת בַגּוֹיִם *Proclamate hoc inter gentes!* Dixerat vs. 2., *se omnes gentes congregaturum esse in vallem Josaphati.* Hic igitur ministris suis id faciendi mandatum dat. Jubet eos gentes inimicas Hebraeo populo

cogere ad bellum, ut ita congregatas Deus profliget et perdat. Similis locus est Zach. XIV, 2. 3. *Deum congregaturum omnes gentes ad bellum contra Hierosolymam, et contra illas congregatas pugnaturum esse.* Item Ezech. XXXVIII, 4. 16. 17. hostes populi Judaici contra eum a Deo adductos et collectos deletum iri. Eadem similitudine, sumta a bello, quo potentissimi imperatores suos hostes proterunt et consumunt, et Noster hic utitur. Ex una parte statuuntur gentes universae suis viribus instructae, vs. 9. 10., ex altera Deus cum bellatoribus suis, in fine vs. 11. קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה *Sanctificate bellum*, i. e. praeparatae, ut recte Chaldaeus et Hebraei interpretes exponunt. „Similitudo," inquit Grotius, „a sacrificiis, quae multae egent praeparationis." Cf. Jerem. VI, 4. LI, 27. 28., nec non supra I, 14. הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים *Suscitate robustos*, ut Vulgatus vertit. LXX. Τὰς μαχητὰς, ut II, 7. יִגְּשׁוּ *Accedant*, Jes. XLI, 1. Jer. XLVI, 3. יַעֲלוּ *Adscendant*, veniant ad oppugnandum, vs. 12. Jes. VII, 1. 1 Sam. VII, 7. „Objectum bello oppetendum Hebraeis concipitur ut *fastigium*, ab oppugnante superandum; indeque fit, ut qui regi, populo, regioni, urbi, bellum inferunt, *adscendere adversus eos* dicantur, quoquo modo se cetera iter habeat, sine respectu ad situm loci sive borealem, sive editiorem in montibus, ut Jud. I, 16. VI, 3. 1 Reg. XI, 15. 2 Reg. XVIII, 13. al." Haec C. B. Michaelis in *Dissertat. chorographica de notionibus Superi et Inferi in Cod. S.* §. XXX. (in *Commentatt. Theologg.* a Velthusenio et Kuinoelio editt. Vol. V. p. 442. seqq.). כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה *Omnes bellatores*, Deut. II, 14., q. d. Frustra tamen, imo nociva vobis haec omnia molimina erunt. Cf. Jesaj. VIII, 9. 10. Hieronymus: „Locus iste dupliciter intelligitur: quidam enim arbitrantur haec sanctis gentibus praedicari, ut praeparentur ad bellum, et pro populo Dei dimicent. — Nobis autem Hebraeorum opi-

opinionem ſequentibus videtur eſſe contrarium. Ideo enim gentes adverſariae Iſraeli parantur ad pugnam, et contra Domini exercitum congregantur, ut occumbere Dominus faciat robuſtos earum, et intelligant ſe Deo adverſante ſuperatas.“ Cui poſteriori ſententiae et nos cum praeſtantioribus interpretibus accedimus.

10. כֹּתּוּ *Tundite*, cudite, Jeſ. II, 4. Chaldaeus: אַתְקִינוּ, *parate*. אִתֵּיכֶם *Vomeres*, ſ. ligones *veſtros*, 1 Sam. XIII, 20. לַחֲרָבוֹת *In gladios*, Ezech. XXXVIII, 4. וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם *Et falces veſtras*, Jeſ. XVIII, 5. et cf. not. ad Jeſ. II, 4. LXX. Τὰ δρέπανα ὑμῶν. לִרְמָחִים *In haſtas*, Num. XXV, 7., contrario ſtudio, quam Jeſaj. II, 4. Mich. IV, 3. Inſtrumenta ad agriculturam pertinentia in arma bellica vertite. Tempore enim belli horum, non illorum, uſus eſt; culturâ terrae relictâ homines ad pugnandum ſua ſtudia conferunt. Virgilius *Georg.* I, vs. 506. ſeqq. de incommodis belli querens:

. . . . Non ullus aratro
Dignus honos: ſqualent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in enſem.

Ovidius *Faſtor.* I. vs. 697. ſeqq.

Bella diu tenuere viros; erat aptior enſis
Vomere; cedebat taurus arator equo.
Sarcula ceſſabant, verſique in pila ligones
Factaque de raſtri pondere caſſis erat.

הַחַלָּשׁ *Debilis* etiam; adjectivum hoc nomen hoc ſolo loco exſtat, ſed cf. verbum, unde derivatum, Exod. XVII, 13. Grotius: „Etiam infirmi numerum augeant, quaſi aliquid poſſint.“ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי *Dicat: fortis ego ſum*, animos ſibi ſumat. Ridet hoſtilem temeritatem et audaciam.

cogere ad bellum, ut ita congregatas Deus profliget et perdat. Similis locus est Zach. XIV, 2. 3. *Deum congregaturum omnes gentes ad bellum contra Hierosolymam, et contra illas congregatas pugnaturum esse.* Item Ezech. XXXVIII, 4. 16. 17. hostes populi Judaici contra eum a Deo adductos et collectos deletum iri. Eadem similitudine, sumta a bello, quo potentissimi imperatores suos hostes proterunt et consumunt, et Noster hic utitur. Ex una parte statuuntur gentes universae suis viribus instructae, vs. 9. 10., ex altera Deus cum bellatoribus suis, in fine vs. 11. קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה *Sanctificate bellum*, i. e. praeparatae, ut recte Chaldaeus et Hebraei interpretes exponunt. „Similitudo," inquit Grotius, „a sacrificiis, quae multae egent praeparationis." Cf. Jerem. VI, 4. LI, 27. 28., nec non supra I, 14. הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים *Suscitate robustos*, ut Vulgatus vertit. LXX. Τὰς μαχητάς, ut II, 7. יִגְּשׁוּ *Accedant*, Jes. XLI, 1. Jer. XLVI, 3. יַעֲלוּ *Adscendant*, veniant ad oppugnandum, vs. 12. Jes. VII, 1. 1 Sam. VII, 7. „Objectum bello oppetendum Hebraeis concipitur ut *fastigium*, ab oppugnante superandum; indeque fit, ut qui regi, populo, regioni, urbi, bellum inferunt, *adscendere adversus eos* dicantur, quoquo modo se cetera iter habeat, sine respectu ad situm loci sive borealem, sive editiorem in montibus, ut Jud. I, 16. VI, 3. 1 Reg. XI, 15. 2 Reg. XVIII, 13. al." Haec C. B. Michaelis in *Dissertat. chorographica de notionibus Superi et Inferi in Cod. S.* §. XXX. (in *Commentatt. Theologg.* a Velthusenio et Kuinoelio editt. Vol. V. p. 442. seqq.). כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה *Omnes bellatores*, Deut. II, 14., q. d. Frustra tamen, imo nociva vobis haec omnia molimina erunt. Cf. Jesaj. VIII, 9. 10. Hieronymus: „Locus iste dupliciter intelligitur: quidam enim arbitrantur haec sanctis gentibus praedicari, ut praeparentur ad bellum, et pro populo Dei dimicent. — Nobis autem Hebraeorum

opi-

opinionem sequentibus videtur esse contrarium. Ideo enim gentes adversariae Israeli parantur ad pugnam, et contra Domini exercitum congregantur, ut occumbere Dominus faciat robustos earum, et intelligant se Deo adversante superatas." Cui posteriori sententiae et nos cum praestantioribus interpretibus accedimus.

10. כתו *Tundite*, cudite, Jes. II, 4. Chaldaeus: אַחְקִיטוּ, *parate.* אִתֵּיכֶם *Vomeres*, s. ligones *vestros*, 1 Sam. XIII, 20. לַחֲרָבוֹת *In gladios*, Ezech. XXXVIII, 4. וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם *Et falces vestras*, Jes. XVIII, 5. et cf. not. ad Jes. II, 4. LXX. *Τὰ δρέπανα ὑμῶν.* לִרְמָחִים *In hastas*, Num. XXV, 7., contrario studio, quam Jesaj. II, 4. Mich. IV, 3. Instrumenta ad agriculturam pertinentia in arma bellica vertite. Tempore enim belli horum, non illorum, usus est; culturâ terrae relictâ homines ad pugnandum sua studia conferunt. Virgilius *Georg.* I, vs. 506. seqq. de incommodis belli querens:

. . . . Non ullus aratro
Dignus honos: squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem.

Ovidius *Fastor.* I. vs. 697. seqq.

Bella diu tenuere viros; erat aptior ensis
Vomere; cedebat taurus arator equo.
Sarcula cessabant, versique in pila ligones
Factaque de rastri pondere cassis erat.

הַחַלָּשׁ *Debilis* etiam; adjectivum hoc nomen hoc solo loco exstat, sed cf. verbum, unde derivatum, Exod. XVII, 13. Grotius: „Etiam infirmi numerum augeant, quasi aliquid possint." יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי *Dicat: fortis ego sum*, animos sibi sumat. Ridet hostilem temeritatem et audaciam.

11. עושו LXX. Συναθροίζεσθε, *congregate vos.* Ita et Syrus, atque Chaldaeus: אִתְכַּנָּשׁוּן *congregent se.* Quae *congregandi* notio huic verbo, heic tantummodo obvio, satis est apta. Nonnullis ex Hebraeis interpretibus idem est quod חושו, *festinate*, gutturalibus ע et ח inter se permutatis. Hieronymus: *erumpite*, q. d. prodite magno cum impetu ex omnibus urbibus vestris. Arabibus عاس (pro عوس) est *circumire noctu*, maxime ad praedam captandam, ut lupus aliaeque ferae; et cognatum غس, *ingressus fuit, pervasit* regionem. J. D. Michaelis in *Supplemm.* p. 1875. collato غوث, *exclamare alta voce ad opem implorandam*, indeque in IV. conjug. *suppetias ferre clamanti*, vertendum putat: *ad auxilium concurrite.* Nos quidem antiquissimam verbi hebraei interpretationem, primo loco positam, retinendam arbitramur. וּבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם *Et venite*, vos *omnes*, inimicae *gentes*, vs. 12. Jes. LX, 12. מִסָּבִיב Undiquaque *ex circuitu*, ut vs. 12. Jerem. IV, 17. Ezech. XXXIX, 17. וְנִקְבָּצוּ *Et congregamini.* Ita Hieronymus. Imperativi forma minus usitata, cui similem tamen adducunt נִלְוּוּ (pro נִלְווּ), *conjungimini*, Jerem. L, 5. Alii: *congregent se*, quicunque volunt. שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה Verum *illuc*, in vallem Josaphat, *descendere fac*, *Jova!* Apostrophe prophetae ad Deum, qui adnuit vs. 12. Verbum est Imperativus Hiphil a נָחַת, Jerem. XXI, 13. Ps. XXXVIII, 3. quod tamen Chaldaeis magis in usu pro יָרַד, quod ipsum synonymum et mox vs. 13. usurpatur. גִּבּוֹרֶיךָ *Fortes*, heroes *tuos*, opponendos hostium robori, vs. 9. Alii *angelos* intelligunt, coll. 2 Reg. XIX, 35. Ps. XCI, 11. CIII, 20. Vid. et Apoc. XIX, 11. 14. Chaldaeus postrema versus nostri verba sic vertit: יְתַבַּר יְיָ תְּקוֹף גִּבָּרֵיהוֹן *confringet Jova robur fortium eorum.* Eodem sensu Syrus, et Hieronymus: *occumbere faciet.*

faciet. Ceperunt הַנְחַת significatione *dejiciendi*, *profligandi*, atque suffixum ad גִּבּוֹרֶיךָ retulerunt ad *hostem*. Verum simplicius est, affixum ad *Jovam* referre; de hostibus, quorum in plurali hic constanter fit mentio, ponuntur affixa pluralia, in אִתֵּיכֶם et מַזְמְרֹתֵיכֶם vs. 10.

12. יֵעוֹרוּ *Suscitentur*, *consurgant*, ut Hieronymus haud male. Vid. vs. 7. Jerem. L, 41. Habac. III, 9. וְיַעֲלוּ *Et ascendant*, vid. de hoc verbo, quod hic cum אֶל־עֵמֶק, *ad vallem*, jungitur, adeoque *descendere* commodius vertendum videri possit, not. ad vs. 9. Ceterum verba haec יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ satis apte in *futuro* verti possunt: *suscitabuntur*, *ascendent*, ut Deus, prophetae precibus annuens, affirmet, se id certissime daturum effectum, quod ille flagitavit. הַגּוֹיִם *Gentes* inimicae, vs. 9. 11. אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט *In vallem Josaphat*, s. *judicii divini*, vs. 14., vid. not. vs. 2. כִּי *Nam*, ratio additur nominis et istius excitationis. שָׁם אֵשֵׁב *Ibi sedebo*, in tribunali judex, quomodo verbum יָשַׁב et Ps. IX, 5. Dan. VII, 9. 10. usurpatur. Cf. Apoc. XX, 4. Chaldaeus: תַּמָּן אִתְגְּלֵי *Ibi revelabor*, ipso videlicet opere et effectu. לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב *Ad judicandum omnes gentes circumquaque*, ex cunctis terrae partibus. Cf. Ps. IX, 8. 9. XCVI, 13. XCVIII, 9.

13. שִׁלְחוּ *Mittite*, immittite, vos executores judicii divini, qui *fortes Jovae* dicti vs. 11. מַגָּל *Falcem*, ut Jerem. L, 16., praeterea id nomen non occurrit. De ejus significatione tamen nulla est dubitatio, nam Syris ܡܓܠܐ, et Arabibus مِنْجَل itidem est *falx*. A messe ducta allegoria, qua indicatur, adesse tempus, quo delendae sint gentes. Chaldaeus: אוֹשִׁיטוּ בְּהוֹן חַרְבָּא, *stringite in eos gladium*, ut sicut ager falce demetitur, ita gladio hostes. כִּי בָשַׁל קָצִיר *Quia maturuit messis*,

 matu-

maturuerunt ad supplicia de iis sumenda. Chaldaeus: אֲרֵי מְטָא זְמַן קִצְּהוֹן *nam venit tempus finis eorum.* Cf. Jesaj. XXVII, 11. Jerem. LI, 33. Matth. XIII, 39. Apoc. XIV, 15. בֹּאוּ רְדוּ *Venite, descendite!* „Locus, in quo fit pugna vel proelium," inquit C. B. Michaelis in Dissertat. supra ad vs. 9. laud., „ab Hebraeis concipitur esse humilis, campestris, profundus, probabiliter, quod proelia ordinarie in planitiebus, ac locis campestribus committuntur. Hinc fit, ut iter ad proelium, seu ingressus in aciem bellicam, *descensus* in proelium appelletur, ut 1 Sam. XXVI, 10. *In proelium descendet et consumetur;* cf. XXIX, 4." Chaldaeus: חוּתוּ דוּשׁוּ קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן *Descendite, conculcate interfectos fortium eorum.* Additur alia imago a vindemia desumta: כִּי-מָלְאָה גַּת *Nam plenum est torcular*, refertum est uvis, Thren. I, 15. Qua similitudine quidam abundantiam scelerum significari existimant; nam ad eam indicandam metaphora a mensurae plenitudine desumitur Genes. XV, 16. *Iniquitas Amoraei nondum completa est.* Matth. XXIII, 32. *Καὶ ὑμεῖς πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν.* Sed hoc loco potius copia hostium, instar uvarum conculcandorum, quibus repleti sint campi, notatur. Chaldaeus: כִּבְעוֹט דְּמִתְבְּעַט בְּמַעְצַרְתָּא, *sicut quod calcatur in torculari.* הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים *Exundabunt lacus torcularium*, vid. supra ad II, 24. Chaldaeus per Imperativum: אוֹשִׁידוּ דְּמְהוֹן *fundite sanguinem eorum*, qui et alias cum vino comparatur, vid. Jesaj. LXIII, 3. Similiter interitus hostium populi Hebraei describitur Jesaj. XLIX, 26. LXVI, 16. Cf. Apoc. XIV, 19. 20. כִּי רַבָּה רָעָתָם *Quia magna* facta, et nimis cumulata est *malitia eorum*, Genes. XVIII, 20. Jon. I, 2. Hieronymus: „Et haec [quae vs. 12. 13. leguntur] juxta superiorem sensum [vid. ad vs. 9.] interpretantur bifariam. Alii enim gentes ascendere in vallem Josaphat, quae interpretatur *Domini judicium*, et sedere ibi Deum,

ut

ut dijudicet omnes gentes, quae de circuitu veniunt, in bonam partem intelligunt, quo scilicet et sancti contra Dei adversarios congregentur, et mittant falces suas. ut maturam hostium messem demetant, et veniant atque descendant, calcentque torcularia, quia adsit vindemia, et intantum musta exuberent, ut torcularia capere non possint. Et ut sciremus, quae sit vindemia, plenumque torcular, intulit: *multiplicata est malitia eorum*, haud dubium quin eos significet, qui contra Dominum congregati sunt. Alii autem consurgere gentes, et convenire in vallem Josaphat, et sedere Dominum, ut omnes judicet nationes, ideo asserunt, ut parent se et assumant universa arma pugnantium, et in valle Josaphat Domini falcibus demetantur. Venisse enim contra eos tempus judicii, et intantum eorum crevisse mala, ut Dei vincerent patientiam. Nam et Amorraei tunc expulsi sunt, quando expleta sunt peccata eorum. Judaei istum locum ad Gog et Magog, gentes saevissimas, referunt, de quibus supra diximus arbitrantes ultimo tempore, quando Jerusalem fuerit instaurata, sub mille annorum imperio contra Dei populum esse venturas, et in valle Josaphat, quae ad orientalem partem Templi sita est, esse ruituras."

14. הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים *Populi, populi*, Chaldaeus: מַשְׁרְיָן מַשְׁרְיָן *exercitus, exercitus*, q. d. quot et quantos conspicio exercitus! Geminatio nominis indicat multitudinem, vid. Gen. XIV, 10. Exod. VIII, 10. 2 Reg. III, 16. בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ Erunt *in valle concisionis*, ut Hieronymus vertit, ut designetur vallis, in qua gentium hostilium copiae excidendae sint. Alii: *in valle decisionis*, s. definiti et severi judicii; satis probabiliter, est enim hic locus, ubi Jova *ad judicandum sedebit*, ut ipse vs. 12. dixit. Et חָרַץ etsi proprie *incidere* vel *concidere* significat, aliquando per metaphoram est pro

decernere, judicare, vid. 1 Reg. XX, 40. Jesaj. X, 22. Ita nostrum חָרוּץ intellexerunt LXX., qui τῆς δίκης verterunt, et Chaldaeus, qui בְּפְלוּג דִינָא, *divisionis judicii*, ut supra vs. 2. 12. posuit. Hieronymus: „Ubi nos diximus *in valle concisionis*, sequentes translationem Aquilae et Symmachi, et Quintae Editionis, Septuaginta et Theodotio τῆς δίκης καὶ τῆς κρίσεως, id est, *caussae* et *judicii* transtulerunt; pro quo in Hebraico scriptum est *Harus*, quod Hebraei non solum *concisionem*, sed et *aurum* interpretari putant, quo scilicet in valle judicii, quam suspicantur Gehennam, excoctis sordibus peccatorum purum aurum remaneat." Sunt quoque, qui חָרוּץ h. l. significatione *tribulae* capiunt, ut Jesaj. XXVIII, 27. XLI, 15. coll. Amos I, 3. *Vallis tribulae* seu *triturationis* tum talis erit vallis, in qua Deus sui populi hostes ibi congregatos eodem modo concidat, quo matura frumenta in areis collecta, tribulis super iis tractis (pro more in istis regionibus recepto) conteruntur et comminuuntur. Vid. Bocharti *Hieroz.* P. I. L. II. C. XXXII. T. I. p. 315. edit. Lips. כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה *Nam prope aderit dies Jovae*, qua de hostibus ultionem sumet, cf. I, 15. II, 1. III, 4.

15. שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ *Sol et luna obscurabuntur*, cf. supra II, 10. III, 4. et ibi not. וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם *Et stellae colligent*, retrahent (cf. not. II, 6.) *splendorem suum*, cf. Jesaj. LX, 20., ubi oppositum: *Non occidet amplius sol tuus*, וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף, *et luna tua non recipiet se*, aut deliquium patietur.

16. וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג *Jova autem e Sione rugiet*, tonabit e Sione, sede sua peculiari, vid. Ps. CXXXII, 13. 14. וּמִירוּשָׁלַםִ יִתֵּן קוֹלוֹ *Et ex Hierosolymis*, ubi templum suum, *edet vocem suam* terribilem. Diversis verbis idem dicit; nam *vox Jovae* est tonitru, vid. Ps.

Pſ. XXIX, 3. et ibid. not. וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ *Ut contremiſcant coelum et terra*, terrae motus erit, et coelum tonitru concutietur. Similia vid. II, 10. Jeſ. XIII, 13. XXIV, 18. Ezech. XXXVIII, 20. Pacuvius: *Tenebrae conduplicantur, noctisque et nimbûm occaecat nigror, flamma inter nubes coruſcat, coelum tonitru contremit.* Sunt autem haec Dei hominum peccata ulturi terrificae potentiae argumenta; vid. Matth. XXIV, 29. Luc. XXI, 26. וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ *Erit* tamen *Jova refugium populo ſuo*, cf. Jeſaj. IV, 6. XXV, 4. וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל *Et munimentum filiis Iſrael*, cf. Zephan. III, 14. ſeqq. Hieronymus: „Quum ſolis et lunae cunctarumque ſtellarum ſplendor tenebris fuerit commutatus, Dominus de Sion inſtar leonis rugiet, ſive clamabit, et tam excelſa vox ejus erit atque terribilis, ut coelorum cardines et terrarum fundamenta quatiantur. Quumque tam ſeverus fuerit in eos, qui puniendi ſunt, erit clemens erga populum ſuum, et dabit eis fortitudinem, qui appellantur filii Iſrael . . . . . Haec Judaei et noſtri Judaizantes ad mille annorum fabulam referunt, quando putant Chriſtum habitaturum in Sion, et in Jeruſalem aurea atque gemmata ſanctorum populos congregandos, ut qui in iſto ſeculo oppreſſi ſunt ab univerſis gentibus, in hoc eodem cunctis imperent nationibus."

17. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם *Ut cognoſcatis, me eſſe Jovam Deum veſtrum*, II, 17. Ezech. XXXVI, 11. XXXVII, 6. 13. 14. שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן *Habitans in Sione*, protector populi mei, vs. 16. 21. Jeſaj. VIII, 18. Zephan. III, 17. הַר קָדְשִׁי *Monte meo ſancto*, vid. not. ad Pſ. II, 6. Chaldaeus: אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי *Manentem ponam majeſtatem meam in Sione, monte meo ſancto.* וְהָיְתָה יְרוּשָׁלַםִ קֹדֶשׁ *Et erit Hieroſolyma vere ſanctitas*, ſive, ſubaudito עִיר, *urbs ſanctitatis*, ſancta, i. e. cara erit Deo, et ſub ejus cura, favore, ac tutela ab inimicarum gen-

tium dominio, direptione atque possessione (qua *profanari* et *pollui* dicitur) libera et immunis. Cf. Obadj. vs. 17. Drusius: „*Sanctitas*, i. e. sacrosancta et inviolata. Quod cum diceret propheta, respexit, meo animo, ad locum ejus nominis, qui in Templo erat, a quo profani arcebantur: ideo infert, *et extranei non transibunt per eam amplius*. A Sancto, atque adeo a sacris, arcebantur profani; sic ab ea extranei. Ergo *sanctitas erit Jerusalem*, non solum quia pura et impolluta, verum etiam, quia ab hominum injuria, Deo eam defendente, tuta erit. Aliter: *erit sanctitas*, i. *ut* sanctitas. Vult dicere: ut res Deo consecrata, quam non licebat ulli attingere.“ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד *Et alieni*, hostes (vid. ad Jes. I, 7.) *non amplius pertransibunt per eam*, „ut amplius malefaciant illis,“ ut Kimchi explicat, vel: „hostili exercitu,“ ut Grotius. Syrus: ܠܐ ܢܥܡܪܘܢ ܒܗ, *non habitabunt in ea*. Sensu quidem minime incommodo; sed vera Pocockii observatio videtur, Syrum interpretem scripsisse ܠܐ ܢܥܒܪܘܢ, *non transibunt*, ut librarius quidam pro ܒ posuerit ܡ. Ceterum eadem, quae h. l., promittuntur et Jes. XXXV, 8. Jerem. XXX, 8. Zach. XIV, 21., quae repetiit auctor Apocalypseos XXI, 27.

18. וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא *Et fiet in die illâ*, gentibus inimicis deletis, et instauratis Hierosolymis, vs. 17. יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס *Stillabunt montes musto*, Chaldaeus חֲמַר מְרַת *vino mero*. Significat rerum nobilissimarum copiam et abundantiam, et simul quod illa omnia *ἀκονιτὶ*, *sine laborè*, sint proventura. Cf. Amos IX, 13. Jes. XXX, 23. Talis erat aurea illa aetas, de qua Ovidius *Metamorph.* I, vs. 111. 112.

Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant,
Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

וְהַגְּבָעוֹת

וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב *Et colles fluent lacte*, dictum quaſi per hypallagen: *lac fluet per colles*, tanta lactis copia colligetur ex pecudibus, pabulum in collibus quaerentibus, ut ipſi colles videantur rivos lactis effundere, vel ipſi in lac reſoluti, quod inde deflueret. וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם *Et omnes alvei Judae manabunt aquis*, cf. Jeſ. XXX, 25. XLIV, 3. 4. וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא *Et fons e domo Jovae*, templo, *egredietur*, vid. not. ad Ezech. XLVII, 1. et cf. Zachar. XIV, 8. וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים *Et rigabit vallem Schittim*, in campeſtribus Moabitarum erat haud longe a mari mortuo, Transjordanicae Iſraelitarum regioni vicina, vel potius in confinio, ut videtur, Iſraeliticae et Moabiticae ditionis. Inde enim ad Jordanem venientes in terram promiſſam transiverunt, Joſ. III, 1. Vid. et Num. XXV, 1. XXXIII, 49. Mich. VI, 5. Cum igitur dicit *fontem e templo manantem rigaturum* hanc *vallem*, quae in extremis finibus terrae Iſraelitarum erat ad Orientem Auſtralem, nihil aliud vult, quam, rerum omnium abundantiam ſingulari Dei beneficio longe lateque diffuſam iri. Nomen שִׁטִּים LXX. et Hieronymus habuerunt pro appellativo, quamvis LXX. alias, ut Num. XXV, 1. pro loci nomine habeant, atque reddant Σαττείμ, vel Σαττεῖν, ut Joſ. II, 1. Sed hoc loco verterunt: *τὸν χειμάῤῥουν τῶν σχοίνων*. Hieronymus: „Pro *torrente ſpinarum* Septuaginta transtulerunt: *torrentem funiculorum*, id eſt, *σχοίνων*, quod aut *funiculos* ſignificat, aut, juxta Aegyptios, menſuram certi itineris, Pſalmiſta dicente [Pſ. CXXXIX, 2.]: *Semitam meam et funiculum meum tu inveſtigaſti*. In Nilo enim flumine, ſive in rivis ejus, ſolent naves funibus trahere, certa habentes ſpatia, quae appellant *funiculos*, ut labori defeſſorum recentia trahentium colla ſuccedant. Nec mirum, ſi unaquaeque gens certa viarum ſpatia ſuis appellet nominibus, quum et Latini *mille paſſus* vocent, et Galli *leucas*, et

Per-

Persae *parasangas*, et *rastas* universa Germania, atque in singulis nominibus diversa mensura sit. Haec propterea, quia verbum Hebraicum *Sattim* Septuaginta *funiculos* transtulerunt. Ceterum nulli dubium est, omnia quae in tabernaculo Dei legimus, de lignis *Settim* esse perfecta, quae LXX. interpretati sunt *ligna imputribilia* [vid. Exod. XXV, 5.]. Est autem genus arboris in eremo, spinae albae simile, colore et foliis, non magnitudine. Alioquin tam grandes arbores sunt, ut latissima ex illis tabulata caedantur, lignumque fortissimum est, et incredibilis levitatis et pulchritudinis, ita ut ex his etiam vasa torcularium, quae ἄρσενας et θηλύας vocant, ditissimi quique et studiosissimi faciant, quae ligna in locis cultis, et in Romano solo, absque Arabiae solitudine, non inveniuntur. Pro *torrente funiculorum*, sive *spinarum*, Symmachus interpretatus est *vallem spinarum*. Est autem locus juxta Liviadem trans mare mortuum, sexto ab eo distans milliario, ubi quondam cum Madianitis fornicatus est Israel. Hujus loci ex persona Dei Michaeas propheta meminit, dicens [VI, 5.]: *Populus meus, memento quaeso, quid cogitaverit Balaach, rex Moab, et quid responderit Balaam, filius Beor, de Settim usque ad Galgalam.*" Abarbenel solus inter suae gentis interpretes quae hic de fonte e templo emanante, et vallem Sittim irrigante allegorice leguntur, dicta existimat, quibus significetur, cultum Jovanum, e Sione proditurum, per totum terrarum orbem propagatum iri, coll. Jesaj. II, 3. Quam interpretationem e Christianorum interpretum commentariis videtur hausisse, quorum haud raro rationem habet.

19. מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה *Aegyptus in desolationem erit*, desolata reddetur, quod repetiit Ezechiel XXIX, 9. Cf. eandem phrasin Mich. VII, 13. וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה *Et Edom in desertum desolationis erit*, vasta solitudo eva-

evadet. מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה *Propter violentiam filiorum Judae*, quae iis ab Aegyptiis et Idumaeis illata eſt. Recte Hieronymus: *pro eo, quod inique egerunt in filios Judae.* Genitivus hic eſt patientis, ut Obad. vs. 10. מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב, *propter injuriam fratris tui Jacobi*, i. e. quae fratri tuo illata eſt. Eodem ſenſu חָמָס cum Genitivo jungitur Jud. IX, 24 Habac. II, 8. 17. Judaeos iſtis temporibus multis injuriis vexatos et oppreſſos fuiſſe ab Idumaeis, patet quoque ex Amos I, 11. ſeqq. אֲשֶׁר *Eo quod*, ut vs. 5. Alii: *quorum* (Judaeorum) ſanguinem innoxium fuderunt, quos temere ac ſine cauſa occiderunt. שָׁפְכוּ *Fuderunt*, ut Pſ. LXXIX, 3. 10. דָּם-נָקִיא *Sanguinem innocuum*, Jeſ. LIX, 7. Pſalm. X, 8. XCIV, 21. Scribitur נָקִיא h. l. cum א, ut Jon. I, 14.; ita נָבִיא, נָשִׂיא. בְּאַרְצָם *In terra eorum*, Judaeorum, quam hoſtiliter invaſerunt. Alii ſuffixum ad Aegyptios et Idumaeos referunt, ut ſignificetur, eos trucidaſſe Judaeorum illos, qui in fidem eorum ſe receperant in Aegypto aut Idumaea refugium ſibi quaerentes.

20. וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב *Juda vero*, i. e. Judaea, *in aeternum habitabitur*, verbum eſt paſſive vertendum, ut Jeſaj. XIII, 20. Ezech. XXVI, 20. XXXV, 9. ad quae loca vid. not. וִירוּשָׁלַםִ לְדוֹר וָדוֹר *Et Hieroſolyma* habitabitur *in generationem et generationem*, per omnes generationes, ut Jeſaj. LVIII, 12. LX, 15. Similia promittuntur ſupra II, 26. 27. Jeſaj. LX, 21. Jerem. XXXI, 40. Ezech. XXXVII, 25. XLIII, 7. 9.

21. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא-נִקֵּיתִי *Et mundabo*, i. e. mundos, innocentes declarabo, hoſtium exitio, illos, *quorum ſanguinem non mundaveram*, pro innocenti non tractaveram, ſed quos veluti impios trucidari hoſtibus permiſeram. נִקָּה *Mundare* pro inſontem decla-

rare, dicitur Pſ. XIX, 13. Job. IX, 28. X, 14. Pronomen relativum poſt דָּמָם ſubaudiendum, ut Pſalm. LI, 10. et ſaepius. LXX. Καὶ ἐκζητήσω τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ ὀ μὴ ἀθωώσω. *Et requiram ſanguinem eorum, inultumque eſſe non patiar*, reddidit Hieronymus. Id ſequutus Syrus: ܘܐܬܒܥ ܕܡܗܘܢ ܘܠܐ ܐܚܘܣ *et ulciſcar eorum ſanguinem, et non parcam.* Eodem fere ſenſu Abarbenel: „*an abſolvi gentes a ſanguine Iſraelis*, quem fuderunt in terra ſua? Sane ego *nondum abſolvi* eos, ſed ultionem ab eis ſumam.“ Hieronymus. *Et mundabo ſanguinem eorum, quos non mundaveram.* In Commentario: „Mundabit Dominus ſanguinem omnium peccatorum, quem prius non mundaverat, ut mundet in Evangelio, quos in Lege peccantes immundos reliquerat.“ Jarchi: „Etiamſi eos (populos Judaeis inimicos) a reliquis, quae commiſerunt, peccatis, abſolvero, caedes tamen Judaeorum eis non condonabo.“ Kimchi: „Ab argento et auro, quod acceperant, *purgabo*, vel abſolvam eos, quia etiam Iſraelitae talia ab illis, tanquam ſpolia, accipient futuro tempore; at *a ſanguine eorum*, quem fuderunt, eos non mundabo, ſed vita pro vita (נפש תחת נפש) reddenda erit. Nam ſi omne argentum et aurum, quod in orbe eſt, darent pro pretio occiſorum Judaeorum, non abſolventur a ſanguine eorum, quem fuderunt.“ Quum igitur דָּמָם jungat poſteriori dictioni, לֹא־נִקֵּיתִי, addit, Chaldaeum דָּמָם referre ad prius נִקֵּיתִי, reddit enim verba hebraea hoc modo: וּדְאִתְפְּרַעִית דִּמְהוֹן מִן עַמְמַיָּא חוּב אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרַע, *et quorum ultus ſum ſanguinem a gentibus, adhuc ſum vindicaturus.* Quod particulam לֹא non expreſſit, inde minime colligere licet, eam in codice hebraeo, quo eſt uſus, non exſtitiſſe. Quae ab eo affirmative ſunt reddita, ſenſu negationem includunt. Eodem enim redit: *iterum eos ultu-*

ulturus ſum, atque: *nondum eos eo ultus ſum modo, quo ulciſci conſtitui.* A qua interpretatione haud longe abludit R. Tanchum, qui, Pocockio referente, in Commentario inedito, arabice conſcripto, דָּמָם exponit ديتهم, *pretium ſanguinis eorum*, vel, *mulctam pro eorum ſanguine fuſo*, quomodo דָּמִים accipi contendit Exod. XXII, 2., ut noſtrorum verborum ſenſus hic ſit: ad extremum progrediar exigendo pretium, ſ. vindictam pro ſanguine eorum, quod huc usque non plene exegeram. וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן *Et Jova habitans* erit *in Sione*, vid. vs. 17.

COR-

CORRIGENDA.

Pag.	75	Lin.	15	lege	*quum*	pro	*eum*
—	76	—	11	—	alios deos	—	alii dii
—	79	—	8	—	neceſſaria	—	noceſſaria
—	82	—	10. 11	—	enarrat	—	enarrant
—	87	—	5	—	temperem	—	temporem
—	100	—	24	—	*eo*	—	*ea*
—	121	—	9	—	terra	—	terrae
—	124	—	penult.	—	infirmitas	—	infirmatas
—	127	—	19	—	ſacerdos	—	facendos
—	160	—	19	—	הַב	—	הַה.